

Colección **MENDAUR** bilduma

IV

Erroibarko eta Esteribarko Hiztegia

Orreaga Ibarra Murillo

**Nafarroako
Gobernua**

EUSKALZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADEMIE DE LA LANGUE BASQUE

Liburuaren izenburuak: Erroibarko eta Esteribarko
Hiztegia

Liburuaren egilea: Orreaga Ibarra Murillo

© **Nafarroako Gobernua**. Hezkuntza Departamentua
© Euskaltzaindia / R.A.L.V.

Taiuketa eta moldaketa: Euskaltzaindia / R.A.L.V.
Plaza Barria, 15. 48005 BILBO

Diseño/Azala: Iñaki Cabodevilla / CAB

Preinpresioa: Composiciones RALI, S.A.

Inprimategia: GRAPHICEMS, Gráficas CEMS, S.L.
San Miguel industriagunea
31132 Villatuerta
Nafarroa / Navarra

ISBN: 978-84-235-2934-6

Lege gordailua: NA-927-07

Nafarroako Gobernua
Hezkuntza Departamentua

Sustatzaileak eta banatzaileak:

Nafarroako Gobernuaren Argitalpen Fondoa
Navas de Tolosa kalea, 21
31002 IRUÑA
Tf.: 848427121
Faxa: 848427123
fondo.publicaciones@navarra.es
www.cfnavarra.es/publicaciones

Euskaltzaindia / R.A.L.V.
Plaza Barria, 15
48005 BILBO
Tel.: 94 415 81 55
Faxa: 94 415 81 44
info@euskaltzaindia.net
www.euskaltzaindia.net

Nire bihotzeko hiru mutiloi:
Jaime, Oier eta Andresi.

AURKIBIDEA

Aitzinsolasa	IX
Laburtzapenak	XVII
1. Kapituluua: Hiztegia	1
2. Kapituluua: Testuak: idatzitakoak eta ahozkoak	163
0. Sarrera	165
1. Erro. A testuak.....	166
2. Erro. B testuak	175
3. Perpetua Saraguetaren ahotik bildu testuak	177
4. Esteribarko esaerak	184
5. Ahozko testuak	187
<i>Gabriel Soto, Lintzoain</i>	189
<i>Francisco Beaumont, Urniza</i>	203
<i>Beatriz Etxeberria, Eugi</i>	227
<i>José Mari Belzarena, Eugi</i>	235
<i>Gaspar Lintzoain, Iragi</i>	239
<i>Marcos Saragueta, Mezkiritz</i>	249
<i>Juanito Ernaga, Mezkiritz</i>	259
<i>Juanita Agorreta, Mezkiritz</i>	265
<i>Ceferina Iribarren, Zilbeti</i>	267
Bibliografia	277

AITZINSOLASA

Hiztegi honetan biltzen da nagusienik Erroibarren eta Esteribarren egun erabiltzen den eta lehen erabili den lexiko esanahigarri guztia. Xede hori izanik, liburu honetako hitz altxor gehiena elkarrizketen bidez atera dugu. Horrela Erroibarko elkarrizketa anitz *Mezkiritzen*, *Zilbetin* eta *Lintzoainen* egin ditugu hauek baitira euskara beranduen gorde duten herriak. Esteribarko *Iragi*, *Eugi* eta *Usetxi* ere gure hiztegiaren iturri izan dira.

Herri hauetatik at, eremu honetan euskara, -neurri handiagoan edo txikiagoan bildu eta aztertu duten ikertzaile nagusiak hurrengo hauek izan dira: Koldo Artola: *Hegoaldeko goi-nafarreraren azentua dela-ta (Hurbiltze-saiakera)*; Pedro Yrizar: *Contribución a la Dialectología de la Lengua Vasca* 1981, *Morfología del Verbo Auxiliar Altonavarro meridional* 1982; Aranzadi Zientzia Elkarteak: (EAEL) *(Euskalherriko Atlas Etnolingüistikoa, 1983)*; I. Gaminde: *Aditza Ipar Goi Nafarreraz*, 1985, *Esteribarreko aditzak*, 1986; M. Pikabea: *Expresiones temporales en el habla coloquial en el Valle de Erro* 1985; Ana María Echaide: *El euskera en Navarra; Encuestas Lingüísticas, 1965-67, 1989*; eta nik neuk, *Mezkirizko toponimiaz*, 1991, *Cispamplonés bariatatearen inguruan, Erroibarko Lexikoaren gainean* eta hurrengo urteetan egindako lanak... (cf. bibliografía).

Aipamen berezi bat merezi dute Mezkirizko euskaltzalea zen Perpetua Saraguetaren lanek, gehienak J. M. Satrustegik argitaraturikoak: «Nere oroimenak», «Trinidad Urtasun, bertsolaria», «Mezkiritz. Erroibar», 1979; «Mezkirizko etxe barnea» 1982; «Mezkirizko langintza» 1984; «Perpetua Saragueta anderearen euskal ipuiak» 1985; «Euskal Testu Zaharrak» 1987; «Perpetua Saragueta andreari egindako grabaketa argitaragabeak». Perpetuarenak hitz hauekin seinalatuko dira (Mez, Per).

Haren idazkietan agertzen diren hitzak – baina hemengotzat jotzen ez ditugunak – baztertu ditugu, euskaltzale honek hizkera dotorexeagoa egiten zuen, anitz irakurri eta idazten baitzuen; bestaldetik, J. M. Satrustegiren testu idatziak ere ez ziren erabat dialektologikoak eta hizkera dotorexeagoa erabiltzen zuen.

Era berean, *Erroko* testu zaharrek hitz altxor aberatsa osatzen dute, batzuk. M. Satrustegik (1987) argitaraturikoak dira eta, bertze batzuk neronek (cf. Ibarra 1997). Testu horiek *Erroko* elizan agertu ziren eta hemendik ere lexiko kopuru ederra bildu dugu, denak *Erro* izenpean agertuko dira.

Testuok erlijiosoak dira, sermoiak, hain zuzen ere. Hori dela eta, grafia zaharrenekin idaztea erabaki dugu, horrela argi ikusten da erlijio esparruko gaiak jorra-

tzen dituztela eta eguneroko hiztegitik aldentzen direla, erregistroa ere, zenbaitetan ezberdina delarik.

Bertzaldetik, kontuan izan dugu EAEL (Euskal Atlas Etnolinguistikoa) eta ALEANR¹, eta kasu zenbaitetan handik atera ditugu datuak.

Azkenik, hiztegi orokorrak izan ditugu kontuan. R. M. Azkueren hiztegian agertzen den hemengo hitz altxorra miatu nahi izan dugu, ez da bertze euskalkietan bezain aberatsa, baina, bi herri dira ikertu direnak. Horrela, hitz batzuen ondoan parentesi artean, (Bisk. Azkue) agertuko da, Erroibarko *Gerendiain*² edo *Biskarret* herriari erreferentzia egiteko edo (Est. Azkue), kasu honetan Esteribarri. Biok R. M. Azkueren hiztegian³ agertzen dira, hauek izan baitira erabilitako laburtzapen bakarrak bi haran hauetan. Nahiz egun hauetako batzuk ez diren erabiltzen, interesgarria iruditu zaigu sartzea. Esaterako, *elea* ‘ganado’ adierarekin ekartzen du Azkuek, edo *epatu* ‘fijar plazo’ nahiz gaur desagertu diren. Era berean, Azkueren lanean, *Apéndice* (Eranskina) delako atalean bada Erroibarko eta Esteribarko hitz altxorra, kasu hauetan ere horrela seinalatu dugu (Azkue, *Eransk*).

* * *

Bertze hiztegi hau ere izan dugu eskutartean, Iribarren *Vocabulario Navarro* (2. argitalpena). Honetan badira Erroibarko eta Esteribarko hitzak, gehienak ezagunak, guk laburtzapen hau eman diegu (Irib).

* * *

Gauza bera egin dugu Damaso Intzak Esteribarren eta Erroibarren bildutako erranairuekin, horrela, parentesi artean (Intza. Est) edo (Intza. Erro) jarri dugu. Era berean jokatu dugu Ana Mª Etxaideren lanarekin ere *El euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965-1967)*, adieraren bat Etxaideren lanean bakarrik aurkitu badugu, horrela seinalatu eta ondoan (Etxaide) jarri dugu. Kasu honetan, galdegi baten erantzunez ari gara, eta gehienetan galdera bakarra egiten zitzaien hitz bakoitzari. Honenbertzez, akatsak egiteko aukera ere zabala dateke, batzuetan, Etxaidek berak argitzen du, erantzuna arraroa iruditzen zaionean, baina, bertze batzuetan ez du hori egiten.

* * *

-
- 1 MARTINEZ A.; «El léxico vasco del pastoreo en el Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja ALEANR», *ASJU* 2000-2, 361-397.
 - 2 Euskaltzaindiak *Gerendiain* toponimoa onartu du, gaur egun herritar gehienek *Biskarret* darabilte, nahiz euskaldunek *Gerein* ere ezagutzen duten.
 - 3 AZKUE, Resurrección María de Azkue (1905) *Diccionario Vasco-Español-Francés*. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca. 2. Ed. 1969.

Bertzalde, kontuan hartu behar da galdera hauek 1965. urtean egin zirela, eta garai horretan Erroibarko eta Esteribarko hainbat tokitan euskara ahul zegoela. Esaterako *Inbuluzketan* euskaldun bat bertzerik ez zegoen, Etxaidek dioskunez. Honengatik guztiarengatik erantzun batzuk, *cum mica salis* hartu behar dira. Eta hain zuzen ere Erroibarren *Aintzioa* eta *Ardaitz* herriak aukeratu zituen, euskara galduen zituenak, dudarik gabe. Gaur, 40 urte ondoren desagertua dago horietan, eta horra non dagoen horren balioa.

Azkenik, berriki atera da *Estudio del léxico de la casa en los dialectos vascos de Navarra* 2003, Vicente Huartek argitaratua. Hemendik ere (Huarte) laburtzapenarekin hartu ditugu datuak, Esteribar eta Erro ibarrei dagozkienak.

Hiztegi batean askotan zalantza dago zein hitz sartu behar duzun eta zein ez. Izan ere, nahiz eta hitzak, itxuraz, interes handirik ez izan, gaztelaniatik zuzenki datorrelako, euskaraz, eta hemengo euskaraz bere esanahia hartu du, esanahi berezia. Horrela, *zimiterioa* erraten badugu, gaztelaniazko «cementerio» hitzetik dator argiki, baina, esanahia da «atrio de la iglesia».

Hizkeren arteko isoglosek erakutsi dezaketen hitzak sartzea interesgarria da. Horrela egin dugu hurrengo hauekin: *kristau/ kristio*, *arrazoi/arraio*, *eskui/eskuin*, *aingiru/ aingeru*, *atari/ ate*, *opatu/topatu*, *zapeta/zapata*, *pasio/ pasione* kokapen geolinguistikoiari begiratuaz interesgarriak direlako. Izan ere badakigu inguruko hizkeretan hautu desberdina egiten dutela, eta lana etorkizunerako lanabes bihurtu nahi badugu, egokia izan daiteke hau. Horrela, *siglo* hitza sartu dugu, ekialdeko euskalkietan *jendamende* esaten delako, aezkeraz, adibidez. Honenbertzez, muga bezala egiten du ele honek, hizkerak sailkatzeko lanabesa izatea nahi dugu hau eta horrengatik hartu dugu.

* * *

Bertze alde batetik, eremu honetako euskararen egoera hain latza izanik, saiatu gara ikuspuntu etnografikotik begiratuta hiztegiaren esanahian jartzen interesgarria izan daitekeen guztia. Horrela, «sator larua» zertarako erabiltzen zen eta saltzen bazuten, eta nori saltzen zioten etab, adierazi dugu. Ibar hauetako bizitzaren erakusgarri iruditu zaigulako; era berean, *Larru*, *Talotxin*, *Borobil* bezelakoak agertzen badira, eta izen horiek herri hauetako goitizenak izan badira, horrela adierazi dugu.

Zenbaitetan jarritako esanahia luzexkoa dateke. Beharrezko azalpena emateaz gain, interesgarria da azalpen dialektologia eta fonetika ikustea. Bertze batzuetan hitza ez da oso erabilia, alegia, hitz bat maiztasun handiagoz erabiltzen da bertzea baino, esaterako *bulkatu* erraten da hemen gehienik, baina, *pusetu* ere ezagutzen da. Edo *asarre* da nagusia, baina, *xamur* ere erabiltzen da, eta *samurtu*. Berdin gertatzen da *gazta* hitzarekin, hori da nagusienik erabiltzen dena, baina *gasna* ere entzuten da, behar bada Iparraldearekin lotura gehiago izan dutenen ahotan, honenbertzez, biok jarriko ditugu.

Urte hauetan guztietan galdu den lexikoa izugarria izan da. Oraindik orain hemengo zaharrek kontatzen dute gaztelaniaz doi-doi mintzo zirela, eta Mezkirizko baten ahotan jartzen dituzte honako esaerak: *Los hijos sí, ahí estan cortando «sasis»...* edo: *He visto un txorikafi en una «pareta zilo»*; edo: *Me he caído, me he murkiau y me he picado con las atxunes.*

Azkenik, hiztegieta oso arrunta ez bada ere, atzizki bat edo bertze ere (-aldi, -kara) sartu dugu, hemengo mintzoaren gainean argitasuna ematen dutelakoan.

Hiztegiaren egitura

Hitzak edo sarrerak letra beltz edo lodian eman dira, minuskulaz, artikulurik gabe eta bukaeran bi puntu dutela:

idortu: ad. lehortu, idortu <Secar>. *Idortu dire belar guziak.*

Sarrera konplexuagoa izan daiteke, hori gertatzen denean forma estandarretik hurbilen dagoena lehendabizi jarri da eta gero gainerakoak, komekin bereziak:

igorri, iorri: ad. igorri, bidali <Mandar, enviar>: *Arek igortzen zitue emendik orrara.// Igor zak zakur goi emendik.// Ordik igortzen tzue zakurre ta kartzen zeizkio errire.*

Sarreraren ondoren hitzaren kategoria laburtzapenez adierazia, ondoren, irakurketa eta ulermena errazteko asmoz, euskara estandarrean hitz edo sarrera horrek hartzen duen forma edo azalpen laburra jarri da, baita ahal izan denean sinonimoren bat edo bertze ere.

Jarraian sarrera horren gaztelaniazko adiera zehatza edo azalpena jarri da <> zeinuen artean:

jama: iz. txalma, xalma <Especie de baste utilizado para el transporte, pero que no se pegaba al cuerpo>: *Jama erematen zute astoek.*

Ondotik hitz edo sarreraren adibidea jarri da, letra kurtsiba edo etzanean emana eta, gehienetan, non jaso den ere agertzen da parentesi artean. Bi adibide baino gehiago baldin badaude, // zeinua erabili da horiek bereizteko.

ebatsi: ad. ebatsi, lapurtu. <Robar>: *Or ebatsi zute diru guzie.// Etcinduzat ut-cico ebastera* (Erro).

Hiztegi honetan bildu dugu hitza bere testuinguruan, anitzetan esperientzien kontakizunez lagundurik. Gisa honetan lortzen dugu metaforak, erkaketak, esamesak etab erabiliz, aniztasun handiko testuak biltzea; alegia, testu esplikatzaile, azaltzailea ematen badugu, era berean txertatu ahal izanen dugu esaldia eta zein konstatutan ahoskatzen den hori; alegia, saiatzeko gara material kulturala biltzen, hau da,

lexia batetik abiatu, lekukoek ezagutzen duketen jakitate entziklopedikoaren berri eman.

Gisa honetako bildumetan hitz solteak biltzea baino garrantzi handiagokoak dira eraikuntza gramatikalak, esaldi eginak, kokapenak, hitz gakoen arteko erlazioak etab. Izan ere, hiztegi batean, alde sintagmatiko hori da interesgarrietako bat gure bilduman. Eta hain zuzen ere hor dago ezberdintasuna hiztegi batzuen eta bertzeen artean. Horrela, askotan etnotestuak biltzen direla, esango genuke; alegia testu metalinguistiko hauek, ahozko testu hauek jakitate entziklopedikoaren elementu bat eskaintzen digute.

Zenbakiak erabili dira hitzaren sarreraren barruan. Batetik, hasieran jarri direnean grafia bereko hitzak izanik kategoria gramatikal desberdina dutela aditzera eman nahi izan da:

egal: 1. iz. hegala, hegoa. <Ala>: *Txori oek egal politikak tuzte*. 2. iz. <Alero del tejado>: *Tellatuegal propie ari dire iten Monyolosenan*.

Hitz edo sarrera nagusiaren azpian sartu dira, batetik, hitz horren deklinabideko formak edo aditz konjugazioko forma eta, bertzetik, hitz horrekin zerikusirik duten esaldiak, den-denak * ikurra aitzinean dutela:

bear: ad. behar <Deber>. ***izeñiar:** izan behar: *Mezkiritzen ere izeñiar du bat famosoa*. ***iñiar:** egin behar. *Eritasunekin ze iñar tzuen*. ***pastiar:** pasatu behar: *Andik pastiar tzuere, ta andik pasteko ardiekin etzeike pastu, orduen gizon gau igortzen tzute orrara ta atratzen balin beze bidetik pues denuntziatzen zute*.

***joañiar:** joan behar: *Nik kanpora joañiar nue*. ***torriar:** etorri behar: *Torriar zindue, gaba galdiko zindue zure gustora, baño tortzen gine bai jeneralian argitu beño len etxera*. ***oñiar:** egon behar: *Oñiar zindue an iruzkiera lanian*. ***sartiar:** sartu behar. *Sartiar tzindue belar ure*. **ukitiar:** ukitu behar: *Lenago ezta ekibokatuik ere etzindeko ukitiar neska batei*. ***aitiar:** aritu behar: *Musian aitiar gindue*.

Hitz edo sarrera batek izan ditzakeen aldakiak sarrera independentetzat hartu badira ere, aldaera horien forma nagusira igotzen duen laburduran (ik.) jarri da:

bertzelas: bestela, bertzela <De lo contrario>: *Aziendek ori yateko ez tute bertzetik izañiar, bertzelas uzteute aise*. // *Aziendak orrengatik ez tu ozkiten arrei*. ik. *bertzenas*.

Sinonimotzat jo daitezkeen hitzen berri ere eman nahi izan da (Sin.) laburduraren bidez:

borta, borte: borte 1. <Hijo de madre soltera, ilegítimo, bastardo>: *Seme bortak zire ayek. Baxtarta ta borte, bi gauzek errateunte gauze bera*. // *Seme bortak aite ta amek eman nai ziotena bertzek etzute*. Sin. Baxtarta. 2. <En las plantas se dice de la que sale fuera del surco, o sin plantar>: *Bortak zire patata oyek*.

Frantsesaren eragina ere argi eta garbia da zenbait kasutan. Hori gertatu denean, hitzaren edo sarreraren ondotik, parentesi artean, letra etzanean jarri da frantses hitza:

artxitero: izond. trebea, eskuekin trebezia duena. <Mañoso, hábil>. (fr. *architecte.*): *Makome goi arrun artxiteroa da.*

Hitza nongoa den adierazteko eta bertze egile batzuetatik jasotako erreferentziatarako () parentesiak erabili dira (Mez) (Lin). Azkenik, <y> grafema sartzea erabaki dugu, gurea hiztegia dialektologikoa delako; horrela, hitz erdian *oyan*, *oyek* eta hitz hasieran *yende* soinu igurzkaria ordezkutzen du; <j> grafemak, ordea, soinu belarea du: adib.: *ja ere*.

Liburuki honen bigarren atalean «Testuak: idatzitakoak eta ahozkoak» bildu ditugu. Alde batetik, hasieran aipaturiko *Erroko* testuak ekarri ditugu, *Erroibarren* idatzitako testu zahar bakarrak dira eta, benetako garrantzia dute. Eta bigarrenik, azkeneko hiztunen mintzairaren pasarte batzuk aukeratu ditugu. Jakina da hizkuntza mintzatua eta idatzia ez direla berdinak, eta, hori dela eta aitzinean ikusi ditugun idatzizko testu horien ondoan, paratu nahi izan ditugu beste hauek, hizkera honen bi aurpegi desberdin balira bezala.

LABURTZAPENAK

Ad.: Aditza

Adlag: Adizlaguna

Adond: Aditzondoa

Ai: Aintzioa

ALEANR: *El léxico vasco del pastoreo en el Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*

Ar: Ardaitz

Atz: atzizkia

Auz: Auritz

Auzb: Aurizberri

Azk. Eransk: R. M. Azkueren hiztegiko eranskina

Bisk/ Ger: Biskarret/ Gerendiain

Det: Determinatzailea

Egozk: Egozkue

Eransk: Azkueren hiztegiko eranskina

EAEL: *Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikoa*

Erro: Erron aurkitutako testuak

Erroib: Erroibar

Esam: Esaundak, esaldiak, atsotitzak, esakuneak

Esn: Esnotz

Est: Esteribar

Etxaide: «El euskera en Navarra: Encuestas lingüísticas (1965:1967)»

Eu: Eugi

Gald: Galdetzailea

Huarte: José Vicente Huarte *Estudio del léxico de la casa en los dialectos vascos de Navarra*

HE: Hiztegi Etnografikoa (Juan Garmendia Larrañaga) Ikastolen Elkarte

IC: Iñaki Camino ikertzailearen artikuluak

IG: Iñaki Gaminde ikertzailearen artikuluak

Ik: Ikus/ ikusi

Ilur: Ilurdotz

Inbu: Inbuluzketa

Interj: interjekzioa

Intza: Intza (Dámaso Intza: *Esaera-zarrak*, 1926, 1928)

Irag: Iragi

Irib: Iribarren: *Vocabulario Navarro*

Iz: Izena

Izlag: Izenlaguna

Izond: izenondoa

Izord: izenordea

Junt: Juntagailua

Lar: Larraingoa

Larra: Larrasoaña

Ler: Leranotz

Lin: Lintzoain

Lo: Loizu

Lok: Lokailua

Mez: Mezkiritz

Top: Toponimoa

OEH: *Orotariko Euskal Hiztegia*

Oikon: Oikonimia, nombre(s) de casa, tratado sobre casas (Onomástica, toponimia)

Onomat: onomatopeia

Part: partikuka

Posp: posposizioa

Top: toponimoa

Ur: Urniza

Ure: Ureta

Us: Usetxi

Zenb: Zenbatzailea

Zil: Zilbeti

1. KAPITULUA:

HIZTEGIA

A

- aal, al:** 1. ad. ahal <Poder> (Erro). *Iten altuzu lan guziek*. 2. junt. Denborazko esaldietan erabiltzen den partikula aldiberekotasuna adierazten duena. ***albaz:** adlag. ahalaz (Irag) <En la medida de lo posible> (I. C) ***alík eta... artean:** adlag. ahalik artean <Hasta que>. *Berac iduquícen cituela calabozo evetaco guilzac, aliqueta Jesuchristo erauxi artean* (Erro). ***alík eta:** ahalik eta, arte <Hasta que>. *Alik eta tragoat in artio ez dire isiltzen azuri oyek* (Lin) // *Iruki ginue aratxia alik eta joan zen ustuz, airia bota ta sendatu ze.* // *Berac iduquícen cituela calabozo evetaco guilzac aliqueta Jesuchristo erauxi artean* (Erro). // *Gero joan gine alik ta ustuz ta gero...* (Lin) ik. artio. ***irukiala:** eduki ahala <A más no poder>. *Zakur betzuk larruek irukiala gizen irukitzen zuzte* (Lin).
- abantxu:** adlag. abantxu, ia-ia <Casi>. *Segur naiz abantxu dekalitroat edan zuela* (Lin). // *Abantxu mile pezta kosta ze* (Lin).
- abar:** iz. abarra <Rama>. *San Juan egunian bediketu abar batzuk, gero ondoko urtian botatzeko* (Mez) // *Amitxik abar batekin segitzen tzire gibeletik* (Lin) // *Abar guzien gañan paratzen dire zerradatuíkeko purruxke guziek* (Mez, Per). Sin. adar.
- abarte:** iz. abartea <Espacio entre columnas>. *Etxe bat baze Eugin sei abarte zituena.* // *Abarte da ordík orrara, gure etxiak izain tu iru abarte, pues arek sei* (Lin).
- abarrikatu, abarriketu:** ad. abarrikatu, xehatu <Romper(se), destrozar(se)>. *Dena abarrikatuík tago.* // *Abarrikatuík nago anbertze lan in ondoan* (Mez) // *Lucifer serpiente zar gaisstoari burua austera eta abarricacera* (Erro).
- abata:** iz. trapu txuriak usoak hartzeko erabiltzen zirenak <XVI eta XVIII. mendeetan, Orreagako kolegiatari erreferentzia egiten diotenak: «Los de Burguete ponían abatas o chatarras en el Trona y los cánónigos en Tronaburúa. (Florencio Idoate <<Rincones de la Historia de Navarra>>. Irib.) Sin. txatar.
- abe:** iz. ezpara, hozka egiten duen euli handia <Tábano, mosca que pica a las vacas en días de calor>. *Abia andiak izeten zire udan.* // *Tortzen delaik abiaín musike, zenbait aziendek agudo demonio zauntzeunte* (Lin).
- abelgorri:** iz. behiak, txekorrak,azienda gorria <Ganado vacuna>. *Abelgorriek kendu zuztela erran tzute* (Lin).
- abeltzaiketa:** adlag. abereen zain <Cuidado a los animales>. *Abeltzaiketan egoten gine ttarrak giñelaik* (Lin).
- abendu:** iz. abendu <Diciembre>. *Abenduan elurraldi ederrak izeten zire.* // *Abendue, xai uts eta gau uts.* 'Hilabete hortan gau luzeak eta, batez ere Nafarroan, jai egun asko' (Intza, Mez). *Abenduko elurra gazta zarraren pare* (Intza).
- abi:** iz. ahabia <Arándano>. *Uden juaten gine denak Ligeztara neskakoak amaikin abiek eske* (Mez).
- abiatu:** ad. abiatu <Encabritarse las vacas cuando les pican los tábanos>. *Gure beak abiatu dire.*
- abien egon:** ad. prest egon <Estar preparado>. *Abien gera bai gu ematiaz* «Emateko prest gaude» (Mez. Intza).
- abietu, abitu:** ad. abiatu <Partir, empezar>. *Abietu gine egurra iten mendian ta* (Mez).
- abil:** izond. abila, trebea <Espabilado>. *Au neska abile!* // *Abilek izeñiar dute* (Lin).

- abilkeri:** iz. trebetasuna, abilezia <Astucia>. *Abilkeri andie bear ze ori iteko* (Lin).
- abitu:** ik. abietu.
- aborrezitu:** ad. aborrezitu <Aborrecer, asquearse>. *Aborrezituik zagon andre ure* (Lin).
- abrastu:** ad. aberastu <Enriquecerse>. *Orai, zazi! abrastuik dauzkizu arren semiak*.
- abre:** iz. aberea <Caballería utilizada para trabajo o en la labranza>. *Abria da animelia baztakoa, mandoat edo astoat izeten da, azienda izeten al da dena, bertze guziak* (Lin) // *Erran nio nola peratu nitze a abria kendu nuela* (Mez).
- abrebide:** iz. aberebidea <Camino de caballerías>. *Ezin ze ibili, ezpaitze abrebideik ere emen* (Mez).
- abudo:** ik. agudo.
- abuin:** iz. habuina, aparra <Espuma>. *Abuñac cerurano goiticen cirela* (Erro).
- abuztu:** ik. agosto.
- adaje:** iz. adajea <Cornamenta>. *Bei orrek adaje fierki polita du* (Lin).
- adaki:** iz. adakia <Clase de leña delgada. Rama deshojada>. *Adaki oyek bildu biar dire* (Est. Azkue).
- adar:** iz. adarra <Cuerno, cornamenta>. *Erriberatik granja zar oyetaik zien denak artifizial, olaxeko adarreki zutik ezin eonez* (Us) (Eu). Sin. abar.
- adarbildu:** iz. adarbildua <Dícese del animal que tiene los cuernos pegados a la cabeza>. *Gure ariek adarbilduek tu* (Lin).
- adarrburu:** iz. adarrburua, klase bateko sagarra <Manzana grande, agria y blanda, que revienta pronto al fuego> (Est. Azkue).
- adarrukaldika:** adlag. adar-ukaldika <A cornadas>. *Beak adarrukaldika asten zire*.
- adartsu:** izond. adartsua <Árbol frondoso> (Est. Azkue).
- adarzabal:** izond. adarzabala <Cuernos separados>. *Marteneko beak adar zabalak tu* // *Gure beari adarzabal erraten dakogu* (Mez).
- adin:** iz. adina, edatea <Edad>. *Gero adin betera eldu zelaik espostu ze* (Lin).
- adine, diñe, diña:** adond. adina, bezainbat <Tanto como>. *Etzego orai adine autoik, ez* // *Eztute pelukerie orai adine ibiltzen atso ayek*. // *Yantzatzeko diñe soñatzen zute* // *Jaungoico bat bere sabelean iduquiceco diña izan dena* (Erro).
- adio:** iz. agur, adio <Adiós, se acabó>. *Adio Lintzoaingo euskéra* (Lin) // *...ta gero, in ginue alik ta ustuz ta andik altzine, adio! ze aratxe majua in tze* (Mez).
- adioske:** adond. adioska <Agur eginez>. *Adioske ari zire* (Mez).
- adixkidantza, askidantza, axkidantza:** iz. adiskidantza, adiskidetasuna <Amistad>. *Askidantza intzute ta or esposatu zire* (Lin) // *Axkidantza gorra in dugu* (Lin).
- adixkide:** ik. aixkide.
- adjudiketu:** ad. esleitu <Adjudicar>. *Kasik adjudikéuik Baztandei Erregerena* (Eu).
- adoatu:** ad. adoatu, larruak apaindu <Curtir la piel>. *Larrue adoatzen ze, lenagoko yende ayek iten zute lan goi* (Lin).
- aexki:** ik. aixkide.
- afari:** iz. afaria <Cena>. *Bazkarie eiten tzion ta gero afarie ta dena* (Eu).
- afera:** iz. afera, egitekoa, arazoa <Asunto, problema>. *Afera goi konpondu biar dugu* (Mez) // *Emen afera eztao ongi* (Mez) // *Orduen kanbiatu ze afera, orduen balio zue kontrabandoan astea* // *Afera ori in te etxerano tortzen gine* (Lin).
- aga:** 1. iz. haga, makila luze eta lodia, batez ere gaztainadietan erabiltzen dena <Vara>. *Aga fine izeten zute atarian*. 2. interj. aga! <Exclamación que indica asco, se utiliza para que dejen los niños algo de las manos> *Gauza zikinek balinbadire erranez: aga!, kaka!, mu!* (Lin).
- agatu:** ad. agatu <Sujetar con una vara>. *Tranka badu gáñian goitik bera agatzen duena* (Mez, Per).
- agertu:** ad. agertu <Aparecer>. *Aguercen ci-ceizquiozen goibel bazuc*. (Erro).
- agian:** adond. agian, behar bada <Quizás>. *Agian torri de* (Azkue. Est).
- agilon:** iz. agilona <Tejado con vertiente muy rápida a cuatro aguas>. *Agilona paratzen tzute zurgin oyek* (Auz).
- agintza:** iz. agintza <Promesa> (Azkue. Est).
- agitz:** adond. anitz, agitz, oso <Mucho> (Erro). *Yende agitz torri ze*. Sin. anitz.
- ago:** iz. 1. ahoa <Boca>. *Itze agotik atra baño len, bi buelta emazkio miari* (Mez, Intza) // *Orren nabalak ere baitu bi ago* 'Behin

- baten aldera, gero bestearen aldera ari da' (Intza). // *Emen ziletzeko...*, *iten dute kutxaronak eta ola, agoain ziletzeko* (Mez)
2. ahoa, sorbatza <Filo del hacha>. *Bi agotako aizkorak tuzte // Adam gure lembicico aitec aitu zuen Jangoicoan beran agotic, barcatcen ziola inzion ofensa* (Erro).
- agoandi**: izond. ahohandia, ahoberoa <Exagerado, bocazas>. *A ze agoandi den gizon goi* (Mez).
- agoixtenpat**: ik. egon.
- agorra**: iz. iraila <Septiembre>. (Eu, Etxaide). Sin. urria.
- agorril**: iz. agorrila <Agosto>. *Agorrilan ibiltzen gine oañik belarretan* (Azkue. Est). Sin. agostia.
- agosto, aguztu, abuztu**: iz. agostua <Agosto> (Ai). *Sóroa erraten zioten, ta ori egoten tzen agostoaren erditik altzin* (Eu) // *Gaur aguztuein laua, Santa Perpetua da eta Perpetua deituko da.* (Mez, Per) // *Amaberjine da Abuztuen amaborzian* (Lin). Sin. agorril.
- agote**: iz. agote <Raza de origen desconocido refugiada hace siglos en Navarra. En este caso, como en otros (ik. OEH) alude a su carácter hablador>. *Agoteko atsoak pastuko tuzie*. 'Haiek baino berritsuago, hitzontziago izango zarete'. (Intza. Est).
- agotz**: iz. ahotza <Paja>. *Agotza irine in de erran zue nire aitek ni sortu nitzelaik* (Mez) // *Bakazioneak pasten tut or, Urrotz alde ortan, agotz erosten* (Lin) // 'Aprile otz? ez gari t'ez agotz' (Intza).
- agozabalka**: adond. ahozabalka <Bostezando>. *Ori beti daile agozabalka* (Lin).
- agozbae**: iz. ahotz-bahe <Criba>. *Agozbaikin ibiltzen gine larrañian* (Erro, Azk. Eransk)
- agozikin**: izond. ahozikin <Mal hablado>. *Urde agozikine, zazi emendik!* (Lin).
- agoztegi**: iz. lastotegia ahotza gordetzen den tokia <Pajar>. *Agoztegien bada belar klase ortaik* (Mez).
- aguandi**: izond. aho andi <Exagerado, barullas>. *Urde agoandi ori!* (Mez).
- aguatxirri**: iz. eta izond. aguatxirria <Bebida o caldo que parece agua o tiene exceso de agua>. *A ze aguatxirri atera zaizun zopa au!* (Mez).
- agudo, abudo, audo**: adond. agudo, laster <Rápido, ligero>. *Zazi agudo zerbait artu nai bauzu* (Mez). Sin. zalui.
- agurmaria**: iz. otoitza <Avemaria>. *Ama Birgina Orreagakoarendako iru Agur Maria* (Mez, Per).
- aguztu**: ik. agosto.
- aiarte**: iz. aiarte <Planta parecida a la hiedra con la que se hacían las nasas>. *Ayarte aye-ki iten zitue gizon arrek kofõnak* (Lin).
- aida**: esam. aida! <Interjección utilizada para arrear al ganado vacuno>. *Aida bea, onata, gibelera!*
- aide**: iz. ahaidea <Pariente>. *Gereñengo oye-kin aideak gara gu* (Mez) // *Gure etxeko andria nongo, gure aideak angó*. 'Andrea nolakoa den, horrelakoak dira etxeko harremanak' (Intza. Est) * **aide urrun**: iz. ahaide urruna <Pariente lejano>. *Aide urrunek gara gu* (Mez). * **funtzio áideak**: iz. funtziorako deitzen ziren ahaideak <Parientes que se convocaban al funeral>. *Ilitzean ere bai deitzen zire funtzio aideak* (Mez, Per).
- aidean**: ik. airian.
- aide gaixto**: ik. aire gaixto.
- aidego, aidengo**: iz. ahaidegoa <Parentela, parentesco>. *Nungoa da gure etxekoandria, angoa da gure aidegua* (Mez).
- aidengo**: ik. aidego.
- aidetasun**: iz. ahaidetasuna <Parentesco>. *Aidetasuna baginue Erroko ayekin* (Azkue. Est).
- aidien**: ik. airian.
- ai ene**: esam. ai ene! <Exclamación>. *Ai ene zenbat yende torri den!* (Mez).
- aiei**: esam. <Exclamación de queja>. *Aiei ama, zenbat lan in duzun!* (Mez).
- ailegatu**: ad. heldu <Llegar>. *Aski de ortara ailegatzea* (Mez).
- ailtzurtu**: ad. aitzurtu <Cavar y limpiar de maleza las plantas con la azada>. *Ailtzurtu bear tugu aza goyek* (Mez).
- ainbat**: zenbatz. hainbat <Tantos>. *Ainbat yende torri ze gure etxera* (Mez).
- ainbertze**: adond. hainbertze <Tantos, muchos>. *Ainbertze yende tortzen tze gure etxera, beti lana izeten ze ta...* * **ainbertze ...nola**: *resucitatu cen ainberce pobrenga-*

- tic nola abracengatick, chiquiengatic nola andiengatic* (Erro).
- aingeru:** ik. aingiru.
- aingiri:** ik. aingiru.
- aingiru, aingiri, aingeru:** iz. aingerua <Ángel>. *Aingiriac Maria Santissimay eman cion Embajada. // Bi aingiru zuriz beztituric* (Erro) // *Zeruko aingiruak dira oyek. *aingeru guardakoa:* iz. aingeru guardakoa <El Ángel de la guarda>. *Ena amak errezatzen zuen aingeru guardakoi.*
- ain segur:** adond. hain segur <Seguramente>. *Bertze anai ori ain segur Amerikan bizi-ko da orai* (Lin) // *Baztanen oraño erekitzen dute artoa, ain segur.// Izain du bertze izen bat, ain segur, beño...*
- ainyire:** iz. anderea <Señorita, nombre que se les daba a las abejas para recogerlas>. *Ainyire ederra bil etxera* esaten zuen erleak biltzeko deiak (Mez).
- aioska:** adond. agur eginez, oihuka <A gritos>. *Aur ayek ayoska egoten zire beti* (Mez).
- aire:** iz. airea <Estilo>. *Guk iten dugu lengo airera bestak, eta orgatik onara tortzen da kozinerie* (Lin).
- airegaixto, aide gaixto:** iz. aire gaixtoa. San Joan goizean etxeko sarreran elorri zuria ezartzen zen aire gaixtoa edo tximista urruntzeko (Auz) <Rayo>. *Aire gaixtoak il zuen bein bei bat.// Esnia arri gogorrekin erretzen ze, iduri zute burdinek eta erraten zute aire-gaixtuak zirela* (Mez).
- airia bota:** ad. perf. airea bota <Eructar>. *Aur gorrek ez du oañik airia bota* (Lin) // *Airia botatzeko man gineko bikarbonatoa* (Mez).
- airian:** adond. airean <Al aire, sin apoyarse en el suelo, con la base agujereada>. *Oyan goi dena dago airian, lezez peteik, or eztaike fietu yausteko ere ta orai oyanak zikindui baitire ezta ibiltzen apenas yendeik eta* (Lin).
- airoso:** izond. airosoa <Airoso, con gracia>. *Badire yendeak erabiltze airoso dutenak.*
- aise:** adond. aise <Fácil>. *Ori in daike aisexago// Etxetik ez zela aise ateratzia* (Mez, Per) ***aiseo:** aiseago <Más fácil>. *Orai inen tze aiseo. *aisaski, aiseski:* adond. aise aski <Fácilmente>. *Aisaski iten al dute lan goyek* (Mez) // *Animeliek utzikote ori bai aiseski* (Mez) // *Atsa artzen dut aiseski* (Lin).
- aisetahun:** iz. aietahun <Facilidad>. *Orai aietahun gorrak maten tuzte semiak izeteko.*
- aiskol:** iz. aiskola. *Lathyrus sativus* <Arveja>. *Aiskolak erekitzen ginuze gure baratzian* (Lin).
- aitagure:** ik. aitegure.
- aitegure, aitagure:** iz. aita gurea <Padre nuestro>. *Aitegure bat errezatu* (Mez, Per) // *Orduen ikesi gindue Aita Guria* (Inb).
- aitagutxi:** iz. aitatbitxi <Padrino>. (Erro, Azk. Eransk).
- aitaiñarreba, aitarreba:** iz. aitagarreba <Suegro>. *Emen nere aitainarrebain etxian gelditzen tzire zenbait.// Bizi guzian aitaiñarrebaikin bizi izan da* (Mez).
- aitarreba:** ik. aitaiñarreba.
- aitatxi, aitetxi:** iz. aitatxi <Abuelo>. *Gure aitatxi aserretu da* (Mez). Sin. apitxi.
- aitetamak:** iz. aitatama, gurasoak <Los padres>. *Aitetamak bizi ziren gure sortetxian* (Mez) // *Ezkontzean aide urbilena aiteta- mak dire* (Mez, Per).
- aitetxi:** ik. aitatxi.
- aitorrazi:** ad. aitorrarazi <Confesar>. *Aitorrazi ta dena euskera iten zigu* (Mez).
- aitz:** iz. <Árbol de madera dura y rojiza, llamado «samin» en alguna región>. (Erro, Azk. Eransk).
- aitze:** iz. aitzea <Algo oído, un dicho, algo transmitido de viva voz>. *Nere aitarrebak bazue aitze bat, eztaiz norengandik, sarna kentzeko zer in biar tzen* (Lin) // *Bazuen bada aicea Luciferrec Profeta sanduec erranic* (Erro).
- aitzur:** ik. altzur.
- aitu:** ad. 1. bukatu, agortu <Fatigarse mucho> (Est. Azkue). *Gure amatxi aitu ze lan goyetan.* 2. <Terminar una cosa, agotarse líquidos>. *Ure aitu zaigu.* 3. **aitu:** aditu <Oir>. *Aituzu zuk zer erran duen amak? // Zuk erran duzune aitu dut. *aitua:* izond. aditua <Ilustrada, sabia> *Cer gende dire evoc? Gende batzuc ain iaquinsunac, ain aituc eta ain andiac?* (Erro).
- aixkidantza:** ik. adixkidantza.
- aixkide, adixkide:** iz. adiskidea <Compañero, amigo>. *Arron aixikidiak dira oyek* (Mez). // *Azquenean Patriarca sanduec profeta*

- eta Jaungoicoaren aissquidec senticen zuten* (Erro).
- aixkidetu:** ad. adiskidetu <Hacerse amigo>. *Urepelen nexka batekin aixkidetu zen, ein zun andregaya ta goan tzen Ameriketara* (Zil).
- aixtian:** ik. axtian.
- aize:** iz. aizea <Viento>. *Áizia ta eurie anitz izeten da* (Mez).
- aizealdi:** iz. haizealdia <Bufido, golpe de viento>. *Bota zuen aicealdi batez idorrera Profeta Jonas* (Erro).
- aize-botrada:** iz. haize-bolada <Volada de viento>. *Aize botrada torri de emen* (Lin) // *Tortzen baze botradat aizia, orduen aizeratzen tzindue* (Mez).
- aizego:** iz. haizegoa <Viento del Sur>. *Aizego beroa daile egun.* // *Haize hegoa, eroa.* «Emazteen gogoa iduri hegoa». *Haize egoa andren gogoa.* (Intza) Sin. egoaize.
- aizeman:** ad. haize eman <Soplar>. *Man tzazu aizia* (Mez), (Azkue. Est).
- aizeratu:** ad. haizeratu <Aventar>. *Ultzie iten ginuelaik aizeratzen ginue larrañan zaretan* (Lin).
- aizetxakur:** iz. ehizatxakur <Sabueso>. (Erro, Azk. Eransk).
- aizetu:** ad. haizetu <Hinchar>. *Aizetu bear duzu zirrika ori.*
- aizkora:** iz. aizkora <Hacha>. *Aizkoraikin kozka man zeko* (Mez).
- aizkoraldi:** iz. aizkoraldia, aizkorakada <Golpe con el hacha>. *Emen batek belauten aizkoraldi bat artu ta...* Sin. aizkorukaldi.
- aizkorukaldi:** iz. aizkora ukaldia, aizkorakasa <Hachazo>. *Aizkorukaldi bet artu zue mendien.* Sin. aizkoraldi.
- aizpe:** iz. ahizpea <Hermana>. *Nik bi aizpe tut.*
- akabantza:** ik. akabantza.
- akabantza, akabantxa:** iz. akabantza, bukaera <Final, remate>. *Akabantza man dakogu lan orrei* (Lin) // *Etzakela okurritu ardi ortak yatera erran tzuen, ta kasik akabantxan gineuke* (Lin) // *Gero iten dakogu olako akabantxa* (Lin).
- akabatu, akatu:** ad. 1. akabatu, bukatu <Rematar en el juego de la pelota>. *Akaba zazu!* (Lin). 2. bukatu, azkendu <Finalizar>. *Akabatu dire bestak.* // *Egon bear tzute akatu ertio* (Ur).
- akabera:** iz. akabera <Final>. *Mandoak akaberantzean, asi zire bertze gauzekin kontrabandoan* (Irag).
- akaso:** adond. <Tal vez, quizás, acaso>. *Guaci acaso inocencienco videaz? Badire acaso aniz gure ertean* (Erro).
- akatu:** ik. akabatu.
- aketz:** iz. aketza <Cerdo semental>. *Bargoa uzten bauzu osatu gebe, orduan deitzen da aketza* (Mez) // *Orzagokoan bazute aketza, ta gero baze Olondritzen ta Zubrin te...* // *Oyek bazute aketza, astoa ta zaldie* (Lin).
- akitu:** ad. bukatu <Acabar>. *Akitu orduko akitzen da erauntsia, aize gaixuak, inñeturek ortotsak* (Mez) // *Dantzatu ze beraikin eta akitu zelaik atera ze* (Mez, Per).
- ako:** interj. akabo! <Se ha acabado. Voz utilizada con los niños>. *Ako ttotoa!* (Mez).
- akometazio:** iz. akometazioa <Acometimiento, alegación>. *Baño bestetan egin zire akometazio txar bat: atera ze karrikera bakarrik* (Mez, Per).
- akordion:** ik. kordion.
- akordu:** ad. akorduen egon <De acuerdo> *Akorduen nago zurekin* (Lin).
- akorritu:** ad. akorritu <Despejarse, mejorar un enfermo, recobrar el conocimiento>. *Iduri du akorritzen ai dela, obe daiela.* // *Akorritu da torri berriz bere artara.*
- akullo:** iz. akuiloa <Pertiga>. *Akulloaikin yoaten ze itzaye.*
- ala-ala:** adond. hala-hala, halaxe <Así mismo>. *Ala-ala baldin badago, utz zazu* // *Zu ala-ala zaude deus artu gabe* // *Ta gero ortxe ala-ala ibili ze* // *Atra etxetik ta lerriteko euria ari zuela Urroz aldera joan gine* (Mez).
- alaba:** iz. alaba <Hija>. *Alabain medioz torri zire etxera* (Lin).
- alabearra:** iz. hala beharra, patua <Destino>. *Alabearra erraten da zerbait pasten delaik etxetan* (Lin).
- alaber:** adlag. halaber <Igualmente>. *Respuesta habitual después de un saludo.* -Egunon!- *Alaber!*
- alai:** iz. eskailera <Escalera>. *Alayetaik igen gine ta asi ze nonbait sukeldeko leyoa ireki nayen* (Lin).

- alaik ere:** junt. halarik ere <A pesar de>. *Alaic ere erran bedi orren iz sandua eta nere anima izain da sana eta salva* (Erro).
- alako:** izlag. halako <Como ese, de ese tipo>. *Alako zikiro ta... zure ardietan dago, erran neko nik; -ez, ez orrenetan dago* (Lin).
- alamote, almote:** iz. alamote <Almud, medio celemín>. *Botatzen ginue almote bat gari // Amasei almotek iten zute erregue // Alamote bat etzindue ardi guziendako.*
- alare:** junt. hala ere <Sin embargo>. *Baiña alare eztezaquet cerbait errateco utci* (Erro).
- albaitero:** iz. albaiteroa <Veterinario>. *Albaitero berrie torri da errira* (Mez, Ilur).
- albidede:** iz. abildadea, trebetasuna <Habilidad>. *Albidede andia biar da ori iteko.// Segarie da albidede anitz duena se-gaikin* (Lin).
- alborengo:** iz. alborendoa <Pulmonía>. *Anitz eritasun ezagunak badire. Gripe, alborengo edo pulmonia* (Mez, Per).
- aldare:** iz. aldarea <Altar>. *Gueldituco da aldareco sacramentu sanduan* (Erro).
- aldartez:** adond. batzuetan, aldika <A veces> (Erro. Azk. Eransk).
- alde:** iz. aldea <Grupo, montón>. Urtealde, umealde, jendealde, langilealde, xurialde, pikorralde, gizonalde, arropalde... *Urtealde bat badut // Bildu zen jendealde gaitza* (Lin) // *Bada lanian langilealde bat* (Mez) // *Nik arropa xurialde bat erosi nue // Ogi pikorralde aundie bildu ginue // Umealde guziak biltzen dire gisa berian // Iten du umealde bat eta denak erregina batenak omen dire* (Mez)// *Gosari ederra egiten zen gizonalde batendako* (Mez, Per)// *Nere ama eta ni ari gine arropa alde bat garbitzen* (Mez, Per).
- alde batera izen edo hartu:** esam. alde batera izan, alde batera hartu <Trabajo a destajo o por cuenta propia>. *Mandoak alde batera izeten gintuen, biño guk pionak baño lan geyago iten ginuen aise* (Lin) // *Layatzera joaten zirelaik, a destajo... alde batera artzen balin bazute, orduen paratzen zute al-tzinian, ta balin bazeude piontzan, para-tzen zute gibelian* (Mez).
- alderdi:** iz. alderdia, aldea <Lado, parte>. *I izain aiz Iruzquia atracen den alderdico guizonic abrazena* (Erro).
- aldi:** iz. aldia <Vez>. *Aldi betetik bertzeko kentzen tzekote gatzege* (Mez) // *An ere amar bei paratzen dira aldien* (Lin)// *Gutti aldz in zakigun bai* (Eu). 2. atz. Denbora eta ekintza adierazten duena <Sufijo que indica tiempo y acción, muy empleado como último elemento de compuesto>. *Uldedi, kartaldi, dantzaldi, apañaldi, tiraldi, kazketaldi, botaldi, elurraldi, adarrukaldi, aizkoraldi, sosaldi*. 3. aldea, taldea <Grupo, montón>. *Berdin, biorrak ezin geldieziz zaldik erabiltzen bazinue, maten tzire astora, ta andik tortzen tzire mandókoak. Emen bazire aldi bet, joder!* (Lin).
- aldien:** adond. aldizka, txandaka <A veces>. *Denborartan izaten zen aldien beak, segun zenbat bei zinuzen, ainbertze egun* (Mez).
- aldiketan:** adond. aldika, batzuetan <A veces, a turnos>. *Aldiketan iten ginuen yantza* (Lin).
- aldioro:** adond. aldiero <Todas las veces, siempre>. *Eztu yendiak aldioro tenple bera izeten* (Lin).
- alditik aldire:** adond. alditik aldira, gero eta gehiago <Cada vez más>. *Orain bestak ez-tire lengoen erdia ere, alditik aldire yende gutiego* (Lin).
- aldiz:** adond. noizbait <A veces>. *Aldiz, jauna zaldiz*. 'Behartsuak ere noiz edo noiz atsegin handia behar du.' (Mez. Intza)// *Errain dakot anitz aldiz* (Mez) ***guti aldz:** adlag. gutxitan. *Botatzen zuen astoa ta zu... igual katxarroak jaurtzen zakizkizun ta gero ur-bil beartzen man etxera, ta gero bueltan, berriz, gutti aldz in zakigun bai, beño beti e kutsue bai izaten ginuen.* (Eu).
- aldizke:** adond. aldizka <A veces>. *Auntzeak lenago emen ibiltzen tzire etxex etxe aldz-ke* (Lin).
- aldizketu:** ad. aldizkatu <Alternar, relevarse>. *Lan au aldizketu in bear dugu.*
- aldrebes:** adond. alderantziz <Al revés>. *Orai bazire bertze itz, betzuk itéko aldrébes* (Lin) * **aldebresian:** *Patu tuzu galtzuñek aldre-besian.*
- alegie:** lok. alegia <Es decir, o sea>. *Alegie pastu gine bestan egun guzian* (Lin).

alfer: ik. aufer.

alfortxa: iz. alfortxa <Alforja>. *Alfortxak bazue boltsat emen ta bertzeat emen, emen ogie ta emateko, berendue, ta bertzian xatoa emateko.*// *Denboraz alfortxeikebe etze inor juaten alorrera* (Mez).

alimeleko: ik. arimeleko.

alkabelar: iz. alkabelarra <Avena silvestre, tipo de hierba silvestre, ancha, dura, triangular y siempre verde>. *Alkabelarra da belar klaseik txarrenetaik, aziendek ere ezute lazki maite, ez; latza da, latza.* // *Bada belar bat latza, orrei erratan tzayo alkabelarra, aziendek ori yateko ezute bertzetik izañiar, bertzelas uzteute aise.* Aziendak orrengatik ezte ozkiten arrei (Lin).

alkate: iz. alkatea <Alcalde>. *Alkate nitze denbora aetan* (Mez).

alke: iz. ahalkea, lotsa <Vergüenza>. *Alke andie izeten zute aurrek.* // *Emen ere badire yendiak alke guti dutenak* (Mez)

alkegabe: izond. ahalkegabea, lotsagabea <Sinvergüenza>. *Arrunt alkegabia ze neska goi* (Mez).

alkegarri: izond. ahalkegarria, lotsagarria <Desvergonzado>. *Obenian iten balinbaitu gauzek bear ez tirenak, ori da alkegarrie* (Lin).

alkeizungarri: izond. ahalke emangarria, ahalkegarria, lotsagarria <Vergonzoso>. *Ori de alkeizungarrie* (Lin).

alkekeri: iz. ahalkekeria, lotsakeria <Desvergüenza>. *Gu tikitan goizian babak yan izan ttugu, ori ze alkekerie* (Mez).

alketi: izond. ahalketia, lotsatia <Vergonzoso, tímido, da>. *Mutiko ori alketie da* (Lin).

alketu: ad. ahalketu, lotsatu <Avergonzar>. *Ori alketzen duk joatera niora* (Lin) // *An utzi men tzue, alketuik* (Mez) // *Mutila nola alarguna ez dut uste alketiko dela erratera ezkondu nai duela neska edo andre maite duen batei* (Mez, Per).

alki: iz. aulkitxoa, aulki txikia <Asiento sin respaldo, taburete>. *Alki artan ieten ze.* // *Alki batei artuz bere eskuekin* (Mez, Per).

alkitto: iz. aulkitxoa <Sillita>. *Alkittoat beti izeten ze sukeldean* (Mez).

alkitze: iz. alkitzea <Pondón utilizado para cortar las tximitxas de avellano>. *Alkitze arekin mozten ginuze urrak* (Mez).

alkortze: iz. alkortzea <Atajo>. *Alkortze artaik joan biar dugu* (Mez).

almadraka: iz. almadraka <Colchón de lana de oveja>. *Almadraka edo koltxoña ardi illeikin egine ze ta paratzen ze lastoazalain gañian* (Mez).

almote: ik. alamote.

alo!: interj. alo!, ala, tira! <¡Interjección utilizada para animar a andar. ¡Vamos, venga!>. *Alo! mogie!*// *alo, goatzera!* (Mez).

alor: iz. alorra <Pieza para siembra>. *Bentarrañeko Alorrandin kusi tut zuen ardiek* (Mez) // *Péntzia da 'prado', eta alorra da patatak eraikitzen delaik ori da gárie ta ola* (Zil).

alsai: iz. birika <Pulmón>. *Alsaye birikari erratan al tzayo* (Lin).

alta: lok. alta hala ere, beraz, izan ere <Pues>. *Kaguensos! Alta, badu izena.* (Ezin zenean animala baten izenaz oroitu) (Mez).

altokara: adond. altokara, ozenki <Alto, en voz alta>. *Telesioa patzen balinbauzu altokara, ezin da deus aitu.*

altxaketan: iz. altxaketa, izkutaketa <Juego al escondite>. *Altxaketan ai dire yolasten.*

altxar: iz. altxarrea <Primer bocado que se toma después de matar el cerdo, se extrae de la tela del vientre>. *Lenbizien altxarre goyek yan gindue* (Mez).

altxatu, altzatu: ad. 1. altxatu, goititu <Levantar>. *Altxa burie! erraten gineko beyai* (Lin). 2. gorde, ezkutatu <Guardar, esconder>. *Altxatu tut yolask* (Zil) // *Altxatu biar tugu ogi oyek* // *Aite ta ama altxatuak iduki zuzten karlistek* (Mez).

altzirri: ik. altzirri.

altzatu: ik. altzatu.

altzairu: iz. altzairua <Acero>. *Altzairuekin inik zeude eltze goyek* // *Orrek mii altzairuetue du.* (Mingain zorrotza. Mintzo gogor bizia). (Intza. Est).

altzin: 1. adond. aitzina, aurre <Adelante>. *Zu beti altzine.* // *Gero andik altzine.* // *Axuri au altzineko utzi biar dugu* (Mez). 2. iz. aurreleri <Delantero>. *Ore dae beti altzin!* 3. iz. aurreko, aitzineko <Anterior>. *Aurten enaiz izan baña altzinagoko urten ta altzinagokoan ta izan nitze or eta Riojan, bakazionetan.* Sin. altzineko.

- altzinalde:** iz. aintzinaldea, aurrealdea <Fachada, parte delantera>. *Etxeko altzinaldia in dugu, orai in biauğu gibelaldia.*
- altzindu:** ad. aitzindu, aurrea hartu <Adelantar, aventajar>. *Altzindu biar dugu yago // Biauıt altzindu erlejue (Mez).*
- altzineko:** iz. aitzinekoa, aurrekoa <Delantero en el juego de la pelota>. *Altzinekoa beti altzinen dago, bertzia joaten zaio noize-beinka, beño.* Sin. altzin. 2. izond. aurreko <Anterior>. *Ba, altziñeko urtean egiten zuzten bedikétu (Zil).*
- altzinke:** adond. aitzineka, aurreraka <Hacia adelante>. *Altzinke ari zara zu beti (Mez).*
- altzinxko:** adond. aitzineko, aurreraxego <Más adelante>. *Zazi altzinxko ta an aurkituko duzu norbait.*
- altzirri, altxirri:** iz. altxirria, ardiaren gorotza eta lurra nahasita <Estiércol de las ovejas cuando está convertido en polvo>. *Kartzu altxirrie pixkat lore goyei botatzeko (Mez) // Altzirrie iten duelaik artegie idorrigo dago bai, berdea yaten duelaik beño (Lin) // Neguen iten du altxirrie yan idorra iten duelaik.*
- altzo:** iz. altzoa, magala <Regazo>. *Amain altzoan dago (Mez).*
- altzur, atzur, aitzur:** iz. aitzurra <Azada>. *Altzurraiki ibiltzen da ori baratxian.*
- alubi:** iz. alubie, babarruna <Alubia roja>. *Baztanen errateunte ilerra, ta guk alubie (Lin).*
- amaberjine:** iz. Ama Birjina <La Virgen María>. *Amaberjine Abuztuen amaborxian balinbeda... (Lin).*
- amaiarreba, amaiñarreba:** iz. amagiarreba <Suegra>. *Gure amaiarreba da andre ori. Aitaiñarreba eta amaiñarrebaikin bizi ze.*
- amaikabe:** izond. amarik gabekoa, umerzurtz <Cordero sin madre>. *Bildotx goi amaikabea da (ALEANR).*
- amaiñarreba:** ik. amaiarreba
- amarreko:** iz. hamarrekoa <Punto que equivale a cinco sencillos en el juego del mus>. *Amarreko polite ukatiko ori! esaten zen Errean (Est).*
- amarretako:** iz. hamarretakoa <Bocadillo o tentempié que suele tomarse en verano entre el almuerzo y la comida>. *Amarreko ederra in dute gizonek (Lin).*
- amatxi, amitxi:** iz. amatxi, amona <Abuela>. *Gure amatxi arrun ona da (Mez).*
- ameka:** zenb. hamaika <Once>. *Ameka aur ibiltzen tzire inguru artan (Mez) // Ameka ilebete pastu nitun (Mez).*
- amen:** iz. ahamena <Aperitivo, bocado entre horas>. *Yaten duzu amen bat edo otamen bat (Lin) // Gero, ostatuen amen zerbait yan ta... (Mez) // Atsaldean mutilek artu zute erriko ostatuan beren amena (Mez, Per).*
- amesketan:** adlag. ametsetan <En sueños>. *Amesketan aitu nitze atzo (Lin).*
- amiña:** iz. amatxi <Abuela>. *Aite, abueloak eta amiña ta denak, denak euskera (Eu).*
- amitxi:** ik. amatxi.
- amorio:** iz. amodioa <Amor>. *Amorio eta sentimentura andiarequin (Erro) // Guccio ceucan amorioaingatic ilcen (Erro).*
- amorrai:** iz. amorraia <Trucha>. *Amorrai anitz izeten ze ugelde artan (Ur).*
- anai:** iz. anaia <Hermano>. *Giltzurrine eztt bat baizik, anaek eta arrebak biek daukagu kenduik giltzurrin bena (Lin). // Ene anea torri ze atzo (Mez). // Anáeak karko digu kótxean (Zil).*
- anbulu:** iz. ambulua, porruaren antzekoa, txerriak bazkatzeko erabiltzen zen tuberkulua <Asfodelo, puerro silvestre>. *Anbuloa da belar klase bat mendian atratzen dena, bagadietan eta balinbeda ola trozoat arbolik ta yausik gabe, an atratzen da (Lin). // Denboraz iten zire zerriendako bazkatak; biltzen tze berdian, atra biar tzinuze lurretik, bazute makil bet bezala, ola, ta bertze puetzuk, ola, atratze tzirenak, ta andik man txerriei. Yendea joaten ze gustora, andre ta gizon ta denéaik (Lin).*
- andana:** iz. andana, taldea, saila <Grupo, montón>. *Gizon andana torri ze // Bazire andanat terriblia! Dozenat igual (Lin).*
- anditasun:** iz. handitasuna <Grandeza, acrecentamiento>. *Anditasun aundie zue plaza orrek (Azkue. Est).*
- anditu:** 1. ad. handitu, puztu <Hincharse los animales>. *Gure beizuri goi anditu de // Anditu zekire bea babak yan ta (Mez)*
2. ad. ugaldtu, handitu <Aumentar>. *Ugeldiak anditu in dira (Lin).*

andiuste: iz. handiustea <Orgullo>. *Aundiuste aundia du mutiko orrek, bai* (Azkue. Est).

andre: iz. andrea <Mujer>. *Andria ta maztekie erratan al duzu bi gisétan* (Lin).

andregai: iz. emaztegai, andregai <Novia>. *Batek andregaia izen bear du, aurten aitu dut* (Mez).

andrerrai: iz. andrerraiak <Lechezuelas, era el bocado que almorzaban los que mataban el cerdo. Sin embargo en Lintzoian, según nuestro informante, hacen referencia a las «cinco villas», denominadas así a las costillas delanteras y pequeñas>. *Andrerrai oyek yateitu zerrie iltzen duenak, atsaldean merendatzeko tzerrie partitute* (Mez) // *Andrerrayak kostille ttarra tire* (Lin).

anemenka: adond. han-hemenka <Por ahí>. *An emenka dabil beti* (Est).

angabetu: ad. konortea galdu <Desfallecer>. *Pello antxe angabetu ze* (Est).

animel: iz. <Animal>. *Lenago, yendek ta animéliek alegratzen ginue érrie, orai badire juezak* [juezak baino serioago doan jendea] *eztutenak yardukitzen ez bada pagatuz* (Lin).

animeleko: ik. arimeleko.

anitz, aunditz, aunitz: adond. aunitz, asko <Mucho, cha>. *Yende anitz torri ze onata*. // *Anitz yende zagon an inguruen. Mezkiritz eta Olondriz: ogi guti ta aur aunitz* (Mez, Intza) // *Izen da apez aunditz mezan* (Ilur). *Gizon aunitz torri dire* (Mez). Sin. hagitz. ***anitz aldiz:** anitz aldiz, askotan. *Anitz aldiz yoaten gine gu oñez Gereñe*. ***anitz urtez:** anitz urtez, urte askotan <Expresión utilizada para felicitar en el cumpleaños>. *Anitz urtez, neska ta mutikoak!* ***anitez:** adond. anitez, askozaz <Con mucho>. *Anitez andiago da ori* (Lin).

ankapal: iz. hanka apal, izterra <Muslo, parte superior de la pierna>. *Ankapala da onaraño ellegatzen dena* (Lin). Sin. azpi.

anpotu: ad. hanpotu <Hincharse>. *Pizetzen nitue irutan ogeitebide o iru kilo ta larotan ogei kilotara joan nitze, anpotuik nindego*.

antiojo: iz. antejoak, betaurrekoak <Gafas>. *Antiojoak paratzen ginuze*.

antolatu: ad. antolatu <Organizar>. *Ongi antolatu zuen dena*.

antxu: 1. iz. antxua, urtebeteko ardia, ardian-tza <Oveja de un año que todavía no tiene cría>. *Antxu txarra beti bildots*. // *Antxue da urte bat bitartio, aurten sortu diren oyek neguen izein dire antxuek*. 2. iz. kumerik izan ez duen ardia. *Karri antxu goyek sorotik* 2. izond. <Estéril>. *Sorogaingo belarretara erematen dire bei eta bior antxu guziak* (Mer, Per).

Antxue: top. <Aintzioa>. *Esnöz, Antxue, Loizu eta Ardaizko erritara juaten gara* (Mez, Per).

antxume: iz. antxumea <Cabrito>. *Antxume ederrak tugu aurten* (Lin). Sin. bitika.

antxutegi: iz. antxutegia <Corral pequeño para las ovejas de un año>. *Aurtego primederako axuriek elduen neguen izein dira antxuek, orduen antxutegie erratan ze* (Mez).

antxuzai: iz. antxuzaiia <El que cuidaba las ovejas de un año>. *Gure etxian baze antxuzaiia* (Lin).

antza: posp. antzera, antzeko <A modo de, semejante>. *Aliziak iten du euskera torpe antza* (Us).

antzi: ad. ahantzi <Olvidar>. *Aspaldiko gauzek dire eta antziek edo atzenduek dire* (Mez, Per). Sin. atzendu.

añegu: iz. zekalea <Centeno>. *Garagarra ta añegue izeten ginue gure etxean*.

apa, pa: iz. musua <Beso>. *Karri pa!*

apa, pa man, pa karri: ad. pa eman, muxua eman, musua ekarri <Dar un beso en el lenguaje infantil>. *Karri (a)pa amatxiri. Katxu pa!* (Mez). *Man pa aiteri* (Mez).

***apaka:** adond. musuka <Besándose>. *Kusten nitue yéndiak apaka* (Lin).

apaindu: ad. apaindu, konpondu <Arreglar>. *Joan biño len apaintzera azuri bet deitu zute*.

apal: 1. izond. apala, baxua <Bajo> *Saltzen zue irine estraperloan ta kostalak gelditzen tzire gorki apal, ta yendia aborrezitu ze ta utzi zue erematetik* (Lin) // *Nondik burutetiko dut emendik apalagotik joateko Zilbetire?!* 2. izond. humila <Humilde, manso>. *Gizon apalak ipurdie apal* 'Buru edo diru gutxi duenak gauza handirik ezin eman'. (Intza, Mez). *Baño aice gabe aguitz apal guelditcen dire* (Erro). 3. interj. apal

- <Expresión utilizada en Mezkiritz para recoger las abejas>. *Apal, Apal!* * **apalkara**: izond. nahiko apal <Bastante humilde>. ***atsalde apalian**: arratsalde apalean <A la caída de la tarde>. *Gereñiñen ta oetan atsalde apalian, iten zute montondu belarra* (Lin).
- apaldu**: ad. apaldu <Agachar la cabeza, bajarse>. *Ongi aski apaldu zue burue* (Lin) // *Esnea bor-bor zegolaik ur xortat botatzen gineko apaltzeko*.
- apañaldi**: iz. konponketa <Apaño, arreglo>. *Apañaldi ederra in dut galtzetan*.
- apar**: iz. aparra <Baba, espuma de la boca>. *Aparra erortzen zekio aur orreri*.
- aparexu, aprexu**: 1. iz. aparejua <Aparejo, aparato>. *Lenago erran dut aparexuen ize-nak labakiek egiteko orai tratorekin egiten diuzte* (Mez, Per). 2. izond. bihurria <Dícese del niño travieso>. *Aparexu ederra inik dago ori* (Lin).
- apez**: iz. apaiza, apeza <Cura>. *Arron apez ona ze, apez bezala ezinobia* (Mez)
- apeztegi**: iz. apeztegia <La casa del cura>. *Apeztegien beti zerbitzerie izeten ze* (Zil).
- apitxi**: iz. apitxi, aitatxi, aitona <Abuelo>. *Nere apitxi ere joaten omen tzen bestetarra ta oetara soñatzera* (Mez, Lin). Sin. aitatxi.
- apondil, apundil**: iz. apoandila, zapaburua <Renacuajo>. *Apondile batzuk kusi tugu iturrien* // *Apundilek izeten dire ttikiek, aska ortan izeten dire, buruandi betzuk, buztena erortzen zayote ta atratzen zayote zangoak ta urigelak iten dire, lenago erreketan izeten zire, erreka oetan eta* (Lin). Sin. zapaburu, kapon.
- apopilo**: iz. apopiloa, etxe batean ostatur da goen pertsona <Huésped, persona que está de pensión en una casa>. *Etxe artan egon nitze ni apopilo*.
- apozar**: iz. apozarra <Sapo>. *Apozar anitz sentitzen zire paretara zilo oetan artsian, ku, ku!* (Mez).
- aprexu**: ik. aparexu.
- april**: iz. apirila <Abril>. *Martxoan elurre norartio, aprillen elurra arartio*// *Aprille otz, ez gari r'ez agotz* (Mez. Intza). Sin. loralla.
- aprobetxategi**: izond. aprobetxatua <Aprovechado, vivo, el que no pierde ocasión de lucrarse en su empleo, o cargo>. *Zauntzeunt bai andre goi, aprobetxategi ederra da* (Mez).
- aprobetxatu**: ad. probetxu atera, baliatu <Aprovechar>. *Ezdezoque aprobetxatu becatariei Sacramentuec, bertuteic gabe, eta ain guti virtuteac Sacramentuic gabe* (Erro).
- apropos**: adlag. apropos, nahita <A propósito, a drede>. *Orrek in du apropos* (Lin).
- apundil**: ik. apondil.
- apur**: iz. apurra <Pan desmigado>. *Ogi apurrek bota tugu maipean*.
- ar**: 1. atz. <Sufijo que indica a punto de>. *Iltzear dago*. 2. iz. <Gusano>. *Arra bat atra zaido sagar ontan* (Mez).
- ara, ara!**: adond. ara-ara! <Exclamación de extrañeza. ¡Mira, mira!>. *Ara, ara ze sube andie!* (Mez).
- arabera**: posp. arabera, erara, modura <Según, conforme>. *Oyen arabera in tugu gauzak* (Mez). // *Gende onac, Jaungoicoaren leguea daquitenac eta leguearen arabera obracen dutenac* (Erro) // *Adam gure lembicico aitec aitu zuen Jangoicoan beran agotic* (Erro).
- araberaka**: adond. araberaka <En relación a, según>. *Saritzen ze azinda buruen araberaka*.
- arakai**: iz. harakaia, haragitarako gizendu den ardia <Oveja destinada a carne>. *Emen denboratez iltzen tzire bi arakai bezietan* // *Arakaya da odola eiten zayolaik, ardie o zikiro o axurie...* (Lin).
- arakin**: iz. harakina <Carnicero>. *Aurizko arakine juaten da astean bi aldiz aragi saltzera* (Mez, Per).
- aran**: iz. arana <Araño grande silvestre>. *Udondoan beti biltzen ginuze aranak* (Lin).
- arara**: adond. hara <Allá>. *Erran tzeko joateko arara* // *Arara joaten tzire ta an botatzen zire* (Lin) // *Andic irugarren egunean eillegatu ciren Niniveco Portura, eta arara aguertu cen* (Erro) ***araraño**: adond. haraño <Hasta allí>. *Araraño joan giñe oñez*. ***arata**: adond. harantz <Hacia allá>. *Arata joan biar ta ezin* (Mez). ***aratakoan**: adond. harakoan <Al ir hacia allí>. *Aratakoan enitze zoratu* (Lin).
- arat, onat**: adond. hara eta hona <De aquí hacia allá>. *Idi oek etzakete emen ta iteunte*

- arat edo onat, orduen salbatzeunte* (Lin).
// *...eta multa eta bertze arat onatekin deus ere etzigute utzi* (Mez).
- arata ta onata:** adond. hara eta hona <De aquí para allá>. *Saguek arata ta onata erailtzen zire sukeldean.* // *Ezbadakizu arata o onata norata joain den...* (Lin).
- aratxe:** iz. aratxea, txahala, txekorra <Ternero en general>. *Aratxe arrai orotsa eta emeai urrixte erraten tzayo* (Mez). // *Aratxia da sortu te bereala.* // *Aratxe bat ongi moldatu ta karriko zue sos yago ezik bertze gisan* (Lin).
- arba:** iz. arba <Vara delgada y larga, generalmente de boj empleada como tutor de la alubia>. *Lenago banitue denboratez zortzieun arba, zu takizu ze alubie erekitzen ginuze!*
- arboladi:** iz. arboladia <Arboleda>. *Arboladi goi dago dena aidian* (Lin).
- arbolari:** izond. arbolaria, ergela <Dícese de la persona simple>. *Arbolari tzar bat da.* 'Ergel utsa da; edo gauzak diren baño aundiagoak esaten dabil. Arbolari = erderazko herbolario-tik artua noski' (Mez. Intza).
- arbole:** iz. zuhaitza, arbola <Árbol>. *Arbole andiak dire sagoi artan* (Lin) // *Cusacie cer inderra duen untcec pareta edo arbole baten arrimoan* (Erro).
- ardagai:** iz. ardagai, ardaí <Yesca. Con ella se quemaban las verrugas>. *Ardagayeikin kentzen zire kalitxek.*
- ardaiztar:** iz. 1. Ardaizko jendea <Originario de Ardaiz> 2. balio gutxiko txanpona <Moneda de escaso valor en la que aparecía la efigie de una reina sentada, se le denominaba «ardaiztarra» probablemente porque Ardaiz es el pueblo más pequeño del valle>.
- ardانبilo, armanbillo, armamilo:** iz. ardanbiloa, armiarma <Araña>. *Aurten ardanbilo anitz atra dire gure agoztegien* (Mez). Sin. armimaro.
- ardانبilo sare:** iz. ardanbilo sarea, armiarma sarea <Tela de araña>. *Aramanbilo sare gorki andiak iten zire etxe zar ayetan.*
- ardantxela:** iz. ardangela, ardoa gordetzeko gela <Cuarto bajo las escaleras destinado a bodega o al trabajo de cucharero>. *Kuxetaile oyek ziren lekuen edo... ori ze ardantxela* (Lin).
- ardantze:** iz. 1. ardantzea, mahastia <Viña>. *Ardantze ederrak izeten zire Ardaitzen* (Irag). 2. aharia, marroa <Mardano, morueco>. *Ardiak eta ardantzeak zire etxe artan* (Mez, Lin).
- ardi:** iz. ardia <Oveja>. *Orgo batek erosi zezeko ardiek* (Lin).
- ardiko:** iz. ardikoa <Cerde hembra>. *Bi zerri erosi tugu: bat ordotsa ta bertzia ardikoa.*
- ardi larru:** iz. ardi larrua. <Piel de oveja>. *Ardi larrukin ta olaxen loiten omen tzuten goatzian.*
- ardi latxa:** iz. ardi latxa <Raza de ganado lanar, de lana larga y lacia y carne deficiente, distinta de la raza churra, de cuerpo grueso, carne sabrosa y acaracolada>. *Ardi latxak tugu gure bordan.*
- ardi menatza:** iz. ardi menatza <Oveja rasa>. *Ardi menatzak erosi zitue gizon arrek.*
- ardi moztu:** ad. ardiei artilea moztu <Esquilar>. *Ardi mozten egon nauk.*
- ardit:** izond. hardita, ausarta <Vivaz, con nervio> (Est. Intza). *Nerbioko maztekie da ardite.* // *Zoaz ardit-ardite ta ekartzu* (Est. Intza).
- ardo:** iz. ardoa <Vino>. *Lenbixik ardoak igual iru pinteko botellak an, mayan, gero berriz, denbora artan etze ez anisik eta koñakik edaten, baña ardo ure aski ze kazkarratzeko* (Lin).
- are:** iz. 1. area <Instrumento agrícola con tres puntas de hierro utilizado para desterronar y allanar la tierra>. *Soka bat izeten tze ariaindeko, ariak bazitue bi alderditan burdinezko ziloatzu, ugeldetik karriar tzendue makil bet ta sartzen tzindue or, ta gero ola arkoan sartzen tzindue bertzian, ta orrei soka erditik erdire lotzen tzindue.* 2. area, ondarra <Arena>. *Aria ugeldetik kartzen tze* (Mez).
- argal:** izond. <Ralo, poco espeso>. *Izarrak argal badira, biramenean eguraldi ona; usu badira, euria* (Intza).
- argaldu:** ad. bakandu <Entresacar las plantas para que estén más separadas>. *Arbie ereki beazu, gero sortzen delaik beazu yorratu, yorratzeko beazu argaldu, bat utzi emen bertzeat or, in daitzin buru andiek,*

- balin badaude elkarrei urbil ezta burue anditzen* (Lin). // *Batzuetan uxu zegoen toki- en, «argaldu aritzela» erraten gindekon* (Mez).
- argatik:** junt. hargatik, harengatik <Por ello>. *Eta argatic guelditu zire arras admiraturic* // *Eta argatic dauce Jesuchristoc ainberce cuidado* (Erro).
- argiestia:** iz. argiastea, egunsentia <Amanecer>. *Argiestia erraten da goizian asten delaik egune* (Lin) // *Emendik atratzen giñe iluntzian ta argiesteko arara* (Lin) // ***argi asi:** ad. argiastea <Amanecer>. *Egun goicean argui asi orduci len lemissicoa balsamoac erosiric* (Erro). ***argiko:** adond. argiko, argirako <Para el amanecer>. *Argiko atratzen gine* // «Joantxin»... *nik uste dela ola argiko josten ziren Iruñera* (Zil).
- argiezkile:** iz. argiezkila, argiastean jotzen zen ezkila <Campana que se tocaba al alba>. *Goizian argiezkile, eguerdien angelus, ta arratsian ilunezkile* (Mez).
- argin:** iz. argina <Albañil>. *Argin zarra bizi ze etxe ontan* // *Ballekotxetik joan zire, arginek in zutelarik Iruñeko fuerte goi* (Mez).
- argintze:** ad. hargin lanetan ibili <Trabajar en albañilería>. *Gizon goi aitzen tzen argintzen*.
- argitasun:** iz. argitasuna <Luz>. *Itsuec cus-teute, Jangoicoan graciën arguitasune dela mediante* (Erro).
- ari:** iz. haria <Hilo>. *Ariaikin yosten ginue dena* (Mez).
- ariatu:** ad. 1. areatu <Arenar, limpiar objetos restregándolos con arena>. *Ugeldetik kartzen zire arri betzuk zuriek, orduen xeatzen zuten mailuekin ta zerbait basije baldin bezue erdolla edo ori, ariatzen ze* (Mez). 2. areatu <Arar>. *Ariatu biar dugu alor guzie*.
- ariko:** iz. aharikoa <Cordero pequeño macho>. *Arikoatzuk tugu biloztegi artan* (Lin).
- arima, arime:** iz. arima, izpiritua <Alma>. *Arimaco eta gorpuceco bozcarioequin* (Erro) // *Gure jaunac eman dezazun arimeraco osasune eta corpucecoa, conveni balin bada* (Erro).
- arime:** ik. arima.
- arimeleko, alimeleko, animeleko:** izlag. animaleko, izugarrizko <Grande, terrible>. *Emen atsaldian arimeleko kotxiak ibiltzen ta goiti ta beiti* (Lin). // *Arimaleko gizona ze* // *Animeleko ermitek eta bada alderdi artan* (Lin).
- arimelkeri:** iz. animelkeria <Animalada>. *Arimelkeri andiak in tuzte oyek emen* (Mez).
- arin:** izond. arine, arina <Ligero, ágil>. *Arin arin ibiltzen ze, naiz zarra zegon* (Lin).
- aritz:** iz. aritza <Roble>. *Badakik bai zein aritzei darion ezkurre*. 'Laguntzaile onari lotzen zaionaz esaten da hori' (Mez, Intza).
- arixko:** iz. aharikoa <Macho cabrío castrado>. *Arixkoat il ginue lengo egunian* (Mez).
- arizdi:** ik. arizti.
- arizti, arizdi:** iz. ariztia <Robledal>. *Pinoz bete da pusket, ta bertze puske bat bada ariztie, gero bertzeatzuk sagoi te ola*. // *Leziak badire or Sekretariatik beitiagoko arizti artan* (Lin).
- arkal:** ik. arkara.
- arkaldu:** ad. arkaldu, ardia edo ahuntza arreske jarri <Ponerse en celo la oveja>. *Gure ardi batzuk arkaldu dire* (Lin).
- arkara, arkal:** iz. arkara, ardia arreske <Celo de la oveja o de la cabra>. *Ardi ori arkara dago* (Lin). // *Ardie arkal zago* (Mez).
- arkin:** ardi kaka <Excremento de ganado ovino>. iz. *Arkine ongarrri ona da* (Lin).
- arkuma:** iz. arkuma <Gemido, quejido de alguien agobiado, se aplica también a los animales>. *Arkuma batzuk aitu ginduze estrabilian*.
- arkumaka:** adlag. arkumaka, marraskaka <Gimiendo>. *Arkumaka zagon bei ure*.
- arkume:** iz. arkumea, ardiaren umea <Cordero que se alimenta de la madre> (Est. Azkue).
- arlauza:** ik. lauza.
- arlentza:** iz. <Oveja primeriza> (Est. Azk. Eransk).
- armanbillo:** ik. ardanbilo (Lin).
- armamilo:** ik. ardanbilo (Mez).
- armarri:** iz. armarria <Escudo de la casa> (Huarte).
- arminbo:** ik. ardanbilo.
- armimaro, armimau, armimagu:** iz. armiarma <Araña>. *Armimau andiak izeten zire paretan oyetan* (Mez). Sin. ardanbilo.

arnegarri: izond. arnegarria, arnegarazten duena <Fastidioso, que cuesta mucho>. *Arnegarria da lan goi itea* (Lin).

arno: iz. arnoa <Vino>. *Arno anitz edaten zue orrek* (Ger, Mez).

aro: iz. aroa <Tempero, tiempo adecuado para las tareas del campo, siembra etc.>. *Aro ona erraten da lurre ta dena daudelaik erraustuik* (Lin).

arotz: iz. arotza <Herrero>. *Emen arotza izen ze Zubrin te Erron* (Lin).

aroztegi: iz. aroztegia <Herrería>. *Aroztegien bazire potroak, an kolokatzen zuzten oyeak aidian, ta gero anak paratzen tzezkote aise ferratzeko gisen, ola itzulik* (Lin).

arpatu: ad. harrapatu, aurkitu <Encontrar, atrapar, pillar>. *Arpatu biar tugu tzakur goi. // Denen artian arpatzen zute zerrie // Ni beti nagon noiz arpatiko nion Danieli gauzet diferente* (Us).

arpegi: ik. aurpegi.

arpo: iz. arpoa <Horca de hierro de dientes curvos>. *Arpoaikin iten ginuze lan guziak* (Lin).

arrai: iz. 1. amorraina <Trucha>. (Erro, Azk. Eransk) 2. marra <Raya>. *Nexka gazteak hori bera zute baño arraia txuriz edo lore ttipi batzuekin* (Mez, Per).

arrail: iz. 1. arraila <Grieta en un muro> 2. arraila <Hendidura. Marca de las ovejas>. *Belarrie arraila du ardi orrek* (Egozk). ***egur arralla:** arraila <Leña seca y partida en varios pedazos>. *Egur arrallak deitzen ze iten zire emen gauzetzuk, zezpala beño lodixego beño joaten zire arrailduz ta ayek labea berotzeko iten zire*. ***bagoarrallak:** iz. bago-arrailak <Astilla de haya>. *Arrallak zire baguaukin inek*.

arrailatu: ad. arrakalatu, arraildu <Hender y tronzar la madera>. *Tempestadec eta tormentec arrallacen cioten Uncia* (Erro).

arraildu: 1. ad. arraildua, pitzatua <Rajar, agrietar>. *Pareta arraildue dago // Paratu biar tzindue tzotz bat arraildute // Egurre arrailtzen ginue, ziri batekin erekitzen ginue*. 2. izond. arraildua, arras moskorra <Muy borracho>. *Mozkor arraildue dago // Ori de bat mozkortzen delaik ta bear baute bertzek ereman, orduen erraten da*

mozkor arraildie, bere oñez joaten balin beda ez tute ala erraten (Lin).

arraioa: interj. arraioa <Demonios>. *Arraioa! arrakatu*.

arramako: iz. ez duena probetxurik <Trasto, algo que no vale>. *Arramakorik ez karri onata!* (Mez).

arramaskada: iz. arramaskada <Arañazo>. *Arramaskada andiak iten zue aur arrek* (Lin).

arramizkatu: ad. arramiskatu <Arañar>. *Larre oyeekin arramizkatu bear tuzu zango guziak* (Lin).

arramizke: iz. arramaska <Arañazo>. *Arramizket in dire katu orrek. // Tiroak etzire arramixkat bertzeik in, ure dela kaso, [gerrako] kasko arreatatik* (Lin).

arrandiko, arrandatx: esam. <Fórmula que se decía cuando un grupo de niños veía una cosa. El que antes lo decía se quedaba con ello>. *Arrandiko, arrandatx, ori da niretako* (Mez).

arrankure: iz. eta izond. arrangura, kexa <Queja, lamento>. *Jendeak bear du bizi trankil, trankil, ez arrankurekin // Gizon arrankure da eztena sekulen konten bertzek eiten dutenakin ta beti iduri du bera pezala ezuela niorek inen* (Lin).

arrankuretu: ad. arranguratu, kexatua <Quejoso>. *Gizon goi arrankuretue da*.

arrano: iz. arranoa <Buitre>. *Buitre oyei erraten tzayote emen arranoa* (Lin).

arrantzari: iz. arrantzaria, arrantzalea <Pescador>. *Arrantzarie da amorraiak artzen tuena* (Lin).

arrantzu: iz. arrantza, arrainak arrapatzea.

***arrantzure joan:** ad. arrantza egitera joan <A pescar>. *Arrantzure joan da gure semia*. ***arrantzuen egon:** arrantzan egon <Estar pescando>. *Arrantzuen egoten tze*.

arrañatu: ad. arreglarse, amoldarse. <Konpondu, moldatu>. *Ongi arrañatzen gine lenago bi tzerrikin*.

arrapo: iz. arrapoa <Sapo>. *Arrapo andia kusi ginue bide artan*.

arras: adlag. arras, zeharo, erabat <Totalmente>. *Arras ongi bizi gine orduen* (Lin). // *Gizon guti izan da emen bakarrik, arras guti*.

- arrasgorri:** iz. arrats gorri <Atardecer con cielo rojo>. «Arrasgorri, biar euri» (Mez).
- arraska:** iz. ogia egiteko erabiltzen zen burni mota <Tipo de hierro utilizado para rascar la masa de pan>. *Arraska, oromaiari oreka kentzeko burdina izeten ze* (Mez, Per).
- arraso:** izond. leuna, berdina <Raso, cielo limpio>. *Izozten ari bazue, gañetik arraso, ta eldu ziren bezala tanta oyek, iten zire arimeleko kandelak* (Mez).
- arraspa:** iz. arraspa, nekazarien tresna belarra biltzekoa <Rastrillo para recoger la hierba, con mango largo y con púas a ambos lados>. *Sagoya arraspatzen ai da, belar andiena bildu ondoan pasten da arraxpa oi, ez uzteatik ondarrik an. // Arraxpa politik iten zitue Uerteko gizon arrek* (Mez).
- arrastelu:** iz. arrastelua, nekazarien lanabesa; eskuarea <Rastrillo utilizado en la carbonera>. *Arrasteluekin garbitzen ginue dena. // Talluek paratzen zute arrasteluet, arrek artzen zue, kusi duzu nola den?* (Lin).
- arratio:** ik. arratoin.
- arratoin, arratio:** iz. arratoina <Rata>. *Arratoinaz beteik dago gure sabayoa* (Lin). *Arratioa* (Mez, EAEL)
- arrats:** iz. arratsean <Atardecer>. *Arratsean atratzen baze akordion bat, etzue nior zautiko aitu nitzen lanian o eoten nitzen festan* (Lin). // *Goiz gorri, arratseko aize edo euri* (Mez).
- arrausi:** iz. aharrausi <Bostezo>. *Arrausike eoten da goizetan* (Mez).
- arrautze, arroltze:** ik. arrotze.
- arraya:** iz. arrastoa, marra <Raya>. *Pastiar du arraya artaik altzine* (Lin).
- arrazi:** ad. harrarazi <Hacer tomar>. *Arrazi niote nai zuten guziei* (Lin).
- arrazio:** iz. puska, anoa <Ración>. *Balio zuen ogi arek geyago orai arrazioakin beño* (Mez). // *Zukue yan ta arrazio gise taloa esniaikin yaten ginue.*
- arrazoin:** iz. arrazoina <Razón>. *Arrazoñe du nexka arrek* (Lin) // *Etzire aski iten al, batetz arrazoi nuela, pues klaro!* (Mez).
- arrebuxi, arreputxi:** esam. arrebuxi, parrastan <Echar algo a voleo, a puñados>. *Bota zute arrebuxi. // Batayoetan batatzen zute karameloak o sosa arrebuxi.* Sin. burruzteka.
- arrek:** izord. harek hark <Aquel>. *Erran tzute atrako zirela libruet arren istoriaikin, porke bazue gauza anitz kontatzeko arrek* (Lin) // *Arrec ere egon bear zuela iru egunez eta iru gauzez lurraren tripan* (Erro).
- arrekapetes:** iz. arrekapetes <Juego que se practicaba en el atrio de la iglesia> *Arrekapetes baze bertze yolak bat, orai atzenduik taukat nola ze ori* (Lin).
- arropa:** iz. gona <Falda>. *Arropa paratze zute andrez beztitzeko* (Lin).
- arreputxi:** ik. arrebuxi.
- arresi:** iz. harresia, harrizko horma <Pared de piedra que rodea los campos>. *Larreñak zeude lenago ingurutik arresiekin, orai desin dire larrañak denak* (Lin).
- arrestu:** iz. arresto <Arresto, castigo>. *Geyenetan orma kontra paratzen ze, arrestu bezala* (Mez).
- arretxintxin:** adlag. arretxintxin <Llevar a otro a horcajadas>. *Arretxintxin ibiltzen zitue aurrak* (Mez). Sin. arrikonko.
- arribetu:** ad. heldu <Llegar>. *Berant arribetu zire* (Zil). Sin. eillegatu.
- arrierauntsi:** iz. harri-erauntsia, harri-erasoa <Pedregada>. *Arrierauntsie obe da ez kusi* (Lin).
- arrike:** adlag. harrika <A pedradas>. *Traje at bota nue arrike zorriengatik* (Lin).
- arriketa:** adlag. harrieta, harrizta <Sitio pedregoso, pedregal>. *Zoaz Palentzia alderdi ortara, alorretan arimeleko arriketa badi-re* (Mez).
- arriketu:** ad. harrikatu <Apedrear>. *Orrek ez du bere etxea arriketuko. 'Etxea maite du, etxekoia da'* (Intza, Mez).
- arrikoaldi:** iz. harrikaldia, harrikada <Pedrada>. *Itzeak arrikoaldeki batekin, arrikoaldeki batekin, olako itxeko biorrai autsi zio anka* (Ilur).
- arrikonko:** adlag. arrikonko, pertsona bat bizkarrean eramatea <Llevar a una persona a cuestras>. *Arrinkonko yoatea gustatzen zayote aurrei.* Sin. arretxintxin.
- arrimoan:** adlag. ondoan <Al lado>. *Cusacicer inderra duen untcec pareta edo arbole baten arrimoan* (Erro).

arriolaxo: iz. harri laxoa <Piedra suelta> (Erro, Azk. Eransk).

arripiketu: iz. harri pikatua <Piedra de sillera> *Badire etxe aski arripiketuekin eginak direnak eta bada dermioa <Arripiketuzko iturri> deitzen dena bada ura berean eta arripiketuek ere* (Mez, Per) // *Frontonain ondokoa, etxe andi artakoa, baitu arri pikatuik... fatxadan, or sortue naiz ni* (Lin).

arroitaundi: izond. aho-andia, aho-beroa <Bocazas, orgulloso, ruidoso>. *Ai urde arroitaundi!* (Mez).

arroitu: iz. asotsa, arroitu <Ruido>. *Arroitu goorra dago emen* (Lin). // *Ganbaran baze armarioat, ta arek ere erekitzen asten nuelaik iten zue arroituue* (Lin) // *Oyek izeten zute arroituuki... I Yoiar balinbauzu aguan ineunzu arroituue*. // *Arroitueta aitu dut* (Lin).

arrotze: ik. arrotze.

arron(t), arrun(t): 1. izond. arrunt, zeharo <Muy, completamente>. *Arrota ongi pastu ginue* (Mez) // *Arrota ari du elurre zanpaka*. // *Arrota gaixtoa da ori*. // *Arrota joate nitzelaik ere arrota euskeraz, beti*. 2. **arrot:** adlag. beti <Habitualmente>. *Ori dela kaso, ayek sarna zutela, bakunetzen asi zire emen; ta orduetik arrota iten tuzte, urtioro* (Mez) // *Bazire iru baztandar, arrota elkarrekin ibiltzen ginue* (Lin). // *Baño urte erdian bizitzen denaindako ez da deus ere ez eta ere etxe konpontzen direnendako, nagusia ez bada bizi arrota erria* (Mez, Per).

arrotean: adlag. arrotean, egunerokoa <De uso diario>. *Boneta au de arrotean ibiltzeko* (Lin).

arropa, erropa: iz. jantzia, arropa <Ropa en general, vestido>. *Arropa kanbietu ta lanera joate gine* (Mez) // *Goatzeko arropik gabe* (Mez) // *Emendik pastiar nue joateko erropen bile* (Lin). Sin. tresna.

arrosieka: ik. arrosika.

arrosika, arrosieka: adlag. aharrausika, aho-zabalka <Bostezando>. *Arrosike egoten da goiz guzien*. // *Aitiko zindue arrosieka gizon ure* (Lin).

arrotze, arrotze, arrotze: iz. arraultza <Huevo>. *An iten zuzte kafiek, arrotziak, ta ustegebean etortzen zekizu beren tzitekin etxera* (Mez) ***arrotze-koskil:** iz. arraul-

tze koskila <Cáscara de huevo>. *Arrotze koskil goyek etzazule bota sura*. ***arrotze-torta:** iz. arraultze-torta <Huevo batueco>. *Iru arrotze torta atra zire* (Mez).

arrotzu: ad. arrotz bihurtu, baztertu, harremanak hautsi <Tratar a alguien como un extraño, hacer de menos a alguien>. *Senarra delaik etxekoa, emaztea piskat baztertua egoten da etxekoen artean, arrotzua* (Mez, Per).

arruli: iz. arrabioa (*Salamandra, salamandra*) <Salamandra>. *Arruliek izeten dire mendien, bagadian. Oyek... zur zar bat balin beda, erdi ustela edo ...ta eurie ta ai beldin bedu... mugitzen duzu ure ta an izeten dire arruliek* (Lin).

artaik: adlag. hartarik, hartatik <De esa>. *Kolokatzen zute botilla bat edo bide, artaik repartitzen zute ardoa* // *Orrek artaik du izen goi*. // *Gero prestatu zute artaik edan omen tzue* (Mez).

artama: iz. artama <Cerde madre>. *Ekartzen tzue zerri artama zenbait o eztaiki, ta erran tzeko emengo arrei, zuek aberastiko zate*.

arte: iz. artea, harrapagailua <Cepo>. *Gero in zion zepoa patu, artia emen Frantziako aldian* (Irag).

artean: adlag. artean, bitartean <Hasta tal momento>. *An berendatzen ginuen ostatuan, kamiona torri artian* (Lin) // *Andic bertzeko Ixasoain ondarreco areac ikusi artean urac particen cirela* (Erro).

artegi: iz. artegia, korralea <Sitio para guardar las ovejas>. *Guk artegien sartzen ginuzue ardiek* (Mez).

arteka, erdeka: iz. bi tokiren arteko tarte txikia <Ranura>. *Arteka artaik sar tzazu erie* (Mez).

artesa: izond. trebea <Hábil, mañoso>. *Nexka oi oso artesa da; dakiela iten gauza franko, denetako balio duena badire* (Mez).

artio, ertio: adlag. arte, arteino, artaino <Hasta>. *Biarrartio, pasatu gabon!* // *Sarri artio!* (Lin) // *Egon bear tzute akatu ertio* (Ur).

artitzel: iz. artitzela <Sitio sombrío abundante en bojes, donde se cobijaban las ovejas, mosquera> *Batzuetan, ezpel uxu zegoen tokien artitzela erraten gindekon* (Mez) // *Batzuetan uxu zegoen tokien, argaldu ar-*

- titzela erraten gindekon* (Mez) (< ardi + itzel). // *Artitzela desini taude orai, or bazire, or gain ortan bazire bide, artitzelak, bat ttarra ta bertzeat ándie, gero ordik bertze mendire joanta ere, an ere baze bertze artitzel bat* (Lin).
- arto:** iz. artoa <Maíz>. *Nik ardiei artoa ta garagarra maten nekote* (Mez).
- artoalor:** iz. artoalorra <Campo donde se sembraba el trigo>. *Artoalor artan ez dago yausere orai* (Mez).
- arto-borka:** iz. arto-borka <Mazorca de maíz>. *Arto borka ederrak izeten zire artorri artan* (Lin).
- artola:** iz. artohola <Aparejo utilizado para transportar fajos de hierba o helecho a lomos del macho>. *Lenago artolak paratzen zire mandoatei, orduen kartzen tzinue bi paxu leatxunek eztaiz zauntu duzun zuk, bat kartzeunzu emen ta bertzia emen, orduen bastatik amarratze zire ongi karrotekin ta ala joaten ze abre ure bere bi pazuekin moitu gabe* (Mez) // *Emen iten zire iretze pazuek abrendako, orduen belarra bezala kartzen tzire artoletan* (Lin).
- artolasto:** iz. artoaren hostoa <Hoja de maíz>. *Artolastoek matalaza batean sartuak izeten dira artzaien etxoletan* (Mez, Per).
- arto pikor:** iz. arto-bikorra, arto-bihia, artalea <Grano de maíz>. *Arto pikor ederrak yaten tute txita goyek* (Mez).
- artopil:** iz. artopila, artirinez egindako opil txikia, taloa <Torta de maíz>. *Artopil onak iten zire gu gazte ginelaik* (Mez).
- artopizer:** iz. arto-bizarra <Pelo de la mazorca de maíz>. *Artopizer goi ken zazu lemixi* (Lin).
- artorri:** iz. artoerri, artoalor <Sitio donde se siembra el maíz, maizal. Topónimo de Mezquiritz>. *Artorri ona ze Zurienekoa // Gure ardiek Artorrin dire* (Mez) // *Badire artorriek. Pena ederrekin utzi tzue erekitzetik ártoa eta... Fidel arrek* (Lin).
- artoxuritze:** ad. izena. artazuritzea <Desgrane de mazorcas de maíz>. *Emen etxe andi oetan iiltzen tzire artoxuritzen, an erekitzen tzute* (Mez).
- artsa:** iz. arratsea <Noche, atardecer>. *Atzo artsian.// Artsian egoten naiz bai, franko berant* (Mez) // *Bestetan pues lau egun, bezperatik asten ginen. Bezperan artsean asten ginen ta lau egunek, lau egunek an* (Eu).
- artxitero:** izond. trebea, eskuekin trebezia duena <Mañoso, hábil>. (fr. *architecte*.) *Makome goi arrun artxiteroa da* (Mez).
- artxo:** iz. ardi emea <Cordera pequeña>. *Artxoa erraten zaio ardi emiari: arikoa ta artxoa, arra ta emea* (Lin).
- artzai:** iz. artzaia <Pastor>. *Lenago artzai anitz izeten zen erri ontan* (Ai). // *Beti izeten zire artzeak erri oketan* (Mez).
- artzale:** iz. hartzalea, zerbait hartzen duena <El que coge algo, tomador>. *Artzale ona, (e)mantzale txar. «Guzia beretzat nahi lukeena, emateko esku-motz»* (Intza. Mez).
- artzantza:** iz. aharia, artzantza <Mardano, morueco>. *Artzantza aundi bet erosi nue Auritzen.// Artzantza o morroa berdin de // Mezkirizko arrek ematen zituen emendik artzantzak gure etxetik.* (Lin). *Bertze balle zenbaitetan ere, naparran errain dute, guk emen beti artzantza, ta bertzia pues ardie, ta... gero itekuak pues bildotsa.* Sin. morro.
- artzitu:** ad. artzitu <Operación para poner hueca la lana>. *Artzitu ongi elle goi!* (Mez).
- arzar:** iz. artzar, ardi zaharra <Oveja vieja>. *Gure arzarrek goitiko soro artan dire* (Ger).
- asarre eman:** ad. haserretu <Enfadarse, amonestar, reñir>. *Ama asarre main ziola erran zue* (Mez).
- ase:** ad. asetu <Llenarse>. *Igendetan ardoz ase ta asten zire iñalaki yoka.// Aseik dagola urez, korritzen du* (Mez) // *Aséik nago* (Lin).
- asi:** ad. hasi <Empezar>. *España guzitik ibilitzen asi Gipuzkoatik, Bizkaia, gero Santanderren...* (Lin).
- asiberri:** iz. hasi berria <Comienzo>. *Asiberrie ta akabantxa dute gauzek* (Lin).
- aska:** iz. 1. aska <Abrevadero>. *Edan dute aska ortaik.* 2. aska <Gamella o artesa>. *Gure etxeko askan dago bea* (Mez).
- aski izan:** adlag. nahiko izan <Es suficiente>. *Zuk aski duzu gutiago yataiaikin* (Mez) // *Etzire aski iten al, baetz arrazoi nuela, pues klaro!* (Mez).
- askidantza:** ik. adixkidantza.

- asko:** adond. anitz <Mucho>. *Ba! baitu geo lauetan ogeite zazpi urte, asko die bakarrik egoteko* (Eu).
- asots:** iz. asotsa, hotsa, zarata <Ruido>. *Asots andiak iten zuzte aur ayek* (Mez). // *Olloa loka dagolaik iten du bere asotsa, diferentia bertze gisetik, arrotziak paratzeko iten balinbedu gisetian, lokak iten du klo-klo* (Lin).
- aspaldik:** adlag. aspalditik, aspaldi <Desde hace mucho tiempo>. *Gure kortxile or dago aufer aspaldik* (Lin). // *Aspaldik il tze gure lengusu ure* (Lin). // *Nik ikesi nue aspaldik* (Lin).
- aspenarte:** adlag. bitarte <Rato de descanso, intervalo> (Erro. Azk. Eransk).
- asper:** iz. <Satisfacción. Satisfacción del deseo de venganza> (OEH, Erro).
- aspil:** iz. aspila <Pesebre para cerdos>.
- astaputz:** iz. astaputza <Hongo en forma de pelota, no apto para comer> (Erro, Azk. Eransk).
- aste fin:** iz. asteburua, aste hondarra <Fin de semana>. *Emen badire Burlatakoatzuk tortzen direnak asten finean, ta ayen komodiddera plantatzen tuzte bestak*. Sin. aste ondarra.
- aste ondar:** iz. aste hondarra, aste azkena <Fin de semana>. *Aste ondarrian tortzen diren yende ebek iten tute bestak markatu*. Sin. aste fin, aste akabantxa.
- astein akabantxa:** iz. aste burua <Fin de semana>. *Astein akabantxan joan igenderako etxera*. Sin. aste ondar, aste akabantxa.
- astelegun:** iz. astegun <Día laborable>. *Ta astelegunetan juntetzen bagine... orduen baze gazterie anitz* (Lin).
- asterdi:** iz. asteguna, aste erdiko eguna <Día laborable, día de entresemana>. *Ta besté-tan ta bakazionétan ta oi bai emen bizi dire biño, asterdién ez* (Zil).
- asti:** iz. astia, denbora <Tiempo>. *Eztut astie. // Astia ginduelaik, pues ala kuxetara!* (Mez) // *Denak presa, baño asti izaki!* (Intza).
- astigarar, astigarro:** iz. astigarra <Arce>. *Astigararrak biltzen ginuze gure denboran* (Erro).
- astigarro:** ik. astigarar.
- asto:** iz. astoa <Burro>. *Astoak bere burua len. 'Ezjakinak nahi du lehenengoa izan'* (Intza. Est).
- astokeri:** iz. astakeria <Burrada, animalada>. *Astokeri anitz erran du orrek* (Mez).
- astopil:** izond. astopila <Gandullón>. *Astopil ure tortzen tze bestetara* (Lin).
- astopitozar:** iz. irain hitza <Insulto dicho en sentido despectivo, bruto>. *Ai urde astopitozarra!* (Erro).
- asuin:** ik. atxun.
- asun:** ik. atxun.
- at:** adlag. at, aparte <Aparte, además> *Familietik at* (Zil). Sin. landa, kanpo.
- ataka, ateka:** iz. 1. baratzeetan eta soroeetan izaten den ate txikia <Portillo en general, puerta rústica, cancilla>. *Ataka ure idekia dago* (Irag) 2. sasien arteko pasabidea <Agujero o abertura que hay en un seto por donde se pueden escapar los animales>. *Ataka bat bauzu or, ertxi zazu*. 3. labearen sarrera <Boca o boquete del horno para introducir combustible>. *Garra piske bat uzten ginue atakan, labe barnea ikusteko* (Mez, Per).
- atalzapeta:** iz. atalas <Umbral. Parte inferior o escalón por lo común de piedra y contrapuesto al dintel, en la puerta o entrada de la casa> (Eu. Huarte).
- atar:** iz. atea, ataria <Puerta>. *Ertsi atari goi faborez* (Mez) // *Ataritik atra zait!* (Lin) // *Atarien bazute ziloat arimeleko barnata-suna zuena, arriekin ine* (Lin) // *Karretera etxe atarireño* (Eu).
- atariburu:** iz. atariburua, atalburua <Dintel>. *Atariburu goi ederra da, baño zenbaitzurrek ezte arriik, bertzeatzurek, zure...* (Lin).
- atealdi:** iz. ateraldi <Golpe dado para sacar algo>. *Eta an botatu zuen atealdi batez idorrera* (Erro).
- ateburni:** iz. ateko burnia <Quicio de la puerta> (Huarte).
- ateka:** ik. ataka.
- ateri egon:** ad. ateri egon <Estar escampado>. *Atzo ateri zago, bai*.
- aterixki:** iz. aterixki, euria edo elurra ari ez duen denbora-tartea <Momento en el que no llueve>. *Orai ai du langarra bezala ta*

- sari atratzen du iruzkie, ta orduen erraten da ori, aterixki* (Lin).
- atertu:** ad. atertu <Descampar>. *Iten du erauntsi bet ta pasten delaik erauntsi goi, pues atertzen du.*
- atija:** iz. atixa, doministikua, usina <Estornudo, también sonido pronunciado al estornudar por algunos hombres en Esteribar>. *Mutiko orrek in du atija.* Sin. atriya.
- ator:** iz. atorra, alkandora <Camisa>. *Ator ederra erosi zire alabak* (Mez).
- atorrutsean:** adlag. ator hutsean <En mangas de camisa>. *Atorrutsean egon naiz goiz guzien.*
- atra:** ad. atera <Salir>. *Atra biar dut karrikera aurrekin.// Atra etxetik ta Urepelera* (Mez).
- atraldi:** iz. ateraldia <Ocurrencia, respuesta chocante>. *Orren atraldiak ederrak zire.*
- atriya, atriye:** iz. atixa, doministikua, usina <Estornudo>. *Atriye in du mutiko orrek* (Ai, Lin). Sin. atija.
- atrije:** ik. atriya.
- ats:** iz. hatsa <Aliento>. *Iduri zue etzukela atsik artu, ta ortxe dago oraño. // Ondárrrian torri zekide atsa* (Lin). ***atson:** iz. usain ona <Buen olor>. *Onek badu atsona* (Ai). *Bertzen umeak, atsa ki-rets.* ‘Besteen haurrari hutsak laister harra-patzen.’ (Intza).
- atsa ezin artu:** ad. hatsa ezin hartu, arnasa ezin hartu <Sofocar>. *Atsa ezin artu dago. // Bazue denbora zeilela ezin atsik artu, zenbait bieje in tuzte Iruñera ta...* (Lin).
- atsalaskari:** iz. atsalaskaria, berendua <Merienda>. *Arratsian atsalaskaria iten ginue* (Auz).
- atsalde:** iz. arratsalde <Tarde>. *Goiza, eguerdie, atsaldea, ilun nabarra, artsa* (Mez, Per). ***atsalde apal:** adlag. arratsean <Al atardecer, cuando el sol se está metiendo>. *Atsalde apalian gustora egoten da frexkan* (Mez).
- atsankatu:** ad. hatsankatu, arnasa estutu <Respirar agitadamente>. *Lasterka torri naiz ta atsankatu naiz* (Mez).
- atsartu:** ad. hats hartu, arnasa hartu <Respirar>. *Ezin atsartu daile gizon goi* (Lin).
- atseiñ artu:** ad. gustatu <Gustar, complacer>. *Nik atseiñ artu nue* (Mez, Per).
- atsekabe:** iz. atsekabea <Pesar, disgusto>. *Ez da inor atsekabe gabarik, ez itzal gabeko arbolarik* (Intza).
- atsosatu:** ad. beldurtu, izutu <Amedrentar>. *Or, atsosatuik ttarrak ginelaik, losatuik idukitzen zigute* (Lin).
- atx:** interj. <Interjección utilizada para expresar dolor>.
- atxaki:** iz. aitzakia <Excusa>. *Zu beti atxiekikin* (Lin).// *Iñoquere ezta cer achaquiaric* (Erro).
- atxatxun:** iz. zorabioa, larritasuna <Especie de desmayo, desgana>. *Atxatxun bat man zeko arrei* (Mez).
- atxiki:** ad. 1. atxiki, isatsi, erantsi <Pegar algo (con cola)>. *Bada orai pegamento, ta orrek in atxikitzen da.* // 2. atxiki <Coger, atrapar>. *Orrek beretako nai du dena atxikitzea* (Mez).
- atxun, asun, asuin:** iz. ausina, osina <Ortiga>. *Golpazkik ongi asuin goyek ez erretzeko* (Ar, Ai).// *Asuñe atek erre in dire.*
- atza:** iz. hatza, hazkurea <Picor>. *Maten dire atza emen* (Lin).
- atzapar:** iz. hatzaparra, esku handia <Mano, zarpa, garra>. *Gure eskue ere atzaparra da* (Lin) // *Zenbaitzurek botatzen dizute atzaparra ta joain zera eskapo, porke iduri du burdinezkoa tutela atzaparrak* (Lin).
- atzaparkaka:** adlag. atzaparka, zaramazka <A golpetazos, arañando>. *Lenago zenbait pelian asten zirelaik, atzaparkaka asten zire, ta izeten tzute ebek denak odoletan ta ola; edaten tzutelaik asten zire* (Mez).
- atzauela:** iz. atzeko uhala <Correa que se ponía a las caballerías por debajo de la cola>. *Astoai paratzen gineko atzauela ongi ertxi-tuik* (Lin). Sin. tarrea.
- atzendu:** ad. atzendu, ahantzi, ahaztu <Olvidar>. *Atzendu zekide ori erratea* (Lin).// *Atzendiko zaigu gindekien uskera* (Mez) // *Orai atzendui tauzkit // Gero etxean tute aitetamak erdalduak eta orduen da, dena-dena atzentzera* (Lin) // *Prest dagola barcacera eguiten tioten ofensac, eta bereala acencen dela* (Erro).
- atzin:** ad. azka egin, atz egin <Rascarse>. *Beti dago atziten* (Lin).

atzur: iz. ailtzurra <Azada>. *Atzur ederra ginue baratzean* (Lin).

audo: ik. agudo.

aufatu(a): iz. eta izond. handikote, potolo <Hinchado>. *Aufatua dago gizon goi*.

auffer, alfer: izond. alferra <Vago> (Lin, Mez).

Aufer ederra inik dago ori (Lin)// *Baitut lauetanogei urte, ala ere ezta aufer egon naizelakoz* (Lin). ***auffer lana:** iz. alfer-lana <Trabajo baldío>. *Auferlana in dugu gaur; gero eurie in baitu naizelakoz* (Lin).

***auffer solas:** iz. alfer solasa <Hablar sin fundamento>. *Or ari dire aufer solasian* (Lin)// *Frangotan solasak zer dira, aufer solasak, eztuzu deus ere bentiletzen* (Lin).

aufferkeri: iz. alferkeria <Vagancia, holgazanería>. *Aufferkerie ezta abrusteko, ez*.

aul: izond. ahula <Débil>. *Gizon goi arrun aule da* (Mez).

auldu: ad. ahuldu, indarrik gabe gelditu. <Debilitarse por el hambre>. *Obenian joan mendire ta ustez torriko zaren orduaten buruen, falta balin baituzu aziendak igual etzera etortzen bortzen orduz, orduen eldu zera aulduik, gosiak amorratuik* (Mez).

auleri: iz. ahuleria, indarrik gabe egotea <Debilidad>. *Gizon orrei aulerie sartu zaio*.

aunditz: ik. anitz.

aundiuste: izond. handiustea, harroa <Soberbio, bia>. *Aundiustea da gizon bat erakusten duela aundia dela eta ezta deus ere* (Mez).

aunitz: ik. anitz

aunka, aunke: iz. zaunka <Ladrado>. *Aunka goi tzakurreña da* (Ilur).

aunke: ik. aunka.

aunkeka: adlag. zaunkaka <Ladrando>. *Tzakur orrek iten du aunke*. Sin. aunkez.

aunkez: adlag. zaunka <Ladrando>. *Tzakurre dago aunkez*. Sin. aunkeka.

auntz: iz. ahuntza <Cabra>. *Auntzek izeten ginuze estrabilian* (Mez).

auntzak yokatu: ad. ahuntzak jokatu <Jugar las cabras>. (Erro, Azk. Eransk).

auntzale: iz. ahuntzai <Cabrero>. *Auntzaliak izeten zire erri oketan* (Ger).

auntzei: iz. ahuntzaia <Cabrero>. *Berotzen zuelaik, auntzek botatzen zire oyanera, ta asaldian, iruzkia asten zelaik apaltzen*

atratzen zire beren gise kanpora, orduen auntzeak artu ta kartzen tzitue etxera (Lin). // *Bazitue apezak iru auntz ta auntz bakarrendako egun bet iñiar tzue auntzei, orduen neri igortzen zirete* (Lin).

aupa: interj. aupa!, epa! <Saludo y exclamación al levantar un peso, ¡ánimo!>.

aurkeri: iz. haurkerik haurrek egindako gaiztakeriak <Niñería>. *Aurkeri auserki iten zitue arrek* (Lin). Sin. umekeria.

aurki: iz. aurkia, gauza baten alde nagusia dena <Anverso de una cosa>. *Oyal au aurkien para zazu* (Lin)// *Aurkie ta errebes* (Lin).

aurmen: iz. aurmena <Gavilla de cereal>. *Oloa ta oyeekin iten tzire aurmenak* (Mez). // *Aurmen guzien péan bazen súbía an* (Lin).

aurpegi, arpegi: iz. aurpegia, musua <Cara>. *Arpegi orri zauntzeut* (Est). * **aurpegia goiti, beiti:** <Boca arriba, abajo en el juego de monedas>. *Ori ze bi soseko, bata aurpegi goiti ta bertzea beiti bota biar tzinue* (Mez).

aurride: iz. haurride, anai-arreba <Hermano en general, hermano de hermana>. *Oye bazire amar o amaika aurride* (Lin)// *Aren andriain aurridia da*// *Ñiki-ñaka ibiltzen dire aurridiak* (Mez)// *Primoneko oyek tzire amain aurridiak* (Lin).

aurroial: iz. haur-oihal, pix-oihala <Pañal>. *Amitxi arek aurroyalak ta dena garbitzen zitue* (Lin).

aurrondoko: iz. haur-ondokuak <Parias>. *Aurra izen onduen aurrondokuak baratzen sartzten zire* (Mez)// *Aur ondokoak baratze ixilka ongi koropillatu ondoan* (Mez, Per).

aurtasun: iz. haurtasuna <Infancia, niñez>. *Nik Neure aurtasunean, erran nio* (Mez, Per).

aurtimin, aurtiminten: adlag. aurtiminten, duela gutxi <Hace muy poco tiempo>. *Aurtimin pastu ze emen, andik kusi nue lasterka eldu zela* (Mez) // *Aurtimin baze familie bat Madrilgoak o zirela*. // *Aurteminten torri de*// *Aurtiminten baze aur bet ameka urtekoa* (Lin).

aurtiminten: ik. aurtimin.

aurtzei: iz. haurtzain <Niñera>. *Ultzamara yoan nitze ta an egon nitze aurtzei* (Mez).

- aurzutu:** adlag. haurzituen <Niñez>. *Zarzutue ta aurzutue beti aur kontue* 'Hautzaroa eta zahartzaroa; zaharrak ere haur bihurtzen direlako' (Intza. Mez).
- auserki:** adlag. ausarki, nahikoa <En abundancia>. *Yan dugu auserki bai* (Mez).
- ausko:** iz. auskoa, auspoa, haize emateko tresna <Fuelle>. *Auskoa autsi zekigu* (Lin) // *Akordiona edo inpernuko auskoa deitzen dena* (Mez, Per).
- ausnabartu:** ad. ausnartu <Rumiar>. *Bea ausnabarrian ari da* (Mez).
- auspean:** adlag. ahuts azpian <Debajo de las cenizas>. *Etxeko kontuak, auspean estal* 'Etxeko arazoak, etxekoen artean gorde behar dira' (Mez. Intza) * **auspez:** adlag. ahozpeaz <Boca abajo> *Aur guziek auspez yarri zire* (Est. Azkue).
- austegi:** iz. haustegia, errautsa gordetzeko tokiak <Lugar para guardar las cenizas>. *Paretan eoten tze ladrilloekin ine, izeten tzeu olaxeko ago bat, ta palaikin arara botatzen tzute goizian su iteko autse* (Mez).
- austoki:** ik. austegi.
- autatu:** ik. autetu.
- auteman:** ad. hauteman, sumatu <Averiguar, darse cuenta>. *Autematen balin baduzue zerbait man zazie parte* // *Nik auteman dut eldu dela norbait* (Lin).
- auten:** adlag. hautan, aukeran <Eligiendo>. *Emen dago gizon gau auten*.
- autetu, autatu:** ad. hautatu, aukeratu <Elegir>. *Orai zuk baituzu ardi batzuk saltzeko ta nik erraten dizut, nai tuzu saldu autetuz? orduen nik berexten tut ardiek* (Lin) // *Jaungoicoac autacen badu, ero beresten badu presuna bat oficio bateco* (Erro).
- auts:** iz. hautsa <Ceniza> <Erroibarren hautsari errauts deitzen zaio eta errauts-ari hauts>. *Autse ta brasa du su arrek*.
- autsbero:** iz. hauts-beroa, sua egin ondoren itzali gabe gelditzen den errautsa <Rescoldo>. *Autsbero artan erre da patata goi*.
- autsegun:** iz. hauts-eguna; hauste-eguna <Miércoles de ceniza>. *Autsegunean denak yoaten gine elizara*.
- auxi:** interj. <Auxi!>. *Autxok, autxok orain artuko tuk ireak* «Ago, ago, ordaina etorriko zaik» (Eu). ik. usi.
- auxiatu:** ik. usiatu.
- auzalan:** ik. auzelan.
- auzelan, auzalan:** iz. auzolana, auzokoen edo barrideen arteko elkarlana <Trabajo colectivo o vecinal. Trabajo que realizan todos los vecinos del pueblo, en general, uno de cada casa en beneficio del pueblo>. *Besta altzinean in biar da auzelana* (Lin). // *Lenago sei auzelan iten zire ta ardo xortat ematen tzute artisian, arren konture, yagoko jornalik gebe*.
- auzo:** iz. auzokide <Vecino>. *Iltzen zelaik nor nai bi auzoak juaten zire bere umeak edo anai arrebak bizi zirenak errietara edo bordetara eta erematen ziote mandatua* (Mez, Per). Sin. auzokide.
- auzokide:** iz. auzokidea <Vecino>. *Mezkiritzen bada auzokide bat, ta arrek egin dire amabi kontsulte* (Lin). Sin. auzo.
- auzu:** izond. libre, aske <Permitido> (Est. Azkue). *Enaiz auzu*. «No soy libre».
- axarinboda, axeriboda:** iz. azarien boda, ortzadarra, jainkoaren paxa <Arco iris, momento en que sale el sol y llueve a la vez> (Lin, Mez). *Begire ze axarinboda dugun!* // *Egun badugu axerin boda ederra* (Mez).
- axatu:** ad. xaxatu, txakurra erasora bultzatu <Azuzar al perro para que acometa>. *Zakurre oi axatu biar da*.
- axatzaile:** iz. axatzailea <Azuzador>. *Txakur axatzailea guria* (Lin).
- axelatu:** ad. axatu, xaxatu <Azuzar al perro para que acometa> (Erroib. Irib).
- axeri:** ik. azeri.
- axeriboda:** ik. axarinboda.
- axkide:** ik. adixkide.
- axkidantza:** ik. adixkidantza.
- axkol:** iz. 1. aizkola. Hitz hau gezurra edo «ziri» sartu dela adierazteko erabiltzen da <Mentira, trola, fantasmada>. *Ze axkola bota duen orrek !*. 2. aixkola <Arveja, algarroba>. *Lenago axkolak erekitzen ginuzue* (Mez).
- axkurealdi:** iz. hazgalea, hazkura <Rasquera>. *Axkurealdi bat artu zue mutiko arrek ta bere lengusie torri zen kureite- ra, ta enamorutzen dire ta esposatu*.

- axol:** iz. ajola, ardura <Consideración, importancia>. *Orrei etzaye deus axola* (Mez).
- axolabage:** izond. axolagabea, arduragabea. <Desvergonzado, descuidado>. *Mutiko oye tire axolakabiak* (Mez).
- axolduri:** iz. axolduritua, arduratsua, artatsua <Cuidadoso>. (Erro, Azk. Eransk).
- axtian, aixtion:** adlag. arestian <Hace un momento>. *Axtian erran dizut.* // *Aixtion torri dire aurrak onata* (Mez).
- axul:** izond. urdina <Azul>. *Egun bat edo bi egunez egoten ze ala eke zuri ura botatzen, ta asten zelaik ke bat, ola axul-axula atratzen, ya ikatza* (Auz, EAEL).
- axuri, azuri:** iz. azuria <Cordero pequeño antes de que cumpla el año>. *Azuri bet iltzen ginue igendetako* (Lin) // *Len etxeko azten gintuen azuri betzuk ta yaten gintuen aragie biar zen gisekoa*.
- aza:** iz. aza <Berza>. *Primonian yartzen ginuzte igual iru mile aza ta bein o bi aldiz erre-gatu ta iten tzire* (Lin).
- azal:** iz. 1. azala <Corteza de los árboles>. *Arbole oyen azal oso goorra da*. 2. azala <Piel>. *A ze azal goorra duen orrek!*
- azantza:** iz. azantza <Ruido intenso>. *Telebisioa patzen balinbauzu altokara iten du azantza* (Lin).
- azaro:** iz. 1. azaroa <Noviembre> (Ai). *Azaroan izeten dire elurraldi ederrak*. 2. ereiteko garaia <Siembra>. *Ein dugu Azaroa.* // *Azaroa eiten da garie ta olo ta garagarra erekitzen delaik*. Sin. azil.
- azazkal:** iz. azkazala <Uña>. *Azazkala oyek garbitu bear tugu ongi*. Sin. azkazal.
- azeri, axeri:** iz. azeria <Zorro>. *Orduen azeriek ibiltzen zaizkizu ardien ertetik mendien, obenian joain zera zu ardien kuster ta yartzen zera bueltat ta igual kusikouzu iruolau azeri, oyen ertetik dailtzela*. // *Axeriek buztana berekin*. ‘Berearekin atera nahi duenaz esaten da’ (Intza). *Axeriek buztana berekin*. ‘Bakoitzak bere hutsak eta ajeak berekin’ (Mez. Intza) // *Axaxilon* (<Azerizilon) *sartu dire gure beak* (Mez).
- azi:** ad. 1. hazi <Criar>. *Orduen baginen sei aurride ta or baze mutikoat emen azi ginue* (Zil). 2. azi <Dar de mamar>. *Bior orrek azten du bioka* (Mez). 3. erazi <Hacer ha-
- cer, instigar a, mover a...>. *Atrazi, bilazi, aitorrazi, arrazi, batazi, ibilezi...* *Zaldie ezin ibilezi*.
- azienda:** iz. azienda <Ganado en general, el de casa>. *Abria da animelia baztako; azienda izeten al da dena, bertze guziak* (Lin).
- azil:** iz. azaroa <Noviembre> (Azkue. Est). *Azilan izen gine yoan den urtian*. Sin. azarero.
- azka in:** ad. hazka egin <Rascarse>. *Txakur orrek azka iten du beti pareta ortan* (Mez).
- azkaka:** adlag. hazkaka, hazgalea <Rascándose>. *Azka ari balin beda azkaka erraten dugu* (Lin).
- azkar:** 1. izond. azkarra, gogorra <Fuerte>. *Gizon azkarra da ori*. 2. adond. asko, anitz <Mucho>. *Pertsegitzen zuten azkar* (Irag).
- azkarki:** adlag. azkarki, bortizki, sendo <Fuertemente>. *Azkarki erran zioten bai zer in biar zuten* (Lin).
- azkatu:** ad. nazkatu <Asquearse>. *Nik artu ta arrike botatzen nue, lemixik yaten tzinuze orratik, beño gero, azkatzen zine ta etzinue kusi nai ere* (Lin).
- azkazal:** iz. azazkal <Pezuña>. *Azazkalak beti luze izeten zitue* (Azkue. Est). Sin. azazkal.
- azkile:** iz. azgalea, hazkura <Ganas de rascarse>. *Azkile andiak pasa zituen arrek bai*. // *Beti ola dagola atziten, azkile dago* (Lin).
- azkon:** iz. azkonarra <Tejón, tajudo>. *Azkona ederrak arpatzen zuzte or* (Lin).
- azkorna:** iz. azkorna <Guífo de las patatas, que les sale cuando se hacen viejas>. *Azkorna oyek kendu biar tugu* (Mez).
- azkornatu:** ad. azkorna atera <Salir guífos a las patatas>. *Patata goyek azkornatzen ari dire*.
- azkurealdi:** iz. azkurealdi <Rasquera>. *Erre ondoan axkurealdi ederrak pasten zitue*. // *Axkurealdi bat artu zue mutiko arrek ta bere lengusie torri zen kureitera* (Mez).
- azkurrubi:** iz. azkurrubia <Planta no identificada utilizada para quitar las verrugas de los animales, por ser muy fuerte no se empleaba con las personas>. *Azkurrubie ibiltzen ze kalitxek kentzeko* (Zil).
- azpi:** iz. azpia, izterra <Muslo>. *Azpi ederrak zitue neska orrek* (Mez). Sin. ankapal.
- azpikuntze:** iz. azpikuntza, behi-kaka, hondarra <En la cuadra, excrementos de los ani-

- males, mezclados con paja, por extensión se aplica a cualquier resto, que no vale>. *Garbitu azpikuntze oyek.*// *Orai, gure belarrak in onduan in biar tugu erriko azpikuntze guziek* (Mez).
- azpil:** iz. azpila, txerriek jaten duten tokiak <Gamella de los cerdos>. *Azpile da yatera ematen zayotena.*
- azpildu:** ad. azpildu, azpildura egin <Repulgar, hacer el dobladillo>. *Azpildu ongi galtza oyek* (Lin).
- azpore:** ik. ezpore.
- aztaka:** adlag. haztaka, eskuko hatzez zerbait ukitu ukimenaren bidez ezagutzeko <A tientas>. *Aztaka ibiltzen naiz argia bixteko* (Mez).
- aztal:** iz. 1. aztala, orpoa <Talón>. (Mez, Lin). *Zuk artu duzun kafe ure gaurgero aztaletara yoana da* (Lin). ***aztala yan:** norbaitez gaizki esaka aritu <Hablar mal de alguien>. *Kara kara elea franko ta gibeletik aztalak yan.* 'Aurpegiz aurpegi hitz ederrak, baina gero atzetik azpiak jaten' (Intza) . 2. aztala <Parte baja de la guadaña>. *Aztala zabalago da punte beño.*
- aztalpala:** iz. aztalpala, ikaztogira lurra botatzeko erabiltzen den pala <Pala ancha para echar tierra a la carbonera>. *Aztalapalaikin botatzen zute lurre ikeztogire* (Lin).
- aztapar:** iz. atzaparra <Garra>. *Aztapar ayekin dena arpatzen zue.*
- aztatu:** ad. 1. haztatu <Acertar, predecir>. *Ongi aztatu zue gizon arrek* (Zil)// *Nik ez dut aztatzen, ez naiz oroitzen.*// *Ongi aztatu zue ze eguraldia in biar tzue.* // *Ez dut aztatzen, enaiz oroitzen.* 2. asmatu <Tantear, reconocer al tacto, palpar> *Ilunpetan aztatu bear!* // *Emendik Olondrizeraño aztatuko zuten ayek* (Erro) Sin. aztiatu
- aztiatu:** ad. asmatu <Predecir> (Est. Azkue). Sin. aztatu.
- aztu:** iz. pisua, zama <Peso>. *Aztutik ezautuko'uk zein gizen dagon* 'Aztutik=pisutik. Txarrez esana'. (Est, Intza)
- aztuka:** adlag. haztaka, haztamuka <A tientas> (Erro, Azk. Eransk).
- azuri:** ik. axuri.

B

baba: iz. baba <Haba>. *Baba eztut ikusi yaten* (Mez) // *Lenago emen baba ta denetaik paratzen ze* (Lin).

babaratz: ik. babatxa

babatxa, babaratz, bagatxa, gabatxa: iz. pagatxa, pago-ezkurra <Fruto del haya>. *Babatxa ayek yaten zute zerriek* (Ai, Zil) // *Babatxa da bagoain kosetxa, ta aritzaña ezkurre* // *Babaratz ainitz izeten ze bagadietan* // *Babatxa oyek biltzen ginuze guk* (Lin) // *Gabatxa zen urtian zerriak mendire eramaten zire, alik eta in artio politek* (Lin) // *Bagatxa da bagoain kosetxa, nai bazindue ereman mendire, bagatxera, ta sagoietan sartzen baziren etzute yaten, belarra bai, beño, musuriketu ez.*

baboxa: iz. pagotxa, landare belarkara (*Trifolium incarnatum*) <Trébol. Hierba ancha y corta, de segundo corte con la que se hinchaban las ovejas>. *Baboxakin aziendak iten dira anditu, beak eta ori, orai idortie...yagozik alfalfa idorra da gauzeik obenetik, bañan berdian ...* (Lin) // *Utzi nai zinduelaik alor bat sagoia iteko ta ortan, azie tortzen tzen nasie baboxaikin, beño baboxa da peligrsoa, alfalfa berdian den bezala, ori ere beak eta ardiek lertzen dire* (Lin).

baetz: izond. baietz <Que sí>. *Baetz arrazoi nuela, pues klaro!* (Mez).

bagadi: iz. pagadia <Hayedo>. *Aurten bagadien in bear dugu lotia* // *Or baite bagadie, zuen bordalde ortan* (Mez).

bago: iz. bagoa, pagoa (*Fagus sylvatica*) <Haya>. *Bago andiak zeude Aurizperriko oyanetan* (Mez) // *Bago botaian, aise egiten da egurre*. «Jende xeheari edo zahartuari aise egiten zaio irri-farra gaizki egina

bada ere» (Mez. Intza) // *Au txipua da, au bagua* (Mez). // *Baotrexki deskuidu badin bazute, igual erretzen zitzae..joño! itzalki guziak!* (EAEL, Auz).

bagoadar: iz. bago-adarra <Rama de haya>. *Bagoadar goi erori de* (Lin).

bagondo: iz. bagondoa <Haya>. *Bagondoat egotian lurrian ta bizkarrezurraikin yo, ta or autsi zue* (Mez).

bai: iz. baia <Cedazo, criba>. *Batzuetan baiian (galbalian) ure, ta ferratan ez*. 'Etxean itzik ezin aterazi, eta kanpoan ezin ixildu' (Intza. Est).

baiki: adlag. baiki <En efecto, ya me parecía>. (Erro, Azk. Eransk).

baikorle, beikorle, baikorral: iz. bahi-korrale <Especie de corral situado entre casas donde se guardaban los animales denunciados de otros pueblos> (Mez). *Sartu zitue beak beikorle artan* // *Baze emen ere baikorralia denbora artan* (Ger, Lin).

baikorral: ik. baikorle.

baitan: adlag. baitan <Dentro de>. *Alaco semearen amaren baitan aurquitu bear ciren* (Erro).

baitu: ad. bahitu, zerbait bahian hartu <Apresar, apoderarse del ganado ajeno hasta comparecer el dueño y resarcirse de daños>. *Len errietan baziren guardatako paratuek gizonak, orduen sartzen bazire animeliak bertzeaten sagoyan pues abisetzen zute ori, orduen orrek iten tzue denuntzietu.. ta baitu* (Mez) // *Egun batean etorri zire lau gizon baitutzera etxe berria* (Mez, Per).

baizik: junt. besterik ez <Solamente, no más>. *Bizio bat baizik eztugu, ta ure ederki pagatuik* (Lin) // *Giltzurine eztut bat baizik,*

anaek eta arrebak bieq daukagu kenduik giltzurri bena (Lin).// Etze tortzen famili goi baizik.// Anai guziak bazekite baizik ori (Mez, Per)// 2. junt. baizik <Sino>. Ez berceac, baicic, penitenciacoa (Erro).

bakanetan: adond. bakan, urri, gutxitan <De vez en cuando, escasamente>. *Bakanetan ein bear delaik lana, ola in bear da (Mez).*

bakan zenbait: zenb. bakan batzuk, bakar batzuk <Unos pocos>. *Bakan zenbaitek iten zuten lan goi.*

bakar: izord. bakoitza <Cada uno> (Mez). *Etxe bakarrean gutiena iru gizon (Lin) // Iru pezta eper bakarra. Litroerdi ematen zuen erriek bakotxaindeko, bakarraindeko egun guzian lanian aitu ondoren auzolanian, arreatatik joaten zen yendia. *bakarra:* izlag. soila <Unico, sólo> *Anaye bakarra ze // Beño ze ingo dut bakarrik an? ezin dut eon bakarra (Eu) *bakarrak:* zenb. zenbait <Algunos, alguna vez>. *Bakarrak torri dire: ¡algunos han venido! // Oi, oi! Bakarrak arpatu tugu! // Zenbat pozale eremanik dauzkit, bakarrak! // Ba, bakarrak torri dire neri artzera (Mez). Bakarrak erosten zitue bere aitak gaztamine eiteko (Lin) // Leatxune tire, paxúek iteko. Bakarrak ibili tut sóñian bai! (Lin) *bakarretan:* adlag. zenbaitetan <Algunas veces>. *Bakarretan oroitu naiz.// Nere ama zenai bakarretan aitu neko (Mez). *bakarron bat:* zenb. <Alguno que otro>. *Eztakit, igual bakarron bat. (Zil).*

bakarrik: adlag. bakoitza, bakarra. *Bakarrik bere etxean <Cada uno en su casa> (Erro, Azk. Eransk).*

bake: iz. bakea, pakea <Paz>. *Bákia man zute aur goyek.*

bakotx: izord. bakoitza <Cada uno>. *Iru baño gutiego etzen famili bakotxean (Mez). // Gerein ortan bakotxak badire! (Lin).*

bala: iz. bala <Fajo de miés>. *Bazire bertzeatzuk garie kartzeko: balak. Aye tzire, ori zabalian bezala, ayek ertsituik olako puntatzuk atratzen tzirenak, an sartzen tzindue paxue ta bortz paxu kartzen tzue abre bakarrak.*

balandano: iz. baranda, escudel <Baranda de escalera>.

balanga: iz. balanga, langa <Vara larga de madera que se pone en los portillos>. *Para zazu ongi balanga goi!*

balangataka: iz. balangaz egindako ataka <Portillo hecho con varas gruesas que cruzan los portillos de manera horizontal>. *Balangataka ure autsi ze (Lin).*

balantza: iz. balantza, zanbaluzka <Columpio rústico hecho con una cuerda>. *Etxeko zurandi oye baitire paratui pileren gañera, ortik pastu sokat ta or paratzen tzindue, arat eta onat, soka erraten tzute o balantza (Lin). Sin. zanbaluzka.*

balataka: iz. bala-ataka <Portillo hecho con balangas>. *Balataka ayekin oso ongi exten ze.// Trankat balataka batian paratzen al duzu alor batera (Lin).*

baldar: izond. baldarra <Torpe, desmañado>. *A ze mutiko baldarra da ori (Mez).*

baldin, balin, barin: lok. baldin <Si...> *Conveni barin bada (Erro) // Urte gucian beressi barin badute (Erro). // Baldin eguiten badu penitencia (Erro) // Itxe ontako animaik balin beda (Est).*

baldin be, balin be: esam. nola ez! <¡Cómo no, pues claro!>. *Zuk ere ardoa artzen duzu? Baldin be!*

bale: iz. balea <Ballena>. *Baliare Profeta Jonas bere tripan zuela (Erro)*

balietu: ad. baliatu <Valerse>. *Orduen berurre, mandoure re etzeike balietu nai zuen bezala ta orreatatik zeditzen tzue, domátzeko (Lin).*

balin: ik. baldin.

balin be: ik. baldin be.

balio izan: ad. balio izan <Valer>. *Ta orduen denbora artan balio zute... hoguei ola balio zute (Lin).*

balle: iz. ibarra, harana <Valle>. *Lau omenaje, lemixkoa Renterien, joan den urteko Maiatzian, ta gero in zireten Abaurrebajan, Abaurrepean, ta gero in zireten ballian ta gero Sanguesan ere (Mez)// Or ze ta balléko besta... arára tortzen da (Mez).*

balketan: adlag. balak egiten, balaketan <Haciendo fajos>. *Paxuek balketan paratzen zuzte (Lin).*

balotu: ad. balotu, aurrenekin balak egin <Operación consistente en hacer fajos con

- la miés tendida>. *Lenago joaten gine balotzera, orduen oyan bazter oetara joaten bazine, tortzen tzire ara ezpatak, ta an irukiko zititiote akribillatuik* (Lin) // *Balotzera joaten ginelaik etze aurmenik sugeik etzena* (Lin).
- balsa:** ik. baltsa.
- baltegi:** iz. baltegia, balak gordetzeko tokia <Cubierto donde se almacenaba la miés traída del campo para luego trillarla>. *Gure errien bada baltegi zar bat*.
- baltsa, balsa:** iz. balsa <Balsa, pozo, sitio donde abundan las ranas>. *Baltsa oyetan begiratzen zute gabas*.
- banana:** izond. berezia, bikaina <Raro, especial>. *Banak dira* (Erro, Azk. Eransk).
- banaz bertze:** adond. banaz bertze, batezbeste <Uno con otro, por término medio>. *Banaz bertze atrako du egun mile pezta ilebetean* (Lin).
- baratu:** ad. baratu, gelditu <Quedar, parar>. *Bara zaitte or* (Mez) // *Baratu de ázia* (Ilur).
- baratxuringo:** iz. baratxuringoa <Gramma, hierba delgada que crece en porcioncitas y tiene forma de quesitos>. *Baratxuringo anitz izeten ze sagoi artan* (Lin).
- barda:** ik. bart.
- barde:** iz. bardea <Pieza de cuero que se ponía debajo del yugo para meter el timón>. *Bardia paratu biar zen ongi estutuik* (Lin).
- baresare:** iz. baresarea <Tela que recubre el paquete intestinal>. *Baresaria izeten zute zerriek* (Mez).
- bargaxta:** iz. argoxta, txerri ordotsa, arra, txerrikumearen eta txerri zaharraren artekoa <Cerdo entre tres meses y un año>. *Gazteago zelaik, titie utzi ta andik bider o iru ilebeten buruen, orduen erraten ze bargaxta, baña urte bat balin bazue edo ortik goiti bargua* (Lin) // *Jeneralian oyek izeten zire iltzen zirenak etxetan gizendu te gero, ta ardikoa uzten ze txerrikumeak azteko* (Lin).
- bargo:** iz. bargoa, urtebeteko edo bi urteko txerria <Cerdo de uno a dos años>. *Bargoa ze urtekoa edo bi urtekoa zerrie anditzen zelaik* (Mez).
- barin:** ik. baldin.
- barkamendu:** iz. barkamena <Perdón>. *Barkamendua eskatu ginue*. Sin. barkazioa.
- barkazio:** iz. barkamena <Perdón>. *Barkazioa eskatu ginue guk* (Est).
- barna:** adlag. barna, barrena, zehar <A través de>. *Bidian barna joan ze* // *Gero torri gine Elien barna*.
- barnatasun:** iz. barnatasuna <Profundidad>. *Putzu orrek barnatasune andie du* // *Or bazen putzu bet, ta bota ze Orzagoko bat ta urian gelditu ze onaraño, ta etzeike ito* (Mez).
- barnaxko:** adlag. nahiko barruan <Bastante dentro>. *Barnaxko sartu ze gizon goi* (Lin).
- barne:** adlag. barrenean <Dentro>. *Iten tzindue esnean barnean sartu ta gas oyek botatzen zitue esne arrek* (Mez).
- barra-barra:** onomat. <Expresión utilizada para azuzar a las vacas cuando estaban en las parvas>. *Aida barra barra!*
- barrabila:** iz. barrabila <Testículo>. *Barrabil andiak tu txekor arek*
- barrasaketa:** iz. barrasaket <Hermafrodita>. *Ardi barrasaketak* (Egozk). (ALEANR).
- barreatu:** ad. barreatu <Esparcir>. *Belar guzie barreatua dago* // *Belarra barriatiar bazen* (Mez).
- barren:** adlag <Dentro>. *Lemissicoa condenuena barren barrenean dagona* (Erro).
- barride:** iz. 1. barridea, auzokoa <Vecino>. *Iten zuten barrídiak* (Lin) // *Bakizu zer den barrídia, ondókoa eta béti tortzen tziren launtzéra ta óla, ta géro beti izeten zen norbait emateko kutxa* (Zil) // 2. barridea, auzoa <Barrio, vecindad>. *Mezkiritzek bi barride tu: Txorrondo eta Birixikar* (Mez) // *Zitoak onara tortzen tzire, gure barride ontara*.
- barrondatu:** ad. susmatu, barruntatu <Barruntar, espigar>. *Lucifer bere beldurraquin cegon atenciden eta barrondacenia Jesuchristo erausten cen* (Erro).
- bart, barda:** adond. bart, bartatsean <Ayer anoche>. *Bart non egon zine?*
- baru:** iz. barua <Ayuno>. *Gaur baru egune da* (Mez).
- baruik:** adlag. baruik <En ayunas>. *Egun guzien baruik pastu du* (Mez).

- basa:** izond. basa <Salvaje, bruto>. *Arrun basa da mutiko goi* (Mez).
- basatu:** ad. basatu, basati bihurtu <Hacerse montaraz, descarrirse>. *Arrun basatu da aur goi* (Mez).
- basatutu:** iz. basatutua <Se le denomina así a una especie de masa que hacían con el saúco extrayendo el interior del tallo y que se utilizaba, metiéndola en un tubo, para disparar>. *Basatutu oyekin botatzen ginue tiroa pezala* (Mez).
- basautze:** iz. basautza <Ciervo>. *Basauntza geyago izaten ze lenago // Basauntze bertze giseteko animelia da* (Zil, Ger).
- basole:** iz. basalorea, lore basatia <Flor silvestre> (Erro, Azk. Eransk).
- basta, baste, bazte:** iz. basta, zamaberei zama garraiatzeko paratzen zaien tresna <Albarda>. *Gereñeko basteroak iten zitue bastak.// Bastan ibiliar duen abriak bear tzayo moztu biloa, bertzelaz izerditzzen da anitz. // Abria da animelia baztakoa.*
- baste:** ik. basta.
- baste eginzale:** iz. bastagilea <Bastero>. *Ustedut baste eginzaleak iten dituztela, deitzen dire basteroak* (Mez, Per). Sin. bastero.
- bastero:** iz. 1. bastagilea <Especie de guarnicionero que hacía bastes. Por extensión se refiere al que regenta una pequeña tienda.> *Gereñen baze basteroat, bastak iten zitue ta bitertio joaten bazekioete etxean zinduenai, borra edo ola paratzen zioete borra* (Lin). 2. Gereingo etxe-izena. Sin. baste eginzalea.
- bat egin gelditu:** ad. harritua gelditu <Extrañado, de una pieza>. *Aite gelditu ze bat eginik ikustean sei urte ingurukoak alako gizontasuna agertu zuela* (Mez, Per).
- bataio, bateo:** iz. bataioa <Bautizo>. *Batayoetan batatzen zute karameloak o sosa arreputxi* (Lin) (Eu). // *Denak Iruñen sortue tire, ta an iten tuzte bateoak* (Mez).
- bataioko aitetxi, amatxi:** iz. padrino, madrina <Padrinos>. *Bateioko aitetxi amatxiak eta bizi badire bertze aitetxi amatxiak ere bai* (Mez, Per).
- batazi:** ad. batazi, batu erazi <Hacer que las crías mamen>. *Oroitzen naiz ni axuriek eta batatzen ttarrian* (Mez).
- bateatu:** ad. bataiatu <Bautizar>. *Atzo bateatu zekote aur ttikiari* (Mez).
- bateo:** ik. bataio.
- bateoarri:** iz. bataio-harri <Pila bautismal>. *Or dago serioik bateoarrie, orai denak Iruñen sortzen dire ta* (Mez).
- batío:** adlag. batera <A una, a la vez>. *Zureki batío joain naiz* (Lin) // *Argiezigilarekin batío 'Al toque del alba'* (Azkue, Erro).
- batre:** adlag. batere, ezer <Nada, ninguno>. *Eztut batre in egun oketan* (Lin). *Esperanzaric batrere etzutela* (Erro).
- batsu:** adlag. batera, aldi berean <A una, más o menos>. «*Itsu-patsu, denak batsu*» ‘Vaya lo uno por lo otro’ (Est. Intza).
- batzarre:** iz. bilera <Reunión>. *Len Ballekotxe Ayuntamientoe zen, ta an iten zire batzarriak* (Lin).
- batzurek:** izord. batzuek <Algunos>. *Batzurek diote denek badugule [eritasun bat], batzurei pizten zayotela, ta bertze batzurei ez.*
- batzuretán:** adlag. batzuetan. <A veces>. *Aurizberrin diren ur guziak sartzen dire zilo batzuretán.*
- batu:** ad. batu, titia hartu <Mamar>. *Ardiek batzera eman* (Lin) // *Ayek ai dire inñalakin batzen an* (Mez) // *Batzera usetzen tziren* (Mez).
- baxtarta:** iz. bastarta, familia batean bi anaia edo arreba aita edo ama desberdinekoak direnean <Ilegítimo>. *Baxtarta da sortzen dena aiteik gabe.* Sin. borta, borte.
- bazka:** iz. bazka <Comida de los animales>. *Txerrien bazka iten ginue egunero.// Bazka irinekin te patatakin iten ze, ogien irinekin te patata, ederki yoik ta nasik.// Gero botatzen zekio an o garie o artoa, bietaik pat, ta ola gizentzen zire* (Lin).
- bazkaldu:** ad. bazkaldu <Almorzar, comer al mediodía>. *Bazkaldu ta bieron artio eon gine* (Mez).
- bazkari:** iz. bazkaria <Comida>. *Bazkarie eiten tzion ta gero afarie ta dena* (Lin).
- bazketan iduki:** ad. abereak bazkatan eduki <Pastar, alimentarse>. *Gure ardiek bazketan dauzkigu Sorogañen.// Erematen zitue bazketara ta izeiar zitue leku batzuk xar-mantak* (Mez).
- bazko, pazko:** iz. Bazko egunak <Pascuas de Navidad>. *Bazkotan iten ginue festa oyek*

(Mez) // *Bazko egunian biltzen gine. Pazkuan yoaín gera mezara* (Ilur).

bazte: ik. basta.

bazter: iz. bazterra <Extremo, esquina>. *Benikarlo itsaso bazterrian dago* (Lin).

bazterreko: iz. bazterrekoa <Madero grande que se pone a un lado del fogón>. *Bazterrekoat paratzen gindue eta egun anitz izeten ze* (Mez).

bazterretxe: iz. bazterretxea, baserria <Caserío>. *Baztanen bazterretxe anitz dire* (Lin). // *Pello ure ezkondu ze bazterretxe batera // Bordak deitzen zire aziendeki use-tzen zire goyek, bertzeak bazterretxeak zire*.

bear: ad. behar <Deber, tener que> * **bearra-go:** *Oray duzu zuc bearraigo conformidades au, eritasun grave ontan* (Erro) * **izeñiar:** izan behar. *Mezkiritzen ere izeñiar du bat famosa*. * **iñiar:** egin behar. *Eritasunekin ze iñar tzue: *pastiar:* pasatu behar. *Andik pastiar tzue, ta andik pasteko ardiekin etzeike pastu orduen gizon gau igortzen tzute orrara ta atratzen balin beze bidetik pues denuntzietzen zute.* * **joañiar:** joan behar. *Nik kanpora joañiar nue.* * **torriar:** etorri behar. *Torriar zindue, gaba galdiko zindue zure gustora, baño tortzen gine bai jeneralian argitu beño len etxera.* * **oñiar:** egon behar. *Oñiar zindue an iruzkiera lani-an.* * **sartiar:** sartu behar. *Sartiar tzindue belar ure.* * **ukitiar:** ukitu behar. *Lenago ezta ekibokatuik ere etzindeko ukitiar neska batei.* * **aitiar:** aritu behar. *Musian aitiar gindue.* * **bearrikeko:** beharrekoa. *Orduan dotea eman bearrikekoa ene abuelai* (Mez). * **bearrez:** adlag. asmoarekin <A fin de, con el propósito de, pretendiendo, empenándose>. *Eta berce itic errateco biocic errateco biocic ez izanez eurtiqui ciceion lurrera oiñac adoratu bearrez* (Erro). * **bearretan:** adlag. behartua <Con necesidad>. *Zertako eduki bear duzu bearretan?*

bearbada: adlag. menturaz, agian <Quizás>. *Biarbada torriko dire aurrek* (Mez) // *Bearbada norbait aprovechatuco da* (Erro).

bearri: ik. biarri.

bearrik, biarrik: adlag. eskerrak, zorionez <Más vale, menos mal que...>. *Orai bea-*

rrik in baitute etxe goi, bertzela... Bearrik ezginela sartu lezartan (Lin).

beartu: ad. behartu, beharra izan <Necesitar, verse necesitado>. *Gu beartzen garelaik, ez tugu sosik izain* (Mez).

beatu: ad. behatu, begiratu <Mirar, observar>. *Beatu biar dut labia orai* (Mez).

beazun: ik. berazun.

bedeikatu, bediketu: ad. bedeinkatu <Bendecir>. *Bedeicatua andre gucien er-tean* (Erro). *Ba, altziñéko urtean egiten zuzten bedikéu* (Zil).

bedere, bederen: adlag. segurik, bederen <Por lo menos>. *Baño ez badire aski, biletzen dire pionak ordainka bedere* (Mez, Per). Sin. sorik (Irag).

bederen: ik. bedere.

bediketu: ik. bedeikatu.

bedratzi: zenb. bederatzí <Nueve>. *Bedratzi ilabetez depositacen cela andre gonon sa-belean* (Erro).

bedratzi urren: iz. novenario <Nueve misas y nueve rosarios en honor a los difuntos que se sacaban a los días siguientes de morir>. *Bederatzi urrenean elize betea izeten da, ez dute niorek ere meza oyek utziko entzun gabe.*

bedratzitan egun: zenb. bederatzirehun <Novecientos>. *Bedracitan egun urte bazu-en, Eva triste arrec negar eguiten zuela bere becatuaz* (Erro).

begi: iz. begia <Ojo>. *Bi begiek baño gehiago ikusten dute lauek* (Mez, Intza).

begietan artu: ad. gorrotoa hartu <Odiar o coger manía>. *Begietan artu dio* (Lin).

begi gaistoa bota: ad. begiz jo <Echar mal de ojo>. *Edo uste dutelaik begi gaistua bota diotela bere aziendan.*

begigorri: iz. eta izond. begi gorria <De ojos enrojados>. *Zenbaitzurek edateuntelaik patzen zaizkote begiek gorrituik, orduen ori de begigorrie* (Mez).

begilun, beilun: izond. begi ilun <Dícese de la persona de mirada triste>. *Oso beilume da gizon ure* (Mez).

begimakur: izond. begi makur <Bizco>. *Begimakurre izein de ori* (Lin).

bei: iz. behia <Vaca>. *Gure beak estrabilian dire* (Mez) * **bei esnatzun:** iz. behi esnatzuna, esneduna <Vaca lechera>. *Bei esnaz-*

- tunek ginuze, baña kendu ginuze. // Esnatzune balinbeda ta balin beda Pirineo edo oyetakoa inen dizu aratxe xarmanta. *bei idor:* iz. behi idorra, behi lehorra <Vaca que tiene poca leche>. *Bei idorra balin beda, aratze ori egoin de beti miserien ta ezta bertzea bezala inen sekule.// Bei idorra da esnetako idorra dena, ta berdin emañiar diozu yatera, ta bertzeatek emain dizu irabazi geago.* bei kaka:* behikaka <Excremento de vaca>. *Beikaka ongarrri ona da* (Mez). **bei nabar:* behi nabarra <Vaca holandesa, blanca y negra>. *Bei nabar oyek olandesak dire* (Mez).
- beidatu:** 1. ad. begiratu <Mirar> *Beidazacie, erratenciote, legue sandugau dela zuen iaquintasun gucia* (Erro). *Eta Jesuchristo eillegatu celaic pare parera beidatu cion, eta erracion* (Erro)// *Beidazacie, erratenciote* (Erro)// *Sorginak labe atarie edeki zue eta labarnera beide zegolaik* (Mez, Per). 2. zaindu <Cuidar>. *Ainguiruec eta justoecc icusten eta beidacen diotela* (Erro).
- beilun:** ik. begilun.
- beikorle:** ik. baikorle.
- bein bet:** adlag. behin batez <Una vez, en cierta ocasión>. *Bein bêtez Biskarréten bestetan* (Lin).
- beiratzte:** iz. begirada <Mirada>. *Ongui asqui publicacen dute zure beguien beirace infame oyec* (Erro).
- beitegi:** iz. behitegia, ikulua <Cuadra de vacas>. *Beitegien daude gure beak* (Zil).
- beiti:** adlag. 1. behean, beheko solairua <Planta baja, abajo>. *Edozein lan ta iten tzen kanpóan ta etxéan ta...estrabilen ta beiti// Ura gelditu zen béitian ta eiten zen orma* (Eu). 2. beheiti <Hacia abajo>. *An dabile, goiti ta beiti, egun guzian.// Ta in zue beitiotik, beitió ta an atra zue* (Mez).
- beitialdeko:** adlag. behe aldekoa, hegoaldekoa <De abajo, de los pueblos del sur>. *Aita ze beitialdekoa, Urroz ondokoa, erdalduna* (Zil).
- beitixko:** adlag. behetixko <Bastante abajo>. *Botatzen zire animeliak ta juaten zire beiti-xko.// Non goartzen garen an beiti-xko zirela senarremaztiak.*
- bekainilun:** izond. bekailuna <Persona seria>. *Ori nexka bekainilune* (Mez).
- bekatu:** iz. bekatua <Pecado>. *Adanen eta Evaren becatua cela medioz* (Erro).
- bela:** iz. gauean helduei eta gazteei ematen ziztaizkien eskolak, egunean zehar lanean zeudelako. <Escuela nocturna>. *Aurrek belara yoan dire* (Lin).
- belai:** iz. belaiia <Terreno verde, de pasto>. *Gure ardiek belai artan dire* (Lin). // *Erramu igande goizean bedeikatzen dire erramuak edo elorriak eta hoién egurrekin gurutzak egin eta belaietara eta alorretara* (Mez, Per).
- belarketa:** iz. belar bilketa <Operación de recogida de hierba cuando a alguien se le había quemado la casa>. *Belarketa yoaten zire etxez etxe.*
- belarrazi:** (Erro). ik. belazi.
- belarxilo:** ik. belarzilo.
- belarzilo, belarxilo:** iz. belarzulo <Agujero para verter hierba del pajar a la cuadra>. *Belarzilo arekin kaso in biar tzinduen // Belarzilo erratan diote kortxillari* (Zil), (Auz). Sin. kortxila.
- belatza:** iz. belatza <Corneja>. *Negu sartzian belatxak tortzen zire onata, emen badire orreak ta oetan tortzen* (Lin).
- belaurikatu:** ad. belaunikatu <Arrodillarse>. *Oficiale eta soldado guciec velauricaturic adoratu zute Jesucristo Crucificatuain Imagen* (Erro).
- belauriko:** adlag. belauniko <De rodillas>. *Sepulturain ondoan belaurico iarriric* (Erro, Irag).
- belazi, belarrazi:** iz. belar-hazia, belazia <Simiente de la hierba, que se desprende después de recogerla seca>. *Belazi oyetan ibiltzen zire ollo oyec* (Mez).
- beldurtasun:** iz. beldurra <Miedo>. *Abranen fedea, Isaquen beldurtasuna, Jacoben per-severancia* (Erro).
- belezar:** iz. belea, belezaharra <Cuervo>. *Belezar oek beti emen inguruen egoten zire* (Mez).
- beltzadura:** iz. beltzadura <Moreno>. *Etze pollita iruzkiain beltzadura* (Mez).
- beltzaran:** izond. beltzarana <Moreno>. *Beltzaran ez paratzeko aurpegia estali egi-ten ginue iruzkira ateratzean* (Mez, Per).

Bentarra: Mezkirizko etxe izena. *Bentarrañan zago nausie* (Mez).

benturetu: ad. benturatu, ausartu <Atreverse, aventurarse>. *Enitze benturetu tortzera, an gelditu nitze* (Lin)// *Ezkibela da ez dena benturetzen yendiaikin* (Lin).

beor: iz. behorra <Yegua>. *Zaldiek, an laxoan beorretarik berexite* (Eu).

beorrure: ik. ure.

beraiek: izord. beraiek, haiek berak <Ellos mismos>. *Ardiei ezniote paratzen izena, baña berayek konprenditzen zirete zer nai nuen nik* (Lin).

berandu: ad. berandutu <Tardar>. *Berandiko da erekitzea, beño ori da denbora erekitze-ko* (Mez). * **berandu ontan:** adlag. azken honetan <Últimamente>. *Orei berandu ontan asite dire* (Lin).

berant: adlag. berant, berandu <Tarde>. *Yoain gara berantago gu zure etxera*// *Torri ze berant*// *Bertze etxia da berant ine* (Mez) * **beransko, berasko:** adlag. berandu xamar <Hace no mucho tiempo, tarde>. *Fidel arrek oraño beransko erekitzen tzue artoa*// *Beransko kusi tut nik iretze metak emen* // *Etxera etorri zitzego Justa, berasko il zen ure re* (Lin).

beranta: izond. beranta, berankorra <Tardío>. *Patata berantak landatu tugu*.

berantienik: adlag. beranduenik <Lo más tarde>. *Emen inguru guzietan denetan berantienik* (Lin) // *Ardaitzen paratu ze argie* (Mez).

berantetsik: adlag. berandutua, luzetsi <Impacientarse porque alguien llega tarde>. *Non egon zara? Arrun berantetsik nago*.

berantian: adlag. azken honetan <Últimamente>. *Berantian saltzen tuzte leku ontan azie, ez tute baboxaiek ekartzen*.

berarrek: izord. berarrek, berak <Él mismo>. *Olaxeko azazkalak zituen zangotan, ta etze balio berarrek mozteko*// *Berarrek ez presatzeagatik, pastiko zuen miserie* // *Berarrek erran zire*. **berarren:** izord. berarren <De su misma>. *Claro dago dela desprecio andi bet berarren magestadeai iten zaiona* (Erro).

berasko: ik. beransko.

beratz: izond. 1. koldarra <Cobarde, que no da la cara>. *Gorki beratza da gizon goi*. 2. sentibera, samurra <Blando, sensible, tierno>. *Ez tuena baloreik beratza da*// *A ze beratza dagon ori*// *Cein itz berachac erratan bide citioten* (Erro).

beraxilo: ik. belarzilo.

berazun, beazun: iz. behazuna <Hiel>. *Beazune badugu gorputzan, barnean* (Mez).

berdate: iz. berdatea, zomorroen kontra egiteko landareei ematen zaien ur berdea <Sulfato que se le echaba al trigo para matar los insectos>. *Gariai botatzen zekio berdatia, ori ze olako errauts bet berdia* (Lin) // *Garie erekitzeko iten ze lemixi garbitu, gero paratzen tze monton batian, gero botatzen tziote ureikin berdete oi, ta ederki nasi ta biramonian eraiki kanpoan* (Mez).

berdatu: ad. berdatu <Reverdecer>. *Sagoiak berdatu dire arrunt*// *Berdatzen tzelaik guk urdinu iten ginue* (Mez).

berdel: iz. muskerra <Lagarto>. *Orai ezta berdelik ikusten* (Lin). Sin puzker, puzker berde, musker.

berdín: adond. 1. agian, behar bada <Tal vez, quizás>. *Berdin batre ibili gebe, segun non zen alorra, lantzen tzindue berriz brabanakin* (Mez), (Lin) // *Berdin, biorrak ezin geldieziz zaldik erabiltzen bazinue, maten tzire astora, ta andik tortzen tzire mandókoak* (Lin). 2. berdín <Igualmente>. Egun on. *Berdin*. *Berdin* (Eu, Mez).

berdindu: ad. berdindu <Igualar, alisar una superficie cubierta de mortero o yeso>. *Zolak berdintzen zirelaik, zolaerdiek maten ginezko*.

berea: izord. berea <Propio>. *Nork berea bere, moro-errin ere*. (Mez, Intza) * **berena:** berena, haiena <De ellos>. *Sartzen dire arara etxe gibeletik ta berena da altzinian* (Lin). * **beretik:** adlag. beretik <De por sí>. *Pasten da...beretik ez tu edañiar ta fumetiar, baña edaten du ta gero bidian erortzen da* (Lin).

bercan: adlag. bertan, berean <En el mismo>. *Lenago Erron berian bazire lau edo bertz borda, ta ayetan bizi zire familiek*// *Emen ortan berian ni uskaras abituta itz bat ere etzekiten* (Lin).

- bereartan:** adlag. 1. han berean <Allí mismo>. *Bereartan dago amatxi.* 2. <Así mismo, en tu misma posición>. *Oyek bereartan goin dire beti.* ***bereartaik:** <De sus posiciones, de lo suyo>. *Yendiak badire ite untenak berartaik etzaizkenak atrazi.* ***bereartara:** han berera <A su ser natural>. *Akorritu da torri berriz bere artara.*
- bereixi:** ad. bereizi <Separar, discriminar>. *Bereixi biar tugu ongi alubiek* (Mez). // *Ez bereixteatik bat ere artzen diegu denoi ogie, batei ta bertziari.* // *Erran zute berexi zirela senarremaztiak* (Lin).
- beren:** izord. beren <Su, de ellos>. *Bidian zezileik beren eratean yardukien, ta mandoai erremala moztu ta joaten tzire alde betera ta berzia bertze aldera.*
- berendatu:** ad. berendatu <Merendar>. *Berendatu ta neska aekin an yantzan, ola-xe pasten ginuze zortzi egun* (Mez).
- berendu:** iz. berendua <Merienda>. *Artzayak berenduekin joaten tzirenak erematen zute bertze olata oi* (Lin). // *Berenduteko kartzen zute olata ayek* (Lin).
- berla:** adlag. berehala <Enseguida>. *Imagena bordatuic cegona Aita Sanduain banderan, verla salutatua zue Armada guciac arequin* (Erro).
- beroiak:** izord. beraiek <Ellos mismos>. *Beroyek joaten dira eta Lanroberrian ien ta tzakurrek ematen tuzte ardiek.* // *Denendako bazuzte faltak ta beroyek ez-tute... ya, ya* (Mez).
- beroki:** iz. berokia <Lugar abrigado>. *Beroki da au, ta bertze alderdi goi ospela.* // «Norata eguzki arata beroki».
- berorika:** iz. berorika, kortesiazko tratamendua <Tratamiento de su señoría. Registro utilizado con personas a las que se les debía mucho respeto, como abuelos y cura>. *Amatxi eta apezari berorika egiten ginue* (Mez, Per).
- berorrek:** izord. berarrek <Él mismo>. *Berorrek biar du prestatu yatekua yañiar badu* (Mez).
- berotasun:** iz. berotasuna <Celo de la oveja>. *Ardien berotasuna* (Lin).
- Berregu:** Mezkirizko toponimoa.
- berregun:** zenb. berreun <Doscientos>. *Berregun pepta kosta zekire ori itea.*
- berri berriten:** adlag. berri berritik <De nuevo>. *Euskera galdu de ta orai biar du asi berri berriten* (Lin).
- berriki:** adlag. berriki, azken honetan <Nuevamente>. *Ori berriki in tzen* (Mez).
- berrogei:** zenb. berrogei <Cuarenta>. *Ta bizitu gara berrogeitamar urtez elkarrekin* (Eu).
- bersuke:** adond. bertsoka <Haciendo versos>. *Anayak bersuke asten zire, bat bertzeai asten zire* (Lin).
- bertute:** ik. birtute.
- bertze:** izord. beste bat <Otro>. *Ta geo... geunden bätian belarrétan bertze atzutan ártoa ta patata ta ayek yorrazten* (Eu).
- bertze batzurek:** izord. beste batzuk <Otros>. *Bertze batzurek erraten zirete, goaye alako lekure.*
- bertze gañerakoan:** junt. beste gainerakoan, bestela <De lo contrario>. *Bota cezatela ixasora, berce gañeracoan guciac galduac cirela* (Erro).
- bertze gisen:** adlag. beste gisan, bestela <De lo contrario>. *Arbole bat balin bedago zutik emen zuzen-zuzena bearduzu ekendu emendik patozkat, bertze gisen, balin beda makurre, askiuzu gutiagokin.* Sin. bertzelas (Lin). * **gisa bertzean:** beste gisa batean. *Guisa bercean barcacen diozute zuri ofenditu dituzuney* (Erro).
- bertzealde:** ik. bertzealdera.
- bertzealdera, bertzealde:** junt. bestalde <Por otra parte>. *Bertzealdera adine...ta anitz gauz etzaket oroitu.* // *Bertzealde alkate nitze denbora aetan* (Mez).
- bertzelas, bertzenas:** junt. bestela, bertzela <De lo contrario>. *Aziendek ori yateko etute bertzetik izañiar, bertzelas uzteute aise* (Lin). // *Gabas ibili bear tzinen, bertzenas...* Sin. bertze gisen.
- bertzenas:** ik. bertzelas.
- bertzoat:** izord. beste bat <Otro>. *Akabatzen zelaik, bertzoat.* * **bertzez:** beste batzuetaz <De otros>. *Ni enitze egon baña aitu nue bertzez.* ***bertzerik:** bertzerik. *Ogei urte nituelaik asi zen gerra ta ez nue bertze erremediorik izen joan berzeik* (Lin).
- bertzun:** iz. bertzuna, supazterreko errautsa biltzeko burnia <Pala para recoger la ceniza del horno o del hogar>. *Gure bertzuñe arrun zarra dago* (Mez).

berure: izord. berarrek <Él mismo>. *Berure ari balin beda beti yardukien ta ezti zu uzten zuri yardukitzera...*(Lin)// *Orduen berure re, mandoure re etzeike balietu nai zuen bezala ta orregatik zeditzen tzue, domátzeko* (Lin).

besana: iz. besana <Pañuelo al cuello>. *Besana paratu neko nik* (Mez Per).

besanga: iz. besanga, zuhaitz handi baten adar handienetako bakoitza <Rama gruesa de los árboles>. *Arbole batei kentzen zaiolaik puskat adarretaik, ori de besanga* (Lin). «Sobrenombre dado en Mezkiritz a una joven que tenía las piernas largas».

besape: iz. besapea <Sobaco>. *Besapen karitzen zitue orrek abarrak* (Lin).

besapeka: adlag. besapeka <Bajo el brazo>. *Besapeka bota du pilota* (Mez).

besarka: iz. besarkada <Abrazo>. *Besoetan iduquicea eta besarka ematea* (Mez).

beso: iz. besoa <Brazo>. *Bésok ta anka lúziak mutiko arek* (Mez).

besoetako: iz. besoetakoa <Padrino o madrina>. *Bere besoetakoa da ori* (Mez).

besomotz: izond. besomotza <Manco>. *Gizon besomotz orrek erran zire* (Lin).

besta, festa: iz. 1. festa, jaia <Fiesta del pueblo>. *Bestara juntetzen ze yende anitz. // Eugitik torri bestetaik ta ostoitara* (Lin)// *Festetan kartzen baituzte tiroetarik...* (Mez). 2. lazтана <Caricia, mimo>. *Nik galdera gisa guziek azi gine aite eta amain besta guziekin* (Mez, Per).

bestak in, festak in: ad. festak egin, laztanak egin <Acariciar>. *Zakurrari iten tiot nik bestak* (Mez).

bestale: iz. besta egilea, festazalea <Juerguista>. *Bestalea da festa gustokoa duena* (Lin).

bestondo: iz. besta egin eta biharamuneko ez ongia <Malestar que sigue a los días de fiesta>. *A ze bestondo pasten ginue guk!* (Mez).

betagarri, betegarri: iz. betagarri <Leña que se echa a la carbonera>. *Botatzen ginue betagarrie palaikin* (Lin)// *Ziletzen delaik nondikbeit, sutan dagolaik, kentzen zayo lurre ta egur trozoekin betetzen dako zu ure ta berriz paratu ori ta tapatu. // Petik asten zara iten dazko zu ziloak* (Mez).

betegarri: ik. betagarri.

beti ere: junt. beti ere, dena dela <De todas maneras>. *Beti ere aiek ilik daude biek* (Lin).

bez: adlag. beza, aginterazko hirugarren forma. <Tercera. forma del imperativo>. *Zenbaitzurek erraten zute aita edo ama balinbeze, arbez!* (Lin).

bezain: part. bezain <Tanto como>. *Gizendiar tzena iltzeko etxian, maten zion yatera al bezain ongi, obeki.*

bezanbat: part. bezainbat <Tanto como>. *Ta olaxen ez tire erretzen lenago bezanbat etxe.*

bezenbatez: part. bezainbatez <Partícula comparativa de igualdad que expresa cantidad>. *Gure Jauna guizon den bezenbatez izan zela concebitua.* (Erro)

bezko: iz. bezkoa <Caldera del fogón>. *Bezkoa yartzen ze egunoro suen* (Lin). // *Primonian bazute bezkoat andie, Frantzietik ekarrie Sorogaingo Pablok ta Juanpedro arek aldizke* (Lin)// *Primonian baze bezkoat, animeleko bezkoa* (Lin).

bezpera: iz. bezpera <Víspera>. *Ta gero Korpus Kristi bezperan pastu zitzeide neri ameka ilabete pastu nituen* (Mez).

bezperain bezpera: iz. bezperaren bezpera <Antevíspera>. *Festa bezperain bezperagokoa ta ola, karriken ta garbitesun puxket in ori iten da, bertzeik ez* (Mez).

beztitu: ad. jantzi <Vestirse, dotarse, revestirse>. *Arrek eztaki beztitzen. // Emen beztitiar bazute bruseikin iten zute ni aurre nitzelaik, bruse beltzak, ta gero ferietan ta joaten bazire tratanteak eta denak brusekin zire. // Beztitu zuela andre gonon anima bere gracia, virtute eta privilejioequin* (Erro)// *Bi neskatxa xuriz besti edo aingeruz beztí* (Mez, Per).

biar: iz. beharra <Necesidad>. *Biarra balin beduzu yain duzu dena. // Biar andie pasten ari dire. // Yende bearrak eroa iduri 'Barrak eta goseak, egingo ez liraken gauza asko eragiten.' (Mez, Intza). Paratu nue bei bet, ta gero bear nue bertze bei bet buztertzeko, gero buzterrie, ta gero karroa, olaxe joanitze beztituz dena.*

- biarrangil:** iz. belarritakoa <Pendiente>. *Etzuzke biletu non zeude biarrangilek* (Lin).
- biarri, bearri:** iz. belarria <Oreja>. *Ardiek biarripean oxkat izeten zuten. // Biarri batetik sartzen zaio, ta bertzetik at(e)ratzen. «Atzenkorraz, edo esaten zaionaz axolik ez duenaz».* (Mez. Intza).
- biarrik:** ik. bearrik.
- bibirixko:** iz. bibirixkoa <Gemelo>. *Ardi batek bibirixkoak in tu* (Lin). Sin. bibiro.
- bibiro:** iz. bibiroa, bixkia, bikia <Gemelo>. *Bibiroak izen zitue andre orrek* (Mez). Sin. bibirixko.
- bibote:** iz. bibotea <Bigote>. *Ta maztiak... bibotiak izain tu arrek, gaztetik bazitue* (Lin).
- bida:** zenb. bi, bide <Dos>. *Bat, bida, iru...* (Ai). Sin. bide (Gutxi erabilia)
- bide:** 1. iz. bidea <Camino>. *Inocencieco bidea, da guciz suavea eta alegrea* (Erro). // 2. zenb. bi <Dos>. *Zenbat karri du? bide. Zenbat aurride zinet? Bide.// Bide gastatu ttugu.// Bide saldu dire emen, bi etxe zar* (Lin). 3. part.: omen, bide <Probablemente>. *Consolatu bide zen Eva tristea// Joan bide zen lasterca* (Erro)// *Ayek ere ze gaba pastu bide zuzte elkarrekin.*
- bideje:** iz. bidaia <Viaje>. *Zenbait bideje inñi tautzigu* (Lin).
- bidenabar:** part. bidenabar, bide batez <Mientras tanto, de paso>. *Aldi betez, emen baze mutikoat ardiekin bidenabar, egun te ogei sator arpatzen zituen urtian* (Lin) // *In tza zu zuk au ta nik inen dut ori bidenabar* (Mez) // *Lan goi lanian bidanabar ien ginue* (Mez).
- bider:** 1. part. bider <Dos>. *Bider o iru urte-taik* (Lin). ***bider o irutreituz:** <Dos o tres veces>. *Bider edo iru egunen buruen* (Lin). 2. iz <Vez>. *Sei bider kilo pisatzen nitue ta enuzke zapetak lastu. Bider o irutreituz gastatu zute animeleko sosa ta ezute kosegitu ja* (Lin).
- bidexka:** iz. bidexka <Caminito>. *Bidexka da yendia ibiltzen den bide ttikie.*
- bidezenda:** iz. bide-xenda, bidexka, bide-zidorra <Sendero>. *Bidezenda ortaik abietzen gine egunoro.// Oyan batera izeten al da bidia karroindeko, ori ezta bidexenda ber-*
- tze lekuetatik ibiltzen da yendia ta bidezenda da da ure.// Argi kebe badakizu zuk erriko bidezenda guziek ta bazaitze trankil.*
- bieli:** ad. bidali <Enviar, mandar>. *Bieli tut aurrek etxera* (Mez).
- bier:** adond. bihar <Mañana, el día siguiente>. *Ikusiko gara bier* (Ilur).
- bige:** iz. biga <Novilla de más de 8 meses>. *Emea balin beda ta altzineko utziar balin beduzu, andik goiti da bige, ta gero denboratez ellegatzen delaik bider o iru urte edola erditzera, orduen zayo bea* (Mez).
- bigo:** iz. bigoa <Sarde de dos púas>. *Bigoaikin ibiltzen ginue belarretan* (Lin).
- bil-bil:** esam. <Expresión utilizada para recoger a las abejas>. *Bil, bil, apal, apal, apal.* (Mez).
- bilatu:** ik. biletu.
- bilazi:** ad. bilerazi <Hacer reunir>. *Bilazi biar tugu seme guziek igendean egoteko* (Mez).
- bildots:** iz. bildotsa <Cordero>. *Bildots anitz izeten zute etxe artan* (Lin).
- bilerrozi:** iz. bilerrozia, txekorria <Ternero de uno o dos años, macho, castrado para ser buey>. *Iten delaik urte beteko edo bi urtekoa edola osatu ta da bilerrozia* (Lin). // *Orai dela urte multxuet Ariben izeten ze merkatue, orduen tratantiak tortzen tzire ta erematan zute emendik oñez pileka Barrankara ta orrata bilerrozi oyetaik, ze Barranka ortan izeten tzuzte bi idi pare etxe bakarrian* (Lin).
- biletu, bilatu:** ad. bilatu <Buscar>. *Biletu dugu alde guzietaik ta eztugu aurkitu. // Entxufea bezala biletiko ziela* (Lin). // *Zure medioz bilatu dut galdu nuen gracia* (Erro). ***bileka:** adlag. <Buscando>. *Gau guzien bileka pastu zute.*
- bilgor:** ik. bilkor.
- biligerro:** iz. biligarroa <Malviz>. *Paratzen tzitue lazoak biligarro ta zozo ta oyendako* (Lin).
- bilintxi-balantxa:** iz. zabuka <Tambaleándose>. *An zebilen bilintxi-balantxa* (Mez).
- billabirjine:** iz. billabarkine <Berbiquí>. *Lenago zire ola, emen buru betekin ta ola iten zire* (Mez).
- bilkor, bilgor:** iz. bilgorra, urin gazkabea <Manteca>. *Bilkor ure gordetzen ginue el-*

tze andi oetan.// Artzen ginue olio xortat nasik bilgorraikin (Lin).

bilkorreztatatu: ad. bilgorreztatatu, bilgorrarekin gantzutu <Untar con sebo>. *Lenago zape-tak iten tzire bilkorreztatatu* (Mez).

billur: ik. bilur.

bilu: iz. ilea, zerri, zaldi, ahuntz edo zakurrarena ere bada, pertsonarenaz landa <Pelo> (Mez, Lin, Irag). *Jateko artan beti arpatiko zinue bilu zenbait, ure ze andre zikine* (Lin) // *Guk erraten duu: bearrie, agoa, begiek, sudurre ta biloa* (Lin). ***bilu tzizpur:** ile kizkurra <Pelo rizado>. *Bilo tzizpurre du nexka orrek* (Mez) ***bilu zuri:** ile zuria <Canoso>. *Bilozurie izeten dute zartzen delaik* (Lin). ***bilu puntezka:** ile ten-tea. *Biloa puntezka paratzen tzute* (Lin). **bilu moztia:** ilea mozteia <Corte de pelo>. *Urtetik urtera eun pezta ieten du bilu moztia.* ***biluan gañean erabili:** zaldi gainean jarri <Montar sin montura, a pelo>. *Bai erabili gara biloain gañean inenik, ta Orzagotik ta errirraño tortzen ginen galopen* (Lin).

biloztegi: iz. biloztegia <Corralito pequeño para los corderos>. *Ardiendako korrak txarra da biloztegi.*

bilur, billur: iz. bilurra, begizta-moduko lokarria, ogi-bala lotzeko erabiltzen dena <Atadura hecha de ramas utilizada para atar los fajos o para fabricar nazas para las abejas>. *Paratu biar zindako bilur oi ongi eremateko* (Lin)// *Bilurre da zumia biurtute gelditzen da ola, orduan bertzeat sartzen diozu emendik ta iten duzu igual* (Lin).

biluxik, buluzik, bulutsi: izond. biluzik. *Biluxik sartzen gine ugeldian.*// *Buluxi yartzen zire oyek ugeldian.*// *Ian zuten bezain laster guelditu ciren bulussiric* (Erro). // *Bulutsik dago* (Mez).

bilux gorrien: adlag. biluzgorritan, biluzik <Desnudo>. *Bilux gorrien zegon, arropai kebe.*// *Orai ezta yausen falta egiten bilux gorrien kusteko* (Lin).

bioka: iz. behoka, behor gaztea <Potranca>. *Bioka bat erosi biar dugu* (Mez) // *Bioka da emia, biorra da bior ine ta bioka arek bezala izeteko biar du bizpiru urte* (Lin). Sin. xaldie.

bior: iz. behorra, zaldiaren emea <Yegua>. *Biorrak zaldire bildu biar tugu* (Irag).

biorjende: iz. behorra, ganado caballar <Yeguas en general>. *Biorjendei karretera bazterreko belarra, errautse baitu anitz gustatzen zaikote* (Lin).

biortxa: ik. biortza.

biortza, biortxa: izond. bi hortza dituen ardia <Oveja de dos años>. *Bigarren urteko atratzen zaizkio bi palak, orgatik erraten da biortxa* (Mez). Sin. biortzeko.

biortzeko: iz. bi ortzekoa <Oveja de dos años y dos dientes>. *Biortzekoak dire bi urteko ardiek.*// *Ta erran tzeko etzakela utzi eramatera biortzeko oi* (Lin). Sin. biortza.

biorzai: iz. behorzaina <Yeguacero>. *Biorzai bet idukitzen ginue etxian.*// *Biorrendako bertzeat izeten ze: biortzaia* // *Aski aurra nitzelaik izeten zela uneia eta biorzaña* (Mez).

biramon, miramon: adlag. biharamonean <Al día siguiente>. *Biramon goizian torri ze gure seme zarrena.*// *Ezpazute akabatzen...lemixiko egunian, pues, miramonian, otrabezian, ta akabo!* (Ilurd).

biramonagokoan: adlag. bi egun barru <Al cabo de dos días>. *Biramonian o biramonagokoan torri zire oyek* (Lin).

biribil: iz. eta izond. borobila <Redondo>. *Biribil aetan yartzen zituzte ezpalak* (Lin). // *Eje bat biribile zue* (Lin) // *Arotzak lau puske iten zitue biribil oekin.*

birika: iz. 1. birika <Pulmón>. *Biriketan bala sartuik, eman tzuten urjentzietara* (Lin). 2. txerriaren birikarekin egindako hertze-*kia <Especie de longaniza hecha con los pulmones cortezas y restos más inferiores del cerdo>. Txerriltzea iten ginuelaik birikak iten ginuze* (Lin).

birle: iz. birla <Bolo>. *Boloetan aitu dut birlekin yostatzen zirela* (Mez, Per).

birrun: (Ai) ik. burdin.

birtute, bertute: iz. birtute <Virtud>. *Ezdezoque aprovechatu becatariei Sacramentuec, bertuteic gabe, eta ain guti virtuteac Sacramentuic gabe* (Erro).

bis-bis, biz-biz: esam. 1. piza egin <Voz con que se incita a los niños a orinar>. *Bis-bis in eta guatzera* (Mez). 2. <Expresión para

- recoger la abejas, se les llamaba pegando dos piedras entre sí>. *Bis, bis, bis!* (Erro).
- bisai:** iz. aurpegia <Cara>. *Zangoak, eskuek eta bisaia garbitzen zute San Juan egun lenbiziko tenorian larrua garbia izeteko* (Zil).
- bisita in:** ad. bisita egin <Visitar>. *Bestónduan, setiembre, setiembre erdialdera edola gon ginen kustera bera, bisititen* (Eu).
- bisoseko:** iz. bisosekoa <Moneda de dos céntimos>. *Bisoseko bat ematen balin bazizute, boxik yartzen zine* (Lin).
- bistatik:** interj. nola ez, jakina! <¡Cómo no!>. *Abratsak dire oyek bistatik!* (Lin).
- bisten egon:** ad. agerian <A la vista>. *Serio ez daike izan gaztea delaik bat! Bear du irrie bisten* (Lin).
- bite:** ad. <¡Mire Vd.!!> (Erro, Azk. Eransk).
- bitertio:** adlag. bitartean <Mientras>. *Ure fumentu bitertio, asten zire inñalaki eztulka* (Mez). // *Andre goi beti egoten ze etxian, bitertio bertze goi propie ze ta atratzen ze yago* (Lin).
- bitika:** iz. pittike.
- bitreituz:** adlag. bi edo hiru aldiz <Por dos veces, por partida doble>. *Bitreituz esposatu zire lengusuen ertian, ta torri zire gero odolez pobreak* (Lin). // *Gero joan zaide bitreituz zangozolako larrue* (Lin).
- bitriola:** iz. vitriolo. Cf. Voc. Nav <<Mitrua o nitrola. Nombre que dan al sulfato de cobre con que rocían el trigo de siembra>> (V. de Erro). *Berze batzuek baliatzen dire bitriolaz, hur arrosatuarekin batean Mong. 592* (OEH)
- biurdure:** iz. biurdura <Retorcimiento>. *Erori ta biurdure in du* (Lin).
- biurgune:** iz. bihurgunea <Curva>. *Biurgune artan erori zen* (Lin).
- biurtu:** ad. bihurtu <Retorcer>. *Biurtu ongi trapu ori* (Mez).
- bixardeko:** iz. bi sardekoa <Horca de dos púas>. *Bixardekoa utzi dugu estrablian* (Mez).
- bixer:** ik. bizer.
- bixte:** iz. dirdira <Brillo, hechura>. *Zuk tuzu bixte obea ni peño* (Lin).
- bixtu:** ik. biztu.
- biyemeneko:** adlag. biharamunerako, hurrengo egunerako <Para el día siguiente>. *Asten dire ta biyemeneko nekatu iten dire eta eztie joaten yaus* (Lin).
- biz-biz:** ik. bis-bis.
- bizer, bixer:** iz. 1. muxarra <Lirón> *Bizer anitz artzen zuzten Ligezta alde artan* (Mez). 2. bizarra <Barba>. *Bizerra moztu du mutiko orrek* (Lin).
- bizerduna, gari bizerduna:** iz. gari bizarduna <Clase especial de espiga de trigo>. *Emen erekitzen ze garie, jeneralian tze bizerdune*.
- bizerzilo:** iz. bizar-zuloa <Agujero de liro nes>. *Bizerzilo ayetan egoten zire bizerrak* (Lin).
- bizi, bizitu:** ad. bizi <Vivir>. *Nola dago? ez il ta ez bizi*. «Norbait urritsu dabilela adierazteko» // *Nola in, ala fin. Nola bizi ala il*. (Mez. Intza) // *Emen bizitze zen zure etxea den orretan, ezkondu ze leenik Kondianeko bateki* (Mez). // *Orai artio, bedratzi urte t'erdiz ori bizitu gara* (Eu). // *Ta bizitu gara berrogeitamar urtez elkarrekin* (Eu).
- bitore:** izond. bitoreta, bitizta maite duena <Persona trabajadora e inquieta, que aprovecha la vida>. *Makome ori bitoria da, ez daike geldik egon* (Lin).
- bitzu:** ik. bizi.
- bizkar, bizker:** iz. 1. bizkarra <Caballette del tejado, madero caudal que descansa en la cruz de la tijera>. *Etxe orren bizkarra kanbiatu biar dute uda ontan*. 2. aldapa <Collado>. *Bizkar artan dire ardiek* (Lin).
- bizkar-besta:** iz. bizkar-besta <Fiesta que celebra el fin de la construcción del tejado de la casa>. *In dute oyek bizkarbesta*.
- bizkar-tella:** iz. bizkar-teila <Teja de mayores dimensiones, que recubre los bordes superiores de las superficies contiguas cubiertas de tejas>. *Bizkar tella paratu dute* (Mez).
- bizkar-zura:** iz. bizkar-zura <Madera del caballette>. *Azkenik, bizkar-zura paratzen gindue guk* (Mez).
- bizke:** izond. begi-okerra <Bizco>. *Neskatzuk bazire bizkek ta itxusiagokoak zire* (Lin).
- bizker:** ik. bizkar.

bizkerka: adlag. bizkarka <A hombros>. *Bizkerka karri zuen zaku bet, bakar batzuk ibili tauzkigu bizkerrian ta soñan.*

bizkerlarru: iz. bizkar-larru <Piel de la oveja que se pone en la espalda para protegerse de la lluvia>. *Bizkerlarru ayeki yoaten gine mendira ta ez gine bustitzen (Lin).*

bizkerrezur: iz. bizkarrezurra <Espinazo, espina dorsal>. *Bizkerrezur ure egosie arrun goxua izeten ze (Lin).*

bizkitartean, bizkitertio, biztartio, biztertioan: adond. bitartean <Mientras tanto>. *Vizquitartean zueci bi Armadaz bata berceaingana urbildus (Erro)// Biztertian in tziguten etx'au ta onata torri ginen (Eu). // Bizkitertio guk inen dugu au (Lin) // Biztertioan yan biar dugu zerbait.*

bizkitertio: ik. bizkitartean.

biztartio: ik. bizkitartean (Erro, Azk. Eransk).

biztertioan: ik. bizkitartean.

bizpiru: zenb. bizpairu <Dos o tres>. *Bizpiru ilabetaik edo ola in biar da ori (Lin). // Izen dire bizpiru o lau okasiotan yendiak emen bile... (Lin)*

biztu, bixtu: ad. biztu, piztu <Encender>. *Emen biztu zekigu guri etxia, ta ala dago botaik (Lin). // Nai bauzu kusi, eztu suek bizten ere ilun-ilune uzten du suek ta ezta bizten (Lin).*

bobo: esam. lo-lo <En lenguaje infantil, invitación a dormir>. *Guazen bobo itera!*

bolada: iz. bolada <Golpe, ráfaga>. *Instante batetic bercera Ixasoaren boladac goiticen cituen ceruco odietaraño (Erro).*

bolado: iz. bolado <Masa esponjosa que se hace con azúcar y clara de huevo>. *Eta ur otza limon eta boladoarekin nasi bakotxak bere ur ontzian (Mez, Per).*

bolaga: iz. larruko erupzioa <Escrófula, inflamación de ganglios. Cierta erupción cutánea> (Azkue, eransk. Ultz, Erro) trisímimo. Aurizberrin kanta hau kantatzen zen, lepamina sendatzeko. Eskua gatzez beteta hartuta, kokotza azpian pasatuz, hau esaten zen, gero gatza sura botatzen zen: <<Bolaga bat, bolaga bi, bolaga hiru, bolaga lau, bolaga bost, bolaga sei, bolaga zazpi, bolaga zortzi. Bolaga bederatzi, bolaga hamar, in dezate ler edo zapar>>. <Conjuro que se recitaba mientras se pasa

la mano llena de sal bajo la barbilla durante varias veces>.

bolatu: ad. hegatu <Volar>. *Txori goi bolatu de (Lin) // Lenágo bai bolatzen tzire, orai eztaikit nondik bolatiauten (Lin)// Bolatu de (Mez). Sin. egatu.*

bolsa: iz. poltsa <Bolsillo>. *Sosa bolsara, bolsara (Mez).*

bonba: iz. bonba <Utilizada para cocer la leche de oveja>. *Esnea iten ze egosi, bonbaki o arriekin, bonbak bazire nonai, Erroko fuerte ortan ta, ta ori ematen tzitue arotzaingena ta iten zue lau puske erditik. Ure berotzen tzindue ta zegolaik ori-orie, artu zalien ta esnea, iten tzindue esnean barnean sartu ta gas oyek botatzen zitue esne arrek (Lin).*

boneta: iz. txapela <Boina>. *Zapetak eta boneta utzi tut beitiin (Mez)// Boneten afera ere erri ontan joan da, etxenausi guziek bazute ta semek ere, orai ezta (Mez).*

bor-bor: esam. bor-bor <Ruido que emiten los alimentos al hervir>. *Or daude eltziak borbor (Lin).*

borda: iz. borda <Edificio donde se guarda el ganado y la hierba>. *Gure etxeko bordan sartzen tugu ardiek (Mez).*

bordalde: iz. bordaldea <Finca con borda>. *Bordaldera joan da ardiin bile// Bordalde ebek denek zuzte lizerrak// Lenago bordaldian eoten tze aziendan erdie, ta joañiar tzindue arara (Mez).*

bordatiar: iz. bordatiarra, bordaria, bordatarra <Montañés, persona que vive en el caserío>. *Orduen bordatiarrak ziren alderdi batekoak ta errikoak bertzeatekoak, ta gero elkar yotzen ziren (Eu).*

borobil: iz. eta izond. borobila <Redondo. Dícese de la persona rellena y gordita>. *Zu borobil, xato ona!*

borone: iz. borona <Bollo hecho con harina de maíz>. *Arto irinaikin egiten zire lenago opile batzu, borone deitzen ginio (Mez, Per).*

borra: iz. borra <Parte baja de la albarda que está tocando a la tripa del animal>. *Borra da bastain peko aldian duena, abriain korputzain kontran oñiar duena (Mez).*

borta: iz. atea <Puerta>. *Paratzen tzen yantzabenta orren bortan (Lin).*

borta: ik. borte.

borte, borta: 1. izond. eta iz. borte <Hijo de madre soltera, ilegítimo, bastardo>. *Seme bortak zire ayek.*// *Baxtarta ta borte, bi gauzek errateunte gauze hera* (Lin). // *Seme bortak aite ta amek eman nai ziotena bertzek etzute*. Sin. Baxtarta. 2. izond. <En las plantas se dice de la que sale fuera del surco, o sin plantar>. *Bortak zire pata-ta oyek* (Lin).

bortizki: adond. bortizki, indarrez <Con fuerza, violentamente>. *Obserbatu zute Turcoac asi cirela flaqueacen edo ez ain bortizqui iten* (Erro).

bortxaka: adond. bortxaka, bortxaketan <A la fuerza>. *Denek bortxaka ereman nayegegoten zire* (Lin).

bortxarin: adond. bortxaka <A la fuerza>. *Aurra karri zuen bortxarin etxera* (Lin).

bortxatu: ad. bortxatu <Obligarse, esforzarse>. *Bortxatu gara anitz*.

bortz: zenb. bost, bortz <Cinco>. *Bortz aur rri zire*.

bortz-hortzeko: iz. sardexka <Tenedor>. *Bortz-hortzekua erraten da tenedoria* (Mez, Per).

bortzegi: ik. borzegi.

bortu: iz. bortua <Monte, alta montaña, zona alta de paso>. *Biorrak erran omen zio beiari: «Ama Birgiñe Martxoko, ni borturat ostiko; eta beiak erantzun omen zio: ni erramuaren beldur egin dezan txitxor edo elur»*. (Mez, Per).

borzegi, bortzegi: iz. borzegia <Calzado de cuero grande y ordinario>. *Borzegi ederrak iten zitue bastero arrek. Guk bortzegiek ginduze ordun* (Lin).// *Borzegiek fierrak zire olako denborako bear zen bezala* (Mez).

bota: ad. 1. bota <Caerse>. *Bota naiz lurrera*.// *Librue bota da*.// *Bota zen librue ta gorátu nuen lurrétik* (Zil). Sin. erori. 2. <Hundirse>. *Etxia bota da* (Lin).

botaldi: iz. botaldia, erorialdia <Caída>. *Leku propie da ori botaldi batendako* (Lin).

botatu: ad. bota, jaurtiki <Echar>. *Botatu zuten bere trabaju eta pasione sanduco Yxasora* (Erro).// *Eta an botatu zuen ataldi batez idorrera* (Erro)// *Botatu zuten bere trabaju eta pasione sanduco Ixasora*

(Erro) ***botaiia:** izond. botata <Tirado>. *Bago botaiian aise egiten da egurre* «Jende xeheari edo zahartuari aise egiten zaio irri-farra, gaizki egina bada ere». *Bertze gisen izen beze botaiia, erreko ze dena* (Lin) // *Aiziak bótaik zeude* (Lin).

botaxa: iz. potaza, potiza, potina <Botijo>. *Ure botaxan erematen gindue* (Lin).

bote, botte, potte: izond. harroa <Orgullosa>. *Mutiko goi arrun botte da*.// *Gizon potte-potte torri ze* (Mez).

boton: iz. bildotsen barrabilak <Botón, turmas de los corderos>. *Ari orren botonak* (Auz).

botradaka: adond. zenbaitetan, batzuetan <A veces>. *Botradaka aitzen dut, ta bertze botradaka ez* (Lin). // *Ez balinbadago dene-taik goibel, eguzkie botradaka kusikouzu* (Lin).

botte: ik. bote.

boxtu: ad. poztu, alaitu <Contentar>. *Arrun boxtu zire aur ayek*. * **boxtuik:** izond. pozik <Contento>. *Boxtuik egoten gine* (Lin).// *Andik tortzian boxtuik egoten tzire kartzen baitzitue piperropilek* (Lin).

boza: iz. ahotsa <Voz>. *Aitcen telaic Jangoicoan boza*. (Erro).// *Esfuerzo andiqui goraturic boza invocatu zute Maria Amain intercesionea* (Erro).// *Sentitu zuelaik bozak nériak...zalapártaka yauzike asi zen, nola zauntzeunten oyek!* (Lin).

bozkario: iz. poza, bozkario <Gozo, alegría>. *Cembat consoluiqui eta bozcarioi qui joan bide cen lasterca Maria Santissimarengana* (Erro).

bregero: iz. artzaien arteko solasa, bildotsak bata bestearen ondoan datozenean <Voz empleada en la época de la parición, cuando las ovejas están para parir>. *Ardiak erditzen ari direlaik, beti ari zara miretzen zein altzintzen den errapetik nola torriko den bertzia biño len erditzera, ta guk orrei errapia erraten diogu*.// *Bregero ona dugu aurten* (Lin).

brodatu: ad. brodatu <Bordar>. *Emakume arek brodatzen zue arrun ongi* (Mez). // *Denbora ebetakoak dire brodazaleak* (Mez, Per).

brokal: iz. tuttu <Brocal, cerradura de la bota de vino>. *Zatotik kendu brokala ta edaten zue*.

brokil: iz. brokila <Bróquil>. *Brokilek ere izeten ginuze baratxian* (Mez).

bruse: iz. brusa, atorra <Blusa negra y ancha utilizada por los tratantes de ganado y los domingos por los hombres>. *Lenago yendiak emen ibiltzen tzire bruseikin, orai moda ure joani tago, baña oraño beransko Gereñiñen karnizeruak erabiltze tzue* (Mez). // *Bruse* (Eu).

brrrrrra: onomat. <Vocablo utilizada para llamar los pastores a las ovejas>. *Brrra, brrrra!* (Mez).

bueltaka: adlag. bueltaka <A vueltas>. *Or ibili de bueltaka bueltaka* (Eu).

bueltatu: ad. bueltatu, itzuli <Volver la cabeza>. *Bueltatu burue ta an eldu zire, bospa-sei azerieki* (Lin).

bufetxa: iz. puzkarra <Ventosidad, aire>. *Bufetxak ez badire botatzen eiten dute dañu goorra* (Mez).

bulbi: iz. ibaiaren jaiotze tokia <Nacedero de un río>. *Bulbi aek beti zikinek eoten zire. // Sortzen den lekue bulbie da, gero iten da depositoa ta gero kartzeuznu nauzun lekure* (Lin).

buler: iz. bularra <Pecho>. *Bulerrian bazue mine* (Mez).

bulkaldi: iz. bultzaldia <Empujón>. *Main dizut bulkaldi bet.* (Lin).

bulkatu, bulketu: ad. 1. bultzatu <Empujar>. *Bulka zazu!* Sin. pusetu. 2. lurrera bota <Tirar al suelo>. *Bota nitze gibelera ta bulkatu banitze altzinerara ezitzeide etorri, igual yo eman zire garra, baña... gañera etorri zitzaide polbora guzie bistan bistan.* 3. irauli <Volcar>. *Bulketu ze tratoria.*

bulketu: ik. bulkatu.

bulutsi: ik. biluxik.

buluzi: ik. biluxik.

burbule: iz. burbuila <Burbuja>. *Urak iten tu burbulek.*

burdin, burrin: iz. burdina <Hierro>. *Burdin goi sukeldian egoten da* (Ai). // *Lotzen zuzte burutik burdin zenbaitei.*

burdin sarde: iz. burdin sardea <Horca de hierro para coger la hierba>. *Burdinsardiaikin artzen ze belarra.*

burdin ziri: iz. burdin-ziria <Cuña de hierro para partir troncos>. *Burdin ziriaiki arrailtzen ginue egurra.*

burebaki: izond. buru-ebaki <Dícese de San Juan Bautista, al que le cortaron la cabeza>. *San Juan Burebakin dire Olondrizko bestak* (Erro).

burle: iz. iseka, burla <Burla>. *Burle in dire orrek* (Lin).

Burleta: top. <Burlada>. *Oyek Errotik atera ta Burletan edo non egoten dire?* (Mez) // *Bertze xende bat tortzen tzire Burletatik Madalena eta sartzeko Iruñen, portal. Frantzi, Frantzieko portalia, portaletik* (Ilur).

burlin: ad. burla egin <Hacer burla>. *Ure ze fanfarrokara ta atratzen ze burlitera trintxeretara, ta tiretiko zekote ta man zeko bala zenbaitek tzintzurrien ta odolak ito zue* (Lin).

burlile: iz. burla egilea <El que se mofa de otros>. *Gereñengo oyek burlin... bazire burlileak or, Gereñen bezela ezut kusi nion ere* (Mez).

burniziri: iz. burni-ziria <Hierro puntiagudo>. *Goratasun ontaik edo burniziri bet erori zekide ta yo zire zangoak, etzire min andie man, ta eneko kaso andirik in, baña artisian, kura itian, ortxe zego beltz-beltza* (Mez).

burrin: ik. burdin.

burrunbe: iz. burrunba <Ruido, bulla>. *Yagozi zenbait aldiz ai duelaik ortoskaka, ezituzu kusten ze burrunba iten tuen?* (Lin).

burruzteka: ad. burrustaka <A voleo>. *Bateotan, lenago sosa botatzen ze burruzteka denbora artan. // Sagarrak burruzteka botatzen tzekiote.* Sin. arrebutxi.

Burtzikin: Lintzoaingo etxe-izena.

burtxin, burtzin: iz. burduntzi, gerren, burdina <Hierro de la cocina, con la punta doblada utilizado para mover las brasas del fogón>. *Burtxine ibiltzen ze brasak atratzeko* (Mez). // *Bazire lenago burtxin klase batzuk, artu kiderretik ta olaxeko txapat bezala, orduen goatzera joateko ta zego-laik burtxin goi gori-gorie, orduen liztu puxket bota ta arekin yotzen zute sabayonan ta sendatzen tzire* (Mez) // *Main dizut burtzinaikin eh!* (Lin).

burtxintxe: iz. urtxintxa <Ardilla>. *Burtxintxe oyetaik ere guti zaundiko dire orai* (Lin, Est) Sin. urtzintze

burtzin: ik. burtxin.

buru: iz. burua <Cabeza>. *Búruen yo zue arrek* (Lin).

buruandi: izond. buru-handi <Cabezón>. *A ze buruandi den mutiko goi!* (Mez).

buruarrai: iz. buru-arraiak <Cabeza y corada del cordero>. *Neri buru arraie etzaide kuadrutzen, baña zenbaitzu dire kuadrutzen zaitoenak* (Mez).

buruen: posp. -n buruan <Al cabo de>. *Banitue ardi majuak. Oraño saldu ta sei urten buruen, bertzeatzurekin nasik zeuzke ta deitu nitue ta berexi zire* (Mez).

buruil: iz. buruila, iraila <Setiembre>. *Buruilan ginue belarrak bukatu gebe* (Est. Intza).

buruka: iz. buruxka <Cabezas sueltas de cereal que quedaban en el campo después de recoger la gavilla>. *Bildu buruka goi!* (Mez).

burukapuseta: iz. buru-kapusaia <Especie de capucha que se ponían los hombres por la cabeza>. *Burukapuseta yantzi eta abietzen zire* (Mez).

buruketa: iz. kasketaldia <Cabezonería>. *Ze buruketa in duen mutiko orrek!* (Mez).

buruko: posp. -n barruko <Para dentro de x días> *Manteka arekin ya sendatuk nago ogei egunen buruko.*// *Boluntario joan tze gerrara ta amabortz egunen buruko il tzu-te* (Mez).

burukoarri: iz. buruko harria <Dintel> (Eu. Huarte).

burute: iz. burutea <Rodillo de tela utilizado por las mujeres para sostener la herrada en la cabeza, por extensión se denomina así a cualquier rodillo para transportar cosas>. *Burute ura paratzen ginue buruen. Emen [gerrian] buruteat paratiar zute.* // «*Ekartzu burutea, joan beaut orai iturri-ra*» ehiko esaldia zen.

burutik joana: izond. eroa, zoroa <Persona ida, que está mal de la cabeza>. *Gure aita-txi burutik yoana dago* (Mez).

burutu: ad. burutu, ondu, zoritu <Madurar las espigas>. *Burutzen ari da garagarra.* // *Erraten da atratzen delaik burue* (Mez).

burutzetu: ad. gurutzatu <Cruzar> *Andik burutzetu biar dugu. Zazi Sorogañen ondo*

ortara ta burutze zazu ugeldia (Lin). // *Ettxera tortzen al gine, burutzetu ugeldia ta oyanez* (Lin). // *Zurekin diren kamion oetatik bat burutzetuik karreteran.*

buruzuri: 1. izond. buruzuria <Canoso>. *Zuritu balinbadu biloa, buruzurie erraten zayo, yagozik Mezkirizko Fernando arek* (Lin). 2. iz. pr. / onom. / oikonimoa Mezkirizko etxe baten izena. *Buruzuriñeko orrek ala erraten tzue.*

busti: ad. gantzutu, koipatu <Untar, mojar el pan>. *Ogie busti urinean* (Lin).

buturreko: ik. muturreko.

buzterra: ik. buzterri.

buzterri, buzterra, puzterri: iz. uztarria <Yugo>. *Buzterri ura ze arrun polita.* // *Buzterrie da idie tamatena, ta gero dama or bardie. Badire aziendak buzterrien paratute sartzeuntenak burue lurrian.* // *Lenago tortzen zire denbora artan itera buzterriek ta iten zuzten beyen negurrien ta ari zine gustora lanian* (Mez, Lin). // *Buztertzeko ugeldia paratu. Lenago emen puzterriak iten zuzten.* ***puzterriko beak:** uztarriko behiak <Vacas de yugo>. *Orduen beak emen etxean eoten tzire, puzterriko beak* (Eu).

buzterrostiko: iz. buzterrostikoa <Coz que dan los caballos, mulos y asnos levantado las dos patas traseras>. *Buzterrostikoa iteunte zaldiek eta oyek, mandoek eta... Ostikoa da ankatekin bakarrik iten tuelai, baña goratzen duelai biek buzterrostikoa erraten da.* (Mez, Lin).

buztertu: ad. uztartu <Enyugar>. *Bati galdin bei bat ta bertziaikin buztertu ta gainberatian burue sartzen zute lurrian, kendu biar izan neko karroa* (Mez)// *Paratu nue bei bet, ta gero bear nue bertze bei bet buztertzeko, gero buzterrie, ta gero karroa, olaxe joanitze bezituz dena* (Lin). // *Buztertuik daude idi goyek.*

buztin: iz. buztina <Arcilla, tierra especial, de color amarillento que mezclada con agua se utilizaba para hacer los suelos de los corrales y las paredes, barro>. *Buztin artan sartzen zitue eskuak* (Mez, Lin). Sin. loi.

D

- daldara:** iz. dardara <Temblor>. *Daldara an-die zue gizon gorrek* (Mez).
- daldarrike, dardarrike:** adond. dardaraka <Temblando>. *Daldarrike dago andre goi*. Sin. dildiriketan.
- dallu, tallu:** iz. dallua <Guadaña>. *Dalluaikin mozten zute belarra gizon ayek*. // *Segatzera joateko dallue ta kopa*. // *Pedroi aitu da talluen* // *Badazi bordaldera tallure* (Lin). ***tallure:** adlag. dailua egi-tera <A tallar>. *Erran tzire joateko tallure* (Mez).
- danba-danba:** onomat. danba-danba, mara-mara <Onomatopeya que expresa la nieve cuando cae>. *Elurra ai du danba-danba* (Mez).
- danbaka-danbaka:** adond. <Onomatopeya que expresa el golpe>. *Danbaka-danbaka aizkoraikin* (Lin).
- danbolin:** iz. 1. danbolina <Tamboril que usan los txistularis que golpean con un palillo>. 2. <Especie de tambor para asar castañas>. *Danbolin artan erretzen ginuze gaztañak* (Mez).
- danbolinausi:** iz. danbolin-nagusi, herrietako bestetan egon ohi den danbolin-etxeoan-drearen laguna, dantzetan aitzindari dena <Mayordomo>. *Danbolinausie izeten zute bestetan* (Mez) (Auzb). Sin. prigore, mayordomo.
- danda:** iz. danda, ezkila-hotsa <Campanada>. *Ezkile-danda soñatu du*. // *Mezara joateko soñatzen zire lemixien bi danda, gero bat, gero sei danda ya sartzera* (Lin).
- dantza, yantza:** iz. dantza <Baile>. *Yantza ederrak iten ginue* (Lin) // *Yotzen zitue kuxetak yantzan asteko* (Lin).
- dantza leku, yantza leku:** iz. dantza-lekua <El sitio de baile>. *Dantza lekuen zinaude?* (Lin).
- dantzaldi, yantzaldi:** iz. dantzaldia <Baile>. *Dantzaldi ederrak in tugu festetan* (Lin). // *Orrek in tuen yantzaldiek, denboratez kopa eskuen kusi bazindue nola yantzatzen tze* (Lin).
- dantzatu, yantzatu:** ad. dantzatu <Bailar>. *Yantzatu gine jota bat* (Lin).
- dantzari, yantzari:** iz. dantzaria <Bailarín>. *Izen ze emen gizon bat auntzei te artzai denbora berean, arimeleko yantzarie ze* (Lin).
- dañatu:** izond. dañatua, gaixoa <Dícese de las ovejas que están enfermas de los pulmones>. *Ardi dañatuek zire biriketaik gaizki ziren goyek* (Lin).
- dardarrike:** ik. daldarrike.
- debekatu:** ad. debekatu <Prohibir>. *Devecacen ciotela arbole bateco frutua bacarric* (Erro).
- debekazio:** iz. debekazioa, debekamendua <Prohibición>. *Debekazioa zagon erri artan* (Lin).
- deitzi:** ik. yaitzi.
- deizteko leku:** ik. yaitzeko lekua.
- defota:** iz. defota, hiru urteko ardia <Oveja de dos ó tres años>. Del fr. défaut «defecto, falta»(Lin).
- demonio:** iz. deabrua <Demonio>. *Demonioari autoridadea eta potestadea equencera* (Erro) // *Zenbait aziendek agudo demonio zauntzeunte* (Lin). ***eun demonio:** izlag. eta izond. <Espantoso, extraordinario>. *Primonian eun demonion sagardie zue*.

dena: izord. dena, oro, guztia <Todo>. *Ekendu zeko dena*. ***denetan oetan:** horietan guztietan <En todos ellos>. *Ortzago-koan,... Uretan, denetan oetan ardoa edanez joñartze*. ***denen gañean:** azken batean <Al fin y al cabo>. *Denen gañian gauzak aldatuko dire* (Lin).

denbora: iz. denbora, garai <Época, temporada>. *Denbora ontan anitz irabazten ari dire* (Lin). ***denboraz:** adond. denbora haietan <En tiempos pasados>. *Emen, denboraz, ni ttarra nitzelaik bazire otsoek ta oraño beransko izen zire Sorogañen ta Uretan ta oyetan zakur betzuk olaxe andiek beren kollare batzuk paratuik olaxeko puntatzuk, otsoek ez itotzeko zakurre* (Lin).

dermio: iz. dermioa <Término>. *Emengo dermio ontan badire urritzek* (Lin).

desankatu: ad. hanka hautsi <Romperse la pierna>. *Mando ure or desankatu ze* (Lin).

desayunetu: ad. gosaldtu <Desayunar>. *Desayunetu iten nue, ta amarretaik amai- ketara joate nitze jinastie itera* (Lin).

deseiatu: ad. deseiatu <Desear>. *O malicie gu- ziz cruela becatuena, deseiatcen baitu aca- batceca Jangoicoan sapiduria, justicia ta omnipotencia* (Erro).

deseo: iz. deseioa <Deseo>. *Izeten zuten dese- oa aiek ere gatza yateko* (Eu).

desin: ad. desegin <Deshacer>. *Desin dugu lana, dena desinik dago* (Lin)// *Orai desin dute etxe goi*.

deskartzela: iz. deskartzela, zorroa, poltsa, ja- tekoak eramatekoa <Bolsa, zorrón para lle- var la comida al campo>. *Guk beti deskar- tzela eramaten ginue, morrale bat bezala ze*.

deslokatu: ad. lekutik kendu <Dislocar>. *Nere amak sendatzen baitzitue deslokatuik zeu- den ezurak ta* (Lin).

destenore: iz. destenorea, ez-ordua <Deshora>. *Destenorean eldu zara* (Lin).

deus, yaus: izord. deus (ere); fitsik, ezer (ere) <Nada>. *Orrek eztu deustako balio*// *Ez aiz deuseki asetzen*// *Yaus eztik balio*. // *Mazte arrek yaus lanik etzue, pues an za- gon. Gerrak etzue errespetatu yausere* // *Eztuk yaus itekoik*. ***deusere, yausere:** deus ere, ezer ere, fitsik <Nada de nada>. *Ori etzaide deusere kuadratzen*// *Orrek ez-*

tik yaustako balio// *Zenbait aitzen dire, guk ala, guk ola ta ez tute yausere*. Sin. ja (ere).

dil-dil: iz. dardara <Temblar el pulso>. *Dil-dil egoten ze gizon goi* (Mez).

dildiriketan: adlag. dardarka <Temblando>. *Dildiriketan zagon mutiko ure*. Sin. daldar- rike.

dilinden: adlag. dilindan, zintzilik <Colgando>. *Lepotik dilinden du medalla sartua* (Mez) // *Kusi zuelaik usua dilinden asi ze inñalaki bekatuke*.

dilinetu: ad. zintzilikatu <Colgar>. *Muturrak lotu eta idortzeko makiletik dilinetzen zire lukerikeak*// *Tripak atera, odola garbitu eta dilindatu* (Mez, Per).

dilitu: ad. delitu <Delito>. *Naiz ez posible iza- nic ere criature batec satisfazio mandezan amberceco dilituez* (Erro).

diña: ik. adine.

diñe: ik. adine.

dir-dir: adond. dirdiratuz <Brillando>. *Iruzkie dir dir*.

dirdiretu: ad. dirdiratu, distiratu <Brillar con intensidad>. *Argi orrek dirdiretzen zue eta mogitzen ze aski* (Mez, Per).

doi: iz. dohain <Regalo, don>. *Gracia guciac, eta doi guciac, becatuaren mancharic se- cula izan etzuela* (Erro).

doi-doia: ik. doi-doie.

doi-doie, doi-doia: adond. doi-doi- an, ozta- ozta, juxtu-juxtu <Justamente>. *Doi-doya eldu zire etxera* (Lin).

doike: ik. duikebe.

dolu: iz. dolua, dolumina <Luto>. *Aiteiñ ta amaiñ dolua bortz urte terdi dira* (Lin) // *Aur txikiendako doluik eztago* (Mez).

donado, donao: iz. eta izond. donadoa, ezkon- gaia eta bereziki mutilzaharra <Solterón, especialmente aplicado a los hombres>. *Donado zego etxe artan* (Mez).

donao: ik. donado.

doseneko: iz. dosenekoa <Racimo de avella- nas de dos, cinco o seis unidades respecti- vamente. Sufijo fraccionario -en añadido a numerales castellanos>. *Zinkoeneko, seie- neko. Doseneko bat artzen ginuelaik boxik yartzen gine*.

dretxo: iz. eskubidea <Derecho>. *Jangoico ofendituac eztu nai galducera drechotic* (Erro).

duden: adond. zalantza, duda <En duda>. *Moztu dugu belarra duden* (Lin).

dudikebe: ik. duikebe.

duike: ik. duikebe.

duikebe, dudikebe, doike, duike: esam. du-darrik gabe, segur aski <Probablemente, sin

duda>. *Egun torriko da duikebe. Eta zer...fuerte predikatzen zuten? Duikabe!* (Inbu).

dulze: izond. goxoa <Dulce>. *O nere Jesus dulcea, norat ereman zaituzte* (Erro).

-dura, -dure: atz. <Sufijo que forma sustantivos>. *Komekadura* ‘comuni3n’, *oliedure* ‘extremaunci3n’, *ebakidura* ‘cortada’, *edaindure* ‘resta3o’.

E

- ebaki:** ad. ebaki <Cortar con cuchillo, dividir una cosa dejando parte a un lado y parte a otro>. *Ebaki erraten al dugu ogiaindeko* (Lin).// *Ebaki zek ogie* (Lin). // *Aragie ere ebakitzen al duzu ta zingerra ebaki ta gauze franko.*
- ebakidure:** iz. ebakidura <Cortada, herida>. *Balin bedu ebakidure, o odola eskapatzen zayona* (Mez).
- ebaska:** adlag. ebaska, izkutuka <A hurtadillas>. *Ebaska etorri zire mutiko goyek* (Azkue. Est).
- ebatsi:** ad. lapurtu, ebatsi <Robar>. *Bertzenetaik ebatsi ta yaten mentzuen* (Zil).
- ebazi:** ik. irezi.
- ebek:** izord. eta izond. hauek <Estos>. *Ebek in tuzte lan guziak* (Mez).// *Aste ondarran tortzen diren yende ebek* (Lin).// *Bordalde ebek denak zuzte lizerrak* (Lin).* **ebekin:** hauekin <Con estos>. *Ebekin eoten da gure semia*. ***eben:** hauen <De estos>. *Trabaju even gucien erdian lo cegon Profetas Jonas* (Erro). ***ebetaik:** hauetatik <De estas>. *Peligro evetaic eta tempestade evetaic campoan*. ***ebetan:** hauetan <En estos>. *Ze ogi iten ze denbora aetan emen, erri ebetan.*
- edaïndure:** iz. ereindura, esne golpea, jaisterakoan edo kumeak hartzerakoan, bapatean datorrenean <Restaño, circulación de la leche de las mamas hacia afuera>. *Artama paratzen delaik zabal-zabala eta zerrikumiak denak batzen ari direlaik orduen erraten da ori* (Lin). // *Zerrikumei edaïndure maten* (Lin).
- edaka:** adond. hedatuz, hedaka <Extendiendo>. *Besoak edaka ai ze* (Mez).
- edatu:** ad. hedatu <Extender>. *Gero joan nitze egun betez subeayek, yan zuzten subeayek an tzeude, edátuik, ilik* (Lin) // *Edatu anbulua ta idortzen zelaik, ereman agoztegi-re* (Lin).
- ede:** ik. eri (Ai)
- edeki:** ad. 1. ireki <Abrir>. *Edeki zazu atarie// Ezdute berce guise ceruco ataria edequico* (Erro). 2. ik. ereiki.
- ederretsi:** ad. ederretsi <Encontrar hermoso, gustar, complacerse>. *Ez nue batre ederretsi lemexien* (Mez, Per).
- edi:** ik. eri (Ar).
- edo:** ik. ero.
- egal:** iz. 1. hegala, hegoa <Ala>. *Txori oek egal politak tuzte// Zigueña oyek egalak eta alde batera atratzen dute* (Mez, Eu). 2. teïlatu hegala <Alero del tejado>. *Tellatuegal propie ari dire iten Monyolosenian* (Mez). Sin. egats.
- egalpe:** adond. hegalpean, hegal azpian <Debajo de las alas>. *Egalpean du orrek burue* (Mez).
- egarritu:** ad. egarritu <Ponerse sediento>. *Egarritu naiz anitz.*
- egats:** iz. hegatza, teïlatuarena, erlaitza <Alero del tejado>. *Altzine atratzen den goi eztaït nola erraten den ere, egatsa da* (Lin). Sin. teïlatuegal.
- egatu:** ad. egan egin <Volar>. *Egatzten da* (Eu). Sin. bolatu.
- egi:** iz. 1. hegia, malda <Ladera>. *Egi artan izeten zire ardiek// Bada Aurizberriko egi-ra iritxi baño len bertze iturria aska bete urekin, deitzen da Egiko Asketa* (Mez, Per). 2. egia <Verdad>. *Nik errain dut égie.*
- egiazki:** adond. egiazki, benetan <Verdaderamente>. *Egiazki erraten di-*

- zut.// *Escuetan daucaten a dela egiasqui gure jaunaren corpuz preciosoa* (Erro).
- ego:** iz. hego haizea <Viento del sur>. *Egun egua dabile*.// *Aize egoa, eroa*. (Mez, Intza)* **egoaize:** iz. hegoaizea <Viento del Sur>. *Egoaizia zegan etxea erre zelaik*. Sin. aizego.
- egon, eon, egondu:** ad. egon <Estar>. *Bazkald u ta bioron artio egon nitze* (Mez).// *Bein betez eondu naiz Urepelen, biño nee lengusu bet ezkondu ze ta arren ezkontzera* (Mez). ***ago:** hago! egon aditzaren aginterazko forma. ***agoixtenpat:** esam. hago istant bat <Espera un poco, utilizado también en sentido sentencioso, sí, sí, ya verás>. *Pellok erran du sos anitz irezten dela or. - Bai, bai ago ixtenpat*.
- egondu:** ik. egon (Zil).
- egorrek:** izord. herorrek <Tú mismo>. *Ezar zak, mutil, ezar zak egorrek* (Lin).
- egotzi:** ad. eho, zehatu <Moler>. *Garia egozten ginue Uretako errotan* (Mez, Per).// *Ez dut erran ogi pikorra egotzeko errotaz* (Mez, Per).
- egozkale:** iz. egozgalea <Vómito, náusea>. *Egozkaleka ari de*// *Egozkale bat man tzire*. * **egozkaleka:** adond. botaka <Vomitando>. *Enindeike joan amar metrotan egozkaleka aitu gabe* (Lin).
- eguberri, eguerri:** iz. eguberria <Navidad>. *Eguerri artan elurraldi ederra in zue*. // *Eguberri zerekin, urteberri arekin* «Asteko zein egunetan Eguberri asteko egun berean urteberri» (Intza).
- eguerri:** ik. eguberri.
- egun:** 1. iz. egun <Hoy, día>. *Egun alegracen dire apostoluac eta Mariac* (Erro)// *Egun torri de izeba* (Mez)// *Senarra lanian ai de egun*. // *Egun eguerdien atra ta bier arratseko bortzetan*.. * **egun zortzi:** gaur zortzi <Hoy en ocho, hace una semana> *Esplicatu ondoan egun zorci penitencien necesidadea* (Erro). ***egunetik egunera:** <De día en día>. *Eztugu berceic iten baicic añaditu egunetic egunera ofensac* (Erro). 2. zenb. ehun <Cien>. *Egun pertsona tortzen zire onata*.// *Bazuen kuaderno bat ta egun ta eztakit zenbat oja* (Mez).// *Mile zortziegun eta berrogeian sortua ze* (Mez, Per). ***e(g)une:** ehuna <A cada cien>. *Eune pezia man nekote*.
- egundaño, egundeño:** adond. egundaino, gaurdaino (gaur arte) <Hasta hoy>. *Nere aita etze egundaño geiago astoaikin egur eske juan*// *Ez dut egundeño olakoi kusi* (Mez).
- egundeño:** ik. egundaño.
- egunoro:** adlag. egunero <Todos los días>. *Egunoro eguiten digun beneficoez* (Erro).
- egur:** iz. egurra <Leña>. *Egurte anitz erre dugu*.
- egur lote:** iz. lotea <Lote de leña que corresponde a cada familia cada año>. *Famili baktotxak egur lotea izeten zue* (Mez, Per).
- egurrintzel:** iz. egur egilea <Leñador>. *Egurrintzeliak zire oek*. Sin. egurtzale.
- egurtegi, egurtoki:** iz. egurtegia <Leñera>. *Karri egurrek egurtegitik*.
- egurtoki:** ik. egurtegi.
- egurtzale:** iz. egur egilea <El que parte la leña, leñador>. *Lenago Mezkiritzen bazire egurtzaliak, belarrak eta einte Mezkiritzen joaten zire*. Sin. egurrintzel.
- egurtu:** ad. egurtu, ardia xehatu <Partir la leña>. *Egunero egurtu bear tze egurre* (Auz).
- eguzale:** iz. ehuntzalea, ehuna egiten duena, ehungilea <Tejedor>. *Gure etxean eguzaliak bizi zire* (Mez).
- ei:** iz. eia, ukuilua, korta <Pocilga, sitio de los animales en la cuadra>. *Zazi zure eyera!* (Erro).
- eildu:** ad. heldu <Llegar> (Erro, Azk. Eransk). Ik. eldu.
- eillegatu:** ad. heldu <Llegar>. *Andic irugarren egunean eillegatu ciren Niniveco Portura* (Erro) // *Ellegatzera zelaik, guardiek pizitera, orduen gabat omen tzego ilume* (Lin).
- eizian:** adlag. ehizan <Cazando>. *Eizian ibiltzen zire erriko gizonak*.
- eke:** ik. ke.
- ekendu, kendu:** ad. kendu <Quitar>. *Ekendu zeko dena* (Lin)// *Garbitu, garbitu ta ez ezkentzen!* (Lin). // *Arbole bat balin bedago zutik emen zuzen-zuzena bearduzu ekendu emendik patozkat* (Lin).// *Atarien idiquicera, eta Demonioari autoridadea eta potestadea equencera* (Erro)// *Baño*

quenzocie pareta edo arbolea, ta cusicocie aiñ humil guelditcen den (Erro).

ekilikua: interj. horra! <¡Eso es!, exclamación que indica acierto>.

ekoist in: ad. ekost egin, ekort egin <Abortar>. *Beak ekoist in du* (Lin).

eldu, eildu: ad. 1. heldu <Venir, llegar>. *Eldu de Pello. Erauntsie eldu de*. 2. konpondu, moldatu <Llevarse bien>. *Ongi eldu ziren denak, baña amalabak beti pelian*. 3. egokitu <Venir bien, convenir>. *Bertze batzurretan txerri gizanduak saltzen dire ola obe-ki eldu zagotelakoz* (Mez, Per) * **eldu den:** adlag. datorren. <El que viene>. *Elduen illebetean beteko dut lauetan oei te bortz*// *Eldu'en astian misioak* (Inbu).

ele: 1. iz. elia, abre taldea <Ganado> (Azkue. Est). *Gorotza izateko bear da elea, eta elea izateko bear da bazka*. 2. iz. hitza <Palabra>. *Kara-kara elea franko eta gi-beletik aztalak yan*. 'Aurpegiz-aurpegi hitz ederrak, baina gero atzetik azpiak jaten' (Mez. Intza).

eleba: ik. elleba.

ele atra: ad. elea atera, jarduki, mintzatu <Hablar>. *Atratzen tze elia* (Lin).

eleba: ik. elleba.

ele in: ad. ele egin, mintzatu <Hablar>. *Ele in biar dugu guk* (Mez, Lin).

ele man: ad. ele eman, solasean aritu <Dar que hablar>. *Gizon orrek ele anitz maten du*.

eleka, teleka: iz. hitza <Palabra, conversación>. *Beti eleka ortan eoten tzen* (Lin).

eletra: iz. elektrika <Electricidad>. *Orai iteunte dena eletraz, eletrikekin iteunte dena, tornilloak eta dena ala sartzen tuzte* (Mez).

eleztei: iz. abertimentu, oharrarazpen <Admoniciones> (Erro. Azk. Eransk).

elezu: izond. eletsua, berritsua, hitzontzia <Hablador>. *Gizon elezue da ori*.

elizeko atari: iz. elizako ataria <Atrio>. *Aurrek elizeko atarien ari dire yolasean* (Zil, Lin).

elizkoi: izond. elizkoia <Religioso>. *Elizara anitz joaten dena*.

elkar: izord. elkar <Juntos>. *Abuelo zena errespetatzen nuen al nuen guziz. Arek ak zuketen guziz erakutsi zidan kuxetan, elkarrik joaten bai gine oianara* (Mez).

elle, ille: iz. 1. artilea <Lana de oveja>. *Ardi batzurei ellea moztu dakote* // *Ellezko gal-tazabalak iten zute oyek, erabiltzeko elurrian ta ola*. (Irag) // *Koltxonak ellezkoak zire*. 2. iloba <Sobrino>. *Etxe ori gelditu de elle batendako* (Lin)// *Baitut nik elle batzuk ona tortzen direnak* (Lin) // *Erriojatik karri omen tzue elle batek* (Lin) // *Bertze elleat torri zekio onara* (Lin)// *Ille batzuk baitugu Iruñen* (Mez).

elleba, eleba: iz. iloba <Sobrino>. *Nexka au gure elleba da* (Ilur). Sin. elle

ellegatu: ad. heldu, ailegatu. <Llegar>. *Ellegatu gine berant* (Lin) // *An ellegatu, mendire ta bada bagadie* // *Etzeko ellegatzen zazpi mile peztara* (Lin).

ellegatu: ik. eillegatu.

elletzizpur: iz. eta izond. ilekizkurra, ileak kiribilean dituen a <De pelo rizado>. *Nor zen elletzizpur ure?* (Erro).

elorri, ilorri: iz. elorria <Espino>. *Elorritz beterik zeude Sorogaingo larre oyek* (Ai, Ar).

elorri punte: iz. arantza <Espina>. *Elorri punte anitz* (Eu). Sin. tzizte.

eltxo: iz. eltxoa <Mosquito>. *Eltxo izugarriak izeten zire ugelde ondoan; izen nitze ni Kastellonen, pues biar tzinue loin tapatuik dena, bertzelaz iten zizute ozka ta atratzen zekizu abon oyetaik terribliak* (Lin).

eltxabur arbole: iz. intxaur arbola <Nogal>. *Gure etxian bada eltxabur arbole bat* (Lin).

eltzagur, eltxaur: iz. intxaurra <Nuez>. *Etxeko eltzagur ayek arrun ona tzire*. // *Eltxaur orrendako ez ote zen urbillago arririk?* (Mez. Intza).

eltxaur: ik. eltzagur.

eltzari: iz. eltzaria, eltzekaria <Legumbre, comida que se cuece en el puchero, incluyendo la berza>. *Eltzari anitz badugu negureko*// *Eltzariak tire yañiar tuzunek* (Lin).

eltze: iz. eltzea, lapikoa <Puchero>. *Eltzez be-teik egoten ze sukeldean* // «Eure eltzeari gatz ematen asten aizela(r)ik, ikasko'un». 'Hire sakeleko diruz gauzak erosten hastean ikasko dun' (Mez. Intza) // *Orren eltzeiai esnia yariten ez*. 'Elkorra, eutsia, zikoitza' (Mez. Intza). 'Refrán que hace referencia a las personas ávaras y mezquinas, de su puchero no se les va la leche' // «Urrungo el-

- tziak urrez; allegatu ta lurrez» (Mez, Intza). Itxuraren faltsotasunari egiten dio erreferentzia. 'Refrán que hace referencia a la falsedad de las apariencias'.
- eltzemutu:** ik. eltzemutzu.
- eltzemutzu, eltzemutu:** iz. eltzetoa, itsulapikoa, eltze itsua <Hucha>. *Eltzemutzuen sartzen ginuze sos batzuk* (Mez).
- eltzettar:** iz. eltze txarra <Puchero pequeño>. *Eltzettar oyek eoten zire suen ondoan*.
- eltzetzikin:** iz. eltze zikina <El puchero negro del café>. *Eltzetzikin goi arrun zarra dago* (Lin).
- eltziondoko, ziondoko:** iz. eltziondokoia <Instrumento para sujetar el puchero al lado del fuego>. *Eltziondoko ayek eztakit non diren* (Lin).
- elur:** iz. elurra <Nieve> «*Elurre-melurre, ez diat ire beldurre, badiat etxian arto t'egurre*». Mezkirizko kanta, elurte handiak zeudenean kantatzen zen. ***elur-mollutre:** iz. elur-moiloa <Bola de nieve>. *Elurrekin iten ginuze mollutreak botatzeko batek bertzeari arrike. Elurrezkoak bakarrik dire mollutreak, ni takitela* (Lin).
- elurbusti:** iz. elurbustia, ia urturik erortzen den elur mota <Aguanieve>. *Elur anitz damalaik elurbustie erraten da*.
- elurraldi:** iz. elurraldia <Nevada>. *Elurraldi goorra in du aurten* (Lin).
- elurridor:** iz. elur idorra <Nieve seca>. *Elurridorra da errautse bezala, arrek ezti-zu lazki bustiko ez* (Lin).
- emagin:** iz. emagina <Comadrona>. *Gure izeba erriko emagine ze.*// *Andre arek iten zitue aurrek iten zirelaik eta lagundu*.
- emagintza:** iz. emagintza, emaginaren lana <Trabajo de la comadrona>. *Emagintza lanak iten zitue andre arrek*.
- eman:** ad. eraman <Llevar>. *Aur goi man dugu exera* (Mez) // *Eman tzuten Iruñera, ambulanzian ordun eman tzuten Iruñera* (Zil)// *Eskuen dama* (Mez). Sin. ereman.
- emanzale:** iz. eramanzalea, eramaten duena <Chófer>. *Orai eztugu emantzáleik Iruñera joateko* (Lin).
- emazteki:** iz. emaztea <Mujer>. *Emazteki ure arrun majua ze* (Lin).
- emen:** adlag. hemen <Aquí>. *Emen beti izan de dantz*a (Mez). ***emen berean:** adond. hemen berean, hemen bertan <Aquí mismo>. *Emen berian il zen* (Lin).
- enanzo:** iz. enantzua, ahalmen handia <Fuerza, vigor en el trabajo. Avanzar en una labor o trabajo con rendimiento>. *Jende oyek bazuten enanzo e!* (Lin).
- enbidia:** iz. enbidia, bekaizkeria <Envidia>. *Nik ez tut batee enbidiaik onei auengandik* (Mez).
- enbolokatu:** ad. inbolokatu <Embaucar, convencer con mentiras> (Erroib. Irib).
- endai, endoi:** iz. endaia <Pala de hierro para recoger la brasa al hacer el pan>. *Endaya izeten ginue su ondoan.*// *Endaya edo endoyarekin biltzen ze brasa* (Mez, Per).
- endegatu:** ad. endekatu <Degenerar> (Erro. Azk. Eransk).
- endoi:** ik. endai.
- ene:** izord. nerea <Mío, mi>. *Zuenak zire etxe ori ta ene ori ta gero ene abuelo zena ezkondu ze Apesuiko bateki.*// *Enea enetako, ta bertzena erdiz.* 'Beste batzuk berena ta bestena nai dute izan' (Mez, Intza)// *Ene abuelo zenaren anaye zen orgo nagusie* (Mez).
- engarte, txingarte:** iz. etxeen artean gelditzen den pausu estua <Pequeño espacio que se deja entre casas cuando se construyen una al lado de otra> (Erro) Sin. mokarte.
- engel:** izond. enkela, mehea <Simple, sin fundamento>. *Au gizon engela*// *Engela da gizon bat eztuena fundamentuik ta iten tuena olako tontakeriek* (Mez).
- entendatu, entenditu:** ad. entenditu, ulertu <Entender>. *Onak entendatu iten du* (Irag) // *Gizon bat baze entendatue Azpilikueta, Baztanen* (Lin)// *Au entendacera maten digu egun Evangelio Sanduec.* (Erro) // *Ayekin entendatzen nitze gorki ongi, bertzeatzureki... Leitzeakoak bazire... oyekin ez, enintze entendatzen* (Lin).
- entenditu:** ik. entendatu.
- entregu:** izond. trebea, lanean dakienari erraten zaiona, gauza dena <Hábil, diligente, mañoso>. *Ezpaizen entregu joatera bakarrik* (Lin) // *Gizon entregue da* (Mez).
- eon:** ik. egon.
- ep, epa:** interj. <Voz de saludo>. *Ep, epa!*
- epa:** ik. ep.

epalla: iz. martxoa <Marzo>. (Eu, Etxaide)
Sin. martxoa.

epatu: ad. epatu <Fijar plazo>. *Luzatzen due-
nak eztu epatzen*; «El que aplaza no termi-
na» (Azkue).

eper: iz. eperra <Liebre> *Ta gero eper iltzen ta
konejuak bazeuden eta, eize anitz izeten
baita* (Mez). // *Iru pezta eper bakarra*
(Mez).

erabaki: ad. erabaki <Decidir>. *Erabakitzen
tzuten metro at luzeko...trunkoak, alaxe
mozten zute* (Auz).

erabili: ik. eraili.

eraiki: ik. ereiki (Zil).

eraili, erabili: ad. 1. ibili <Andar>. *Ni orai
enaiz erailtzen or// Beti tratuen erabiltze
tzen.// Aziendakin erabili naitz// Orai eztut
ikusten olakoik, enaiz erailtzen orrat*
(Lin)// *Orai, egon nitze denbora puxkatez
ezongi, ta utzi nue erabiltzetik* (Lin). 2. era-
bili <Utilizar>. *Gauza andiagokoa erabil-
tzen gindue, alamote bat etzindue denen-
dako.*

erain: ad. erein <Sembrar>. *Patata eraiten
bada martxoan nola apirilean, ez da maia-
tzeraño agertiko* (Mez, Per). Sin. ereiki

eraki: ik. ereiki.

eraman: ik. ereman.

erauntsi: 1. iz. erauntsia <Tormenta>.
Erauntsiek arrapatu dire (Mez) // *Aiceac
eta goibelac, eta ontaz eraunsiac* (Erro) //
Izein de eraunsi bet (Ilur) // 2. ad. jaitsi
<Bajar>. *Errietik eraunsi zire zubiraño*
(Ilur).

erausi: ik. erauxi.

erauxi, erausi: ad. jaitsi <Bajar>. *Erauchi cela
infernuetara* (Erro) // *Evec ilcearequin
even arimac erausten ciren, ero erorcen ci-
ren infernuco garcel ihunetara* (Erro).

erbaldu: ad. erbaldu <Imposibilitar, baldar-
se>. *Amiru urtez iduki zue bere gizona er-
baldua* (Mez, Per).

erbi: iz. erbia <Liebre>. *Erbie lotan ortxe
dago!* 'Lapur ori ez daukazu arapatu-
rik!' (Est. Intza).

erbinude: ik. erbiunide.

erbiñure: ik. erbiunide (Zil).

erbiunide, erbinude, erbiñure: iz. erbiunidea
<Comadreja>. *Erbiunidiak arpatzen zituz-
te oyek* (Mez).

erbixenta: iz. erbixenta <Cañada> *Emendik
pasten duk erbixenta, Lintzoaindik, errien
erditik pasten tzire, Santiagoko bide oi be-
zala, gero Bardenetara, Roncaldik. Orai
juaten dire bertze leku batzuretaik karrete-
ran, beño orduen tortzen tzire emendik*
(Lin) (<Ardi + xenda).

erde: iz. lerdea, ahotik jarriotzen den tua edo
listua <Baba>. *Erdia erortzen zaio orrei*
(Mez).

erdel: izond. zikoitza <Ávaro>. *Gizon erdel
(zikoitza) ori ez banu ikusi!* (Eugi).
«Zikoizkerien bat egin dionaz». (Est.
Intza)

erdera: iz. erdara <Castellano>. *Oken lengu-
suek iten zuten dena erderas.*

erdetsi: ik. erdietsi.

erdezu: izond. lerdetsua, lerdea dariona
<Baboso>. *Erdezue da ori!*

erdi: 1. ad. erditu <Parir>. *Ardi bet erdi de
(Lin) // Birgina erdi beño len, erdicean eta
erdiezgueroz* (Erro) // *Karri beak, umeak
erdiz ta ola, in ze animeleko aziendakin.
// Obenian usteuzu ori erdiko dela biar ta
igual zortzi egunez ezta erditzen.* Sin. er-
dizketu. 2. izlag. erdia <Mitad> *Gizon-
erdi, lan-erdi.* 'Gaztetxo edo indar gutxi-
koak gizon sendoak adinekorik ezin egin'
(Mez. Intza). ***erdik:** izond. erditua
<Parida>. *Goizian joan ta erdik arapatu
nue.// Bea erdi ta arrano oyek torri ta gibel
aldetik yan ta* (Lin).

erdiberri: izond. erdiberria <Recién parida>.
Gure ardie erdi berrie da (Lin).

erdietsi, erdetsi: ad. 1. lortu, erdietsi
<Conseguir, lograr>. *Utzi zagun orduko
erran nue... baño ez nue erdietsi.* 2. iritsi
<Alcanzar>. *Altzinekoa deskuidetzen belin
beda botatzen diote pilota gibelera ta eztu
erdiesten* (Lin) // *Kusi ziuten pasten ta gi-
beletik erdietsi ta arpatu ziguten.*

erdotsuten: adond. erdotsuan <Aproxima-
damente en el medio>. *Erditsuten yartzen
ze* (Lin).

erdiz: adond. erdizka <A medias>. «*Enea ene-
tako, ta bertzena erdiz*». «Beste batzuk be-
rena eta bestena nahi dute izan». (Intza)

erdizketu: ad. erditu <Parir>. *Erdizketu de
gure bea* (Lin). Sin. erdi.

erdoil: iz. herdoila <Óxido, roña>. *Erdollak yan dio orrei* (Mez).

erdoildure: iz. herdoildura, herdoila <Herrumbre>. *Erramienta bat irukitzen balinbauzu kanpoan, bustitzen balin beda ta an sekatzan balin beda, ondarran erdoiltzen da, aizkora o altxurre, erozein gauza oetaik* (Mez).

ereiki, eraiki, ereki, eraki: ad. erein <Sembrar>. *Erekitzen zute garie zenbeit lekutan // Badakit erekitzen zutela denbozar ta gero bazuzte beren gauzjak paratzeko biar tzen bezala iteko maindrea* (Lin) ...*ta baitze negue, alorrek eta zeude erakik* (Lin). // *Joaten ginen noizenbeinka, nai dut erran baya! patatak eraikitzeira* (Zil).

ereki: ad. 1. ireki <Abrir>. *Ereki zazu atarie*. Sin. idiki. // 2. erein <Sembrar> Sin. ereiki.

ereman, eraman: ad. eraman <Llevar>. *Zenbat pozale eremanik dauzkit! guri aldi betez ereman tizkigute amasei ollo urte batez*. Sin. eman.

erene(gu): adond. herenegun, atzokoaren aitzineko egunean <Anteayer>. *Gaur, atzo ta ereneu*. // *Erenegu izen nitzen ni Erron* (Lin).

ergel: izond. ergela <Simple, atolondrado>. *Ori gizon ergela! Orain gauden yendetan emen ezta ergel oyetaik* (Lin) // *Ergel orrek yardukitzen zuenak etzue yausere balio*.

ergeldu: ad. ergeldu, tonto jarri <Asimplarse, hacer tonterías>. *Erran nekolaik baitetz, gutienik etzen ergeldu* (Mez).

eri: 1. iz. eria, behatza <Dedo>. *Erian artu dut mine* (Est). 2. izond. <Enfermo>. *Gure ama eri dago*. // *Ta gelditu zen erie ta pastu zuen sei eo zazpi ilabete* (Mez) // «*Eri beratz il gogor*». Beti eri edo gaixo direnak luze irauten du (Est. Intza).

***eri beratz:** iz. erpurua <Dedo pulgar>. *Au de eri beratza*. ***eri txinger:** iz. hatz txikia <Dedo meñique>. *Eri txingerra da au*.

***eri biotza:** iz. hatz erdikoa, luzea <Dedo corazón>. *Eri bat bada biotza dena, eztakit zein den*. *Maten badio atake bat ola batei, nerbioko ori, zenbaitzuek iten dakote gibelera eri goi, ta segiden akorritzen da* (Lin).

eriko: iz. 1. erikoa, ditarea <Dedal>. *Eriko ori etzaide ongi gelditzen*. 2. erian zauriak sen-

datzeko jartzen den trapua <Especie de dedal hecho de tela que se ponía para proteger de las heridas de los dedos>. *Eriko ttikie zue gure amak*. // *Paratu biar dizut erikoat ori sendatzeko* (Lin).

erikoi: iz. erikoi, erikor <Enfermizo>. *Erikoya da beti eri dailena* (Lin). // *Osasun ederra balinbedu, ura ezta erikoia* (Lin).

erio suar: izond. erio-sugarrean, erio-suhar <Desenfrenadamente, irreflexivamente, impetuosamente> *Erio suar dago*. 'Ez-egitekoez bat egiteko zorian dago'. (Est. Intza).

eriotze: iz. heriotza <Muerte>. *Eriocaearen sujeto ero menea berac, eta beren ondoreko guciac* (Erro).

eritasun, eritesun: iz. eritasun, gaixotasun <Enfermedad>. *Eritasune zerbait badute zenbaitzuk* (Lin) // *Il tze fundamentui kebe, eztaiz ze eritasun izein zue* (Lin) // *Baldin eritesun goi edatzen bada, adio emengo salmenta*.

eritesun: ik. eritasun.

eritu: ad. eritu, gaixotu <Enfermarse>. *Pello eritu zen*. // *Lenago eritzen tzelaik bei zenbait, baze labanat espresa, orduen iten zekote tarratat, miondokoak erraten tzekote* (Lin).

erixko: 1. izond. eritsu, gaixo antzean <Enfermizo, medio enfermo>. *Balin bada gizon bat erixko dagona, bere barrideak erraten diote alkateai* (Mez, Per) // *Gure aurre erixko dabile*.

erkide: izond. erkin, erditzeko puntua adierazten du <Síntomas de parto>. *Bea erkide dago ta ardie re bai*.

erlauntzi: iz. erlauntza <Colmena>. *Adamenekoek erlauntziek kendu tuzte*. // *Nola artu eta ereman zire erleak zeuden tokira eta iru aldzio zituen erlauntzi guziak eta erran ziotela aitetxi il zela eta egin zezaten ezti baño argizeri geiago bear zuelakoz* (Mez, Per).

erle: iz. erlea <Abeja>. *Lenago erleak izeten zire abantxu etxe guzietan* (Lin).

erlesaski: iz. erle-saski <Naza para las abejas>. *Erlesaski guziak erre zire*.

erleustel: iz. 1. erle-ustela <Zángano>. *Erleustel anitz izeten ze zoko artan*. // *Erleustelak dire yateuntenak ezte ta ez-*

- tutenak lanik iten. 2. avispa <Erlaztaina>. Erleustel oyek tziztetzen badizute.*
- erloju (Ai), erreloju (Est), reloja (Ar):** iz. erlojua <Reloj>. Sin. montra. *Erloju berrie erosi zue.*
- erlume:** iz. erlakumea <Cría de abeja>. *Erlumiak izeten ginue gure etxean (Lin) // Erlumia botatzen zelaik, bi arri artzen zire ta gelditiar tzindue ayek gelditu bitartian, ta gero iruzkie apaltzen zelaik paratzen ze kofuñe, ta ilerrosten ze zegon arara (Mez).*
- ernaraldu:** ad. ernaraldu <Cruzar, fecundar, hacer preñar>. *Ardi oek ernaraldu bear tugu (Lin).*
- ernari:** izond. ernari <Oveja o vaca preñada>. *Ardi ori ernari de (Eu) // Txerria iñeusten delaik erematen da Uretako aketxarengana ernalaztera edo ernari paratzera (Mez, Per).*
- ero, edo:** junt. edo <O>. *Cergatic baicequin fite ero laister atra bear zuela batallaco campora. (Erro) // Erraten dugu dagola gizen ero ola (Lin).*
- ero:** 1. iz. eroa <Jerón>. *Garagarra eta erua erekitzen zuten Adameneko oyek. 2. izond. eroa, zoroa <Loco>. Erua zagon gizon goi (Lin).*
- erokeri:** iz. erokeria <Locura>. *Denborakin pasten dire erokeri oyek dénak (Lin).*
- erori:** ad. erori <Caerse>. *Erori de (Mez). Sin. bota*
- erosle:** iz. eroslea <Comprador>. *Eztait nongoa den eroslea (Lin).*
- erostun:** iz. erostuna, eroslea <Comprador>. *Eztait izein den erostunik // Saldu zute etxe goi ta erostunek in zue barra, mateunte yatera ta edatera, orrei erraten diote Txalotena (Mez).*
- erozein:** det. zehazt. edozein <Cualquier, a>. *Erozein gauzekin dago pozik ori.*
- errabi:** iz. errabia, haserrea <Rabia>. *Tentacio gaisstoen aiceac cebilzan furia eta errabia andiarequin (Erro).*
- errai:** iz. birika <Pulmón>. *Erraietan du min andie (Eu). Sin. birika.*
- erramal:** iz. soka lodia <Ramal>. *Erramalia omen zeuke besora lotuik, ta mando goi losatzen zaio ta botatzen da lurrera, ta ori errextan, ta ori errextan zeyela,*
- Antxueraño joan omen tze mando ure lasterka, ta il tzue bidian (Mez).*
- erramilleta, ramilleta:** iz. arranbileta <Arrejada, instrumento en forma de media luna que se ponía en la pertika para limpiar la herramienta de barro>. *Alorrian aritzen bazine lanian, pertike orrek bazue ramilleta, lotzen baze loya edo ola, garbitzeko erramilleta arrekin. // Erramilleta sartuik pertiken, ta emen iten tzuen olako bi oxka (Mez).*
- erramu:** iz. erramua <Ramo>. *Kandela bedekatua bixtuz eta botaz sura erre daien erramu bedekatua erramu goizean (Mez, Per).*
- erran:** ad. erran, esan <Decir>. *Erran eta egin (Osteriz). «Itza itz; itzemana atxiki, bete behar da». Erran dizut ori in biar duzula fite. *erten: ad. erraten, esaten. *Orduen nonbratzen ziren orai bezala prigoreak, erten zioten, mayordomo prigoria erten ginioten orduen (Eu) // Biño yorra erten ginun gu 'a escardar' (Eu).**
- errape:** iz. errapea <Ubre>. *Beain errapia beitek dago.*
- errate batera:** part. esate baterako <Por ejemplo>. *Etxian ze aurpegiki presentiatar zue, batek balin baitu bederatzi miloi errate batera, ta galdu bazitue dena?*
- errauts:** ad. errauts bihurtu <Deshacer los tormones de tierra, convertirla en polvo>. *Aro ona erraten da lurre ta dena daudelaik errautsuik (Lin).*
- errauts:** iz. errautsa <Polvo>. *Erroibarren hauts-ari errauts deitzen zaio eta errauts-ari hauts. Emen errautse anitz dago.*
- errazio:** iz. arrazioa <Ración>. *Atsaldean be-rriz errazio pixket jaten genuie merenda gisa (Mez).*
- erre:** ad. 1. erre <Quemar>. *Erre zaide eskue // 2. <Picar las ortigas>. Asuin goyek nola erretzen uten!*
- errebes:** izond. bihurria, moldakaitza <Travieso, indómito> ***errebesetik eman:** ad. <Dar con el revés>. *Errebesetik eman pilotari.*
- errebildura:** iz. errebildura <Ubre de vaca o de oveja>. *Bei orrek errebildure aundie du. // Errebildure txarra zuenak etzue merezi irukitzea anitz.*

errebota: iz. errebotea <Rebote>. *Orduen artzen zinue makil ola ta errebota bear zue, orrara sartzen bazue* (Mez).

erredimitu: ad. erredimitu, berrerosi <Redimir>. *Etorri cen erran naidut, mundura guizon eguinic, gure erredimiera* (Erro).

erredimizale: iz. berrerosle, erremizalea <El que derrime, perdona>. *Berce bat jaio cen mundu guciaren erredimizalea eman duena* (Erro).

errefinatu: ad. findu, birfindu <Refinar la maderal al hacer cucharas de boj>. *Errefinatu batzuk eta bertzeatzuk errefinatu gebe* (Mez).

erregatu: ad. erregatu, ureztatu <Regar>. *Lore goyek erregatiar duzu egunoro// Belarren onduan eiten ginuen erregatu péntzia* (Eu).

erregu: iz. erregua, zituen bikorren neurri zaharra <Robo. Medida de grano equivalente a media fanega>. *Erreguet man biar dakot Bentarrañekoai// Len baziren erregue, gaitzurue ta alamoia*. * **erreguerdi:** iz. erregu erdia <Medio robo>. *Erreguerdik etze: bi gaitzuruk iten zute erreguerdie, ta labek erregue*. * **erreguen erri:** iz. erreguen erria <Robada>. *Orzagoko etxeak badu zortzieun erreguen errie// Badu zazpi erreguenerriko baratze bat*. Ik. erri.

erregulariki, regulariki: adond. ziurrenik, ziur aski <Probablemente> cf. Voc. Nav <<Regularmente, en el sentido de probablemente, posiblemente>. (Baginaki) noiz ill bear degun, zer moduetan, ez ginuke regulariki egun onik pasatuko. (Larrainzar, 1905, FLV 1988, 276)

errein: iz. errein <Nuera>. *Suye ta erreñe* (Eu)

erreka: iz. erreka <Regata>. *Sorogañen badi-re errekek// Emen tortzen tzire errekaral edatera*.

errekesona, rekesona: iz. gaztanbera <Requesón>. *Gazta in onduan rekesona iten ginue ta anitz goxoa izeten ze*.

erreligione: iz. erlijioa <Religión>. *Gure erreligionearen edo legue sanduaren misterioric andienetaic bat* (Erro).

errelaju: ik. erloju.

erremal: iz. soka <Ramal para los animales>. *Bidian zezileik beren ertean yardukien, ta*

mandoai erremalal moztu ta joaten tzire alde betera ta berzia bertze aldera (Lin).

erremolatxa: iz. erremolatxa <Remolacha>. *Lan gortan ai ze, erremolatxal atratzen*.

errenditu: ad. etsi <Rendirse>. *Bertze aldin egomen tze errendituik ta omen zego baten kontra lo* (Lin).

errenka, kerrenka: iz. errenkada <Fila, hileral> *Ezpel kerrenkal oyetan dire ardiek* (Lin) // *Andik segiden borda bitartio bada Ezpelkerrenkal bat* (Lin).

errenkaka: adond. errenkaka, zerrendaka <En filal>. *Badire batzuk tortzen direnak errenkaka*.

errepiketu: ad. errepikatu <Repicar>. *Bat emen paratzen tzue ta bertzial onatal, errepiketzen tzue xarmanki*.

erreposki: adlag. poliki, erreposki <Espacio, pausadamente>. *Zazi erreposki!* (Mez).

erresentitu: ad. mindu, sumindu <Resentido>. *Gelditzen naiz erresentituik ortik*.

errespetu: iz. errespetua <Respeto>. *Ceiñ izan dal christaua iduquico eztiona erreverencia bat eta errespetu bat andial?* (Mez).

errespondatu: ad. erantzun <Responder>. *Errespondatu cion nere Maistru maiteal* (Erro).

erresponso: iz. erresponsoa <Responso>. *Akitzen zelaik mezal ematen zire erresponstuak* (Mez, Per).

errestan, errestan: adond. arrastaka <Arrastrando>. *Errestan joan tal kontra-bandoan zezileik, kendu artaikal, tal olakotal istorie anitz// Zangoak errestan nabile* (Mez).

errestatu: ad. herrestatu, herrestan eraman <Arrastrar>. *Ezin errestatuz zangoak! /Lerrinikal loa ezin errestatuz!* (Lin) // *Avelinikal erran zire ez du anitz egun olal anka errestan daiela* (Mez).

erresto: iz. hondarra <Resto>. *Oraño nik uste baden erresto zerbait erri ontan// Esne guti tal erresto aunitz «Zuen pixkal galduz zijoalal»* (Est. Intza) // *Seme bat baut tal etzue afizioneikal errestoikal ere ortaral* (Lin).

errestako: iz. errestakoa <Rastrillo que se pasabal en la tierra>. *Pasatzen ze lenagal areal, gero errestakotal* (Lin).

errestan: ik. errestan.

erre-urrin: iz. erre-urrina, erre-usaina <Olor a quemado>. *Emen erreurrin anitz dago* (Mez).

errezatu: ad. otoitz egin <Rezar>. *Nire amak bazekie errezatzen uskeraz, guk eginue ikesi, ez giñio inportantzik man denborartan* (Lin).

-erri: atz. <Como segundo miembro de compuesto. Sufijo que indica un campo sembrado, en Erro y Esteribar> *Pataterrie* (Lin, Ar), *Artorri* (Mez), *Tipularre* (Aker). Alguna vez, -ari: *Babari* (Esn), Con nombres de plantas, *aixkolerri*, *arterri*, *eruerri* ('campo sembrado de yeros'), *galterri* (de *gari* 'trigo'), *zalkeri*, (de *veza*).

erripa: iz. erripa, malda <Cuesta>. «*Erripa luze Lizoango*» dio Irotzen bildu erre-frauk.

erro: iz. errapea <Ubre de cualquier animal>. *Bertzen beyek erroak aundi*. 'Besteen gauzak hobeak iruditzen' (Intza. Mez).

erroitze: iz. amildegia, mendiarroa <Barranco>. *Erroitze aundiek dire mendi artan* (Mez).

erroka: iz. erroka <Rueca>. *Gure etxian bada erroka bat* (Mez).

errokatu: ad. errokatu <Tejer, hilar>. *Lengo agure ayek errokatzen zuten*// *Errokan ai de* (Mez).

erron: ad. erron <Poner huevos>. *Arrotze ebek erron berriak dire*// *Olloak arrautze bat erron du*.

errondo: izond. erredondo, borobil <Redondo>. *Lurretik goraxago dire suek, sukalde erdien zire etxaminek, errondoak zire* (Mez, Per).

erropa: ik. arropa.

errota: iz. errota, eihera <Molino>. *Uretan baze errota bat*. ***errotako arri:** iz. errota-ko harria <Piedra del molino>. *Errotako arrie paratu dugu atarien*.

errotari: iz. errotaria <Molinero>. *Errotariai denboraz laka kentzen tzeko, erematen tzi-nue sei erregu ta kartzen tzinuze bi kostal, ta kentzen tzekote zaya gariei* (Lin).

errotazai: iz. errotazaia <Molinero>. *Gure osaba errotazaia ze* (Auz).

erte: 1. iz. ertea <Espacio estrecho entre dos casas>. *Erte artan zire ardiek* (Auz, Mez)// *Olloak sartzen zire sasierte aetan*

ta ollaskoak propiek inik. * 2. **ertean, ertian:** adond. artean <Entre>. *Kasenia ta Urbeltzen ertian* (Lin)// *Aite ta abuelo berren ertean beti uskeraz*// *Beressi zuenaz guerosistik andre gucien ertean* (Erro). * **ertetik:** adond. artetik <Entre>. *Sartu zio ez-takit ze kostillen ertetik kanibeta bat*. ***ertera:** adond. artean <Entre>. *Sobrante oi ar zak pazain ertera* (Lin) // *Balen ertera loitera*.

erteka: ik. arteka.

ertian: ik. ertean.

ertio: ik. artio.

ertxi, ertsi: ad. 1. ertxi, itxi <Cerrar>. *Ertxi atari goi!* (Mez)// *Errota guziek ertsiiik zauden* (Us)// *Orai yuaten dire mugen ertera* (Lin). 2. estutu <Apretar>. *Bildu ta in gazta ta kostatzen zekie anitz denbora, ertsi, ertsi...* (Lin). Sin. ertxitu.

ertxiki: adond. ertxiki <Encarecidamente, estrechamente>. *Deusere etcion ain erchiqui escatu, nola baita* (Erro).

ertxitu: ad. ertxi, estutu <Apretar fuerte, ajustar>. *Pazuek ertxitu tugu*// *Zingile da ertxitzeko bata abriai, eztezan buelta man*. // *Ertzitzeko tranka ori yarri bear da*. // *Lenbixi kolokatu bat, balin beze yendia irukitzeko, gero bertzia artu ta paratu ta tzinuzelaik biek bota soka gañetik ta ertxitu* (Lin). Sin. ertxi.

ertze: iz. hertzea, hestea <Intestino>. *Txerri onen ertziak eztere oso onak*.

ertzearteko: iz. hesteartekoa, hertzeartekoa <Especie de telilla que une los intestinos>. *Ertzeartekoa kentzen ginuze*.

ertzeitsu: iz. hertze-itsu, heste-itsu <Intestino ciego utilizado para hacer morcillas>. *Ertzeitsue betetzen ginue ongi-ongi*.

ertzeki: iz. hertzekia, hestekia <Intestinos que se emplean para embutir>. *Ertzekiak betetzen ginuze eta lukerikek iten ginuze* (Lin).

ertzemín: iz. hertzemina, heste estua <Intestino delgado, normalmente de oveja que se empleaba para hacer longanizas>. *Ertzeminek garbitu biar dire goizian goizik* (Mez).

ertzemutu: iz. hertze mutua, heste itsua <Intestino ciego>. *Ertzemutue alde batetik bakarrik lotzen ze, bertzea lotua ze* (Mez, Per).

esi: iz. hesia <Seto vivo>. *Esia pastu du ango beak.*

esil: iz. holtza, trenkada <Tabique hecho con entrelazado de ramas, varas, etc. Recubierto de yeso o barro> (Huarte. Egozk). Sin. tabike.

eskaile: iz. eskalea <Pobre, mendigo>. *Eskailiak tortzen tzire ta artuik zeuzkite beren etxiak* (Lin).

eskalapuin: 1. iz. eskalapuina <Almadraña o zueco de madera en una pieza fabricado con madera de tilo>. *Estrabilian utzi tut eskalapuñek.* 2. izond. <Dícese de la persona que anda pesada y torpemente>. *Ze eskalapuin ini tagon!*

eskale: iz. eskailera <Escalera>. *Eskalea ortatik ezin da igen.*// *Eskale batzuk ien ta tranpa bat zego* (Lin, Mez).

eskañi: ik. eskañu (Ai).

eskañu: iz. jarlekua <Escalaño>. *Eskañuen yartzen dire aurrek.* // *Badire oraño eskañuek gure estrabilian.*

eskapu in: ad. ihes egin <Escaparse>. *Eskolatik eskapu in zue* (Mez).

eskaratze, ezkaratze: iz. eskaratzea, bizitze baten sarbidea <Vestíbulo, entrada de las casas de pueblo, con frecuencia con el suelo recubierto de piedras de río> (Erroib, Est). *Eskaratzeko arri guziek kendu tuzte.*// *Aratxia atra ginue ezkaratzera* (Mez).

eskarpin: iz. eskarpinak <Calcetines de paño, utilizados con abarcas>. *Eskarpin ayek iten zitue gure amitxik* (Lin).

eskasia: iz. urritasuna <Escasez>. *Bai izan zen eskasia bai, ogia te rasionatuik beño artoa biltzen baikenuen ta errota in ziguten pre-zintetu* (Mez).

eske: iz. eskea <Petición>. *Yauzie egiten zen denboran egiten zen eskia* (Mez, Per) // *Eta ebek idurikeko eskeak nekatu artio* 'Hauen antzeko eskaerak nekatu arte'. *Ura gelditu zen béitian ta eiten zen orma* (Eu). ***eskean:** adlag. eskatuz <Pidiendo>. *Eskean ibiltzen tze* (Irag).// *Oyen ama ure emen erabiltzen tze limosna bezala eskian* (Lin).

esker: iz. pl. eskerra <Gracias>. ***eskermile, esker mille, mile esker:** esam. esker anitz, eskerrik asko <Muchas gracias>. *Biar artio ta esker mile!*

esker mille: ik. esker mile.

eskergabe: izond. eskergabekoa <Ingrato>. *Ori mutiko eskergabea.* (AN. Est).

eskilatxo: iz. eskilatxo <Picaraza, urraca>. *Emen badire txori klase anitz, eskilatxoak dire erdi zuri erdi beltz* (Lin).// *Berze bitxo atzuk bazire eskilatxoak, desaparezitu dire oyek denak emendik, defendatzeunte erraten baitute «ave de rapiña», oyek iten baitute daño anitz, ai dire garbitzen...* (Lin).

eskinarri: iz. eskin-harria <Piedra de buen tamaño, trabajada a escuadra y que conforma la esquina de un muro>. *Eskinarri polite paratu zekote etxe arri* (Lin).

eskindu: ad. eskaini <Ofrecer>. *Julian arrek eskindu zue ta...*

eskoa: iz. erratza, isatsa <Escoba>. *Eskoaikin garbitzen ginue sukeldia.*// *Ezpelezko eskok iten zire ta gero orrekin biltzen tzute brasa oyek bazterrera* (Lin).

eskola: iz. eskola <Escuela>. *Mutikoen eskola or zego.*

eskuar: adlag. eskutara, eskuar <A mano>. *Eskuar duzu ori.*

eskubide: iz. eskubidea <Derecho, autorización>. *Eskubide anitz oyek* (Lin).

eskugain: iz. eskugaina <Anverso de la mano>. *Eskugañan artu zue mine.*

eskuin: iz. eskuina <Derecha>. *Icusi cituen iarcen il obian ezquer escuñetaic bi ainguiru zuriz beztituric* (Erro)// *Ta gero irabazi zuten eskuñek* (Lin).

eskupe: iz. eskupea <Reverso de la mano>. *Eskupe goi mazkaroz beteik dago.*

eskuzarta: iz. eskuzartada <Palmada, aplauso>. *Eskuzartak iten zitue aur arek* // *Eskuzartat man zire neska arek.*

esnaztun: izond. behi esnaztuna, esneduna <Vaca lechera>. *Bei esnaztunek ginuze, baña kendu ginuze* (Lin).

esneketari: iz. esnea etxez etxe banatzen zue-na <Lechero>. *Esneketariak eoten tzire Iruñen* (Mez, Per).

esoal, esual: iz. hesoala <Seto hecho con varas metidas en el suelo>. *Soro ontako esoalak dire fierki onak.*// *Geienean esiak esualekin exten dire* (Mez).

espantu aundi: iz. eta izond. deusik gabe edo ezerekeriaz ikaraten dena. Edo gauza bat den baino handiago egiten duena, ahoberoa <Exagerado>. *Gizon goi zein espantu*

- aundia den! // Izetan dire espantu aundiak iten tuztenak, ta ez tuztenak yausere fundamenteuik (Lin).*
- espartin, ezpartin:** iz. espartina <Alpargata>. *Lenago denak ezpartinekin erailtzen gine.// Ezpartinak izeten zire ausarki tiendetan.// Kendu ezpartinek eta galtzuñek ta putzure bota ze ta an ito ze (Lin).*
- esperatu:** ad. itxaron, iguriki <Esperar>. *Galilean esperacen tuela (Erro).*
- espildu:** ad. ispilua <Espejo>. *Nik kusten dut aunitz ongi espilduen (Zil).*
- esporta:** iz. otzara, saskia <Espuerta>. *Oloa esporta batian biar duzu iruki onenbertze denboraz, pastu ertio lokatasune// Esportaka urrisoroa ekarri ta arekin mantenatzen zute gizentzeko tenorerano (Mez).*
- esportako:** iz. saski txikia patatak biltzeko <Espuerta pequeña para recoger patatas>. *Esportako ederrak iten zitue Esporteroko nausiak (Mez)// Artu esportakoat soro (Zil).*
- esportizo:** iz. esportizoa <Esportizo para llevar estiércol>. *Neskak ongarrriaikin ta esportizo aekin ongarrriak ieten eoten zire (Mez).*
- esposatu, esposu:** ad. esposatu, ezkondu <Casarse>. *Esposatu zire ta joan tzire Sorogaña.// Erran tzekote esposatiar zuela arrekin ta sosa kendu zaizkotelaik igorri zute kanpora.// Esposatzera atra ze, ta orai ez tute aurrik ta jaere (Mez). Sin. ezkondu.*
- espostu:** ik. esposatu.
- espres, espresa:** adond. berariz, espreski <A drede, expresamente>. *Espres bota ze, duikebe, aborrezituik bota ze (Lin).// Lenago eritzen zela zenbait bei edo ola orduen baze labana bat espresa (Lin).*
- espresa:** ik. espres.
- espreski:** adlag. espreski <Expresamente>. *Tortzen tzire espreski gizonak // Torri zire espreski artako.*
- espuerta:** iz. bi euskarriko saskia <Espuerta>. *Espuertak eztuzu yakiñen zer diren (Eu).*
- estakuru:** iz. aitzakia <Excusa, pretexto>. *Estakuru anitz paratu zuten (Azkue, Est).*
- estalarazi:** ad. estalerazi <Hacer cubrir>. (Azkue, Est).
- estalgune:** iz. estalpea <Cobertizo>. (Azkue, Est).
- estali:** ad. estali <Cubrir a los animales>. *Uretako zezenak estaltzen zitue Mezkirizko beak. *estali eman:* ad. teilatua estali <Cubrir el tejado>. *Estalia man dakote etxeari.*
- estalpe:** iz. 1. estalpea <Cobijo>. *Lenago bazi-re baguak arimeleko estalpia iten zutenak, iru gizon o yago biar zire ingurun artzeko (Lin).* 2. arkupea <Sportal de la casa>.
- estegi:** iz. estegia <Pequeño corral para que cuando nacen los corderos para que estén con sus madres>. *Axuriek sartu tu estegi oyetan (Mez).*
- estekatu:** ad. estekatu, lotu <Atar bien>. *Estekatu da lotu ongi.*
- esti, esti buelta, exti:** interj. esti <¡Atrás!, expresión que se les dice a las vacas y bueyes del yugo para que retrocedan>. *Esti erraten da gibela joateko.// Esti buru goi! // Sudurretan yotzen tzineko ta exti yoateko gibela, ta altzine tortzeko deitzen tzindue (Lin).*
- estiketu:** ad. estikatu, esti eragin, atzera egine-razi <Hacer recular, echarse hacia atrás>. *Beak estiketu.*
- estimatu:** ad. estimatu <Apreciar, estimar>. *Estimetzen dizut zuk in duzuna.// Arrun estimetuik ze zume ure (Lin).*
- estonatu:** ad. harritu <Sorprenderse>. *Ez naiz estonatzen ezala inor ezkontzen (Azkuek Erroibarren bildu kantak).*
- estrabile:** iz. estrabilia, ikulua <Cuadra>. *Beitiko estrabilian daude beak (Zil) // Estrabilian metro baten goratasune baze.// Beendako estrabilia ta ardiendako artegie.// In dute estrabilia berrogei beendako (Mez, Lin).*
- estrazi:** (Us) ik. estrazi.
- estrazi, estrazi:** iz. estrazia <Trillo>. *Aria pas-tu ta estraziakin dena xeatu, orduen pues ari zara lanian gustora (Lin).*
- estrongu:** iz. estrongoa <Estaca del vallado>. *Atra tzazu estrongu oyek (Auz).*
- esual:** ik. esual.
- eta:** 1. lok. eta <Y>. *Ezpartinek eta galtzuñek.* 2. <Palabra de significado no determinado, utilizada como muletilla>. *Eztuk kusten fam-iliak zirela eta... andiek? (Lin). // Zortzi aurridiak... orain ez du iduri au errie dela (Lin).// Badire artorriek. Pena ederrekin*

- utzi tzue erekitzetik ártoa eta... Fidel arrek (Lin).// Asarratu da...bide eta lotzen direlaik, yoka (Lin) 3. eta abar, eta gainera <Y demás, y compañía>. Sukéldian saguz te beterik (Lin).*
- etsitu:** ad. etsi <Acostumbrarse a algún lugar, aclimatarse>. *Emen ezin etsitu (Eu).*
- etxabola, txabola:** iz. txabola <Choza en el monte>. *Baginue etxabola bat mendien (Mez). Sin. etxola*
- etxalde, etxealde:** iz. etxaldea <Casa con tierras, se les denomina a las casas que tienen mucha propiedad>. *Gerein errien erdi utsik dago, ta etxealde obenak utsik (Lin)// Alorrik aundienak etxealde aundienak dire zerengatik etxaldeko nagusiak zarrenez zarren izeten zire (Mez, Per).*
- etxaleku:** iz. etxaleku <Planta de la casa>. *Etxaleku ederra zeuke etxe arek (Auz).*
- etxamin:** iz. tximinia <Chimenea>. *Etxaminen pean ezautuko ute ori nor den. (Mez. Intza) 'Etxekoek dakite hori hor den'// Etxamin onei nondik yoaten zaio kea?' Etxealde honi nondik heldu zaio hondamena?' (Mez. Intza)// Etxe ontako andreak ez du etxaminetik kea ere utzi at(e)ratzen. 'Behar diren gauzetarako ere ez du txanponik eman nahi; hain murrizta da! (Mez, Intza) // Lengo etxamin aetan baize kedarrria (Lin).*
- etxarte, etxerte:** iz. etxartea <Paso estrecho entre dos casas>. *Etxartian utzi tut patata zaku oyek (Lin). Etxerte ortan atxuniak atra dire (Mez). Sin. mokarte.*
- etxazpal:** iz. etxe-ezpal <Astilla pequeña>. *Etxazpal batekin zilotan paratuz, ta saguek iltzen zire.*
- etxealde:** ik. etxalde.
- etxe, itxe:** iz. etxea <Casa>. *Itxian, itxian. itxez itxe tortzen tzire (Inbu)// Ta aburrituik itxan eon...ja ere ez (Est) // Denboraz tortzen zire Mezkiriztik kozinerak etxe frankotara (Mez)// Ez da ori nere etxera bidea 'Hori ez da egoki neretzat' (Mez, Intza).*
- etxegain:** iz. etxegaina, teilatua <Tejado>. *Etxegaña ortan egoten da katua (Auz).*
- etxekarria:** izond. itsaskorra <Pegadizo>. *Paper ori etxekarria da.*
- etxeki:** ad. itsasi <Pegar>. *Etxeki or!*
- etxenausi:** iz. etxeko nagusia <Dueño de la casa>. *Emen il dire etxenausi franko, denak uskaldunak tzire (Mez).*
- etxerte:** ik. etxarte.
- etxola, itxola:** 1. iz. etxola, etxabola <Chabola> 2. iz. <Tablilla que se ponía en los tejados>. *Etxola batzuk paratzen tzute mendien gaba pasteko (Mez)// Etxolaikin inek izeten zire teilatu goyek (Lin)// Etxol oek (Eu).*
- etxon:** ad. itxoin, itxaron <Espera, aguarda>. *Etxon, etxon, orain artuko tun ireak! 'Ago, ago, artuko ditun ordañiak' (Intza. Idoi).*
- etxondo:** iz. etxe ondoko soroa <Campo colindante a la casa, utilizado como huerta>. *Zazi gure etxondora ta karri egurre.*
- etzan, etzin:** ad. etzan, etzin <Acostarse, yacer>. *Gu zenbait aldiz berant etzaten baginue etxe artan. // Sukeldian etzaten nitze ta saguz beteik inguru guzitik (Lin).*
- etxidemu:** iz. etxidamu <Al día siguiente de pasado mañana>. *Etxidemu torriko da gure osaba.*
- etzin:** ik. etzan. (Azkué Est)
- euki:** ad. eduki <Tener>. *Euki dogun guti, euki dugun beti. «Guardemos lo que tenemos» (Est. Intza).*
- eun:** ik. egun.
- euneko:** adond. izugarritzko <Terrible>. *Euneko subiak kusi tut nik// Euneko kanpadera dago or (Mez).*
- eurorrek:** izord. heurorrek <Tú mismo>. *Ibiltzen al tuk eurorrek (Lin).*
- eurtiki:** ad. jaurtiki <Lanzar, arrojar>. *Eta berce itic errateco biocic ez izanez eurtiqui ciceion lurrera (Erro).*
- euskeldun:** ik. uskeldun
- euskera, uskera, uskara:** iz. euskara <Vasco>. *Emen, Iregin uskera erraten dugu (Irag)// Nik ikesi nue euskera txiripez (Lin)// Emen ezta uskerarik iteko maneraik orai (Lin).*
- eutsi:** ad. eutsi <Asir, agarrar> *Eutsi ongi.*
- exkorte:** iz. ezkorta <Portillo de varas que se quitaba y ponía para el paso de carros> *Ertxi exkorte goi! Exkorte ure etzagon ongi ertxiik (Irag, Mez).*
- extegi:** ik. estegi.
- exti:** ik. esti buelta.

- eyarte, ayarte:** iz. eiharte <Ligarza seca que se usaba para atar fajos y nazas>. *Eyarte ura ze erretzeko.*
- ezarri:** ad. ezarri, jarri <Poner, colocar>. *Eva tristeac ezarri baguinduza Luciferren esclavo...* (Erro).
- ezaundu:** ik. zaundu.
- ezautu:** ik. zaundu.
- ezbear:** iz. ezbeharra <Infortunio, desgracia>. *Ezbear aunitz izan zute oyek.*
- ezi:** 1. ad. hezi, gizarte gizarterako prestatu <Domar a los animales>. *Zaldi ori ez dago bate ongi ezie.*// *Zaldie ezten ginue bastako.*// *Lenago mandokoak ere ezten nitue nik, elurre iten zuelaik gañera ien ta or yauzike.* 2. part. <Partícula consecutiva>. *Hain conceptu vagoa ceucate turcoec Cristoen Armadan eci, veñeri ezaizute pensacen* (Erro).
- ezik:** part. ezik <Partícula comparativa>. *Estimetzen zute geyago beren dermioa ezik Ultzama.*// *Obe da mendire joan ezik Iruñera* (Lin).// *Ardi batek obe du kendu ortz guziek ezik bide falta.*// *Nik ez tut zaundu ezik etxeke illekin iten arie, bertze afe- ratu ezik ikusi.*// *Nayago zuen emen pagatu ezik Orzokoraño joan peño* (Lin).
- ezinbertze:** adlag. ezinbeste <Por necesidad>. *Ezinbertzez iten ginue guk ori.*
- ezkabi:** iz. ezkabia <Tiña>. *Ezkabie kanpora!* *Kantatzen zen San Juango suak zirenean.* *Auntz ezkabietu Urnizako dio errefrauak.*
- ezkaratze:** ik. eskaratze.
- ezkatari:** iz. ezkatari <Especie de liz o hilo fuerte que se hace con varios hilos, fro- tados con cera y que se emplea para coser la suela de zapatos>. *Ezkatariekin yosten nitue zapetak* (Lin).
- ezkibel:** iz. ezkibela, pertsona motza <Tímido>. *Ezkibela da ez dena benture- tzen yendiainkin.*// *Ezkibela da alketzen dena* (Lin).
- ezkondu:** ad. ezkondu <Casarse>. *Emen bizi- tze zen zure etxea den orretan, ezkondu ze leenik Kondianeko bateki* (Mez)// *Bertzoot ezkondu ze emengo bateki.* (Zil). ***ezkona- zi:** ezkonerazi <hacer casar>. *Ezkonazi zute neska goi* (Mez). Sin. esposatu.
- ezkongai:** iz. ezkongai, ezkontzeko dagoena <Novio-a>. *Aundi bezin on ba-zera, nere- tzat ona zera.*// *Aundi bezin fin banaiz, zu- retako sobra naiz.* (Bi ezgongaiek elkari esana) (Erroibar).
- ezkontza:** iz. ezkontza <Boda>. *Ezkontzak ere iten zute aitek o bertze kanporako yende zenbaitek.*
- ezkur:** iz. ezkurra <Bellota> (Azkue. Est). *Norata ezkurre, arata txerrien muturre.* 'Jendeak bezala, txerriak ere bizigarria den tokira nai' (Est. Intza).
- ezongi, ezongixko:** izond. patal, osasunik gabe <Débil, con mala salud> *Ezongixko daile* (Lin).// *Ezongi nindeila medikura torri ni- tze* (Mez, Intza).
- ezongixko:** ik. ezongi.
- ezpartin:** ik. espartin.
- ezpata:** iz. ezpara, bertze zenbait animalia- ren odolaz elikatzen dena eta ziztada minga- rriak ematen dituen a <Tábano>. *Ezpata da mugiezten tuena animeliak, abia da ori* (Lin).
- ezpel:** iz. ezpela <Boj>. *Bi ezpel bazire or* (Lin). ***ezpelezko kuxeta:** iz. <Cuchara de boj, se fabricaban en estos pueblos y se uti- lizan para cocinar>. *Ordun bazter guzietan yaten zen kuxeta aekin, ordun kuxetak ez- pelezkoak...* (Mez).
- ezperen:** junt. bestela <De lo contrario>. *Biar tzuen ta ferratu, ezperen ta maingutzen tzi- ren.* ...// *Ezperen Mezkitze mezara ta dene- tara* (Lin).
- ezponda, ezpondon:** iz. ezponda, maldan da- goen lur-zatia. <Talud>. *Ezponda artan erori ze bere autoaiki.*
- ezpondon:** ik. ezponda.
- ezpore, azpore:** iz. ezpore <Mosca grande que pica en el verano y hace grandes abones>. *Ezpore batek ozka in dire.*// *Ezporia da uli bet, badire beltzak ta badire bertze kolore batekoak.*// *Ezporeainkin mintzen dire abriak* (Lin).
- ezta zeren:** junt. ezta zeren, ez horregatik <No hay de qué>. *Milesker; ezta zeren. Esker mile. Ezta zeren.*
- eztal-pala:** ik. aztal-pala.
- ezteka:** iz. ezteka <Collar del ganado, fabrica- do en madera usado para atar a ovejas y ca- bras>. *Eztekak izeten zire auintzendako ta ola, orduen bazute emen olako kuñe bat bezala, ematen zeko buelta erdie ta etze pe-*

ligroik atrako zela, ya lotuik zego auntze, zurezkoak zire (Mez).

ezten: iz. eztena <Aguijón>. *Badire beltz batzuk ta mear batzuk eztenaiki, bitxo ona tire, gañetik eztezakezu kendu (Mez).*

eztiketa: iz. eztiketa, ezti multzoa <Montón de miel>. *Zenbaitzuren arimeleko kofa zute-*

nek arimeleko eztiketa artzen zinue, errannai dut anitz (Lin).

eztiki: adag. eztiki, eztitasunez, emeki <Suavemente>. *Eztiki mintzatu zue (Lin).*

F

- fabore:** iz. faborea, mesedea <Favor>. *Eskribitu zire faborez ta faborez igortzeko (Mez).*
- fal-fal, fol-fol:** onomat. 1. <Sonido que se emite al soltar una mariquita>. *Marigorringo fal, fal, fal.* 2. <Sonido que imita al viento suave>. *Orai aizia fol-fol-fol dabile.*
- fale:** ik. yoale.
- famili:** iz. familia <Familia>. *Lau famili bizi dire (Us).*
- fan:** ad. joan <Ir>. *Fan biar duzu mendire? (Ur).*
- fanfarro:** izond. harroa <Fanfarrón>. *Gizon goi arrun fanfarroa ze (Mez).*
- fanfarrokara:** izond. harro antza <Estilo fanfarrón>. *Ure ze fanfarrokara (Lin).*
- faranda:** iz. baranda, escudela <Barandilla del balcón>. *Faranda berrie paratu dugu kalerien (Lin).*
- fardel:** izond. zatarra, gutxi garbitzen dena <Persona desarreglada, desaliñada, indolente>. *Ori nexka fardela! Gizon bat ezta kiena beztitzen o zapeten paratzen o ola erraten dugu fardela.* Sin. fardelenekua.
- fardeleneko:** izond. fardela <Mal vestido, desaliñado>. *Fardelenekua ze aur ure! Sin. fardel.*
- fardelkeri:** iz. fardelkeria <Desarreglo, chapuza>. *In tzazu ongi, fardelkerik gabe (Mez).*
- farranduska:** izond. farranduska <Mujer callejera que anda de una parte a otra y es poco amiga de estar en casa>. *A ze farranduska inik zauden! (Mez).*
- farrastatu:** ad. farrastatu <Deshojar las cañas de maíz> (Azkue. Est).
- farrusko:** izond. farrusko <Orgulloso, fanfarrón>. *A ze farrusko dailen aur goi!*
- fedea:** iz. fedea <Fe>. *Fede sanduac eracusten digu (Mez).*
- feri:** iz. peria, feria <Feria>. *Len joaten tzine Auritzera ta tortzen zire feriera, tortzen zire kriston lekutik yendiak (Lin).*
- ferra:** iz. ferra, zamabereei eta behi aziendari apoan paratzen zaiena <Herradura>. *Arotzak paratzen tzitue ferrak.*
- ferratu:** ad. ferratu, ferrak jarri <Herrar>. *Bei ure ferratu bear dugu (Lin).*
- ferratzaile:** iz. ferratzailea, ferrak paratzen dituen a <Herrador>. *Gure aitaxi arrun ferratzaile ona da (Mez).*
- ferreta:** iz. ferreta, pegarra <Herrada utilizada para traer agua, cántaro>. *Orai bustik baitzaude, ekartzazu ferreta ure (Mez, Per).*
- fiesta:** ik. festa.
- festak in:** ik. bestak in.
- fiar, fier:** izond. fierra, sendoa, menderakaitza <Fuerte, vigoroso>. *Ezpela anitz fierra da (Mez) // Man fier! (Lin) // Astoak dire fieriak (Ilur).*
- fiarki, fierki:** adond. fierki <Muy, mucho, firmemente>. *Maiteteu fierki. // Orren ozka da fierki gaixtoa. // Ene ama fierki langilea ze (Lin, Mez).*
- fier:** ik. fiar.
- fierki:** ik. fiarki.
- fietu:** ad. fidatu <Fiarse>. *Orrekin etzake fietu.*
- filde:** iz. filda <Cincha de los animales que se les ajustaba debajo de la tripa>. *Filda erxtituik astoa etzaken erori.*
- finezi:** iz. finezia <Astucia, engaño>. *Baute finezi andie.*
- finitu:** ad. bukatu <Acabar>. *Nola in, ala fin. Nola bizi ala il (Intza. Est) // Finitu dire sotsak emen (Lin) // Gelditu zenak zituen iru tanto ta berziak ameka, eta fini (Eu).*

fio in: ad. fidatu <Fiarse>. *In tzire andiek arboleak ta etzen nior fio ietera eta golpatzeko* (Lin).

firilli-faralla: esam. *Otsaila firili-faralla*. ‘Otsaila txiki eta gehienetan txar’. (Intza) «Cuando comienza a nevar un poco con copos pequeños y secos decimos firilli-faralla. Comunicación personal de Zoilo Moso» (Intza).

firurikeka: 1. adond. bueltak abiadura handiz <Girando, dando vueltas a gran velocidad, precipitadamente>. *Autoekin joaten ze firurikeka, altzuen guzien, gero zu or balin bazaude, emen iten zue frenatu, baño olako astokerietzuk iten zitue* (Lin). 2. <Sonido torbellino, haciendo ruidos estridentes>. *An firurike zailen*.

fisutxe, fitxutxe: iz. fitxutxa <Ventisca, lluvia, nieve y viento a la vez>. *Neguen bordaldian erabiltzen ize fisutse ta ibiltzen gine gaizki joateko // Egun fisutse dabilek*.

fite: adond. fite, agudo, laster <Rápido, presto>. *Fite joain zela lagun itera. Laster ineunte, fite, ez uzteagatik urbilian tortzera* (Lin).// *Fite erre'ituzu bordak!* ‘Agudo asperu zara lan edo lagun edo etxe hortaz’. (Mez, Intza).

fitsik: adond. deus, ezer ez <Nada, miaja>. *Eztut fitsik ein*.

fosa, fuesa: iz. <Fuesa. Especie de reclinatorio con agujeros para colocar velas, se pone en la iglesia para honrar a los muertos>. *Fosak baziren elizan ta an paratzen zire belak beren ilendako ofrezituik. // Gure etxeko fuesa or da*.

fraille: iz. 1. fraile <Espigón de piedra que sale a ambos lados de la fachada>. *Fraille andiak tu etxe orrek*. 2. <Morillo de los fogones, hierros donde se apoyan los maderos>. *Bi fraile bazire su ondoan, arri gogor batzuk zire fraileak eta batetik bertzera burni luze bat*.

franko: adond. franko, asko <Mucho, abundante>. *Orduan denboraz tortzen zire Mezkiriztik kozinerak etxe frankotara* (Lin).// «Kara kara elea franko; eta gibeletik aztalak yan» (Intza) // *Emen maistru franko izen dire, anitz, anitz* (Lin).

***frankotan:** adond. anitzetan, askotan <A menudo>. *Semei frankotan erraten dakote* (Mez).

frantsa: iz. eta izond. frantsesa <Francés, dice-se de los habitantes de Iparralde>. *Frantsak zire mutiko goyek // Frantzien ere diferente da emendik, baño inik frantsa ere konprenditzen dut* (Eu).// *Frantsak bijilatzen zue* (Ger).

frinketu: ad. finkatu, oina lurrean paratu <Pisar en el suelo>. *Erabiltzeko, biau zu frinketu lurrian zangoekin* (Lin). // *Ezin frinketuz gelditzen tzire animele goyek*.

fronton: iz. frontoia, pilota-lekua <Frontón>. *Ni Primonian [etxe bat] nindego, frontoninain ondoan* (Mez).// *Frontonan nindegolaik, karri zuten andik ta atarien atra zute kotxetik* (Lin).

frutu: iz. frutua <Fruto>. *Pasea ceicela lecu eder artan, devecacen ciotela arbole bateco frutua bacarric* (Erro).

fuesa: ik. fosa.

fuin: iz. zool. Lepatxuria, udoa <Garduña>. Lat. *martes fuina*. *Oian artan bazire fuinak bai*.

fu man: ad. putz egin <Soplar>. *Fu man zion ta biztu zen sua*.

fullero: izond. entregua, bertzeen artean nabarmentzen dena <Orgulloso, ruidoso, que destaca entre los demás>. *Mutiko fulleroak zire oyek* (Mez).

fumetu: ad. erre <Fumar>. *Kusi tut fumezaleak lenbixiko zigarroa biztu ondoan lerriteko ezutlke, gise ortan enue fumetiko, biño neri eztire iten* (Lin).// *Nik usteut fumetzen duen karreteroat baño geyago* (Lin).

fumezale: izond. fumazalea <Fumador>. *Anayak orrenak fumezaliak zire geenak* (Lin).

funts: iz. funtsa <Fundamento, formalidad>. *Eztu inolako funtsik orrek* (Erro. Azk. Eransk).

funtzio: iz. funtzioa, ileria <Funeral>. ***funtzio aide:** iz. ilerietara abisatzen ziren ahai-deak <Parientes que acudían al funeral>. *Hiltzean ere bai deitzen zire funtzio ahai-deak* (Mez, Per).

furrillo: iz. furrilloa <Pestillo de madera, adabilla>. *Furrilloa da olaxeko troxoat erdien xiloteekin, sartzen da iltze bat emen-*

dik ta atarie erekitzeko zuzentzen da, ta exten delaik makurtzen duzu te gelditzen da ertxik (Mez).

furrunda: iz. furrunda <Enfado súbito, desaire>. *A ze furrundak dabilen neska goi!* (Mez).

furrutoska: iz. irrintzia (Irag) (I. C.)

futots: iz. zool. hudo <Hurón> *Lat. Mustela fudo* (Irag). *Bai, futotxak ibiltzen tzire inguru onetan (Lin) // Futotxak dire olako bitxo txar batzuk ta sartzen dire ollotegietan.*

G

gabatxa: ik. babatxa.

gabe: ik. gau.

gaberd: iz. gau erdia, gaberdia <Media noche>. *Gaberdien atratzen zire txori oyek.// Gaberdin min andie paratu zekio ta etzekin zerin (Lin).// Guk beti izeten dugu gaberd guatzera joateko, beti, amabiek, oronbata...* (Lin).

gai: iz. gaia, lana <Trabajo, tarea>. *Gaian abietzeko bear da indurie (Mez).*

gain: adond. gainean <Encima>. ***zaldigañan:** zaldi gainean ibili <Montando a caballo>. *Zu beti zaldigañan. *...n gañean:* posp. <Acerca de>. *Emazten gañean dago yelos-tue ori.*

gainbera: iz. gain-behera <Cuesta abajo>. *Etxe goi gainberatian dago (Lin) // Zure goi balin badae gainbera, lardeka orrek eztu uzten korritzera.*

gaindegi: iz. gailur, bizkar <Caballeta del tejado. Línea horizontal y más elevada de un tejado, de la cual arrancan dos vertientes>. *Gaindegie paratu.*

gaingiroki: adlag. gaingiroki <Superficialmente> (Azkue. Est).

gaitzes: ik. gaitzes.

gaitz: iz. gaitza <Mal>. «*Onekin dayela urteko gaitzik andienak*» esaten zen edalontzi bat hausten zenean.

gaitze: izond. 1. gaitza <Alto, fuerte, grande>. *Gizon gaitze da ori.* 2. izugarria, andana bat <Terrible>. *Bildu ze jendealde gaitza (Mez).*

gaitzeru, gaitzuru: iz. gaitzerua <Cuartal, medida de grano>. *Gaitzeruet lau alamote dire // Gaitzeruet da neurri bat (Mez).*

gaitzes, gaitses: izond. gaitzetsa <Despreciado, no deseado>. *Gizon gaitse-*

sa da ori.// Izeten dire yende gaitsetsak beti aritzen baitire marmarka bertzei (Lin).

gaitzetsi: ad. gaitzetsi <Despreciar>. *Gaitzetsi zuen anayak eman zion guztia.*

gaitzuru: ik. gaitzeru.

gaixtakeri: iz. gaixtakeria <Travesura>. *Aur giñelaik, orduan gaixtakeriera... izen gara franko rebéldiak denboratez (Lin).*

gaixto: izond. gaiztoa <Malo>. *Arrun gaixtoa da aur ori.// Bi edo iru pakete egunian fumentzea gaixtoa da osasunendako (Lin).// Alubie zingerraikin ere ezta gaixtoa (Mez).*

gaixtu: ad. gaiztatu <Malear>. *Orrela den arimele bat etzakezu iruki barnian, denak gaixten ditu (Lin).*

gaizkitu: ad. eritu, gaixotu <Enfermar, ponerse mal>. ... *uste dutelaik begi gaistua bota diotela bere aziendan eta asten dire gaizkitzen bat edo bertze (Mez, Per).*

gaizo: izond. gaizoa, gizagaizoa <Desgraciado, indefenso>. *Ai zu gaizua!*

galdin: ad. 1. eskatu <Pedir>. *Ibiltzen tze galditen limosna etxez-etxe (Lin).// Or dago lanian asi zen denboratik onat, galdin zuzte ogei neska [lantegi batean] ta joan tzire bi aurridiak, ebek, esposatuik tagon goi ta au ta biek aprobatu zuzte.// Sorogañera joaten tzinen zerbait yan naye, orduen galditen zinue zerbait (Lin).* 2. galdetu <Preguntar>. *Badakit nok ze señale duen ta orgatik ezit galditen.*

galamu: ik. kalamu.

galdu: ad. galdu <Perder>. *Orrequi guciaiqui Jangoico ofendituac eztu nai galducera drechotic (Erro).*

galgarri: izond. kaltegarria <Perjudicial, pernicioso>. *Ene denborain galgarri da ori.*

- gallego:** iz. mendebaldeko haizea <Viento del Oeste>. *Bertze goi gallegoa erraten diote, Galiziatik eldu baite* (Mez).
- galondo:** iz. garondoa, pelagaina <Cerviz> (Picabea). *Galondoan artu zue golpe aundie*.
- galopeka:** adond. trostan, galapan <A galope>. *Joaten gine paradara galopeka, galopian*.
- galtza:** iz. galtza <Media>. *Nere amak etzue mezara joateko baizik galtzaik paratzen, galtzai kebe erabiltzen tze beti* (Lin).
- galtza-korda:** iz. galtza korda <La cuerda de los pantalones>. *Zure galtza-kordak izain du korapilo ori! Zuk izango duzu akats hori!* (Intza).
- galtzale, galtzalu:** iz. galtzoina <Especie de calcetín tejido con lana tupida y abrochado a la altura del tobillo que se ponía con las abarcas>. *Galtzaleak erematen zire lenago* (Mez).// *Jeneralian erosiak zire, zangoaren forma emanik, bi botoiez lotuak* (Mez).
- galtzalu:** ik. galtzale.
- galtzamotz:** iz. galtzamotza <Especie de polaina hecha de lana> Sin. galtxaxabala.
- galtzaperlote, galtzapertoko:** iz. galtza-zabala <Calcetines gruesos de lana que se ponía el pastor> (Auz).
- galtzapertoko:** ik. galtzaperlote (Auz) (AE-LANR).
- galtzaxabal:** iz. galtza-zabala, galtzoin <Especie de polaina hecha de lana>. *Denbora artan ibiltzen zuzte galtzaxabalak belaunetaraño*. Sin. galtzamotz.
- galtzoin:** ik. galtzuin.
- galtzorratz:** iz. galtza-orratza <Aguja de hacer calcetines>. *Galtzorratza ze galtzak eta egiteko* (Mez).
- galtzuin, galtzoin:** iz. galtzoina <Calcetín gordo, media>. *Galtzuñe ederrak iten zitue gure amatxik.// Ardiain ileakin iten zue aria amak gizonen galtzoñendako.// Nere amak ogei ta lau orduz galtzuin pare bat iten tzue* (Lin, Mez).
- ganbara:** iz. ganbara <Paso o pasillo muy grande en una casa>. *Etxe andi oetan badakizu ze ganbara tiren, paratzen ziren mai betzuk luziak* (Lin).
- ganbela:** iz. ganbela <Pesebre hecho con el tronco ahuecado de un árbol para depositar el pienso>. *Zerriak ganbelan yaten zute, ganbela da pentsue yateunten lekuan* (Lin).
- gañeko sorallu:** iz. sorailua <Techo>. *Gañeko sorallue ondatuik dago* (Irag).
- gar:** iz. garra <Llama>. *Ta ikusi nuenian ya garra, bota nitze gibelera* (Mez).
- garabarril:** ik. garagarril.
- garagar:** iz. garagarra <Cebada>. *Artoa ta garagarra ta óloa eta ori dena nasi* (Eu).
- garagarrila, garabarril:** iz. garagarrila <Junio>. *San Juan goizian garagarrillein ogeite lauean* (Mez, Per). Sin. garagartzaro.
- garagartzaro:** iz. garagartzaroa <Junio>. *Garagartzaroon bero andia iten zuen lenago* (Ai, Lin). Sin. garagarril.
- garaitu:** ad. garaitu <Ganar>. *Mezkirizko pilotari arrek garaitu zue* (Mez)// *...eta garaitu bentaja andiarequin mundu ontaco berce gende guciac* (Erro).
- garano:** izord. batik ere <Ninguno>. *Urepelgoek eztute iñor prosperatu orrek pezela, garanoatek ere, ezta batere. Bakarrai erraten zaió 'garanoa'* (Irag).
- garbitu:** ad. 1. garbitu <Limpiar>. *Garbitu ongi sukeldia*. 2. hil <Matar>. *Auto arek katue garbitu zue.// Erlia bizio gáixtoa zen zenbaitendako... baldin neskato ozkiten bazute periodoakin zegolaik.. garbitzen ze, iltzen zue!, etze kontu anitz oyekin. Lengo zar ayek ibiltzen zuzten erliak nai zuen gisen* (Lin). 3. bukatu <Acabar algo>. *Ayek garbitzen zuzten denak* (Lin).
- gardabera:** iz. kardabera <Cardo blando, sin espinas>. *Gardue da dena tzizte, ta gardabera tziztei kebe. Loria atratzen tute biek* (Lin).
- gardu:** iz. gardu <Cardo con espinas>. *Yorratzen ginue, garduak kartzen ginio mayatzian, zutik iten ziñuze moztu garduek* (Mez) (Irag, I.C.).
- gargantxola:** iz. maiatzean ateratzen den lore hori kolorekoa <Flor que sale en los campos en Abril y Mayo, amarilla intensa llamada Pajaritos de Dios>. *Gargantxola anitz gure sagoietan* (Mez).
- gari:** iz. garia <Trigo>. *Etxerako erekitzen ginue garie*. *gari bizardun: gai bizarduna

- <Trigo con espiga>. ***gariketara**: adlag. garia biltzera <Operación de recogida del trigo>. *Gariketara joaten tzire iteko gari ona*. ***gari motxoa**: iz. izond. ez duena bizzerrik <Dícese del trigo que no tiene espiga>. *Gari motxoa da ez duena bizzerrik*. ***gari pikor**: iz. gari pikorra <Grano de trigo>. ***gari yorra**: ad. *Moztu biar zire garduek*.
- garile, garilla**: iz. garila <Julio> (Lin).
garilla: ik. garile (Ai).
garipiru: iz. galburua <Espiga de trigo>. *Gelditzen bazire garitik, garipiruek artzen zinuze*.
garitxa: iz. garitxa <Verruga>. OEH. Erro.
garizume: iz. garizume <Cuaresma>. *Garizume artan errien egon gine*.
garrote: iz. makila <Garrote, para azucar a los animales>. *Garrotiak in yo ta ez segitu nai* (Mez).
garzel: iz. kartzela <Cárcel>. *Ilcearequin even arimac erausten ciren, ero erorcen ciren infermuco garcel ilumetara* (Erro).
gasna: iz. gazta <Queso> *Ori kontserbatzen al duzu naiduzunendako, gasnai paratzeko ta* (Mez). Maizago gazta.
gatapurtxintxe, kataburtzintze: iz. kataburtzintze <Ardilla>. *Gatapurtxintxe pollitek kusi tut mendien* (Est).
gatu: iz. katua <Gato> (Lin, Est). *Gatu beltza izen ginue gure etxian // Gatue... gerran yan nue bat, aldi betez, an aparezitu zen gero gátue marrakaz, apokas enitue bota bazter guziek kanpora, eztut yan yágoik* (Lin).
gatz: iz. 1. gatzá <Sal. Expresión utilizada para llamar a las ovejas, y poder contarlas mientras comen sal en alguna piedra del monte>. *Gatzá, gatzá!* 2. *Etze ez ure tez gatzá* <Expresión que indica que alguien es soso> (Lin).
gatzegi: iz. gatzegia <Cuajo>. *Gatzegie ze esnian irukitzen zue deposito ure azuriek, ure ze gatzegie* (Mez). // *Esnea bakarrik edaten duelaik, biltzen da gatzegire, ta iltzen balinbauzu zuk gatzegi ure dauka beteik*.
gau: 1. izord. hau <Éste>. *Misterio gau edo obra gau* (Erro). 2. iz. gaua <Noche>. *Igual bazire yendiak gabe itera gelditzen tzirenak o azienden tratantiak ero oyetaik*.
***gabas**: <De noche>. *Gabas gañera! erituik, Emilio gizajoa, ditu arrek orai irurogei ta lau urte*. ***gabera**: adond. gau aldera <Hacia la noche, a poco oscuro>. *Gabera dudikebe eman zio atakea biltzera*. ***gabetik argire**: gauetik argira <De la noche a la mañana, súbitamente>. *Baze Larrasoañan Garcia bat aberastu zela gabetik argire, frantsesak emendik zezí Retirada Frantziera orduen emen mandoak eta kargatuik urrez eon omen tzen bat fite, ta be-raek lo zeudelaik kendu urria, ta kajona urrez bete, ta orregatik erraten diote orrei «Pronto rico», izen goi* (Lin).
gaubela: iz. gau-beila <Velatorio que se realizaba en las casas cuando se muere un familiar> (Mez). *Iten ginuze bai gaubelak*.
gauinere, niñere: iz. gauinerea <Murciélago>. *Gauineriak bazire* (Mez). Sin. xaguxar.
gaurgero: adond. gaurgero <Ya, para ahora, desde ahora>. *Gaurgero kafe ure aztaletara joan zaizu* (Mez) // *Gaurgero konduztzen dailenak yakiniar zue zer den // Julia arek badu gaurgero adine*.
gaurgotik: adond. gaurgoitik <Ya, para estas horas>. *Nik fumetu izen banue zenbaitek bezala bider o iru pakete egunian gaurgotik biotzetik jibetuik o enterratuik nindego* (Mez).
gauz: iz. gauza <Cosa>. *Gauz bat* (Ost. E.I)
gaxte: izond. gaxtetxoa <Jovencito de 6 a 12 años aproximadamente>. *Gu gaxtia giñelaik zorriak izeten ginuze*.
gazta: iz. gazta <Queso> (Lin). *Gazta onak iten ginue gure etxean*. (Mez). // *Frantsesek errateunte gasna, emen gazta*. Sin. gasna.
gatzain arbole: iz. gatzainondoa <Castaño>. *Gatzain arbole azpien egoten gine gu beti* (Mez).
gatzaindi: iz. gatzaindia <Castañar>. *Lenago ze gatzaindie emen bi etxendako urtian*.
gatzamenta: iz. menda, osasun-belar <Hojas de menta>. *Gatzamenta ayek urrin goxua zute* (Erro).
gatzamin: iz. gatzamina <Queso fuerte y picante hecho después del proceso de putrefacción>. *Gatzamine arek iten zitue ar batzuk* (Mez). // *Gazta beratz gatzamine da*.
gatzanbera: iz. 1. gatzanbera <Requesón> (Ai). 2. mamia <Cuajada> (Erroib. Est).

- Gaztanbera iten ginue ta anitz goxo ze* (Mez). // *Gaztanbera ekartzen direte Baztandik ta esnia arriekin erretzen da* (Mez).
- gaztaro:** iz. gaztaroa <Juventud>. (E.I) (Ost).
- gatzazar:** iz. gazta-zaharra <Queso fuerte y picante>. *Gatzazarra in te gordetzen ginue freskera artan* (Mez).
- gazteri:** iz. gaztedia <Juventud>. *Denbora atez gazterie kusi o oraingo gazterie kusi, nere denboran ze kanbio artu duen* (Lin)// *Nere denboran umore goorra izeten zue gazteriek* (Mez).
- gazur:** iz. gazura <Suero>. *Zerriei botatzen gindeko gazure*.
- geago:** zenb. gehiago <Más>. *Yende geago torri tze atzo*.
- gelari:** iz. zerbitzaria <Camarero> (Azkue. Est).
- gelditasun:** iz. mantsotasuna <Lentitud>. *Gelditasune anitz* (Eu).
- gelditu:** ad. gelditu <Detenerse, parar>. *Ta gerran zego geldituik frentia* (Lin).
- Gerein, Gereñe:** top. Gerendiain <Biskarret-Gerendiain>. Herri honek toponimo bikoi-tza du. *Iru errien artean artu zute Sorogaindik ura erri bakotzeko Lintzoain, Gereñe (Biskarret) eta Mezkirizek. // Gereñen bazue aizpe bat espostuik* (Mez).
- Gereñe:** ik. Gerein.
- gerrek:** izord. geurek <Nosotros mismos>. *Nola bear diogun escatu Jaungoicoari penitencia eta misericordia guerec eguiten tiogunez* (Erro).
- geren:** izord. gure <Nuestro>. *Nola bear tioguten gure ere barcatu gueren proximo lagunei* (Erro). // *Emen falta dire... geren denboraik orai gauze anitz, erbiek, ezkilatxoak* (Lin).
- gernu:** iz. gernua <Orina>. *Gernu oria iten zue bei arek*.
- gerokek:** izord. gerok, geurek <Nosotros mismos>. *Gerókek inen dugu ongi* (Zil).
- gerotik:** adlag. gero, ondoren <Luego, más tarde>. *Hitz goi gerotik atra da*.
- gerrauntze:** ik. gerruntze (Eu).
- gerren:** ik. kerren.
- gerriko dantza:** iz. gerriko dantza <Danza en la cual los bailarines van saltando por encima de una larga faja que sostienen dos de ellos. La faja es elevada poco a poco, y el que tropieza en ella pasa, castigado, a sostener uno de sus extremos. Esta danza se bailaba en Eugi y en Alkotz> (Irib. Voc. Nav.).
- gerrontze:** ik. gerruntze.
- gerruntze, gerrontze, gerrauntze:** iz. gerruntzea <Lomo, cintura, riñones, parte inferior de la espalda>. *Gerruntzeko mine andia dut.// Aldi betez, emen pobrei iten gineko or gerruntzetan moztu ilea, biloa, zorrik eta balinbazute botatzeko zenbait* (Mez).
- gerunen:** izord. geuronen <De nosotros mismos>. *Biramon goizian asiar ginue gerunen lanian, abanzatzen* (Mez).
- gesal:** iz. gesala <Nieve medio derretida, balsa de nieve>. *Gesala ze eta ezin ibiliz heldu nitze iturritik* (Mez, Per)// *Gesala anitz* (Eu, EAEL).
- geyagoko:** ik. yagoko.
- gibel:** adond. gibela <Atrás> (Est, Erroib). *Kara kara elea franko; eta gibeletik atzalak yan* (Intza)// *Orai neskak mutilen gibeletik.// Arren gibeletik ibiltzen gine* (Inbu).
- gibelalde:** iz. atzekoaldea <Parte de atrás>. *Gibelaldian dire aurrak yolasean* (Mez).
- gibelatu:** ad. atzeratu <Atrasar>. *Bear dut gibelatu erleju goi.// Ezta amabortz egunez ere etzire utzi gibelatzera* (Mez, Per).
- gibelka:** adlag. gibelaka <Hacia atrás>. *Zazi zu gibelka* (Mez).
- gibelurdin:** iz. gibelurdina, ziza mota bat <Tipo de seta denominada pie azul>. *Gibelurdiñak ez dakit iendiak iaten dituen* (Mez, Per).
- gie:** iz. 1. gidaria <Guía>. *Ori de berdin kontrabandoan, damazkizu ogei gizon ta zu zera gie pues erematen tuzu nauzun lekutik*. 2. zutoina <Guía del árbol>. *Gie oetaik injertatzen dire bertze arbole batzuk* (Lin).
- giltza:** iz. argi-giltza <Interruptor de la luz>. *Eman giltza orreri!*
- giltzarri:** iz. giltzarria <Piedra clave de la bóveda>. *Orai ezugu iten giltzarrik ez baitugu iten, portalak erakiten tuenak errañiarko du* (Mez) // *Arkoan dauden arri oyek, baute erdien bat, giltzarrie, yagozi zimitorioan dauden oyek, oye baute or bat negurrien in ta utzi bertze oyek apoya daitzile* (Lin).

giltzetu: ad. giltzatu, giltzarekin hertsi <Cerrar con llave>. *Giltzetu dugu atari goi.*

giltzezulo: iz. giltza-zuloa. <Agujero de la llave>. *Giltzezulotik pastu ze mear-mearra paratuta (Mez).*

giltzurin: iz. giltzurina <Riñón>. *Giltzurinak ere yaten ze lenago, ta arrun goxua egoten ze (Lin).*

giri: iz. eta izond. behorraren araldia <Celo de la yegua>. *Aurizko zaldi eder batera erematen zire erri ontako biorrak giri zeudelaik (Mez, Per).*

gisa, gise: 1. iz. gisa, mota <Clase, tipo> *Azienda gisa ori // Belar gisa oitakoak geienak yaten dute beiek eta ardiek.*

2. adond. *-**ren gise** <Modo>. *Atrazten tzire beren gise etxera.// Eztakit ze gisetan zego, baña badakit or zegola, paratu baitzute legia bertze gisetian, zortzi orduz (Mez) *gisa guzietara: adlag. modu guztietara <De todas maneras>. Gisa guztietara nik garbitu biar dut etxea. *gise guzietan: edozein modutan <De cualquier manera> Oraí eztakigu zer yaten dugun, gise guzietan. *gisetera: modu batera <A un modo>. Diferentzia ori duk, erakuste gisetera o erakutsi bertzera. *gise berean: adlag. gisa berean, modu berean <Del mismo modo> Guise berean gure obra onac... (Erro). *bertze gisen: <De otra manera>. Lenago bazire animele batzuk lagarto erratan zakotenak, puzkerra deitzen zuzte euskeraz, orra!, ta bertze gisen yendiak itentuen (Lin).*

gixajo: izond. gixajoa <Incauto, infeliz>. *Ori mutiko gixajoa! (Mez).*

gizandu: ad. gizendu, loditu <Engordar>. *Bertze batzurretan txerri gizanduak saltzen dire (Mez, Per).*

gizon: izond. gizena, lodia <Lodia>. *Arrun gizona dago neska goi (Lin).*

gizenki: iz. gizenkia <Tocino del cerdo>. *Gizenkie ta magra yaten ginuze guk.*

gizongai: iz. gizongaia <Novio>. *Gure neska-toak badu gizongaia.*

gizonki: iz. gizonkia, gizasemea. <Hombre, varón>. *Etzire gizonkiek torri, maztekiek zire.*

goale: ik. yoale.

goan: (Irag) ik. yoan

goartu: ad. ohartu <Darse cuenta>. *Ara non goartu nitze an zegola.*

goatze, guatze: iz. ohatzea <Cama>. *Gure guatzia ongi inik dago.// Tazat ure artu ta guatzera joaten ze (Mez). Sin. ofe.*

godolio, odolio: iz. goroldioa <Musgo>. *Godolioa biltzen ginue eguerrietan // Leku ortan baze godoloz, ola goratasun ontan (Lin).*

gogo: iz. gogoa <Ganas>. *Baniz, non gogo, an zango. 'Baniz (non ere bainago), nonai nagoela'. (Mez. Intza).*

gogo izan: ad. gogoa izan, asmoa izan < Tener intención>. *Ala usteut, uste onekin ilgogo ut (Mez).*

gogor, goor, gor: izond. izugarria, handia <Terrible, enorme>. *Aezkoako bordalde ayetan irukitzen zute bilerrozi numero gogorra (Lin).// Iten zire besta gogorak.// Lenago baze errespeto gogorra lengo aite ta amendako. // Sos goorra ze denborartan.// Famile gorra giñen (Lin).*

gogotik: adlag. gogotik <Con ganas>. *Eurie gogotik aritzen da (Lin).*

goibel: iz. 1. hodeia <Nube oscura>. *Goibel batzuretaik torzen da eurie (Mez).*

2. <Cielo oscuro, sombrío>. *Aguercen ci ceizquiozen goibel bazuc oiñazturez, eta ortoxes beteric (Erro) // Zeruen goibel anitz (Zil).*

goibeldu: ad. lainotu, goibeldu <Nublar>. *Goibeldu de anitz (Mez).*

goien: adond. goren <En lo más alto>. *Jaungoicoaren gracia guciac, goien-goieneco puntuan (Erro).*

goiti: adond. 1. goiti <Arriba, hacia arriba>. *Goiti bizi dire goyek.// Zazi goiti ta kartzu liburu goyek.// Goiti ortan dago Batiten borda goi.// Belaumetaik goitiago du mine orrek. 2. *emendik goiti: hemendik aurreta <En adelante> Emendik goiti inen dut nik lan goi (Lin). * goitiko: Goitiko pisuen bizi dire (Lin)*

goitikera: izond. harroa <Orgullosa>. *Aurizberriarrek baute fama ola goitikera (Irag).*

goititu: ad. goratu, goititu <Levantar>. *Ze goititiar duzu?// Abuñac ceruraño goiticen ci-rela (Erro).*

goixertu: ik. goizertu.

- goiz meza:** iz. goizeko meza, meza nagusia <Misa mayor de los domingos>. *Goiz meza, iendetan, goizetan, iende góizian (i)zeten zen zázpietan.*
- goizeko:** iz. goizeko janaria <La copilla de la mañana, se toma a las cinco y media de la mañana y consiste en café con leche o sin ella y pan (Azkue AN-Erro).
- goizeko izarra:** iz. goizeko izarra <El lucero del alba>. *Goizeko izarra atra da.*
- goizik:** adond. goiz <Temprano>. *Goicic moguitu behar dugula, goici eman beartiogula graciac. (Erro)// ...ta goizi joan bear bazen, joaten zen goizik, beño lautako laurterdietan joaten ba zinen ya ez zuen inportatzen ere (Eu).*
- goizoro:** adond. goizero <Todos las mañanas>. *Denborartan balin bazire amalau atso goizoro mezara, olatat erematen zuzte (Lin).*
- goizter:** adond. goiztiar, goiz jeikitzen dena <Temprano>. *Beti goizter yeikitzen zire aur ayek // Maria Madalena egun ain goizter moguiceac Jesuchristoren bila (Erro).*
- goiztertu, goixtertu:** ad. goiztertu, goiz jeikitzen dena <Amanecer>. *Pello, goiztertzen ari duk // Goizian goiztertu ta lanera, ta balaek denak biar tzinuze soinka atra bizker artara, etze bideik niara, orai bai.*
- goldarron, koldarron:** iz. eta izond. goldarron, arantzez betetako landarea *Ononis espinosa* <Planta herbácea con pinchos grandes>. *Goldarron anitz izeten ze soro ayetan // Inbuluzketako bati Goldarron erraten zekote (Mez).*
- golpatu, kolpatu:** ad. kolpatu <Golpear>. *Golpazkik ongi! // Arri aetan golpatzen zuzte arropa // Eiten zute putzue ta an paratzen zitue arrie ta artan kolpatzen zute arropa (Lin).*
- gonbidatu:** ad. gonbidatu <Invitar>. *Oyek ez-tigute gonbidétu (Mez)*
- goñata:** iz. koinata <Cuñada>. *Goñata torri ze bizitzera etxera (Lin).*
- goñatu:** iz. koinatua <Cuñado>. *Badu goñatua emen // Nere goñatue illik arpatu ginuena.*
- goñube:** ik. koñube.
- gor, goor:** ik. gogor.
- gora:** izond. altua, gora <Alto-a>. *Anitz gora mitiko goi (Mez)*
- gorabera:** 1. adond. <Poco más o menos>. *Ni (sic) banitue emezortzi urte, guti-gorabera. (llu) // 2. iz. gora behera <Una aproximación>. *Bi ordu eta erdi, bigordu terdi gorabera bat (llur).**
- goraintzi:** iz. (gehienetan pl.) goraintziak, eskuminak <Recuerdo>. *Goraintziek man dazkot orrei (Mez).*
- goratasun:** iz. goratasuna <Altura> (Lin) *Goratasun aundie dago pareta ontan. // Onen goratasunetik edo ola atratzen zire bi adar // «Goratasunak estaltzen du zabal-tasuna» (Auz, Intza). *Mendiain goratasune andie da //**
- goratu:** ad. goratu <Levantarse>. *Guk in gindue sukaldea anditu ta goratu // Burtxikinek intzue ziztuet ta ardiek goratu burue (Lin) // Orai gora zapata, kusi beaut nola dagon onekin // Bota ze librua ta goratu nue lurretik (Zil).*
- gorbera:** izond. <Sensible al calor>. *Olabeko idi-saltzaleak esana; Idi au duk, otzendako otz-bera, idorreindako gorbera; idi au ez daila (dedilla) itzul yagokorik Olabera. «Otzendako otz-bera bezala, beroendako gorbera, beroa ezin yasan duena». (Intza, Est).*
- gorberatu:** ad. gorberatu <Ponerse rojo el buey a causa de una herradura mal hecha>. OEH. ik. gorbera.
- gordeka:** adond. izkutuka, gordeka <A escondidas>. *Gordeka ari dire yolasten // Aitain altzinean etzue fumetzen, gordeka iten zue (Mez).*
- gordik:** adlag. *Gordik goiti (Mez).* Ez da oso erabilia.
- gorki:** adond. gogorki, arras <Muy, mucho>. *Gorki ona da (Lin). // Gorki guti yaten du orrek // Etxe arek zue ezkaratzen bat gorki andie // Bagindue bat, gorki ederra sille, or ondatu de, ez erabiliz.*
- gorputzetik atra:** ad. kaka egin. <Defecar>. *Gorputzetik atratzen da (Eu).*
- gorrasta:** izond. gorrixka <Rojizo>. *Tokiloak eztire apenas ikusten, kolore gorrasta ute (Mez).*
- gorroto:** iz. gorrotoa <Odio>. *Gorroto anitz izeten zute familie artakoek (Azkue, Est).*

gosari: iz. gosaria <Almuerzo que se hace sobre las 10h de la mañana>. *Gosarie ederra in biar dugu.*

goseketa: iz. gosetea, gose denbora <Hambruna> (Erro, Azk. Eransk).

gosta, kosta: ad. kostatu <Costar>. *Orduen gusta ze franko* (Mez)// *Gosta zaide anitz sendatzia.*// *Diru aunditz gusta zaide.* // *Ederki kosta zire.*// *Kosta zakire familie kartzia urte bat* (Lin).

gostatu: ad. kostatu <Costar>. *Garbítzia gostatu zayóte ánitz* (Mez).

gostuz, kostura: -n gostuz, kostuz <A costa de>. *Lenago oyaniain gostuz iten zire obrak, baña orai ezta.*// *Al baute irrin zure gostuz, iñeute* (Mez)// *Iduritzen zitzaide sobera irri egin nuela aren kostura* (Mez, Per).

granoketan: adlag. garia eta ohola biltze lane-tan <Recogiendo grano, trigo, avena>. *Yendia asi baitze granoketan ta orrata, Zalban ta Urrotzen, ta Migel zurgine ere joantze granoketara.* (Mez).

guatze: ik. goatze.

guazal: iz. ohe-azala <Sobrecama>. *Gure amak guazal politak in zitue* (Mez).

gura: erak. hura <Aquel, lla>. *Ura ceta medio moguitu ceta tempestade gura* (Erro).

gurbi: iz. gurbia <Madroño>. (Erro, Azk. Eransk).

gurdi: iz. gurdia <Carro>. *Gurdiak bazire* (Eu). Sin. karro.

guri: izond. guria <Blando>. *Guri-gurie gelditu de.*

guripa: izond. zitala, pikaroa <Pícaro, tunante, bribón>. *Guripa ze gizon goi* (Mez).

gusto, gustu: iz. gustua, plazerra <Gusto>. *Cer gustua eta consolua artu zioten Mariñel evec* (Erro). ***gusto garbian:** gusto handiz, atsegin handiz <Con mucho gusto>. *Nik izan banu emen uskaldunak etxe inguruan uskara inen nue, gusto garbian* (Lin). ***gusto obian:** gustorago <Más a gusto> *Non bizitu naizen gustobian?* ***gustuan:** gustora <A gusto>. *Gustuan egoten gine gu etxe artan.*

gustu: ik. gusto.

guti: adond. gutxi <Poco>. *Mezkeriz ta Olondriz; ogi guti ta aur aunitz.*// *Gu baño edukazio gutiago dute.*

guti bat: iz. pixka bat <Un poco>. *Utzazu guti bat negar eguitera* (Erro)// *Mezkeriz ta Olondriz, ogi guti ta aur anitz.*

gutire-gutire: esam. gutxira-gutxira <Poco a poco>. *Gutire-gutire iten zuten lana.*// *Eta gutire gutire erran zio* (Mez, Per).

gutiz goiti-beiti, gutiz gora bera: esam. gutxi gora-behera <Poco más o menos>. *Gutiz goiti beiti dena in dugu goizian* (Mez). // *Gutiz gora bera, ala ze* (Mez, Per).

guzi: zenb. guztia <Todo, a>. *España guztitik ibili nitze* (Lin).

guziz: adond. erabat <Totalmente>. *O malizie guziz cruela becatuena* (Erro).

I

- i:** izord. hi <Pron. de segunda pers. del singular, en tratamiento familiar. Se encuentra como vocativo para llamar a una persona o llamar su atención> *I, kartxu kafetesne bat* (Mez).
- iatza:** iz. isatsa, erratza <Escoba>. *Iatzakin garbitzen zute estrabilla ayek*. Sin. ilarrezkoa.
- iautre:** ik. iñaute.
- ibilderi:** izond. ibiltaria <Andarín, que le gusta andar>. *Ibilderie ona da ori*.
- ibili:** ad. 1. erabili <Utilizar>. *Eztut ibili nik sekula ardiekin nik tzakurrik*. 2. ibili <Andar>. *Nik ere ibilki, ibiliz bezala, egun batez arpatu nituen zazpi sator* (Mez).
- ibintzi:** iz. ibinze, ibentze <Rastrojo>. *Ibintzien gelditu baze granoa, tzerriak berdin egoten zire* (Mez).
- idi:** iz. idia <Buey>. *Idi pare bat izeten ginue guk*.
- idiezkiye:** iz. itzaia <Boyatero>. *Idiezkiye gi-nuen gure errien* (Lin).
- idiki:** ad. ireki <Abrir>. *Aita sanduen animac atariac idiquicen tuela cerura iiateco* (Erro) Sin. ereki.
- idiko:** iz. idikoa <Novillo>. *Idikoat saldu zute lengo egunian*.
- idor:** 1. izond. idorra <Seco>. *Baratze ebek gorki idortiak tire, eztute yaus balio*. 2. iz. lurra <Tierra>. *Eta au botatu zuen atealdi batez idorrera profeta Jonas biciric* (Erro).
- idorketa:** iz. idorketa, lehorketa <Sequía>. *Idorketa aundia dago gure errian* (Mez).
- idorki:** iz. toki idorra <Sitio seco>. *Balin beda patar batian idorkiez beteik bade lurre* (Lin).
- idortze:** iz. idortzea <Sequía>. *Idortze goorra dae*// *Lenago idortziaikin kartzen zuzte beak kerrena biño mearrago*.
- iduki:** ad. eduki <Tener>. *Iduki zue aur bet ederra*// *Iru egunez bere tripan iduqui ondoan* (Erro)// *Tratore zenbait idukitzeko tokie* (Mez).
- iduri:** ad. iduritu <Parecer>. *Oyek iduriak dire. Yende bearrak eroa iduri* (Intza) «Beharrak eta goseak, egingo ez lirakeen gauza asko eragiten» (Intza). *Pasten da zerbait eta beti iduri du zure kontran duedela. Mazteki bet idurie izeten al da bertze batei*// *Erri onek iduri du kanposantua*. // *Ez badira tortzen gure etxera ezduk iduri betaik badela* (Lin, Mez).
- idurikeko:** izond. iduritu, antzekoa <Parecido>. *Otakak dire pinoain idurikeko, ttarragokoak gelditzen baitire* (Mez). // *Elorriai idurikekoak* (Mez)// *Elorrie ezta idurikekoa pinoai niondik ere*.
- idurikoz:** adond. iritiz <Al parecer>. *Nere irudikoz karabineroak dagoen errien galdu da* (e)usker a geena (Mez).
- idurira:** adond. antzera <Parecido>. *Eta lastimatu cen bere idurira eta semejanzara eguinicaco guizon tristeaz*. (Erro).
- iduriz:** adond. itxura denez <Al parecer>. *Iduriz, ongi dago oraño*.
- iduzkiaize:** ik. iruzkiaize.
- iduzki:** ik. iruzki.
- iende:** ik. igende.
- iepa:** interj. agurra <¡Hola! Saludo de bienvenida>. *Iepa! zer moduz?*
- iesi, iestu:** ad. ihesi egin <Huir>. *Iestu edo iesi in du* (Irag).
- iestu:** ik. iesi.

igan, igen, iyan, iyen: ad. igen <Subir>. (Auz). *Belarra igateko sabaiera lebado-reikin iten zen // Arren Ceruetara igatea (Erro)// Iyen zaitte emendik// Ezin igen zailen// Bi aldiz autobusera igenik gerrara joateko utzitzen zireten, zergatik baitzekite baigine iru anaea, ta iru anaetaik bat libretzen ze frenten (Mez).*

igen: ik. igan.

igende, iende, iyende: iz. igande <Domingo>. *Igendian etzue lanik iten.*

igiri: ik. irain.

igitai, igitte, irite: iz. igitai <Hoz>. *Igiteaiki ibiltzen tzire gizon goyek (Ai)// Igiteaiki mozten zire etxeko belar ayek (Ar).*

igitte, irite: ik. igitai.

igo: ik. iyo.

igorri, iorri: ad. igorri, bidali <Mandar, enviar>. *Arek igortzen zitue emendik orrara// Igor zak zakur goi emendik// Ordik igortzen tzue zakurre ta kartzen zeizkio errire (Lin).*

igual: esam. Ez erran!, Kia! <Expresión de extrañeza, jno me digas!>. *Igual!, mazteki goi ere or zagon.*

igualtsu: adlag. igual <Parecido>. *Denak igualtsu bizi baiginen (Mez).*

igurei: iz. iguraia, udaltzaina <Alguacil>. *Balleko igureia ze gizon ura (Mez).*

iguzki: ik. iruzki.

ihortziri: iz. trumoaia <Trueno>. (Azkue, Est).

ikara: iz. ikara, beldurra <Susto, temblor>. *Ikara andie artu zute aur goyek (Azkue, Est).*

ikasturi: izond. ikastuna <Estudiante aprovechado>. *Gure mutikoa arrun ikasturie izen da. (Azkue, Est).*

ikaztoi: ik. ikeztogi.

ikeratu: ad. ikaratu <Asustar>. *Ikeratu naiz anitz.*

ikertza: iz. ikerketa <Tasación que se hacía entre varios vecinos cuando los animales hacían perjuicios en las propiedades de otro>. *Ikertza in ginue ta pagatu ginuen dena. (Mez)*

iketa: iz. hiketa <Tuteo>. *Iketan balinbeze, se-gún adine ite ze ori (Lin).*

iketetz: iz. ikatza <Carbón>. *Emendik ematen zuten ikétza (Zil).*

ikezketan: adlag. ikazketa <Extracción del carbón>. *Bortz mandoeki aritzen tze ikezketan// Andre ure ikezketan ere aritzen ze andik (Lin).*

ikezkile: iz. ikazkina <Carbonero>. *Gure aite ikezkilea ze (Lin).*

ikeztogi, ikaztoi: iz. ikaztokia, ikazlekua <Carbonera>. *Ikeztogiak iten ginuze mendian. //Ikeztogien egurre bezala, orrei sartzen dizkiozu ezpelak eta abarra (Mez).*

ikusi: ik. kusi.

ikusten-ikusten: iz. ikusi-makusi jokua <Juego del veo-veo>. *Ikusten-ikusten, zer ikusten duzu? Gauza bat. Zer gauza? Asten da P-rekin eta A ondarra, asmatu artio paretela. Au bezalako anitz (Mez, Per).*

ilar: ik. iler.

ilar berdea: iz. ilar-berdea, leka <Alubia>. *San Juan eguneko illarrak oberenak izeten zire (Mez).*

illarreka: iz. illarreka <Retama>. *Ligeztako larre oyek, illarrezak beteik daude (Mez).*

illarresko, ilerresko: iz. illarreskoa <Escoba dura hecha de larre o brezo>. *Lenago eskaratzia iteko ibiltzen tze illarreskoa, orai zementuz baitire, orai bertze eskoa klase batzuk. Ilarreskoa illarraikaikin ine dago (Lin). Sin. iatza.*

illarrosi: ad. ilarrosi <Extender>. *Illarrosi biar dugu ongi mandre guziek (Mez).*

ilaste: iz. ilastea <Luna creciente>. *Egun ilarstia dugu (Irag).*

ilaun: ik. ileun. (Erro, Azk. Eransk)

ilauriko: iz. ilaurikoa <Ropita que se ponía al niño recién nacido encima del pañal>. *Maindrekua paratzen ginue, eskuak arrapatuta biak kurutzatuik eta zanguak ere kurutzatuik, gainetik ilaurikua eta paxa zabalda (Mez, Per).*

ilbeltza: iz. ilbeltza, urtarrila <Enero>. *Ilbeltzan otz andie izeten da emen (Eu).*

ilberri: iz. ilargi berri <Novilunio, luna nueva>. *Iltzerra ta ilberrie erraten dugu guk, kuarto ta ori ezugu erraten (Lin).*

ilbete: ik. ilebete.

ildoki: iz. ildokia <Parte más gruesa del leño>. *Ildoki orrei man aizkoraki (Lin).*

ilebete, ilbete: 1. iz. hilabete <Mes>. *Ilebete batez, iretzen ginuen egunian zortzi egunteko nik banitu mille pezta (Eu). Zortzi ile-*

- bete onetan ez tut ikusi (Ilur).// Pasatu du lau ilbete bordan (Ilur). 2. ilbete, ilargi bete <Plenilunio, luna llena>.*
- iler, ilar:** iz. ilarra <Guisante>. *Aurten patu tugu iler anitz baratziar.// Baztanen erra- ten dute ilerra alubiai.*
- ilergi:** iz. ilargia <Luna>. *Ilergi betea dugu gaur.*
- ilerresko:** ik. ilarresko.
- ileri:** iz. ileta <Funeral>. *Ilerien aidei maten tsekote bazkarie ta gauzek (Lin) // Orai ile- rie iten du apez batek bakarrrik.// Bi alde- taik bi kandela bixtuak, ola egon ze ileriko meza artio (Mez, Per).*
- ileri-bazkari:** iz. hileta bazkaria <Comida de funeral>. *Ileri bazkari aetara yende anitz tortzen ze (Mez).*
- ileriko:** ik. ileri.
- ilerri:** iz. hilerria <Cementerio>. *Ilerrien izan gara sasiek garbitzen (Mez).*
- ilerrosaldi:** iz. inarrosaldia <Sacudida>. *Ilerrosaldi andi bet man dakotet zaku oyei (Lin).*
- ilerrosi:** ad. inarrosi <Sacudir>. *Ilerrosi ongi trapu zar goi (Mez).*
- ileun, ilaun:** iz. ilauna <Pajuz, lo que queda despues de separar el grano>. *Ileune ure kendu bear zen (Mez) // Aizea balinbeze aizeratu, botatzen ze goiti orduan granoa ateratzen zen garbia ori bitartio joatea zen bertzealdera, euskeraz ze ileune (Mez). // Ileune botatzen ginue guk kortxilatik.*
- ilezkil:** iz. ilezkila <Campana fúnebre>. *Orai ezute soñatzen ilezkileik ere, lenago bai.*
- ilinoi:** iz. <Tubo digestivo del cerdo. Era una de los primeros bocados que se comían nada más matar el cerdo>. *Ilinoi ura yaten tze lenbixian (Mez).*
- ilintxa:** ik. ilintxi.
- ilintxa, ilintxi:** iz. ilinti, ongi egosi gabeko ika- tza <Carbón mal cocido>. *Gelditzen bazire trozo zenbait egosi gabe, orrei erraten zaio ilintxie.*
- ilketari** ik. ilortzale (Zil).
- illarraka:** iz. illarraka <Seta de brezo>. *Emen ez da illarrakaik artzen.*
- ille, elle:** ik. elle.
- illeba:** iz. iloba <Sobrino-a, nieto-a>. *Illébak nai diréte aunitz 'Ilobek anitz maite naute' (Zil). Sin. elle.*
- illunabar:** ik. ilunagar.
- ilobi:** iz. hilobia <Sepulcro, fosa>. *Icusi cituen iarrcen il obiaín ezquer escuñetaic bi ain- giru zuriz beztituric (Erro)// Dena karrete- ra bajaren erdiz (...), ta aldetara pentziak, ilobia ta etxiak eta...gorki pollita zen (Eu).*
- ilorri:** ik. elorri.
- ilortzale, ilketari:** iz. hil-ehortzalea, gorpuari lur ematen laguntzen zuena <Enterrador, persona que ayudaba en la preparación de los funerales, velaban al muerto>. *Gu ilor- tzale joaten gine// Ni izen nitze ilortzale (Mez).*
- ilotza:** iz. ilotza, heriotza <Muerte>. *Egunen bat ilotza etorri ezkeroz akabo (Mez).*
- iltzele:** iz. iltzalea <El matarife del cerdo>. *Iltzeliak torri dire txerrie iltzera.*
- iltzer:** iz. iltzarra <Luna en menguante> *Egun iltzerra dugu (Lin). // Botatzeko aritze biar dugu iltzerra izen ta bagoa botatzeko biar du ilberrie izen.// Orai gero alrebes, balin- bedire obra iteko, orduen bagua iltzerrian bota biar da ta aritze ilberrien; ola aguan- tätzen du geyago (Lin).*
- iltzezilo:** iz. iltze-zulo <Agujero>. *Bazire zulo- atzuk iltzeziloak bezala, ayetaik botatzen ze furien ure, euria ai zuen bezala biño in- darrakin tortzen ze.*
- ilun:** 1. izond. iluna <Oscuro, triste>. *Mendi ura oso iluna ze (Lin).// Ze ilun ze gizon ure!*
- ilunagar, illunabar:** iz. ilunabarra <Atardecer>. *Ilunagarrian, yende aunitz iturrian (Auz. Intza).// San Juan bezperan illunabarrean sua iten ginue.*
- ilunezkil:** iz. ilunezkila <Campanadas que se tocaban al anochecer, marcaban la hora de retirada de las mujeres>. *Ilunezkilek yotzen zutelaik etxera yoañiar ginuen (Lin).*
- ilunian:** adond. ilunean <Al atardecer>. *Ilunian tortzen dire sagoyetik (Mez).*
- ilunkara:** ik. ilunkera.
- ilunkera, ilunkara:** izond. ilunkera, ilun-antza <Color que tira a oscuro>. *Ilunkera zire urigelak.*
- iluntí:** izond. ilundua <Oscuro>. *Gaur fierki iluntia duk ta ez gaituk atrako kalera (Mez).*
- iluntzera:** adlag. iluntzera <Anochecer>. *Baldin iluntzera balin beze erritik pastu ta ortxe gelditzen zire loitera gabaz (Lin).*

ilurran, ilurren: adlag. hil-urren <A punto de morir>. *Ilurran dago* (Auz. Intza).

ilurren: ik. ilurran.

in: ad. egin <Hacer>. *Nik eztakit nok iten zitue, nik beti inik kusi tut. // Ta gero in zireten bállian ta gero Sanguesan ere* (Mez) ***ini:** eginik, eginda. *Au ini tago.* // ***inikeko:** egindakoa. *Antonia ere arreba astoaikin ta mandoaikin yoaten zen astero, astian egun bet kartzera inikekoa* (Mez).

inal: adlag. eginahal <Lo más posible>. *Saltzen tu inal guziek.*

inazi: ad. eginerazi <Obligar>. *Inazi zion lan guzie // Aitorrazi ta dena euskeraz inazten zigu* (Mez).

inbuluzkeka: adond. itzulipurdika <Dar volte-retas, revolcándose>. *Gure mandoak zue kostunbrea inbuluzkeka asteko* (Lin).

inbuluzketu: ad. itzulipurdikatu <Revolcarse>. *Mando ura botatzen zelaik iten tzue inbuluzketu* (Lin). // *Mando arrek bazuen kostúnbria botatzen zelaik inbuluzketzera, ta inbuluzketu ze* (Lin).

inder: iz. indarra <Fuerza>. *Inderra bazue, bai* (Mez). ***inderrian egon:** sasoiari egon <Tener fuerza>. *Lenago potokoak ere inderrian balin bazire, odola kortatzen zuzte* (Lin).

indeziona: iz. injekzio <Inyección>. *Paratu zio indeziona bat ta kalmatu zio ori.*

induri: iz. induria, gauzak egiteko trebetasuna, ganora <Habilidad, fuerza, garbo>. «En Larraga, Tierra Estella y Cuenca induria es sinónimo de habilidad, de maña, de arte para hacer las labores «Habilidad, arte o fundamento para hacer las cosas, destreza, maña». *Gizon orrek ezta batre indurieik* (Mez).

inere: iz. gauinarea <Murciélago>. *Ineriak tire gabas ibiltzen diren oyek* (Lin).

inezture: ik. inezture.

infernuko auspo: iz. akordeoia <Acordeón. Lit. fuelle del infierno>. *Lenago kitarra bat, eta infernuko auspua deitzen zena edo acordeon deitzen dena erdaraz. Infernuko auspoa deitzen zute andre eta gizon adinetakoez eta apez zenbaitek bakarrik* (Mez, Per). Sin. kordion.

inguraldi: iz. inguraldia, buelta <Vuelta, paseo>. *Egun geyenetan ateratzen ze bere*

txakur arekin inguraldi bat ematera (Mez, Per).

inguru: iz. inguru <Entorno>. *Ta arimeleko kórrua iten zigite ingúruti* (Mez) // *Lau borda zire inguruxotan* (Eu).

inketatu: ad. haserre eman <Inquietar, molestar, enfadar>. *Ai zen alor batian lanian ta joan tzekio inketatzera, arara. // Inketatu, zer den? ure bakian dago ta au joan tze aserre ematera* (Mez).

inkisizio: iz. inkisizioa <Inquisición. Hace alusión a las calamidad, a la concatenación de sucesos adversos>. *Hau inkisizioa!*

inport izan: ad. inportatu <Importar>. *Errain diozie anitz aldiz Perfecta, baño ez du inport* (Mez).

intse: ik. lintsa.

intxagur: iz. intxaurra <Nuez>. *Intxagurre gustatzen zaire neri* (Lin).

intze: iz. ihintza <Rocío>. *Intze botatzen du goizaldera* (Lin).

iñalaki(n), iñelaki(n): esam. egin ahalak egin <Haciendo todos los posibles, a más no poder>. *Orain iñalakin mokoka neri* (Lin). // *Batzuk pulpitotik iñalakin oyuka* (Lin). // *Emen iñalaki euria ari zuen.* // *Edariek uzten zuzten mayan, ta oyek iñalakin edaten ta fumetzen.* // *Orai pareta zilo oyetan aritzen dire iñalakin kantuz or* (Lin) // *Pasatu ze iñelaki dantzari ziren toki batetik* (Mez, Per).

iñaute, iñaute, iñaute, iraute, iraute, iote, ñutre: iz. inauteri <Carnaval> (Auz).

«Iaute koskote txerri txar bat il duzie eta orain main duzie txingar puxkat edo arro-tze zerbait. Iute, miute!!» kantatzen zen Mezkitzen (Mez). // Ilurdutzen horrela: «Iraute koskote, tzerri tzat bat il dute, ar-taik ezpadigute man nai, Jangoikoak kasti-getiko dazkote» (Inbu) // *Iautreak iten ginuze bai!* (Lin, Auz, Mez, Erro). // «Eta garai eta garai, tzinger pixket ez man nai, si nos dan buena tajada, el martes carnaval» Mezkitzen kanta. // *Bai iñauteiak izeten ziren gorki májoak* (Eu). // Horrela kantatzen zen Mezkitzen. «Ñutre, ñutre, ñutre, la señora de esta casa es una gran mujer, pero más grande sería si nos diera de comer» (Mez).

iñaute: ik. iñaute.

ĩñaute: ik. iñaute (Zil).

ĩñazture: ik. oiñazture.

ĩñelaki(n): ik. iñalaki.

ĩñestu: ad. inastu <Poner en celo la cerda>. *Txerri ardiko edo artama iñeusten delaik erematin da Uretako aketxarengana* (Mez, Per).

ĩñezture, ineztura: iz. inaztura, trumoia <Trueno>. *Lenago kusi bazindue zuk ze garboa zuen, iduri zue iñezture* (Mez).

ĩñeztureka: adlag. inazturaka, trumoika <Tronando>. *Ortoska ta iñeztureka dago euraldie* (Lin).

io: ik. iyo.

iorri: ik. igorri.

iorzketa: iz. ehorzketa <Enterramiento>. Gero, argia, *iorzketa, mezak, ofrendak, erresponso eta bertzeak egin behar zitue etxeke seme edo alabak* (Mez, Per).

iote: ik. iñaute (Ur).

iper: iz. iparra <Viento del Norte>. *Sorogaindik tortzen den aize oi da iperra. // Iperzelayen daude gure beak* (Mez).

ipergorri: iz. 1. ipargorri <Cierzo negro>. 2. <Viento del norte que deshace la nieve>. *Ipergorri atra da* (Mez).

iperraize: ik. iper.

Ipete: iz. ipete, Erroibarko toponimoa, bertan labrantzako abereak gordetzen dira <Topónimo común en todo el valle de Erro. Lugar cerrado cercano al pueblo donde se guardan los ganados de labor que se van a utilizar al día siguiente>. *Ipete. Ara gure ardiek Ipeten dire* (Mez).

ipuruko: ik. ipuruko.

ipurdi, purdi: iz. ipurdia <Trasero, fondo de una cosa>. *Gizon apalak (i)purdie apal. «Buru edo diru gutxi duenak gauza haundirik ezin eman»* (Intza). *Oyek ere beti izen zire atorra ezin eldu purdire* (Lin). // *Kaiku oiek tuzte purdie zabala* (Mez) // *Ai urde purdizikin!* (Mez).

ipurdi-konkor: iz. ipurdi-konkorra <Sacro, hueso inferior de la columna vertebral>. *Ipurdi konkorren maten zire mine, beño orai badae arinduz.*

ipurdi-laxo: iz. ipurdilaxoa, puzkertia <Pedorrero>. *Ipurdi laxo erraten zayo batei zure altzinean ai dena puzterka* (Lin).

ipurdi-zikin: izond. ipurdizikin <Dícese de la persona no madura, lit. culo sucio> Sin. muturzikin.

ipurdi-zoka: iz. ipurdi-zoka <Juego-castigo practicado en Zilbeti consistente en coger a los niños de las manos y los pies y balancearlos golpeándoles en el culo>.

ipuruko, ipuruko: iz. ipuruko <Pieza de cuero que se pone en la frente de los bueyes, para evitar que les haga daño el roce de la coyunda>. *Ipuruko arras politak iten zitue Bastero arrek.*

iragazi: ik. irezi.

irain, igiri: ad. igeri egin <Nadar>. *Iraiten dabile* (Eu) // *Igirian dabil, igiriten aitu de* (Mez).

irasko: iz. aker osatua <Choto castrado>. *Len «chotoa» zena iteunte osatu ta ori de iraskoa, bertze gisen da akerra* (Lin).

iratzarri, iretzarri: ad. iratzarri, esnatu <Despertar>. *Goizeko iru orduetan iretzarritzen banaiz te tortzen banaiz sukeldera, kafesne tragoatekin edo ola beaut ein zigarroa etzan beño len.* // *Goizik iretzarri nitze atzo* (Lin, Mez).

irauldu: ad. irauli <Dar vueltas, revolcarse>. *San Juan goizian intz artan biar zen irauldu sarna kentzeko.*

iraute: ik. iñaute. (Erro, Azk. Eransk)

iraute: ik. iñaute (Erro).

irazi: ik. irezi.

iraztorri: ik. iraztorri.

iraztorri, ireztorri, iraztorri: iz. iraztorra <Helechal>. *Beak gure iraztordire karri tuzte* (Mez). // *Iraztordiak bai, baina metak iten zuzten errien* (Mez).

ireleku: iz. iralekua, iraztorra <Helechal>. *Ireleku gorki handiak dire Mezkitzen* (Lin).

irenoi: iz. <Vena del cuello>. *Irenoya etze ukitiar axuriek iltzen zuztelaik* (Mez).

irensle: iz. irenslea <Acaparador, tragón>. *Iretsi zar bat aiz. ‘Ez aiz deuseki asetzen’* (Intza).

iretsi: ad. 1. irentsi <Tragar, beber, pasar, sufrir>. *Ze iretsi ote du Fernando orrek! Itxea gaiñez, eta guziak iretsi naiez // Rio Ebro orrek iretsi zitue gizon anitz.* 2. <Acaparar> *Itxean gaiñez eta guziak iretsi naiez.* «Etxean guzia izan, eta alere

bazterrak iretsi nai» // *Bazter guziak iretsi nai tu orrek* 'Ez aiz deusekin asetzen' (Mez. Intza).

iretzarri: ik. iratzarri.

iretze: iz. iratzea <Helecho>. *Lenago orbela ta iretzia iten zire etxeko lanaikin debalde, orai agotza erosiz* (Lin).

iretze-meta: iz. iratze meta <Meta de helecho>. *Iretze meta anitz iten zire lenago.*

irezi, irazi, iragazi, ebazi: ad. irabazi <Ganar>. *Irezi du pilota partidoa.* // *Onara tortzen tze garbitzera, zerbait irezteagatik edo ola.* // *Orduatez o bi orduz irezten zitue igual mila pezta* (Lin). // *Ainverce dembo artan acostunbraturic veti turcoac garai-cera eta derrotacera* (Erro). // *Diru ebazi mateko misioak.*

ireztorri: ik. iraztorri.

irikin: ad. irakin <Hervir>. *Irikiten izeten da burbulek iten tuelaik.*

irimats: iz. mahats mota bat etxe atarietan izaten zena <Tipo de uva que solía haber en las casas>. *Emen matsak artzeko oetaik ezta. Baze emen etxe anitzetan orai ezta nion ere.. irimatsa erraten tzekote.*

irintsu: izond. hirintsua <Harinoso>. ***zain irintsue:** raiz harinosa, (AN, Erro. OEH).

irite: ik. igitai.

irrimurritz: iz. irribarrea <Sonrisa>. *Irimurritz bat in zue, ta yoan zen* (Mez).

irrin: ad. irri egin <Reír>. *Irrin zazu pixkoat!* // *Gero kuste nuelaik gizon ure irria maten tzire* (Lin).

irringerrri: izond. irritsu, irrigarri <Persona a la que se le da la risa con facilidad>. *Zenbatzurei irria maten dakote ta eztakite gelditzen, irringerrriek tire* (Lin).

irriz: adlag. irriz <Riéndose>. *Oyек beti irriz izeten zire* (Lin) // *Etxeko paretak irriz asten dire, ori at(e)ratzen delarik.* (Mez. Intza) «Esaten da haurrak ohera joaten direnean eta bakea uzten dutenean edo etxean onik ematen ez duenaz».

irriztakor: izond. irristakor <Resbaladizo>. *Izotza balin beda, irrixtakorra izein da, bai* (Lin).

irriztatu: ad. irriztatu <Resbalarse>. *Irriztetzen ze aunitz.*

irrizteka: adond. irristaka <Resbalando>. *Irrizteka joaten dire aur goyek* (Mez).

irrizterri: izond. irristakorra <Resbaladizo>. *Ezpela irrizterrie izeten tze* // *Irrizten tze ezpelaikin.* // *Balin badago fierki bustik irriztetzen al tzara aise* (Lin).

iru, irur: zenb. hiru <Tres>. *Irur gauza eguincituen Jaungoicoac andiac eta admiragarriac* (Erro) // *Aita, Seme eta Espiritu Sandua direla irur persona distintoac.* (Erro)

irudi: ad. iruditu <Parecer>. *Ta enamorutzen dire ta esposatu ta karri zuzten aur betzuk penagarriek, irudiute aiziak emañiar tzuela* (Lin) // *Gorki ongi iruditzen zait iten zuela* (Zil)* **irudikoz:** adond. irudi denez <Al parecer>. *Ez dakit ze operazio klase den, irudikoz anitz de eh!* (Mez).

iruetan ogei: zenb. hirurogei <Sesenta>. *Iruetan ogei te amaborzt urte eitera noaye* (Eu).

iruki: ad. eduki <Tener>. *Zakur betzuk larruek irukiala gizen irukitzen zuzte apez ayek.* [Zakur batzuk larrua ezin eduki ahal gizen edukitzen zituzten apaiz haiek] // *Gu bertze bien artian iruki ginue aratxe oi zutik* (Lin) // *Orai eztaizke iruki kanpoan.*

irulario: iz. irulario <Juego consistente en poner una leña torcida apoyada en una piedra. Había que hacer saltar la leña fuera del cuadro>. *Irulario marka bat paratzen ginue* (Mez). // *Iten zen olako korroa la ola-xeko makil tar bat, bi muturrekin, orduen ibili biar zindue zuk ola makil bet ta ezin utzias sartzera, uzten bazindue sartzera botako zizu yo makileki ta bertze oi urrun, joañiar zindue bile, ori ze Irularioa* (Mez).

iruli: ad. irauli <Dar la vuelta>. *Iruli biar dugu lurra* (Lin).

irur: ik. iru.

iruzki, iduzki, iguzki: iz. eguzkia <Sol>. *Iruzki ederra dugu egun* // *Egun goizean bada, arguiastean iruzquia atra bezain laster* (Erro). // *Aizea ta iduzkie ona tire.* // *Katalingorriak iruzkien berotasunekin oñiar dute.* // *Iruzkiera nago, itzelera nago.* // «Norata iguzki, arata beroki» Eguzkia dagoen tokian, beroa. (Est. Intza)

***iruzkiera naiz, iruzkiera nago:** «Estoy al sol». ***iruzki aizea:** iz. eguzki aizea. Ekialdetik datorrena <Viento del Este>. *Emen iperraizia, egoa, ziarraizia ta iruz-*

- kia aizia erraten dugu (Mez). // Iduzkiaizia atratzen bada idortiko da belarra.*
- iruzkipegi:** iz. aitzin aldea <Fachada principal de la casa> (Eug).
- iruzurtu:** ad. beldurtu <Estafar>. *Zaldia in nagsiak iruzurtu zuen giltzepian egon zen orduetan (Mez, Per).*
- isilikonai:** esam. Ixilik egon adi! <Cállate>. *Isilikonai, ttarra!*
- istatu, istetu, ixtetu:** ad. histatu <Resplandecer, brillar>. (Azkue, Ger). *Nola istetzen duen auto berri orrek. // Aizkorek eta dardoek istatzen dute (OEH. Erro). Kate orrek ixtetzen du (Mez). // Berrik peti ixtetzen du zarrara peño yago. // Nola izertzen diren onen zapetak (Lin).*
- istegi:** iz. istegia, leku itxia <Corralitos más pequeños hechos para meter varias ovejas>. *Sar tzazu axuri goi ixtegi artan (Mez).*
- isten, istent:** iz. unea <Momento>. *Une isten baten buruen intzen berriz gelditu (Eu).**
- ixtenpat, istenpat:** iz. istant bat <Un momento>. *Zaude ixtenpat! (Mez). // Uzten zen ixtenpat sekatzera (Mez).*
- istent:** ik. isten.
- istetu:** ik. istatu.
- istil:** iz. istil <Charco pequeño>. (Azkue. Est).
- itezur, ituxur, itsatxur:** iz. 1. itaxura <Gotera>. *Itezure andiek zire tellatu artan (Lin) // Etxe bateko kontrariorik aundienak: kea, ituxure, ta andre mozkorra (Mez. Intza).* 2. <Línea que marca el goteo del tejado>. *Itaxuretik barnera sartzea eztu balió.*
- itourren:** adlag. ito hurren <A punto de ahogarse>. *Itourren aurkitu ginuen zakurre.*
- itsasur:** ik. itezur.
- itsu:** izond. itsua <Ciego>. *Itsuec custautela sorrac aitautea, mainguiec badabilcela (Erro).*
- itsusi:** izond. itsusia <Feo>. *A ze mutiko tsusie (Mez).*
- itsutu:** ad. itsutu <Cegar>. *Joan den úrtian gelditu ze itsútuik (Lin).*
- ituxur:** ik. itezur.
- itxe:** (Est) ik. etxe.
- itxola:** ik. etxola.
- itxurikebe:** adond. itxurarik gabe, fundamenturik gabe <Sin fundamento>. *Orai itxurikebe erailtzen gara erri ontan (Lin).*
- itzalki:** iz. itzalkia <Brasa, restos al hacer la carbonera>. *Igual erretzen zitzae itzalki guziak (Auz).*
- itze:** iz. iltzea <Clavo>. *Itzia izeten ze beti etxian (Lin).*
- itzea:** iz. itzaia <Boyatero. Por extensión se le denomina así al que cuida los animales grandes, yeguas, etc.>. *Gure errien itzeak bazire (Ilur). // Itze agotik atera baño len, bi buelta emazkiok miari (Intza, Est).*
- itzuli:** ad. itzuli <Dar la vuelta>. *Etxera itzuli de bakarrik.*
- itzulipurdi:** iz. itzulipurdia <Voltereta>. *A ze itzulipurdie man duen! (Mez).*
- itzulipurdike:** adond. itzulipurdika <Haciendo volteretas>. *Itzulipurdike joan da (Lin).*
- itzulipurdiketu:** ad. itzulipurdikatu <Dar volteretas>. *Dena itzulipurdiketu dugu (Mez).*
- ixil-ixile:** adlag. 1. ixil-ixilik <Dícese del tiempo calmado, sin viento>. *Oberenian dago orai ixil-ixile denbora, ta gero tortzen da aize bueltat, aize bat fuertia, ori de aize bo-tradat.* 2. isil, isilik <Callando>. *Zaude isilik! // Felipe ura garraxika ta ni izil (Mez).*
- ixilke:** adlag. isilka <Callando, a escondidas>. *Ixilke torri de (Mez).*
- ixilketan:** adlag. isilka <A escondidas>. *Ixiketan ari ziren yolasten (Lin).*
- ixkin:** iz. ixkina <Esquina>. *Ta zuek orai nola zabiltzate ixkin batetik bertzera? (Eu) // Ixkinian dago etxe ura (Lin).*
- ixo, xo:** esam. xo <¡Calla!, ¡silencio!>.
- ixtape, iztepe:** iz. 1. istapea, hankartea, izterrak gorputzera biltzen duen gunea <Espacio entre los muslos, entrepierna>. 2. iztapea <Brazo de árbol, lugar del tronco del que le salen dos ramas gruesas>. *Bago orrek ze ixtepea duen (Mez) // Ixtapea moztu dakot arbol arrei (Mez).*
- ixtetu:** ik. istatu.
- ixtixuri:** iz. izter-zorri <Tumorcillo pequeño del tamaño de una avellana, golondrino>. (Erro, Azk. Eransk). *Ixtixurie atra zekio andre gorri.*
- iyán:** ik. igan.

iyaurki: iz. inaurkin <Cama del ganado hecha con hojas secas>. *Iyaurkie da animalien goatzia* (Lin).// *Orbel anitz biltzen tze iyaurkiko, goatzetako* (Mez).

iyekietu: ad. igerikatu (Azkue, AN-erro) ik. irain.

iyen: ik. igan.

iyende: ik. igende.

iyo, io, igo: ad. eho <Moler>. *Iyo biar dugu ongi gari goi.*// *Artoa iotzen ginue.*

izan: ik. izen

izen, izan: ad. izan <Ser, estar>. *Emen izen ziren uren paratzen Leitzekoak.*// *Izen naiz neuroi kontrabandoan.*// *Burtxikin gerran izan ze* (Lin). * **izeki, izaki:** ad. izaki <Y resulta que...> *Beren umiak mantentzeko ez izaki ta inklusatik beste bat artu* (Irag).// *Oyek ere lau izeki ta bertzeat ekarri* (Mez). * **izendu:** ad. izan, egon <Ser, haber>. *Kintoan izendu ziren bi uskaldun* (Mez).

izengoi: iz. izengoitia <Apodo>. *Izengoi bet yarri gineko* (Mez).

izer: iz. izarra <Estrella>. *Egun bada izer auserki zeruen* (Mez)

izerditu: ad. izerditu <Sudar>. *Bastan ibiliar duen abriak bear tzayo moztu biloa, bertzelaz izerditzan da anitz* (Lin). * **izerdi urian:** esam. izerdi uretan, izerdi patsetan <Sudando a chorros>. *Izerdi urian zego gizon ure.*

izigarri: izond. izugarria <Terrible>. *Gauzat izigarria erran bear dauziet* (Auz, Mez).

izil: ik. ixil.

izilari: iz. izularia <Cazador>. (Us). *Erri ontara tortzen dire izilariak.*

izin: ehizan <Cazando>. *Batian arrantzan, bertzin izin, gorputzek eztire laguntzen* (Lin).

izitu: ad. izutu, ikaratu <Asustar>. *Arrunt izitu ze aur ura.*// *Aurrek izitu zire anitz* (Mez).// *Baño ez dut iakin zeñek norei izitzen duen* (Mez, Per).

izkuntza: iz. hizkuntza <Lengua>. *Izkuntza garbie* (Eu). Sin. mintzo, mintzaire.

izotz: iz. izotza <Hielo>. *Izotza andiak iten zittue lenago.*// *Izotzen ai de ure. Orma erraten dute Balle Anue ta orrata, emen izotza.*

izotzil: iz. izotzila <Enero>. *Izotzilean elurre* (Ai, Lin). (Irag, I.C). Sin. ilbeltza.

iztapeka: adlag. iztapeka <A horcajadas>. *Iztapeka yoan da* Sin. iztertoka.

iztepe: ik. ixtape.

izter: iz. iztarra <Pierna, por encima de la rodilla>. *Izter ederrak zittue neska arek* (Mez).

izteri: iz. ehiztaria <Cazador>. *Erri ontan izteri anitz izeten ze.*// *Karri giñuze izterien konture kable eletrikoat guardatzeko arren pataterrie o bertze arena o, ta ibili tuzte anitz emen, baña orai desin dire* (Lin).

iztertoka: adlag. iztertoka, kokoriko <A horcajadas. Sentado en un animal o en los hombros de una persona con las piernas a ambos lados>. *Aurre erematen al duzu besapian o iztertoka* (Mez). Sin. iztapeka.

iztupa: ik. iztupe.

iztupe, iztupa: iz. mihilu, aneta <Hinojo, cáñamo>. *Iztupea moztan zute oyek* (Mez).// *Iztupak iten zire orrekin* (Lin).

izurri: iz. izurritea <Epidemia>. *Izurri edo epidemia bat delaik aziendain artean barrreatue...* (Mez, Per).

J

- ja (ere):** izord. ja, deus ez, ezer ez <Nada>. *Enaiz medikure ja joaten. // Ja ere gabe ibili biarko dugu. Ezta ja ere senti inondik. // Eztu niorek ja ere errateko.* Sin. deus, yaus (ere).
- jai:** ik. yai.
- jainko:** ik. yinko.
- jaio:** ik. yayo.
- jalma:** ik. jama
- jama, jalma:** iz. txalma, xalma <Especie de baste utilizado para el transporte, pero que no se pegaba al cuerpo>. *Jama erematen zute astoek* (Lin).
- jaso:** ad. jaso, goititu <Levantar>. *Jaso zazu arri goi.*
- jaun:** iz. jauna <Señor>. *Bai jaune!*
- jaungoikoa:** iz. Jaungoikoa <Dios>. *Jaungoicoac autacen badu, edo beresten badu presuna bat oficio bateco* (Erro) // *Jaungoikoak duela parte; aingeruek bertze ainhertze, eta gaistoez ez batre* (Mez, Per). // *Pena aetaik libra dezan gure Jaungoikoak bere gloria sanduen* (Inb). // *Guizona graciac ematera Jaungoicari* (Erro) // *Jaungoicoac autacen badu, era beresten badu presuna bat oficio bateco* (Erro) // Sin. Yinko.
- jautsi:** ad. jaitsi <Bajar>. *Jautsi nitze ederki* (Lin)
- jende:** ik. yende.
- jente:** ik. yende (Est).
- jinko:** ik. yinko.
- jito:** iz. ijitoa <Gitano>. *Jito anitz emen.*
- joan:** ik. yoan.
- joantxin:** ik. yoantxin.
- jornal:** iz. jornala <Jornal>. *Bear genuela apaindu olako tokia, ba jornala eman eta auzolanen egiten ze* (Mez).
- jorrail:** iz. 1. apirila <Abril> (Azkue. Est). *Apeza Jose Eugi jauna urte berean eta jorralearen amekan il ze, Goian beude denak* (Mez, Per). 2. maiatza <Mayo>. (Eu, Etxaide). Sin. april, maetz.
- jota dantza:** iz. jota dantza <Jota>. *Jota dantzan ere premioak baitut nik artuek* (Lin).
- juntetu:** ad. elkartu <Juntarse>. *An juntetzen gine dozenat euskeldun.*

K

- ka:** atz. txikigarria <Sufijo diminutivo>. *Leozka, buruka* (Mez).
- kabala:** iz. aberea, azienda <Ganado de casa, vacas y yeguas>. *Basurdek alorretan makur aundiak iten tuzte ta kabalendako jan gutxiago dute* (Mez, Per).
- kadena:** iz. kadena <Secundinas o membranas que mantiene el feto de los animales, placenta> (Irib. Erroib). *Beak botaitu kadenak* (Mez, Erro). // *Kadenak bota tik!* (Lin).
- kaduri:** iz. kaduria <Moco cervical de las vacas que indica que se van a poner en celo>. *Bei orrek kaduria du* (Mez).
- kafetesne:** iz. kafea eta esnea nahasirik egindako edaria <Café con leche>. *Nik kafetesnia artu ta baratzera* (Mez).
- kafi:** iz. kabia <Nido>. *Txori kafí anitz baze pareta artan* (Mez). // *Ezta orai nion ollokafik* (Mez). // *Lokak gelditzen dire kafian geldik*. // *Kafire tortzen zire itera arrotzia* (Mez).
- kagategi:** iz. komuna, kakategia <Letrina>. *Etxe arrek etzue kagategirik ere* (Mez).
- kaiku:** 1. izond. ergela <Tonto>. *Kaiku orrek!*
2. iz. kaikua, zurezko ontzia <Especie de pozal utilizado para ordeñar las ovejas>. *Estañuzko kaikuek iten tuzte orai* (Lin).
- kajon:** iz. kajoia <Cajón>. *...ta kajon au arriz bete omen zute* (Lin).
- kaka in:** ad. kaka egin <Defecar>. *Kaka in du*. Sin. gorputzetik atra.
- kakabilkor:** ik. kakapikor (Erroibar. Irib).
- kakalan:** iz. lan kaxkarra, kaka-lana <Mal trabajo, chapuz>. *Kakalan bat in du orrek*.
- kakamokordo:** 1. iz. kaka-mokordoa <Excremento humano>. 2. izond. <Voz utilizada en sentido despectivo>. *Ai zu kakamokordo!*
- kakamuñike:** iz. gorotza, behi kaka <Boñiga de vaca>. *Kakamuñike ayek ere probexten zire* (Mez). // *Lenago larrañétan ta oetan iten tzire prestatu ultzék iteko, orduen paratzen tze or muñike ortaik ta gero pasten tzeke malda bat ure bota ta arekin ta uzte tze au bezela, kaka ure an, orduen gero ultzie iten tzinue ta grano gúzie biltzen zinue. Denbora artean eskuikin, gero berantago torri zire trilladora ta oyek, oendako etzue bearrik in ori, baña lemixiko ori bai*. (Lin).
- kakapikor:** 1. iz. kaka pikorra <Excremento reciente de las ovejas que forma bolitas>. *Karrika ure kakapikorrez betetzen ze*. 2. izond. <Se utiliza también como apelativo despectivo, chiquito, pequeño>. *Ai zu kakapikorra!* Sin. altxirria.
- kakapuzar:** izond. <Apodo dado antiguamente a los de una casa de Mezkiritz>. *Kakapuzarrak zitzae okei* (Mez)
- kakazu:** izond. kakazua <Mierdoso, despreciable>. *A ze mutiko kakazue!* (Mez).
- kakazume:** izond. haur kakazua <Criajo, en sentido despectivo>. *Aur kakazume goi!* (Mez).
- kakeri:** iz. kakeria <Diarrea>. *Aur goi kakeriekin daile* (Mez).
- kakile izen:** ad. kakagale izan, kakagura izan <Tener ganas de defecar>. *Kakile dago ori*.
- kakotxa:** iz. gakotxa, gaztainak erauzteko erabiltzen den tresna <Pinza de madera utilizada para desgranar castañas>. *Baze ola abar bat, ta iten duzu emendik moztu, orduen ebekin, artzen tuzu morkotsak* (Lin).
- kakuntzi:** izond. kakontzia <Cagón, na>. *Len aurrak iten al zuen nonai, etzen baterrik ta*

- yausere, ta orduen erraten zen kakuntzi (Mez).*
- kalaka:** iz. kalaka, Aste Santuan jotzen zen zurzko tresna <Matraca hecha de tres tabllas utilizada en Semana Santa>. *Lenago Garizumen kalakak eta karrakak soñatzen zire, tablekin ta bertzia erruedatekin ibiltzen baitzen (Lin).*
- kalamarro:** iz. kalamarroa <Aparato utilizado para cargar la madera a los camiones o para conducir la madera que se baja del río, constaba de un palo y una especie de gancho>. *Kalamarroaikin yausten zire enborrak (Mez).*
- kalamu, galamu:** iz. kalamua <Cáñamo> *Calamo erria (Mezkirizko toponimoa).*
- kalari:** (Zil) ik. kaleri
- kalba:** iz. kalba <Juego consistente en tirar piedras a un madero tieso para derrunbarlo>. *Lenago bazire emen denborartan gazterie yantzan, zarrak kalban ta maztiak porrazoan.// Kalban botatzen tzekote nok yotzen zeko kaxkulo arrei (Lin).*
- kalbotuik:** izond. burusoil, kaskasoil. <Calvo>. *Kalbotuik zagok.*
- kaldur:** iz. kaildur <Hastial, parte superior triangular de la fachada de un edificio en la cual descansan las dos vertientes del tejado o cubierta> (Huarte).
- kalenture:** iz. sukarra <Fiebre>. *Kalenture zue neska arrek (Mez). Sin. sukar*
- kaleri:** iz. galeria, etxeetako balkoi luzea <Balcón corrido, galería>. *Kalerien eoten naiz atsaldetan.// Despensan tragoat in te kalerietara, andi torri ta leora, ta beittire, ta gero berriz goitire.// Paratzen tzue kalarietan, segun ze alorretara joaten tzen, trapuet kolore batekoa (Mez, Lin).*
- kalfor:** iz. zapelatz arrunta <Ratonero común>. «zool. *Buteo Buteo*» *Kusi dut or beirian kalforo bat (Mez) // Kalforrak ezut kusi nai ere // Bat bada kalforra, bertzeat erematen tzitue txitek, ori da mirue, kalforra kanpoan iten du lana, erritik kanpo (Lin).*
- kalitu:** ad. akabatu <Matar (hablando de reptiles)> (Azkue, Est).
- kalitx:** iz. kalitxa, garatxoa <Verruga>. *Lenago banitue kalitxek eskuan (Lin).// Kalitsek, ezentzen zire lenago odola atera-*
- ziz, gasa pixkan bati aterazi eta lurpean sartu eta utzi (Mez, Per).*
- kalizke:** iz. oihua, garrasia <Grito, chillio>. *Kalizke bakarra iten zue!// Ozkiten baizekote, kalizke iten zue (Lin)// Ai! Ori de kalizket (Lin).*
- kalizkeka:** adond. oihuka, garrasika <A gritos>. *Nere amak etzue sekule ez galtzak erabiltzen, ta arekin joaten banitze norabait arrun kalizkeka yartzen ze, klaro ozka iten zitiote (Lin).*
- kaliztu:** ad. kaliztu, kalitxex edo garatxoz bete <Lenarse de verrugas>. *Arrunt kaliztue da aur goi.*
- kaloi:** iz. kaloia <Raquíto, dícese para la cría de la oveja que muere al nacer o inmediatamente>. *Ardi orrek kaloyo bat egin zuen (Mez).*
- kalpizer:** iz. galbitzarra <Cáscara del trigo y espigas, cascarrilla>. *Kalpizer ayek ere bildu biar tzire (Lin).*
- kaltzada:** iz. galtzada <Suelo empedrado hecho con cantos rodados en la entrada de la casa>. *Lenago kaltzada baitze etxetan (Mez) // Maixterniak bazue ordik onara baño zabalago, ezkaratzian zue kaltzada, ta oso gaixtoa ze garbitzeko; ta erraten zirete garbitzeko ta zenbait aldiz enue iten, ta erraten zirete: ez duk in? pues orai egoi-naiz yan gabe (Lin).*
- kaltzuin:** iz. galtzerdia <Calcetín>. *Kendu ez-partiñek ta kaltzuñek ta putzure bota ze, ta an ito ze (Lin).*
- kamamile:** iz. kamamila <Manzanilla>. *Kamamile ona izeten da Ligeztan (Mez).*
- kamaña:** iz. kamaina <Jergón, camastro que utilizaban los pastores en la txabola>. *Artzaiek kamaña artan iten zuten lo (Mez).*
- kamustu:** ad. kamustu <Desafilar>. *Kanibeta kamustuik (Mez).*
- kana:** iz. kana <Medida de grosor, aplicada a troncos de árboles utilizados para competiciones de hachas entre aizkolaris>. *Kanaerdikoa da trunku ori (Mez).*
- kanabite:** (Us) ik. kanibeta.
- kanaerdi:** iz. kanaerdia <Tronco de media cana, de 54 pulgadas (125 cms)>. *Kanaerdiko trunkuak aisago xeatzen zute (Lin).*

kandela: iz. kandela <Carámbano de hielo>. *Lenago neguen iten tzituelaik otz ayek andiek, tellatutik eldu balinbeze ure, iten tzi-re kandelak* (Lin).

kandelera: iz. Kandelaria eguna <Fiesta de la Candelaria> «*Kandelera otz, negue yoan da motz; kandelera bero, negue eldu da gero*» (Intza. Mez).

kanibeta, kanibita, kanabite: iz. haiztoa, labana. (fr. ganibet) <Cuchillo>. *Kartzu kanibeta goi* (Mez).

kanibita: ik. kanibeta.

kanille: iz. kanilla <Tobillo>. *Igual ze kanille austen ba zinue, nola besua* (Lin). // *Kanille ta pantorrille ta belaune* (Lin). Sin. txongolo.

kankai: ik. kankail.

kankail, kankai: izond. kankail, kankailu <Persona grande y desgarbada>. *Gizon ura kankaille da! Ai urde kankail!* (Mez).

kanpadera: iz. kanpadera <Extensión de terreno>. *Aztakarrin ze kanpadera dagon!* // *Kanpadera ayek mozten ginue dalluekin* (Mez).

kanpaza: iz. kanpaza <Hierba perjudicial que sale entre las patatas>. *Kanpaza ayek kendu biar tugu*.

kanpo: adlag. kanpo, at, landa. <Fuera>. *Zuk emen eztuzu iñor familietik kanpo* (Zil).

kanposantu: iz. kanposantua <Cementerio>. *Kanposantuen izen naiz gaur goizian* (Zil). Sin. ilerria.

kantoinke: adlag. kantoinka <De canto>. *Kantoinke dago makurtuik balin badago, beño zuzen balinbadago ez*.

kanton: iz. kantoia, ertza <Esquina>. *Kantonaikin yo dut buruen.* // *Lurretik goraxago dire suek, sukalde erdien zire etxaminek, errondoak zire, orai ez, orai lau kantonekoak* (Mez, Per).

kantuen: adlag. kantuan <Cantando>. *Jota kantuen ta aritzen ze*. Sin. kantuz.

kantuz: adlag. kantuz <Cantando>. *Gizon zar gayek kantuz asten tzire.* // *Primederá alle-gatu te alderdi guzietatik kantuz te..., orai eztuzu zozoat kusten* (Lin).

kapable: iz. kapablea, zerbait egiteko gai dena, kapaza <Capaz>. *Ori kapable da eiteko ori, denak ezbaigara kapable gauza batzurendako* (Lin).

kapar: 1. iz. kaparra, akaina <Garrapata muy pequeña. Término que se aplica a la persona pegajosa>. *Ardi ayek kaparrak izeten zuzte.* // 2. izond. <Persona pesada, pegajosa>. *A ze kaparra den gizon goi!*

kapatxo: iz. kapatxoa, zarea <Capacho, bolso o cesta de esparto utilizada especialmente para llevar la simiente al campo, por extensión, cualquier bolso>. *Kapatxo artan sartzen ginuze dena* (Mez).

kapaz izan: ad. gai izan <Ser capaz>. *Eztela capaz satisfazio mateco Jangoicoai* (Erro).

kapiro, kapiro: iz. (arkitek) kapeiru, kapillu <Cabrios, maderos que partiendo de los aleros suben montando sobre los anteriores hasta el caballete>. *Kapiro onak zitue tellatu arrek* (Mez).

kapiro: ik. kapiro.

kapon: iz. zapaburua <Renacuajo, cría de la rana, con cabeza grande y cola>. *Erriko putzu artan kapon anitz izeten zire* (Mez).

kapusai: iz. kapusaia, artilearekin egindako soinekoa <Capa que utilizaban las mujeres mayores>. *Petra gorrek beti kapusaya izeten tzue soñan*.

kara eta kulo: esam. busti ala lehor <Cara y cruz de una moneda>. *Kara eta kulo izeten zute lengo sos ayek* (Lin).

-kara, -kera: atz. 1. <Sufijo que indica aspecto, apariencia>. *Altokara, fanfarrokara, pisukera, ilunkera, burrokara* <Bruto>. *Makario ure burrokara ze, beño...* (Lin) // *Ure ze fanfarrokara ta atratzen ze burli-tera trintxeretara* (Lin). *Gorkara, minkara, makurkara* ‘picaruelo’ (Erro), *mekara* ‘algo débil’, *luzekara* ‘larguito’, *apalkara*, ‘bajete’ (Azkue, eransk). 2. izlag. <Factible, fácil de hacer>. Eginkara. -kara, -Eginkara. 3. iz. <Celo de los animales>. *Arkara dago ardi goi*.

kara: iz. aurpegia <A la cara>. *Kara-kara elea franko, eta gibeletik aztalak jan* «Aurpegiz aurpegi hitz ederrak, baina gero atzetik azpiak jaten» (Intza).

karabi-karaba: esam. <Frase que se decía en el juego del escondite>. *Karabi-karaba que miro ya!*

karabilkatu, karabilketu: ad. kiribilkatu, zizurkatu <Enroscarse, enrollarse, ensortijarse>. *Soka goi ongi karabilkatu zue es-*

- kuen*.// *Bagoain orbela beti karabilketui tago, beti prest aiziakin arata onata* (Lin).
- karabilketu**: ik. karabilkatu.
- karaka**: iz. kakara <Cacareo>. *Or ari da olloa karakaz*.// *Karaka iteunte jeneralian arrotzia iteuntelaik, batzuren pastikoute denborra yago, bertzeatzuren gutiago* (Lin).
- karakol**: iz. karakola, barakuilua <Caracol>. *Goaye karakol biltzera*. * **karakol morroa**: iz. barakuilu handiak <Dícese de los caracoles grandes> <Karakol-morroak, andiak. *Karakol sorgiñak, tikiak*> (Erro, Azk. Eransk.). * **karakol sorgin**: iz. txikia <Caracol pequeño>. * **sagu karakolak**: iz. <Caracoles marrones que salen entre las hortigas>. *Bertze marron andi batzu badi-re, asuñe den tokian egoten direnak; «sagu karakolak» erraten diete* (Mez).
- karantxa**: iz. karantza, aurpegiaren itxura <Fisonomía, aspecto>. *Orrek karantxa ederra du o tsusie du, izeten al da amabilia o bertze giserakoa* (Lin).
- kardu**: iz. kardua <Cardo>. *Egun kardu erabiltzen da, lenago gardu* (Irag).
- kario**: izond. kario, garesti <Caro>. *Ogie kario dago*.// *Oyek karioago saltzen zute, beño ez etortzeatik oneraño, pagatzen zute*. (Mez).
- karraka**: 1. iz. karraka, asotsa ateratzen duen zurezko tresna <Instrumento de madera utilizado en la iglesia para hacer ruido>. *Aste Santuen karraka soñatzen zute aurrek*. 2. izond. hitzontzia <Dícese de la persona habladora, que hace mucho ruido>. *A ze karraka inik dagon ori!*
- karrakail**: izond. hondatua, zaharra <Viejo, avejentado>. *Gizon ori karrakail dabile*.// *Yende bat ez balinbadeike erabili, balin badaile gaizki, orduen erraten al tzaio karrakail* (Lin).
- karrakatu, arrakatu**: ad. karrakatu, karraskatu <Raspar, raer>. *Karrakatu karrakatu ari oyek ta argizeri pixket man ta prest zeuden* (Mez).// *Alkolaikin trapu bat ongi busti eta berarekin ongi busti gorputza eta burua, arrakatur dena* (Mez, Per) // *Ortzak laister atetzeko ogi koxkor bat eskura ematen zitzaio aurrari eta eginalak eginen zitue aurrak ozka edo arrakatu bedere oiek gero*
- ogie berazten zuelaik ekentzen zitzaio beratza* (Mez, Per).
- karranka**: adlag. karranka <Crujido, ruido chirriante>. *Teilatu oi denbora guzian karranka ein ta orai eskatu zute teilatue aberzenbat kostako zekote arreglatzia* (Lin).
- karranklan**: iz. karranklan <Alacrán o arraclán> (Erroib. Irib).
- karraña egon**: ad. haserre egon <Estar enfadado>. *Zer zaude, karraña?* (Mez).
- karrañatu**: ad. karraina egin, umore txarrean egon <Reñir, estar malhumorado>. *Beti karrañatzen ai de* (Mez). // *Karrañatu ta asarratu* (Lin).
- karras-karras**: onomat. kirris-karras <Onomatopeya que hace el ruido con los dientes>.
- karrasi**: iz. garrasia, oihu mingarria <Ruido producido con los dientes>. *Karrasi da ortzekin iten delaik karras-karras* (Lin).
- karraska**: iz. karraska <Ruido con los dientes>. *Karraska daile gizon goi*. // *Ortzak gastatuik zeuke a puro karraska iten zuena* (Lin).
- karrazi**: ad. ekarrerazi <Hacer traer>. *Amari karrazi zion*.
- karreatu**: ad. karreatu <Acarrear>. *Karreatzen ai gaituk*.
- karrera**: iz. karrera, teilatuko habea, paretan luzera dagoena eta solibeia asentu ematen diena <Viga colocada a lo largo de la pared donde se apoyan las vigas menores>. *Antoreñean paratu tuzte karrera berriek* (Erro).
- karri**: ad. ekarri <Traer>. *Karrak ardi oi etxera*.// *Anáeak karko digu kótxean* (Zil).
- * **karzu, kartxu**: ekartzu <Traer>. *Kartxu katedera goi!*
- karrika**: ik. karrike.
- karrike, karrika**: iz. karrika, kalea <Calle>. *Zazi karrikera jolastera*.
- karro**: iz. karroa, gurdia <Carro de traer hierba>. *Mandoa ta karroa, ta etze bertze adelantui emen*. Sin. gurdí. * **karro itsue**: iz. karro itsua, gurdí itsua <Carro cerrado por los laterales>. *Lenago zire karroak erraten tziotenak itsuek, ruedatzuk radioik ta yausere gabe, gero ayek kanbiatu zire bolantera, errueda bolanteak radioekin, gero aen gibeletik torri zire gomazkoak, ta ola joan*

- dire. Beeki joaten zire, idik eztut kusi nion* (Lin).
- karrobide:** iz. karrobidea <Camino por donde pasaban los carros>. *Emen bada or erraten dakotena, karrobidia; karroa pastiar tzen tokitik, karrobidia, baña ezta karroik tor-tzen orai, orai piste tire denak* (Lin).
- karrote:** iz. garrotea, makila <Palo corto>. *Karrotekin fierki ongi lotu biar duzu bastia.*// *Karrotea da soka biurtzeko pazuek geldit zeizten segurego* (Lin).
- karrutxa:** iz. karrotxoa, orgattoa <Carretilla>. *Karrutxakin daile arriek kartzen* (Mez).
- kartaldi:** iz. kartaldia, mezua <Carta o mensa-je, que se enviaba a otro pueblo, para comunicar una denuncia, etc.>. *Kartaldi bet eman biar duzu zuk.*
- kartola:** iz. kartola, gurdia-aren bi aldetan jar-tzen den zurezko jarlekua <Puertas de ma-dera que se ponen a los lados del carro para que no se caiga lo que hay dentro>. *Kartola aundie paratzen zute kamionan* (Mez).
- Kasenia:** Lintzoaingo etxe-izena.
- kasik:** part. ia-ia, kasik <Casi>. *Orai ezta au-rrik ere kasik.*// *Enaiz oroitzen ere kasik* (Mez)// *Txoriek ere ezta kasik emen* (Lin).
- kasin, kuasin:** ad. 1. kaso egin, zaindu <Cuidar>. *Ayen kasiten egoten gine gu. Amai kasiten zegon* (Irag). *Nola kuasiten uten aurrek* (Us) 2. behatu, so egin <Observar>. *Kalforra ayek kasiten aritzen baitire, erituik badago, nik lepoa moztiko neko ta yan* (Lin).
- kaska:** iz. kolpea, ukaldia <Golpe>. *Kaskat eman zion buruen* (Lin).
- kaska-kaska:** onomat. kaska, kaskakoa, kol-pea, ukaldia <Onomatopeya de dar gol-pes>. *Kaska-kaska yo zue buruen* (Lin).
- kaskallu:** iz. kaskailua, harri-kozkorra <Cascajo, grava>. *Malda ura kaskalluz be-teik eoten zen.*
- kaskarabil, kaxkarabil, kaxkabil:** iz. kaska-biloa <Cascabel>. *Kaxkarabile paratzen gineko txakurrai* (Lin)// *Etortzen zire Iruñara zaldikotxe batzuk dena soñuz bete-ak, kaxkabile eta txintzez beteak* (Mez, Per).
- kaskazuri, kazkozuri, kaxkazuri:** izond. kas-kazuri, buruzuria <De pelo completamente blanco. Rubio>. *Gizon kaskazuri bet bizi zen or.*// *Zurituik balin badauka burue, kaskozuri erraten dugu.*
- kasketa:** iz. kasketakoa <Cabezonería que co-gen los niños>. *A ze kasketa artu dun aur orrek!*
- kaskezur:** iz. kaskezurra, buru-hezurra <Hueso del cráneo>. *Lurrera bota ta kas-kezurra autsi du* (Mez).
- kasko:** iz. burua <Cabeza>. *Kaskoa autsi omen zekio gizon arrei* (Mez).
- kaso (dela):** adond. dela kaso <Debido a>. *Zur betek, orduen ori zela kaso bazuen dere-txoa mantentzeko aziendak erriko bela-rretan.* // *Ori dela dela kaso, ayek sarna zu-tela, bakumetzen asi zire emen* (Lin).
- kaso in:** ad. kasu egin <Hacer caso>. *In zazu kaso. Ola pixket ibili esgerostik pues etxe-ra, ta gero pues kaso in biar* (Mez)
- kaso, kasu:** interj. kontuz! <¡Cuidado!>. *Kaso, botako zate!*
- kasoratu:** ad. konturatu <Darse cuenta>. *Enaiz kasoratzen* (Lin). // *Ez duenak ikusi lenago eztu kasoratiko ere or bazela ziloat* (Mez).
- kasu:** ik. kaso.
- kataburtxintze:** ik. gataburtxintze.
- katadera:** ik. katedera.
- katalingorri:** iz. katalingorri <*Coccinella sep-tempunctata*>. <Mariquita, insecto rojizo de alitas rojas salpicadas de negro>. *Katalingorri iruxki xuri, fol-fol-fol* // *Katalingorri fu-fu-fu!* (Mez).
- katatzka:** iz. katatzka <Esfuerzo grande>. *Katatzka andiak in nitue* (Lin). Sin. katza-ka.
- katatzkaka:** adond. katatzkaka <Haciendo un esfuerzo>. *Katatzkaka ari de.*
- katedera, katadera, katedra:** iz. aulkia <Silla>. *Katedera artan yartzen naiz ni* (Mez) // *Katederatik ez daike muiitu ere.*
- *katedera dantza:** iz. katedera dantza <Juego consistente en poner sillas en for-ma circular y bailar alrededor de ellas; cuando la música paraba, había que sentar-se y el que no tenía silla quedaba elimina-do>. *Katedera dantzan ari zire aur goyek.*
- katedra:** ik. katedera. (Mez, Ger).
- katubasa:** iz. basakatua <Gato montés>. *Lenago Azarreako orrek eta katubasak ta*

- arpatzen zuzte, lenago bazire emen bitxo franko orai ez tirenak, Ballekotxean ere yan izen nue aldi betez jineta* (Lin).
- katuli:** iz. katilua <Tacita>. *Kattuli bat esne edan biar dut.*
- katxeta:** iz. katxeta <Tachuela, clavito de zapatos>. *Katxeta zire olako iltze txar batzuk* (Lin).
- katzaka:** iz. katzaka, gatazka <Esfuerzo grande>. *A ze katzakak pasatuik dauzkigun!*. Sin. katazka.
- kaxeta:** iz. kaxeta <Escabel, asiento pequeño>. *Yar zatte katxeta artan* (Azkue, Est)
- kaxka:** 1. iz. kazka <Golpe>. *Main dizut kaxkat.*// 2. adlag. kazka-kazka <Onomatopeya de golpear>. *An ari nitze kaxka-kaxka.* 3. iz. <Apelativo de un hombre de Mezkiritz>. *Kaxka erraten tzeokote, Gereñengoatek man tzeok tiruat orrei ta orduen erraten zute «Kaxka». Nunbait ai ze zerbait ola ta bertze orrek ustez zigueña zen edola tiretzen dako ta biarriek traspasatzen dako perdigonekin, gero soñan artu ta karri zue, dudikebe* (Lin).
- kaxkabil:** iz. kaskarabil.
- kaxkaka:** adond. kaskaka <Pegando golpes>. *Kaxkaka ari de mailuikin egun guzian* (Lin).
- kaxkarabil:** ik. kaskarabil.
- kaxkazuri:** ik. kazkazuri.
- kaxketako:** iz. kazketakoa <Golpe>. *Kaxketako aundie artu zue* (Mez).
- kaxkulo, kazkulo:** iz. kazkuloa <Maderito pequeño de boj, tocón para jugar a la calva>. *Kaxkulo bat paratzen zute, ezpelezkoa ini* (Lin)// *Sei erreguetatik bi kazkulo kartzen zinue!* (Lin).
- kazkarabar, kazkaragar:** iz. kaskarabarra <Granizo>. *Kaskarabar anitz bota zue atzo* (Mez).
- kazkaragar:** (Irag) ik. kazkarabar.
- kazkarratu, kazkartu, kazkurretu, kazkurrietu:** ad. 1. orditu, mozkortu <Ponerse de mal talante, pendenciero>. *Ardo ure aski ze kazkarratzeko* (Lin). 2. kazkartu <Golpearse>. *Badire larrañak pareta au baño anitez gorago dutenak yauzketu naitzena ni eta kazkarratuik* (Lin)// *Gizon batek edan balin bedu, eoten al da kazkartuik* (Lin)// *Yéndia, asten tzire kazkarratu te,*
- yoka, ta eskuko ezurrek iten tuzte autsi, ta gero ene amak iten baitzituue arreglatu denak, onara tortzen tzire* (Lin).
- kazkarreko:** iz. kazkarreko <Coscorrón, golpe dado con la cabeza>. *Kazkarreko bat artu zue aur orrek.*
- kazkarria:** iz. kazkarria <Trozo de excremento seco adherido a la piel de los animales y a la lana de las ovejas>. *Kazkarriaz bete da ori.*
- kazkarro:** izond. 1. kazkarro <Borracho, grosero>. *Mutiko goi beti kazkarro egoten ze.* 2. burugogorra <Testarudo, terco>. *Aur goi ze kazkarro den* (Mez).
- kazkartu:** ik. kazkarratu.
- kazkozuri:** ik. kaskazuri.
- kazkulo:** ik. kaxkulo.
- kazkurretu, kazkurrietu:** ik. kazkarratu.
- kazoleta:** iz. kazoletea <Guantelete de madera que emplean los segadores para protegerse las manos>. *Kazoleta pollitak izeten zire or zintzilika* (Mez).
- kazure:** iz. gazurea <Suero>. *Kazurea txerriei maten ginioten* (Lin).
- ke, eke:** iz. kea <Humo>. *Apesuiñeko tximinitik kea atratzen ze* (Mez) // *Eke anitz dago emen* (Lin).
- kedar:** ik. kedarre.
- kedarre, kedar:** iz. kedarrea <Hollín>. *Kedarria da etxaminetan izaten den erraus goi* (Mez).
- keixatu:** ad. keixatu <Quejarse, lamentarse, inquietarse> (Azk. Est). *Keixatu dire andre goyek bai.*
- kendu:** ik. ekendu.
- kera:** ik. kara.
- kerren, gerren:** iz. kerrena <Espada para asar el cordero>. *Izeten ze kerren bat azurie erretzeko* (Lin)// *Lenago idortziaiki karzen zuzte beyak kerrena biño mearrago* (Lin).
- kerrenka:** ik. errenka.
- keru:** iz. kutsua, urrina <Hedor, mal gusto, tu-fillo>. *Ze keru yarri zen!* (Lin).
- keta:** atz. -keta, multzoa adierazten du, *eztike-ta, ostoketa, yendeketa* edo denboraldia: *goseketa*, baita jarduera edo ekintza adierazteko ere: *iorzketa, ilketarie, idorketa* <Sufijo que tiene el significado de conjun-

- to, montón>. *Animeleko eztiketa artzen zinue* (Lin).
- kia:** interj. <Expresión de asombro. ¡No me digas!>. *Emen, kia, emen afera eztago ongi!* (Lin).
- kider:** iz. kiderra <Mango>. *Bezko onen kiderra andia da.*
- kili-kili:** iz. kilika <Cosquillas>. *Inen dizut kili-kili.*
- kili-kolo:** adond. esam. kili-kolo, kolokan <Medianamente, medio enfermo, inseguro, no afianzado, poco firme. Se dice de piedras dislocadas, de personas enfermas de dientes movidos>. *Oi, oi, Martxantxeneko nausi goi kili-kolo dabil* (Mez).
- kilike:** 1. iz. kilika <Cosquilla>. *Kilike anitz du aur orrek.* 2. izond. mugikorra <Movedizo>. *Ortz goi kilike dauket* (Mez).
- kilikeri:** izond. kilikaria <Cosquilloso>. *Aur goi kilikerie da.*// *Kilikerie dena eztizu nolani utziko kiliketzer.*
- kiliketu:** ad. 1. kilikatu <Hacer cosquillas>. *Yagozi, zenbait besapetan eiten badakozu, kiliketzen dira.* 2. zirikatu <Incitar>. *Ez kiliketu yago* (Mez).
- kime:** iz. kima, zaldien zurda-multzoa <Crin>. *Biorrek eta izeteunte kime ederrak, len, mozten zekote, beño tsusten dute animelia, kentzen bazayo ori* (Mez).
- kinke:** iz. argia ematen duen tresna <Quinque>. *Garai batez kinkia ibiltzen ze argitako* (Mez, Per).
- kintoar:** izond. Kinto Realen bizi dena <Habitante del Quinto Real, zona del Valle de Erro fronteriza con Francia>. *Kintoarrak tortzen dire izire* (Lin).
- kirets:** iz. kiratsa <Hedor>. *Bertzen umeak ata kirets.* 'Besteen haurrari hutsak laster harrapatzen' (Mez, Intza).
- kirikeka:** adond. kirikaka, zelatan <Acechando, espiando>. *Kirikeka da etxe eskinetaik begiretuz nor zer aiden iten* (Lin).
- kirrinki-karranka:** onomat. <Chirriando>. *Karro oyek kirrinki-karranka* (Lin).
- kirriski-karraska:** adond. kirriski-karraska <Onomatopeya de mordisquear la fruta, la corteza del pan, y en general los alimentos que crujen>. *Or dabiltze aur guziek kirriski-karraska sagar oyek.*
- kiskil, kixkil:** izond. zekena, ziztrina, pertsonei aplikatua. Mezkirizko gizon baten goitizena eta bere etxearena ere bazen <Mezquino, pobre, despreciable>. *Joxe asperturik gizonen solasekin juan ze berak zeuden tokire eta erran ziote: zauzte ixilik gizon kiskilek ama eri eta hainbeste arrotu* (Mez, Per).
- kisu:** iz. gisua, karea <Cal>. *Lenago iten tzuten emen kisue, Lintzoañen, iru o lau familieek. badugu oyan bat erraten dakotena Oyaneder; an oten tziren* (Mez)// *Lenik kisue egiten ze* (Mez).
- kisuarri:** iz. gisu-harria, kararria <Piedra caliza>. *Kisuarriek dire oyek, arriek atratzen dire erreik, ta gero ayek desiten dire, ta an da kisue* (Mez).
- kisulabe:** ik. kisulebe.
- kisulebe, kisulabe:** iz. gisu-labea, karobia <Horno de cal>. *Iten da labeat bezala, ori de kisulebia.*// *An iten zire Mezkiritzen Kisulebekoyanen.*
- kitarra:** iz. gitarra <Guitarra>. *Lenago kitarra bat, eta ingernuko auspua* (Mez, Per).
- kiturik:** adond. doan, hutsean eman <Gratis> (Erro, Azk. Eransk).
- kixkil:** ik. kiskil
- kixkildu:** ad. kiskali <Quemar>. *Iretxiekin kixkildu zue.*// *Il ta artu ta érre ta kixkildu irétxieki gero garbitu telliáki ta tripak átra ta* (Zil).
- kixkortu:** ik. kizkorratu.
- kixkur:** izond. kizkurra <Rizado>. *Kixkur-kixkurre inik paratzen ziuzte plantxaikin bi al-tzinaldiak* (Mez, Per).
- kizkil:** iz. 1. gazta egiteko moldea <Aro hecho de madera de avellano para hacer el queso>. *Gasna iteko kizkile biar tze* (Mez). // 2. Tambien apodo de un hombre de Mezkiritz y nombre de su casa, puesto porque llevaba un kizkil por la cabeza. *Mezkirizko etxetan bakotxa bere etxean bizi da. Bakarrik Kizkilen Bentan ez da hala* (Mez, Per).
- kizkorratu:** ad. kizkortu <Quemar, reque-mar>. *Zartegien ezbalinbedu olio auserki kizkorratzen da.*// *Ogi oyek dena kizkorratu dire* (Mez).

- klarion:** iz. klera <Tiza, también la que se utiliza para marcar la tela>. *Klariona guti izeten ze eskolan denborartan.*
- klaska, klaxka:** 1. iz. ardiek eramaten duten joalea <Cencerro rectangular que se les pone a las ovejas>. *Kartzen zuzte ardiek eta auntzek errietan pasteko auntzei paratzen tziote olako klaxkatzuk andiek ta erri-tik pasten zirelaik kentzen tzekote, ta gero or gelditzen tzire (Lin)//Lenago erbixentak pasten zirelaik orduen paratzen zaizkote errietan pasteko punpek ta klaxka.* 2. adond. hizketamodua <Manera de hablar clara>. *Zer klaska duen! (Auz. Intza).* «¡Qué manera más clara de hablar tiene!».
- klaxka:** ik. klaska.
- klaxketa:** iz. kisketa, sarraila txikia <Pestillo>. *Klaxketa polita zue atari orrek.*
- klisketa, krisketa:** iz. klisketa <Pieza donde se apoya el dedo pulgar para abrir el pestillo>. *Ertxi zazu klixketaikin (Mez).*
- klo-klo:** onomat. <Sonido que emite la gallina>. *Oiloak iten du kloklo eta ollarrak kukuruku (Mez).*
- kluxka:** ik. kuluxka.
- kluxke:** ik. kuluxka.
- ko:** atz. Txikigarria <Sufijo diminutivo>. *Maindrekua, txarkua, mandoko,*
- koba:** ik. kofa.
- kobardatu:** ad. beldurtu, koldartu <Acobardarse>. *Kobardatu de, eztu arrazoznik.*
- kofa, kopa:** iz. 1. koba, zuhaitz zaharretan egiten diren zuloak <Hueco grande hecho en un árbol debido al rayo o a la vejez, árbol carcomido>. *Arbola usteltzen zenean barnetik kofatzen tze.* 2. kofa <Estuche para guardar la piedra de afilar>. *Kofan gordetzen zute txorosteko arrie (Lin). // Kopa oyek an dire dilinden (Lin).*
- kofadun:** izond. kobaduna, zuloz betetako zuhaitzak <Árboles agujereados>. *Bizerrak ta artzen tzire tokitan bazire kofadunek anitz (Mez).*
- kofatu:** ad. kobatu, zulatu, arraildu <Agujerear>. *Kofatu zire arbol oyek denak.*
- kofi:** iz. oilo-habia <Ponedero de las gallinas>. *Kofian izeten zire beti arrotzeak.*
- kofoin, kofuin:** iz. kofoina, kofaua erlauntza <Colmena>. *Kofoñek kalerie azpien egoten tzire.// Erleak biltzeko paratu biar tzindue kofuña.// Kofuña ein lemíxik ta gero rebokatu te gero paratu iruzkiera sekätzen (Lin)*
- kofuin:** ik. kofoin.
- koixtin:** ad. ekoist egin, hilartu, haurra galdu <Malparir>. *Ardi orrek koixtin du (Lin).*
- kokaluxe:** iz. kukutxeztula, zakurreztula <Tosferina>. fr. coqueluxe. *Len aurrek kokaluxe izeten zute (Mez).*
- kokatu:** ad. 1. kokatu, jarri, ezarri <Colocar, poner encima de la mesa>. *Orbaizetan kokatu ze artzai ure ta or dago.// Iru botella kokatzen tzuzten mai gañean (Lin).// 2. sartu <Caber>. *Mukurrua da eztelaik yago kokatzen.// Atra zute aritz bet kamionan kokatzen etzena.// Irureun ardi baituzte, kokatzen al dute etxian.* 3. <Atascarse, quedarse atascado>. *Zintzurreen ezur bat kokatu zait.**
- koko:** iz. eta izond. kokoa <Apelativo utilizado para denominar a la gente de los pueblos que no hablan euskara, en general son los meridionales>. *Kokoa beitikoa da (Lin).*
- kokoerri:** iz. izond. koko-herria <Pueblo cuyos habitantes no hablan euskara>. *Auriz ere kokoerrie da.*
- kokola:** iz. txokolatea <Chocolate>. *Len kokola guti yaten ginue (Mez).// Sue ein eta janaria prestatzen nue nik: ogia, txingor pixket, potajea, babak edo eta kokola zerbait (Mez, Per).*
- kokon:** iz. kokon <En lenguaje infantil, dícese del mostroo infantil>. *Kokon bat torriko de (Lin).*
- kokoriketu:** ad. kokorikatu, kokoriko jarri. <Ponerse en cuclillas>. *Kokoriketu emen!*
- kokoriko:** adond. kokoriko, kikirikon. <En cuclillas>. *Yarri zaite kokoriko.*
- kokotza:** iz. kokotsa <Barbilla>. *A ze kokotza duzun zuk.*
- koldarron:** ik. goldarron.
- kolde:** iz. goldea <Arado de una punta de hierro, utilizado para sembrar>. *Kolde arekin lan anitz iten ginue. *kolden biarrak:* iz. goldearen belarriak <Hojas que salen del

- arado>. *Kolderen biar oyeke garbitu biar dire ongi.*
- koleratu**: ad. haserretu <Enfadarse, encolerizarse>. *Ixasoa cegon nasiric eta coleraturic (Erro).*
- kolko**: iz. golkoa <Espacio entre la camisa y el pecho>. *Dirue beti kolkoan sartzen zue (Mez).*
- kollaron**: iz. zildaia, aziendaren lepokoa <Collarón>. *Abriak kollaronatik ta iten dire lotu, igual da zure errestratzeko nola...(Lin).*
- kolpatu**: ik. golpatu.
- koltxille**: iz. ohe gainekoa, ohe estalkia <Colcha>. *Koltxille ere ardi illekin egine da (Mez, Per).*
- komekadure**: iz. jaunartzea, komunioa <Comunión>. *Aurten badugu komekadure anitz errien (Lin).*
- komekatu**: ad. Jaunartu, komulgatu, komuniatu <Comulgar>. *Mayatzian gure aurre komekatzen da (Mez).*
- komunki**: adond. arrunki <Comúnmente, llanamente>. *Au da comunqui deitzen dugune confesioa (Erro).*
- kondatu, kontatu**: ad. kontatu <Contar>. *Aurrai kondatu zeko kontu bet.// Senarrak ezin du deus ere saldu emazteaikin kondatu gabe (Lin).*
- koniube**: ik. koñube.
- konkolotx**: onomat. adond. arretxintxin <Arre caballito o a horcajadas, sobre los hombros> (Auz, Auritz, Luzaide. Iribar.)
- konkor**: iz. eta izond. konkorra, tontorra, sorbaldako irtengune nabaria, bizkarrezuraren desitxuratzearen ondorioz. <Jorobado, joroba>. *Atra zen konkor bat lenbixi yantzara, ta neri irrie maten zire // Konkor aundie du orrek (Lin).*
- konkortu**: ad. krotatu, makotu <Encorvarse>. *Gizon goi zein zutik daon, bertzeatzuk konkortzen baitira (Lin)// Konkortuik dabile (Mez).*
- konparazio baterako**: esam. esate baterako, adibidez <Por ejemplo>. *Egun, konparazio baterako, ez da nior ageri.*
- konpondu**: ad. konpondu <Arreglar>. *Ori konpóntzia gosta da aunitz (Mez).*
- konporta**: iz. lixua egiteko ontzi handia <Cubo grande de madera donde se hacía la colada>. *Lisue paratze ze konportetan (Us).*
- konprenditu**: ad. ulertu <Entender>. *Goizuetako oyei konprenditzen nekote ongi, ta Leitzekoei ezin konprenditu. // Beterinario paño geyago koprennitzen omen zue beyen eritasunian (Lin).*
- kontalari**: iz. jardularia, kontalaria <Hablador>. «*Mazteki kontulariek, maiz bazterrak zikin*» (Intza, Mez).
- kontatu**: ik. kondatu.
- konten, kontent**: izond. pozik <Contento>. *Konten tortzen tzen gure etxera beti.// Orai badu urte pare bat torri ginela ta konten gara (Lin) // Inen dut kontent (Ilur).*
- kontent**: ik. konten.
- kontesko, kontexko**: izond. pozik <Contento>. *Kontesko juaten gine (Irag). Norbait kontexko egoian de (Lin)// Gu kontesko tripota partitzera zengatik atratzen ziguten sosen bat (Eu).*
- kontestatu**: ad. erantzun <Contestar>. *Ongi kontestatu zue mutiko orrek.*
- kontexko**: ik. kontesko.
- kontratxintzurri**: iz. kontra zintzurra <Irse la comida por la laringe>. *Kontratxintzurri yoan zaide yanarie.*
- kontserbatu**: ad. mantendu, kontserbatu <Conservar>. *Nola kontserbatu tut irurogei ta amar urteotan.*
- konture, kontuz, kontutik**: adlag. kontura <A cargo de>. *Karri giñuze izterien konture, kable eletrikoak, guardatzeko aren pataterrie o bertze arena ta ola (Lin) // Kalforra oyeke bizi dire bertzeazuren kontuz, txoriek ta zozok ta. Lenago au beterik zego zozoz ta ere, primederen bazter ebetaik aitiko zinuze kantuz, gustoa ematen zue (Lin). Akordionista bat artzen ginue gure kontutik (Lin).*
- kontutik**: ik. konture.
- kontuz**: ik. konture.
- koñata**: iz. koinata <Cuñada>. *Gure koñata (Mez).*
- koñatu**: iz. koinatua <Cuñado>. *Koñatue bizi de Gereimen (Mez).*
- koñube, koniube, goñube**: iz. koinube <Depósito de leñas y patatas situado en el zaguán bajo las escaleras>. *Koñube artan*

- egoten zen kuxetak iten* (Erro, Ger).
Goñube. <Bodega> (Erro, Azk. Eransk).
- kopa:** ik. kofa.
- kopeta:** iz. bekokia <Frente>. *Kopetaikin artu zuen kolpe ederra.*
- korapilo:** iz. korapiloa <Nudo>. *In tza zu korapiloat. // Zure galtza kordak izain du korapillo ori! «Naspilla ori ez al da zure etxekoa, ta ez gurea edo bestena? «Zuk izango duzu akats hori!» Sin. korropiloa.*
- korda:** iz. soka <Cuerda>. *Artolak bazue kordendako ziloa.// Mañan dakot korda erlojuai* (Mez).
- kordion, akordion:** iz. akordeoia <Acordeón>. *Kordionaki ibiltzen gine bestetan.// Alde bat akordion batekin ta bestea bertze batekin* (Mez). Sin. infernuko auspua.
- kordonka:** iz. txirikorda <Trenza>. (Azkue, Eransk)
- korputz:** iz. gorputza <Cuerpo>. *Arrek ze korputze ederra zauke* (Ar, Ai).
- korreio:** iz. posta <Correo>. *Len korreioak zire, emengo korreioak// Zilbetira joaten ziren korreioaikin ta gero utzi zue* (Lin).
- korritu:** 1. ad. hustu <Deshincharse>. *Beak anditzen balin bazire segidan iten zire korritu* (Mez). 2. korritu <Correr el agua>. *Ugeldia sartzen da lurperatue orduen eztu korritzen emen nion ere* (Lin).
- korroka:** adond. korruka, inguruka <A corros>. *Alkabelarra tortzen da korroka sagoyetan* (Lin).
- korropiletu:** ad. korapilatu <Anudar>. *Korropiletu in biar da ongi korda goi.*
- korropillo:** iz. korapiloa <Nudo fuerte>. *Korropilloa in dut nik.// Korropiloa ezta soltatzen nolanai* (Lin).
- korrozpe:** iz. teilatu hegala <Alero de la casa>. *Korrozpe ederra etxe artakoa* (Huarte).
- kortal:** iz. ataka <Portillo>. *Ireki zazu kortal ori* (Us).
- kortxile:** ik. kortxille.
- kortxile, kortxille:** iz. kortxila <Agujero por donde se tira la hierba desde el pajar a la cuadra>. *Gure kortxile or dago aufer aspaldik.// Kortxilla da agozteitik botatzeko zuloa.* Sin. kupu, pupu, berazilo.
- koska:** iz. kozka <Muesca>. *In tza zu ozka bat makil ortan.*
- koskil, koxkil:** iz. 1. koskola, kozkorra, artaburu aletuarena <Tallos del maíz cuando se ha arrancado la mazorca> (Erroib. Irib). 2. kaskil, azala <Cáscara>. *Arrotze koskilak bota* (Lin).
- kosko:** iz. koskoa, batez ere artoarena <Mazorca de maíz>. *Artokoskoa tire grano dauketen buruek* (Mez).
- kospel:** iz. ataka <Portillo>. *Ertxi zazu kospel ori* (Us).
- kosta:** ik. gosta.
- kostal:** iz. kostal, zaku handia <Costal, saco para sacar carbón y otras cosas>. *Urrez betetzen zinue kutxa bat, eta bertze bi kostal seurik bazire urrez beteak* (Mez, Per).
- kostura:** ik. gostuz.
- koxkil:** ik. koskil.
- koxkor:** iz. koxkorra <Eje de la fruta>. *Uderia yan ta koxkorra bota.*
- koxkortu:** ad. hazi <Dícese del niño crecido>. *Aur goi anitz koxkortu de* (Lin).
- kozka:** iz. kozka <Golpe>. *Kozka bat artu du orrek buruen ta negarin du* (Mez).
- kozkor:** 1. iz. eta izond. koskorra, indarra, adorea <Nervio, vigor, fuerza>. *Gizon orrek badu kozkorra!* 2. <Parte dura de una madera, trozo de algo>. *Kozkor ori autsi biau aizkoraikin. // Tella kozkor bateki ur beróaikin* (Zil). 3. ogi muzturra <Extremo del pan y corteza> *Karri kozkor goi!* 4. izond. <Crecido, en referencia a los niños>. *Mutiko kozkorrak zire oyek* (Eu)// *Mutiko kozkor oyék erratan zuten...* (Zil).
- kriseilu:** iz. kriseilua <Quinque>. *Ardaitzen ta oetan izeten zuzte pinoin ondotik, olako tximistetzuk, ta ayek pizten zuzte estrabillian te aren argieikin iten zuzte lanak* (Lin).
- krisketa:** iz. 1. krisketa <Planta medicinal (sin identificar), que se picaba y con manteca de cerdo se obtenía una pasta que se colocaba sobre la zona afectada para quitar los diviesos>. 2. krisketa kisketa, maratila <Pestillo>. *Atari orren krixketa autsi de* (Mez).
- kristau:** iz. kristaau, giristino, fededun <Cristiano>. *Cein izain da bada kristaau egun alegracen eta consolacen eztena* (Erro)// *Kristau ona ze* (Mez).
- kuadratu:** ad. gustatu <Gustar>. *Etzaide kuadratzen neska goi.// Arrei kuadratzen zekio*

arrantza ta eize (Lin).// *Lékue kuadratzen zaiote yende aunitzei, ta izeten dire epokak emen lau edo bortz familie* (Lin).

kuarto itsu: ik. kuarto mutu.

kuarto mutu, kuarto itsu: iz. ganbara itsu <Alcoba, dormitorio sin ventana> (Huarte. Eug). *Kuarto itsue baze gure etxian.*

kuasin: (Us) ik. kasin.

kuatrolaiak: iz. kuartolaias <Juego consistente en pasar arrodillado>. *Gizon bat buruz beiti ta bertzeat buruz goiti, bertzatzuk or ukurtuik, ta or lurrian de rodillas, ta arren gañetik pastiar ziñun onata, gero berriz arata ta ola* (Lin).

kukatu: ad. keinu egin, ñikatu <Guiñar el ojo>. *Begie kukatu zeko.*

kuku: iz. 1. kukua <Cuclillo>. *Errateunte, kuke aitzen duzun egunian, lenbixiko egunian balinbauzu sosa bolsan, izein duzu urte guzien, ez balinbauzu, ibiliko zara neketan* (Lin).// *Lengo zar gayek erraten tzuten, Martxoain lenbixiko egunian kukuek kantatzen dik Erromako zubien* (Lin). // *Gerran egon nitzelaik ni, negue ze, bañan kantatzen zute kukuek Balentzian, martxora esperatu gabe.* 2. kortxila <Nombre que dan al agujero o abertura en el piso del pajar, por donde vierten la paja al depósito o cajón de la cuadra> ik. kupu.

kuku gelditu: ad. beste zuhaitz batean eutsi <Se dice del árbol o de la rama semicáido cuando está apoyado en otro y evita la caída>. *Sakarten baze arbole bat kuku* (Mez)

kukula: iz. arkakusoa <Pulga>. *Sarna fuera, kukula atera fuera* (Ai). Sin. kukula.

kukurubiko: adond. kukubilko <Agachado, en cuclillas>. *Etxekoandrea etzue mayan yaten, kukurrubiko yartzen ze su bazterrean* (Mez, Per).

kukurruku: iz. onomat. <Canto de los gallos>. *Lokak iten du klo-klo, ta ollarrak kukuruku* (Lin).// *Ollo arroska bat izen ginue kukurruku iten zuena* (Mez, Per).

kukurruzte: iz. kukurrusta, oilarraren kaildurra <Cresta del gallo>. *Gure olloak kukurruzte pollite du* (Lin).

kukusu: iz. arkakusoa <Pulga>. *Kukusu anitz dago aurtan.*// *Balinbauzu kukusuak o zorriek izein duzu bai atsa.* Sin. kukula.

kuleka: iz. kolka <Gallina clueca>. *Ollanda goi kuleka dago.*

kuli-mulika: odon. esam. <Andar con poco trabajo>. *Kuli-mulike zabiltzate* (AN-Erro, Intza). *Kuli-mulika egon, 'Zer egin ez dakizuela edo lan gutxirekin'* (AN-Erro).

kuluxka, kluxka, kluxke: iz. kuluska <Siestecita, cabezadas del que duerme>. *Iñiar diet kluxket, bertzeatzurek errateunte «banoaye siestara»* (Lin).

kume: iz. edozein abereren umea <Cría de animal, utilizado como segunda parte de compuesto y también como nombre independiente>. *Zaldiai zaldie, ta biokai bioka, kúmia* (Lin) // *Txorikume, zozokume...* (Mez).

kuñe: iz. taket, ziria <Cuña>. *Bazitue altzinetik ta gibeletik olaxeko kuñetzuk sartiek* (Lin).

kupu: iz. kupua <Depósito y presa contigua al molino donde se almacena el agua. Se le denomina así al sitio donde se deposita el agua para el molino de Ureta>. *Yoan gara Uretarako kupuraño pasaiketan* (Mez). Sin. pupu.

kurexak: ik. kurixak.

kurixak, kurexak, piruzek, piruxek: iz. 1. guraizeak, artaziak <Tijera> (Ai, Eu). *Kartzu kurexa xar goyek.*// *Len kurezeikin mozten ginuze ardiek. Nik kusi izen dut kurexekin mozten eskus, baño berantago makinekin eta ongi* (Mez, Per). 2. <Armazón de madera en forma de triángulo isósceles con una pieza colgado del vértice superior que sirve para conformar la cubierta de una construcción> (Huarte).

kurrinke: iz. kurrinka, zerriek, basurdeek eta kidekoek egiten duten hotsa <Gruñido del cerdo>. *Nola iten duten kurrinke zerri oyek* (Lin).

kurritu: ad. korritu <Correr>. *Bide anitz kurrituak bazuzte* (Mez, Per).// *Ez ze ur zikinik biltzen, kurritzen ze aunitz* (Mez, Per).

kurruxko: iz. korrosko, kurrusko <Parte extrema de la barra de pan, dura y crujiente>. *Ogi kurruxko goi da niretako.* Sin. kozkor.

kusgarri: izond. ikusgarria <Visible, que se ve fácilmente>. *Gauza andi ebek kusgarrie tire* (Lin).

kusi: iz. lehengusua <Primo>. *Gure kusie torri de* (Zil).

kusi, ikusi: 1. ad. ikusi <Ver>. *Kusiuzu andre goi?// Buéno kusko gara bertze eun betez. Elkarrekin kusko gara* (Zil)// *Galilean an icusico zutela guciec* (Erro) 2. iz. lehengusua <Primo>. *Gure kusiet orrekin espostu zen.*

kuskarri, kuxkerri: iz. ikusgarria <Regalo que se le lleva a alguien cuando está enfermo>. *Beti erematen ginue kuskarri bat* (Mez).

kuskuseatu: ad. ikuskatu, berriro begiratu <Fisgar, husmeat>. *Aur oyek or daitze beti kuskuseatzen* (Mez).

kutre: iz. goldea <Arado con reja, se utiliza para cortar la tierra en las labores profundas>. Se decía «Ese tiene unas miras más estrechas que un cutre». *Kutre ura or dago estrabillan.*

kutretu: ad. goldatu, makinatu <Pasar el arado>. *Joan biar dugu kutretzera.// Beyekin kutretzen ginue* (Lin).

kutsetu: ad. kutsatu <Contagiar>. *Orrei kutsetu dakogu eritasune* (Mez).

kutsu: iz. 1. kutsu <Poco, pequeña cantidad, algo>. *Kutsue erraten da guti delaik, auserki erraten badut, da anitz.* 2. <Noción, rastro, algo lejano>. *Oroitzen naiz ni lenágo kutsue // Orai ez da urdansagarrik izeten ezta? -Bai, izeten dire, bai, kutsue* (Lin) // *Botatzen zuen ástoa ta zu...igual katxarroak jaurtzen zakizkizun ta gero urbil bezen man etxera, ta gero bueltan, berriz, gutti aldiz in zakigun bai, beño beti e kutsue bai izaten ginuen* (Eu).

kuttun, kutun: iz. 1. kutuna <Especie de bolita que llevan los niños recién nacidos y donde se meten los evangelios>. *Aurrai kuttuna ez zaio kentzen, San Juanen ebanjelioa erematen du barnean, gerriko paxan sartzen zaio* (Mez, Per). 2. gutuna <Acerico, almohadilla pequeña para clavar las agujas>. *Kutune izeten ze beti sukeldian dilinden* (Lin).

kutxa: iz. kutxa <Arca o arcón de roble>. *Kutxa andiek izeten ginue paso artan* (Mez).

kutxaratero: iz. kuxetaegilea <Cucharero. El que talla cucharas de boj>. *Mezkiritzen amazapi kutxaratero gine.* Sin. kuxetaile.

kutxaron: iz. zalia, burduntzalia <Cucharón>. *Kutxarona ta tenedoreak iten tut nik* (Mez).

kutxeta, kuxeta, kuzte: iz. kuxereta, goilara <Cuchara>. *Emen lan iteko kuxetak baizik eztago* (Lin).

kuxetaile, kuxetaile: iz. koilara egilea, kutxeta egilea <Cucharero>. *Mezkiritzen eta Lintzoainen kuxetaile anitz ibiltzen zire. // Emen nik zautu tut iruetanogei kuxetagile, amazapi familie kuxetagleak ta iru baño gutiego etzen famili bakotxean, gu se gine* (Mez).

kutun: ik. kuttun.

kux-kux: adond. esam. <Llamada a los cerdos>.

kuxeta: ik. kutxeta.

kuxetaile: ik. kutxetaile.

kuxineta: ik. kuxiniketa (Mez).

kuxiniketa, kuxineta: iz. kuxineta, joku mota bat <Juego con trocitos de cerámica de color, precedentes de vajilla rota>. *Ttarrak ginelaik kuxinetetara jolasten ginue* (Erro).

kuxkerri: ik. kuskarri (Mez).

kuzkulle, kuzkulleko: iz. zintzarria, joarea, txintzarria <Cencerro pequeño que llevaba los antxus>. *Kuzkulleko ure aitzen ginuelaik zauntzen gindue gure ardiek* (Ger).

kuzkulleko: ik. kuzkulle.

kuzkur: ik. uxkur.

kuzkuta: iz. kuskuta <Planta parásita, con aspecto de hilo fino que abunda en las ollagas. Se utilizaba para curar las verrugas. Cuscuta>. *Kuzkuta ayekin kentzen ginuze kalitxek* (Mez).

kuzte: iz. (Irag) (I. Camino) koilara. ik. kutxeta.

L

labadero: iz. garbilekua <Lavadero>. *Gizonik etze juaten labaderora, ez balin beze arro-pa emateko etxera o arara* (Lin).

labaki: iz. labakia <Artiga, rotura; operación de romper el terreno para cultivarlo, después de quemar el monte bajo y las ramas de todos los árboles que hay en él>. *Zenbaitzurek bazuten terreno andiek sasiz artuik, orduen sasie kendu, iten zute labakie, sasie mozten zute ta gero tortze zire gari batzuk ilun-lune* (Lin).

labortxeko: ik. lauortxeko.

labrari: iz. laborari <Agricultor, labrador>. *Patategia ere beitiko bizialdean idukitzen dute bai eta ere labrarien erramienta gisa guzietarik* (Mez).

labetan ogei: ik. lautenogei.

ladron: izond. gaiztoa <Voz utilizada como insulto>. *Bei ladron goi!*

lagundu: ad. lagundu <Ayudar>. *Lagundiko dizut etxéra* (Zil). Sin. lagun in.

lagun in: ad. lagundu <Ayudar>. *Erran zue fite joain zela lagun itera* (Lin). Sin. lagundu.

laia: iz. laia <Instrumento de labranza en forma de h para levantar y mover la tierra>. *Laiaikin iten ginue guk baratzeko lana* (Mez).

laiategi, lañategi: iz. aziendari belarrian egiten zaion seinalea <Tipo de corte en la oreja consistente en cortar en forma de semi-círculo el borde>. *Orrei erraten dakote layategie, señale orrei. Au de bearrie, ta emendik puntetik kentzen dakote alderdi bet, oyei erraten tzayote, biarri muturretik kenduik daukanai* (Lin).

laister in: ik. lasterrin.

laixterteri: ad. laisterketa, korrika <Corrida, carrera>. *Bere laisterterrian pasatu ze iñe-*

laki dantzan aiziren toki batetik (Mez, Per).

laixtertu: ad. lastertu, laster egin <Darse prisa, agilitarse>. *Laixtertu ze eta iritsi ze* (Mez).

laka: iz. laka, errotazainak ehotzaren truke hartzen zuen saria <Maquila, pago por la molienda. Tanto de libras de trigo o de maíz que lleva el molinero por la moledura>. *Laka maten gineko Elondrizko errotarriai* (Mez).

laketu: ad. laketu <Hallarse bien en algún sitio, acostumbrarse>. *Kosta zekigun lakeztzia* (Irag). // *Iduri du laketuik dagola ori emen.*

lamikeka: adond. lamizkaka <Lamiendo>. *Txakur or beti lamikeka ibiltzen da.*

lamixketu: ik. lamizkatu.

lamizkatu, lamixketu: ad. lamikatu <Lamer, arañar en sentido figurado>. *Adar oyeikin lamizketuko zara* (Mez).

landa, landra, landara: 1. posp. <Postposición que indica fuera de, además de>. *Andik landa gerra ta asi zire* (Lin) // *Etzetik landa* (Eu). // *Ongarritz landra botatze ze bertze zerbait ere* (Mez, Per) // *Familietik landa* (Eu). // *Jangoicoas landara baiceucate paratuic veren confianza gucia* (Erro) Sin. at. 2. iz. landa <Campo, terreno, prado> *Landa artan utzi tugu beak*. Toponimo ohikoa Erroibarren: *Landan ari dire belarrak iten.*

landara: ik. landa.

landra: ik. landa.

landu: ad. lurra landu <Arar la tierra, trabajarla>. *Landu zazie lur goi! Emen asi nitze lantzen lure, patatak ta ereki nitue* (Mez).

langar: iz. langarra, txiri-miri <Llovizna>. *Langarra ai du. // Erdaraz erraten baitute*

- tzirimiri, guk langarra erraten dugu. Sin. txiri-miri.*
- langose:** iz. lan gosea <Ganas de trabajar>. *Etxian lan anitz balin beda ta ezbalin beda yendeik apenas, lan gose guti.*
- lantegi:** iz. 1. mendian lan egiteko eremua <Lugar de trabajo en el monte>. *Lantegie erraten tzuten or, oyánian aitzen diren goyek, errateunte lantegie, lánian aitzen diren leku arri.* (Lin). 2. lantegia <Cuarto donde se fabricaban las cucharas o las espuertas, taller>. *Markos lantegieng dago* (Lin).
- lantxuri:** izond. alferra <Vago>. *Gizon auferra ere erraten tze, eta lantxurie* (Lin).
- lantzurde:** iz. lantxurda, antzigarra <Escarcha>. *A ze lantzurdia dagon zoko oyetan* (Lin). // *Araraño joañiar gindue lantzurde zegolaik, or aldapian brabana irukiz, brabana ta yausere gabe* (Lin). // *Lantzurde da zuritzen duelaik neguen mendi oyetan franko beiti.*
- lañategi:** ik. laiategi.
- laño, laño:** iz. lainoa <Niebla>. *Sakarten laño, egun artan baño.* (Mez) «Sakarten (hemengo oihana) lainoa egiten duenean, euria eginen du». *Lañue andie dago egun.*
- lañu:** ik. laño.
- lañutu:** ad. lainotu <Nublarse>. *Lañutu de Sorogañen* (Lin).
- lapar:** iz. laparra <Matorral>. *Lapar oyek kendu biar tugu* (Mez).
- lapazta:** iz. lapatxa, elur-malata txikia. <Copo pequeño de nieve>. *Elur puxket botatzen duelaik, bider o iru eri edo ola goratasunian, lapazta deitzen da ori* (Mez).
- lapin:** iz. untxia <Conejo>. *Lapinek ere bazire estrabilian edo etxe kanpoko aldetik akitzen gindue* (Mez, Per) // *Lapiñe* (Eu, Mez, EAEL).
- lapitz:** iz. lapitza <Pizarra, roca en la superficie de la tierra. Topónimo de Mezkiritz>. *Lapitze artan yolasten ginue guk* (Lin) // *Ardiek Lapitzen kusten zire* (Mez).
- lar:** iz. lahar <Zarza>. *Lenago lar batzuk dire* (Mez).
- laratza, legatza:** iz. laratza <Llar, cadena de hierro en el hogar>. *Laratza da suin parran dagon goi, paratzeko bezkoak eta ori* (Lin).
- lardeka:** iz. lardeka <Timón del carro con sistema de frenado utilizado para el transporte de madera>. *Lardeka ze bertze timon bat errestratzeko zurek; ori ze lardeka. Idietik atratzen tze ta emen akabantzan iten zue ola goiti, ta emen bazue anille bat, ta tzin-gat sartzen tze zurian ta kate batekin lotu pastu bi anilletan ta errestratzeko zurek* (Lin).
- larderio:** iz. ikara handia <Temor grande> (Erro, Azk. Eransk).
- lareun:** zenb. laurehun <Cuatrocientos>. *Lareun pezta gusta zekire.*
- larraxka:** iz. larraxka <Terreno de zarzas, brezos, enebro>. *Larraxka erraten dugu balinbeda lekue, ilerreka ta oetaik dena, orrea ta otaka ta oetaik* (Lin).
- larrazken:** iz. larrazkena, udazkena <Otoño>. *Larrazken ona izen dugu aurten// Bi urte in biar tu orai larrazkenian ola nindebilela* (Mez).
- larre:** iz. 1. larrea <Brezo>. 2. <Tierra inculta con matorral>. *Larre ayetan sartu zire ardiek ta gero ezin atra ibili zire* (Mez).
- larri:** 1. izond. larria, handia <Grueso, grande, adulto>. *Pago abar larrixeagokoekin iten ginue sue* (Us) // *Gizonen lanak: alorrek lantzea, abere larriak zaintzea.* (Mez, Per). ***larrituik:** <Adulto, de edad>. *Jeneralian iltzen zire yende larrituik baño, baño aur betek nai balinbazun ibili estrazian* (Lin) // *Jende larrituik etze etxetik atratzen // Estrazian jeneralian ibiltzen zire yende larrituik.* 2. iz. maindirea <Sábana> (Etxaide. Eu, Ir, Ler). *Almadrakain gañan larrie paratzen ze, azpiko larrie. Bertze larrie gañekoa, bordatue edo puntilekin egine ze* (Mez, Per).
- larru:** 1. iz. larrua <Piel>. 2. izond. <Apodo utilizado para una familia de Mezkiritz, debido a que su abuelo llevaba una mandarra larga>. *Mezkirizko oyei zekiote «Larru»* (Mez) // *Satorrak larru guti, biño larru ona du, pollite larrue.* 3. iz. larrua <Juego de pelota sin frontón, marcando una raya en medio, lo practicaban los pastores al lado de las txabolas>. *Larruen ari dire yolasten.*
- larrutx:** iz eta izond. <Pergamino, piel raída y estirada. Apodo que se les daba a los de una casa de Mezkiritz>. *Larruzko mandarra*

- haundi bat erematen zue aurretik nere aite-
txik, hankak eta belauak arrapatuz.
Gielian lotzen zue. Larrutx izena paratu
ziote. Kuxeta egilia ze. Larrutzarrak gara
orai haren ondokoak* (Mez, Per)
- larrutu:** ad. 1. larrutu, larrua kendu
<Despelletar, desollar>. *Konejuek neuro-
nek larrutzen nitue. // Bizerrak neronek
larrutzen nitue etxeko bordan* (Lin). 2. <Quitar la parte superior de la tierra>. *Aldapa batian yartzen batuzu umedadai-
kin, larrutzen dizute dena, irristeka joaten
baitire* (Lin).
- lastail:** iz. lastaila, urria <Octubre> (Ai.
Etxaide, Lin). *Cristioac Isasoan iragaci
duten batallaic celebren gauz izan ce
Lastallain zazpigarrena 1.571 urtean*
(Erro).
- lasterbide:** iz. lasterbidea, laburbidea
<Atajo>. *Lasterbidia artzen ginue
Mezkiritze yoateko* (Lin) // *Ladronerrea
ordik ta Gereñango transformadore ortara
bada lasterbidia* (Mez).
- lasterka:** adlag. lasterka <Rápidamente, co-
rriendo>. *Itzuli cen guibela lasterca oiuz
bere lagunei erraten ciotela* (Erro).
- lasterrin, laister in:** ad. laster egin, korrika
egin <Correr>. *Arritik gelditu zire nola
laster iten nue* (Mez) // *Laister in du*
(Mez).
- lastertu:** ad. lastertu, laster ibili
<Apresurarse>. *Batre lastertu gabe, man-
tso mantsoa* (Mez, Per)
- lastiko:** iz. jertsea, elastikoa <Jersey>. *Ken
tzazu lastiko goi.*
- lastoazal:** iz. lasto-azala <Tela o funda con for-
ma de colchón para meter el material de re-
lleno, hojas de maíz>. *Lastua sartzeko
oyala ze au, lastua artuaña izeten ze* (Mez,
Per).
- lastorditu:** ad. harritu <Extrañado>. *Lastordituik dago gizon ori* ‘Erabat harri-
turik dago’ (Est. Intza).
- lata:** iz. lata, teilatu azpian jartzen diren oholak
<Tablas toscas que se ponen en el armazón
del tejado, debajo de la teja>. *Ari dire tel-
latuain lata paratzen* (Lin) // *Tellain pean
eoten den ol oyek, ori de lata* (Lin).
- latio:** iz. zarta, zigorra <Lazo para cazar malvi-
ces u otros pájaros hecho con pelo de caba-
llo>. *Latia iten ginue biorren puztenaiki
biligarroak artzeko* (Lin). // *Azarreako
nausiek latiaokin artzen zuen sosa* (Lin).
- latxa:** izond. 1. latxa <Persona flaca, pálida,
deslucida, esmirriado>. *Neska goi ze latxa
dagon!* 2. latxa <Aspero>. *Ze latxa zuen
eskue!* (Mez). 3. ardi latxa: (oveja) lacha.
- lau ankaz:** adond. txakurka, katuka <A cuatro
patas, a gatas>. *Lau ankaz ibiltzen ze aur
goi// Gu bai an bordan dena euskera eiten
ginuen, eta ala ikesi zuten denek, labek, lau
mutiko eta labek* (Eu).
- laudenegu:** iz. laurdenegun <Trasanteayer,
hace cuatro días>. *Laudenegu izen gine
Gereñen* (Mez).
- laugei:** ik. lautenogei (Mez).
- lauortxa:** ik. lauortzeko.
- lauortzeko, labortzeko:** iz. lau hortzekoa
<Oveja de tres años lit. de cuatro dientes>. *Ta irurte tuelaik lauortzekoa. Irugerren ur-
teko atratzen zaizkio lau ortz* (Lin) // *Ardie,
antxúe, primela, labortzékoea ta zerrátue*
(Lin).
- lautanogei:** ik. lautenogei.
- lautenogei, lautanogei, lauogei:** zenb. lauro-
gei, lautan hogeai <Ochenta>. *Lautanogei
urte baitut nik* (Lin). *Mielikoñeko orrek
baitu labetan oei te bi urte* (Mez).
- lauza:** iz. harlauza <Losa de cubrición, piedra
estrecha y plana que ha servido para recu-
brir las superficies de madera de las cu-
biertas, de forma que el agua de la lluvia se
deslice por el tejado> (Huarte).
- laxatu:** ad. laxatu, lazatu <Soltar>. *Lotu ta la-
xatu in dut.*
- laxo:** izond. laxoa, lasaia, askea <Flojo, suel-
to>. *Batzuek kartzen tzute laxoan karro-
an.* // *Laxoan, beorretaik berexite karri gi-
ñuze* (Lin).
- laxterka:** adond. lasterka, korrika
<Corriendo>. *Gizon ori juaten zaizu lax-
terka aldapa goiti nola beiti* (Lin).
- laxterkari:** iz. zaku-laxterketa <Carrera>. *Laxterkariak bazire, eta zaku berean* (Mez,
Per).
- lazkatu:** ad. laztatu, lazkitu, izitu <Espantar>. *Ixasoaren orroec lazcacen cituela* (Erro).
Sin. laztu.
- lazki:** adond. oso, arrunt <Muy>. *Etzue osasu-
ne lazki ona* (Lin). // *Lazki goratik bota ta*

- seko gelditu ze// Lazki májua baze* (Lin).
// Eztizut konprenditzen lazki ongi.
// Kondizione ortan dagon aragie eztago lazki ongi.// Ce lazquiz chiquiagocoa Cristioen Armada, Turcoena vaño, eta ezuzete esperatu niolat ere Vitoria, baicic ceruco asistenciaiqui (Erro).
- laztu:** ad. laztatu, lazkitu <Espantar>. *Bein batez Biskarreten bestetan yantzan ai giñen ta ori erran nion aber nai zuen ezkondu nirekin te deabruet bezala, laztu te joan zen* (Lin). Sin. lazkatu.
- lazo:** iz. lazoa <Lazo, arte para la caza>. *Erraten zute... lazoak paratu zozendako ta ayekin pagatzen zuen kontribuzioea* (Lin).
- leakume:** iz. kanpoleihoia <Contraventana> (Eugi) (Huarte).
- leatxun:** iz. leaxuna <Artilugio hecho con dos palos y cuerda para transportar hierba las caballerías y las personas>. *Belarra kartzen ginue leatxuneki* (Mez).// *Lenago iten zire paxuek emen lotzen zire kordatzurekin, leatxuñek, ta oetaik amar pazu oetatik kartzen al tzinuze karroan aldien* (Lin).
- leazka:** ik. leozka.
- legar:** iz. legarra <Grava, gravilla>. Toponimian erabilia. *Beak Legarrera eman tugu* (Mez)
- legatza:** ik. laratza.
- lege:** iz. legea <Ley>. *Ezta acaso Jangoicoan legueco edo Elizaco mandamentuic, quebrantatu eztugunic* (Erro).
- legena:** iz. legena, eritasun kutsakorra <Tiña>. *Bei oyek legenaikin zeude* (Mez).
- legun:** izond. lehun <Liso, suave>. *Lisoa ta legune, igual da naski* (Lin).
- legundu:** ad. lehundu, bigundu <Ablandar, alisar>. *Palaikin legundu biar gindue lurra* (Mez).
- leioburu:** iz. leiho burua <Dintel> (Huarte).
- leiotil:** iz. leihatila <Pequeña ventana abierta en la hoja de la puerta a la altura de la cabeza> (Est. Huarte).
- leka:** iz. leka <Alubia verde>. *Gure baratxian lekak bistan daude.*
- lekeda:** iz. biska, lika, itsasteko goma <Goma de pegar>. *Lekeda baño etxekarriagoa da ori* (Intza, Est).
- leku:** iz. lekua, tokia <Sitio>. *Beño dago leku onian gorki leku ónain* (Eu).
- lekutu:** ad. lekutu <Apartarse, alejarse>. *Lekutu zatte emendik! // Ardiek lekutu zekizkio, joan tzire Frantziokotaraño* (Lin)
- lemexien, lemixien:** ik. lemixik.
- lemexiko, lenbixiko, lemixko:** izlag. lehenbizikoa <El primero>. *Lenbixiko senargaiak izen tzue orgoa.// Gure lemissimo Aiten, Adanen eta Evaren becatua cela medioz* (Erro) // *Lenbixiko.. ortaik zaundu nue* (Lin) (Mez).
- lemixien:** ik. lemixik.
- lemixik, lemixien:** adlag. lehenbizian, lehen-dabizi <En primer lugar>. *Lemixik erran biar dizut gauz bet. Lemexien etzekire batre ederretsi* (Mez, Per) // *Lemisik (lenik) zure burue neur zazu, zein luze ta zein mear den. 'Inortaz gaizki esaten hasi gabe, zure buruari begira «Beleak zozoari: ipurbeltz»* (Intza, Mez).
- lemixko:** ik. lemexiko.
- lenbailen:** adlag. lehenbailehen <Cuanto antes>. *Treanean juan beaut lenbailen lur ontaik* (Lin).
- lenbixiko:** ik. lemexiko.
- lendu:** ad. lehendu <Anticiparse, adelantarse>. *Eta lencen zaizquiao iruzquiai zure alabacera eta graciac ematera* (Erro).// *Guizona graciac ematera Jaungoicoari lendu bearzaiola Yruzquiai* (Erro).
- lengusi:** iz. lehengusina <Prima>. *Gure lengusie da neska oi* (Lin).
- lengusu:** iz. lehengusua <Primo>. *Torri zen gure lengusue lengo egunian* (Lin).
- lenik:** adlag. lehenik <En primer lugar>. *Erran nekote lenik anayei errateko* (Mez).
- leo:** iz. leihoa <Ventana>. *Leo artan eoten ze beti amitxi ura* (Auz)// *Zato biar goizean, nik leotik botatzen dudán diruen arrapatzera* (Auz).
- leokaturik egon:** ad. leihokatu, leihoen artean dauden zuloxtoetatik bereziak <Separación parecida a la producida por aberturas parecidas a las ventanas>. *Odei oyek leokaturik daude, ta ez da euririk. 'Odeiak berex xamar daude, lehokaturik tartean leio antzeko utsuneak dituzte'* (Est. Intza).

leozka, leazka: iz. leiho txikia <Ventanita pequeña y estrecha>. *Leozka ortaik atra da katue* (Lin).

lepagorri: iz. erbiunidea <Comadreja>. *Lepagorri oyek txitak yaten zuzten* (Eu).

lepaki: iz. lepondo, garondo <Pescuezo>. *Arpatu zion lepakitik* (Lin)

lepamakur: izond. makurra, okerra <Dícese de la persona encorbada>. *Lepamakur arrek oso ongi iten zue dantza* (Mez).

lepame: izond. lepo-mehea <Dícese de la persona que tiene el cuello delgado>. «*Ai San Bartolome, buru aundi ta lepame!*» Esaten zitzaion Aurizberrin santuari.

lepo: iz. lepoa <Collado>. *Bada Eugiko ta Zilbetiko ertian lepoat*.

lepo in: ad. lepo egin <Suicidarse>. *Alakoen batez aituko duzie lepo in dutela* (Intza).

lepoko: iz. lepokoa <Collar>. *Lepoko ura ebatsi zekote atzo* (Lin).

ler: iz. lerra, pinua (Pinus Silvestris) <Pino>. *Betiko erri ayetan ler anitz izeten ze* (Mez, Zil, Sarasibar).

lera: iz. lera <Especie de carro sin ruedas utilizado para bajar leñas y hierba de las cuestas>. *Emen ez da leraik erabili sekulen, nere denboran ez.*// *Lera da iretziak ta kartzeko Baztanen usetzeuntena errextan* (Lin).

lerdi: iz. pinudia <Pinal>. *Lerdi artan eoten zire basurdiak*.

lerrin: ad. leher egin <Reventarse, cansarse tremendamente>. *Bestetan lerriten ginue, beño ezkinue sentitzen nekea sekule* (Mez)

lerriteko: adond. izugarrizko <Espantoso, terrible, muy grande>. *Lerriteko euria in du* (Lin)// *Lerriteko etzulke du orrek*// *Bat bere etxean asten bada lerriteko lanian ere, bere etxean dago* (Lin).

lerro: iz. lerroa <Fila hecha con la hierba seca>. *Moztu belarra segaikin ta mallak iten zire, ta gero sardiaikin ta arraspaikin lerroak* (Lin).

letagin: iz. letagina <Colmillo>. *Letagine gogorak basurde arek* (Lin).

leze: iz. leizea <Sima, cueva>. *Lezestali:* 'cueva escondida'. *Lezemotz:* 'sima corta'. Mezkirizko toponimoak dira. *Leziak badi-re, emen ere bada or goyen bat, lezez petei*

tago (Lin) // *Lezia dago ola beiti, ta kueba oten al da ola saetsera mendi betean*.

Lezestali: Mezkirizko toponimoa.

Lezemotz: Mezkirizko toponimoa.

lezten: iz. oso orratz handia <Punzón para agujerear la tela>. *Leztia da ziloa iteko, gero bada orratx andi betzuk, oyek enaiz oroitzen orai nola deitzen diren* (Mez).

lieko: iz. lieko <Terreno de labranza que se deja sin cultivar>. *Aurten lieko utzi dugu soro goi* (Lin).

Ligezta: Mezkirizko toponimoa. *Ardiek karri tugu Ligeztatik* (Mez).

ligu: iz. lihua <Lino>. *Denboraz iten ze ligue, baña nik eztut zaundu*.

lilista: iz. dilista <Lenteja>. *Eta lilista edo lenteja (erdaraz) autsera botatzen zio berexteko lana izen zezan begiek gorri eta tikituz zeitzen* (Mez, Per).

lingadi: iz. lingadia <Zona sucia empantanada donde se mezcla el agua y el barro>. *Kaso man zazu etzaitte sartu lingadi ortan* (Mez).

linge: iz. linga, lohi putzua, zingira <Terreno pantanoso>. *Lenago emendik Errora biter-tian baze baltsa bat orai desapareztu de, ure ze linge* (Lin).

lingirde: iz. ergela <Asimplado>. *Ze lingirde ini tagon!* (Mez).

lintsa, intse: iz. urgunea, lintsa <Balsa de agua>. *Intza da, gauz bet da intze botatzen du goizaldera ta bertze gisen...ure egoten delaik ola, ori erraten da gise ortan*.

lintsuntsi: ik. lisontsi.

liska: iz. urgunea (Irag) (I.C).

lisontsi, lintsuntsi: iz. isutsa lorea <Flor de saúco>. *Lisontsiz beterik zagon ura*. // *Lisontsi lore eta piñu bedeikatua* (Mez).

listatu: ad. zerrendatu <Alistar>. *Cer consolua ezta listatuic daudenendaco cofradia ontan, parte izatea cofradiquiden oracioetan* (Erro).

listu, liztu: iz. listua <Saliva>. *Liztuaikin garbitzen ze ori* (Lin)// *Listue bota zue* (Mez).

lixondo: iz. lisondoa <Lejía>. *Lixondoa botatzen zen garbitu ondoan* (Mez).

lixu: iz. lisua <Colada>. *Lixua iten ginue laribatetan*// *Denborartan iten zutelaiak lixue usetzen zute autse arropa garbitzeko*. // *Lixue garbitiar dugu* (Lin).

- lixuarri:** iz. lisu arria <Piedra para la colada>. *Lixu-arrie izeten ze erreketan, denboraz joaten baitzire, labaderoik etzelaik, erre-kara, andriak (Mez).*
- lixu-kuku:** iz. arropa garbitzeko ontzia <Recipiente para limpiar la ropa>. *Lixu-kukuak bazire zurezkoak ta burdinezkoak (Lin).*
- lize:** iz. <Liz>. *Lizeikin yosten tzire ugeliak, pontzon batekin ziloak in ta..(Lin).*
- lizer:** iz. lizarra <Fresno>. *Emen baze gaztain-die ta kendu tuzte gaztañak ta patu tuzte gerezie, lizerra ta ezakit zer (Lin).*
- liztu:** ik. listu.
- lizunkeri:** iz. lizunkeria <Obscenedad>. *Zure pensamentuen torpeza, edo lizuenkeriek (Erro).*
- lollo:** iz. esnea <Leche (voz pueril, infantil)> (Erro, Azk. Eransk).
- lo egin:** ad. lo egin <Dormir> *Egunon, in duzu lo?* (Mez). ***lolo in:** lo egin <Dormir utilizado en el lenguaje infantil>. *Alo, guazen lolo itera!*
- lo zorroka:** iz. lo-zurrunga <Ronquido>. *Ara ze lo-zorroka iten du orrek! Zenbaitzuk ez-taizke aguantatu.*
- loditesun:** iz. loditasuna <Grosor>. *Plantatzuk olakoak erosi tugu, onen loditesunekoak. // Len bazire Adin arboleak... biar tzire iru o lau gizon artzeko loditasune.*
- logale:** iz. logalea <Ganas de dormir>. *Logale egoten naiz goizetan (Mez).*
- loguna:** ik. logune.
- logune, loguna:** iz. lokia <Sien>. *Bi orratz luze logunetatik sartu te gurutzatu ziote burua ta ilik an berean erori zen (Mez, Per)// Loguna, toki txarra da ori bai! (Lin).*
- loi:** iz. loiha <Barro>. *Loya lotzen tze zapetai, ta gosiak, ta ezin errextatuz zangoak. // Loyez estalie zagon ure (Mez) // Mutikuak zikintzen dire loiakin (II)// Loyáikin iten zuzte, lenágo erten nizun goi, erlendako, iten tzuzte, rebokatu (Lin). Sin. buztin.*
- loka:** iz. oilo loka <Gallina clueca>. *Loka erraten dugune tzitekin ibiltzen baitze, andre goi ola erailtzen da orata ta onata. Lokak iten du klo-klo, ta ollarrak kukuruku (Lin).*
- lokartu:** ad. loak hartu <Dormirse>. *Marmaon zar ure lokartu zekire arbole ondoan (Lin).*
- lokatasun:** iz. lokatasuna <Período en el que se pone clueca la gallina>. *Oloa esporta batian biar duzu iruki onenbertze denboraz, pastu ertio lokatasune (Lin).*
- lopeto, opetto:** iz. lopetoa <Morcillón mayor>. *Bada gero ertze lopetua, piltzoa baño txikiago (Mez, Per)// Opettua etxeko gordetzen ginue (Lin).*
- lopizu:** iz. lo pizua <Sueño pesado>. *Lopizue iten da eztagolaik lazki ongi yende bat; bertze gisen loak eztu minik iten niorei (Lin).*
- lorall:** iz. apirila <Abril>. (Eu) (Etxaide). Sin. aprilla.
- lorta:** iz. <Autillo (pájaro nocturno)> *Gabas lorta oyek izeten zire (Lin).*
- losa:** iz. harlauza, harlosa <Losa>. *Lenago ala ziren estrabiliak, losakin ta, ta gero nausi ze zementue (Lin).*
- lotbide:** iz. euskarria <Agarradero, recurso>. *Orrek badu lotbidea (Lin).*
- lotsa:** iz. beldurra <Miedo>. *Mutiko ure lotsatuik zagon (Mez).*
- lotsagarri:** izond. beldurgarria, izugarria <Pavoroso, espantoso>. *Eta icusi zuelaic tempedade bat ain itxusia eta loxagarria (Erro).*
- lotsatu:** ad. beldurtu, izutu <Asustarse>. *Lotsatzen baize joatera bakarrik.// Ola lotsatzen zigute guri, tzarrei.// Ure etze lotsatzez niorez, guardiez ta niorez (Lin).*
- lotu:** ad. lotu, atxiki <Agarrarse>. *Elurre lotzen tze begietan (Lin). // Asarratu da...bide... eta lotzen direlaik, yoka (Lin)*
- * **sue lotu:** ad. sua hasi <Empezar el fuego>. *Anitz aldiz sue lotu izen da (Lin).*
- lukerike:** iz. txistorra <Longaniza> *Lukerikek ta birikek iten tzute makume ayek (Lin).*
- lumetu:** ad. lumatu <Desplumar>. *Txori oyek lumetzen nitue nik (Lin).*
- lur:** iz. lurra, zoladura <Pavimento elaborado por albañiles o carpinteros, a diferencia de los suelos de tierra de cuadradas, corrales> (Erro. Huarte). Sin. zoladure.
- lurberri:** iz. luberria <Tierra nueva, que nunca se ha labrado>. *Lurberrie erraten tze balin baze sekule ibili etzen lekue (Mez).*
- lur itzuli:** ad. lurra irauli <Volver la tierra>. *Lur itzultzen ari zen surkotik (Mez).*

lurlan: iz. lurraren lana <Trabajo con bueyes en la tierra>. *Ni lurlanian aitzen nitze idiekin berendako* (Lin).

lurperatu: ad. lurperatu <Enterrar>. *Ugeldia tortzen delaik sartzen da lurperatue, orduen eztu korritzen emen nion ere* (Lin)

lurzuri: iz. lur-zuri, lur-txori, <Pájaro que abunda en lugares de brezal, y acostumbra a comer en el suelo> (Lin).

lutozilo, tutozilo: iz. luto-zulo <Agujero en la tierra, sitio profundo, hondo, especie de

sima, dolina>. *Lutozilo artan erori zen ardie* (Mez). // *Tutozilo andiek Berragun* (Auz).

luze: izond. luzea <Largo>. *Beire zein luze ta mearra den. // Gizon goi da lúzia* (Lin).

* **luzekara:** izond. luze xamar <Bastante largo>. (Azkue. Eransk)

luzerna: iz. luzerna, alpapa (*Medicago sativa*) <Alfalfa>. *Luzerna ere biltzen ginue* (Lin).

M

- maestro, maistru:** iz. maistrua <Maestro>. *Maestro ura zego arrun gaizki (Mez)// O nere Jesus, O nere Maistru Maitea (Erro). // Emen maistru franko izen dire, anitz, anitz (Lin).*
- maetzia, mayatzia:** iz. maiatza <Mayo>. *Sortu zen maetzian ondar aldera (Eu).*
- magal:** iz. magala, aldapa <Cuesta>. *Etsaingo jendeikin ez, ez gara... emendi beiti! Te... or aldapa aundie baite or! (Inbu).*
- magara, magra:** iz. urdaia <Magra>. *Magra pusket ere maten tzekote (Irag, Lin). // Magara ferki goxua da (Mez).*
- magra:** ik. magara.
- magro:** iz. urdaia <Magro del cerdo>. *Magroatzuekin iten zuten txorizoa (Lin).*
- maiatza:** ik. maetzia.
- mainburu:** iz. mahai burua <Cabecera de la mesa>. *Maiburuen yar zaite (Lin).*
- maindre, mandre:** iz. maindrea <Sábana>. *Maindreak iten zire etxeko liguekin (Ai, Lin)// Lengo zar gaek liguekin bazuzte mandre inak, guatzeko arropa egine zute arekin. *guatze-maindreak:* iz. ohe maindreak <Sábanas de la cama>. *Guatze-maindriak garbitiar dut *larrañeko-maindrea, larrein mandrea:* iz. larraineko maindrea <Sábana utilizada en la era>. *Lenago bazire larrañeko maindreak agotza eremateko. Lixue iteko lenago paratzen tzute maindre bat, ta gero autse. // Larrein mandrea paratzen ginuen (Lin).*
- maindreko:** iz. xatarra <Pañal>. *Mindrekuakin besuak arrapatu, biak kurutzatuik, eta zanguak ere kurutzatuik (Mez, Per).*
- maingeri:** iz. maingeria, hereneria <Cojera>. *Maingerie aundiain dabile ori.*
- maingi:** ik. maingu.
- maingitu, maingutu:** ad. maingutu <Cojear>. *Ni ez naiz maingutzen.*
- maingu, maingi:** izond. maingu <Cojo>. *Maingi zego gizon ure.// Fierki maingu men dago ori.// Gizon goi maingi dabile. // Ytsuec custeutela, sorrac aitceutela mainguec badabilcela (Erro).*
- mainguka:** adond. mainguka <Cojeando>. *Hor dabil gure aurre mainguka (Mez).*
- maingutu:** ik. maingitu.
- maipetik txistu:** esam. mahipetik txistu, jan gabe dagoenak egin ohi duena <A silvar debajo de la mesa. Se le dice al que llega tarde a comer o a cenar> *Orai maipetik txistu (Mez).*
- maistra, maistre:** iz. maistra <Maestra>. *Maistra ure ze oso ona (Mez)// Orduen Erroko maistre bat an izen ze (Mez).*
- maistre:** ik. maistra.
- maistru:** ik. maestro.
- maixter:** iz. maizterra <Inquilino, rentero>. *Etxe artan maixterrak izeten zire (Mez).*
- maixtertogi:** ik. maiztertogi.
- maiz:** adond. maiz, sarri <A menudo>. *Beidace zue maiz sepulturara (Erro).*
- maizaski:** adond. maiz aski <A menudo>. *Saltzen du maiz aski ori.// Ori lengo zarretaik aituko zindue maizaski.*
- maiztegi:** iz. arto-tegia <Sitio donde guardaban el maíz>. *Maiztegien sartzen zute maize (Erro).*
- maiztertegi:** ik. maiztertogi.
- maiztertegi, maiztertegi:** iz. maiztertokia <Vivienda pequeña y adosada a la grande, generalmente en arriendo>. *Maiztertogi artan bizi zire oek (Mez).*
- makets:** izond. maketsa <Defectuoso, imperfecto>. *Erri ontan aideak aidekin ezkon-*

- tzea, nere aita eta ama bezala egin dire bat baño geiago baño ez da aurretan maketsik atera* (Mez, Per).
- makile:** ik. makila.
- makila, makile:** iz. makila <Garrote del pastor>. *Jo zue makilaiki*// *Urritz makila iten ze arront dibujo politekin, subeak bezala*// *Makile erabiltzeko da* (Lin).
- makilukaldike:** adond. makil ukaldika <A palazos>. *Makilukaldike ari dire aur oyek*. // *Bat enfadatzen delaik asten da makilukaldike pertikekin* (Mez).
- makinetzar:** iz. makina txikia <Tipo de arado más evolucionado que el nabarsari>. *Emen bazire nabarsarie, makine txarra, koldia, brabana, oye tzire erremientak jeneralak* (Lin).
- makola:** iz. makola <Pala con forma de media luna utilizada para el pan en los hornos>. *Makola ori sartzen zute ongi labian* (Lin).
- makur:** izond. 1. makurra, okerra <Torcido>. *Makil oi makur dago* // *Gure etxeko nau-siak ezpaña makur* 'Aserre, muturturik dago' (Mez, Intza). 2. oker <Peor>. *Makurrago da aziendakin ibiltzea*. // * **makurren makurrena:** izond. okerren okerrena <El peor de los peores>. *Astua da makurren makurrena, nai zutelaiak arata joan, astoa bertze aldera joaten zekiotte* (Lin)//...*eta aisa denendako baiño nere aitaindako makurren makurrena* (Mez).
- makurgune:** iz. 1. inklinazio, makurdura <Inclinación>. *Bagoak norata duen makurgunea, arata erortzen da*. (Mez, Intza) // 2. bihurgunea <Curva>. *Makurgunea da pues, karreteran rebuelta oyek, makurgunea tire oyek* (Lin).
- makurkara:** izond. bihurria <Picaruelo>. (Erro, Azk, Eransk).
- makurke:** adond. zabuka ibili <Tambaleándose>. *Ardo anitz edan ta makurke yoan tzen* (Lin).
- makurkeri:** iz. okerkeria, gaiztakeria <Trastada, chiquillada>. *Guk erraten diogute zerbait makurkerie, edo ez obeditu edo gaizki egin zerbait egiten badute...* (Mez, Per).
- makuto:** iz. makutoa <Bolsa donde se llevaba la comida al campo>. *Makutoaikin mendira yoaten gine* (Lin).
- malakate:** izond. gizon gaiztoa <Individuo de malas intenciones> (Erroib. Irib).
- malauri:** ik. maruri (Mez).
- malda:** iz. 1. malda, aldapa <Cuesta>. *Aldapa ta malda igualtsu, ezta diferentzia andik*. * **malda piko:** iz. aldapa zorrotza <Cuesta puntiaguda>. *Malda pikoa zego arara ieteko*. 2. sasia, larra. <Mata>. (OEH. AN, Egües, Erro, Ilzarb, Ae, Sal). *Malda anitz* (Inbu). *Lenago larrañetan ta oetan iten tzire prestatu ultziek iteko, orduen paratzen tze or muñike ortaik ta gero pasten tzen malda bat ure bota ta arekin ta uzte tze au bezela, kaka ure an, orduen gero ultzie iten tzinue ta grano gúzie biltzen zinuze*. *Denbora artean eskuñkin, gero berantago torri zire trilladora ta oyek, oendako etzue bearrik in ori, baña lemixiko ori bai*. (Lin).
- malkar:** iz. malkarra <Paja de las legumbres y especialmente de las habas>. *Malkar ura biltzen ginue ongi* (Mez).
- malla:** iz. maila <Hilera hecha al cortar la hierba verde>. *Talluekin mallak iten tzire, gero joaten tzena almortzueki desiten tze igortzeko* (Mez).
- mallu:** iz. mailua <Martillo>. *Mallueki yo zue* (Lin).
- malluxka:** iz. mailutxoa <Martillo>. *Malluxka galdu zaide* (Mez).
- maltza:** iz. maltzoa <Hileras de montones de hierba recién cortados en los prados>. *Artu maltza oyek sardiaikin* (Mez).
- maltzatu:** ad. maltzatu <Hacer pequeños montones de forraje>. *Joaten gine gu gibeletik maltxatuz* (Mez).
- malubi:** ik. maruri.
- maluri:** ik. maruri.
- man:** ad. eman <Dar>. *Man zeko min anitz* (Mez).
- manatu:** ad. manatu, agindu <Ordenar, mandar>. *Manatu zeko etxeko gauzak itea*. // *Jaungoicoac manacen duen bezala* (Erro)// *Nork manatuik, ez eta nere senarrain izenean ere* (Mez) * **manatze:** iz. manatzea <Manera de mandar>. *Ze manatze txarra duen gizon orrek* (Mez).
- mandabide:** iz. mandabidea <Camino de machos. Así se denomina una venta que hay bajando a Urepel>. *Mandabiden gelditzen gine beti* (Mez).

- mandar:** iz. mandarra, mandala. <Delantal, mandil>. *Para zazu mandarra ez zikintze-ko* (Lin).
- mandatari:** iz. mandataria. <Recadero>. *Gure etxian mandatari aski dugu* (Lin).
- mandatu:** ad. manatu <Recado>. *Batean arara mandatuetekei, bertzean arara, orai olio bile, sari sukre bile* (Mez).
- mandazai:** iz. mandazaina <El que cuida los machos>. *Mandazayak izeten zire errian. Izen ze emen denboratez portuges bat torrie onara lanera, asten ze oyanetan ta izen tze lenbixi mandazai* (Mez).
- mandoko:** iz. mandokoa <Mulo. Cruce entre yegua y burro>. *Mandokoat izeten zute kuartel artan* (Lin).
- mandokume:** iz. mandokumea <Macho pequeño>. *Nik domatu tut mandokumeak bertzendako elurra iten zuelaik, ien gañera ta ure boteka ta gañian egon domatu artio* (Lin).
- mandre:** ik. maindre (Ar).
- manduli:** 1. iz. mandeulia (*Hippobosca equina*). <Mosca de macho>. *Manduliek lotzen dire fierki*. 2. izond. mandeulia. <Dícese de la persona pesada, moscardón>. *Ori gizon mandulie!*
- manfullu:** iz. Erroibarko dantza mota bat Behe Nafarroatik datorrena <Danza del valle de Erro que procede de Baja Navarra>. «El baile de la manfullé/ que lo bailaba un francés/ y yo como buen soldado/ a la guerra lo llevé».
- mansotasuna:** iz. otzantasun, emetasun <Mansedumbre>. *Moisesen mansotasuna, Josuen obediencia* (Erro)
- mantenatu:** ad. mantendu, iraun <Mantener, permanecer>. *Bazuen deretxoa mantentzeko aziendak erriko belarretan* (Mez) // *Bilerrozi goi iten da mantenatu, gero iru urtetara eldu beño len iten da domatu ta andik iten da idie* (Lin). Sin. mantendu.
- mantendu:** ad. iraun, gorde. <Mantenerse, conservarse>. *Mantendu de uskera* (Lin). Sin. mantenatu.
- mantso-mantsoa:** adond. poliki, poliki. <Espacio>. *Mantso-mantsoa joaten gine* (Mez).
- mantxa:** iz. orbana, narrioa <Mancha>. *Bautismo sanduco gracia, ta becatuen manchaic den gutienic gabe* (Erro).
- mantxadera:** iz. mantxadera <Especie de escalera colocada horizontalmente en la pared del pesebre, donde se pone la hierba que van a comer los animales. Iribarrenen arabera, frantsesetik *manger, mangeoire* eta cat. *manchar*>. *Mantxaderan belarra yateunte ardiek.// Mantxaderan bazuzte denak, ola makil zenbeit* (Lin)// *Ganbelain gañera mantxadera* (Mez, Per).
- mantzale:** iz. emanzalea <El que da>. *Artzale ona, mantzale txar* «Guzia beretzat nahi lu-keena, emateko esku-motz» (Intza, Est).
- mañoso:** izond./izlag. kazkarrak <Mañoso, dícese del niño que se quiere salir con la suya>. *Mañosoa da aur goi ta usetzen balinbeuzu berak nai duena itera, gero, bertze gisen etzakezu* (Mez).
- marabédi:** iz. marabedi <Maravedí>. *Aldi beretz erran tzeko emengo gizon batek zuen aitetxiri: -zuek inen zate orai millonario batzuk. -Bai, marabedi batzuk falta ttugu millonarioak izeteko* (Lin).
- mare:** iz. barea <Limaco>. *Mariak egoten zire litxu oetan* (Mez, Ai).
- maribisteko:** izond. maribistakoa, itxuratako bakarrik balio duena <Limpieza superficial, para aparentar, aplicado también a objetos de bonita apariencia pero de corta duración y pésimo resultado>. *Ori maribisteko in duzuna* (Mez).
- marifurrunda:** izond. mari furrunda, jenio txarrekoa <Mujer malhumorada>. *A ze marifurrunda ini tagon makome goi!*
- marimutiko:** izond. marimutikoa, mutilen antzeko neska <Chica que tiene aspecto, actitudes o aficiones de muchacho, que juega habitualmente con los chicos, etc.>. *Ara ze marimutiko!*
- mariñel:** iz. mariñela <Marinero>. *Ixasoain ondarreco areac ikusi artean urac particen cirela* (Erro).
- marizerrenda:** izond. marizerrenda, janzkera zakarra duena <Mujer descuidada en el vestir>. *Ara, ara! Marizerrenda goi!* (Mez)
- marizikin:** izond. marizikina, andre zikina, garbitzen ez dena <Mujer sucia>. *Ori marizikina!*

marmar: ik. marmara.

marmar, marmara: iz. kexua, arrenkura <Protesta>. *Nere lengusuen aite ala ze, dena marmara* (Mez).

marmarka: adond. marmurien <Protestando, murmurando>. *Izeten dire yende gaitse-tsak beti aritzen baitire marmarka bertzei.*// *Oyek beti marmarka neri.*// *Or dabi-le marmarka.*

marmarrandi: iz. eta izond. marmuri handia <Protestón, refunfuñón>. *Ori gizon marmarandie!*

marmarriatu: ad. marmarriatu <Protestar>. *Marmarian ari da egun guzian* (Mez).

marraka: 1. iz. marraka, ardi aziendaren oihua <Balido de oveja, grito de dolor, gemido de los animales>. *Ardi-marraka gure bordan*. 2. iz. <Maullido de gato>. 3. adond. <Sobrenombre que se les da a las personas malhumoradas y que reniegan constantemente>. *Ori dabile beti marraka* (Mez). ***marrakaz:** adond. marrakaz <Balando, gritando, gimiendo>. *Umiakin balin bedago ta bereixten balin bauzu umiaingandik aitiko da marrakaz* (Lin)// *Gatue... gerran yan nue bat, aldi betez, an aparezitu zen gero gátue marrakaz, apokas entue bota bazter guziek kanpora, eztut yan yágoik* (Lin).

marrakuku: iz. marrakukua, taloaz eta gaztaz egindako opila <Empanada hecha con harina de maíz y queso fresco, que se deshacía con el calor>. Baztandarrei esaten zitzaien: *Baztandar tuku-tuku, kolkoan mile marrakuku* (Intza).

marranta: iz. marranta, zintzurreko edo ezta-rriko gaitzen baten ondorioz, ahotsa laztea <Afonía>. *A ze marranta mutiko orrek!* (Lin).

marrantatu: ad. marrantatua, marrantak joa <Ponerse afónico>. *Otz eta aize orrekin marrantatu nitze* (Lin).

marraska: iz. oihi ozena, orroa, marrua <Lloro, quejido, chilló>. *Andre goi beti marraskaka.* // ***marraskaka:** adond. <Protestando, quejándose> *Etxe atarien marraskaka ai zen.* ***marraskatan:** adond.: marraskatan <Bramando>. *Estrabilian bada bei bet marraskatan.*

marraza: iz. marraza <Hierro para dar forma a las cucharas del palo>. *Zeyue ta marraza ibiltzen zute kuxetaile ayek* (Mez).

marro: iz. marro <Juego consistente en tirar una ochena contra la pared para que se aproximara al rebote a una línea marcada>. *Emen bazire yolas franko, marroa, bat. Marroa ze... atratzen zine bi o iru laun bertzen bidera, ta arpatzen bazizute kartzen zizute onara.*// *Ayek torri biar zute onara eskue ukitiar zekote salbatzeko ta bitartio erortzen zire geyago* (Lin).

marruxketa: iz. marrusketa, zurginaren lana-besa <Cepillo de carpintero para refinar la boca de las cucharas de palo y para hacer mangos de azadas, etc.>. *Marrusketa edo makurre aora finatzez erabiltzen da* (Lin).

marruxketu: ad. marruskatu <Cepillar la madera, restregar>. *Marruxketaikin iten zire kider oyek, kendu andiena aizkorakin ta gero kentzen tu ezpalak* (Lin). // *Marrusketu ongi sorallue* (Lin).

martots, martux, martxutx: iz. martutxa, masusta <Zarzamora>. *Martotxak goxuk dire* (Ai).

martux: ik. martots (Ler).

martxo: iz. martxoa <Marzo>. *Martxoan torri zire* (Mez). Sin. epalla.

martxutx: ik. martots (Eu).

maruri, malauri, maluri, maurgi, maurri: iz. malubia <Fresa>. *Maruri ederrak izeten zire Bentarrañeko etxe artan.*// *Aurten malauri anitz bildu tugu.* // *Mendiko maurgiak, urrek eta intxaurrek biltzen zire anitz* (Mez, Lin).

masaderia: iz. hirintegia <Estancia donde se ubica el horno de cocer el pan> (Huarte).

masto: iz. mastoa, aketza <Macho del cerdo>. *Lenago beti izeten ze mastoa etxean* (Lin).

matakan: iz. enbor handia <Matacán>. *Zerratzen gindue egur lodienak eta matak anitz egiten ginduzen aizkoraikin* (Mez).

matalaza: iz. arto lastoekin egindako koltxoia <Colchón>. *Artolastoak matalaza batean sartuak* (Mez, Per).

matatxerri: iz. matatxerri <Matanza del cerdo>. *Matatxerri iten ginue beti neguen* (Lin).

mataza: iz. mataza, harila <Madeja>. *Aria matazetan paratzen ginuze guk* (Lin).

matel: iz. matela <Mejilla>. *A ze matel ederrak tuen aur gorrek!*

matelazurreko, matelezurko: iz. matelakoa, matelezurrekoa <Bofetada en la mejilla>. *Matelazurreko bat main dizut nik.*

matelezurko: ik. matelazurreko.

material: iz. materiala, egurra <Leña destinada para quemar en casa>. *Egurre segun ze ilergiekin ine den, diferentzia goorra du. Ara, materialetako bear balin bedu ilergi bet, suko biar du bertze ilergi bet, orduen bagua biau zu krezi entian bota, ta aritze menguan, ta balin beda materialetako, al rebes* (Mez).

matrako: izond. matrakoa, zakarra <Apodo común en estos valles, persona de poca cultura y de ademanos toscos>. *Matrako nor den? Ilario zayo berarei, ostatu izeten duena* (Mez).

mats: iz. mahatsa <Uva>. *Matsa arrun goxoa izeten ze etxe artan.* ***irimatsa:** ik. irimats.

matsoko: iz. mahatsalkoa, mahats-mordoa <Racimo de uva>. *Kusi ttuzu ze matsokoak diren or* (Lin).

matxarde, matxarre: iz. matxardea <Parrilla para hacer talos>. *Matxardiaikin iten zire taloak* (Lin).

matxarre: ik. matxarde.

matxorra: izond. seme-alabarik ez duen emakumea <Dícese de la mujer estéril>. *Aurrik etzuenari matxorra erraten zitzeio* (Mez, Per).

mauge: iz. mauka <Manga>. *Mauge motzak ator orrek* (Lin).

mauke: iz. mauka <Manga>. *Jantziek luze luziak, beltzak, ertza ere beltza, eta maukek beraño* (Mez, Per).

maurgi: ik. maruri.

maurri: ik. maruri.

maxadore: iz. inbutua, onila <Envasador, embudo>. *Maxadoreaikin ari dire ardoa paratzen* (Mez).

maxelarre: iz. mazelarrea <Cedazo para cerner harina de maíz>. *Maxelarriaikin iten ginue ogie* (Lin).

maxkila, mazkile: iz. abar sorta, zokaz lotua. Zenbait zuhaitzei abarrei hostoak kendu ardiei emateko eta zurtoin horiekin egiten

zen «maxkilla». <Fajo de hojas o de helecho>. *Zoazte Iraztorrira mazkilak itera.* // *Paratzen tzire abar oyek maxkilen ta ori lotzen ze, abar ayei ta an kontserbatzen ze zutik kendu artio dena* (Mez).

mayatzia: ik. maetzia.

mayolatu: ad. maiolatu, haur sortu berria maioletan, txatarretan bildu <Fajar a los niños recién nacidos con los brazos dentro>. *Lenago mayolatzen zire aurrak* (Mez).

mayordomo: iz. maiordomo <Mayordomo, el que es elegido en las fiestas para que atiende el desarrollo de las mismas>. *Paratzen zizute bonetan zintatzuk mayordomoa zine-laik* (Lin). Sin. prigore.

mayoyal: iz. mahai-oihala <Mantel>. *Lenago bazire mayoyalak ta xarmantak bazire, orai dena ulea da.*

mazkaro: iz. mazkaro <Mancha de suciedad o de tizón en la cara>. *Mazkaro aundi bet duzu ankan* (Lin).

mazkile: ik. maxkila.

mazte: iz. emaztea <Mujer, esposa>. *Ene maztia da orgo ori.* // *Burtxikinian bigerren maztia ze Mezkirizkoa ta arek bazue alabat* (Mez).

mazteki: iz. emaztekoa <Mujer>. *Norbait mozorrotzen zen maztekiez beztituik ta ola, arrepak ta galtzak paratuz* (Lin) (Est) // *Ezta gizonik eta maztekiek plazan* (Ilur).

mazurtz: iz. masusta <Mora>. *Ude ontan atra dire mazurtziak* (Lin). Sin. martots.

mear: izond. meharra <Delgado, flaco>. *Arrunt mearra dago mutiko goi.* // *Gizentzen etzenai erraten zitzeiko mearra* (Lin) // *Asmakizuna: «Luze ta mear, mundu guzia in bear, da zumerike»* (Lin). ***meekara:** izond. nahiko mehea <Bastante delgado>.

meatu, meartu: ad. mehetu <Adelgazar>. *Meatuik dago, meatzen ai dire.*

meartu: ik. meatu.

medioz: posp.1. (Dela medio, zela medio, zirela..): *dela medio, horregatik <A, por causa de>. Ura ceta medio moguitu ceta tempes-tade gura* (Erro). 2. bidez <Por medio de>. *Penitencia virtutea bezala, da biotcen dolore edo sentimenduac, ceñen medioz aborrecitcen du gizonac becatue* (Erro).

mehe-egun: iz. mehe eguna edo garizuma <Día de cuaresma>. *Guk haragi dugularik, mehe-egun* (Intza). ‘Adierazten du janaria dagoanean, baru egun izaten dela’.

mementu: iz. momentua, unea <Momento>. *Mementu atez joaten al zen.*// *Atzendu zai-de anitz euskera ta mementuen tortzeko zalla da.*

men: ik. omen.

mendekatu: ad. mendekatu <Merecer por su trabajo>. *Ongi mendekatuik dauke yaten duena* (Intza. Est).

mendi: iz. mendia <Monte, en el sentido de cumbre>. *Zazi ze mendi ziren or.* // *Mendiz mendi yoan zen Baztanera.* // *Adi mendi aundie da edo Ollarmendi* (Zil)// *Zer da oyán da zer da mendie?* ‘una montaña’ *mendie.* *Oyána izein de iketza eta arbola dagon tokie* (Zil).

mendre: izond. mendre, ahula <Inferior, menor, débil>. *Mendre da gauze bat arine* (Lin).

menean: posp. menean, menpean <Bajo el dominio de>. *Orren menean ibili bear beti.* // *Luciferren esclavo eta eriocearen sujeto ero menean* (Erro).

menta: iz. 1. menta <Hierbabuena silvestre>. *Mentak urrine goxua du.* 2. <Voga, curso>. *Orai <<aita>> erraten du eta ez dakozu zuk erakutsi ez dakizulako iz. menta ori* (Mez, Per).

menturatu: ad. ausartu <Atreverse>. *Menturatu ze ori itera.*

menturaz: adond. behar bada, agian <Quizás, por ventura>. *Menturaz torriko da gabas.*

menuzale, menuzial: iz. menuzale <Restos de veza, alholba o jerón que se obtienen después de trillar, que contienen piedrecillas, etc.>. *Menuzale ayek yaten zute olloek gustora* (Erro)// *Berregun ta berrogeitam arregu gari biltzen ginuze, aparte menuzialak: zalke, ta eru te...olua ta oyek aparte* (Lin).

menuzial: ik. menuzale.

meondoko: ik. miondoko.

merexi: ad. merezi.

merexi, merexi: ad. merezi <Merecer>. *Eztu choill barcatcen becatuen gatic meresi guñuen pena* (Erro).

meritu: iz. meritu, merezimendu <Mérito>. *Nik uste zer bait meritu bazutela.*

merkaduria: iz. merkaduria <Mercadería>. *Uncico carga guciac ixasora botacen, mercaduria guciac* (Erro).

merkatu: 1. iz. merkatua <Mercado>. *Ta gero merkatuek izeten zien Uerten, merkatuek izeten tziren txerrienak, Uerten* (Eu). 2. ad. merketu <Abaratar>. *Frute merkatiko da fite* (Zil).

merkol: izond. dirukoi, zeken, zikoitz <Avariento>. *Deusek ere asetzen ez duena.*// *Bazter guziek iretsi nai tuen merkola da ori* (Intza. Erro).

mertxede: iz. mesedea <Favor>. *Emazquizu esquerrac gure Jaunari in dizun merchedeaz valietuz* (Erro).

meta: iz. belar-meta <Pila de hierba o helecho>. *Baztanen badire meta oetaik, Lekarozko fraile oek iteunte oetaik* (Lin).

metatu: ad. metak egin <Hacer metas>. *Lenago emen etzen kostunbreik beño Gereñiñen ta oetan belarra botaik tzeuketena ta erdi idorra, iten tzute metatu, bueno, montondu, gero biramonian berriz edatzen zute.* *Gereñetik altzineria iten zen ori, emen ez* (Lin). // *Eugin dena metatuik zeuzkite, pantano dagon lekue dena meta izeten tze* (Lin).

meza: iz. meza <Misa>. *Mezan ego nitze atzo* (Lin).// *Osaba zenain mezetan egon zelaik* (Mez, Per)// *Goizeko mezara juan gine* (Mez, Per). * **meza laguntzaile:** iz. meza laguntzailea <Monaguillo>. *Meza laguntzaileak izeten zire lenago.* * **meza nagusia:** iz. meza nagusia <Misa mayor, la del domingo al mediodía>. *Meza nagusien ta goiz mezan ta atsaldeko errosarioa erretzeko xaian, ere beti euskeraz.*

mezasari: iz. meza-saria <Pago de una misa que se ha encargado>. *Joan nitze mezasariet matera.*

meztura: iz. meztura <Especie de tortas duras y de poco sabor que se hacían con harina, cuando no había pan>. *Meztura iten ginue irineikin, anitz gogorra ze* (Mez).

mi: iz. mihia, mingaina <Lengua>. *Ori ez da bere miitik galduko* (Intza, Mez). «Bere esanetan zuhurra eta kontuzkoa da» // *Bizkar ortara ezin allegatu, ayek ola mie*

- atraik, kontexko kusi zue, pastu nituelaik bertze aldera.// Mieke zain betian mozten zekote.// Itze agotik atra baño lehen, bi buelta emazkiok mihiari (Intza, Mez) // Orrek mie bere lekuen du «Mintzaira garbi eta argia du» (Intza, Est) // Orrek mi al-tzairtue du. «Mingain zorrotza, mintzo gogor bizia» (Intza, Est).*
- mila, mile:** zenb. mila <Mil>. *Mile peza pagatu zeko aur arrei.*
- milesker:** ik. esker mile.
- milindre:** iz. milindrea <Mal comedor>. *Au neska milindrea!// Mutiko goi yateko da oso milindre.*
- min:** 1. iz. mina <Daño, sufrimiento>. *Min zeko, min anitz* 2. izond. <Ácido, dícese de las frutas sin madurar>. *Mine dago sagar goi?* (Mez) 3. izond. mina, gogorra <Intenso, punto culminante (tiempo)> *Arropa zikinek garbitzera joaten gine negu minean* (Mez, Per) 4. izlag./izond. nahi bizia. ***puzmin:** *Gizon puzmiñe da gero ori!* (Eugi). ‘Gizon zakarra, latza’. ***ertzemin:** ardiaren este estua ‘intestino delgado de oveja utilizado para hacer longanizas en la matanza del cerdo’
- minak artua:** ik. minartuik
- minartuik, minak artu:** izond. min hartua <Herida, con dolor>. *Lenago tortzen tze yendia Estiribartik ta Artzibartik minartuik (Lin)// Iaiki eta jua nitze amaren gelara, eta gaixoa negar minak artua zego* (Mez).
- mindegi:** iz. mindegia, mintegia <Vivero>. *Mezkirizko toponimoa. Ardiek sartu dire Mindegian.*
- mingarratx, mingerretx:** iz. mingarretxe <Planta con hojas verdes comestibles con sabor amargo y que quitan la sed. Vulgarmente se le llama tapaculos>. *Acedera. Mingarretxe anitz izeten ze Xubindo larre oyetan* (Mez)// *Lenágo sagoyétan mingerratxa ere baze ta zenbaitzurrek yaten tzute, nik ez tut lazki yan* (Lin).
- mingerretx:** ik. mingarretx.
- minturrrin:** iz. bihotzerrea, erremín <Acidez de estómago>. *Zerbait yan balinbauzu ta obenian ez dizu ongi artu gorputza, pues tortzen al zaizu ozpindue bezela, oi de minturine* (Mez).
- mintzairre:** iz. mintzaira, hizkera <Lenguaje, manera de hablar> *Oyek mintzairre ederra dute.* Sin. mintzo, hizkuntza, ele, berbeta, lengoaia.
- mintzo:** iz. mintzoa, hizkera <Lenguaje>. *Arren mintzoa aitiko zinuke emendik Orzagoko oyan artara.* Sin. mintzairre, hizkuntza.
- miondoko, meondoko:** iz. mihi-ondokoa <Enfermedad de vacas y cerdos por la que se ponían con los ojos hinchados y la boca abierta. Bajo la lengua se les hinchaba una vena que había que cortar>. *Miondokoa in dakogu tzerriai.// Lenago eritzen tzelaik bei zenbait, baze labanat espresa, orduen iten zekote tarratat, miondokoa erraten tzekote* (Lin).
- mipunte:** iz. mihi-punta <En la punta de la lengua>. *Mipunten dauket.*
- miramon:** ik. biramon.
- miretu:** ad. begiratu <Observar con detenimiento, registrar>. *Medikuek etzue miretzen ere zer nuen.// Erran zuen torriko zela miretzera.// Miretu izen zirete or rayotan bai* (Lin)// *Ongi miretu ziloak* (Mez).
- miru:** iz. mirua <Milano>. *Lenago azten zire txitek lokakin, orduen ibiltzen tzire kanpoan ta miruek bazkaltzeko denboran erematen tzitue txitek eta ola lokai kendute* (Lin)// *Emen sagoyetan ai badire lanian, or daitze bueltaka miru oie.*
- mirubuztan:** iz. mirubuztan, ardiei belarrian egiten zitzaien seinalea <Muesca en la oreja consistente en dos cortes en forma de cola de milano que se les hacía a las ovejas>. *Gure ardiek bazute biarrien mirubuztan bat.// Batzurrek berriz iten dute oxkat bi alderdietatik, orduen gelditzen den orrei, orrei erraten dakote mirubuztan* (Mez).
- mis, mix:** interj. <Expresión para llamar a los gatos>.
- misino:** 1. iz. katua <Gato>. *Xapi mixino!* 2. izond. <Por extensión, dícese de la persona con poco carácter>. *Mixino bat inik da neskako goi* (Mez).
- mixeri:** iz. miseria <Miseria>. *Mixeri bat zen angoa.*
- mixto:** iz. mistoa, poxpolua <Fósforo, cerilla>. *Mixtoak biztu ginuze* (Mez).

mizka, mizke: iz. mizka, mizkatu <Pedazo pequeño de una cosa>. *Or zailtze beti mizka-mizka.*

mizkatu, mizketu: ad. mizkatu <Picar, enviar, engolosinar> *Mizketu zue pastel ure ta orai ako!*

mizke: ik. mizka.

mizketu: ik. mizkatu.

mizkinkeri: iz. 1. litxerria <Gula, golosina>. *Mizkinkeri oyek gustetzen zeizkio.* 2. hondarra <Restos, cosas pequeñas, superfluas>. *Mizkinkeri oyeekin ibiltzen da beti (Mez).*

mogitu: ad. mugitu <Mover(se)>. *Zertara etortzen gara! Ezin ikusi, ezin ibili, ezin aitu, ezin itzegin, ezin mogitu (Mez, Per).*

mokarte: iz. etxekartea <Zona estrecha que queda entre dos casas que no suele usarse para el paso de personas>. *Mokarte artan sartu zire beak ta ezin pastus ibili zire (Mez).* Sin mokarte.

moker: izond. lo-muker <Mal dormido>. *Gu moker, loin gabe, arropa kanbiatu eta lanera (Lin).*

mokoka: adond. mokoka, errietan, liskarrean <Discutiendo, riñendo>. *Anayeikin beti mokoka daile (Lin).* // *Orain inälakin mokoka neri //Beti mokokan ari zire neri (Lin).*

mokokari: iz. kokokaria, mokoka edo errietan egiten duena <Renegón>. *Mokokari ederra ini tago oi (Lin).*

moldatu: ad. moldatu <Amoldarse, arreglar-se>. *Ongi moldatzen gine bai gu oyeiki.*

montondu: ad. pilatu <Amontonar la hierba>. *Kusten bazute goibel bet, ba! biaut montondu, ta obenian etzue yausere iten (Lin).* // *Fusilek montonduik zire, ta akabatu ze gerra.* montonka:* adlag. montonka <A montones>. *Montonka iiltzen gine.*

montra: iz. erlojua <Reloj>. *Montra berrie orrek.* Sin. erloju.

moña: izond. polita <Hermosa, bonita>. *Ori neska moña! (Mez)*

morkots: iz. morkotsa, barnean gaztainak dauzkan eskola <Erizo de la castaña>. *Gaztaña nai bauzu kontserba dayen biau-zu artu morkotsa // Lenago artzen tzire gaztañak ere morkotsain barnian, erematen zire etxera, an bere gise sazonzaten zi-*

relaik, ta zangoaikin zapatu ta atratzen tzire gaztañak kanpora (Lin).

moro erria: iz. moroen herria <Tierra de moros>. *Nork berea bere, moro-herrian ere «Bakoitzak berea nahi du».*

morro: 1. iz. marroa, aharia. <Mardano, morueco, cordero no castrado>. *Karri morro ori, bota biar dugu ardire (Ger).* 2. izond. karakol handia <Grande>. «Karakol-morroak, andiak. Karakol sorgiñak, tikiak» (Erro, Azk. Eransk). Sin. artzantzak. 3. adlag. <Nombre dado al dedo índice en cierto juego infantil>. «Txorro, morro, piko, tallo, ke» <Cancioncilla que se repite cuando los niños juegan al burro, a ponerse a horcajadas uno encima de otro.>

morrosko: iz. eta izond. morroskoa <Mocetón, chicarrón, muchacho robusto>. *A ze morroxko inik dagon aur goi!*

morzatu: ad. hamarretakoa hartu <Almorzar>. *Mendien mortzatzten gindue (Mez).* // *Morzatu bederatz ta erdi inguruan, ogi ta txingorra (Mez).*

mospel: iz. ospela, laiotta <Paraje sombrío>. *Mospela artan ari dire Artegikoak belarrrak iten (Mez).*

motel: izond. motel. gatzik gabekoa <Soso>. *A ze bazkari motela!*

motx: iz. emakuntza, natura <Vulva>. (Mez, EAEL). *A ze mutxurdine den! (Mez).*

motxale: iz. 1. asto, mando eta ardien ilea mozten duena <Esquilador/-a>. *Ardi motxaleak torri dire egun.* // *Baze zitoat tortzen tzena abriak moxtera, ta familie orrara biltzen zire, oyeikin; motxalia ze.* // *Orai tortzen dire motzailiak ardiek moxtera.* // *Lenago astoz eta mandoz beteik zegon errie, ta oyeikin.* (Lin). Erroko etxe baten izena *Motxale* da // *Urdaiztarrek denak dire motxaliak (Ilur).* 2. gitano/-a.

motxaile, motzaille: ik. motxale.

motxo: ik. motzo.

motzo, motxo: iz. gari mota bat <Especie de espiga de trigo que no tenía barbas>. *Gero etorri ze berantago erraten tzekotena motzoa, arrek etzue bizerrik, bertze au ze lodixego ta laburxego granua erailtzen zire (Lin).*

moxixarko: ik. muzizarko (Auz).

mozko: ik. mozko.

- moxkorsalda:** iz. mozkor-salda (Ger). <Se le denomina a la sopa de ajo, que se solía tomar al día siguiente de una buena juerga>. *Moxkorsalda artzen zute gazte oyek tabernan* (Mez).
- moxo:** iz. mutikoto <Mocín, en lenguaje infantil>. *Beire ze moxo dagon!*
- mozko, moxko:** iz. motzaldia, belar-ebakialdia <Corte de hierba>. *Belarra mozten zenen erraten zen belarra, bigerren moxkoa zen soroa, urrisoroa* (Lin).
- mozorro:** iz. mozorroa, ihauterietako maskara <Disfraz>. *Aurrek ginelaik ibili gine, mutilek ginelaik akordionakin ibiltzen gine yantzan aitzeko, ez ginue mozorroik paratzen* (Mez). // *Maztekiz beztituik ta ola, arrepak ta galtzak paratuz* (Mez).
- moztu:** ad. moztu <Cortar>. *Biloa mozteko etzego nior// Moztu biar dugu arbole bat* (Mez).
- mu:** interj. <Exclamación que indica asco, para que los niños suelten algo que tienen en las manos>. *Gauza zikinek balinbadire erranez: aga!, kaka!, mu!* (pixka bat izitzeko) (Mez, Per)
- mugaikide:** izond. mugaikide <Fonterizo>. *Mugaikide Laboako* «Los de Laboa, mugante» dio Irozko bertso batek.
- mugarri:** iz. mugarria <Muga o mojón de piedra>. *Mugarriek mugitu zuzte Aurizperriko oek* (Lin).
- mugarritzatu:** ik. mugarritzetu.
- mugarritzetu, mugarritzatu:** ad. mugarrien bidez eremu bat mugatu <Amojonar>. *Iten al da mugerriztetu bien konformidatea balin beda, bi erriena.*
- mugatu:** ad. mugatu <Establecer mugas o límites entre términos>. *Mezkiritz mugatzen du Gereñekin* (Lin).
- mugiezi:** ad. mugiarazi <Hacer mover>. *Langile oyei mugiezi bear dugu goatzetik.*
- mugitu:** ad. mugitu <Moverse>. *Áziak mugitzen zuen.*
- muin:** iz. muina <Seso, tuétano> (Etxaide Ai, Ar). *Muñetaraño sartzen tze soñu goi.*
- mukiz:** izond. mukizua <Mocoso>. *Atso zarra mukizu, sobra malizie badakizu. 'Mozorroz jantziei esaten zaie'* (Intza. Mez).
- muku:** iz. mukia <Moco>. *Mukua darion sudurra ez da lotsa.* (Intza).
- mukurritu:** izond. mukurutu <Colmar> (Erro, Azk. Eransk). *Mukurritu nuen neurria* «Colmé la medida».
- mukuru:** izond. mukuru, pila, multzoa <Lleno a tope>. *Esporta au mukuru dago // Mukuru da ez telaik yago kokatzen* (Lin).
- mule:** iz. mandoa <Mula>. *Mule ttipi bet* (Mez).
- mullu:** iz. iztupa, amukoa <Copo de lino o lana antes de devanar>. *Mullutik atratzen tze arie, eskuetik artzen zue elle, ta bertziakin biurtzen tzue.*
- multxu:** iz. 1. multzoa <Montón, conjunto> *Badamazkit urte multzuet yarduki gebe.* // 2. <Rebaño>. *Ardi multxue. *multxuka:* adlag. multzoka <A montones>. *Denak multxuka paratzen dire* (Mez, Per).
- munduan-mundu:** adond. inoiz <Nunca, imposible>. *Arri oyek ez tire lertiko beiti sekule munduan mundu.*
- muñiga:** (Erroib) ik. kakamuñike.
- murria:** iz. murria <Enfado, mala cara, enojado>. *Ara ze murria artu duen orrek!*
- murriz:** izond. murrizta, laburra, motza <Tacaño, escaso>. *Murrizte erraten al dut eta yende batendako etzelaik., au eskatzen badakozu ta maten balinbadizu ola, murrizte da.*
- murrizke:** adond. murrizka <Gruñido de los cerdos>. *Tzerri oyek or daitze murrizke. Gosia balin bedago, inen du bai murrizke, bere tenorean ez balinbaziyo yatera ematen* (Lin).
- murrizkeka:** adond. murrizkaka <Gruñendo>. *Or daile tzerrie murrizkeka.*
- murtzuri:** iz. eta izond. negarra <Lloriqueo>. *Murtzuri aundie iten zitue// Bat asten delaik nigerrez bezala, orrei erraten al tzayo murtzurie* (Lin).
- murtzuriaundi:** izond. negartia, murtzurian-dia <Llorón, quejica>. *Zaude ixilik murtzuriaundi ori!* (Mez).
- murtzurieka:** adond. negarrez, kekuka <Protestanto, lloriqueando>. *Banue lenago tioat, arrunt murtzurieka aitzen tze* (Mez).

musike: iz. musika, soinua <Sonido chirriante>. *Karro ayek musiket erematen zitute joaten ginelaik leku betetik bertzera* (Lin). // *Tortzen delaik abiaín musike, zenbait aziendek agudo demonio zauntzeunte* (Lin).

musitu: ad. musitu, urdindu, lizundu <Enmohecer>. *Ogie musitu de*.

musker: iz. muskerra <Lagarto>. *Muskerrak bazire* (Eu). Sin. puzker berde, berdel.

musuriketu: ad. industu, musturtu <Hozar en la tierra los cerdos>. *Zerriek musuriketzen ari dire lur guzia*. // *Biorrek ez tute musuriketzen*.

mutiko: iz. mutikoa <Chico>. *Ta gero neskato ta mutikoat zuten* (Mez).

mutil: iz. mutila, morroia <Criado>. *Gure etxean iduki zuten mutil urte anitzetan // Emen denboratez bazire zenbait etxe mutilekin zeudenak, orai ez tute mutilik, klaro, oyek zortzi ordu pastu ta utziko zute. Ortzagokoan izeten zute, Burtxikinian ere, Urbeltzek, Ortzagokoak, Marmaonek...* (Lin).

mutilzar: izond. mutil-zaharra <Mozo viejo, solterón>. *Ure zego mutilzar etxe artan*.

mutizarko: ik. muzizarko.

muttu, mutu: izond. 1. mutua <Callado, reservado>. *Yardukitzen ez duenarendako mutu erraten dugu*. // *Ori muttu dago beti*. // *Nola zaundu beaüzun eroa den o mutua den* (Lin). 2. ertxia <En palabras compuestas se usa como cerrado, ciego>. *Eltzemuttu* 'lit. puchero cerrado' hucha, o *ertzemutu* 'intestino ciego'.

mutu: ik. muttu.

mutur: iz. muturra <Estar enfadado>. *Goatzetik yeiki ta orañik mutur dago* (Mez).

muturgorri: izond. mutur-gorria <Cara rojiza>. *Gizon orrek beti mutur gorrie izen du*.

muturkeka: adond. muturkaka <A tropezones>. *Muturkeka eldu zire oyek* (Lin).

muturketu, muturkiatu: ad. muturkatu, behaztopatu <Darse de bruces>. *Muturketu eta erori de ezponda ortan*.

muturkiatu: ik. muturketu.

muturluze: izond. mutur-luzea <Malhumorado, morrón>. *Urde muturluze ori!*

muturrandi: izond. mutur-handia <Morrudo>. *A ze mutiko muturrandi!*

muturreko, buturreko: iz. 1. muturrean emandako kolpea <Golpe dado en la boca, morrazo>. *Muturreko at artu du ta ezpondan bota da*. 2. muturrekoa, abere batzuei paraten zaien ahokoa <Bozal, alambre que les ponen a los cerdos atravesándoles el morro para evitar que morreen u hocen>. *Zerri bat atra nai bauzu sagoyera, ta uzten bauzu muturrekoik kebe, landiko dizu Sagoyen erdie, baña balinbedu muturrekoa, belarra yanta gelditiko da*. // *Lenago paratzen tzezkote eramateko zezenera ta ola, txerriei ere paratzen tzezkote buturrekoa, nai bazindue ereman mendire, bagatxera, ta sagoietan sartzen baziren etzute yaten, belarra bai, beño, musuriketu ez* (Lin).

muturzikin: izond. mutur-zikina <Cara sucia, dícese de la persona no madura>. *Urde muturzikin goi!* Sin. ipurdizikin.

mutzurdin: iz. neskazaharra <Moza vieja, solterona, en sentido peyorativo. Mujer de gesto avinagrado>. (motx + urdindu). *Mutzurdin goi beti atari ondoan eoten da* (Mez).

muzikon: iz. 1. muzikona <Puño> *Muzikonaiki yo zeko arek*. 2. kolpe ukaldia <Golpe dado con fuerza>. *Man biar dizut muzikon bat*. // *A ze muzikona man dakozun!*

muzikonka: adlag. muzikonka, ukabilkadaka <A puñetazos>. *Emen jendea muzikonka dabile*.

muzin: izond. muzina <Dícese de la mujer susceptible, de la que se resiente y ofende con facilidad>. *Ara, ara ze muzine!* (Erroib).

muzizarko, mouxarko: iz. 1. inauterietan erabiltzen zen mozorroa <Disfraz que cubre la cabeza, utilizado en carnavales> 2. inauteria <Carnaval>. *Muzizarko zaratrako, quítate ese trapo*. // *Muzizarkotan eztugu olakoik ein* (Zil, Auz).

muztur: 1. iz. kaka mokordoa <Excremento muy duro>. *Muztur aundi bet in zue*. 2. muturra, ogiaren mutur idorra <Punta dura del pan>. *Ogi muzturre ona da*. *Muzturre yatia gustetzen zayo* (Lin). Sin. ogi muztar.

N

- nabal:** iz. nabala, labana <Navaja>. *Orren nabalak (labanak) ere baitu bi ago* ‘Behin baten aldera, gero bestea aldera ari da’ (Mez, Intza) // *Lengo gizon aek bazuzte nabalak afaitatzeko, onenbertze denboraz irukitzen zuzte ta gero Iruñera eramaten zuzte uztera erraten zute, zorroztera.* // *Emen ezta intentzio txarreko gizonik izen ta ezta nabalekin il gizonik ta ja ere.*
- nabala poltsakoa:** iz. poltsako nabala <Navaja>. *Nik beti gordetzen nue nabala poltsakoa* (Irag).
- nabar:** izond. nabarra, kolore anitzetakoa <De varios colores, dícese de las vacas holandesas, blancas y negras>. *Olandesa oyek dire bei nabarrak, erdi zuri erdi beltz* (Lin). Ik. bei nabar.
- nabarmendu:** ad. nabarmendu, gailendu <Sobresalir>. *Mutiko goi beti nabarmetzen da gauza batekin ala bertziaikin.*
- nabarsari:** iz. nabarsaria <Tipo de arado primitivo que araba dejando un único surco>. *Nik ez tut ibili nabarsarik.* // *Nabarsarie izein ze ain segur, kosetxa kendu ta idiekin erabiltzen tzindue katxarroat, ez baitakit nola zen ere, joaten ze estalik lurpian ta petik arrotzen tze, ta gañeti etzue iten errextuat beizik* (Lin).
- nabartxal:** iz. mutiko, artzain-mutil <Zagal>. (Auz, ALEANR). Navarzale o navarzal. Se llama así al chico que ha sido recogido por una familia y que luego hace de criado en la casa donde lo prohijaron (Cuenca y valles próximos a Pamplona). Criado mozuelo (Urraúl Alto y bajo, Aoiz). Zagal que ayuda a un pastor (Cuenca y Valles próximos a Pamplona) *Voc. Nav.*
- nagi:** izond. nagia, alferra <Vago>. *Nagin ure laratzian dago.* «Alferraren ura laratzian dago, nagiaren zai. (Est. Intza). Gaur ez da erabiltzen. Sin. aufer.
- nagusi:** 1. iz. jabea <Dueño> *Ene abuelo zena-ren anaye zen orgo nagusie.* 2. izond. nagusi <Principal>. *Etze igual etxe nagusietan nola exe pobretan* (Lin).
- nai izan:** ad. nahi izan <Querer, amar>. *Aurrek nai direte anitz, o sémiak nai direte anitz* (Lin).
- naigabe:** iz. nahigabea, bihozmina <Disgusto>. *Eritasunetan eta naigabetan sufrimentua.* (Erro) // *Orreki eginikeko saltsak azkenean nik garbituak dira, naigabe aundiak pasatu onduan* (Mez, Per).
- naikeri:** iz. nahikeria <Deseo>. *Naikeri erraten da, balin bedu intentzioa iteko zerbait* (Lin).
- naiz:** part. nahiz eta <Aunque>. *Naiz gaizki kontestatu.*
- napar:** izlag. naparra <Navarro, a>. *Iruetanongeite amar naparrak torri gine Sanfermintera* (Lin).
- nasgarri:** iz. 1. txerri- bazka <Comida que se les da a los cerdos>. *Nasgarrie bota dakogu zerriari.* 2. <Cucharón y todo objeto que sirve para revolver una masa líquida o semilíquida>. (Azkue. Est). *Man zazu nasgarriai.*
- nasi:** izond. 1. nahasia <Revuelto, complejo/a, alborotado>. *Emen denak nasiek gabiltze.* 2. nahasia, bihurria <Revolto>. *Mutiko gau arrunt nasie da.* // *Aur bet izeten al da pikeroa, nasie baite, obe du bai tontoa beño* (Mez).

naski: 1. iz. nahaskia, belarrez eta agotzaz egindako nahasketak. <Mezcla hecha con paja y hierba>. *In dugu naski anitz biorrei emateko*. 2. ik. neski.

naskuri: iz. nahasturia, nahaspila <Mal ambiente, enredo, embrollo>. *Gure errien ba-dugu naskurie*.

nastale: iz. nahaslea <Revolto>. *Au mutiko nastalia, nastalia da bertzei erraten bada-kote iteko* (Lin).

nasteka: iz. nahasia, nahasteka <Revuelto, mezcla>. *Ari gera nasteka paratzen e!*// *A ze nasteka in duzun!*

nasturi: iz. nahasturia, nahaspila <Enredo, embrollo, mal ambiente>. *Nasturie izeten da zenbait errietan, batzuk bertze batzuren-kin ezte elkar kusi nai* (Lin).

negar in: ad. negar egin <Llorar>. *Gu ttarrak, gáztiak ta negarrez* (Eu).

negela: iz. negala, sarna <Sarna>. *Negela izeten zute beyek* (Zil).

negurri: iz. neurria <Medida>. *Negurrien fume-
tuz geroz, ezta minik iten* (Lin). // *Bauzu negurrie ine*.

negurtu: ad. neurtu <Medir>. *Zer nai duzu, negurtu?* (Lin)// *Negurtu biar dugu metro-
aikin ta ori* (Ar).

nekatu: ad. nekatu <Cansarse>. *Arrunt nekatu
naiz goizian* (Lin).

nekazari: iz. nekazaria <Agricultor>. *Lenago nekazari anitz ibiltzen tze* (Mez).

neketan: adond. nekez <Con dificultad, justa-
mente>. *Botatzen zelaik pilota, neketan ar-
patzen tze* // *Atra gine neketan*.

nekez: adond. nekez, zailtasunez <Trabajosa-
mente, con dificultad>. *Nekez torriko gara
berrietz etxe ontara*.

nekoso: izond. nekoso, neketsua, nekeza <Fatigoso/-a, difícil, costoso/-a>. *Lan ne-
kosoa da au*.

nesaki: ik. nesako (Erro, Azk, Eransk).

nesako, nesaki: iz. neskakoa <Niña> (Erro, Azk, Eransk). *Bazitue bi nesako eta muti-
koat*. (Lin, Est)// *Ori re zen mutikoa, euki
nuen bortz ta bortzak mutikoak, ta gu zaz-
pi eta zazpiak nesakoak* (Eu). Sin. neskako.

neskako: iz. neskatoa, neskamea <Niña, chi-
ca>. *Aurre segun zer den neskakoa edo
mutikoa, diferentia da*// *Neskakoat baze ta
torri ze mastruat ta zayon beti gibeletik, ta*

*nekkarek etzue kusinai ere gizon ure ta
joan ze Bartzelonara ta segidoan in tzeue
senargai bat*. Sin. nesako.

neskatiko: iz. neskatikoa, neskatxa gaztea <Chica, jovenzuela>. *Erri ontan badire
anitz neskatiko*. Sin. nesako, neskako.

neskato: iz. neskatoa, neskamea <Sirvienta,
criada>. *Oyek or daude neskato ta bertze
oek mutil il dire*// *Neskatoa da neska bat
zerbitzuen dagona etxe batian* (Lin, Mez).

neskazar: izond. neska-zaharra <Moza vieja,
solterona>. *Etxe ortan bizi ze neskazar bat*.

neski, naski: adond. ziurraski, agian <Seguramente, probablemente>. *Neski aur
oyek bakarrik gelditu dire karriken*. // *Biño
oposizioak in bear tuzte, naski fijo iteko*
(Irag)// *Euskara egiten zuen aitak? Bai,
naski* (Zil).

neuronek: izond. neronek <Yo mismo>. *E-
nueke oñetakook ta deusere paratu neuro-
nek*// *Neuronek ezta kusi joan den urtetik
onat* (Mez).

niger: iz. negarra <Llanto>. *Aur orren nige-
rrak andia tire*// *Ondar nigerra in dutena
nik uste, zen ardiek ekendu nituelaik*.

nigerti: izond. negartia <Llorón>. *Aur goi
arrun nigertie da* (Lin).

nineri: ik. niñere.

niñere, nineri: iz. ainara <Golondrina>. *Niñere
anitz izeten dire arbole oyetan*
(Mez).

niolat: adond. inola <De ninguna manera>. *Ce
lazquiz chiquiagocoa Cristioen Armada,
Turcoena vaño, eta ezuzete esperatu nio-
lat ere Vitoria* (Erro).

nion: adond. inon, nion <En ningún sitio>. *Beti
bat bere etxean pezala, eztago nion*.

niondik: adond. inondik, niondik <De ninguna
manera>. *Enituen segitzen al arren trata-
mentuakin niondik ere* (Lin).

nior: izord. nior, inor <Nadie>. *An etzuten nio-
ren laguntzeik* (Lin)// *Orai ezta niorek
inen* // *Ezta niorek jaere errateko* // *Etzire
ezkondu nior* (Mez)// *Emen ezta niorere
yardukitzen duenik* (Lin).

niora, niorat: adond. inora <A ninguna parte>. *Den-
bora artan etze niora eremateko*
(Lin)// *Gurasoak etzire ongi niorat atera-
tzeko* (Mez, Per).

niorat: ik. niora.

- noizbaitere:** adond. noizbait ere <Por fin, alguna vez>. *Noizbaitere torri da.*// *Iratzarri cen bada noizbaitere Jesuchristo gure re-dentoria* (Erro).
- noizebeinka:** ik. noizepeinka.
- noizepeinka, noizebeinka:** adond. noizik behinka <De vez en cuando, alguna vez que otra>. *Joaten gara Mezkiritzera noizepeinka* (Lin)// *Juanek noixenbeinka eiten zuen* (Mez).
- nola:** adond. nola ***emen nola or:** <Aquí o allí>. *Emen ziletu naibauzu, emen nola or* (Lin).
- nolapaitere:** adond. nolabait ere <De alguna manera>. *Etxe ura nolapaitere bukatu zen* (Mez).
- nonai:** adond. nonahi <En cualquier sitio>. *Lenago euskera ostatuen ta iten ginue, ta nonai ta elizera joaten ginelaik ta edozein tenorez uskera iten ginue* (Lin).
- nonbait:** ik. nunbait.
- nondinei:** adond. nonahitik <Por donde quiera>. *Artu zue bere gise libertadia nondinei pasteko ta egoteko.*// *Atrakouzu ure nondinei, etxe onduan atra zekio ure.*
- nondipeit:** adond. nonbaitetik <De algún lugar>. *Ziletzen delaik nondipeit, kentzen zayo lurre.*// *Nondipeit yakin zue albaiteko arrek.*// *Obrak kostatzen dire anitz diru ta nondipeit atraiar dute* (Lin).
- nontsu:** adond. nontsu <Aproximadamente dónde>. *Jakiten da nontsu den bakoitza* (Mez).
- norabait:** adond. edonora <A algún sitio>. *Ta arekin joaten banitze norabait arrun kaliz-keka yartzen ze* (Lin).
- noranai:** adond. edonora <A cualquier sitio>. *Len emen noranai joaten zine ta uskera ite-akin...* (Lin).
- norartio:** adond. noraino <Hasta dónde>. *«Martxoan elurre norartio, aprillen elurra arartio» Mezkiritzko atsotitza.* (Intza).
- norat:** ik. norata
- norata, norat:** adond. norantza <Hacia dónde>. *Norata iguzki, arata beroki.* // *Norata ezkurre, arata txerrien muturre.* 'Jendeak bezela, txerriak ere bizigarria den tokira nai' (Est, Intza)// *O nere Jesus dulcea, norat ereman zaituzte* (Erro).
- nornai:** izord. nornahi, edonor <Quienquiera>. *Eztait tortzen tzire inik o beti ere paratu iten tzue nornayek.*// *Nornayek soñatzen zue dantza iteko bezala* (Lin)// *Nornairi entenditzen diot* (Mez).
- nunbait:** adond. edonun <En algún sitio>. *Guk Eugíre joate gine ta Lintzóañe ere bai, bear bazen zerbaít nunbait, aráta joaten tziren ta* (Zil).// *Ta atra zigute nonbait errextan edo ataríre ta biramúnian iruzkia asi zélaik* (Lin).

Ñ

ñaku: iz. ñaku <Jugada de pelota>. *Ñakue da yokaldi bat ona pilotan* (Lin).

ñañarro: ik. ñarro.

ñarro, ñañarro: izond. txikia, ttarra <Pequeñajo, canijo>. *Oso ñarro gelditu ze mutiko ori* (Lin).

ñiki-ñaka: onomat. adond. ñiki-ñaka <Expresión que se utiliza para denotar los reproches, tiradillas>. *Oyek beti dailtze*

ñiki-ñaka, ori aurridetan izeten da, ori de yoku bet aurrena kasik, ez yende zarrena.

-ño: atz. Denbora adierazten duena <Hasta. Sufijo que indica tiempo>. *Egoten dire denbora ona deño* (Mez, Per)// *Alargune bizi deño* (Mez, Per).

ñok-ñok: interj. onomat. adond. <Llamada a las ovejas para recogerlas>.

ñutre: ik. iñaute.

O

- oartu:** ad. ohartu <Darse cuenta>. *Oartu naiz bai ori gaizki inik dagola* (Mez).
- obe ones:** adond. hobe onez <Por mejor>. *Zato onata, obe ones.*
- obeki:** adond. hobeki <Mejor>. *Zu bizi zara ni baño obeki dirue balin bauzu* (Lin). // *Obequi estima guindezanagatic favore andi gau* (Erro) // *Infanterian beti trintxeretan ta obeki giñen gu, bai.*
- oben:** iz. hobena, errua <Culpa>. *Emen nik eztaikit nok zuen obena.* // *Gaizki atratzen balin bazire gauzak enue nik obenik.* // *Emen azten tzindue oben obenetaik azten tzindue* (Lin).
- oben obena:** izond. hoberena <Lo mejor>. *Ta zikiroa zen aragik oben obena* (Mez).
- obendu:** izond. erruduna, hobenduna <Culpable>. *Zu zera obendue etxe ontan.*
- obenian:** adond. hoberenean <Quizás, a lo mejor>. *Obenian yoain gera zuekin* // *Obenian etxera bidian ilik erortzen zaizkizu.* // *Bea erdi ta arrano oyek torri ta gibela aldetik yan ta* (Lin). // *Zakur bat ere bannue, joaten nitzelaik mendire, aziendétara, pues obénian* (Lin).
- oberatu:** ad. hobetu <Mejorar>. *Ta uskera ez tu batre oberatu* (Irag).
- obi:** iz. hobia <Fuesa>. *Elizeko gibeldian izeten zire obiek* (Mez) // *Etxe bakoitzak badu elizan hobie, erderaz 'fuesa'* (Mez, Per). Sin. fuesa.
- odei:** iz. hodeia <Nube>. *Instante batetic ber-cera Ixasoaren boladac goiticen cituen ceruco odeitaraño* (Erro). Sin. goibel.
- odi:** iz. hodiak, hoderia, tutueria <Tubería>. *Odie paratu gindeko guk* (Mez).
- odol-bide:** iz. arraza <Raza> (Erro, Azk. Eransk).
- odola man:** ad. odola eman <Especie de ataque que sufrían los caballares>. *Lenago potokoak eta odola manik iltzen tzire, atakatuik iltzen tzire* (Lin). // *Odola manik errateunte, nik eztaikit zer yartzen zayoten...ta orai ez-tut oetaik nior aitzen, il dela gise ortan* (Lin).
- odolguri:** iz. odoluria, odolbildua <Moradura, hematoma>. *Odolguri aundie atra zekio izterrian* (Mez).
- odolio:** ik. godolio (Lin).
- ofe:** iz. ohea <Cama>. *Sartu ze gure ofian* (Zil). Sin. goatze.
- ogale:** iz. ogalea <Comida compuesta de agua templada y harina que se les da a los animales recién paridos>. *Ogalia da jeneralian likidoa bezala, bazka da bazka, ta ogalia maten zayote azienda erdiberri oyei, iten da ta irinekin, nasi irine ta urepela.* // *Erdi berrie balin beda, urepelian maten zaote edatera, ori de ogalia* (Lin).
- ogi busti:** iz. ogi bustia <Pan a remojo utilizado para hacer sopa>. *Ogi bustia bertzeik etze yateko* (Lin).
- ogi mustar:** iz. muturra, ogiaren muturra <Canto de pan> (Erro, Azk. Eransk). Sin. muztur, mutur.
- oi, oi:** oi, oi! interj. <Exclamación que indica extrañeza> *Oi, oi ama!, Oi, oi, onek ere paratzen zaiona in biar du!* (Lin).
- oin, oyu in:** ad. oihu egin <Llamar>. *Aur arrek oin tzion.* // *Emendik oiten tzindue ta etzuten entzuten* (Lin) // *Oiu eguiten zutela negarrez Cerura misericordiaren eta socorruaren billa* (Erro).
- oiñazture, iñazture:** iz. oinaztura <Rayo>. *Bazuc oiñazturez eta ortoxes beteric*

(Erro)// *Ñazturaindako trisajio egiten ginue* (Mez, Per).

ojala: interj. Oxala! <Ojalá>. *Ojala etorri balei ori.*

ok: det. hauek <Estos>. ***oken:** hauen <De estos>. *Gero Martikoenean ere bazuten bat solteroa, oken ttoa.* (Eu). ***ok:** hauek, kasu absolutiboa <Estos>. Plural hurbila: *Gueren buruoc eta condenatuoc berere segurazquigun.* ***okek:** hauek kasu ergatiboa <Estos> *Okek in zuten lan goi.* ***okeki:** hauekin <Con estos>. *Okeki yoain gera fite.*

oka in: ad. oka egin <Vomitar>. *Oka in gebe enituen pasatzen amar metro* (Lin).

oker, okertuik: izond. begi okerra <Tuerto>. *Okerra izeten da gizon bet begie galdu duena.*// *Ta yo tzeko begien ta eraman zute Iruñara ta an egon ze eztaít zenbat egunez ustez okertuik gelditu den, ta orai ezta niora atratzen* (Lin).

okertuik: ik. oker.

okio: izond. hobekiago <Mejor>. *Emen, Mezkiriz te Gerein te Lintzoain... Uretan ta igual Erron ere, según nondik yoten zen okio, pues arara, alderdi guzietaik.*

oko: iz. okoa <Racimo>. *Irimatsa oyek paretain ónduan paratu te kartzen tztitue ókuak, granoz beteik dagon gau, ori de ókua* (Lin).

ola: iz. ohola <Madera>. *Ta izeten tziren aur bätzuk ta bakótxa bere etxean prestatzen zuten ólak eta ayékin plantátzen zuten kútxa ta géro kartzen zuten Errótik (Zil)// In tzute etxea arriz eta olaz* (Ilur).

olada: ik. olata.

olata, olada: iz. olata <Pan hecho en casa que se llevaba a la iglesia para el cura>. *Ta mezara tortziaikin kartzen tzute olata ori apezaindeko*// *Ogia iten ze etxian ta joaten zire atso adinetako oyek egunoro mezara, ordun iten zinuetaik iten zinuze zenbait egunez in biar tzuen ogi arrek onenbertze olata, iten zire artzaiendako olatak ta mazte oyek mateko apezendako* (Lin) // *Iten ginduelaik ogie, iten tzire opil batzuk tzakurrein burue bezala, ala txiki-txiki betzuk, olaxe, ore olata; eta egunero-egunero, olaxe izaten ginduen emen, te apezai... maztekiek ematen ginduen, egunero ogie,*

ta opille...olata oiek apezendako, iten gindue, egunero, mezara juaten ginelaik, olata apezendako (Inbu).

olaxe: adlag. horrelaxe <Así, de ese modo>. *Egon nintzen San Sebastianen ta olaxe* (Eu).

oliadura, oliadura, oliodure: iz. oliadura <Extremaunción>. *Berce sacramentu bat falta duzu recibiceco, cein baite Oliadura sandua* (Erro)// *Oliadura man tzekote atzo* (Mez).

oliadura: ik. oliadura.

oliodure: ik. oliadura.

olitsu, ollitsi, ollitsu: iz. oilagorra <Becada> (*Zool. Scolopax Rusticola*). *Olitsu anitz izeten ze inguru ontan... iru pezta, tortzen zen Billabako furgonetat, ta arek erosten zuen* (Lin).

olki: iz. oholtza, tarima <Tarima del suelo>. *Olki oyek garbitzen aritze ze beti* (Lin).

ollaki: iz. oilakia, oilo-okela <Carne de gallina>. *Ollaki guti yaten ze lenago.*

ollanda: iz. oilanda, oilo gaztea <Polla>. *Ollanda goi esportako azpien dago* (Lin).

ollasko: iz. oilaskoa <Pollo>. *Ollasko kutxa bat erosi dute oyek.*// *Ta eztaiteke yan ere ollaskoa, dena beratza, beratza.*

ollatasi: iz. oilategiko makila <Palo del gallinero donde descansan las gallinas> (Eu. Huarte).

ollategi: iz. oilategia <Gallinero> (Egozk. Huarte).

ollitxi: ik. olitsu.

ollitxu: ik. olitsu

ollokafi: iz. oilo-kabia <Nidal donde ponen huevos las gallinas>. *Karri arroltzian ollokafitik* (Mez).

ollo-karaka: iz. oilo-karaka <Cacareo de gallinas>. *Lengo makume ayek ollokaraka aitzeten zutelatik fite juaten zire kusterara aber in zuten* (Mez).

ollokeri: iz. oilokeria <Cobardía>. *Izeten dire gizonak olloak bezain fundementu guti dutenak ta oilokeriak iten tuztenak* (Lin).

ollo-larru: iz. oilo larrua <Carne de gallina. Espasmo por frío o miedo que da a la epidermis del cuerpo humano la apariencia de la piel de las gallinas desplumadas>. *Ollolarrue paratzen zaisu lotsatzen delaik bat* (Lin).

ollo-parazale: iz. oilo errulea <Gallina pone-dora>. *Ollo parazale anitz izeten zue orrek.*

ollotegi: iz. oilotegia <Gallinero>. *Ollotegie ongi garbitu biar zen* (Mez).

omen, men: partik. omen <Se dice que...>. *Orduen erran omen zeko artzayei* (Lin).

onata: adlag. honantz <Hacia aquí>. *An dail-tze, orrata ta onata* (Lin).

ondalan: iz. ondalan <Labor de desfonde con laya o con azada que se da periódicamente>. *Ondalana in biar tzen urtero.*

ondar: 1. iz. hondarra, azkena <Resto, residuo, poso sucio que dejan los líquidos al sedimentarse>. *Etzazule ondarrrik utzi. // Eztik yan ondarra* (Est, Erroib). 2. iz. hondartza <Playa>. *Ixasoain ondarreco areac ikusi artean urac particen cirela* (Erro) 3. izond. hondarra, azkena <El último>. *Zu zera ondarra.// Ondarra ematen zue nere aitek otoitza.// Ondar nagusiek zire oek. // Gerran kusi nitue ondarrak. // Ondar egunek nola eraman zitue gizon gorrek. // Sortu zen ore maetzian ondarr aldera.*

***ondarrian:** azkenean, hondarrean <Por último>. *Ondarrian dena gaizki in dugu // Ondarrian iltzen zire, etzue fundamentuik ez yateko ta ez edateko* (Lin) ***ondarreko:** azkena, hondarra <El último>. *Zu beti ondarrekoa e!* ***ondartsuan:** azkenean <Al final>. *Ondartsuan tortzen ze* (Lin). ***ondarrera:** azkenean, hondarrean <Al final>. *Orai zigarro ebei, joaten direlaik ondarrera erortzen zayote sue* (Lin).

***ondarreraño:** azkeneraino <Hasta el final> *Arrek lenbixiko egunetik ondarreraño sendatu zire.* ***ondarrik:** azken honetan <Últimamente>. *Orain ondarrrik il ten goi* (Lin)// *Orai ondarrrik on tze* (Lin)

onddo, ontto: iz. onddoa <Hongo>. *Emen onddoa ta sulsoa ere biltzen tugu. // Badire sulsoek eta badire zizek ta badire bertzeatzuk onddoak.// Ontto anitz bildu tugu Ligeztan* (Lin)

ondo: iz. 1. lur sakona <Tierra honda>. *Zazi Sorogañen ondo ortara ta burutze zazu ugeldia.//* 2. hondoa <Hondón de un árbol>. *Arbole ondoak utzi zuzte bagadi artan* (Mez).

ondoan: adlag. ondoan, ondoren <Después de>. *Il Ondoaan ere etizute descansuic emana*

nai (Erro)// *...eta pendencia cembait izan ondoan condenatu zuten* (Erro) // *Gero, oztu ondoan, kendu arriek* (Ur).

ondoreko: iz. ondorioa <Consecuencia>. *Ondorekoak torriko dire.*

ondu: ad. 1. ondu, ongarritu <Abonar los campos>. *Lenago anitez pobriagoak zire soro oyek, orai onduz ta onduz, sagoi ederrak in dire.* 2. heldu, zoritu <Madurar los frutos>. *Baratzeko uderiak ontzen ari dire* (Mez).

onegatik: adond. honegatik <Por esto>. *Onegatik nai diciet gaur manifestatu* (Erro).

onez on, onez onean: esam. onean <A buenas>. *Obe da onez on ezik yoz* (Mez, Per). // *Beyei yarduki iten tzekioten, naut erran onez onian yarduki.*

onez onean: ik. onez on.

ongarina: iz. kapa, jantzia <Capa utilizada por las mujeres mayores>. *Ongarina erematen zue Arabeñeko nausiek* (Mez).

ongarri: 1. iz. ongarría, gorotza, zimaurrea. <Estiércol, abono>. *Ongarrie bota dugu Elizepian.* 2. izond. zikina, txotxolo <En sentido figurado, se dice para insultar a una persona>. *Ai urde ongarrri!* (Mez).

ongarritegi: iz. ongarritegia, goroztegia <Estercolero>. *Ongarritegi geenak kendu tuzte erri oketan* (Lin).

ongarritoki: ik. ongarritegi.

ongarriztetu: ad. ongarritu, ongarría hedatu <Echar estiércol en los campos>. *Primonian izen naiz ni ta aldapa oyek denak, bi mandoekin neguen ongarriztetzen nitue* (Lin).

ontto: ik. onddo.

ontsu: izond. ontsua, probetxugarria <Provechoso>. *Baña nere iduriz guatze garbiak eta aski ontsuak* (Mez, Per).

oñaldi: iz. oinaldia <Paso>. *Lemexiko oñaldiak eman zitue emen* (Lin).

oñaze: iz. oinazea <Dolor>. *Min duenak oñazea izeten du// Minek maten du oñazia* (Lin).

oñazeka: adond. oinazeka <Dolorido, con dolor>. *Estomagotik oñazeka nindego, ta joan nitze klinikera* (Lin).

oñazka: iz. oinatza, oinak lurreen uzten duen aztarna <Huella>. *Elurrian oñazka iñeuzu, ta loya den lekuen* (Lin).

oñorrazze: iz. oinorrazea <Patín, pieza hecha de tablas de madera que los campesinos ataban bajo los pies para andar sobre la nieve>. *Oñorraziak ibiltzen ginue len* (Mez).

opatu: ad. aurkitu <Encontrar, encontrarse>. *Eztu opatzen al* (Lin)// *Elkar opatzen dute* (Eu).

opetto: ik. lopeto.

opil: iz. opila <Torta hecha de maíz>. «*Ogie erre artaño opile on*». *Ogirik ez denean artoa gozo* (Intza. Mez) // *Opila baño mutiko obea* (Mez).

opor: iz. 1. goporra <Taza grande, cuenco>. *Lenago bazire zurezkoak oporrek kazure edateko* (Lin). 2. goporra <Estuche para guardar la piedra de afilar> (Erro). Sin. kofa.

or: adond. hor <Ahí>. *Or da, or!* (Mez) ***ordik:** adlag. hortik <Desde ahí, por ahí>. *Ordik atra biar dugu*// *Abria pasten al tzue porke izein zue ordik onaraño pasteko* (Lin)// *Ta ordik joan gine Kastellona* (Mez). ***orgo:** adlag. horko <De allí>. *Orgo mutillak langile goorrek* (Mez) // *Ene abuelo zenaren anaye zen orgo nagusie* (Mez). ***orrara, orrera:** adlag. horra <Ahí>. *Orrera botatzen zire* // *Gero onera loitera tortzen gine, lenbixko orrara* (Mez).

orai, orei: adond. orain <Ahora>. *Gero an makinez refinetzen zuten, ez orai bezala* (Mez)// *Nei eiten zaide difizile oraikoa* [euskeraz]// *Oraiko jendeak eztu estimetzen* (Mez). *Orei berandu ontan asite dire* (Lin). * **orai artaño, orai artañoakoan:** adlag. orain arte <Hasta ahora>. *Eztut aitu ere orai artaño*// *Emen diren itz franko nik enituen aitu orai artaño*// *Oraiartañoakoan ongi gabiltze* (Mez). ***oraiartio:** adond. orain arte <Hasta ahora>. *Oraiartio ongi gailtze*// ***oraikoz:** adond. oraingoz <Hasta ahora>. *Oraikoz ez dut geiagorik nai* (Mez, Per).

orakatu: ad. orakatu, lokaztu, zikindu <Ensuciar, enlodar>. *Obenian an balin beda kakat ta eskuakin arpatzen bauzu, orakatu zera...* (Lin).

orantza: iz. orantza <Levadura>. *Orantza botatzen ginue ogie iteko*// *Bazindekite zere-*

kin iten den orantza etzindezakete yan ogi bet ere (Lin).

orañik: adond. oraindak <Todavía>. *Oañik ezta torri*// *Orañic il ondoan ere eztizute descansuic emanai* (Erro).

oraño: adond. oraino <Todavía, aún>. *Bada emen mutil bet, eztiot oraño itz bet beizik aitu denbora ontan denian*// *Emen ezta bizerrik, Mezkiützen oaño, igual bai* (Lin).

oratu: ad. oratu <Amasar el pan>. *Ogie iñiar zelaik, egur arrallak erre ta berotzen zelaik labia, iten zute baztertu brasak labiain ingurure, baztertu, gero palatzurekin oratzen zute ogie ta apal artan paratu ta uzten zute an ta an egosten zute ogie* (Lin) // *Orbela aritzaña biltzen ze, bagoña da gorki arroa* (Lin).

orazio egin: ad. otoitz egin <Orar, rezar>. *Belaurico iarririk negarrez aicen oracio eguiten* (Erro).

orbel: iz. orbela <Hoja seca, de haya o de roble. Se recogían especialmente en Erro>. *Denborartan orbela iten tzue mundu guziek*// *Orbel anitz biltzen tze iyaurkiko, gotzetako* (Mez).

ordain: iz. ordaina <Pago equivalente, sustituto>. *Ogie karrikoizut, iten duguleik ordaina* (Lin).

ordainka, ordainzke: adlag. ordainzka, batak bertzeari dirua utzi korritu gabe <Se aplica al préstamo de dinero dado sin interés, o a los favores hechos a cambio>. *Ordainzke bakizu ze maten ze lenago?, ogie*. // *Ordainka ekartzen zuen arek ogie*// *Biño ez badire aski, biletzen dire pionak ordainka bederen eta gaur batera eta bier bertzeaña egiten dire* (Mez). Sin. ordea.

ordainketa: iz. ordainketa <Préstamo sin interés>. *Lenago ogie ordainketa iten tze* (Lin).

ordainzke: ik. ordainka.

ordea: iz. ordaina <La vuelta de algo que has llevado anteriormente>. *Man biar dizut ordea* (Mez).

ordots: iz. ordotsa, txerri arra <Cerdo macho, verraco>. *Bi zerri erosi tugu, bat ordotsa ta bertzia ardikoa*. // *Denboratez familia pobreak etola ala erosten zute, orotsa ta ardikoa*// *Ordotsa gizentzen zute etxean iltzeko ta bertzia zerrikumeak azteko* (Lin).

- orduen:** adlag. orduan <Entonces>. *Orduen an ere baginuen geuren orkesta...*(Lin).
- orduko:** adlag. orduko. <En cuanto, tan pronto como>. *Soñue aitu orduko, an gine yantzan* (Lin).
- ordutik ona:** adlag. orduko <Desde entonces>. *Lau egun eman, mundu ontan eman bear diren gisen ta ala! kendu nitue ta ordutik ona emen nago.* (Lin).
- orduzko:** izond. orduzkoa, orduko etortzen dena <Puntual>. *Neska au orduzko makomia da, zuzena.*
- ore:** iz. orea <Masa>. *Etxeko orantza izeten ze.*// *Ore ondarretik hartzen ginue eta kati-llu batean gorde* (Mez, Per).
- orei:** ik. orai.
- orgatik:** adlag. horregatik <Por eso>. *Orgatik in dugu ori.*// *Orgatic engañatzen dire anitz becatariac* (Erro).
- oritz:** iz. oritza, emeak erdi ondoren duen lehen esnea <Calostro>. *Oritze anitz izeten du gure beak* (Lin).
- orma:** iz. horma, izotza <Hielo>. *Ta gero badakizu noiz izeten zen gaixtona, urexke jaten ziñelaik orma izeten zenean, ta orma izeten zelaik, igual, ura gelditu zen bēitian ta eiten zen orma ta or irrixtatzen zen ástoa, ta botatzen zakigun* (Eu).
- ornitu:** ad. hornitu, osatu <Añadir algo a una cosa>. *Ornitu ongi ori!*
- oroitu:** ad. oroitu <Recordar>. *Eztut ezer yago oroitzen aietaik ta ja ere.*
- oroituazi:** ad. oroitarazi <Hacer recordar>. *Oraoituazi neri biar.*
- oroitzapen:** iz. oroitzapena <Recuerdo>. *Oroitzapen artaik ezin atzendu* (Mez)
- oromai:** iz. oremahia, aska. <Artesa, lugar donde se hacía el pan>. *Ogia iteko oromaya ibiltzen ginue* (Mez).
- oron:** iz. ordua, orona <Hora>. ***oronbat:** iz. ordubata <La una>. *Oronbateko edo ola prest ze yaikitzeke gizon ure. Amabietako ero oronbateko tortzen tze* (Lin). // *Amabietaraño o amietaraño o...oron bateraño, bueltaka an* (Ilur) * **bioron:** iz. bi oronak, ordubiak <Las dos> *Bioronak dire* (Mez).
- orots:** ik. orox.
- orox, orots:** iz. oroxa, orotsa, arra <Ternero macho>. *Oroxa anitz izeten ginue gure estrabilian* (Mez).
- orra:** adond. horra. <Exclamación. ¡Mira!, ¡He ahí!>. *Ta berantago emen ematen gindeko bazkarie, orra!// Lenago bazire animele batzuk lagarto erraten zakotenak, puzkerria deitzen zuzte euskeraz, orra!, ta bertze gisen yendiak itentuen*a (Lin).
- orradi:** iz. orradia <Terreno abundante en enebro>. *Orradi artan dire gure ardiek.*
- orrata:** adond. horra <Hacia ahí>. *Etzen nere denboran kolunpiok, orai kusi tut orrata* (Lin)// *Bordak non? orrata beiti bat, an bertzeat, zein beren alde* (Zil).
- orratxusti:** iz. orrazuztia <Aguja de coser>. *Orratxustia galdu zaide.*// *Orratxustia yosteko arropa ze, gero baze bertzeat andiagokoa, galtzorratza.*
- orraxa:** iz. orrazia <Peine>. *Orraxa bat da, ta bertzia orrazie* (Lin).
- orraxtatu:** ad. orraztu <Peinar>. *Ongi orraxtatuik zaude.*// *Orraxtatzen amalau urtetan asi nitze* (Mez, Per).
- orrazi:** iz. orrazia <Especie de peine donde depositan las abejas la miel>. *Erlek tauzkete orraxia, eztie tauken lekuen, ayei zayote orraziak.*// *Gero orraziak pozale o bezko batera bota.*
- orre:** iz. orrea, ipuru txikia <Enebro, planta>. *Etxaburu artan bada orre anitz.*// *Emen badire orreak ta oetan tortzen dire pepitezuk, ta oetaik yaten tuzte belatxak, baña orai ezta tortzen bat ere.*
- Orrea, Orria:** Orreaga/ Roncesvalles. *Orrian espostu zire oyeke* (Mez).
- orregatik:** adlag. horregatik <Por eso>. *Orregatik in nue ori nik* (Mez).
- orri:** iz. orria, egoera, zentzua <Temple, situación de una persona>. *Ori eztago bere orrien.*
- orro:** iz. orroa <Estruendo del mar>. *Ixasoaren orroec lazcacen cituela* (Erro).
- ortoskaka:** adlag. ortoskaka <Tronando>. *Zenbait aldiz ai duelaik ortoskaka, burrunbak iten tu.*
- ortosketa:** iz. ekaitza, erauntsia <Tormenta>. *Alimaleko ortosketa* (Lin).
- ortots:** iz. ortotsa <Trueno>. *In du ortots aunitz* (Ilur). *Ori ortotsa in duena.*

ortoxi: ik. urtuxi.

ortzegun: iz. osteguna <Jueves>. *Ortzeguna, atso-eguna: ortziralia, atso-aulzalia: larunbata, atso-olata.* Mezkirizko atsotitza (Intza, Mez). ***ortzegun sandu:** iz. ortzegun santua <Jueves santo>. *Ortzegun sanduen il ze ene osaba.*

ortzi: ad. ortzi, lurperatu <Enterrar, sepultar, ocultar>. *Ortzi zuten Mezkiritzen.*// *Atracela Balear tripatic iru egunez orciric egon ondoan* (Erro).// *Ortzipitzen du* (Eu).

ortziral: iz. ostirala <Viernes>. *Ortziralia, begi-illun, nola argitu, ala illun, larunbata, aren lagun* (Mez, Intza). Mezkirizko atsotitza.

ortzitoki: iz. ortzitokia <Tumba>. *Ortzipitokie garbitzen ginue altzurraiki* (EAEL).

osagarri: iz. osasuna <Salud>. *Nik uste dut denbora oso ona dela osagarriendako.* Sin. osasuna.

osasun: iz. osasuna <Salud> *Osasune, paregabeko ondasune.* * **osasuna enkomendatzeko:** doluminak ematerakoan esaten den esaldia <Fórmula utilizada para dar el pésame> (Lin). Sin. osagarri. * **osasuneikin**

austeko: osasunarekin hausteko <Fórmula que se decía para cuando se estrenaba alguna ropa. Que rompas con salud>. *Osasuneikin austeko erraten ginue* (Lin) * **osasunez gabetue:** osasunaz gabetua, osasunik gabekoa <Falto de salud>. *Osasunez gabetue dabil atso ure.*

osatu: ad. osatu, zikiratu <Castrar>. *Bargoa uzten bauzu osatu gebe, orduen deitzen da aketza.*// *Bilerrozia izeten da osatuik dago-laik* (Mez).

osazale: iz. osazalea <Castrador>. *Osazalia tortzen tzen Arrotxapetik, biltzen tzuzte ta tortzen tze andik ta iten zue osatu.*

oska, ozka: iz. hozka, kozka <Muesca, incisión>. *Ozka ederra man dakozu atari orrei.*

ospel: iz. ospela <Terreno frío y sombrío>. *Arrun ospel dago.*// *Neguen ta balimeuzu sagoi zenbait ospela ta izotza ai belin bedu, arron izotzak ta izotzak atratzen balin beuzuazienda oi arara, an dañatzen da* (Lin).

ostatu: ad. 1. ostatua, taberna <Taberna>. *Arrei erran neko ostatue ta non tzego, ta*

erran tzire enuela ostatu bearrik.// *Aldi bet...denboratez bazire bi gizon emen, bat joaten tze ostature, ta bertzia aren deskuiden artzen joaten omen tze abar bile* (Lin).

* 2. **ostatu eman:** ostatu eman, ostatatu <Hospedarse>. *Ostatzera joan biar dugu// Zaqueo erauch adi laster aritz ortaic, gaur ire echera noaiiec ostacera* (Erro).

ostikoka: adlag. ostikoka <A coces, a patadas>. *Ostikoka dabile asto goi.*

osto in: ad. hostoak egin, hostoak moztu <Cortar las hojas>. *Suertatu ze Gereñinen ostoa iteko denbora...* (Mez).

ostoberatz: iz. hostoberatza, arto hosto idorra <Hoja seca de maíz>. *Izeten da artoa forrajatako ta idortako, ta ostoberatza biltzen ginue* (Mez).

ostoketa: ad. hosto biltzea <Recogida de hojas>. *Arimeleko ostoketa iten ginue mendi artan* (Lin).

otaka: iz. otaka <Aulaga o aliaga, ollaga> *Mendi artan badire otaka ugari.*// *Lenago kartzen ginue oyek txerriek iltzen tzirelaik kizkorratzeko egun betzu lenago kartzen tzire ta sasoyan eoten zire txerrie iltzen ginuelarik, maten zeko sue ta erretzen tzire polbora bezala.*// *Otakak dire pinuen idurikeko* (Lin).

otakazti: iz. otakaztia <Lugar de aulagas, ollagas>. *Sanginaria da belar klase bat tortzen dena otakaztietan ta ola* (Lin).

otamen: iz. otamena, gosari txikia hamarretakoa baino lehenago hartzen dena <Almuerzo ligero a las siete de la mañana>. *Otamena da amen bat yaten dena orduen ertian.*// *Goizian desayunetzen duzu, joaten zera segara, zazpitan iteunzu otamen bat almortzuet torri beño len ori de otamena* (Lin).

ote: iz. otea <Argoma>. (Ulex europaeus). *Otakak zizte du latzagokoa orrea peño* (Lin).// *Otea dago Sorogañen, emen ez.*

otordu: iz. otordua <Comida en general>. *Eguerdiaren egiten ginue bazkaria. Hura ze eguneko haundiena, Bertze ianaldi ttikie otordu erraten genio* (Mez, Per).

otsail: iz. otsaila <Febrero>. *Otsailla, firilli-faralla.* «Otsaila txiki eta gehienetan txarra». (Intza, Mez) (Erro, Est).

otsalar: iz. otsolarra <Matorral>. *Otsalar anitz izeten ze baratze artan* (Mez).

otzbera: izond. ozbera <Que aguanta mal el frío>. *Idi au duk otzendako otz-bera, idorrendako gorbera, idi au ez daila itzul yagoririk Olabera* (Intza) // *Otzendako otzbera bezala, beroa ezin jasan du* .

oxkape: iz. hozkapea, koxkapea <Muesca por debajo que se realiza en la oreja de las ovejas>. *Oxkapia iten gineko ardiai* (Egozk) (ALEANR).

oxtarba, oztarba: iz. hosto-arbak, hosto abarra <Ramas de fresno o roble utilizadas para comida de los animales>. *Karri tuzu oxtarbak? Oxtarba dire erran dizuten oyek, ostoa in ta gero yaten tuztelaik arimelek, oztarba*.

oyale: ik. yoale.

oyan: iz. oihana <Monte con arbolado>. *Oyan artan sartu zire oyek*.

oyangizon: iz. oihan gizona <Leñador, trabajador del bosque>. *Bazire lenago oyangizonak, urte guzian lenago oyanian aitzen tzi-renak* (Lin).

oyansalta: iz. oihan salta <Saltamontes>. *Oyansaltak ezin arpatuz ibiltzen zire* (Mez).

oyu: iz. oihu <Grito>. *Oyu bet in zue arrek* (Lin). ***oyuz:** adond. oihuka <Gritando> *Habiatu cen oiuz Profeta Jonas* (Erro)

oyu in: ik. oin.

oyuke: adlag. oihuka <A gritos>. *Oyuke, arron oyuke zagon* (Lin).

ozka: iz. 1. ozka, kozka <Hendidura, fisura hecha con instrumento cortante>. *Or inik zeuke ozka bat*. 2. <Mordedura>. *Ozka bat in zeko eriekin*.

ozka in: ik. ozkin.

ozkareka: adlag. hozkareka, dardarka <Temblando>. *Gure aurre ozkareka dago* (Lin).// *Ni arrun ozkareka yartzen nitze* (Lin).

ozkin, ozka in: ad. 1. hozka egin <Morder>. *Ozkin zio gure tzakurrek*. 2. eztena sartu, kosk egin <Picar las moscas o las culebras>. *In zire aldi betez eta ozkin sube bategen*.// *Zuri iten badizute ozkin, iñeuzu oyuet, ozka iten zekotelaik iten tzue bere jesto ure* (Lin).// *Ozka eiten badie ezporeak...* (Mez). Sin. triztatu.

oztarba: ik. oxtarba.

P

pa: ik. apa.

padera: iz. padera, gatzainak erretzeko danbolina <Tamboril utilizado para asar castañas>. *Padera goi garbitu ginue ongi* (Lin).

paguz: izlag. pagatuz, ordainduz <A pago>. *Lenago sei auzolan iten zire urtian, ta orai ezbalimeda paguz, nior ezta joaten, orai yoaten dire ortara..mugen extera* (Lin).

palmo: iz. palmo <Juego consistente en tirar contra una pared una moneda y luego medir la distancia de separación con un palito>. *Palmoan aritzen gine gu aurre gineaik* (Lin).

panikesa: iz. erbiunidea <Comadreja, paniquesa>. *Panikesa bat atra ze estrabileko zoko artan.* (Mez). Sin. erbiunide.

panparro: izond. harroa <Fanfarrón>. *Gizon goi panparroa da* (Lin).

panparrontzi: izond. harrokeria, fanfarrokeria <Fanfarronería>. *Mutiko orrek panparrontzi andie du.*

papagorri, papogorri: iz. papagorria *Erithacus rubecula* <Petirrojo>. *Papogorri oye tire emengo txori ttarrenak* (Lin).

papogorri: ik. papagorri.

paragosa: iz. euritakoa <Paraguas>. *Paragosa berrie erosi zue arek.*

paratu, patu: ad. paratu, jarri <Poner>. *Anitzek paratzen dakote izena beyei* (Lin) // *Plaka artan paratzen du* (Mez). *Eztakigu ze izen paratiko dakoten* (Lin). // *Patuz gerotzi atentzio puxket, ori errexa da* (Eu).

paregabe: izond. ederra, paregabea <Impar>. *Osasune, paregabeko ondasune* (Mez, Intza).

parejatu: ad. parekatu, arra eta emea elkartu <Aparejar>. *Usok izeten du bere lagune,*

baña iltzen bazayo ta balimeda sobrate bestetan iten da aparejatu arrekin (Lin).

parespunte: iz. iltze txikia <Clavo>. (<Punta de París) *Parespuntek igual da nola iltzek* (Lin).

pareta: iz. horma <Pared>. *Pareta oyek polite zeude.* // *Badire gizonak labrantzan aitzen direnak, beño orregatik iñiar beldin bedu paretat iteunzu paretat* (Lin).

paretazilo: iz. pareta zuloa, horma zuloa <Agujero en la pared>. *Paretazilo artan bazire txori kafi anitz* (Lin).

partida: ik. partide.

partide, partida: iz. partidua, txapelketa <Partido>. *Atzo izen ze partideat xarman-ta, etzenu kusi arratsian* (Lin). // *Yoan giñen Iruñera pillota partida ikustera* (Eu).

partitu: ad. banatu <Repartir>. *Oyek partitu dute beren ertean, ta tira altzine.* // *Aurrek tripotak partitzera joaten zire* (Zil) 2. zaitu <Abrirse en dos> *Ixasoain ondarreco areac ikusi artean urac particen cirela.* // *Negarrez, lastimaturic, guciei biozac particen eta urcen citiotela* (Erro).

partzuer: iz. partzuerra, partalierra <Socio, partícipe>. // *Ni zurekin partzuer, biek gara partzuer.*

pasagune: iz. pasagunea <Paso>. *Pasagune artan erori ze tratora* (Lin).

pasaiketan: adlag. paseatzen <De paseo>. *Egunero joaten zire pasaiketan.*

paseatu: ad. paseoan ibili <Pasear>. *Pasea ceicela lecu eder artan, devecacen ciotela arbole bateco frutua bacarric* (Mez).

paseo: iz. ibilari, ibilera <Paseo>. *Joan da paseotara* (Irag).

pasione: iz. pasio <Pasión>. *Botatu zuten bere trabaju eta pasione sanduco ixasora*

- (Erro)// *Ezdute berce guise ceruco ataria edequico, baicic castigatuz, ta mortificatuz veren pasiona, ta inclinacio gaisto guciec* (Erro).
- pastu:** ad. pasatu <Pasar>. *Nundik pastu biar da orai?* (Lin).
- patar:** iz. patarra <Tufa, tierra pedregosa y pobre>. *Patarra da lur me daon lekuen, tuferrro oyek dagon lekuen, ori de.*// *Ori de patarra ez baite lurrik apenas baizik arri oyek bixten.*// *Balin beda patar batian idor aski izein de lurre* (Lin).
- patategi:** iz. patatake gordetzeko gela <Patatera>. *Patategia ere beitiko bizialdean idukitzen dute* (Mez, Per).
- pataterri:** iz. pataterria <Terreno sembrado de patatas>. *Pataterri anitz izeten zire gure errien.*
- patera:** iz. patera <Enfermedad que ataca a las patas de las ovejas>. *Nik ardiak izan tute-laik patera guti, ondarrarian kutsue.* 'Nik ardiak izan ditudanean, patera gutxi, azkene-koetan zerbait izan dut'.
- pato:** iz. ahatea <Pato>. *Bazuzten or Urbeltzen etxe ondoan putzutzar batian patoak* (Lin).
- patondo:** iz. patondoa, pago hondoa <Tocón de árbol>. *Oyek urtekin, ariztietan eta sabie galtzen baitute, gelditzen dire magro purua, orduen asten dire mogitzen arata ta onata orduen atratzen al duzu nai bauzu suaindeko, zañak idortzen zazko ta sugerri ona da ori suendako* (Lin).
- patozka:** iz. pago-ozka <Cuña hecha a los árboles para que caigan de una manera>. *Arbole bat balin bedago zutik zuzen zuzena, bear duzu ekendu emendik patozkat.* // *Emendik, lisoan ta emendik ola, orduen patozka orrekin maten dakozu direzioa norata nauzun bota, bertze gisen, balin beda makurre, askiuzu gutiagokin* (Lin).
- patrifilio:** iz. oliadura, azken sakramentua <lat. Pater-filius. Extremaunción, santo óleo>. *Iduri zuen ezin zuela atsik artu, gerostik ini tu patrifilioak.*
- pattarra:** ik. patarra.
- patxaka:** iz. patxaka <Fruto pequeño y agrio del manzano silvestre>. *Patxaka batzuk bildu ginuze gure soroan.*// *Patxaka ona ze arropai usai ona emateko.*
- patxarra:** iz. pattarra <Aguardiente>. *Emen ere ni gaxtia nitzelaik, ureske ta joaten zire goizian gizonak ta juaten zire ostature ta kopa zenbait patxarra edaten zute* (Lin).
- patu:** ik. paratu.
- patzor:** iz. patxorra, lasaitasuna <Cachaza>. *A ze patzorra!*
- pausetu, pausutu:** ad. pausatu, gelditu <Descansar>. *Pausetu biar dugu emen.*
- pausu:** iz. 1. pausua. <Paso en el camino o en el monte>. *Gereñera yoateko pausue ize-ten ze* // 2. harrizko maila, horma bat edo eskailera bat pasatzekoa: <Escalón interior y exterior de piedra para pasar de una pieza a otra>. *Lengo pareta ayetan bazire pausuek ieteko pareta gañera ta yausteko, kanpotik ieteko ta barnetik yausteko. Badut nik alorra pausue duena.* 3. pasabi-dea <Paso>. *Lenago beyak ezin pausuet man kartzen tzire, pateraikin.* * **pausuaten bidian:** esam. <A un paso>. *Pausoaten bidian gelditu nitze.*
- pausutu:** ik. pausetu.
- paxa:** iz. paza <Faja>. *Paxat paratzen gindue gerrian* (Lin).// *San Juanen ebanjelioa erematen du barnean, gerriko paxan sartzen zaió* (Mez, Per).
- paxu, pazu:** iz. pazua <Fajo>. *Orbelakin iten zire paxuek*// *Ene amak ni yoan orduko sagoyera iten zitue pazuak.* // *Emen Burtxikinek bazue soro bat, total paxuet o bide paxu belar.*
- paza:** ik. paxa.
- pazko:** ik. bazko.
- paztu:** ad. pasatu <Pasarse la leche, cortarse>. *Esnea pazten da* (Lin).
- pazu:** ik. paxu.
- paxeta:** iz. paza txikia <Faja>. *Paxeta polita mutiko orrena* (Est, Azk. Eransk).
- pe:** 1. adlag. azpia <Debajo>. *Bazuten pean tapa bat.* // *Petik dena aidean dago dena lezez petei tago oi* (Lin) 2. atz. -pe <Sufijo que indica debajo de>. *Eskalepian utzi zue* (Mez). // *Biarripetik kendu oxkat ardiai.*// *Petik asten zara* (Mez). * **petikora:** adlag. behetik gora <De abajo para arriba>. *Petikora duaye* (Lin).
- pelealdi:** iz. borroka, haserrealdia <Pelea>. *Aixtion pelealdi ederra izan dute* (Lin).
- pelean:** ik. pelian.

pelele: izond. pelele <Fácil de dominar, de poco carácter>. *Pelele (izena) paratu zio Jozepak bere senarrai, bere andriak paratu zeko.*

pelian, pelean: adlag. borrokan <Haserre>. *Or asi zire pelian, ta beti uste izen dut nik Julia arrendandik izen zen (Mez). // Ongi eldu ziren denak, baña amalabak beti pelian (Lin).*

pentsamendu egin: ad. pentsatu <Pensar, imajnar>. ***pentsamen zazu:** ad. <Como imperativo, en el sentido de imaginar, fijate, fijaos>. *Pentsamen zazu denbora artan yéndia nola bizi ze (Lin). // Ta pentsamenzazu ze gastue ze, azuri goi..(Lin).*

pentze: iz. pentzea <Campo de hierba>. *Pentze artara eman ditu beak. // Orrek baitu iru pentze xarmantak // Alor o zeláya o péntzia gúria da (Zil, Ai, Auz, Lin, Eu).*

peñakadi: iz. peñakadi <Terreno con peñascos>. *Peñakadi ederra dago soro artan (Lin).*

peontza: ik. piontza.

perejil: iz. perrexila <Perejil>. *Perejile nonai paratzen al duzu te yatekoai paratzen zayo gero, gero txerri mondongoan ta iten da (Lin).*

perroitz: iz. perroitz, aldapa <Precipicio>. *Perroitze da lekuet peligroa duena erortzeko (Lin).*

pertika, pertike: iz. pertika <Vara de madera, que en la punta tenía un clavo>. *Pertika aren puntaikin maten zeko.*

pertika: ik. pertika.

pesta: iz. besta <Fiesta>. *Olaxe uzte zire pestétako.*

petatzatu: ad. pedaxua jarri, adabakia jarri <Apetachar>. *Orai ezta petatzatzen, lenago bai; ez tut aspaldien kusi petatxu oye maten.*

petatxu: iz. pedaxua, adabakia <Remiendo>. *Atorra ongi petatzatue // Pantalonei petatxue beretik eman. «Mozkorrak asteleheanean igandean bezala nahi». Zakue petatxuen alde» ‘Lapurra lapurraren alde’ (Intza, Mez). Sin. petxatu.*

petorra, pitorra: iz. begi-txindorra <Orzuelo>. *Petorra sendatzen da giltxe burdinezko otz batekin ukituz alde batera eta bertzerat. // Pitorra badu orrek ta orai*

operatzen duten goi eztaikit nola deitzen den (Mez).

petrale: iz. 1. petrala, zamarien gainean paratzen den zalma finkatzeko sabelaren inguruan lotzen den hedea <Correa que se pasa por el pecho a los animales para atarles el baste>. *Basta duelaik abre batek paratuik, bastan altzinetik petxotik pasten den ugel goi da petralea, bastatik bastara, ta gibelian bazue bertzoat puztanen pean peko aldetik.* 2. petrala, luzetara paratzen den egur edo soliba <Viga>. *Petralea paratu biar dugu ongi (Auz).*

pettiri: ik. pittiri.

petxatu: iz. adabakia <Petacho>. *Lenago yende pobriak petxatuekin... zenbaitzuek erematen zute pantaloan, len zen telatik kasik apenas etzue. Sin. petatzu.*

petza: iz. petza <Carga, tributo, impuesto>. *A ze petza sartu dakoten orrei! (Mez).*

pezta: iz. pezeta <Peseta>. *Arzten ginue rantxuen rebajetik, iruetanogei pezta bakarra (Lin) // Irureun pezta geyago urtian irabazteko arara joan (Irag).*

pierril: iz. pierril <Objeto con el que se juega a los bolos. Consiste en derribar los pierriles con las bolas>. *Pierril oye bolaiki bota biar zire.*

pikardioso: izond. maltzurkeriak dituen <Que tiene muchas picardías> (Irib. Est).

pikadera: iz. 1. pikadera <Tajo en el que se corta la leña o la carne>. 2. <Utensilio utilizado para hacer cucharas de madera>. 3. <Mesa de madera donde se le sujetaba al cerdo para hacer el matatxerri>. *Xerria, pikadera deitzen ginion egur zabal baten gainean hartu ta lepotik bihotzera sartzen diote kanibeta (Mez, Per).*

pikemallu: iz. pikamailua <Utensilio para afilar la guadaña>. *Mallue ta tzingurie, tzingurie da ola sartzeko, ta mallue piketzeko sega da pikemallue (Mez).*

pikero: izond. pikeroa, zitala <Pícaro>. *Pikeroa da ola nasie den bat. // Ai zu pikeroa! (Lin).*

piketu: ad. 1. ebaki, moztu <Cortar la leña o la hierba>. *Piketu biar dut egur oi.* 2. pikatu <Operación de afilar la guadaña, con golpes sucesivos en la hoja, afilar la guadaña>. *Juanitok gorki ongi piketzen zue tallue.*

piko: izond. okertua <Inclinado>. *Malda pikoa zego arara ieteko.*

pikon: izond. pikoia, abereetan eta pertsonetan goiko matelezurra behetia baino ateragoa denean <Mandíbula superior que sobresale a la inferior. Por extensión se les dice a las personas que tienen la mandíbula saliente>. *Ardi pikonek dute matelezur bet bertzia biño andiego ta eztu yaten al nai duen bezala, pikonak afera txarra du, bizitzen dire baña ez tira bertziak bezala, ta pikona balin beda ez tizu erosiko niorek.// Ara ze neska pikona!*

piko-piko: adlag. mokoka <Discutiendo>. *Or dailtze piko-piko.*

pikor: iz. pikorra <Grano, semilla>. *Lenago emen pikorra zegon zalkeana, erue ere ...orai eztu niok oetaik erekitzen (Lin).*

pikorralde: iz. pikor alde <Montón de grano>. *Ogi pikorralde batekin torri zen (Mez).*

pikortegi: iz. pikortegia <Granero>. *Pikortegi guzie ustu zute.// Ganbelan paratzen zitzaiozte bazka egosiak eta pikorra (Mez, Per).*

piku: iz. pikua <Higo>. *Pikuekin untetu ta kaitxetan eman, ta kusittut bertzeatzuk ta etzaizkiote kentzen (Lin).*

pilaka: ik. pileka.

pilare, pilere: iz. pilarea <Poste>. *Pilare artan utzi tuzte gauzak. // Emen asten da abartia, gero or izeten dire pileriak... (Lin).*

pile: 1. iz. pila <Montón>. 2. ***pileka, pilaka:** adlag. pilaka <A montones>. *Pileka ari de sosa biltzen... (Lin). Yende pilaka torri de ilerire.*

pilere: ik. pilare.

piletu: ad. pilatu <Apilar, amontonar>. *Yende pile torri ze.*

pillota: ik. pilota.

pilota, pillota: iz. pilota <Pelota>. *Pilotan ari dire aur goiek (Mez).// Ta asi ziren pillotan ta zortziarren tantoka miñe artu zuen batek (Eu).*

pilotasoro: iz. pilotasoroa, lehenagoko denborretan artzainak pilotan aritzen ziren mendi zelaia <Lugares del monte en los que antaño jugaban los pastores a pelota>. *An kasko artan pilotasoro bazire.// Pilotasoro Estadokoan dago, a ze baguak ziren pilo-*

tasoron! Renfek eta kendu zituen denak, ori emendik Adire bidian dago (Mez).

piltzo: iz. 1. urdaila <Estómago>. *A ze piltzo duen orrek!* 2. piltzoa <Se llama así a la morcilla más grande, hecha con el estómago del cerdo>. *Piltzo ayek arrun andiek izeten zire.*

pinedi, pineri: iz. pinudia <Pinal>. *Etxeko pinedien zire gure ardiek.// Dena garbigarbie ze, pinedi txar bat bazego (Lin).*

pinedierri: iz. pinudia <Pinar>. *Pinedierrien zeude aurrak (Zuriain)*

pineri: ik. pinedi.

pinozize: iz. pino ziza <Seta de pino>. *Oian artan pinozize bazire.*

pinpin: izond. garbia eta apaina, pinpirina <Elegante, limpia y aseada>. *Pinpine da bat ongi bezituik balin badago ta maten bedu inportantzia berarrek (Mez).*

pintardo: iz. pintardo <Botella de una pinta de vino>. *Xueldoat balio zuen pintardoat orduen (Lin).*

pinturri: iz. pinturria, margoa <Marca utilizada para decorar los collares de las vacas una vez que ha sido calentada al rojo>. *Pinturri ure paratu biar dugu (Mez).*

pintxeta: iz. kurrika, korrika <Tenaza>. *Pintxetak utzi tut etxean (Auz).*

pion: iz. etxeko lanetan laguntzaile, langilea <Peón>. *Emen aziendakin aite, ta gero lan denboran pionak kartzen zuzten (Eu).*

piontza, peontza: iz. peontza <Trabajos de peón>. *Bala ayek zenbatenaz andiango, piontza gutiago zinuze trilladoran aitzeko (Lin) // Peontzan ibiltzen tzire emen ayek (Mez)*

pipatu, pipetu: ad. erre <Fumar>. *Orai nik ez-tut pipetzen al // Zenbaitzuek erraten dute pipetu edo fumetu (Zil).*

piperropil, piporropil: iz. piperropila, ogiaren antzeko opila <Pastas hechas con harina, huevos, anís y azúcar, que en forma de ocho se hacían al horno. Se los ofrecían las mayordomas a los mozos en fiestas>. *Emen ere iten tzuzten piperropilek denbora artan (Mez).*

pipetu: ik. pipatu.

pipetzale: iz. pipatzailea, erretzailea <Fumador, ra>. *Gizon ori de pipetzalia, ori ere naute kendu, a puro karioz «Gizon hori*

- erretzailea da, hori ere nahi dute kendu garestiaren garestiz» (Lin).
- pipi:** iz. pipie <Pepita, enfermedad de los pollos y gallinas que consiste en un tumorcillo que les sale bajo la lengua y les impide cantar y cacarear>. *Ollo orrek pipie du.// Mien izeten dute pipie ta kentzen dakote zenbaitzuren, badakitenek* (Lin).
- pipildu:** ad. pipildu <Quemarse completamente, abrasar>. *Belar gori ezbalinbaute kentzen urtioro, aski de norbaitek zigarroa botatzen badu or, ori dena pipildiko da* (Lin).// *Orai bizi balei ere pipildiko ze, sue artu nayeiz baitaude orgo gauzek.*
- pipirripi:** iz. <Amapola> (Est. Irib).
- piporropil:** ik. piperropil.
- piripi:** izond. mozkorra, piripi <Alegre, achispado>. *Arrun piripi yartzen ze gizon ure* (Mez).
- pirla:** iz. pila <Juego practicado por las mujeres en casa, consistente en acercar bolas a un candelabro, ganaba la que más aproximara la bola>. *Pirletara ari ziren yolasten* (Auz).
- piru:** iz. pirua <Hebra de hilo, filamento. En sentido figurado, para designar que no tiene ni un céntimo>. *Ezta piruat ere ez dut. Piru bat = hari puxka bat; txanpon bat ere ez dut.* (Est. Intza).
- piruxek, piruzek:** (Us, Ir) ik. kurixak.
- piruzek:** ik. kurixak.
- pis-pas:** onomat. pis-pas <Indica el hacer las cosas con rapidez y decisión>. *Erbiunidiak... eoten dire pix-pas belozidade batian... porkeri oyek.*
- pisetu:** ad. pisatu <Pisar>. *Nik pisetzen nitue iruetanogei kilo edola* (Lin).
- pisu:** ik. pizu.
- pisukera:** izond. pizua <Pesado>. *Burue balin bauzu pisukera, artu sanginaria oetaik* (Lin).
- pitika:** ik. pittike.
- pitili:** iz. pitilina, zakila <Pene>. *Mutiko ori ai de beti pitilie atratzen* (Mez).
- pitorra:** ik. petorra.
- pittike, bitika, pitika:** iz. bitika, bitina, antxumea <Cabrito> (Erro, Azk. Eransk). *Guk yago antxumia erraten ginue, baña pittike ere aitu dut anitz aldiz.*
- pittiri:** iz. petiri Sanz, gosea <Personificación del hambre. Expresión utilizada cuando se acaba la harina y el trigo>. *Gure etxian Pittiri sartu da.* (Est. Intza). // *Pittiri urbil dugu 'Garia akitzen zaigu, eta Pittiri (gosea) urbiltzen'* (Intza).
- pitxer:** iz. pitxerra <Jarra>. *Pitxerrat ardo edain dugu* (Lin).
- pitxontxi:** iz. pizontzia <Orinal>. *Pizontzi artan iten zue pixa gure aurrak. // Lenago baze pizontzia cuarto guzietan guatzepean* (Lin).
- pixarreka:** ik. pizerreka.
- pixatoki:** iz. pixatokia <Lugar donde se orina>. *Pixatoki ura beti zikin eoten ze.*
- pixkittoat:** iz. pixka bat <Un poco>. *Pixkatxo bat.*
- pizerreka, pixarreka:** iz. pizerreka, pixa kanpoan egin ondoren gelditzen den errestoa <Meada grande>. *Pizerreka aundie in du bei arrek* (Lin).
- pizetu:** ad. pizatu <Pesar>. *Atsaldian iten zute aratxia pizetu ta gero pagatu* (Lin).
- pizile:** iz. pizagalea <Ganas de orinar>. *Pizilik nago.// Gure aurrek pixilia du* (Lin).
- pizin:** ad. piza egin <Hacer pis>. *Aur arrek piziten du bakarrik.// Ta an etzan omen tze, ta guardie zibil arrek pizin omen tzeko gañera.*
- pizka:** iz. pixka bat <Porción pequeña de una cosa>. *Ar zazu pizka bat nai bauzu.*
- pizontzi:** ik. pizuntzi.
- pizu:** izond. 1. pizua <Pesado>. *Ori pizue da, bieje goi* (Lin)// *Arri biribil batzuk arront pisuek eta marka batzurenkin arront pisuak izeten dire* (Mez, Per). 2. iz. zama <Peso> (Irag. I.C).
- pizuntzi, pizontzi:** iz. pizontzia <Vejiga>. *Pizuntzi ura probexten zen.// Len zerri pizuntzie iten zire, gizon goyek urtu, ta pizuntzie betetzen ze urineki, mantekak desin ta betetzen zute orreki* (Lin).
- pizurrin:** iz. txiza usaina <Olor a orina>. *Etze ontan bada pizurrin aundie.*
- plaza:** iz. plaza <Lugar llano y redondo donde se hacía la carbonera>. *Ta plazan erdi erdian apilatzen zute* (Mez).
- pobre:** izond. pobrea, txiroa <Pobre>. *Ardaitzen bera pobre bizi zire, erekitzera*

- joaten zirelaik garie ta ori, emen peña bat, emen bertzeat, emen erekitzen bolsan azie, bota ta ori estali, ta ola joaten ziren zenbait pusketan* (Lin).
- po(l)liki:** adond. 1. polliki <Despacito, suavemente>. *Zazi polliki!* 2. zerbait gehiago, nahiko <De modo adecuado, bastante bien>. *Pedro biño poliki gazteago* (Irag) // *Uskaldun jende poliki biltzen da* (Lin).
- polit, pollit:** izond. polita <Bonito>. *Arrun pollita da mutiko goi.*
- pollit:** ik. polit.
- ponpin:** iz. panpina <Muñeca>. *Trapu zar batekin ponpin gorri bat egiten gindue* (Mez, Per) // *Beretan agertzen dire maite duten gauza geienak, beren etxea, ponpiñak, pilotak, gurutzea, sagu, katu, txakur, berek maiteago dituzten gauzak* (Mez, Per).
- ponpoxo:** izond. 1. ponpoxa, ongi apaindua <Apelativo cariñoso, equivalente a limpio, arreglado, presumido>. *Jeneralian izeten da ponpoxa da mazte bat balin beda nai badu bertzea pezela in ta ori iten du.* 2. harroa <Orgullosa>. *Ori gizon ponpoxo!*
- ponzon:** iz. ezkuziria, puntxoia <Punzón>. *Iten tzitue ponzonak, bastak eta arreglatzen tzitue* (Lin).
- potaxa:** iz. potiza, potina <Botijo>. *Lenago bazire urein potaxa bezala, eltzemutzu bezuk.*
- pote:** iz. potea <Recipiente>. *Pote zar bat aurkitu nue soro artan.*
- pote-pote:** iz. bote-bote <Juego infantil, consistente en tirar un bote y mientras uno lo recogía, los demás debían esconderse>. *Pote-potean aritu zire jolasean.*
- potoko:** ik. pottoko.
- potolo:** izond. potoloa <Regordete, rechoncho>. *Gizon potolo da ori.*
- potro:** iz. astoa, zildaia <Lugar para ferrar las vacas o yeguas>. *Erron baze potro ori te Zubrin ta oetan, emen etze* (Lin).
- potte:** ik. bote.
- pottoko, potoko:** izond. potokoa <Petro pequeño en general>. *Pottoko bat erosi zuen Iruñeko ferien.* // *Miretu ta potokoek balin bazute zorriek, mozten zire ta botatzen ze kiote zorriendako benenoa* (Lin).
- potxe:** iz. potxe <Garganta, desfiladero>. *Arrieta ondoko potxe artan izen gine* (Lin).
- potzo-potzo:** izond. mozkor-antza <Mareado a causa de la bebida>. *Potzo potzo dago.* 'Ardoarengatik zorabiatu xamarra' (Est. Intza).
- pozo:** iz. pozoina <Veneno, genio>. *Orrek pozo ederra du.* // *Pozoña kentzen dako onek* (Mez).
- prebentzio:** iz. prebentzio, errezelu <Prevención>. *Prebentzio ine dago ta beldar guzie sartu dugu agoztegien.*
- presente:** iz. oparia, eskuerakutsia <Regalo, porción de cerdo que se repartía por las casas de los familiares>. *Aideak maten dazkote presentak.* // *Emain duzie presentea Monyolosenera? *presenteko:* adlag. has-teko <Para empezar>. *Presenteko egun peza man diot* (Irag).
- presuna:** iz. pertsona <Persona>. *Jaungoicoac autacen badu, ero beresten badu presuna bat oficio bateco* (Erro).
- prexiski:** adlag. preziski, hain zuzen ere <Precisamente>. *Ez prexiski izeteagatik malda, malda da ola, pikoa* (Lin) // *Etxe guzietan prezixki etze, baña Primónian ta Martxantxénian ta oyetan bai* (Lin).
- prigore, priore:** iz. 1. priorea <Mayordomo> *Auritzen urtero autetzen ze priorea* (Auritz, Eu). 2. <Prior de Roncesvalles>. *Prigore arrek atra zire neri dantzara.*
- primebedera, primabera:** ik. primedera.
- primedera:** iz. udaberria <Primavera>. *Primederan atratzen ginuze ardi guztiak korraletatik.* // ***primederako zize:** iz. udaberriko ziza <Seta de primavera>. *Primederako zizek arrun goxoa tire.*
- primala:** ik. primela.
- primela, primala:** iz. primala, bi urteko ardia <Oveja de dos años>. *Axurie da ttrra delai, urteat duelaik antxue, bi urte tuelaik primela* (Lin) // *Ardé, antxúe, primela, labortzékoa ta zerrátue* (Lin).
- priore:** ik. prigore.
- prisaka:** adlag. presaka <Con prisa>. *Maria uz nazazu, prisaca nago* (Erro).
- prixitu:** ad. prexitu <Freir>. *Xingerra ongi prixituik kuadratzen zaide.*
- probin:** ad. proba egin <Probar> (Lin). *Neuronek probin nuen.*

probu: iz. froga, aproba <Prueba>. *Erran zuen in biar ginuela probu.* // *Ezpaítakit, proburik ez tut in.*

propie: izond. (fr. *propre*) propia, polita, ederra <Hermoso, sa>. *Ori neska propie* (Mez) // *Badire yende propiek, baña ez tute grazien erre stoik ere yausteko* (Lin) // *Zure alaba da propie* (Ilur) // *Propie ze gaztétik* (Lin).

protxatu: ad. probetxu <Aprovechar>. *Protxatu biar tugu ongi ondar goyek* (Lin) // *Ortan ageri de gauza guziak ongi protxatuak izeten direla* (Mez, Per).

protxu: iz. probetxu <Provecho>. *Protxu andia atratzen diogu kotxe orrei* (Lin) // *Asarre egiten du protxu gabeko lan gait egiten duenarendako* (Mez, Per).

punpa: iz. bulunba, joare handia <Cencerro grande que se le ponía a las ovejas, con forma tripuda y estrechamiento en la boca>. *Punpa andiek tuzte gure ardi goyek.* // *Punpe dire tripe batekin, ta gero agoa exten zayo emen franko.*

puntuen: adlag. puntuan, zorian <A punto de>. *Bea zago lertzeko puntuen ta deitu nue orrei* (Lin).

pupu: iz. 1. pupua, mina <Voz infantil, dolor>. *In dut pupu emen.* 2. **pupu, kupu:** 1. kortxila <Agujero en el piso del desván por donde vierten la paja al depósito de la cuadra>. *Kupu artaik erori ziren aur zenbait* (Auz, Ger). Sin. kortxille, beraxilo 3. <Depósito donde se almacena el agua del molino>. *Uretako pupue* (Mez).

purdi: ik. ipurdi (Lin).

purdizikin: ik. ipurdi-zikin.

purixek: ik. kurixak.

purra, purra: esam. (onomat.) <Vocablo que se utiliza para llamar a las gallinas indicando que se les va a dar de comer apurras, migajas>. *Txita, txita, purra, purra!*

purri-ttitta, purri-ttita: esam. <Vocablo utilizado para llamar a las gallinas>.

purruxka, purruxke: iz. purruska <Resto sin valor, trozo pequeño>. *Purruxka anitz uzten dute ume goyek.* // *Purruxka ayek balio ute suko* (Lin) // *Abar guzien gañan paratzen dire zerradatuikoko purruxke guziek* (Mez, Per).

purruxke: ik. purruxka.

purruxketu: ad. purruskatu <Hacer migas, deshacer>. *Purruxketzen bauzu ori, balio ko du suko edo ola.*

purruxta: iz. purrustada <Porción, grupo>. *Mezkiitzen bada, bai, emen beño uskera yao, bai, beña Bixkarreten guttiogo,* [Mezkiritzen] *bada purruxta at, badire an mutiko gazteak ere badakitenak* (Lin).

purruzteka: adlag. burruztaka <A voleo>. *Sosa purruzteka bota zute.* Sin. burruzteka.

purtergi: iz. ipurtargia <Luciernaga, gusanito de luz>. *Purtergi tiki bat arkitu dugu bellarran* (Lin).

putzil: izond. txikia, kaskarra, arbuigarria <De poco fundamento, despreciable>. *Ori nexka putzile! Denbora putzil onekin...*

putzileri: iz. putzileria, gauza txikiak <Menudencia>. *Putzileri da gauze zenbait ez tuena fundamentu andik ta ai zera denbora galtzen* (Lin).

pusetu: ad. pusatu, bulkatu <Empujar>. *Pusetu biar da karro goi.* Maizago *bulkatu* (Lin).

puska, puske: iz. puska <Trozo pequeño>. *Nauzu ogi puxkat? A ze etxe puske zute Indako goyek.*

puskan, pusken, puskaz: part. konparaketan erabilia, askozaz, hagitzez <Mucho más>. *Puskan xarmentago da gure etxia.* // *Argiak pusken ere urbilago aurkitzen zire eta fite ikusi zuten bere etxea.* // *Puskan obeki bizi da jendia* (Mez, Per).

puskaz: ik. puskan.

puske: ik. puska.

pusken: ik. puskan.

pusza: iz. puzkerra <Ventosidad sin ruido> (Irib. Erroib).

putergeri: ik. purtergeri.

putre: iz. putrea <Buitre>. *Putreak an bueltaka* (Eu)

putz: iz. putz, jolas mota bat <Juego que consiste en poner monedas una encima de otra, consistía en echar otra para que diese la vuelta>. *Putzean ari zire yolasten oyek* (Mez).

putz-putz: esam. putz-putz <Observar, mero-dear, se dice del que anda siempre detrás de otro>. *Beti putz-putz Montaineko* (Mez). // *Ori beti daile putz-putz* (Erroib).

- putzikatu:** ad. hautsi, erabat txikitu <Romper, hacer pedazos>. *Dena putzikatu zue mailuikin (Mez) // Zenbait etxe, dena putzikatu eta berriz eginak dire (Mez, Per).*
- putzu:** iz. putzua <Pozo>. *Bazuzte putzuetzuketta erremolatxak ai zire atratzen putzu oye-tatik.*
- putzurrin:** iz. 1. putz-urrina <El que se quedaba en el juego del orón con la carta del as deoros sin descartarse. Por extensión se le denominaba a este juego>. *Ari zire putzurrinean yolasten.* 2. puzker usaina <Olor a pedo, a excremento>. *Emen putzurrin andie dago.*
- putzuttar:** iz. linge <Balsa, pozo pequeño>. *Putzuttar ugeri izeten ze or (Lin).*
- puzker:** 1. iz. puzkerra <Ventosidad> 2. <Lagarto>. *Lagartoi ere puzkerra deitzen ze (Mez, Lin). Puzkerra da subendile biño andiagokoa. * puzker berde <Lagarto>. Puzker berde anitz izeten ze lenago (Mez) (Eu). Sin. musker.*
- puzkolorre:** iz. putz kolorea <Palidez, mal color, enfermizo>. *Kusi duzu andre gorrek ze puzkolorre duen? (Lin).*
- puzmin:** izond. zakarra, latza <Desgarbado, dejado>. *Gizon puzmine da gero ori! 'Gizon zakarra, latza' (Est. Intza).*
- puzten:** iz. buztana <Cola de los animales>. *Moztiko zinezkote axuri urrizei puztenak, ez? (Lin)// Txori batzuk puzten luze batekin (Lin)// Xatorrek baute puzten llabur bet.*
- puzten motz:** iz. buztan motza <Ratón campesino, ratón que levanta la tierra como los topos>. *Bada saguet puzten motza, iten duena lurre goratu satorre pezela, ori dagon sagoyetan tallueikin ibiliko zara gaizki benenua ezpaduzu paratzen, uzten du lur guzie kanpuan, orduen sega kamusten da segido (Lin).*
- puzterka:** adlag. puzkerka <Echarse ventosidades>. *Mutiko goi or ai de puzterka (Lin).*
- puzterri:** ik. buzterri.
- puztur:** iz. puzturra <Excremento muy duro> (Erroib). *Gure aurrek puzturrek iten tu egun oketan. Sin. muztur.*

R

- ra:** atz. <Sufijo que indica modo>. *Nabartara dakit uskara. // Atso zarrak atso zarretara, nik neuretara.* (Erro, Azkue, Eransk).
- rada:** iz. ferrata, gaileta <Herrada>. *Rada ori eman biar dugu iturrirre* (Mez).
- rafe:** iz. teilatu-hegala, rafia <Alero del tejado>. *Rafia konpondu biar dugu* (Mez).
- ramilleta:** ik. erramilleta.
- rantxo:** iz. rancho <Rancho>. *Artzen ginue rantxuen rebajetik iruetanogei pezta bakkarra* (Lin).
- raño:** atz. -raino <Declinación que indica hasta, utilizada también para indicar tiempo>. *Ni Primonian izen nitze berrogei te seierraño* (Mez). // *Amabietaraño o amietaraño o... oron bateraño, bueltaka an* (Ilur). // *Geienian Azaroin erditsuraño* (Mez, Per).
- raso:** izond. 1. erabatekoa <Totalmente>. *Uskeldune raso izeki* (Irag) // *Belar guziek raso in tuzte.* 2. <Cielo despejado>. *Zerue raso dago.*
- raxpa:** ik. arraspa.
- rebete:** iz. karel, azpil <Ribete>. *Rebeteaikin ezin eraman, mine iten zue* (Lin).
- rebus, rebux:** izond. 1. hondarra (fr. *refuser*) <Resto, cosa de poco valor>. *Korralian gelditu dire rebus betzuk* (Mez). 2. Denetan txikiena edo balio gutxien duena <Cordero de deshecho, poco desarrollado y que no es apto para la venta>.
- rebux:** ik. rebus.
- regulariki:** ik. erregulariki.
- rekesona:** ik. errekesona.
- reloju:** ik. erloju.
- resuzitatu:** ad. berpiztu <Resucitar>. *Ta illec resucitatcen direla* (Erro).

S

- sabai:** iz. sabaia <Pajar, parte superior de la casa>. *Sabai artan izeten ginue guk belarra* (Zil, Ger).
- sabañon:** iz. azkordina, ospela <Sabañón>. *Otza ayek iten zute sabañonak atra, ta postille berrian izeten zitue sabañonak* (Lin).
- saeska:** iz. saiheska <De costado, de lado>. *Saeska dago liburu au* (Mez).
- saets:** iz. 1. saihets <Lateral>. *Paxuek paratzen zire astoain bi saetsetan* (Mez). 2. ibai bazterra <Orilla del río>. *Ugeldiain saetsean izeten dire txipa oyetaik* (Lin).
- saetseko:** iz. saihetsekoa <Dícese del lateral en el juego de la pelota>. *Gereñeko pilotari ure saetseko da* (Lin).
- sagale:** iz. segalea <Pieza para llevar en cabañerías, a la que le cuelgan dos bolsas grandes donde se mete la hierba>. *Segale ori estrabilian utzi dugu*.
- sagar:** iz. sagarra <Manzana>. *Man dakotet semei sagar bat*.
- sagar arbole:** iz. sagarrondoia <Manzano>. *Sagar arbolea, udare arbolea, gerezi arbolea* (Mez). Sin. sagarrondo.
- sagardi:** iz. sagardia <Manzanal>. *Len Primonian eun demonion Sagardie zue, nere ama juaten ze saltzera Esnotsa, ta Antxuera ta orrata*.
- sagardo:** iz. sagardoia <Manzanal>. *Sagardoiz artan dire ardiek* (Mez).
- sagarroi:** iz. sagarroia, trikua <Erizo> (*Erinaceus europaens*). *Baratz artan sagardoiz artan ibiltzen tzire* (Mez).
- sagarrondo:** iz. sagarrondoia <Manzano>. *Sagarrondoak bazire baratziain* (Eu).
- sagoi, saroi:** iz. saroiia <Campo, majada> *Bertzen sagoietan (saroietan) belarrak aundi*. (Mez. Intza). 'Besteen gauzak ho-
- beak iruditzen'. *Zazi sagoi artara* (Mez, Ai). *Sagoietas* Mezkirizko toponimoa. // *Belarra kartzen duena sagoya ta kosetxa kartzen duena alorra* (Lin).
- sagu:** iz. sagua <Ratón>. *Sagu anitz dabile aurten* (Lin).
- sagukarakola:** iz. sagu-karakola <Caracol de color grisáceo y de buen sabor>. *Kanpusantuin pareta artan badire sagukarakol anitz* (Mez).
- sagulur:** iz. sagu-lurra <Ratón de tierra>. *Sagulurrez beterik eoten tzen* (Mez).
- saguxar:** ik. xaguxar.
- sail:** iz. saila <Grupo, montón>. *Oyek bazire aurrider salla* (Lin).
- sakail:** iz. sakaila, ebaki sakona <Herida profunda>. *Sakalla aundie in ta geroztik etzen ongi yarri* (Mez).
- Sakarte:** Mezkirizko toponimoa. *Sakarten baze arbole bat kuku* (Mez). «Sakarten laño, egun artan baño» Mezkirizko atsotizta.
- sakatu:** ad. sakatu <Sacar en el juego de la pelota>. *Pilotari arek ongi sakatzen du* (Mez).
- sakel:** iz. poltsikoa, sakela <Bolsillo>. *Ez dio sakeleko odolak irekitzen, ez 'Ez da estutuko, lasaia da'* (Intza, Est).
- sakets:** izond. sakatsa, traketsa <Grosero, ra>. *Mutil goi arrun saketsa da* (Lin).
- salbo:** adlag. salbo <Excepto>. *Atso orrek saldu zitue lurrek, salbo bi pentze o bi sagoi; etxe ondoan bat eta bertzeat ondar etxearen ondoan* (Mez).
- salda:** iz. salda <Caldo ligero>. *Salda erraten al ginue zopaindeko, baita arine, orrendako bai salda*. // *Atrazten al duzu salda* (Lin).

saldo: iz. ardi-saldoa <Rebaño, manada>. *Ardi saldo aundia tuztenak baituzte bat o bi txakur* (Lin).// *Lenago izeten tzire saldo guzietan ardi eruak, oyek asten tzire buelta-ka, ta ondarrarian iltzen tzire, etzute fundamentuik ez yateko ta ez edateko* (Lin).

salmenta: iz. saltzea, salmenta, salgai <En venta>. *Salmentan atratzen balimadire... // In balinbeda tratu ona, salmenta ona da* (Lin).

saltarin: iz. saltarina, matxinsaltoa <Saltamontes> *Or, gure alor ortan badire saltarin anitz* (Eu).// *Saltarinetik kanpo, guti zaun izeten da saltarinek, badire, akaso arpatiko uzu bakarron bat berdia* (Lin).

saltomotz: iz. saltomotza <Juego que se realizaba en Esnots y era parecido al salto de longitud>. *Saltomotzean ai ziren aur goyek* (Lin).

samar: izond. samar <Tierno, blando. Se dice de una madera cuando al doblarla para hacer collares tiene facilidad para romperse>. *Tximitxa goiek samar-samarrak dira* (Mez).

samin: izond. samina <Amargo>. *Erle ustel oyen tzizte ongi samine utziko dizute* (Lin).

samur: izond. haserre <Enfado>. *Ze, samur zaude?* (Mez).

samurtu: ad. samurtu, haserretu <Enfadarse>. *Samurtu de bertze etxe bateko nausiain* (Lin).

san, sandu: iz. eta izond. santua <Santo>. *Yaten duten sanduekin ez zaitezela fiatu. 'Jenderik onenaz ere, bizi den arte, ez fiatu'* (Mez. Intza)// ***San Luk:** iz. Done Lukas <San Lucas>. *San Luk, erein zak balin bauk. Billa zak ez balinba uk* (Est. Intza) ***San Mark:** *Xan Mark, balin bauk emak 'Dirua itzultzeaz edo zorra ordaintzeaz'.* *Jaungoicoaren legue sanduarequin, erdechico dugu munduontaco gracia* (Erro). ***Sandu guzien eguna:** Santu guztien eguna <Festividad de Todos los Santos>. *Sandu guzien egunian yoaten gara illerrire.*

San Joan erramilleta: ik. San Joan sorta (Aur)

San Joan muxu: ik. San Joan paxo (Auzb)

San Joan paxo: iz. San Juan sorta <Ramo de San Juan bendecido y utilizado para curar

enfermedades>. San Joan egunean elizan bedeinkatzen ziren eta hainbat gaitzen erremediotarako erabiltzen ziren sortak. (Lin).

sandu: ik. san.

sandutasuna: iz. santutasuna <Santidad>. *Isaiasen sufrimentua eta San Juan Bautistaren sandutasuna* (Erro).

sanginaria: iz. sanginaria <Hierba medicinal. Centidonia, mildonia o lengua de pájaro>. *Sanginariak kurtsua iten duelaik kartzeunzu ta gero idortzen delaik, paratu korda batekin lotuik, ta gero burue balin badeukezu pisukera edola, ordik..belar oetatik o bide artu ta xeatzen tuzu ta paratu egostera, ta onenbertze denboraz iruki egosten ta gero arren ure pasten duzu te, ure biramonian baruik edateunzu, orduen despejaten dizu burue* (Lin).

sanogabe: izond. fundamentu gabekoa <Sin fundamento>. *Gizon ori sanogabia da, ez du fundamentuik* (Mez).

sañete: iz. harri bat botatzerakoan sortzen duen hotsa <Sonido que produce en el aire una piedra>. *Orrek bai sañetea* (Irib. Erroib)

sapandil, apandil: iz. apoandila <Renacuajo, cría de rana>. (Irib. Erroib). *Sapandil anitz izeten ze Ligeztako aska artan* (Mez).

sarbide: iz. sarbidea <Entrada, posibilidad de entrar>. *Apuseñekoek bazute or sarbidea* (Mez).

sarde: iz. sardea <Horca. Utensilio con dos púas de hierro para recoger la hierba>. *Sardiaikin ibiltzen gine gu soroan aur rretik* (Mez).

sardeka: iz. pintza <Pinza para el pelo>. *Buruan agarrapelo izeneko sardeka batzu ibiltzen zire* (Mez, Per).

sare: iz. 1. sarea <Trampa, red>. *Paratzen gindeko saria eta erortzen zire txoriak* (Mez). 2. baresarea <Tela que envuelve los intestinos del cerdo>. *Negurri oneko tripota eder bat, gibel puska sariekin inguraturik...* (Mez, Per).

sari, sarri: adlag. sarri, laster <Pronto>. *Sari yoain naiz kalerire.// Orai olio bile, sari sukre bile, ta nekatu zire* (Lin).

sariartio, sarriartio: adlag. sarri arte, gero arte <Hasta pronto. Si la despedida es para

- ver a alguen inmediateamente, se utiliza *sariartio*, en cambio, si el que vas a ver va a tardar, se utiliza, *geroartio*. *Erran daike bi gisetan «sari artio» ta «gero artio», fite balinbeda kusiar duzune, sariartio, ta balinbeda ezduzune kusiar ordu multxuetez, geroartio (Mez).*
- sarna:** iz. sarna <Sarna>. *Sarna kentzeko biar omen tze kendu arropa ta sagoyan irauldu, ta intz artan busti gorputze (Lin). // Honatx Erroibarren esaten zirenak suaren gainean salto egiterakoan: <<Sarna fuera, zorriak Gipuzkoara, gari eta ardoa Nafarroa>> <<Sarna fuera, ezkabie kanpora>> (Zil) <<Sarna fuera, ipurdi berotzera>> <<Sarna fuera, ona barrerena, gaiztoa kanpora>> <<Sarna fuera, kukuso leapera>>.*
- sarnafuera:** iz. ¡sarna fuera!, se le denomina así a las hogueras de San Juan <Exclamación pronunciada al saltar las hogueras de San Juan, con el fin de ahuyentar las enfermedades de la piel>. *San Juan egunian Sarnafueretan iten zute salto (Mez).*
- saroi:** ik. sagoi.
- sarralde:** iz. Sortaldea <Oeste>. *Sarralde artaik sartzen ze iruzkie (Lin).*
- sarri:** ik. sari.
- sarriartio:** ik. sari artio.
- sasitu:** ad. sasitu, sasiz bete <Cubrirse de matas>. *Dena sasitui tago (Mez) // Ai dire sasitzen orai lenago zautu dugun lekuek franko garbiek, orain bidetik eztzuzi kusten karretera ere (Lin).*
- saski:** iz. saskia <Cesta>. *Saski ure gorde emen (Zil).*
- saskito:** iz. saskitxoa <Cesta pequeña>. *Saski ta eskortakoekin biltzen ginuze patatak (Lin).*
- sastabin:** iz. saztabina, lehergailua <Barreno>. (Erro, Azk. Eransk)
- sasoi:** iz. sasoi, indarra <Con fuerza, pletóricamente>. *Sasoyan dago laneko (Lin).*
- satar:** iz. satarra, behien eritasuna, karbunkoa <Carbunco, enfermedad del vacuno, incurable en algún tiempo, para curarla se hacían cortes en la piel del animal en los que se introducían ajos>. *Beak ere lenago satarraiki iltzen tzire, ta orai ezta olakoik aitzzen (Lin) // Yagozik beak satarra izeten zute (Mez).*
- sator:** iz. satorra <Topo>. *Sator anitz dabile emen.*
- satorlur:** iz. satorlurra, satorpila <Topera, montón de tierra que hacen los topos>. *Orai, desgrazie eztu niorek sator bat arrapatzen, ta satorlurre anitz dago soroe-tan (Lin). // Sator lurre tire, satorrek goratzeuten lur ure ziloa iteko (Lin).*
- satx:** iz. isatxa <Retama, escoba. Planta abundante que tiene flores amarillas>. *Satx oye-ki beteik eoten tzen gure soro ure (Mez).*
- sega-kider:** iz. sega-kiderra <Mango de la talla>. *Len segakider ayek zuten manilla bat ola onata ta bertzeat orrata, ta orai iten tuzte segakiderrak burdinezkoa ta orai iteunte emengo oi onata (Lin).*
- segari:** iz. segalaria <Segador>. *Lenago bazire segarie ederrak, gure denboran.*
- segarrri:** iz. segarrria <Sega-harria>. *Segarrria atzendu zaigu etxian (Mez).*
- segideko:** izond. ondokoa <La de al lado de>. *Bizi zen bertze etxian, arren segidekoan. // Burtxikinekotik segidekoa da etxe goi (Mez).*
- segiden:** adlag. berehala <En seguida>. *Erlia segiden guartzen da non dagon ure (Lin).*
- segido:** adlag. berehala <En seguida, de inmediato>. *Segido pasatu zekidan (Lin) // Kafesnia zopekin artu ta segido eskolara (Mez).*
- segundil:** ik. subendil.
- segur, seguru:** izond. seguru <Seguro>. *Ez naiz segur. // Etce inorere segur cegonic (Erro). // Txindile nik uste den garbantzoa, eztakit segur e! (Lin) // Ta seguru baetz (Mez).*
- segurik:** ik. sorik.
- seguru:** ik. segur.
- seiortzeko:** iz. sei-hortzekoa <Oveja de cuatro años y seis dientes>. *Seiortzeko anitz ize-ten zire ardisaldo artan (Lin).*
- sekati:** izond. sekata, idortua <Seco>. *Bitertio baze aritz bet sekatie (Lin).*
- sekazi:** ad. idorrerazi <Hacer secar>. *Emen sekazi, in pazuek ta ekarri agoztegire (Lin).*
- sekule:** adlag. 1. inoiz ez <Nunca, jamás>. 2. beti (baiez kako perpausetan) <Siempre jamás>. *Sekule ez aiz zentzuen sartiko. «Sekula ez haiz zentzatu: axolakabe eta kaskariñari esaten zaio.» Viztu cen*

- Jesuchristo errezutitatu cen ez secula be-
rriiz ilceco* (Erro).
- seme:** iz. semea <Hijo>. *Torri naiz semiakin.*
// *Sémia joan da astóain kargatzera* (Lin).
- senti:** ad. sentitu, nabaritu <Notar, sentirse>.
*Torri de maztia, senti de or norbait, lanera
etzut uste joan dela* (Lin).
- sentimentura:** iz. sentimentua <Sentimiento>.
*Il bear zun bezper arraren erran cioten bere
discipuloeri amorio eta sentimentura an-
diarequin* (Erro).
- señale:** iz. seinalea <Señal que se hacía a los
animales para distinguirles de los de otra
casa>. *In zindekote señaleara potokoei?*
*Orra, nik ineko, ta ori da neria, on da
orreatatik* (Lin).
- serio:** izond. zintzo, serio <Serio>. *Orai se-
rioik dago* (Mez).
- serora:** iz. serora <Sacristana, persona encar-
gada de la limpieza de la iglesia y de poner
las fuesas>. *Erri ontan serora ere izeten ze*
(Lin).// *Serora ze plantatzen zuena obiek
eta* (Lin).
- seurik:** ik. sorik.
- siglo:** iz. mendea <Siglo>. *Bedraci sigloco pe-
nitencie continuoatequi* (Erro).
- sille:** iz. aulkittoia <Silla de montar>. *Gure
etxeke biorrak sille ederra zue* (Lin).
- sinestamentu:** iz. sinestamendua <Acto de
fe>. *Oray in bear duzu Eliceeco sacramen-
tu sanduen sinestamentua* (Erro).
- sinestatu, yinestatu:** ad. sinestu, sinetsi
<Creer>. *Sinestatzen zuen egia zela. // Ezin
sinestatuz zabilen*. Sin. sinetsi.
- sinetsi:** ik. sinestatu.
- sinfonia:** iz. sinfonia <Lío, embrollo>. *Olako
sinfoniatzuk ibiltzen zuzte ayek* (Mez).
- sino:** iz. zeinua <Señal, gesto>. *In du sinoa,
iten al du sino ona o txarra.// Sino txarra
in dik orrek!* (Lin).
- siñeste:** iz. sinestea <Fe>. *Emakume orrek si-
ñeste aundie du* (Mez).
- sobera, sobra:** adlag. sobera, gehiegi, larregi
<Demasiado, de sobra>. *Ori sobera da.*
// *Atso zarra mukizu, sobra malizie badaki-
zu* (Intza. Est).
- soberatu:** ad. soberan izan <Sobrar>.
Soberatu zaizu
- sobra:** ik. sobera.
- soil:** adlag. soilik <Solamente>. *Eztu choill
barcatcen becatuen gatic meresi guiñuen
pena* (Erro)
- soin:** iz. soina, gorputza <Hombro, cuerpo>.
*Soñan erematen gindue // Ekarrri digute
soinean* (Mez).
- soinburu:** iz. soinburua <Hombro>. *Soinburuen
paratu zaide mine aundie // Ukeraya austen
bazute o ukondua o soinburue* (Lin).
- soinka:** ik. soinke.
- soinke, soinka:** adlag. soinka, bizkar gainean
<A hombros>. *Soinka eramaten zue beti
semea.// Aitu de soinka belarra atratzen.*
- soinki:** iz. soinkia, solomua <Lomo de cerdo>.
*Beti obeki dago euskeraz soinki solomue
beño* (Mez).
- solasaldi:** iz. solasaldia, hizketaldia
<Conversación, charla>. *Solasaldi ederra
in dugu* (Lin).
- solasbide:** iz. solaspidea, solaserako gaia
<Motivo de habladuría>. *Solasbidia izan
zen emen, ori pastu zelaik* (Lin).
- solibo:** iz. solibua <Solivo. Tronco del tejado
que apoya en la carrera>. *Biztu zekigu
egoztegie guri, orduen solibuak beztu zire
baña etzute surik atra* (Lin).
- soliboarte:** iz. soliboarte <Hueco entre soli-
bos>. *Soliboarte aundiek* (Huarte).
- solomu:** iz. solomua <Lomo de cerdo>.
Solomu onak yaten ginuze etxian bai. Sin.
soinki.
- soña egin:** ad. soinua egin <Hacer ruido>.
Soña iten zuen (Ger).
- soñatu:** ad. 1. soinatu, jo <Tocar un instrumen-
to>. *Tziztue ta atabala soñatzen zitue arek*
// *Guretako orkesta soñatzen aitzen tze.*
(Mez). 2. ezkila edo txirrina jo <Tocar las
campanas, un timbre>. *Ezkile soñatzen ari
de.// Ze soñatu du, tinbreak?* (Lin).
- soñu:** iz. musika <Música>. *Soñuak erakusten
ziren nola dantzua* (Mez) // *An yarri te... so-
ñue aitzen, eta ikusten!, ola pasten gindue
egune!* (Ilur).
- soñulari:** iz. musikaria, soinularia <Músico>.
*Festetan tortzen tzire soñulariek bazkaltze-
ra* (Lin).
- sopikun:** iz. sopikon <Sopa de pan bazo, de
centeno o de maíz>. «Sopikun yaleak
Ardaizko» dio Irotzen bildutako errefrau
batek.

- sor, sortuik:** izond. sorra, gorra <Sordo>. *Belarri ontak nindego aski sorra.*// *Itsuec custautela sorrac aitautea, mainguec babilcelata* (Erro) // *Erdi sortuik nago.*// *Zenbait katarroekin ta ola paratzen dire sortuik* (Mez.)// *Gizon goi oñar du sortuik ere* (Lin).
- soraio:** izond. 1. soraioa, fundamenturik gabea <Persona sin fundamento>. *Ori neska soraiua* (Mez). 2. Soraioa, zisterkosiak jokatoko txerria <Se dice del cerdo que tiene tocino que al freír salta>. *Emen erraten da soraiua txerriendako, bertze gisen erraten da gizonaindeko ere* (Mez). // *Tzingerra erretzen ai zarelak ta sorayua balin beda, yauzike joaten zaizu sartegitik, miretzen zute saltze zutenek ta mien ondolik zauntzen dute sorayua den edo ez den* (Lin).
- sorallu:** iz. solairua, gela baten zoladura <Piso de una habitación>. *Sorallue garbitzen zute zepillo ayeki.*
- sorgin:** 1. iz. sorgina <Bruja, hechicera>. *Sorgin kontu anitz kontatzen zue orrek.* 2. izond. txikia <Dícese de los caracoles pequeños> «Karakol-morroak, andiak. Karakol sorgiñiak, tikiak» (Erro, Azk. Eransk)
- sorgin afari:** iz. sorgin-afaria, gauerdian egiten den afaria <Recena, la que se hace a la madrugada> *Sorgin afarie iten dute gabas* (Lin)// *Ori... lenago erraten tzute, sorgin-afarie* (Lin).
- sorgin aize:** iz. sorgin haizea <Remolino de viento>. *Sagoyetan ta ola, zenbait aldiz, uden asten du aizia ola, belarra goratzen baitu, ori de sorgin aizia* (Mez).
- sorik, seurik, segurik:** adlag. segurik, bederen <Por lo menos>. *Nik eztakit sorik.*// *Eztait sorik nola erraten den ori.* // *Ni seurik joain naiz.* // *Nik seurik eztut ikusi* (Mez)// *Lau eskinetan bakarrik dituzte agirian harriak. Anitzek segurik bai* (Mez, Per).
- soro:** iz. 1. soroa, zelaietan egoten den belar motz-motza <Campo de hierba>. *Eman tzazu beak sorora* (Lin, Mez) 2. soroa, belarrari ematen zaion bigarren ebakialdia <Hierbin>. *Karzu esportakoat soro* (Zil). Sin. urrisoro.
- sortetxe:** ik. sortuetxe.
- sortoki:** iz. sortokia <Manantial>. *Sorogaingo sortoki artaiek atratzen da ur goxoa* (EAEL).
- sortu:** ad. 1. sortu, jaió <Nacer>. *Denak Iruñen sortue tire, ta an iten tuzte bateoak.*// *Orai sortu orduko kontrolatuik daude aurrak.* 2. sorra gelditu <Ensordecer>. *Pello sortu de ta orai ez du batre aitzen* (Mez)// *Ni neiz sortue Ilurdotzen* (Mez).
- sortuberri:** izond. jaió berria, sortu berria <Recién nacido>. *Pottoko goi sortu berrie da.*
- sortuetxe, sortetxe:** iz. sortetxea <Casa natal, casa solariega>. *Nire sortuetxian gelditiko naiz.*// *Nere sortetxia anitz pollita paratu dute* (Mez).
- sortuik:** ik. sor.
- sos:** iz. sosa, dirua <Dinero en general>. (Fr. sou: 'sueldo, moneda'. 'Moneda de cinco céntimos'). *Sos ure ona zen* (Irag)// *Etzue sosik aski* (Lin)// *Amak izen zue sos puska Ameriketaik*// *Lenago apezek eztzue sosaik bear ogie erosteko, ta yaten zute ogi ona* // *Ze sosal in tuzten oyeek* (Lin)// *Lanian te aitu te sos bat ezginue kusten* (Lin).
- sosaldi:** iz. dirualdi <Montón de dinero>. *Amai pagatzera joan baze, kostako zekio sosaldi bat* (Lin).
- sostruk:** iz. sos-truke <A cambio de dinero>. *Main dizut au sostruk.*// *Nik uste dut saltze eroste geienak sostruk egiten direla ez bada alorra edo baratze zenbait bertze baten truk eiten* (Mez, Per).
- su:** iz. fuego. * **suben:** sutan <En el fuego>. *Eltzea suben dago* (Irag)
- su man:** ad. su eman <Dar fuego, prender>. *Su man zeko sasi goyei* (Lin).
- sube:** iz. sugea <Culebra>. *Emen izeten zire subiak.*// *Orai ezta subeik ere, yaten tuzte miru te oyeek* (Ai, Lin). *Sorozarretan súgiak auserki* (Mez).
- subeleku:** iz. suge lekua <Lugar de culebras>. *Kaso! ori subelekue da* (Mez).
- subendil, sugendil, segundil:** iz. sugandila <Lagartija>. *Subendiliak ibiltzen dire parretazilo aetan.*// *Segundila anitz badire* (Lin). Sin. zingilitarda.
- sube-matsa:** iz. sube-mahatsa, pikor gorri handietako landarea, handitsuak sendatzeko ibiltzen zena <Aro, planta de granos rojos.

A los niños se les dice que las culebras comen sus granos rojos>. *Eztut aspaldik kusi sube-matsa klase goi* (Mez).

subilero: iz. sukil-enborra, supazterrean sutan dagoena <Tronco especial que se ponía en Navidad en los fogones de la casa>. *Sukileroa paratzen zute Eguerri egunetan*. // *Ez dakit gauza geiago oitura ebetaik Subilerokoak urte berri eta Erregetakoak nik uste dut erranak diren, baño berriz errain ditut* (Mez, Per).

sudurmurriz: izond. sudur murrizta <Chato>. *Nexka sudurmurriz goi* (Lin).

sueldo: iz. sueldo <Moneda utilizada hace unos 80 años, equivalente a 5 soses, 25 céntimos>. *Loigorri baze gizon bat Auritzen erosten zituena sator larrue sueldona* (Lin). // *Ta denborartan balio zute kartutxo kargatuek sueldoak* (Lin).

suge: ik. sube (Mez).

sugendil: ik. subendil.

sugerrri: iz. sugarria <Madera para el fuego, leñas que se echaban para hacer las caleras>. *Sugerrrie bota biar zaio ikeztogiari* (Lin). // *Patondoa sugerrri ona da suendako* (Mez).

sukalde: ik. sukelde.

sukar: iz. sukarra <Fiebre>. *Sukarra andie*. Sin. kalenture.

sukelde: iz. sukaldea <Cocina, fogón, lar, llar>. *Sukeldian oten ziren aur goyek* (Mez). // *Orai uzten baginue biztiko zen sukaldia ta guzti*.

sukil: iz. sukila <Tronco de árbol, sin ramas y dispuesto para acarrear>. *Sukile ederra*

ekarri dute gaur (Lin). // *Sukile da errextatzen dutena*.

sukilero: iz. sukilero <Día destinado a traer el tronco para que fuera quemado en el fuego. Se hacía esta operación antes de Navidad para que permaneciera el tronco ardiendo todas las Navidades> *Baze eguna señalatue, lenago Orreagan sukil egune bada, urten ertian, egun ortako kartzen tzute sukil bet, arbolea, arbolia zen bezala, ta arek aguantatzen zue nai zinue denbora, ta erraten tzakoten sukilero o subilero, ta idiekin sartzen zute errextan* (Mez).

sulso: ik. txultxo.

sumindera, sumindura: iz. sumindura <Dolor en las manos o pies producido por el entumecimiento>. *Sumindera aundie zue makome arrek* (Lin).

sumindura: ik. sumindera

supaster: iz. supazter <Rincón junto al hogar, rincón del fuego, hogar, fogón, llar>. *Supazter artan iten ginue txerribazka* (Mez).

susel: iz. susera <Celo de la vaca>. *Gure bea susel dago*.

sutoki: iz. sutokia <Fogón>. *Sutoki andia zute etxe artan* (Auz).

sutopil: iz. su-opila <Torta de pan, pan cocido al rescoldo>. *Sutopile in biar dugu guk* (Lin) // *Sutopile iten ze ogie iten ze bitertio yateko zerbaitekin, bazire burdinezkoatzuk, matxardea, ta oetan iten zire sutopil aek* (Mez).

T

- tabike:** iz. holtza, trenkada <Tabique> *Tabike guziek maitu tuzte*. Sin. esil.
- taka-taka:** onomat. taka-taka, presaka <A paso ligero>. *Taka taka yoan da* (Mez).
- talla-malla:** onomat. dailuarekin egindako belar zerrenda <Hiler de hierba hecha al cortar con la guadaña>. *Talla-malla ederrak in zitue gure gizonak* (Lin).
- tallari, tallarri:** iz. dailuarekin aritzen dena <Tallador>. *Lenago etxetan tallariak izaten baitziren* (Mez). // *Emen bazire tallari majuak denbora aetan* (Mez).
- tallarri:** ik. tallari.
- tallatu:** ad. dailuarekin eman <Tallar la hierba>. *Tallatu biar da soro guzia* (Lin). // *Anai batek tailatzen zuen geyao bertzea baño* (Lin).
- tallu:** ik. dallu.
- tallukider:** iz. dailu-kiderra <Mango de la guadaña>. *Tallukiderraikin yo zue buruen* (Mez).
- talo:** iz. taloa <Torta aplastada y redonda que se hace con masa de harina de maíz sin fermentar>. *Talao iten zute andre ayek sukeldian* (Mez).
- talotxin:** iz. esku-zarta, txaloe <Palmadita, palmoteo, voz utilizada con los niños. Apodo de un hombre nacido en Mezkiritz, debido a la canción que cantaba con sus manos la abuela>. *Talo-talotxin, gure aurrak bortz ortxin... [ortz egin], seigerrenak utsin*.
- tanta:** iz. pila bat <Un montón>. *Ola yende tanta juntatzen ziren, orai eo juntatzen ginen batzuk* (Eu).
- tapa-tapa:** esam., onomat. tapa-tapa <Expresión para indicar la labor constante, el esfuerzo metódico y cotidiano, y el andar seguido>. *Tapa-tapa eldu zire denak*.// *Emendik oñez joan tapa-tapa Frantziera* (Mez).
- tapur:** iz. apurra <Miga> * **ogi tapurre:** <Miga de pan>. *Nabalaikin móztian erortzen diren tapur gayek, oyek tire tapurrek, bueno, ala ere iten al duzu* (Lin).
- tararira:** iz. tararira <Dícese del individuo vulnerable, informal, veleta>.
- tarrapataka:** adlag. tarrapataka, presaka, arrapaladan, erori ez erori <A tropezones, atropelladamente>. *Tarrapataka torri ze gure mutiko goi* (Mez).
- tarrapatan:** iz. sosegurik ez duen jendea <Persona que no tiene sosiego, calma>. *Tarrapattan goi torri de*.
- tarrata:** iz. tarrata <Rasgón en las vestiduras o en cualquier otro lugar; cortada>. *Tarrata aundi bet in duzu or* (Mez).// *Orduen iten zekote tarratat [aziendei], miondokoak erraten zekote* (Lin).
- tarratako:** iz. tarratako <Rasgadura>. *A ze tarratako in duzun or* (Mez).
- tarratatu:** ad. tarratatu, tarrat egin, zerbait urratu <Rasgar algo>. *Tarratatu zaizu mandarra*.
- tarratulo, tarratullu:** iz. tarratullua, zurean zuloak egiteko tresna <Berbiquí para agujerear la madera>. *Non gelditu de gure tarratullua?*
- tarratullu:** ik. tarratulo.
- tarre:** iz. tarrea, arag. «ataharre» <Especie de correa que impide que se venza hacia adelante la carga de las caballerías en la cuesta abajo>. *Paratzen neko nik tarria astoari*.
- tartarra, tartarro:** izond. tartarra, hitzontzi <Charlatán>. *Mutiko ori arrun tartarra*

- da.// Ixo, tartarra!// Tartarro da ele anitz iten duena* (Mez).
- tartarreatu:** ad. mintzatu, solas egin <Hablar mucho y con poco fundamento, dando la tabarra>. *Tartarrarian ai dira or* (Lin).
- tartarro:** ik. tartarra.
- tas-tas:** esam. tas-tas <Azote, en lenguaje infantil>. *Tas-tas aundie main dizut nik*.
- tasatu:** ad. tasatu <Tasar>. *Etxe au dago ama-bost millonetan tasatia* (Lin).
- tasun:** atz. neurria adierazten duena <Sufijo que indica medida>. *Goratasunak estal-tzen du zabaltasuna* (Lin). *Barnatasun, luzetasun, zabaltasun* (Mez).
- tegi:** iz. ikulua <Establo en general>. *Estrabileak garbitzeko denboran ardiek egon daitezten trankil beren tegian* (Mez, Per).
- teilatu:** ik. tellatu.
- teleka:** ik. eleka.
- telekoso:** izond. aspergarría, ixiltzen ez dena <Latoso/-a, pelma>. *Yoan da gizon telekoso ori* (Mez).
- tella:** iz. teila <Teja>. *Il ta artu ta érre ta kix-kíldu irétxieki gero garbítu tellaiki ta tri-pak átra ta* (Zil)
- tellatu, teilatu:** iz. teilatua <Tejado>. *Tellatu artan eoten zire usoak. *teilatu konpon-du:* ad. teila berria jarri <Retejar>. *Teilatue konpondu biar dugu*.
- tema:** iz. tema, kaxketa. <Cabezonería, empecinamiento>. *Yendiak badire tema utenak, bereartaik etzaizkenak atrazi, ayek sinis-teunte gauzeat ta alrebes balinbada ere, oyek bere artan goin dire* (Lin).
- tenore:** iz. tenorea, zerbaitetarako unea, garaia <Tiempo, momento>. *Afaltzeko tenoria arte lanera.// Elizan bateiatzeko tenoria etorri zelaik* (Mez) // *Entzuten zen tenore-tsu berean.// Tenoria duzu etortzia. *teno-rez:* adlag. denboraz, garaiz <A tiempo>. *Tenorez tortzen dire gure aurrek bazkaltze-ra* (Mez).
- tentumotz:** izond. tentumotza, muxkina, negartia <Cabezón, llorón>. *Tentumotza ize-ten al da bat, zuk manatu ta eztu in nai zuk erraten dakozune, orduen erraten tzayo orrei tentumotza* (Lin).
- terrible:** izond. izugarri <Terrible, espantoso>. *Terribleko langilia ze* (Lin).

- testigo:** iz. testigoa <Varas pequeñas que suje-taban junto con la tranca las metas de hele-cho o las carboneras>. *Trankat paratzen zute zuitk, gero paratzen zute testigoak zu-tik egoteko* (Mez).
- tetela:** izond. tetela <Tartamudo>. *Gure aurre tetela da* (Lin).
- tilixta:** iz. dilista <Lenteja>. *Neguen tilixta gorki onak yaten ginuze guk* (Lin).
- tinke:** izond. tinko, irmo, sendo <Apretado, firme>. *Au tinke ertxituik gelditu de* (Mez).
- tinketu:** ad. tinkatu, gogor estutu <Apretar, ajustar>. *Ongi tinketu ez daitzin laxtu* (Mez).
- tipi, ttipi, txiki, ttiki:** izond. txiki <Pequeño> Orain txiki gehiago erabiltzen da. Baina toponimian bada *Etzettipia* (Mez). *Tipiagokoak direnak oyei erraten diote bar-ratziaik* (Lin) // *Arrun ttipie da ori.// Etzettipia zayo gure Mezkirizko etxe orrei* (Mez) // *Iruñe ttipie, orai...lau aldis, lau aldiz aundiego orai* (Inbu).
- tipitan-tapatan:** esam. tipitin-tapatan <Onomatopeya del paso corto y ligero> (Mez). *Tipitin-tapatan torri ze Pello*.
- tipula:** iz. tipula, kipula <Cebolla>. *Tipula ederrak tugu aurtan baratxian* (Mez).
- tirabike:** iz. tirachinas <Tirachinas>. *Tirabike ibiltzen ginue*.
- tiraburdin:** iz. tiraburdina <Pieza de madera por la que se pasaba una argolla y se clava-ba en los troncos para ser transportada monte abajo>. *Tiraburdin bet pasatzen zute zur goi ekartzeko* (Mez).
- tiraldi:** iz. botaldia <Tirón>. *Tiraldi betez in tzue* (Lin).
- tireka:** iz. tiraka <Juego denominado en algu-nos sitios txapas, consistía en tirar dos mo-nedas, generalmente juntas, y el juego con-sistía en que ambas monedas cayeran del mismo lado>. *Tireka ai zire yolasten mo-karte artan* (Lin).
- tirokatu:** ad. tirokatu, tiroa bota <Disparar>. *Kontrabandoan zirelaik tirokatu zeko* (Irág).
- tirri-tirri:** esam. tirri-tirri, hemendik hara <Onomatopeya de andar de un lado para otro>. *Tirri-tirri ibiltzen tzire segundila oyek*.
- tirrie:** iz. tirria, irrika <Anheló> *Au tirrie!*

- tirripittin:** izond. ttirripittine, txikia <Niña pequeña y graciosa, se utiliza en sentido cariñoso>. *Nexka ori ttirripittine da* (Irag).
- to, tori:** ad. to!, tori! <Toma, tómalo, ten, en modo familiar dicho al varón>. *Arrek man omen tzio, to! eskopeta* (Lin). *Tori, artu au!* (Mez).
- toka:** iz. jantzi beltza atsoek erabiltzen zutena eta burua ere estaltzen zuena <Toca>. *Toka ematen zute oyek*.
- tokilo:** 1. izond. tokiloa, potoloa <Gordinflón, tranquilote>. 2. iz. tokiloa <Picatronics, pájaro carpintero>. *Tokiloak pollitek tire, ez andiek ta ez txikiek, azteunte oyanetan diren zilotan, lemixik iteunte ziloa oyanian, ta gero an azteunte* (Ger, Lin). // *Oyek iteunte, euria iñiar duelaik da ola, asten dire kantuz, iteunte irrintzie potokoatek bezala*. 3. izond. <Pesado, gordo> *Ara, ara ze tokilo dagon ori!*
- tokon:** iz. motzondo, epaitondo <Tocón del árbol>. *Arbole aek kendu ta tokona gelditzen tze* (Mez).
- tokota:** izond. kozkorra <Fuerte, robusto, utilizado como apelativo>. *Torri dire tokota goyek* (Mez).
- tolorta:** izond. ustela, batez ere arrautzari dagokionez <Batueco, podrido, referido sobre todo al huevo>. *Arrotze tolortak urrin txarra izeten du* (Lin).
- tolortatu:** ad. usteldu, batez ere arrautzei dagokionez <Putrirse un huevo>. *Arrotze oi tolortatu de* (Lin).
- tontoski:** izond. tonto xamarra <Atontado>. *Mutil erdi tontoskia ze ure* (Lin).
- topatu:** ad. aurkitu <Encontrar>. *Emendi pasaten tzire, orai Zubirire joaten diren bezala, emendi topatzen tzire bidia* (Inbu).
- tordantxa:** iz. tordantxa <Estornino, especie de tordo de plumaje azulado>. *Tordantxa auserki izeten ze or* (Mez).
- tori:** ik. to.
- torri:** ad. etorri <Venir>. *Eztakit torko ote zen kótxian beño...nik uste tortzen zela óñez, eztakit torko zen zaldiz* (Zil).
- totoriketzu:** ad. kokorikatu, kokoriko jarri <Ponerse en cuclillas>. *Mutiko goi totoriketzu de*.
- totoriko:** izond. kokoriko, kikirikon <En cuclillas>. *Aur goi totoriko dago* (Mez).
- tox:** ik. toz.
- toxenaven:** ad. atoz hona-ven! <Voz en euskera y castellano para llamar a las vacas del yugo>. (Erro)
- toz:** ad. atoz, atoz! <Grito para llamar a las vacas>.
- traba:** iz. estorbo <Traba, obstáculo>. *Traba in zeko ta ezin sar* (Mez).
- trabaju:** iz. lana <Trabajo>. *Icusi cituen bai Jaungoicoac guizonaren miseriac eta trabajuac* (Erro).
- traguat:** iz. zurrutada bat <Un trago>. *Edan tzagun traguat // Traguat in ginue Lintzoango bentan* (Mez).
- trallu:** izond. trallue, handia <Grande>. *Ze trallue den ori!*
- tranka:** iz. tranka <Vara gruesa que se ponía para cerrar las puertas>. *Trankat bezala ze ure* (Lin). // *Trankat badu gañian goiti bera agaten duena* (Mez, Per).
- tranpa:** iz. 1. trampa <Plataforma elevada donde se hacían las carboneras>. *Eskale batzuk ien ta gero, tranpa bat, gero bertziak igeteko* (Lin). 2. <Descansillo entre dos tramos de escaleras>.
- tranpots:** iz. oihartzuna <Eco>. (Erro. Azk. Eransk).
- trapa:** iz. ardien gaitza, arnasestua <Enfermedad de las ovejas que se manifiesta mediante el jadeo>. *Baitugu ardi batzuk trapaikin* (Mez).
- traste:** izond. bihurria <Enredador, travieso, bromista>. *Ori mutiko trastia.// Izeten dire yendiak errateuntenak gauzatzuk irrie maten dizune, ori de trastia* (Lin).
- tratu:** iz. harremana <Trato, relación>. *Nik baut tratu aundie etxe ortan*.
- trebe:** izond. trebea <Alegre y chistoso>. *Ori gizon trebea!* (Lin).
- treitu:** atz. aldiz <Sufijo que indica vez>. *Bider o irutreituz gastatu zute animeleko sosa ta ezute konsegitu ja* (Lin).
- trenkazerra:** iz. trenkasega <Tronza. Sierra grande para serrar troncos>. *Trenkazerra ze batek andik tirezeko ta bertzeak emendik* (Lin).
- treseneko:** iz. hiru urra duen multzoa <Ramillete de avellanas formado por tres>. *Treseneko bat artu nue nik* (Mez).

tresna: iz. arropa, jantziak <Ropa en general>. *Guk erraten ginue gise anitzetan, tresna paratzéko, o arropa berdin de...* (Lin). Sin. arropa.

tribune: iz. tribuna, eskailburua <Tribuna, tipo de portalada con escaleras laterales>. *Tribune polita ute Apesuiñeko oyek* (Mez).

tripa: iz. sabela, tripa <Tripa>. *Iru egunez bere tripan iduquicen zuela* (Erro).

tripaundi: izond. tripaundia <Barrigudo/-a, tripudo/-a>. *Au mutiko tripaundie* (Mez).

tripontzi: izond. tripontzia <Comilón/-a>. *Tripontzi tzar bat da ori* (Lin).

tripota: iz. tripota, odolkia <Morcilla>. *Txingerra ta solomua ta...tripota erematen tzen etxetara* (Lin).// *Txerria il te tripotak iten baituzten, gero atsaldian tripotak partitzera* (Eu).

triputs: izond. tripontzia <Comilón/-a>. *Anisetu xortat galleta batekin artzen zute gizonak, etzire triputse* (Lin).

trisajio: iz. trisagio <Bendición hecha contra el rayo, en la cual se repite tres veces la palabra santo>. *Iñazturaĩndako trisajio egiten ginue* (Mez).// *Eraunsi iluna agertzen bada <<Trisagioa>>* (Mez, Per).

triztatu, txistatu, txistetu, tziztetu: ad. 1. txistatu <Picar un animal, una culebra, por ej., pinchar>. *Sugeak triztatu badizu eta erreka ugalde edo iturri baten ondoan balin bazau, nabala txorrotz batekin egin zazu ebakidura bat* (Mez, Per)...// *Ongi txistetu zire elorri arek bai*. 2. txistatu <Pinchar>. Sin. ozkin.

trokola: iz. trokola <Especie de polea>. *Trokolaikin goratzen ginue belarra* (Erro).

tronpatu: ad. tronpatu <Tropezarse>. *Tronpatu nauk eta erori nauk* (Mez).

troska: iz. troska <Tabique de adobe>. *Troskakin iten zire pareta goyek* (Auz).

trosta: iz. trosta <Trote>. *Bidian trostan yoan zen*.// *Galopen asi beño len iten duen laster goi da trosta* (Lin).

truketu: ad. trukatu <Cambiar>. *Truketu bear dugu liburu oi* (Mez).

trunku: iz. enborra <Tronco grande>. *Metro at luzeko trunkuak zire or* (Auz).

ttaka-ttaka: onomat. esnea edateko soinua <Sonido de beber la leche>. *Esnea edan ttaka-ttaka*.

ttako: iz. ttako <Operación que se les hacía a los cerdos para extraerles ampollas de la boca; cuando se les ponían negra, los animales morían. Fiebra aftosa o glosopeda>. *Negu ontan ere ttakoa in biar dugu* (Lin)

tsusi: izond. itsusia <Feo>. *Arrun tsusie da gizon goi*.// *Gizon bat ze atratzen al den tsusiena, ta mazte ura artaz enamoratu ze* (Lin).

tsustu: ad. itsustu <Afear>. *Tsuten da anime-lia, kentzen bazayo kime* (Lin).

ttanta: iz. 1. tanta <Gota, un poco de líquido>. *Ur ttanta bat bota zue*.// 2. ardoa <Vino>.

***ttantta goxo:** iz. ardo goxoa <Vino dulce>. *Elizen apezak ttantta goxua izeten du* (Mez). Sin. txinte.

ttattarra: izond. neska txikia <Apelativo cariñoso dicho a una niña pequeña>. *Nexka ttattar goi torri de* (Lin).

ttar: izond. txarra, txikia <Pequeño, niño>. *Gizon ttar ure torri zen gure etxera*.// *Gu ttarrak giñelaik zorriek izeten giñuze*. * **ttar-rean:** txikitan <De pequeño> *Oroitzen naiz ni ttarrian*. * **ttar-ttarretik:** txikitan-dik <Desde pequeño> *Ta ene aite zena a abuelo zena eneki, ttar ttarretik beti uskeras, ta aita ta abuelo beren ertean beti uskeras* (Mez).

ttauri-ttauri: interj. ttauri-ttauri! <Sonido para llamar a las abejas> *Ttauri-ttauri!* (Ger).

ttiki: ik. tipi.

ttipi: ik. tipi.

ttirripittin: izond. tirripitin <Chica pequeña y coqueta> *Ttirripittin ori beti ibiltzen da emendik!* (Mez).

ttitta: interj. <Diminutivo de txita, Purri ttitta!, es la llamada para atraer a las chitas>.

ttittili-ttattala: esam. hemendik hara dabilena <Onomatopeya del andar despacio y con cierta torpeza>. «Tittili-ttattala Antoneko» dio Aurizberriko errefrauak.

ttor-ttor: interj. ttor-ttor <Modo de llamar la oveja>. *Tto-ttor!*

ttotto: iz. ttotto <Caramelo, golosina. Voz utilizada con los niños>. *Xato, main dizut ttotto bat* (Mez).

ttuku-ttuku: ik. tuku-tuku.

ttun-ftun: iz. ttun-ttun. <Palillo con que golpean el tamboril los txistularis, por extensión y por onomatopeya, tamboril>. *Bestetan ttuntune izeten ginue. // Ttuntune ze txistue ta atabala* (Mez)

ttuntunero: iz. txistulari <Txistua eta danbolina jotzen duena>. *Tziztue ta atabala soñatzen tu orrek* (Lin).

ttutta, ttuttu: iz. ttutu <Tapón de la bota de vino y agujero del pico del porrón>. *Kentzatzu ttutu goi* (Mez).

ttutu: ik. ttutta.

tufa: iz. tufa <Toba, piedra caliza porosa y ligera>. *Tufa ura kendu biar dugu ongi* (Mez).

tufarro: ik. tufarra.

tufarra, tuferra, tufarro, tuffero: iz. tufarra <Tierra delgada y de poco fondo, pizarra>. *Tufarra artan izaten zire ardiek* (Lin). // *Tufarro da leku méa, emen ortaik bada* (Lin) // *Tuffero oyetan ibiltzen tzire subendilek* (Lin).

tuferra: ik. tufarra.

tuffero: ik. tufarra.

tuku-tuku, ttuku-ttuku: onomat. <Onomatopeya para significar el andar o huir callando, sin hacer ruido, sin llamar la atención; y el hacer las cosas sin ser notado>. *Baztandar tuku-tuku, kolkuan mille marrakuku* 'Batari ta besteari ziria nondik sartu dabillenaz esana' (Mez. Intza).

tuntun: 1. izond. ergela, txotxoloa <Tonto>. *Mutiko goi arrun tuntune da* (Lin). 2. onomat. tun-tun <Onomatopeya para indicar

los pasos de una persona. Se aplica a los chicos pequeños que siguen por todas partes a su madre>.

tuntunero: iz. tuntun jolea <Tuntunero>. *Tuntuneroa ziren nire aite ta gazte zirelaik* (Mez).

tuntur, tunturtuik: izond. konkortua <Encorbado>. *Badire gizonak zartzera allegatu direlaik, paratzen zaizkizu olaxe, orduen ori de tunturtuik, oyek eztire zutitzen* (Lin).

tunturtuik: ik. tuntur.

tupiki: iz. tupikia <Cobre>. *Tupiki anitz izeten zute sukeldian* (Mez).

tupin: iz. tupina, metalezko ontzia <Marmita, caldero>. *Tupine oyek izeten zire sutondotan*.

tur-tur, ttur-ttur: onomat. ttuku-ttuku, urrats ez urrats <Andar despacito>. *Emen dabil ttur-ttur beti*.

tuto, tutu: iz. 1. tuto <Fuente, término de Biskarret/ Gerendiain donde mana una fuente> (Ger). 2. <Agujero, hondonada. Probablemente derivado de *luto*> (Mez, Auz). 3. tutua, turuta, kornetaren antzeko musika-tresna <Especie de corneta>. *Yo zazu tutue* (Lin).

tutozilo: ik. lutozilo.

tutu: ik. tuto.

tutula: izond. ergela <Simple>. *Ai urde tutula!*

txiki: ik. tipi.

txistatu: ik. triztatu.

txistetu: ik. triztetu.

TX

txabola: ik. etxabola.

txabur: ik. txagur.

txagur: iz. intxaurra <Nuez>. *Txagurre anitz biltzen ginue an* (Mez).

txakur: iz. txakur <Perro>. *Tzakur au da bertzia biño andiagokoa*. * **txakur eizekoa:** iz. ehizeko txakurra <Perro de caza>. *Txakur eizekoak batzuten baituzte*.

txakurtegi: iz. txakurtegia <Hogar, espacio que ocupa el fogón en forma de media cúpula, abierto en el muro de la casa y sobresaliendo al exterior de éste, su finalidad es introducir el extremo de los troncos largos del fuego. Es un lugar caliente donde se cobijan los gatos>. *Katuek or sartzen zire, txakurtegien*.

txalo: iz. txalo <Aplauso, tortitas. Cancioncilla que se cantaba con los niños para que aprendieran los primeros gestos>. *Txalo-txalo txin/ txalo-txalo txin/ gure aurrak bortz hortzin/ seigerrenak hutsin/, eragiozu eskutxu hori/ bein bat eta, bein besteari*. (Mez). *Hauxe da Mezkirizko beste bertsioa: «Txalo txin bis/ gure aurrak bortz hortz in/ seigerrenak huts in/ Datorla amaxi/ opil aundi batekin/ arekin zopak in/ denak ase gaitetxin»* (Mezkiritz). Sin. talo-txin.

txaltxigorri, txantxigorri, txaltxita: iz. gantxigor <Torrezno o chinchorta, pasta elaborada con la grasa del cerdo>. *Txaltxigorri onak iten zitue gure amatxik*. Sin. txaltxita.

txaltxita: ik. txaltxigorri.

txamine: iz. tximenea <Chimenea>. *Usoek ongarria iten zute or txaminen onduan, ta an biztu ze, artaik* (Lin).

txanpon: iz. txanpona <Moneda>. *Bear diren gauzetarako ere ez du txanponik eman nai* (Lin).

txantxigorri: ik. txaltxigorri.

txanza: iz. txantxa <Broma>. *Txanzan ere ez daike deus erran* (Mez, Per).

txapa: iz. 1. txapa <Juego que consistía en tirar dos monedas al aire, si caían al mismo lado, seguía echando el primero. Si sucedía al contrario, era el turno del siguiente>. *Txapan yolasten ginue anitz* (Mez).// *Aträtzen badire bi bisosekoak arpegie goiti irezten duzu, batzuk yolasten zute alde ta bertzeatzurek kontra* (Mez). 2. ik. xapa.

txapada, zaflada: iz. zaplastekoa <Tortazo>. *Txapada bat main dakot nik* (Lin).

txapal: iz. txapala <Llano>. *Plater sokonak eta txapala erosi tugu bideje ontan* (Mez).

txapitel: iz. txapitela <Ventana del tejado cubierta de cristal> (Huarte). *Txapitel ederrak etxe artan*.

txar, ttar: izond. 1. txikia <Pequeño>. *Ni txarra nintzelaik zaundu nue ori* (Lin). 2. txarra <Pequeño, flaco, raquítrico>. *Aur ttarra da ori*.// 3. <Despectivo, malo, que tiene mal genio, envidioso, antipático>. *A ze txarra den gizon goi!*

txardin: iz. xardina <Sardina>. «*Txardin buru gorri, Perkaineko*» dio errefrauak, Aurizberriko etxe batekoak izendatzeko.

txarrantxa: iz. behiak garbitzeko burdinezko eskubila <Cepillo de hierro para limpiar a las vacas>. *Txarrantxa zar batzuk batugu agoztegien*.

txatar: iz. 1. zatarra, oihalki zaharra <Trapo viejo, estropeado>. *Txatarra da trapue ta bustitzen balinbauzu or, ola sekatzeko ta ola*. 2. <Trapos blancos atados a palos que

- se agitaban en los montes para atraer y enderezar las bandadas de palomas hacia las palomeras de los cazadores. (Auritz, Orreaga) (Irib). Sin. abata.
- txaur:** ik. txagur (Ai, Ar).
- txekor:** iz. txekorra <Ternero en general>. *Txekor aundiek azi tugu aurten* (Lin).
- txerka:** adlag. bila <En busca de>. *Ardien txerka yoaten gine astioro* (Mez).
- txerri:** iz. txerria <Cerdo>. *Ai urde txerri!*
- txerri aketz:** iz. txerri aketza <Masto del cerdo>. *Txerri aketza zute Orzagokoan*.
- txerri ardiko:** iz. txerri ardikoa <Hembra del cerdo>. *Txerri ardikoa erosi dugu guk*.
- txerri bazka:** iz. txerri-bazka <Comida del cerdo. Por extensión, se le dice a una comida de revuelto y poco sabrosa>. *Txerri bazka iten zire itxan egunero* (Mez). // *Ara, ze txerribazka in duzu bazkaltzeko!*
- txerri gizentako:** iz. haragitarako den txerria <Cerdo/-a para engorde>. *Txerri gizentakoat erosi dugu guk*.
- txerrikume:** iz. txerrikumea <Cría de cerdo>. *Beak, txerriek, txerrikúmiak, geo... arátxiak, ástoa, árdiek, bildótsak* (Eu).
- txerriltze:** iz. txerri hiltzea <Matanza del cerdo>. *Biar txerriltzia diegu.//Txerriltzia ere ni sortu nitzelaik etxe emen akaso etxe bat ola iltzen zutena tzerrie, ni sortu nitzelaik, gero berantago denborakin joan zire inez etxe andi oyek lenbixi gero bertzeak* (Lin).
- txerritegi:** ik. txerritoki.
- txerritoki, txertoki, txerritogi:** iz. txerritokia <Pocilga>. *Gure zerriak txertokien sartu dire*. Sin. txerritogi.
- txertoki:** ik. txerritoki.
- txespal:** ik. tzezpál.
- txetxor:** (Ai) ik. tzitzor.
- txiger:** ik. txikar.
- txikar, txiker, txiger:** izond. txikarra, txikia <Pequeño. Usado en la toponimia, en Mezkiritz existe un barrio denominado Biritxikar. Biritxikarren bizi naiz ni (Mez). *Gero sekretarietik goitixeago Burtzikinek badu bertze [soro] andi bet, Urtxiger* (Lin).
- txiker:** ik. txikar.
- txiki:** ik. txipi.
- txikitasun:** iz. txikitasuna <Pequeñez>. *Zocielaic bidean, bere chiquitasunez eta*
- obequi icusteagatic iacen arista baten gañera* (Erro).
- txilko, xilko:** iz. txilkoa, zilkoa <Ombbligo>. *Txilkoa agerien zauken neska arrek* (Lin).
- tximiko:** iz. zimikoa <Pellizco>. *Balin bazire lemexiko aldie zutela jantzi berrie paratzen zutela egiten niote tximiko bat erranez <<tximiko berri>>* (Mez, Per).
- tximindegí:** iz. tximinia, tximindegia <Chimenea>. *Tximindegí artan egoten zire* (Auz).
- tximínegain:** iz. tximinia apal <Repisa de la chimenea, vuelo de la madera sobre la que descansa la chimenea>. *Tximínegañan utzi* (Mez).
- tximistari:** ik. tximitx.
- tximitx:** iz. tximitxa <Tiras de avellano utilizadas para hacer espuelas y nazas para las abejas>. *Esportako propiek iten zitue tximitxekin* (Lin).
- txin-txin:** esam. arretxin-txin, txun-txun <Llevar a alguien cargado en la espalda>. *Txin-txin artu ta yoan zire* (Mez).
- txindi:** iz. txindia <Chispa>. *Su garrek txindiek botatzen zitue* (Lin).
- txindil:** iz. dilista <Lenteja>. *Txindile nik uste den garbantzoa, eztakit segur e!* (Lin) (Bertze egun batean erran zigun «garbantzo» txitxirioa zela).
- txindirio:** iz. txindirioa <Callosidad, panadizo>. *Txindirioa du izena, tipula puxka bat bota su gorrira atera, eta olio gordina gañera eta ingura trapu xuri garbi batean txindirioa duen beatza berarekin ongi inguratu* (Mez).
- txinel:** iz. txinela. Pilarearen eta petralaren artean sartzen den zura <Madera colocada entre el pilar y la viga>. *Txinela oyek ongi inek zire* (Mez).
- txingar:** ik. txinger.
- txingar:** izord. txikia <Pequeña>. ***eritxingar:** iz. <Dedo meñique> (Erro, Azk. Eransk).
- txingarte:** ik. engarte.
- txinger, txingor, zinger:** iz. txingarra <Tocino de vetas, bacón>. *Nauzu txingerra ogiak? Lukerike edo txingerra yaten ginue guk goizetan* (Mez, Zil) // *Morzatu bederatzita ta erdi inguruan, ogi ta txingorra* (Mez).
- ***txinger-zati:** iz. txingar zatia <Trozo de

- tocino>. *Tinger zati ederrak yaten ginuze tarrak ginelaik.*
- txingili:** iz. txingili <Juego consistente en tirar una piedrecita en el suelo y saltar a la pata coja en las losas>. *Elizeko atarian ari zire aurrek txingiliken* (Mez).
- txingiliken:** adlag. txingilka, hanka baten gainean <A la pata coja>. *Txingilike ari gine gu an.*
- txingor:** ik. txinger.
- txinguli-manguli:** esam. hala-nola <De una manera u otra>. *Txinguli manguli in ginuze gauzak* (Mez).
- txingurri, txinurri, tzinurri:** iz. txinurria <Hormiga>. *Txingurri aunitz ibiltzen zire ordik.*
- txinte:** iz. tinta, ttinta, ttantta <Gota>. *Ola artzen da azukre koxkor bat eta arei bota aintbertze petrolio txinte nola urte dituen eri denak, eta iru aldiz artu egunean.* (Mez, Per). Sin. ttanta
- txintxa, txintxe:** iz. joale txikia, <Cencerro pequeño con forma de campanilla, que se pone a las vacas>. *Txintxa berriek erosi biar ttugu.// Or duzu kostunbre bat, joaten zara Sorogaña ta Frantzieko beak kusten bauzu txintxeekin, señale luto dela etxean; balin norbait iltzen bada etxian beak karriko tuzte txintxeekin, ez klaxkekin* (Lin) // *Zuen beain txintxa aitu dut Sorogañen* (Mez).
- txintxalelur:** iz. zizare-lur <Montones hechos en la tierra por las lombrices, más pequeños y finos que las toperas>. *Txintxalelurre ebek in tuzte txintxeriek.*
- txintxarro:** iz. txintxarro <Juego en el suelo no determinado>. *Txintxarroa ze bertzte yolak bat* (Lin).
- txintxe:** ik. txintxa.
- txintxeri:** iz. zizarea <Lombriz>. *Txintxerie anitz dire emen.*
- txintxo:** izond. 1. txintxoa <Tono de voz fina o chillo agudo>. *Ara ze txintxo duen orrek!* 2. zintzoa <Fiel, honrado>. *Txintxo ibili zaite!*
- txintzurri, tzintzurri:** iz. 1. zintzurria <Garganta>. *Ogi puske goi kontratxintxurre yoan zaide.// Txintxurreko mine gargarekin sendatzen dire* (Mez, Per). 2. haitzen arteko pasabide estua <Foz>. *Ardaizko txintxurrira botatzen zire* (Mez).
- txintxurro:** iz. txintxurroa <Carámbano de hielo, churro de los tejados>. *Txintxurro andiek dire or* (Lin).
- txinuko:** iz. zimitz <Chinche> (Erro, Azk. Eransk).
- txinurri:** ik. txingurri.
- txipa, txipe:** iz. txipa, ezkailua <Bermejuela. Pececillo abundante en los ríos>. *Txipa anitz izeten zire Uberkasen.// Ugelde artan badire txipe anitz* (Mez).
- txipe:** ik. txipa.
- txipitu:** ad. txikitu <Empequeñecer, aminorar>. *Txipituz yoan da.*
- txipu:** ik. tzipu.
- txirdil:** iz. txirdila <Colgajo, pingajo, recorte>. *Nora zazi txirdil goyekin?* (Mez).
- txirimindengo:** iz. probetxu <Provecho>. *Txirimindego guti atrakozu ortik* (Lin).
- txirimiri, tzirimiri:** iz. txiri-miri <Lluvia fina, suave>. *Txirimiri auserki gure errien.* Sin. langarra.
- txiringola, tziringola:** iz. txiringola <Aro de hierro que se conducía con otro recto y que servía de juego para los niños. Por extensión, pulsera, cualquier aro o pendiente que tenga esa forma>. *Aur ginelaik txiringolai-kin yolasten* (Mez)// *Ara, ara, zer tziringolak!*
- txiripe:** iz. txiripa <Casualidad>. *Nik ikesi nue euskera txiripez, nere aite baitze erdalduene* (Lin).
- txirmista:** iz. zirrikitua <Rendija> (Erro, Azk. Eransk).
- txirribile, tzirribile:** iz. txirribila <Devanadera>. *Txirribilekin iltzen gine gu.// Emen tzirribile erabiltzen du onek esku onekin ta bertzte oneki ordik tirtetuz eta plantatuz* (Lin).
- txirribis:** izond. txirribis <Entrometido, metomentodo, descarado>. *Txirribis ure or dabil beti* (Mez).
- txirrika:** iz. txirrika <Rueda de hierro. Polea>. *Txirrike bat paratzen zute sabayoan belarra ieteko* (Mez).
- txirrimista:** iz. txirrimista <Ventana muy pequeña que se abre, preferentemente, en las partes altas y bajas de las casas>. *Adameneko txirrimista* (Huarte).

txirrinta: ik. txirrinte.

txirrinte, txirrinta: iz. txirrinka, irrika, gutizia <Anhelo, ganas de algo>. *Badut txirrinte andie ontoak yateko* (Mez).

txirristilo: ik. tzirristilo.

txiskorratu: ad. zizkorratu <Quemar las cerdas del cerdo con helechos>. *Iratziaikin txiskorratu biar dugu ongi* (Mez).

txispurri: iz. txispurri <Pelo negro y rizado>. *Elletzizpur ure anitz pollita zen!* (Mez).

txistatu: ik. triztatu.

txisteka: adlag. ziztaka <A pinchazos, a picotazos>. *Elorri oyeikin tzisteka dabil* (Mez).

txistetu: ik. triztatu.

txita, txite: iz. txita <Pollo pequeño>. *Txita anitz atra dire loka artaik.*// *Ongi tortzen ta loka diren oetaik bat nai balinbeituzu klase oneko arrotziak tzitek atratzeko* (Mez).

txitaberri: izond. haurdun berri daudenek izaten duten zorabioak etab <Embarazo de pocos días, cuando provoca mareos en las mujeres>. *Juana ure txitaberri zagon* (Lin).

txitatu: ad. txitatu <Comenzar el huevo a empollarse>. (Erroib, Irib)

txite: ik. txita.

txitxi: iz. haragia <En lenguaje infantil, carne comestible>. *Yan zazu txitxi pixkoat* (Lin).

txitxirio: iz. txitxirioa <Garbanzo>. *Mezkirizko Sakarten bazire txitxirioak.* // *Lenago emen baba ta denetaik paratzen ze, arrek paratzen zue txitxirioa, bertzek etzuten niork paratzen* (Lin).

txitxor: (Ar) ik. tzitzor.

txizte: ik. tzizte.

txogle: ik. txokle.

txokalaba, txokolaba: iz. etxekoalaba <Hija que hereda la casa>. *Axkaratek zue Batiten andria, Batiten txokalaba, ta il zekio, ta arotzain arrebain ezkondu ze, orduen galtzen tzitue deretxo guziek* (Lin).

txokandre: iz. etxekoandrea <Ama de casa>. *Txokandriak erran zire: atraiar balin beduk, atraiar ataritik* (Lin).

txokarratu: ad. txokarratu <Requemar>. *Zerrie txokarratu biar dugu il ondoren* (Mez).

txokle, txogle: iz. txoklea <Zuecos de madera>. *Txokle berriek erosi ttugu* (Mez).

txokolaba: ik. txokalaba.

txokor: iz. txekorra <Ternero. Novillo pequeño destinado a ser buey de labor>. *Txokor andi bet dago estrablian* (Lin).

txola-txola: interj. txola, txola! <Voz utilizada para llamar a las vacas para que se tranquilicen, mientras en ocasiones se les acaricia la cabeza>.

txongolo: iz. orkatila «Txingili, txongolo/ gure aurra nongo/ ona bada etxeko/ gaiztoa bada/ turututu... amarendako». Mezkirizko kanta hau haurri orkatilak eskuan hartuz kantatzen zaio.

txoriburu: izond. txoriburu <Despistado, chiflado, persona de poco juicio>. *Neska ori arrun txoriburue da* (Mez).

txoriele: ik. txoriyantzale.

txorikafi: iz. txorikabia <Nido de pájaro>. *Kusi dut txorikafi bat paretazilo batian* (Mez).

txoriyantzale, txoriele: iz. txori jantzalea <Gavilán. Ataca y mata a otros pájaros>. *Txoriyantzale oyek bertze txori betzuk arpatzen zuzte.* // *Tzoriele goyek artzen zuzten etxeko txitak.*// *Tzoriele oyek ibiltzen tzire inguruen, oen plumek kukuen klasera dira, pikotada gaiztoa du* (Mez).

txorro: iz. «Txorro, morro, piko, tallo, ke» <Cancioncilla que se repite cuando los niños juegan al burro, a ponerse a horcajadas uno encima de otro>.

txorrotxarri: iz. zorrotzarria <Piedra de afilar>. *Txorrotxarri orrekin ederki txorrotzen dire kanibetak* (Mez).// *Txorrotarrie da arrie zorrotzeko aizkorak kanibetak eta oyek.*

txosne: iz. txosnea <Especie de pan alargado que se llevaba a la iglesia>. *Txosne oyek ematen zute elizera.*// *Gure amatxik iten zitue txosne onak* (Mez).

txotx: iz. 1. txotxa, ziri txikia, zotzaren txikigarria <Clavija, palillo>. *Txotx bat sartiar dugu zulo artan.*// 2. zotza <Palo pequeño utilizado para diversas cosas> «Kerrena txotxex Kalixtoneko» dio Aurizberriko errefrauak.

txotxolo: izond. ergela, tuntuna <Tonto, simple>. *Mutiko txotxolo goi!*

txugarima: 1. iz. hegabera <Avefría>. *Txugarima anitz aurtten.* 2. izond.

- <Apelativo dado a ciertas personas>. *Ori de txugarima bat*.
- txukarratu:** ik. txokarratu.
- txuku-txuku:** onomat. ttuku-ttuku <Onomatopeya que imita la murmuración>. *Or dailtze tuku-tuku*.
- txula:** iz. xerra, puxka. <Filete de tocino o magra>. *Txinger txula bat yaten ginue guk*. // *Lintzoañen txinger puxka erraten ginue* (Lin).
- txultxo, sulso:** iz. barregorri (*Psalliota campestris*) <Champiñón silvestre>. *Gure Sorozarretan txultxo aundiek izeten zire* (Mez).
- txulubite:** iz. txilibitua, txistua <Silvo o flauta>. *Txulubitue soñatzen zue aur arek* (Lin).
- txun-txun:** esam. arretxin-txin <En la espalda. En lenguaje infantil, llevar al niño en las espaldas>. *Goazen txun-txun etxera*. (Lin, Mez). Sin. *arretxintxin*.
- txungur:** iz. txungur <Hueso que queda después de quitado el magro al pernil y que se utiliza para condimentar la sopa>. *Txungur ori bota zopara* (Mez).
- txurra:** iz. ardi mota bat <Oveja de raza rasa>. *Ardi txurrak karri tugu*.
- txurro:** iz. txurroa <Carnero de pelo grueso y lana basta>. *Ari txurro bat saldu zute* (Mez).
- txurrukale:** iz. landare mota bat <Hoja de sabor amargo que quita la sed>. *Txurrukale oyek egarrie kentzen zute* (Mez).
- txurruste, txurrute:** iz. zurrutza <Grifo donde cae el agua>. *Urik etze etxetan*. *Txurruste baze, paretatik kanpora ura botatzeko*. // *Txurrute bazute berayek an*.
- txurrutada:** iz. zurrutada <Trago>. *Txurrutada bet ur artu biar dugu*.
- txurrutaina:** iz. <Juego consistente en ponerse inclinados boca abajo y que los demás salten encima de la espalda. En castellano «el burro»>. *Elizeko zimiterio artan yolasten ginue txurrutainan* (Mez).
- txurrute:** ik. txurruste.
- txutik:** adond. zutik <De pie>. *An zagon txutik beire* (Mez).
- txutitu:** ad. zutitu <Ponerse en pie>. *Burue txutitu zue ta...* (Mez). // *Iarrrik dagon tokitik txuti daiela bera eta gutira gutira as daien alki batei artuz bere eskuekin* (Mez, Per).

TZ

- tzakurkeri:** iz. zakurkeria, maltzurkeria <Perrería>. *Ze tzakurkeri in duen!* (Mez).
- tzakurreztul:** iz. txakur-eztula <Tos ferina>. *Ara ze tzakurreztule duen orrek!* (Mez).
- tzakurtu:** ad. zakurtu, gaiztatu, maltzurtu <Volverse malicioso/-a>. *Nola tzakurtu den goi, ze zakurre ini tagon!*
- tzapin:** ik. zapin.
- tzerri:** iz. zerria <Cerdo>. *Tzerrie urtioro iltzen ginue* (Mez).
- tzerribazka:** ik. txerribazka.
- tzepal, txespal:** iz. ezpala <Astilla>. *Ta man tzirete pastilletzuk paratzeko garieikin, ureikin, garien desiteko an, gero ori bear nuen paratu tzezal, txespal batekin* (Lin).
- tzikiro, zikiro:** iz. tzikiroa, ardien arra <Macho de la oveja de tres años>. *Falta zuen tzikiroa ta. Lenago ezbaiziren yais-ten ardiek, beno yaitsi akaso inen zuzte baña, orduen uzten zuzte artxoak eta ari-koak altzineko, ta pentsamen zazu ze gas-tue zen, azuri goi biar tzindue iruki iru ur-tez zikiroa iteko, ta zikiroa ze aragik oben, obena.* (Lin) 2.iz. <Por extensión se deno-mina actualmente a la comida que se hace de cabrito o de cordero asado>. *Gaur zute tzikiroa Olondrizen.*
- tzilintze, zilintze:** adlag. zilintzan, dilindan <Colgando>. *Or eoten zire tzilintze.*
- tzilipurdi:** iz. itzulipurdia <Voltereta, con la cabeza abajo y las piernas levantadas>. *Tzilipurdi bet eman ta lurrera bota ze* (Mez).
- tzilipurdika:** adlag. txilipurdika <Dar vueltas con la cabeza apoyada en el suelo>. *Tzilipurdika zailen aur goi* (Lin).
- tzimitz:** ik. tximitx.
- tzindi:** iz. txindia <Chispa>. *Aitu izan naiz ni bortzegi oyekin yantzan, tzindiak atratzen tzuztela* (Lin).
- tziner:** iz. tzinerra, txinparta <Chispa>. *Su-tzi-nerrak, emen bada egur bet ta yotzen bau-zu burdin betekin atratzen al duzu tzine-rrak* (Lin).
- tzinga:** ik. zinga.
- tzinge:** ik. zinga.
- tzinger, txinger:** iz. txingarra, urdaia <Tocino>. *Nauzu txinger puxkat?* (Mez).
- tzinguri:** iz. txinguria <Yunque>. *Tzingurie da piketzeko talla* (Mez).
- tzintzurri:** ik. txintzurri.
- tzintzurri zilo:** iz. zintzurri zuloa <Agujero de la garganta>. *Tzintzurri zilotik yoan zaide* (Mez).
- tzinurri:** ik. txingurri.
- tzinurri-kafi:** iz. txinurri-kabia <Hormiguero>. *Soro ontan tzinurri kafi ugeri* (Lin).
- tzinurritegi:** iz. txinurritegia <Hormiguero>. *Txinurritegi aundiek izeten zire arbole oyetan.*
- tzipu, txipu:** iz. tzipua, makala, zurzurria (*Populus alba*) <Chopo>. *Lenago bazire tzipoak emen xarmantak, baña zura bera-tza ute* (Lin)// *Zenbaitzuk izeten dire me-yak, bertzeatzu tzipuak bezala* (Mez)// *Au txipua da... au bagua... neonek inek dire bi kuxeta ebek* (Mez).
- tzirimiri:** ik. txirimiri.
- tziringola:** ik. txiringola.
- tziritzorian:** esam. hemendik hara, noraezean <Andar de un lado para otro sin hacer nada en concreto>. *Au zailen tziritzorian* (Mez).
- tzirribile:** ik. txirribile.

tzirriztilo, txirristilo: iz. 1. punta batetik askatzen den korropiloa <Nudo>. 2. zirriztiloa <Trampa hecha con pelo de caballo para coger pájaros>. *Emengo gizonak tzirriztiloat paratzen zute txoriak arpatzeko* (Mez).

tzirtzir: iz. kilker <Grillo>. *Tzirtzirrek ederki kantatzen zute* (Lin).

tziruke: iz. txiruka <Ruido chirriante, silbido>. *Armarioa erekitzen asten nuelaik iten zue tziruket* (Lin)// *Urdansagarrek olako tziruket bezala iteunte* (Lin)// *Gurpil oek xagonakin iten tuzte arimeleko ziruke* (Lin)// *Ziruke da txitek iteuten goi, txitek gáziak dírelaik iteunte, bai gósiak balin-bedaude* (Lin).

tzirurike: adlag. txirurika <Silvando o tocando algún instrumento>. *Nor ari da or tzirurike?*

tzite: ik.txite.

tzitetu: ad. txipatu, blaitu, pelatu <Calarse, mojarse completamente>. *Bakarretan torri gera oyanetik tzitetuik*.

tzitzirio: iz. txitxirioa <Garbanzo>. *Aza o tzitzirioa paratzen gindue guk*.

tzitzor, txetxor, txitxor: iz. txingorra, kazkabarra <Granizo>. *Tzitzor andiek bota tu*

aurten (Mez). // *Egurie ta txitxorra in zue bart* (Lin).

tziz: iz. joku mota bat <Juego que consiste en tirar una moneda a la pared y después medir la distancia con un palo>. *Ttarrak gine-laik tzitzean yolasten ginue* (Mez).

tzizte, txizte: iz. txista, errena, arantza <Pincho, espina>. *Elorriek tu tzizte anitz* (Mez). Sin. elorri punte.

tziztetu: ik. triztatu.

tziztu: iz. txistua <Silvato>. *Tziztue iten ginue lizer azalaikin*.

tziztu in: ad. ziztu egin <Silvido>. *Tziztu in ta ardiek goratu zute burue, ta zaundu zue bere ardie* (Mez).

tzonbor: iz. txonborra <Tronco grande>. *Tzonborra moztu ta karri inue*// *Tzonborre deitzen dugu agur andi oyei* (Lin).

tzopin: iz. txopina <Hipo>. *A ze tzopine duen mutiko orrek!* (Mez).

tzoriele: ik. txoriyantzale.

tzotz: iz. tzotza, txotxa <Vara delgada, palo>. *Renfek kendu zitue bago aek denak ta utzi zitue tzotz batzuk, ola* (Lin).

tzurruzte: iz. txurruzte <Cascada, agua que mana de un orificio>. *Tzurruzte andie ize-ten da iturri artan* (Mez).

U

ubalde: ik. ugelde.

uberkas: iz. uharka <Presa, por extensión también se denomina así a los campos que están cerca de la presa>. *Uberkasen belarrak in tugu guk* (Mez).

Uberkas: Mezkirizko toponimoa.

uberraka: iz. euri jasa <Llover a raudales>. *Uberraka ari du*. (Mez. Intza).

ude: iz. uda <Verano>. *Ude ontan yende anitz ibili da errian* (Lin).

udeldi: iz. udaldia, uda garaia <Época veraniega>. *Udeldien joain gara zure errira // Urte batzuez onara torri te etxe ontara in tze udeldi bat* (Lin).

udere: iz. udarea <Pera>. *Udere arboleak bazire gure baratzian* (Mez).

udiki: iz. udikia <Tierra que se echaba para cubrir la carbonera>. *Udikia bota biar dugu iketz txondorrera* (Mez).

udondo: iz. udondoa <Otoño>. *Udondoa tortzen zire gure aidiak*.

ufets: iz. ufetsa <Eructo>. *Ufetsa andiek iten zitue eri arrek* (Lin).

ufets in: ad. ufets egin <Eructar>. *Ufetsa in du zerri orrek* (Mez).

ugalde: ik. ugelde.

ugela: ik. ugele.

ugelde, ugalde, ubalde: iz. ugaldea, ibaia <Río>. *Gu beartu orduko, ugeldian ez da urik izein // Guk biar dugularik, ubaldian ez da urik. 'Gure bear-orduan inork ez laguntzen'* (Intza. Mez).

ugela: ik. ugele.

ugele, ugela: iz. ugelea, uhala, txingola mehea <Correa>. *Ugeliakin ongi ertxitu bear tugu // Man dakogu bilkorra ugelei* (Lin).

ugezama: iz. ugazama <Madrastro>. *Ugezamaikin azi zire aur goyek* (Mez).

ukaldi: iz. ukaldia <Golpe>. *Zenbat ukaldi man tzeke! // Aizkorukaldi bet artu zue* (Mez).

ukerai: iz. ukaraia <Muñeca>. *Mine andie zue ukerayan* (Lin) // *Besoa te ukeraia autsik* (Mez).

uketu: ad. ukatu <Negar>. *Oyek denek uketzen zute*.

ukitu: ad. ukitu <Tocar>. *Ukitu zazu polliki*.

ukitze: iz. ukitzea, ukimena <Tacto>. *Anitzek ukitzaikin aski zute zautzeko* (Lin).

ukondo: iz. ukondoa <Codo>. *Ukondoa autsi zue* (Mez).

ukurtu: ad. makurtu <Agachar>. *Egun guzien ukurtuik lanian eta bizkerlarruaikin etze yaus bustitzen* (Mez).

uli: iz. 1. eulia <Mosca>. *Uli andiek izeten zire zoko artan* (Lin). 2. ulia <Fulano de tal>. *Ulia errege! o fulano rey!* esaten zen erregea aukeratzan zenean Eguberrietan.

ulibeltz: iz. eulibeltza <Moscarda, mosca que pierde las carnes>. *Ulibeltz anitz ibiltzen zire lenago* (Mez).

ultzi: iz. eultzia <Trilla>. *Ultziak iten zirelaik bazire sardiak, saltzen zire feria oetan // Gabaz ultzien biltzen aritzen gine // Ez gal-tziagatik egune ultzik in gebe, denbora kanbiatzen bazuen edo* (Lin).

ultzitu, untzitu: iz. ontzitu, jo <Zurrar>. *Ultzituko dizut e!* erraten zieten amak seme-alabei.

ume: iz. umea <Niño>. *Zerero bakizu Subiza... ta andik kartzen zuzten umendako* (Mez).

umealde: iz. umealdea <Cuadrilla de críos, crías>. *Umealde guziak iiltzen dire gisa be-rean* (Mez) // *Erle bakotxak iten du umealde bat* (Mez).

umedatu: iz. hezetasuna hartu <Humedecer>. *Belar goi umedatu de* (Lin).

umerri: iz. umerria, bildots hila <Cordero sacrificado>. *Umerri da iltzeunzuleik azurie, ori da umerrie*// *Aragi erria, umerrie* (Mez) // *Umerri kuarto bat, erreia eta kontent gu* (Ilur).

umesail: iz. umesaila, ondorengoa <Descendencia>. *Umesail andia zego famili artan*.

umetu: ad. umetu, emea umedun gertatu <Echar crías>. *Ardi auek umetu dute*. // *Ardi auek umetie tire* (Lin).

umezai: iz. umezaia <Niñera>. *Umezayak emengoak berekoak izeten zire* (Mez).

umil: izond. apala <Humilde>. *Andre ori gorri umille da* (Lin) // *An, bazkaltzeko tenorian, yotzen baitzire apez arek an umilumile eote nitze* (Mez).

umildu: izond. umildua <Humillado, tímido>. *Erran tzire ez egoteko umilduik beldurre biar tzuela izan, bekatue iteko, ez yateko* (Mez).

umuntzi: iz. umeontzia <Matriz>. *Operatu ta umuntzie kendu dakote* (Lin).

unei: iz. unaia <Vaquero>. *Len Mezkirizko uneak eamaten zituen beak orrara* (Mez).

ungarri: ik. ongarri (Erro).

untze: iz. 1. ontza <Búho>. *Untze anitz ibiltzen zire ortik*. 2. huntza <Hiedra>. *Cusacie cerinderra duen untcec paretá edo arbole baten arrimoan* (Erro).

untzi: iz. 1. untzia, ontzia <Vajilla>. *Botatzen tzekote gazta iteko untzire* (Lin). 2. itxasontzia <Barco>. *Guciac cebilcan afligituric eta arrituic uncico carga guciac ixasora botacen* (Erro).

untzitu: ik. ultzitu.

ur: 1.iz. ura <Agua>. 2. izond. zapore gabekoa <Soso>. *Etze ez ure tez gatzá* (Lin).

urbeltz: Lintzoingo etxe izena.

urbil, -ra urbil: adlag. hurbil <Cercano>. *Belar ure balin beze etxera urbil o bordara urbil, sartiar tzindue*// *Arbiek balin badaude elkarrei urbil ezta burue anditzen*. // *Bertze bolaat bota nue ta ure ere onata urbil* // *Nik uste zegola errire urbil* (Mez).

urbilen: 1. adlag. hurrengoa. <Siguiete>. *Urbilen aldian inen dugu ori* (Lin) // *Urbilen igendian torriko dire* (Lin)

// *Kendu nue urbilen urtian ardi ure*// *Laster ineunte, fite, ez uzteagatik urbilian tortzera* 2. izlag. ondoko <Cercano>. *Urbilen erri oetakoak tortzen zire* (Lin).

urdai, urdei: iz. 1. urdea, txerria <Cerdo>. *Guk baitugu bi urdai* (Lin)// 2. urdaia, txingarra <Tocino blanco>. *Ttarrak gine-laik urdea yaten ginue goizian* (Irag). // *Urdea anitz goxoa zen*// *Mutilek eta... bildu..lau urdei* (Inbu).

urdansagar, urdensagar: iz. urdansagarra <Erizo>. *Olloa paratzen ari dela arrotziak, balin beda urdansagar oyetaik, arek yaten al daizko arrotzeak*// *Urdansagarra yan izan dut nik ta gorki ona da* (Lin).

urdazpi: iz. urdazpia, urdaiazpikoa <Jamón>. *Urdazpie geroko istorioa da, len beti tzingerra yaten ginue* (Mez).

urde: izond. irain hitza <Utilizado en sentido despectivo, precede a otros apelativos>. *Ai urde tripaundie!* *Urdezikin ori!*

urdei: ik. urdai.

urdensagar: ik. urdansagar.

urdezikin: izond. urde zikina <Cochino, marrano>. *Ai urdezikine!*

urdindu: ad. urdindu <Enmohecerse, canucirse>. *Doblon urdindu, Alkazarneko*// *Emen pernilak urdindu iten tzire denbora atez, goatzian irukitzen zuten ta gero kontserbatzen zen, gero paratzen tzuzte zaku batzuretan ta etzire urdintzen*// *Zingerra urdin-du de* (Lin).

ure: izord. hura <Él, ella, aquél, aquélla>. *Bat bakarra balin beda ure, beorrure erraten da* (Mez).

uregun: izond. bihurria <Travieso> (Est. Azk. Eransk).

Ureta: oikon. Erroibarko baserria.

urigel: iz. urigela <Rana>. *Baltsa aetan urigel anitz izeten ze*// *Urigela bai yaten zire, artu, garbitu, larrua ekendu eta irin piska batean pasatu* (Mez, Per).

urin: iz. gantza, koipea <Grasa, sebo>. *Urin anitz atra ginue zerri ortaik*// *Ogie busti urinean* (Lin). * **urinekoak:** iz. urinean sartzen ziren txerri puskak <Partes del cerdo que se guardaban en grasa para su conservación>. *Urinekoa erraten da baño, urin baño geago badu olioá* (Mez, Per).

- urinezatatu:** ad. urinezatatu, urinarekin gantzutu <Engrasar>. *Urinezatatu biar dugu ongi errueda oyek* (Mez).
- urria, urrie:** iz. urria <Septiembre>. *Urrian iten zire urrisoroak* (Ai, Est, Lin). Sin. agorra.
- urrie:** ik. urria.
- urrikitu:** ad. urrikitu <Apenarse>. *Urrikitu men tzekion*.// *Urrikitia naiz aur orretaz* (Lin)// *Ongi urrikitu zaide eta ongi alaitu naiz* (Mez, Per).
- urrin:** iz. urrina, usaina <Olor>. *Urrin goxua du orrek*.// *Zer dago, urrin gaixtoa?*// *Eta udako ultzi urriña bide guzian* (Mez). Caminok dio egun *urrin on* nagusitu dela, baina lehen *atson* erabiltzen zela eta *urrin* 'kerua, usain txarra' zela. * **il urrin.** iz. il-dakoen usaia <Olor a muerto>. *Il urrine bada eta etxerako bidean beti gauza berai-kin. Nondik sumatu bear zue il urrina?* (Mez, Per). * **minturrrin:** bihotz errea.
- urringoxo:** iz. urrin-goxoa <Colonia>. *Obe da urrin goxoa putze beño* (Mez).
- urrisoro:** iz. urrisoroa <Hierbín, segundo corte que se le da a la hierba>. *Nik Frantzian kusitut soroa moztu, urrisoroa, ta esportan karri ta tzerriei botatzen tzeke ta belar ure yaten zute* (Lin). Sin. soro.
- urritz:** iz. urritza <Avellano>. *Urritze ederrak izeten zire zuen sagoi kasko artan* (Lin).
- urrix:** ik. urrix.
- urrix, urrix:** iz. 1. urrix <Hembra de animales en general>. 2. txekorraren emea <Terñera>. *Sei urrix ta bi txekor dugu estrabillen* (Mez).
- urrun:** adlag. urrun <Lejos>. *Borda balin beze urrun, joañiar zindue oñez* (Lin). // «Urrungo eltzia urrez; allegatu ta lurrez» (Mez, Intza). Itxuraren faltsotasunari egiten dio erreferentzia. // *Urrunera eltzia urrezkoak tun, allegatu ta lurrezkoak!* (Mez, Per) // *Orrek kusi díre urrundik* (Zil) * **urrunexko:** adlag. urrun xamar <Bastante lejos>. *Gure etxea urrunexko dago* (Lin).
- urrupe:** iz. hurrupe, zurrupa <Trago>. *Tori ardo urrupet*.
- urrupe:** ad. hurrupatu <Edariren bat xorta txikitan eta atseginez edan>. *Artzen bauzu edari zerbait, urrupetu erraten da* (Mez).
- urte:** iz. urtea <Año>. *Bedratzi urte tu nesako arrek* (Mez).
- urtebetetze:** iz. urtebetetzea <Cumpleaños, aniversario>. *Orai iten dire gauze franko len etzire iten urtebetetziak eta oyek joaten zire bertze egune pezala* (Mez).
- urtioro:** adond. urtero <Anualmente, todos los años>. *Urtioro tortzen tzen gizon ure* (Mez).
- urtzintze:** iz. urtxintxa <Ardilla>. Sin. bur-tzintze.
- urtuxi, urtuxik:** adond. urtuzik, oinutsik <Descalzo>. *Urtuxik yoaten zire aur oyek*.// *Aur ori ortoxi dabile*.// *Au ere txakurra ortotsik* 'Galtza zarrak nonahi izaten'// *Mezkiritzik izeten ze anitz gurutzedunak; bai eta ere ortoxiak* (Mez, Per).
- urtuxik:** ik. urtuxi.
- urzorri:** iz. urzorria <Camarón> (Erro, Eransk. Azkue).
- usadio, useia:** iz. usadioa, ohitura <Costumbre>. *Usadioa ze emen ori iteko*. // *Emen ezta useia ori iteko*.
- usategi:** iz. usategia <Palomera>. Auritzeko usategietan horrela oihukatzen zuten. *Iparra... usategitara... Pinpirinetara, Pinpirineta, Goitiku-Tállua, Erdiko-Tállua*. (Irib)
- useia:** ik. usadioa.
- usetu:** ad. ohituratu <Acostumbrar>. *Usetuik balin bazaude berarekin iten duzu nauzuna* (Lin).// *Astoak dire temosoak usetzeko*. *Usetuik baigine*. *Tzakurre ezbalinbauzu usetzen zeurorrek...* // *Ardiek zeude usetuik Estadokora, ta zenbait pastu zire Frantziekora ere* (Eu).// *Naiago dut onata kiderra, usetu baineiz, ezik bertze goi*. // *Usetu ze berendua yatera*.// *Erdaras usetue zego*.
- usi, auxi, usu!:** interj. ausi! <Voz para espantar a las gallinas>. *Auxi emendik!*
- usiatu, auxiatu:** ad. ikaratu, izutu, beldurtu <Espantar a las gallinas>. *Olloak aise usiatzen zire* (Mez).
- usin:** iz. arraila, arrailadura <Grieta u hoyo>. *Pareta orrek badu usina* (Mez).
- uskara:** ik. euskera.
- uskera:** ik. euskera.

uskeldun, euskeldun: iz. euskaldun <Vasco, vascoparlante>. *Uskaldune zen nik uste* (Zil).

usmetu, usmotu: ad. usnatu, usain egin <Olfatear>. *Usmetu biar duzu ongi*.

usmoka: adlag. usnaka <Oliendo, olfateando>. *Usmoka dabile errextoa*.

usmotu: ik. usmetu.

uso denbora: iz. uso denbora <Época de paloma>. *Otubria uso denbora da*.

ustegabe: adond. ustekabea <Sin pensarlo>. *Ustegabea sartu ta etzuen ñorek biletiko* (Mez).

ustu: ad. hustu <Descargar>. *Zuen larrañianustu zute trilladora*.

uts: iz. huts <Fallo>. *Lekuik txarrenetan ize-teunzu uts bet, ta andik bazazi* (Lin).

utse: izond. hutsa <Puro, simple, desprovisto de mezclas>. *Abendue, xai uts eta gau uts* (Intza). 'Jaia eta gaua besterik ez dagoela adierazteko'.

utsin: 1. ad. huts egin, galdu <Perder>. *Bidia utsin zue* (Irag).// *Erri ttar batian pasatzen ai ginelaik bidia utsin ta joan gine larrain betera* (Mez) 2. ad. huts egin <Hacer falta en el juego de la pelota>. *Uts in du pilotari arrek*. 3. iz. hanka sartzea, akatsa, huts egin <Fallo, defecto>. *Guizonac zautcen tutelaic beren utsinec* (Erro).

utzi: ad. utzi <Dejar>. *Bi aldiz autobusera igenik gerrara jateko utzitzen zireten* (Mez).

usu: izond. usu <Espeso, cerrado>. *Baze ireztorri bat usu* (Mez).// *Batzuetan ezpel uxuzegoen tokien artizela erraten gindekon* (Mez). Mezkirizko esapideak dira hurrengo hauek: «*Elurra ari du? Bai, usu ta larri*»// «*Izarrak argal badira, biramenean eguraldi ona; usu badira, euria*» (Intza).

usuala: iz. usuela, pattarra. <Aguardiente inferior obtenido de residuos de la uva>. *Gizonek alorrera joatean usuala edo pattarra edaten zute*.// *Usuala izigarri fierra zen, ogi puxka artu ta usuala edaten zute, ori zen beren arrankia* (Mez, Per).

uxkur, kuzkur: izond. uzkurra, kuzkurra, ixilla, berekoa <Acoquinarse, atemorizarse>. *Uxkurtuik dabile neska goi* (Lin).

uxkurtu: ad. kuxkurtu, uzkurtu, umildu. <Humillar, acoquinarse>. *Ongi uxkurretuik yoaten zire oyek*.// *Uzkurtue eoten al da bat otzak ero ola, otzak biltzen ttu zañak* (Lin).

uxo: iz. usoa <Paloma>. *Uxuak pasten dira emendik goiti*.

uxu: 1. ik. usi. 2. ik. usu.

uztei: iz. uztaia <Collar hecho de madera de avellano para los animales>. *Uzteak iten zire etxe ontan*.

uzterri: ik. buzterri (Mez).

X

- xabar:** ik. zabar.
- xabartu:** ad. zabartu <Hacerse el remolón, descuidarse>. *Xabartu dire anitz aur goyek* (Mez).
- xagon:** iz. xagona, xaboia <Xaboia>. *Orduen ezbazindue untetzen gurdien gurpilak xagonakin iten tuzte arimeleko ziruke, ta beldur izeten zute bixteko. Ez duk kusten obligetzen zela?* (Lin) // *Karro itsu ayek biar tzindue xagonaikin untetu, bertsenas bizten zire* (Lin).
- xa(g)onada:** iz. lixiba <Colada>. *Ta xaonada ta lixue eitera joan bear ginuen itúrrire* (Eu).
- xagonatu:** ad. xaboia eman <Enjabonar>. *Bizi delaik beztitzen den bezala, bala ongi xagonatu eta ur auserkikin ongi garbitu ondoan* (Mez, Per).
- xaguxar, saguxar:** iz. gainarea <Murciélago>. *Xaguxarrak bazire* (Eu).
- xaldi:** iz. zaldia <Potrico>. *Bioka ta xaldie erosi tugu guk*. Sin. bioka.
- xai:** ik. yai.
- xalma:** iz. txalma, zamariei gainean paratzen zaien tresna arina <Montura>. *Xalma berrie erosi zute oyek*.
- xalo:** izond. jatorra <Majo, afectuoso>. *Oso gizon xaloa da* (Irag) // *Gizonik xaloena ze ori*.
- xaloki-xaloki:** adond. poliki <Suavemente>. *Aziendandako gauzaik onena da xaloki mintzatzea* (Mez, Per) // *Xaloki-xaloki aise da artu eta lotu etxe bakotxak oitura duen tokian* (Mez, Per).
- xamur:** izond. xamur, haserre <Enfadado>. *Ze, xamur?* (Mez).
- xamurrezi:** ad. xamur erazi, haserre erazi <Hacer enfadar>. *Txakur axatzailea da xamurrezi iten duena* (Lin).
- xamurtu:** ad. haserretu, samurtu <Enfadarse>. *Gure aurre xamurtu de.* // *Xamurtu zire ta bi aldera banatu zire mutilek* (Mez).
- Xan Mark:** iz. <San Marcos>. *Xan Mark; balin ba'uk, emak!* (Est. Intza).
- xango:** iz. zangoa <Pie>. <<Xango mangolo/gure urra nongo? Ona bada etxeko/gaiztoa bada, kanpoko/ Purrun, purrun, aitandako>> Haur kanta da.
- xango-makur:** izond. zango-makur <Luxación> (Erro, Azk. Eransk). *Pello xango-makur dabil* (Mez).
- xapa, txapa:** interj. xapa! txapa! <Grito a los perros para que azucen a las ovejas>. *Xapa or!*
- xapi:** interj. xapi <Expresión utilizada para asustar a los gatos>. *Xapi emendik!*
- xarmanki:** adlag. ederki <Estupendamente>. *Xarmanki ai dire ikesten* (Mez) // *Emen lannian aitu dire ta xarmanki entendatzen nitzte ayekin* (Lin) // *Beak xarmanki dauzkite estrabilian* (Lin).
- xarmanta:** izond. ederra, polita <Bonito/-a, hermoso/-a, majo/-a>. *Emen yantzari xarmanta zire e!* *Bat baze atratzen al den maztekik xarmantena.* // *A ze aratxe xarmanta in ze!* (Lin).
- xarpa:** iz. ardiak umedun ez gelditzeko jartzen zaien oihaltxoia <Trapo que se pone a las ovejas para que no se queden preñadas en tiempo de celo>. *Xarpa paratu*.
- xarpatu:** ik. xerpatu.
- xartaxa:** iz. xartaxa <Trapo con que se les tapa los ojos a las ovejas para que no se pongan en celo>. *Xartaxa paratzen zen begietan, ardiak etzutelaiak nai ernari para zeizten begiak estaltzen ziote trapu batekin* (Lin).

xaskitto: iz. saskittoa <Cesta con velas que se llevaba a la iglesia>. *Xaskittoat ematen zen elizera* (Mez).

xato: ik. zato.

xau: 1. ad. xahutu, bukatu <Acabarse>. *Xau dire Uritzen karakolen biltzeko* (Est. Intza)
2. ad. xahutu <Limpio, aseado>. (Est. Azkue).

xauregi: iz. jauregia <Casa señorial, palacio>. Erroko toponimoa. *Xauregiko soroetan zauden*.

xautu: ad. xahutu <Limpiar, asear>. *Xautu tut bazter guziek*.

xaxari, xixala: iz. xaxaria, pilota partidetan tantoak kontatzen dituenak <Chazador, el que lleva en cuenta los tantos en el juego de la pelota>. *Pilotari zarra xaxari on* (Intza, Mez). // *Xixalak kontatzen tu tantoak* (Lin). // *Olako yokuetan denetan deitzen ze, kalban ere aitzzen zire*.

xe: izond. xehea <Menudo/-a, pequeño/-a>. *Ardiek ortza balin bedu xea obeki erosiko izute bai. Ardiek ortza luzia balin bedu lau urtetako o bortz urtetako asten da galtzen, orduen ardiek balinbaitu iten zayo animeleko utse or... ta arrek in eztu arpatzen yana nai duen bezala. Ardiek bear du ongi iteko ortza xea, igual amalau urtez aguantatuko dizu* (Lin).

xeatu: ad. xehatu <Desmenuzar, picar>. *Anbulua aizkorekin xeatu te egosi iten ze* (Lin).

xei: ik. yai.

xela: iz. gela <Cuarto ciego en la parte baja de las casas para guardar patatas y enseres>. *Etxeko xelatik karri zitue patatak* (Mez).

xenda: iz. senda <Senda pequeña>. *Gero ugelden saetsetik xenda bat baze Amenaxilora joateko* (Lin).

xendarme: iz. polizia (<fr. gendarme>) <Policía francesa>. *Xendarmeak an iltzen tzire*.

xende: ik. yende.

xerpatu, xarpatu: ad. zerpatu. Ardiei araldian ernari ez gelditzeko oihala jartzea <Operación que consistía en poner un trapo para impedir que las ovejas queden preñadas en tiempo de celo>. *Orduen biortxe-koak iten zire xarpatu, patzen zekote trapuet ez gelditzeko ernari* (Mez). // *Ardiek xerpatu tugu goizian* (Lin).

xerradatu, zerradatu: ad. zerratu, zerraz ebaiki <Aserrar, cortar en ruedas>. *Solomua ongi xerradatu*. 2. <Cortar más finas las leñas>. *Ongi xerradatu biar tugu belar goyek // Gero xerradatzan da xoko eta bazter guziak eta ongi idortiak direlaik abar guzien gañean paratzen dire* (Lin).

xertatu: ad. txertatu <Vacunar>. *Ardi xertatzen egon nauk* (Irag).

xiame: iz. xiame <Comida formada por el garganchón y los altzarres>. *Xiameak yaten zire garai artan* (Lin).

xiaurri: iz. (Bot) andura, zihaurria <Plantas que daban frutos bajo tierra parecidos a los ajos, sacaban flores blancas y eran comestibles. Azk. yezgo>. *Bazire... bertzeatzuk... xiaurri erraten zekote* (Mez).

xigortu: ad. xigortu, zerbaiz sutan dagoela erre gabe gorritu <Tostar>. *Ogie xigortzeko paratzen ginue plantzan* (Lin).

xiletu: ik. ziletu.

xilko: ik. txilko.

xilo: iz. zuloa <Agujero>. *Xilo artan sartu da katue* (Mez).

xin: ik. yoantxin.

xingili: iz. xingili <Juego con los niños-as pequeños-as consistente en moverles los pies alternativamente a la vez que se les cantaba una canción>. *Xingili-txongolo/ gure aurra nongo/ ona bada etxeko/ gaiztoa bada/ turrun-turrin aitaindako* (Mez).

xinjuenpaxa: iz. yinkuen paxa.

xixala: ik. xaxaria.

xo: ik. ixo!

xoratu: ad. txoratu <Marear, enloquecer, perder la cabeza>. *Xoratu in nitze bai kutsue, etxera iritxian* (Mez).

xorratu: ik. yorratu.

xorta: iz. xorta <Líquido en poca cantidad>. *Esne xorta batekin artu nue kafia* (Mez). // *Barua hausteko hartzen zute anise xortat galleta batekin* (Mez, Per).

xueldo: ik. sueldo.

xukatu: ad. xukatu, lehortu <Secar>. *Beñere beguiac eticeizquiola chucacen* (Erro).

xunbil: iz. <Tajo>. (Erro, Azk. Eransk).

xunke: iz. arbia <Nabo>. *Lenago bazire sago-yétan ta izeten tzire, xunkek erraten tzakotenak, eta atratzen tzuzte lurretik burúe yateko* (Lin).

xuri, ixuri: ad. isuri <Derramar>. *Xurtzen ari de.*

xurialde: iz. arropa zurialde <Montón de ropa blanca>. *Nik arropa xurialde bat erosi nuen* (Lin).

xurki: ik. zurki.

xurtu: ad. ixuritu <Derramar>. *Xurtzen ari de ure* (Lin).

xuxen-xuxen: izond. zuzen-zuzen <Directamente>. *Biramonian xuxen-xuxen joañiar ginuen lanera* (Lin).

Y

- yago:** zenb. gehiago <Más>. *Edan zazu pixkat yago (Lin)// Biar bazue su yago o gutiago graduatzen zinue (Mez)*. Sin. geago.
- yagoenik:** zenb. gehienik <Principalmente, sobre todo>. *Ezpelezko kuxetak ematen ginuz yagoenik Geronara// Ni yagoenik enaiz yoain// Ta emendi kanpo errietan lenago Lintzuañen iten ze uskera yagoenik ballean, ta orai eztute iten batre (Lin)*.
- yagoko, geyagoko:** zenb. gehiagoko <Más>. *Emen ezta yagoko gizonik (Lin)// Eztugu izen yagoko laneik// Ordutik altzine eztut yagokoik erosi gisa ortakoik (Mez)*. // *Emen ezta geyagoko euskaldunik (Lin)* // *Nik eztut yaoko eskolaik izen (Inbu)*.
- yagozi, yagozik:** adlag. esate baterako <Por ejemplo>. *Baboxakin aziendak iten dira anditu, beak eta ori; orai idortie... yagozik alfalfa idorra da gauzeik obenetik// Por ejemplo... yagozik Eugiko Urbano ure*. // *Mediku ebek orai... yagozik Erroko au... (Mez)*.
- yagozik:** ik. yagozi.
- yaguen-yaguena:** zenb. gehien gehiena <Principalmente, sobre todo>. *Yaguen-yaguena aurrek izeten zire (Mez)// Yaguen yaguéna bídia, lenágo zen bídia, ni oróitzen naiz nola in zutte karretéra (Zil)*.
- yai, jai, xai, xei:** iz. jaiá <Día de fiesta, festividad>. *Igendetik kanpo dauden egunak: gaur yai duk, bier yai duk (Lin) // Astea pastute baita igéndia, jaya orréi, jaya. (Lin)// Julia. bier xei (Erro)// Xai atsalde batez// Xaetan orrata joateko denboran, iten zuten festa etxian familieik, etzute gastatzen yausere nion (Lin). Lenago bizi iten giñen, pues, xaiak ta astegunak dena lanian (Eu) // Abendue, xai huts eta gau huts ‘Abendua, jai anitz eta gau luzeak’ (Mez, Intza)*.
- yaitzi, yaitsi:** ad. jeitzi, zenbait abereren errapetik esnea erauzi <Ordeñar>. *Yaitzi nere amak iten zitue (Lin)// Lenago yaisteko kaiku oyek denak zurezkoak zire (Mez)*.
- yaizteko leku:** iz. ardiak jeizteko lekua <Sala de ordeño>. *Yaizteko lekue ona ginue guk. Ik. deizteko lekue*.
- yaki:** iz. jakia <Comida en general>. *Otorduetako salda eta yakie ere bai (Mez, Per)*.
- yakin:** ad. jakin <Saber>. *Etzue yakin nor ze (Mez)*.
- yakinai:** izond. ikusnahia <Curioso> *eta cer eguin zuen Evac?, andrearena, beti bezala curiosac eta iaquin naiac (Erro)*.
- yakinsun:** iz. jakintsua <Sabio/-a>. *Gende batzuc ain iaquinsunac (Erro)*.
- yakintasun:** iz. jakintasuna <Sabiduría> *Ceinetan eracuxi baicion munduari bere iaquintasuna eta bere poderea (Erro)*.
- yantza:** ik. dantza.
- yantza leku:** ik. dantza leku.
- yantzale:** iz. janzalea <Comedor/-a, goloso/-a>. *Mutiko goi yantzale txarra da// Apetitu ona du yantzale andie baite (Mez)*.
- yantzari:** ik. dantzari.
- yantzatu:** ik. dantzatu.
- yarduki:** ad. jarduki <Hablar> *Gauze oetaik yardukitzen ginue (Mez, Erroib, Est)*. // *Batzurek sobera yardukitzen dute ta bertzeatzurek biar dutena yardukitzeko eztute fundamentuik (Lin)// Yardukitzen dut, nik aise (Ilur)// Ene adinean ia Iruñaraño erabiltze ze: Lintzoainen, Erron, Urrozen, Zubirin, Eugin yardukitzen ze euskeraz, Aezko aldean emen baño yago (Mez)*.

- *yardukien:** adlag. solasean, jardukian <Hablando> *Emen oetaik ari ginen yardukien.*// *Yardukien ai zen* (Mez).
- yardulari:** iz. jardularia <Hablador>. *Mazteki yardularien ele ederrez ez fie* (Intza. Est). 'Emakume berritsuen hitz ederrez ez fia'.
- yari:** ad. jario <Manar>. *Orren eltziai esnia yariten ez* (Intza).
- yarraulki:** iz. aulkia, eseritzeko tokia <Asiento>. *Yarraulkie paratu zue* (Mez).
- yarri:** ad. jarri, eseri <Sentarse>. *Yarri zaite emen* (Lin)// *Ortxe yarri nitze ta erran nue, orai enaiz orrata ta arata joain, orai gelditiardit emen* (Lin).
- yasi:** ad. iasi, jasan <Aguantar>. (I. C.)
- yastatu:** ad. dastatu <Probar>. *Yastatu ta dena iretsi zue* (Lin)// *Erematen diote gibel puxket eta bertze txinger puxke bat yastatzeko denek aien txerri iltzetik* (Mez, Per).
- yateko:** iz. jatekoa <Comida>. *Etxetik eman nue yatekoa zazpi apezendako* (Mez).
- yatza:** iz. isatsa <Escoba>. *Yatsa karri ta garbitu biar dut estrabile* (Auz, Mez).
- yaus:** ik. deus.
- yautsi:** ad. jautsi <Bajar>. *Yautsi eskale oyeek.*// *Gipuzkoan izen ginelaik dozenat Debara yausten gine* (Mez) // *Ta gero karreterara yausten ginen* (Eu).
- yauzi:** iz. jauzi <Salto>. *Igual iten du yauzie zuk baño altzinego* (Lin).
- yauzike:** adlag. jauzika <Saltando>. *Lenago mandokoak ere ezten nitue nik, elurre iten zuelaik gañera ien ta or yauzike* (Lin).
- yauzkatu, yauzketu:** ad. jauzi egin <Saltar>. *Badire larrañak pareta au baño anitzez gorago dutenak yauzketu naizena ni eta kazkarratuik* (Lin)// *Ni leotik yauzkatzen nitze* (Lin)// *Yauzkatzen tzire zaldiek* (Lin).
- yauzketu:** ik. yauzkatu.
- yayo, jayo:** ad. jaio <Nacer>. *Balderron yayo erraten da, ta Iragin berriz, sortu* (Irag). // *Berce bat jaio cen mundu guciaren erredimizalea eman duena* (Erro).
- yazteko toki, yeiztegi:** iz. jeizteko tokia <Sitio para ordeñar en la chabola>. *Yeiztegi polite zagon txabola artan* (Auz).
- yelostu:** ad. jelostu <Celoso>. *Aurrekin berdin yelosten al da* (Mez).
- yendaki, yendeki:** iz. jendakia, ahaidea <Paciente>. *Gure yendakiek bizi zire oso urruti* (Lin).
- yende, jende, xende:** 1. izond. jendea, jatorra <Persona, afable y maja>. *Nexka ori arrun plantakoa da, arrun jendea.* // *Emen Frantzieko alde ortan ola yende basoindako, ori ezpaituk arras yendia, ori basa baituk. Martin ze yendia den!* 2. iz. jendea, pertsona <Persona, como sust. contable> *Nik zautu ittut egun ta emezortzi yende. Tortzen balinbeda yende bat...* 3. iz. jendea <Gente>. *Jende anitz bizi de orai Iruñen.* Pluralean erabilia: *Nornaiec ezautuco du bada nere gende onac* (Erro). *Bertze xende bat tortzen tzire Burletatik Maddalena eta sartzeko Iruñen, portal...* *Frantzi, Frantzieko portalia, portaletik* (Ilur). 4. Como segundo miembro de compuesto, referido a animales. ***biorjende:** caballar <Yeguas en general>. *Biorjendei karretera bazterreko belarra, errautse baitu anitz gustatzen zaikote.* (Lin).
- yendeketa:** iz. jendetza, jendeketa <Gentío>. *Pentsa ze yendeketa izeñiar tzuen* (Lin). *Ori izen da etxe bat beti arimaleko yendeketa sartu duena* (Lin). // *Lenago Luzeiden animeleko yendeketa zegon* (Lin).
- yendeki:** ik. yendeki.
- yin:** ad. etorri <Venir> «*Etzite yin lan egunez, zato igande arratsaldez*» (Azkuek bildua, gaur gutxi erabilia).
- yinestatu:** ik. sinestatu.
- yineste:** iz. sinistea <Creencia>. *Yineste ortan zeude ayek* (Mez).
- yinestu:** ad. sinistu <Creer>. *Yendia egoin ze yinestuik bazka egosik bazuela balore yago* (Lin).
- yinko, jinko, jainko:** iz. Jangoikoa <Dios>. *Yinkoa taki zenbat lan in duen emakume arek* (Lin). *Nik sinestutzen dut Yinkuan* (Lin) // *Yinkoa taki nola ibili zen* (Mez) // *Ongi dabillena Jainkoak laguntzen du* (Mez, Intza)// *Jinkoak daki bakarrik zer kostazen zaiden etxetik ateratzia* (Mez, Per).// *Emen biziko naiz ta emen ere, Jinkoak nai badu, ni bezela, ilko naiz ere* (Mez).
- yinkuen paxa, xinkuen paxa:** iz. ortzadarra, jainkoan paxa <Lit. faja de Dios, arco

- iris>. Yinkuen paxa kusi dugu (Eu).// Xinkuenpaxa polite atratzen ze egurie ondoan (Mez).*
- yo:** ad. jo <Pegar>. *Yo zue emen mallueki.*
- yoaldun:** iz. joalduna <Oveja con cencerro>. *Ardi yoaldune ze, bere azuri artxoaikein (Mez).*
- yoale, yuale, goale, fale, oyale:** iz. joalea <Cencerro>. *Klaxka ta yoalia erraten dugu emen (Mez, Lin, Est)// Guk jualeak erraten dugu eta aitu izen dut lenago jualeak jo zituztela an edo emen (Mez, Per). Oyal ederrak erosi tugu guk (Ger)// Bai badira jualeak eta ardi bakotzak erematen du berea (Mez, Per)// Bei orren falia galdu de (Irag)// Goale ederrak erematen zituzte ardiek (Eu).*
- yoale mie:** iz. joale mihia <Badajo>. *Yoale miengatik zauntzen nitue nik gure ardiek (Lin).*
- yoan, joan, goan:** ad. 1. joan <Ir>. 2. <Caer bien, parecer>. *Iruritako neskatxei etzagozte ongi juan zu emengo mutil batekin ezkontzea. (Mez, Lin, Zil). * zazi, zoazi: zoaz <Vas>. Zazi emendik fite. // Nora zazi? // *zoazi: Erran tzozute apostoluei (Erro). *zazi ze: zoaz zein!, <Vete a saber!> Zazi ze mile duro gastatuten bider o iru epokaz!// Zazi ze kotxe ederra erosi duen orrek!// Zazi ze puske ormigonez ini tauden ugeldian.// Aixtian aitu dut Balentzien zazi ze millonak artzen tzuten erletaik (Mez).// Ni e nintzen aunitz joan eskolara (Eu)// Ameriketara goan tzien batzuk, bertze batzuk lanak arpatu zuzten (Irag)// Danonera eo eztaikit nora goan tzen (Irag).*
- yoantxin, joantxin:** iz. joan-xin <Viaje rápido de ida y vuelta como el que se hacía a Pamplona para transportar el carbón>. *Joantxin... nik uste dela ola argiko joaten ziren Irúñera joaten ziren emendik ematen zuten ikétza (Zil).*
- yokaldi:** iz. jokaldia <Jugada>. *In dik yokaldi bat ona.*
- yokatu:** ad. jokatu <Jugar>. *Sosa yokatzen zuten ayek nola egoin zire partide artan (Mez).*
- yoku:** iz. jokua <Juego>. *Emen bertze yokuat baze, ola... (Mez).*
- yolas:** iz. 1. jolasa <Conversación>. *Ta ola zeudelaik, yolas oetan, torri ze Iñaut. (Lin) // Etzakiten oyek yolasik in (Mez). 2. juego <Jolasa>. Ola erraten tzen yolas batendako.// Txintxarroa ze bertze yolas bat.*
- yori:** izond. jori, ugari. <Abundante>. *Yori yoria dugu belarra (Azkue, Est).*
- yorra:** iz. jorra, jorratu <Escarda>. *Banae patata yorrara (Mez).*
- yorrail:** ik. jorrail.
- yorratu, xorratu:** ad. jorratu <Escardar>. *Yorratzeko eztu inporta altzurrek ze tamaña duen. *yorran: adlag. jorran <Escardando>. Emen ari naiz yorran (Mez)// Ta artoyórran ta patatayórran ta patata atratzen ta...artoa biltzen ta dénetaik (Eu). Patatak erein eta xorratzea andre lana ze (Mez, Sar).*
- yostaketa:** iz. jolasa <Jugando>. *Lenago aurrek yostaketan aitzen zire (Lin).*
- yostaketan:** adlag. jostaketan <Jugando>. *Aurrek yostaketan ari zire egun guzian.*
- yostakin:** izond. jostakina, jostalaria. <Bromista, que le gusta jugar>. *Gizon goi yostakine da (Lin).*
- yostatu:** ad. jolastu <Jugar>. *Yostetan ari zire oyek (Mez).// Elkarrekin joaten ginen ta yostatu ere amaiketan elkar iten ginuen, oyek ere badakite euskera aunitz (Eu)// Ez dire tokiak yostatzeko inguru ebetan ertean (Mez).*
- yostorraz:** iz. josteko-orratza <Aguja de coser>. *Jostorratzaikin yosten zue amak (Mez).*
- yuale:** ik. yoale.
- yunkadi:** iz. junkadia <Juncal>. *Junkadi andiak izeten zire an (Est).*
- yustu-yustua:** adond. justu-justu <Justamente>. *Bi aur izan zuzte yustu-yustua (Lin).*

Z

zaazporratu: ik. zarboratu.

zabar, xabar: izond. zabarra, baldarra <Desgarbado, descuidado>. *Zabarra da gizon bat ele anitz maten duena ta eztena muitzen, eztu sekulen tenoreik etxera joateko te ori* (Lin).

zabor: iz. zaborra <Suciedad, escombros, residuo>. *Zabor andiek iten zire inguru oetan* (Mez).

zae: ik. zare.

zaflada: ik. txapada.

zafra: iz. zafra, zafla, matelakoa <Patada>. *Man zire zafrat* (Lin).

zagi: iz. 1. zahagia, ardoa gordetzeko ontzia <Odre para llevar el vino>. *Zagie ze ardoa emateko, bazekie bai, Mezkirizko Buruzurik, arrek erematen zue mugera ardua. Zagiek zire ardi ero aunts larruekin inik* (Lin).// *Zágiek, lenago bazire zágiek ardoa irukitzeko, larruekin inik zágiek, animele batena baña eztaikit ze animele zen* (Lin) 2. zahia; ale-azal xehatua <Salvado>. *Zagie zue bai guk yaten ginue ogi beltzak* (Mez).

zai: iz. 1. zahia, ale-azal xehatua <Salvado>. *Zaye anitz botatzen gineko zerriei* (Lin). 2. izond. zail <Duro, correoso, arisco>. *Gizon goi zaye da; arboleari ere zai erraten altzayo* (Mez).

zail: izond. zaila <Correoso, fibroso, duro>. *Zume xurie arrun zalla da, ta ibiltzen tzen mantxaderak iteko* (Lin).

zain: iz. zaina <Raíz>. *Zazi ze zañak zitue arbole orrek* (Mez)// *Anbulua atraiar ziñue zañetaik, gero abretan kartzeko sartzen tziñue zakuen ta karri larrañan* (Lin).

zainzuri: iz. zainzuria <Alimoche, buitrea>. *Badire buitreak bezela batzuk, oyek bezain*

andiek, ayei erraten diote emen zainzuriek (Lin).// *Zainzuri:* buitrea (Mez, EAEL)

zakar: izond. zakarra <Torpe, zafio>. *Arrun zakarra da nexka ori* (Mez).

zakarkeria: iz. tzakarkeria, zakarkeria <Zafiedad>. *A ze tzakarkeri in duen* (Mez).

zakarratu: ad. zakarratu <Totalmente estropeado, viejo>. *Etxe oyek daude zakarratuik, ta zuk bixten duzu sue ta erretzen da dena, in tzen bezala orgo etxe oi* (Lin).

zakarrera: iz. zakarrera, zabarrera <Torpeza, rudeza, fealdad>. *Zakarrerie andiek iten zuzte aur goyek* (Mez).

zaku: iz. zakua <Saco>. *Zakue petatxuen alde 'Lapurra, lapurraren alde' (Intza)*// *A oi bai, uzten bazinoten zákue, zákue dena yentsiko zuten* (Eu).

zakuto: iz. zakutoa, sakutxoa <Alforja, saquito>. *Zakutoa atzendu zaide bordalean* (Lin).

zalapartaka: adlag. 1. zalapartaka, oihuka <Haciendo ruido, moviéndose violentamente>. *Aitu gine zalapartaka yantzan. // Bestetan akordionisten aitzinian zalapartaka yantzan asten tze*// 2. oihuka <Alborotar>. *Oyuz zalapartaka asi gine. // Zalapartaka euria ai zuen // Igual aza plater bat yan eta beren pobrezan gañian zalapartaka irriz asten zire, ta orai yateunzu manjareak ta eztuzu gogoik yaus iteko* (Lin).

zaldare: iz. zaldarea, pensua <Pienso>. *Gure biorrak zaldaria erki yaten du* (Mez).

zaldi: iz. zaldia <Caballo>. *Buelta man ta zaldiek gibelera // Ábria eman bear zuten zaldíre* (Zil).

- zaldi paradakoa:** iz. hazitarako zaldia <Caballo semental>. *Lintzoaingo Martxantxenian zute zaldi paradakoa* (Lin).
- zaldikotxe:** iz. zaldiak eramaten zuen gurdia <Coche de caballos>. *Etorzte zire Iruñara zaldikotxe batzuk dena soñuz beteak, kaxkabile eta txintzez beteak* (Mez, Per).
- zali:** iz. zalia <Cazo>. *Ori eltze anitzetako zalie da*. 'Behar ez lukeen gauzetan sartzen da' (Intza, Mez).
- zalke:** iz. zalkea <Veza>. *Zalkia ere erekitzen ginue gure etxian* (Mez).
- zalui, zauli:** izond. zalui, laster, agudo <Ágil, rápido>. *Austen bada zalui konpontzen da*// *Mugi ai zalui* (Irag)// *Oso zauli dabile gizon goi* (Lin)// *Zalui inen da egune* (Ilur).
- zamakatu:** ik. zamatu.
- zamatu, zamakatu:** ad. zanpatu <Aplastar>. *Gure agoztegien zamatzen ginue ongi belarra* (Lin).
- zamuke:** iz. behor azienden gainean paratzen zen oihalki biguna, espartuz edo artilez betetakoa, gero gainean basta jartzeko <Albarda donde se depositaban los fajos>. *Lenago zamuke kartzen ginue belarra* (Mez)// *Zamuke da basteko abereindako* (Lin).
- zambaluzka:** iz. zabua, ziboa <Columpio>. *Etxeko estrabilian zambaluzka ederra paratzen ginue* (Mez). Sin. zimbili-zanbala.
- zangaluze:** iz. hanka luzea <Persona de piernas largas>. *Ai urde zangaluze!* (Mez).
- zango:** iz. zangoa, bereziki gizakiarena, oina <Pie>. *Bota baze zangoz... eztakit* (Lin)// *A ze zango txikiak tuen*// *Nik iruki nue tobillotik autsik zangoa, mando batekin lasterka nindeelaik*// 'Baniz, non gogo, han zango' (Intza).
- zangoaundi:** izond. hanka handia <Persona de pies grandes>. *Ara ze zangoaundie den goi!*
- zangolepo:** iz. zangolepoa <Espinilla, tibia>. *Zangolepoan artu dut mine* (Lin).
- zangomakur:** izond. zango makurra, oin makurra <Patizambo/-a>. *A zu, zangomakur!*
- zangome:** izond. zangomehea <Persona de piernas delgadas>. *Ni ala izeteko, zangome naiz* (Lin).
- zangozola:** iz. zangozola, oinzola <Suela del pie>. *Erakutsiko dizute non biauzun zangozola busti, sartzeko estrabilian* (Mez).
- zanpaka:** adlag. zanpaka, kolpeka <Onomatopeya de caer con fuerza de arriba a abajo, o de pegar golpes>. *Arrunt ai duk elurre zanpaka* (Mez).
- zanpar:** iz. zanparra <Catarro fuerte>. *A ze zanparra artu duen!* (Lin).
- zanpatu:** ad. zanpatu, astindu <Golpear>. *Ile goi ongi zanpatu bear tzen* (Lin).
- zapaburu:** iz. zapo burua <Renacuajo>. *Zapaburu anitz Ligeztan*. Sin. Kapon.
- zapata:** iz. zapata <Viga solera, madero asentado de plano sobre fábrica para que en él descansen o se ensamblen otros horizontales, inclinados o verticales> (Est. Huarte). Sin. Karrera. *Zapata ederrak etxe orrek*.
- zapaterorratz:** iz. zapatero-orratzak <Zapatero-orratzak>. *Zapatak yosteko erabiltzen ziren orratz andi betzu, zapaterorratza* (Lin).
- zapatu:** ad. zanpatu <Pisar, aplastar>. *Biar ziñuzelaik gaztañak iten tzinue zapatu, ta orduen atratzen zire* (Mez)// *Zapatzen den goi da zangozola* (Lin).
- zape:** iz. zapea <Juego que consistía en colocar monedas, cada jugador ponía una, y con otra moneda se tiraba hacia el montón. El que conseguía que se acercara más, tenía la vez la siguiente ronda. (Mez, Lin)>. *Lenago bazire yoko batzuk, «al tzape» erraten gineko, paratzen zinuze, balin bazire sei lagun, sei sos elkarren gañan, ta botatzen zindue bisosekoa emendik, zeñek urbilego uzten zuen sosen ondora ure ze lenbixikoa kolpetzeko* (Mez).
- zapeta:** iz. 1. zapata <Zapato>. *Zapetak tortzen zaizkire zabal, pizke bat zabal* (Mez)// *Igendetan zapetak* (Mez, Per). 2. zapata <Umbral, peldaño ante el portal> (Huarte).
- zapin, tzapin:** iz. galtzerdia <Calcetines gordos que hacían los pastores, especie de polainas>. *Tzapin beroak zire oyek*. (Mez). Sin. eskarpinek.
- zapo:** iz. apoa <Sapo>. *Putzu oyetan zapo anitz atratzen zire* (Mez).
- zapukatu:** ad. zapaldu, zapukatu <Aplastar>. *Zapukatu biar duzire ongi belar ori* (Lin).

- zar:** izond. 1. gaiztoa, txarra <Malo>. *Serpiente zar gaisstoari burua austera.* (Erro). 2. txarra <Viejo>. *Etxe ori gorki zarra da.* ***zartzera:** zahartzera <Al envejecer>. *Zartzera bere tokira.*
- zaragata:** iz. zarata, nahasmena <Ruido, follón>. *A ze zaragata in zute mutiko goyek!*
- zaraka:** iz. zaraka, bago meharra <Haya delgada, bosque formado por árboles bajos y matorral. Se marcan generalmente unas cuantas para el lote de una familia cada año>. *Zaraka atratzen da o bien arboletara ondotik o kendu arbolia ta berriz betetzen da plantaz. Oe tire zarakak, ortik formatzen da oyania gero* (Mez).
- zaranda:** iz. zaranda, lurra berdintzeko pasatzen zen zura <Madera con hierros que se pasaba para igualar la tierra>. *Zaranda oyek pastu biar dire* (Mez).
- zarandaja:** iz. nahasmena <Lfo, jaleo>. *Ixo zarandaja goyekin!*
- zarata:** iz. zarata <Ruido>. *Zarata anitz emen* (Lin).
- zaratrako:** iz. 1. zaratrako, ihauterietako mozorroa <Disfraz de hombre con una cabeza grande>. *Muzizarko zaratrako, quitate ese trapo oihukatzen zuten Mezkirizko haurrek ihauterietan.* 2. itxura txarreko pertsona <Persona de mal aspecto>. *Arrun zaratrako zagon.*
- zarboratu, zaazporratu:** ad. zahartu <Aviejar, avejentar>. *Ta pobreak beti pobreak ta zarboratuik, desinik lanian aituz* (Lin).// ...ta ez neikela ibili, anka ebek ez-tirete seitzen, zaarporraturik nago (Lin).
- zare:** iz. saskia, zarea <Cesta>. *Zária ibiltzen ginue beti.*// *Karri zare bat sagar.* Sin. zae.
- zarkume:** iz. zahar-ume <Adindu ondoren haurdun gelditzen diren andreak> *Çarcume* (1644), *Zarcumerena* (1726) da Ardaizko etxe-izena.
- zarmant:** ik. xarmanta.
- zarpa:** iz. zarpa. zarta <Mano grande y fea>. *Ara ze zarpak tuen orrek!*
- zarrakamalda:** iz. zarrakamalda <Marrazo. Gancho para quitar matas de los ribazos>. *Zarrakamaldaikin kendu biar dire belar oyek.*
- zarrantza:** iz. zarrantza < Cepillo para limpiar las vacas y las yeguas>. *Zarrantzekin garbitzen ginuze beyak* (Lin).
- zarre:** iz. zikinkeria <Suciedad>. *A ze zarría zuen orrek!*
- zarrerria:** iz. zaharrerria, zahartasuna <La vejez con sus achaques>. *Zarrerria beti txarra da.*
- zarri:** iz. ezarri, jarri <Ezarri>. *Kokoriko zarri de* (Mez).
- zarta, zartako:** iz. zartako <Sopapo, tortazo>. *Man zizkire bidian bi zarta.*// *Main zizu zartat arek bai.* // *Ematen al zizun zartat igortzen zizuna arata* 'Eman ahal zizun zartako bat igortzen zintuena hara' (Lin). *Main dizut zartakoat* (Zil) Sin. zarta.
- zartako:** ik. zarta.
- zartatu:** ad. kareberritu <Revocar, enlucir> (Egoz). *Etxe guzie zartatu zute* (Huarte).
- zartegi, zarterria:** iz. zartagia <Sartén>. *Zartegia garbitu biar dire ongi.*// *Zartagie eskutik dauke.* 'Bere eskuko da. Bera da agintaria' (Mez, Intza). // *Zarterrien inte... ze, ez tute goxuak izein, zozkúmeak?* (Lin).
- zarterri:** ik. zartegi.
- zarzutu:** iz. zahartzaroa <Vejez, tercera edad>. *Aurzutue ta zarzutue, beti aur-kontue* (Intza. Est).
- zata:** iz. zata, abarka <Abarca muy tosca, de goma>. *Atari artan beti izeten zire zatak* (Mez).
- zato, xato:** 1. ad. zatoz! <Ven!>, *Xato onata!* 2. iz. zahatoa <Bota de vino>. *Obenian zatotik brokala kendu te edaten tzizu ardoa, gero tortzen ze etxera ta asalde guzian ala erailtzen ze* (Mez).
- zaude:** ad. itxoin!, egon! <¡Espera!>. *Zaude ixten pat!*
- zauli:** ik. zalui.
- zaun izan:** ad. nabaritu <Notarse>. *Orai ez tu iduri au errie dela, orai ezta jaere zaun, baña denbora artan emen zen umória ezta diruñkin ere karriko* (Lin). ***zaun de:** eza gutzen da, ikusten da <Se ve>. *Oyetik ere guti zaun de orai.*// *Orduen zaun tzire emengo gaziak* (Lin).
- zaundu, ezaundu, zautu, ezautu:** ad. ezagutu <Conocer>. *Maztia ez tut zauntzen* (Lin). *Zaundiko du orrek.* // *Ikusi baña nik ez tut ezautu.* *Lenbixiko... ortaik zaundu nue* (Lin).// *Zenbat zauntz zitue gizon garrek!*

- (II) // *Zundu zindue Fidel?* (Lin) // *Zautu, norbait tortzen balimeda erraten al duzu olako gizona zaundu diet egun* (Lin).
- zaunke:** iz. zaunka <Ladrido>. ***zaunkeka:** adlag. <Ladrando>. *Orzagokoa nindego ta atra tzakur bat ta asi zaunketa ta joan nitze Gereñiñe* (Lin).
- zaupegi:** iz. ezaupedia, zerbait antzemateko albidedea <Golpe de vista>. *Orrek zaupeia ona du ardiendako* (Lin) // *Orrek badu zaupegie ardiendako*.
- zautu:** ik. zaundu.
- zazi ze:** ik. yoan.
- zazpi ilebeteen sortue:** izond. zazpi hilebete-kin jaiotzen direnak <Sietemesino/-a>. *Arreba zazpi ilebeteen sortue da, sietemesina da* (Mez).
- zeape, ziape:** iz. zeapea <Mostaza amarilla, planta perjudicial que sale en los cultivos y en los patatales>. *Ziape oyek kendu biar tugu ongi* (Lin).
- zeillu:** ik. zeiu.
- zein:** gald. zein <Cada cual a su lado>. *Zein bere alde* (Mez).
- zeintan:** gald. zeinetan <En el cual> *Aurizberri aldera guazilaik ikusten da zelai eder bat zeintan egoten dire bei, beor, auntz eta ardiak*. (Auz)
- zeiu, zeillu:** iz. zeioa, aitzur txiki baten antzeko zurgintza tresna <Hierro para agujerear las cucharas de palo>. *Zeyueikin iten ginuzte kuxetak* (Mez) // *Anayak agoa ziletu ziyueikin* (Mez).
- zekale:** iz. zekalea <Vaina de la alubia verde>. «Apodo de uno de Erro, debido a su rostro arrugado». *Berde oyek dire zekaliak* (Lin) // *Zekalea da alubie, baña* (Lin).
- zeken:** izond. zekena, elkorra, lurraz mintzatuz <Dícese de la tierra dura y húmeda>. *Lur zekena soro ontan* (Lin).
- zelaitu:** ad. zelaitu <Dejar sin arbolado>. *Erran tzuten zenbait lekuetan pala oyeekin mendiek in zuztela zelaitu* (Lin).
- zenbait:** zenb. zenbait <Alguno-a>. *Lertu zekio dudikebe zain zenbait ta odola joan zekio franko* (Lin) // *Nik zer dakit zergatik iltzen... izein zuen min zenbait*. // *Nik ueste nue ileri zenbaitetara joaten tzirela baña ezta olakoik* (Mez).
- zenbaitzu:** zenb. zenbaitzuk <Algunos>. *Zenbaitzuei man tzigute ederki bazkaltzera ta bertzeatzuei ogi ta txaurrek* (Lin). // *Mingarretxe anitz izeten ze Xubindo larre oyetan, ta zenbaitzuek yaten tzute, nik ez tut lazki yan* (Mez).
- zengatik:** ik. zerengatik.
- zentzu:** iz. zentzua <Fundamento>. *Sekulen ez aiz zentzuen sartiko* 'Sekula ez haiz zentzatuko; axolakabe ta kaskarinari esaten zaio' (Mez, Intza).
- zerbaitere:** izord. zerbait <Algo>. *Erran zion Iruñako orrei ya in zezken zerbaitere* (Lin).
- zerbitzatu:** ad. zerbitzuan egon, zerbitzatu <Servir>. *Zerbitzatu bear tut mai oyek*. // *Eztuzu ebec cerbitzatu, eta adoratu?* (Erro).
- zerbitzeri:** iz. 1. zerbitzaria, apezarekin bizi zena <Ama del cura, a menudo su hermana o su madre>. *Apezaikin zegon andria zerbitzerie ze* (Lin) // *Zerbitzerie emen zaun dutena nik zen apezain arreba, Orbarakoa, amairu urtetan oraño yotzen zire neri elizen apez arrek* (Lin). 2. Festetan bazkariak prestatzen laguntzen zuena <Mujer que ayudaba en las fiestas>. *Kozinerie baitzute, zerbitzerie*.
- zerengar:** adlag. badaezpada <Por si acaso>. *Zerengar ekarri dut yakie; eta bearrik*. (Erro, Intza)
- zerengatik, zengatik:** adlag. zeren <Porque>. *Iru erri oyek arras onak dire udako zerengatik eztu berotzen beste leku zenbaitetan bezela* (Lin).
- zergatik:** gald. zergatik <¿Por qué?>. *Cergatic dembora evetaco christauec urte gucian beressi barinbadute dembora pisscabat* (Erro).
- zerike:** gald. Zer moduz?, nola? <¿Cómo está?, ¿qué tal está?>. *Fernando zerike dago?* (Lin) // *Aber eskopeta zerike zegon. Eskopeta kobratue ere inik dago ongi*. // *Zerike dao bizie Sansebastianen?* (Lin).
- zernai:** izord. edozein gauza <Cualquier cosa>. *Orduen denborartan bazire mando ta asto ta zernai*. // *Tortzen zen, yaten zuen, berendatu, zernai kontu atratzen tzue...* // *Zelai ortan zernai ur bada* (Lin). // *Denbora ayetan baze arbole anitz kofa zutenak, baze zernai erle*. ***zernai gise:**

- edozein modutan <De cualquier manera>. *Zernai gise, o balin bazue sosik o ezbalin bezue, inñiar zindue limosnat bezala. *zernaitako*: adond. edozein gauzatarako <Para cualquier cosa>. *Andre ori zernaita-ko dago or*.
- zeroiek**: izord. zerok <Vosotros mismos>. *Zeróeyek in (Zil)*.
- zerra**: iz. zerra <Sierra>. *Zerra bat ibiltzen ginue guk negurrien mozteko (Mez)*.
- zerradatu**: ik. xerradatu.
- zerraka**: adlag. zerraka <Cortar a ruedas>. *Piltzoa zerraka ebaki ta erreik yaten gin- due (Mez, Per)*.
- zerratu**: 1. izond. zerratue, zerratie <Dícese de la oveja a la que se le ha completado la mandíbula y se le igualan los dientes>. *Sei ortzekoa da berdintzen baizaizkio ortz gu- ziak. Ta andik goiti zerratue, ortzak ber- dintzen baizezko, pues... zerratue ura (Lin)*. 2. ad. itxi <Cerrar>. *Zuen tribune goi zerratuik zego (Mez)*.// *Bide oyeek orai inñok ez baitu auzolanik eiten zerratui taude* 3. ad. zerratu: <Aserrar>. *Lenago denbo- raz, ni sortu biño lenago ta gero guti den- boraz irauñ zue, agoztegien patzen zute be- larra piletuik, orduen bazire segatzuk kider bateki ta iten zute zerratu, ta zerratuz be- zala zazi gastatuz (Mez)*.
- zerrenda**: iz. zerrenda <Fila, hilera>. *Zerrendan paratu biar duzie lenik (Mez)*. // *Zerrenda oyeek bildu biar tuzie*.
- zerribazka, tzerribazka**: iz. txerri-bazka <Comida de los cerdos>. *Lenagoko zerri bazka ayeek ta iten zitue nere amak (Lin)*.
- zerriki**: iz. zerrikia <Carne de cerdo>. *Zein ona den zerrikie*.
- zerriltzaile**: iz. txerri-hiltzailea <Matarife del ganado porcino>. *Zerrie iltzen duena atsaldean tortzen da partitzera zerrie, or- duen zerriltzaliaindeko guardatzen dire oyeek (Mez)*.
- zerritogi**: iz. txerritokia <Pocilga>. *Artama beren kume guziekin mendira eramaten zire, zerritogiak iten zire an; orai eztute uz- ten itera ja ere, zeure propiedadean eztau- keze arbole bat bota (Mez)*.
- zerrol**: iz. zerrola <Tablas del pavimento>. «Zerrol mea Zunzarrengo» dio Irozko ber- tso batek.
- zertako**: gald. zertarako, zergatik <¿Por qué, para qué? Maria, certaco negar eguiten duzu? (Erro)// Zertako ez duzu iten perio- diku artan idatzi? (Lin).
- zertara**: gald. zertarako <¿Por qué?> *Andrea, zertara negar eguiten duzu? (Erro)*.
- zeru**: iz. zerua <Cielo>. *Zerue ilune egun (Mez)*.
- zeurorrek**: izord. zerorrek <Tú mismo>. *Tzakurre ezbalinbauzu usetzen zeuro- rrek...*
- zezenko**: iz. zezenkoa <Novillo>. *Zezenkoa da osatu gebe dagolaik (Lin)*.
- zezpal**: iz. ezpala <Astilla>. *Zezpalekin iten ze su ederra (Mez)*.
- ziape**: ik. zeape.
- ziarraize**: iz. zehar haizea <Viento noroeste, vendaval>. *Gaur goizian ziarraizia atra da (Mez)*.
- ziendoko**: ik. eltziondoko (Ol).
- zigorraldi**: iz. zigor <Castigo>. *Eta eman zio- te bertze zigorraldi zerbait (Mez)*.
- zikin**: izond. zikina <Sucio>. *Ai urde zikine!*
- zikinkeria**: iz. zikinkeria <Suciedad, cochina- da>. *Zikinkeri anitz dago sukelde ontan (Mez)*.
- zikiro**: ik. tzikiro.
- zildai**: iz. zildai <Collar>. *Lepokoak eta zil- daiak eginzaleak ere badire (Mez, Per)*.
- zil izan**: ad. zilegi izan <Licitar>. *Sakarteko berokian kafea artu dut bein baño geago, eta goxoki baño erran zigute ez ginduela zil, eta badu anitz urte ez dugula erain (Mez, Per)*.
- ziler**: iz. zilarra <Plata>. *Zilerra zuri zurie arrun pollite da (Mez)*.
- ziletu, xiletu**: ad. zulatu <Agujerear>. *Ongi zi- letiar da ori// Fernandok iten tzue agoa xi- letu ta legundu pixket, forma pixket man ta (Mez)*.
- zilintze**: ik. tzilintze.
- zilo, xilo**: iz. zuloa <Agujero, cavidad de cue- va>. *Zilo aundi bet in dugu or:// Axaxilon sartu dire gure beak (Mez)*.
- zimendu, zimentu**: iz. zimendua <Cimiento>. *Zimentuz inik balin badauke muro bat ona, orduen ezta peligroik, atratzen baituzu ori iteko zimenduek, sostenitzen da indarraik- in. *zimendu atera, zimendu bota*: ad.

- zimenduak atera <Sacar los cimientos.> (Huarte). *Etxeko zimenduak bota zuzte.*
- zimentu:** ik. zimendu.
- zimiterio, zimitorio:** iz. eliz-ataria <Atrio de la iglesia, donde antiguamente se hacían los entierros>. *Elizeko atarire zimeterio erraten zayo.// An mentzego zimiterioan esperoan gizon goi.*
- zimitorio:** ik. zimiterio.
- zimitza:** iz. tximitxa <Utensilio cilíndrico empleado para elaborar quesos>. *Zimitza aye-kin iten ginue bi gazta egunian (Mez).*
- zinbel:** iz. zinbela <Cinbel>. *Erroko Aldaburu artaik pasten zire orduen xarmanki usuak, iduri zue gerra. Orai eztago olakoik ta usuak yoaten dire Antxuako goratasunian. Lotuik paratzen tzute ta gero kuerdatekin ibiltzen tzuzte ola, ta banda eldu zelaik tortzen tzire (Lin).*
- zinbili-zanbala:** iz. zabua <Columpio>. *Lenago zinbili-zanbala deitzen ze; nere alabak dio orai zanbaluzka deitzen dela (Mez, Per). Sin. zanbaluzka.*
- zinga, tzinga, tzinge:** iz. txinga <Pieza de hierro con una cuña que se clava en el tronco y con un aro en que se ata la cadena>. *Ta tzingat sartzen tze zurian ta kate batekin lotu pastu bi anilletan ta errestratzeko zurrek (Lin).*
- zinger:** ik. txingar.
- zingile:** iz. zingila, petrala <Cincha para el baste>. *Zingile da basta paratu animele batei ta gero ixten duzu beren zingilekin ez joateko basta ori bere lekutik (Lin).// Olako zingile bezelako batekin petxo paretik artzen tzute aidian ta anakak tirtzen tzekote alderdietara (Mez).*
- zingilitarda:** iz. sugandila <Lagartija> (Irib, Erroib). Sin. segundila.
- zimpi-zanpa:** onomat. zimpi-zanpa, dinbi-danba <Onomatopeya de golpear>. *Makila artu ta zimpi-zanpa asi zen aurre yoka (Lin).*
- zintzetu:** ad. zintz egin, mukiak indarrez ateratzen egiten den soinua <Sonarse las narices>. *Zintzetu pixkat!*
- zintzileketu:** ad. zintzilikatu <Colgar>. *Lukerike goyek zintzileketzen zire (Mez).*
- ziñez:** adond. zinez <Verdaderamente>. *Ciñez, gende andia (Erro).*
- ziondoko:** ik. eltziondoko.
- zirein:** iz. izaina <Sanguijuela> (Erro, Azk. Eransk).
- zirikeka:** adlag. zirikatuz <Enredando, incordiando>. *Zirikeka ari de mutiko goi.*
- ziriketu:** ad. zirikatu <Enredar, molestar, provocar, pinchar, hostigar>. *Bizerrak atratzeko biar du ziriketu ziloan (Mez). // Beti ai de zirikiatzen mutiko goi (Mez). Sin. zirikiatu.*
- ziriku:** iz. zeta <Seda>. *Zirikueikin iten zire atorrak.*
- zirin:** iz. zirina <Líquido, jugo>. *Orrei atra bear dakote zirine guzie (Lin) // Orrek aterako dizu zirine bai!*
- zirri:** iz. zirria, zikinkeria <Sucedida>. *A ze zirrie dagon atari gibelean!*
- zirri-zarra:** onomat. <Onomatopeya que indica de un lado para otro>. *Makil mearra katu ei zirri-zarra yotzeko (Lin).*
- zirriki-zarraka:** onomat. adond. zirripi-zarrapa <Sin cuidado, zarrapastrosamente>. *Or dabile zirriki-zarraka. Sin. zirripi-zarrapa.*
- zirripi-zarrapa:** onomat. ik. zirriki-zarraka.
- ziruke:** ik. tziruke.
- zirurike:** ik. tzirurike.
- zito, zitu:** iz. ijitoa <Gitano>. *Zituen gise: azken itze bere. 'Ijitoak ala omen dute. Beste leku batzuetan 'Apezak du azken itza bere' (Mez, Intza) // Guk zitoa erraten dugu, kitoa errateunte zenbaitek.// Eta orduen, etxeko nausiek, edan (sic) tzue Zuriengo zituei mateko abisetzera, abisetzeko (Ilur).*
- zitu:** ik. zito.
- zize:** iz. ziza <Seta>. *Aurten zize ederrak atrako dire eguri onekin (Mez).*
- zizel:** iz. zizela, harria eta egurra arrailatzeko erabiltzen den tresna. <Cinzel>. *Zizel ori ibili biar dugu egurre arrailatzeko (Lin).*
- ziztetu, tziztetu:** ad. ziztatu, zizta egin <Punzar, pinchar>. *Ollaga oyek nola ziztetzen zute!*
- ziztu:** iz. txistua <Silvido, ruido estridente producido por una puerta>. *Ta, ni deskuidotan baze ganbaran armario bat, eta armario arek iten zue erekitzen asten nuela nik olako ziztu bet, orduen amitxik aitzen tzue ure ta olako abar batekin segitzen zire ganbara guzitik (Lin) // In omen tzue ziztu et ta ardiek goratu zute burue (Lin).*

- ziztu in:** ad. txistu egin <Silvar>. *Zenbaitzuren iten dute ziztu erikebe, bertzeatzuren eriekin* (Mez)
- zoi:** iz. zogia, lur puska belarra gainean duena <Tepe, trozo plano de tierra con hierbas en su superficie utilizado para tapar sitios donde no hay hierba, o pedazo de tierra que se saca con la laya o con la azada>. *Sagoi artan zoye anitz paratu gindue.// Layaikin iten tuzu zoyak, layaikin buelta ematen dakozu zoyai* (Mez).
- zoketa:** iz. zoketa <Guantelete de madera que emplean los segadores para protegerse de las manos>. *Zoketa anitz izeten zire or dilinden* (Mez).
- zokete:** iz. zoketea <Freno del carro>. *Zurezko zoketeak paratzen ginuze.*
- zokiton:** iz. ohea <Cama, dicho siempre en sentido humorístico>. *Banae zokitonera* (Mez).
- zokon:** iz. sakona <Hondo>. *Plater zokonak paratu tugu mai gañian* (Mez).
- zokoteatu:** ad. zokoak miretu <Registrar, mirar los rincones>. *Aur oyek dena zokoteatzen ari dire* (Lin).
- zokotera:** izond. ikusnahi, jakinahi <Persona curiosa que le gusta mirar los rincones>. *A ze zokotera inik zauden!*
- zola:** iz. zola, oinarria, zimendua <Suelo>. *Zolara bota da aur goi* (Irag, Zil). ***zolaerdi:** iz. zola erdia <Media suela del zapato>. *Zolaerdiak man dazkot zapatei* (Mez).
- zoladure:** iz. 1. zoladura <Tarima del suelo>. *Zoladure artan maten ginue argizerie.* (Est). 2. sapaia <Parte superior de las estancias de un edificio que las cierra y cubre> (Eu. Huarte). Sin. Lur.
- zolatu:** ad. 1. zola bota <Echar el suelo, cementar>. *Orai estrabiliak zimentaz zolatu tuzte.* 2. zolatu, zolak paratu <Echar suela a un zapato>. *Zapetak ere... etxian negurtzen ziguten zangua iteko.*
- zolda:** iz. zikinkeria, zolda <Mugre, suciedad>. *Ara ze zolda duzun or!*
- zoldazu:** izond. zoldatsua <Sucio, lleno de mugre>. *Au mutiko zoldazue!*
- zolu:** iz. zola <Suelo>. *Sukaldeko zolue in dute berritu* (Lin).
- zonbor:** iz. enborra <Tronco grande> *Eguerritan kartzen ginue zonbor aundi bet* (Irag).
- zonkortu:** ad. konkortu <Encorbado>. *Gizon goi zein zonkortui tagon!* (Mez).
- zopirin:** iz. zotina <Hipo>. *Mutiko orrek zopirine aundie du* (Lin). Sin. zotin.
- zoratu:** ad. zorabiatu <Marearse>. *Orai joaten naizelaik biaje ortan, orai zoratzen naiz.*
- zori:** iz. zoria <Suerte>. *Zori onean jaio donceilla ederra; dichosa eta milla aldiz dichosa zara zu* (Erro).
- zorne:** iz. zornea, materia <Pus>. *Zorne anitz atra zekio* (Lin).
- zorri:** 1. iz. zorria <Piojo>. *Zorri ugeri izeten zute aur goyek* (Mez)// *Igual orduak zorri iltzen burutik* (Lin). 2. izond. zorria, zirika-tzailea <Dícese de la persona salsera, entrometida>.
- zorritsu:** ik. zorrizu.
- zorrizu, zorritsu:** izond. zorrizua <Piojoso>. *Ai urde zorritsue!// Zorriazue!* (Mez)
- zorro:** iz. 1. zorroa <Tripa>. *Ara ze zorro duen orrek ere!//* 2. zorroa <Costal o saco para transportar grano>. *Aldiz yoaten dire zorroak errotara* (Mez. Intza). 'Aldizka etortzen dira zoritxarrak, behin bati, behin besteari'.
- zorroka, xorroka:** iz. 1. zurrunga <Ronquido fuerte> 2. <Dícese de la tos agitada de animales o personas que recuerda a los ronquidos>. *Ardi orrek zorroka andie du* (Lin).
- zorrotz:** izond. zorrotza <Afilado/-a, agudo/-a>. *Orren kanibeta arrun zorrotza dago.*
- zorrotzarri:** iz. zorrotzeko harria <Piedra de afilar>. *Arrie zorrotzeko aizkorak eta kani-betak ta oyek.*
- zotin:** iz. zotina <Hipo>. *Zotineki asi ze aurre* (Lin). Sin. zopirin.
- zotz, txotz:** iz. txotxa <Palo fino, leña menuda>. *Txotz bateki konpondu zuen arek.*
- zozo:** iz. (ornit.) zozoa <Tordo>. *Aurten zozo anitz tortzen dire onara yatera.// Primedera allegatu te alderdi guzietaik kantuz te..., orai ezuzu zozoat kusten* (Lin).
- zozokafi:** iz. zozoaren kabia <Nido de tordo>. *Zozokafiek ere artzen tzire denboratez* (Lin).
- zozokeria:** iz. zozokeria, ergelkeria <Bobada>. *Zozokerie da gauzatzuk ez tute-na fundementuik.*

- Zubri:** iz. Esteribarko herria <Zubiri>. *Pasatu dut iru urte Zubrin, Zubrien* (Ilur).
- zugarro:** iz. zugarroa <Olmo silvestre>. *Zugarro oyek guziek denak eri dire.*
- zuge:** iz. belarra eta ahotza. <Hierba o paja almacenada en el pajar>. *Lenago berrogei egunez eoten ziren animaliek etxean, orduen agoztegiek sufritzen zute ta gero tortzen zen primedera ta zugeak etxeoak akabatuek zire* (Mez). // *Belarra o agotza o zer den, sugéa erraten da* (Lin).
- zuiñ:** iz. zuina, aziak jartzten direnean paratzen den marka <Trazado, traza que se hace en un campo antes de la siembra>. *Aziek botatzen zirelaik paratzen ziren zuñek* (Mez).
- zuirindu, zurindu:** ad. zuhirina, pipihautsa <Apolillarse>. *Atari goi dena zuirindue da* (Lin).
- zukre:** iz. azukrea <Azúcar>. *Orreri zukrea bota biar tzayo.*
- zuku:** iz. 1. zukua <Puré>. *Atra zazu patata-zukue* (Lin). *Gu aurrek ta andixeago inik, artisian zukue ta esnia taloikain yaten ginue arraziotako* (Mez) // 2. <Plato de caldo>. *Aza patataikain ta iler berdiak patataikain yaten ze, zukua erraten ze* (Mez).
- zume:** iz. zumea, zumerika <Mimbre>. *Bilurre da zumia biurtu te gelditzen da ola, orduan bertzeat sartzen diozu emendik ta iten duzu igual* (Mez).. ***zume beltza:** <Mimbre negra, utilizada por los gitanos para cestas etc> ***zume xuri:** <Mimbre blanca, utilizada para hacer mantxaderas, muy fuerte y flexible>. *Zume xuri goi alor moetan atratzen tze.*
- zumerike:** iz. zumerika, zumea <Vara de mimbre>. *Main dizut zumerike batekin e!* (Mez). // Asmakizuna: «Luze ta mear, mundu guzia in bear, da zumerike» (Lin).
- zumbil:** iz. zumbila, lurra lehuntzeko erabiltzen den harrizko zilindroa <Tronco grande cilíndrico que se utiliza para partir leña, o carne>. *Zumbile larrañian dago.* // *Zumbile usetzen al duzu aragie xeatzeko* (Lin). // *Zumbile da alako arbole puskat, zerrekín moztu ta usatzen duzu aragie ta zeatzeko* (Lin).
- zunzun:** izond. zuntzuna, ergela <Simple, de poco fundamento, bobalicón/-a>. *A ze yende zunzune!*
- zur:** izond. zuhurra <Agarrado/-a, tacaño/-a. Se cantaba en los bautizos cuando echaban po-
- cos caramelos a los niños-as. *Amatxi, zurre, aitatxi zurre!* se cantaba en los bautizos. *Ori makume zurra, etxe artakoa!* (Lin).
- zuraje:** iz. zurajea <Maderamen de la casa>. *Etxeko zurajia in zue zurgin orrek* (Lin).
- zureria:** iz. zureria, egur lotea <Lote de leña>. *Zurerek erriek ematen tzuen prezioen erdien* (Mez).
- zurgin:** iz. zurgina <Carpintero>. *Zurgin beti izeten ze erri auetan* (Lin).
- zurgintegi:** iz. zurgindegia <Carpintería>. *Zurginek lan egiten duten lekua.*
- zuriale:** ik. zuriel.
- zurriel, zuriale:** iz. belar txarra <Hierba con cabeza amarilla, y con una especie de vainas granadas. El fajo de hierba mezclado con eso hacía mucho ruido>. *Zuriale ayekin kriski-kraska iten zute belarrek.*
- zurindu:** ik. zuirindu.
- zuringo:** iz. arraultz zuringoa <Clara del huevo>. *Gero iten tzue arrotzia gorringua kendu ta zuringuakin ta lengo etxamin oetan baize kedarría...* (Lin).
- zuritu:** ad. zuritu <Blanquear, pintar de blanco un lienzo de pared>. *Etxia ongi zuritu zute* (Mez).
- zurki, zurki:** adond. zuhurki <Con tacañería>. *Zurki in dik etxe ori!*
- zur:** iz. zurra, zartakoa <Castigo, corrección>. *A ze zurra man zeko aurrari!*
- zurrietu:** ad. zurriatu <Dícese de la persona que ha trabajado mucho y se encuentra cansado>. *Gizon goi ongi zurrietu dago* (Lin).
- zurrunga:** iz. zurrunga <Ronquido>. *Zurrungaka ari zen goatzian* (Mez).
- zurrutarri:** iz. zurrut-harria <Vertedero de la cocina, piedra de fregar>. *Lenago bazire etxe oketan zurrutarriek* (Mez).
- zurrutero:** izond. zurrut egitea gustatzen zaiona <Bebedor/-a>. *Ori ardoa kuadratzen zayo, arrun zurrutero da* (Lin).
- zurto:** ad. zuhurtu, zekendu <Escasear>. *Ure zurtzen delaik gaizki pasten da* (Lin).
- zutu:** atz. Denboraldia adierazten duena -zitu, -zutu <Sufijo que indica época>. *Aurzutue ta zarzutue, beti aur-kontue* (Intza. Mez). Ik. zarzutu.
- zuzen:** adond. <Recto, derecho>. *Zuzen zuzen gelditu de.* ***zuzenian:** adlag. zuzenean <Al derecho>. *Para zazu ori zuzenian* (Mez)

2. KAPITULUA:

**TESTUAK:
IDATZITAKOAK ETA AHOZKOAK**

0. Sarrera

XIX. mendeko edo XX. mende hasierako urteetan egina ziren *Erroko* testu batzuk ekartzen ditugu orain. Eskuizkribu hauen fotokopiak eskuratu genituen osaba baten eskutik. Berak erran zigunez, herriko apaizak eman zizkion beste kopia batzuk Jose Maria Satrustegi zenari, eta horiexek dira, gero *Euskal Testu Zaharrak* liburuan argitaratu zituenak (1987: 261-273), bertan dio hauen originalak galdu zirela. Hiru sermoi ziren, folio neurriko 9 orrialde, ezker-eskuin idatzirik. Arrunt gutxi direnez hizkera honetan idatzitako testuak, hona ekartzea egokia dela pentsatu dugu.

Honezaz gain, bazen beste testu bat Oliadura ematekoa: *Exorto para el que ha de recibir la extrema=Unción (sic)*, testu hau gure *Erroibarko eta Esteribarko hizkera* liburuan transkribatua agertu zen (2000).

Edukiari dagokionez, esan behar lehenik herriko apaizak prestatutako sermoiak direla, horregatik herriari zuzenduak dira eta hizkera bizia erakusten dute. Sermoi bakoitzaren goiko partean, latinez idatziriko esaldi bat dator, eta gehienetan dagokion kapitulua eta apostulua jarraian idatziak agertzen dira. Puntuazioaz den bezainbatean, testua koma eta, puntu eta komen bidez berezia badago ere, gehiena jarraian idatzia agertzen da, ia pasarterik gabe.

Gure edizioan sailkatu ditugu sermoiak: Erro. *A testuak* deituko diegu Satrustegik (1987) argitaratutako I eta II zenbakidun sermoiei, eskuizkribuak ikustean, letra bera zutela ikusi genuelako, Erro. *B testuak* izango dira Satrustegiren III eta IV-a. Gure transkribapena eta Satrustegirena ez datoz bat kasu guztietan, arrazoia eskuizkribuko letren interpretazioan datza. Testu hauen guzieren iruzkin dialektologikoaren berri izateko ik. (Ibarra 1997).

Hitzen egiturari dagokionean, aditz nagusia + aditz laguntzaile, izena + erakusle, eta zenbait morfema (barin, bide) aditzetatik bereizi ditugu aldaketa fonetikorik ez dagoenean, gaurko modura egokituz, gehienetan itsasirik agertzen baitira. Honelakoetan ez da testu-oharretan ezer adierazi. Aitzitik, aldaketa fonetikoak suertatzekotan, dagoen dagoenean utzi ditugu. Ortografia iluna dagoenetan, eta horrelakoetan, orripeko oharren bidez zehaztu dira dagozkien iruzkinak.

Orrialdearen originalak <> zeinuen artean bereizi dira, eta paragrafoak ere, hobe ulertzeko, parentesien artean jarri ditugu.

1. Erro. A testuak

VALDE MARI UNA SABBATORUM, VENIUNT AD MONUMENTUAN; ORTO JAM SOLE. MARC. 16

(1) Sosegu andian, eta descuido gueiagorequin lo cegon Profeta Jonas Unciaren barren barrenean, dembora berean Unci ontaco Capitan, Mariñel, eta Pasajero guciac aurquicen cirelaic mundu ontan pensa aldaizquen trabajuic andienetan: instantebatetic bercera Ixasoaren boladac goiticen cituen ceruco odietaraño, bereala sarcen cituen Ixasoaren ondarreraño. Tenpestadec eta tormentec arrallacen cioten Uncia, Aice gaisstoec austen citioten Unciaren belac eta cuerda guciac; aguercen ciceizquiozen goibel bet- bazuc oiñazturez, eta ortoxes beteric guciac arri- cen eta loxacen zustela. Ixasoaren orroec lazcacen cizuela; Urec batac berceai gol- pe emanez, abuñac ceruraño goiticen cirela, eta andic berceco Ixasoain ondarreco areac ikusi artean urac particen cirela.

(2) Lance triste eta lastimoso gontan, trabaju even gucien erdian lo cegon Profeta Jonas sosegu eta descuido andiarequin. Baiña Mariñel eta Pasajero guciac cebilcan afligituric eta arrituic uncico carga guciac ixasora botacen, mercaduria gu- ciac, eta oraiñic bear zuzten alimentuac ere, berin biciac libraceagatic; oi u eguiten zutela negarrez Cerura misericordiaren eta socorruaren billa. Iratzarri cen bada noiz- baitere Profeta Jonas, eta icusi zuelaic tempestade bat ain itxusia eta loxagarria, Mariñelac eta pasajeroac erdi ilic beren biciez esperanzaric batrere etzutela.

(3) Habiatu cen oiuz Profeta Jonas gucien alcinean erraten zuela, ura cela me- dio moguitu cela tempestade gura, eta nai bazuzten beren biciac libratu bota cezate- la Ixasora; berce gañeracoan guciac galduac cirela: *per me orta est hec¹ mittite me in mare*. Neregatic sortu da tempestade gau nai baucie libratu bota nazucie Ixasora. Habiatu ciren bada tratacen cer eguinen zuten, eta azqueneco determinatu zuten Ixasora botacea, eta botatu zuten bezain laster aguertu cen Balebat agoa ediquiric eta sartu zuen oso osoa bere tripan; bereala sosegatu cen Ixasoa, eta serenatu cen Cerua, andic irugarren egunean eillegatu ciren Niniveco Portura, eta arara aguertu cen. Baliare Profeta Jonas bere tripan zuela, eta an botatuzuen atealdibatez idorrera² pro- feta Jonas biciric, iru < 2 > egunez bere tripan iduqui ondoan.

(4) Orai bada considera zagun ongui, eta atencioarequin cer gustua eta conso- lua artu zioten Mariñel avec, eta Pasajero avec beren buruac icustez osoic eta sa- noic peligro evetaic, eta tempestade evetaic campoan, eta Profeta Jonas biciric atra cela Balean tripatic, iru egunez orciric egon ondoan. Nor naiec ezautuco du bada nere Gende onac, Pasajegau, eta lancegau dela figura bat, ero semejanza bat ongui propioa egungo misterio andi eta sandu gonena; Jesuxcristo gure Redentorea guizon

1 Latinezko hitz hauek, e idekiz transkribatuak agertzen dira: guk denak *ae* bidez transkribatu ditugu.

2 «Pon», «profeta» baino lehenago idatzia eta ezabatua agertzen da.

eguin baño len, mundu ontara etorri baiño len, iduri zuen ló cegola, eta dembora be-rean mundu gau gucia cegon tormentaz, eta tempestadez beteric gure lemissico Aiten, Adanen eta Evaren becatua cela medioz. Tentacio gaisstoen aiceac cebilzan furia eta errabia andiarequin, trabajuen Ixasoa cegon nasiric eta coleraturic pena, eta lastima guciac batean ematen cituela; etce iñorere segur cegonic azquenean Patriarca sanduec Profetec, eta Jaungoicoaren aissquidec senticen zuten, eta sufri-cen zuten trabaju gau, eta desgracia gau, cergatic evec ilcearequin even arimac erausten ciren, ero erorcen ciren infernuco garcel ilunetara, Abranen calabozora.

(5) Iratzarri cen bada noizbaitere Jesuchristo gure Redentoria, etorri cen erran naidut, mundura guizon eguinic, gure erredimicera, tempestade evetaic eta tormen-ta evetaic libracera, Luciferren azpitic atracera. Habiato cen bada disputa cen Escriba eta fariseoequin, eta pendencia cembait izan ondoan condenatu zuten, bota-tu zuten bere trabaju eta pasione sanduco Ixasora, emen irasoi zuen eriocearen Baleac, iru egunez bere tripan iduquicen zuela.

(6) Icusagun bada orai cer eguin zuen Jesuchristo gure redentoreac ilic egon cen iru egun evetan. Fede sanduac eracusten digu, eta christau guciec ala confesa-cen dugu Jesuchristo erauchi cela infernuetara an ceuden anima sanduen libracera. Lau infernu badire, lemissicoa condenatuena barren barrenean dagona, bigarrena purgatorioa gracian ilcen diren animen lecu baina oraiñic becatuen manchetau on-gui garbitu eztirenac. Irugarrena limboa aur bataiatu gabe ilcendirenen quartoa. Laugarrena Abranen calabozoa, anima justoen garcela, lau lecu ebetan bada mana-cen zuen Luciferren autoridades eta domino andiarequin, berac iduquicen cituela ca-labozo evetaco guilzac, aliqueta Jesuchristo erauxi artean.

(7) Bazuen bada aicea Luciferrec, Profeta sanduec erranic, Maria Santissimaren seme batec, Jesuchristo deicen cioten Jaungoico eta guizon batec il bear zuela munduco gende gucienc favoretan, eta erremediotan, onec erauchi bear zuela infernuco < 3 > atarien idiquicera, eta Demonioari autoridadea eta potestadea equencera; bacequien, eta etzuen sinestacen baiña beti cegon duda eta beldur andia-requin. Lucifer bere beldurraiquin cegon atendicen eta barrondacen ia Jesuchristo erausten cen, eta icusi zuelaic Jesuchristoren anima, gorpuza sepulturam utciric di-vididades bietan aurquicen cela, majestade eta autoridade andiarequin erausten cela infernuetara, itzuli cen guibela lasterca oiuz bere lagunei erraten ciotela, Demonioac arma zaizte, ersguigun atariac ongui, guc sinestatu nai ezunguena eguietan atrauc, guc beldurra guinduena elduduc, gueren buruoc, eta condenatuoc berere seguraz-guigun. Sartu cen bada Jesuchristo Abranen calabozuan, anima justoen lecuam glo-riaz beteric, arguicen ciotela calabozu ilunura, ainberce urteanetan deusere icusten etzutela, deseo andiarequin esperacen zutela mundu guciaren redentorea.

(8) Considerazagun bada orai pissca bat, nere Gende onac, cembat consolu, cembat bozcaric, eta cembat gusto artu zuten anima justo evec Jesuchristoren visita gonequin. Cein itz berachac erraten bide citioten S.n Josei, S.n Juan Bautistai, Dabidei, Abranei, Job sanduari, eta gure lemissico Aitei, Adanei eta Evay, erraten-

ciotela tristeac eta miserableac consola zaitze. Beida zacie cembat trabajutara botatu ninduen zuen becatuac: Dembora berean Jesuchristoren visita gonec infernuetara Demonioendaco, eta condenatuendaco izan cen tormentu gueiagotaco, errabia, eta desesperacio gueiagotaco, Demonioei, cergatic equencen cioten autoridade eta dominio gucia, condenatuei, cergatic etcitceioten gueldicen infernutic atraceco esperanzaric batrere. Irugarren egunean bada juntatu cen Jesuchristoren arima bere gorpuzarequin, eta atracen biciric Profeta Jonas Baiaeren tripatic, viztu cen Jesuchristo errezutitatu cen ez secula berriz ilceco: *resurrexit sicut dixit*.

(9) Bada Jesuchristoc berac erranic ceucan San Mateoin amabigarren, eta berrogeigarren capituloan; ala nola Jonas egon baicen iru egunez eta iru gaez Baiaeren tripan, ala arrec ere egon bear zuela iru egunez eta iru gaez lurraren tripan: *sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus*: < 4 > eta il bear zun bezper arrarean erran cioten bere discipuloeri amorio eta sentimentura andiarequin nola guciec desamparatuco zuten ilceracoan.

(10) Baiña erresucitatu ondoan guciei esperacen ciotela Galilean an icusico zutela guciec: *Postquam autem resurrexero praecedam vos in Galileam*. Egun goicean bada, argui astean, Iruzquia atra bezain laster balsamoac erosiric zoecin iru Mariac, negarrez, lastimotairic, guciei biozac particen, eta urcen citiotela Jesuchristoren gorpuceco llaguen untacera. Eillegatu cirelaic sepultura, eta icusi zutelaic an Jesuchristoren gorputza, orduan ciren bada andre even negarrac, eta lastimac, ustez norbaitec ebaxi cioten, baiña particularqui María Madalenarenac, erratezuela ! O nere Jesus, O nere Maistru Maitea, cer eguinen dut bada nic zu gabe, nora joainaz zure bila! cerc eremanaci nindue ni bart zure oiñetaic, ojala emen egon baniz zure guardian, etcinduzat utcico ebastera! O nere Jesus dulcea, norat ereman zaituzte ¿cer eztire contentatu zu ilceaz eta acabaceaz zure exaiac? orañic il ondoan ere eztizute descansuic emanai?

(11) Itz evec erraten aicelaic beidace zuen maiz sepulturara, ustez beguiac engañacen ciceizquion, eta ontan cegolaic icusi cituen iarcen il obian ezquer escuñetaic bi ainguiru zuriz beztituric, eta batec erran cion bereala, andrea certara negar eguiten duzu, consolazaita, alegrazaita, eztuzu cer loxatu, badaquit bilacen duzula Jesuchristo Nazareno crucificatua, erresucitatu da ia, ezta emen, icusazte orci zuten lecuan; zoaci, errantzozute apostoluei, particularqui S.n Pedrori, alegra daitecila eta consola daitecila nola Jesuchristo erresucitatu den, ta Galilean esperacentuela. Au da bada eguna, nere Gende onac, Jesuchristoc guciei erraten diguna alegra gaitecila, eta consola gaitecila, arimaco eta gorpuceco bozcarioequin celebra zagula egun andi gau: *haec est dies quam fecit dominus exultemus et laetemur in ea*.

(12) Cein izain dabada cristaua egun alegracen eta consolacen eztena bere bicigucian graciac eta esquerrac ematentiola bere Redentoreari egun errecibitu duen favoreaz? egun alegracen dire apostoluac eta Mariac, ainguirua, eta guizonac, justoac eta becataric, Cerua eta lurra, eta azquenean infernua berare, cergatic egun libra-

centuen bere prisioneroac, aita sanduen animac atariac idiquicentuela cerura iiateco, etzuen bada Jesuchristoc iñorere beressi favore gontaic, guciei ceucan amorioaingatic ilcen, eta resucitatu cen ainberce pobrengatic nola abraxengatic, chiquiengatic nola andiengatic, eta ainberce becatariengatic, nola < 5 > justoengatic.

(13) Iñorquere eztu cer achaquiatic, ero escusaric alegatu ezparinbadu fabore gontaic provechuric atracen, berea da culpa, eta ez bercena, bera beresten da, eta apartacen da favoregontaic: Egun goicean, argui asiorduco len lemissicoa balsamoac erosiric, ³Joan cen María Madalena sepulturara Jesuchristoren bila, eta ala lemissicoa izancen logratu zuena Jesuchristo erresucitaturic gloriaz beteric icustea. Sepulturain ondoan belaurico iarriric negarrez aicen oracio eguiten; eta aguertu ciceion Jesuchristo, erraten ciola, María certaco negar eguiten duzu? bereala ezautuzuen María Madalenac, eta errespondatu cion nere Maistru maitea, eta berce itcic errateco biocic ez izanez eurtiqui ciceion lurrera oiñac adoratu bearrez. Berriz erran zion Jesuchristoc, María uz nazazu, prisaca nago, orañic ez naiz iian Cerura nere Aitarengana, an adoratuco nauzu espaciorequin, orai zoaci zu berce bi Marietara, eta nere Apostoluetara errantzozute nola icusi nauzun erresucitaturic, baiña particularqui erran zozu Pedrori.

(14) !O cer pasajea au! ; O cer itzac evec! nere Gende onac, missterio aniz dutenac. Maria Madalena egun ain goiztar moguiceac Jesuchristoren bila; erran nai digu bada, guc ere nai barin badugu eta deseacen barin badugu icustea Jesuchristo erresucitaturic, goicic moguitu behar dugula, goicic eman beartiogula graciatic egunoro eguiten digun beneficioez, eta faborez. Au eguiten zuen bada Dabidec Jesuchristo erresucitatu baiño len, eta au eguin bear dugu christau guciec erresucitatu ondoan. Bere egun eta emezorcigarren salmoan erraten duen bezala, *Pravenerunt oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua*: Jauna nere beguic iratzarric daude, eta lencen⁴ zaizquio Iruzquiai zure alabacera, eta graciatic ematera.

(15) Jaungoicoac legueac ezarri citiolaic guizonari, deusere etcion ain erchiqui, escatu, nola baita Jaungoicoaren escuetaic errecibicen zituen favoren, eta bereficioen agradecimentua, eta correspondencia : ala dio San Juan Crisostomoc bozgarren salmoan: *Oportet enim gratias tibi agendas solem prevenire*. Guizona graciatic ematera Jaungoicoari lendu bear zaiola Iruzquiai, cergatic Jaungoicoac beti ematen digu esperacen dugun baño gueiago. Maria Madalenac esperancen zuen Jesuchristo llagaz beteric aurquituco zuela, bada llaga even untaceco erosi cituen balsamoac. Baiña icusi zuen gloriaz ederturic; Job sanduac etcion berce gauzaic escacen Jaungoicoari, baissic justo justoan iateco, eta bezticeco bear zuena munduontan, eta Jaungocoac errancion, Job guti escacenduc, i izainaz Iruzquia atracenden alderdico guizonic abrazoena, eta <6>⁵.....goi-

3 Letra larriez idatzia agertzen da, igurzkari belarez, beraz.

4 Ziurraski lendu < lehen - du > aditz partizipioa bihurtu da, sei lerro beherago berriro agertzen baita.

5 Orrialdearen goiko partea denez lerro bat tolestua agertzen da eta ez da argi ikusten.

coa.....
 ...besoetan iduquicea eta besarca ematea: Zaqueo guizon chiquittoac naizuen icusi Jesuchristopa andi baten erlean zocielaic bidean, bere chiquitasunez, eta obequi icusteagatic iiacen arista baten gaiñera, eta Jesuchristo eillegatu celaic pare parera beidatu cion, eta erracion, Zaqueo erauchadi laster aritz ortaic, gaur ire echera noanec ostacera.

(16) Icusacie bada orai nola cumplimentuen gure deseoc, baldin ongui deseacen bada. Jesuchristoren erresurreccioac eracusten digu egun, guc ere bear dugula erresucitatu. Baiña lenic escacen digu gueren arimen erresurreccioa. Baldin barin badaude ilic becatu mortalain medioz, biztuzguigula confesio on batequin, berce gaiñeracoan gaizqui alegratuco, eta consolatuco direla.

(17) Etcen bada contentatu Jesuchristo, Ainguiruac errateaz Maria Madalenari ereman cezala noticia andi gura Apostolueri; berac erraten dio bigarrenaldian. Maria zoaci nere discipuloetara, eta errantzozute nola icusi nauzun erresucitaturic, baiña particularqui errantzozute Pedrori. Pedrori Jauna? orañic ezturiru egun erraten zuela juramentuaiquin, Deabruec ereman cezatela baldin ezaucen bazinduza, ¿ cer ain laster eman nai diozu consolu gau! orañic fresco dago becatua, utzazu guti bat negar eguitera; ez errantzozu. O cer itzac avec, nere Gende onac, baldin ongui comendi baguindeiza!

(18) Erran nai digu bada, den becatari andiena izanic ere, baldin eguiten badu penitencia, escacen badu misericordia, eta barcamendua, prest dagola barcacera eguitentioten ofensac, eta bereala acencendela. Pedro cegon iru egun aietan quarto batean bacarric negarrez, escacen zuela penitencia eta misericordia bere becatu eguinatz, eta argatic dauca Jesuchristoc ainberce cuidado ereman dezoten noticiagau.

(19) Ontan eracusten digu bada guri ere, nola beartoguten guc ere barcatu gueren proximo lagunei eguitentiguten agravioac, eta ofensac, estalcen tiogutela caridadez, eta sufricen tiogutela pacienciarequin beren faltac, eta flaquezac. Baietaere nola bear diogun escatu Jaungoicoari penitencia eta misericordia guerec eguiten tiogunez. Maria Madalena bacarric⁶ gueldicea belaurico iarric Jesuchristoren sepulturain ondoan, erraten zuela etzela andic moguitu Jesuchristo bere Maistru maitea icusi artean, erran naidu, perseverancia. Baldin erdetchi barin badugu Jesuchristoren gracia Bazcoa < 7 >cuidado andiarequin, persevera zagula Maria Madalenac bezala mundu ontan gracian, ta guero espaciorequin adoratuco dugula secula seculacoz ceruan. *Quan mihi et vobis praestare dignetur In N. P. et F. et SP. S. Amen.*

< 8 > COEPIT MOYSES EXPLANARE LEGEM, ET DICERE ! DEUT.

(20) Escritura sanduaren lemissico capituloan erraten digu Jaungoicoac, Moises habiatu cela legue sanduaren explicacen dembora gartaco genderi erraten

6 Originalen, r bat bakarra agertzen da.

ciotela, aizacie dotrina gau cuidado eta atencio andiarequin. Beida zacie, erraten ciote, legue sandu gau dela zuen iaquintasun gucia, eta doctrina gonequin beartu ciela, pasatu eta garaitu bentaja andiarequin mundu ontaco berce gende guciac: *Haec est vestra sapientia et intellectus coram populis.*

(21) Atendi zacie erraten ciote Moisesec, bada icasten baucie Jaungoico sanduaren legue sandu gau Ereje guciac admiracio andiarequin erranen dute zuengatic ¿ cer gende dire avec? gende batzuc ain iaquinsunac, ain aituc, eta ain andiac? ciñez gende andiac nere, Gende onac, Jaungoicoaren leguea daquitenac eta leguearen araberá obracen dutenac: Nic ere nai nuque bada egun habiatu explicacen pissca bat legue sandu ontaic, Moisses bezala, ez ainberce izpiritu, eta iaquintasunequin nola Moises, baña bai ainberce deseorequin, ero gueiagoequin aprovecha dezanagatic zuen baitan cerbait: badaquit legue sandu gonequin munduco legueac, ero munduac artuituenac eztirela ongui etorríco, eta gaizqui atraco naizcela nere contuetan, baña alare eztezaquet cerbait errateco utci, bearbada norbait aprovechatuco da .

(22) Baiña erranicien lemissian legue sandu gonequin etcirela ongui etorríco mundu ontaco legueac, cergatic dembora evetaco christauec urte gucian beressi baring badute dembora pissca bat beren diversiotaco, negociotaco, escesotaco eta maldadetaco, da Abenduco dembora pissca gau, gucia da bulla, gucia da escesoa, eta gucia da maldadea. Eztut bada erranai nic eztaitecila divertitu, basic diberti daitecila honestoqui, eta Jaungoicoac manacen duen bezala, becaturic eta escesotic guardacén direla, beren debocioequin eta obligacioequin cumplícen dutela, prevenicén direla confesio on batequin ⁷Jesuchristo gure erredentorearen errecibiceco, bada au ongui eguiten badugu cumplituco dugu Jaungoicoaren legue sanduarequin, erdechíco dugu mundu ontaco gracia eta bercean gloria. < 9 >

MISUS EST ANGELUS GABRIEL AD VIRGINEM DESPOSATAM JOSEPH. LUCE. V

(23) Egun celebracén du gure Eliza ama sanduac gure erreligionearen, edo legue sanduaren misterioric andienetaic bat, gure erreligionearen, ero legue sanduaren obraric andienetaic, eta sanduenetaic bat. Misterio gau, edo obra gau ceñ andia eta sandua den oficialec eta materialec berec eracusten digute. Oficialec dugu Jaungoico Aita eternua, bere semea, eta Ispiritu sandua, Materialea dugu María santissima, considera zagun bada orai nere Gende onac, cer obra den au : egun celebracén dugu bada María Santissimac Jaungoico ayta eternuaren seme bacarra concebitu zuen eguna, San Lucasec erratendígún bezala lemissico capituloan, *Misus est Angelus Gabriel.* Biali ciotela Ayguiru San Gabriel mandatuarequin, ero embajadorequin erran cezola María Santissimari Jaungoicoaren partetic, nola concebituco zuen semebat Izpiritu sanduaren obraz, libratuco zuela, eta Icana emain ciola Jesus.

7 Jesuchristo baino lehenago, «gu» idatzia eta ezabatua agertzen da.

(24) Irur gauza eguin cituen Jaungoicoac andiac eta admiragarriac, ceñetan eracuxi baicion munduari bere iaquintasuna eta bere poderea. Lemisicoa eguin cituen Ceruac bere asentutaco, eta descansutaco Ainguiruec eta justoec icusten eta beidacen diotela. Bigarrena eguin zuen mundu gau, garcela bat, edo desterru bat bezala, eta Irugarrena eguin zuen Maria santissima bere seme bacarraren depositutaco. Bedraci ilabetez depositacen cela andre gonon sabelean garcel batean bezala, eta azquenean bezticen cela guizonaren miseria eta trabaju guciez mundu tristegau erredimiceco. ¿Cer Andre da bada au, nere Gende onac, ainberce fabore meressi izan duena, Jaungoico bat bere sabelean iduquiceco diña izan dena? Aynguiru San Gabrieleac erraten digu itz gutitan cer andre den au: *ave Maria gracia plena*: Maria gracias betea.

(25) Dudaric eztago Jaungoicoaren Amac bear cituela izan virtute guciac, gracia guciac, eta doi guciac, becatuaren mancharic secula izan etzuela. Ala erraten digu San Caietano Cardenalac, Maria Santissima bere Ama Santa Anaren sabelean izancela santificatua Jaungoicoaren gracia eta privilegioz, eta gracia gura secula etzuela galdu; etzuque bada gutiango eguin Jaungoicoac andre gonequin, cergatic au autatu zuen, ero beressi zuen bere seme < 10 > andiarren Amazac, eta alaco semearen amaren baitan aurquitu bear ciren Jaungoicoaren gracia guciac goien goieneco puntuan, Jaungoicoaren privilegio eta favore guciac. Claro dago bada, nere Gende onac, Jaungoicoac autacen badu, ero beresten badu presuna bat oficio bateco, ero estado bateco, ematen ciola oficio artaco ero estado artaco beartuen calidade eta circunstancia guciac, dignoqui eta bear den bezala cumpli dezan bere estadoarequin ero oficioarequin.

(26) ¿Nore dudatuco du bada Jaungoicoac autatu zuenaz gerostic, ero beressi zuenaz guerostic andre guciac eratean Maria Santissima bere seme andiarren Amazac eman zitiola, ero beztitu zuela andre gonon anima bere gracia, virtute eta privilegioequin goien goieneco punturaño? Ala bada andre gonec izan zuen Patriarca guciac baiño fede gueiango; Profetec baiño iaquintasun gueiango; Apostoluec baiño cuidado gueiango; Martirec baiño paciencia gueiango; Confesorec baiño templanza gueiango; Virginec baiño inocencia eta humildade gueiango.

(27) Maria Santissimaren baitan aurquitu cen Abelen inocencia; Noen justicia, Abranen fedea, Isaquen beldurtasuna, Jacoben perseverancia, San Josepen honestidade, Moissenen mansotasuna, Josuen obediencia, Daviden humildadea, Salomonen iaquintasuna, Heliasen cuidadoa Jaungoicoaren honraz, Ezequiasen negarrac, Job sanduaren paciencia, Tobiasen misericordia, Isaiasen sufrimentua eta San Juan Bautistaren sandutasuna. Arma fuerte eta eder evequin veztitu zuen bada Jaungoicoac andre gau bere izate naturalaren lemissico instantetic, cergatic baicequin fite ero laister atra bear zuela batallaco campora, Lucifer serpiente zar gaisstoarri burua austera, eta abarricacera.

(28) Luciferrec iaquin zuen bezain laster Jaungoicoaren errevelacioz, Donceilla gazte batec concebitu zuela bere entrainetan Izpiritu sanduaren obraz Jaungoico eta guizon bat mundu gucian erremediacara eldu cena, bereala aviatu

cena conjuracen eta < 11 > armacen Jesus aurraren, eta bere amaren contra, equenen citiotea viciac sorcen ciren aur guciei, baldin Jaungoicoaren providenciaz eta avius ezpace iiesi joan Maria santissima bere Esposo San Josequin.

(29) Icusi cituen bai Jaungoicoac guizonaren miseriac eta trabajuac, gure lemissico ama Evaren medioz etorriac. Ezarri cituen Jaungoicoac Paraisuan Adan eta Eva paseaceicela lecu eder artan, devecacen ciotela arbole bateo frutua bacarric; baiña cer guertatu cen ! Sartu cen Lucifer gaistogura, eta erran cion Evari, baldin iaten bazuen debecatuic ceucan arbole arren frututic Jaungoicoac bezanbat iaquinen zuela, eta cer eguin zuen Evac, andrearena, beti bezala curiosac eta iaquin naiac, artu zuen debecatuic ceucan fruturic ian zuen, eta ianaci cion bere senarrari, Adanei; eta ian zuten bezain laster gueldituz ciren bulussiric, Jaungoicoaren gracia galduric berendaco, eta beren ondoreco guciendaco, guelditu ciren Luciferren esclavo, eta eriocearen sujeto ero menean berac, eta beren ondoreco guciac.

(30) Icusi cituen bada Jaungoicoac guizon tristearen miseriac eta trabajuac, eta lastimatu cen bere idurira, eta semejanzara eguinicaco guizon tristeaz. Determinatu zuen bada Jaungoicoac guizonaren miseria eta trabaju guciac erremediacea, even guciac erremediaceco, obequi estima guindezanagatic favore andi gau. Biali cigun mundura bere seme bacarra, guizon eguiten cela maria Santissimaren sabelean Aytaren, semearen, eta Izpiritu sanduaren obraz, cerbizacen zuela materialetaco, ero Jesuchristoren gorpuztaco Maria Santissimaren entrañetaco odol pisca batec; au da bada, nere gende onac, egungo misterio, ero obra andi gau, Jaungoicoaren semea guizon eguitea, eta mundura etorcea becatari guciac salbacera, *Christus venit in mundum peccatores salvos facere*: Jesuchristo etorri cela mundura becatari guciac salbacera.

(31) ¿Cembat gracia, eta cembat esquer eztiogu bada zor, nere gende onac, Maria Santissimari favore onengatic? ¿eta nola ezquinduce alegratu bear eguingo misterio andi ontaz? Bada Andre batec galdu bazuen mundua, berce bat jαιο cen mundu guciaren erredimizalea eman duena. < 12 > Eva tristeac galdu bazuen Jaungoicoaren gracia, Mariac bilatu cituen guciac. Eva tristeac ezarri baguinduza Luciferren esclavo; Mariac eman digu libertade osoa; Luciferrec engaiñatu bazuen Eva, Mariac abarricatuote buruac infernuco Lucifer guciei. Zori onean jαιο doncilla ederra; dichosa eta milla aldiz dichosa zara zu, bedecatua andre guciac ercean: bedracitan egun urte bazuen, Eva triste arrec negar eguiten zuela bere becatuaz, beñere beguiac etciceizquiola chucacen. Aytu zuelaic bada egungo misterioaren, ero obraren noticia gau nola alegratu eta consolatu bide cen Eva tristea.

(32) ¿Cembat consoluiqui, eta bozcarioiqui joan bide cen lasterca Maria Santissimarengana gracia, esquerrac, eta enorabuenain ematera: erraten ciola, ay nere Doncilla gazte ederra, nere Ama zabala zuc zuc bilatuzu nic galdu nuen alaja precioso; zu izan zara bacarric digña andre guciac ercean nic eguin tudan daiñu guciac erremediaceco. Zure medioz bilatu dut galdu nuen gracia, eta zure medioz erdechico dut despreciatu nuen paraisua: itz evec, eta berce anitz alaco erraten citien Evac tristeac maria Santissimari: ¿Cergatic eztiogu bada guac ere egun eta vici ga-

ren egunetan consoluz, eta enorabuena emanen andre goni eguin digun favoreaz? Cer eztugu aimberce parte, eta interes obra gontan nola Evac? Bai nere Gende onac, guciengatic concebitu zuen eta guciengatic eman zuen mundura bere seme maitea.

(33) ¿Ceñ izan da Christaua artuco eztiona Maria santissimari devocio bat sandua bere avemarien, salven, eta letanien medioz? Ceñ izain da christaua iduquico eztiona erreverencia bat eta errespetu bat andia? Bada Maria gau guelditu cen mundu ontan, Evaren orde, gure Amataco, gure abogadataco, gure amparotaco eta gure medianerataco. Ama gonon medioz bear dugu erdechi mundu ontan gueren tristece-tan consolua, trabajuetan paciencia, eta conformidadea, eritasunetan, eta naigabetan sufrimentua, obra onetan perseverancia < 13 > eta azquenean Ama Sandu gonon medioz bear dugu erdechi Jesuchristo bere seme bacarrarengatic mundu ontaco gracia eta berceco gloria: *Quam mihi eta vobis praestare dignetur in N.P. et F. eta Es. S. AMEN.*

2. Erro. B testuak

HIC FIERI INCIPIENTIBUS, RESPICITE ET LEVATE CAPITA VESTRA. LUC. 21.

(1) Bi bide dire solamente cerurea. Bata inocenciocoa, bercea penitenciocoa. Inocencio bidea, da guciz suavea eta alegrea: bide ontaz doacinec⁸ gaton (*i*) gabe Bautismo sanduco gracia, ta becatuen manchaic den gutienic gabe, dificultadeic gabe edequiq ceruco atarie. Al contrario, penitenciac bidea guciz penosoa, guciz trabajue ta dificultade vide ontaz docinec, ez dute berce guise ceruco ataria edequico, baicic castigatuz, ta mortificatuz veren pasiona, ta inclinacio gaisto guciec. Eta cein bidetaz guaci gu? guaci acaso inocenciocoa videaz? Badire acaso aniz gure ertean Bautismo Sanduco gracia conservatceutenac?

(2) Ah! zaumentuc izan guñan bezain laster asi guñen. Jangoicoc ofenditcen, eta gueiago dena, eztugu berceic iten baicic añaditu egunetic egunera ofensac. Ezta acaso Jangoicoan legueco edo Elizaco mandamentuic, quebrantatu eztugunic. Cer bide guelditcen zaigu bada cerureco? Ez berceac, baicic, penitenciacoa. Ezta erremedioa, edo penitencia in beaugu mundu ontan, edo padecitu ta penatu eternidade batez bercean. Ontan ezta dudaic. Penitencie consideratu daique, Sacramentue bezala, eta virtute bezala. Penitencia Sacramentue bezala ezta berceic, baici confesio dolorosoat gueren becatuen⁹. Sacerdotean absolucionequi bateren¹⁰; au da comunqui deitcen dugune confesioa. Penitencia virtutea bezala, da biotcen dolore edo sentimentuac, ceñen medioz aborrecitcen du guizonac becatue, cergatic den Jangoicoan ofensa, prometitcen diolaic satisfacio matea bere bici moduen emiendaiqui.

(3) Ain inseparableac dire vi penitencioc bata bercean gandic, ec ez dezoque aprovechatu becatariei Sacramentuec, bertuteic gabe, eta ain guti virtuteac Sacramentuic gabe. Onegatic nai diciet gaur manifestatu penitencien necesidadea arretara gonvidatcen gaitu Eliza ama Sanduec Avenduco dembora sanduontan, pasatcen tuelaic gure beguinen bieten azquen juicio egunen ailciñen izain diren señaie terribliaiec.

(4) Penitencia necesarioa da Jangoico ofendituen aplacatceco. Ontaco iaquin beargu becatua dela injuria bat, despreciatcen duena Jangoicoan magestadea. Cergatic, dauquelaic Jangoicoac debecatuic becatua vere autoridade guciaiqui. Arren mandamentuen contra obratcea, Claro dago dela desprecio andi bet berarren magestadeai iten zaiona, eta posible balitz nai luque becatariec, becatua iten duelaic, eztaien icen Jangoicoic; cergatic nai luque eztezan zautu arren becatua, edo eztezan aborrecitu, edo eztezan izan autoridadic castigatceco ezpalu Jangoicoac zautcen becatua, ez litceque infinitamente Sabioa ezpalu aborrecitan¹¹ ez litceque iceñ infini-

8 Ez da oso argi ikusten.

9 Ez da oso argi ikusten.

10 Ez da oso argi ikusten.

tamente¹² Justoa, eta ezpaleza castigatcen < 2 > ez litceque iceiñ infinitamente poderotsoa. Orgatic indignacioz beteric exclamatcen du San Bernardoc: ¹³*Crudelis Dylana, et omnino execranda malitia quae Dei sapientiam, institiā et potentiam perire desiderat*. O malicie guziz cruela becatuena, deseiatcen baitu acabatcea Jangoicoan sapiduria, justicia ta omnipotencia.

(5) Cusie becatuen crueldadea, iaquin beaugu, naiz ez posible izanic erecriaturere¹⁴ batec satisfazio man dezan amberceco dilituez, orrequi guciaiqui Jangoico ofendituac eztu nai galducera drehotic; antes bien nai du satisfacio mandezogun azque-neco maravediraño. Baño cer satisfacio main diogu guc? Ez berceic, baicic penitencia eguiezcoat. Eguie da gure penitencia den andiena izanic ere, consideratcen bada bera bacarric, eztela capaz satisfacio mateco Jangoicoai intiogun ofensaz justicia rigurosuathec escatcen duen bezala, baño capaz izain da juntatcen balin bau-gu Jesuchristo gure Erredentorean pasio Sanduco meresimentuequin batean; mo-duontan bai man dezoquegu Satisfacio abundantea.

(6) Orgatic ofrecitcen diogulaic Jangoicoai gueren becatuen satisfaciotan, edo-cein obra on, edo trabaju, edocean penitencia, beaugu in Jesuchristoren pasio sandua merecimentuequin batean. Au gabe, gure obra on guciac untce bezala izain dira. Cusacie cer inderra duen untcec pareta edo arbole baten arrimoan. Dembora labur ieten da goitico esquiñeraño; baño quen zocie pareta edo arbolea, ta cusicocie aiñ humil guelditcen den. Guise berean gure obra onac, Jesuchristoren pasio Sanducoindar aundia dute, baño aice gabe aguitz apal guelditcen dire.

(7) Penitencia necesarioa da, becatuen manchan borratceco, eta quentceco becatuen ondoan guelditcen diren resulta, edo inclinacio gaistoac: barcatuagatic Jaungoicoac becatue vere misericordie infinitua dela medio, eztu choill barcatcen becatuengatic meresi guiñuen pena. *Dominus transtulit peccatum tuum* erran cion Natan Profetac David Erregueay. Jangoicoac barcatu dizu becatue, baño orrequi guciaiqui ill bear du zure Semeac becatuen pena edo castigutaco. *Verumtamen, filius qui natus est tibi, morte moreretur*; becatuen ondoan guelditcen dire resulta edo inclinacio gaistoac, eta aien quentceco preciso da penitencie continuoat.

(8) Orgatic engañatcen dire anitz becatari pensatcentelaic confesoreai erranez gueroztiq beren becatuec ya eztela aietaz cuidadoic izan bear,.....iñ ezpalin baño gueiago. Cein diferentaqui pensa duten penitente eguiazcoac dembora gucietan. Adam gure lembicico aitec aitu zuen Jangoicoan beran agotic, barcatcen ziola in zion ofensa, orrequi guciaiqui, bedratci sigloco penitencie continuoatequi, procuratu zuen aplacatcea Jangoicoain justicia. Bazaquien David Erregueac, profeta Sanduec

11 Ez da oso argi ikusten.

12 Originalean *infin te* (te gorago idatzia agertzen da).

13 Latinez idatzitakoa azpimarratua dator originalean.

14 Ez da oso argi ikusten idazkera.

erranic barcatu zitiola Jangoicoac, in cituen becatuec, orrequi guciaiqui, oguien leguen iaten zuen fuco antsa, ta negarrez beguieci beteri escatcen cion Jangoicoai iago ta iago guarvi zezala bere becatuen manchetaic. *Amplius lava me Domine as iniquitate mea, et a peccatu meo munda me.* < 3 >

CECI VIDENT, CLAUDI AMBULANT, SURDI AUDIUNT. S. MAT. C. 11.

(9) Esplicatu ondoan egun zorci penitencien necesidadea, iaquin biaugu penitencie eguiezcoaten señaleta principalnetaic bat dela, bici moduen mudanza. Au ententacera maten digu egun Evangelio Sanduec escatcen digulaic: Itsuec custautela sorrac aitautea, maingueci badabilcela, ta illec resucitatcen direla: ande Dionissio Cartujacoac erraten digun bezala: Itsuec custeute, Jangoicoan gracienc arguitasune dela mediante, guizonac zautcentutelaic beren utsifiec: sorrac aitaute, orai artio casoic ez inaiez egon direnac, aitcentelaic Jangoicoan boza: maingua badaviltce: pezezoso ta descuidatuec asten direlaic obra onac *item mortui resurgunt* illec resucitatcen dire, becatarieci itautelaic. Au da Mudanza penitencia eguiazcoatec escatcen duena.

3. Perpetua Saraguetaren ahotik bildu testuak

Honax Mezkirizko Perpetua Saraguetaren ahotik bildutako testu batzuk. Lan hauek Satrustegik argitaratu zituen *Anuario de Eusko Folklore*-n «Mezkirizko Langintza» deitutako artikuluan 1984. urtean. Lanaren edukia Etniker galdetegiar erantzunez burutu zen. Jakina denez, magnetofoitik hartutako transkribapenak ez dira erabat dialektalak, hizkera jasoagoa erabili zuen Satrustegik. Esaterako deklinabide bukaerak: «mekanikaren, indarrarekin, direnak», bukaera «apainduak» direla iruditzen zaizkigu, baita lexiko zenbait ere: *berebile, aketa, lursagar...* eta horregatik hizkuntza idatziaren ereduari hurbiltzen zaizkio, ez dute hizkuntza mintzatuaren kontrakzio eta, aldi berean xarmarik islatzen. Hala ere, testuen edukiarengatik eta Perpetuak egindako ekarpen etnografikoengatik biziki interesgarriak iruditzen zaizkigu.

NEKAZARITZA

1. Erriko etxe geienetan egiten dire labrari lanak orrengatik errain ditut etxe geienetako aitu dituden gauzak. Etxen izenak erranak dire lemexiko egin den lanean. Badire zenbait etxe bigarren bizialdean dutena sukaldea, labea, lo egiteko salak edo kuartoak. Pikortegia edo «granero» erdaraz. Saka deitzen diren zaku aundi batzuren barnean altxatzen dute. Bizi toki ebetan ere erdaraz deitzen da «cuarto de baño» eta euskeraz garbitasunein gela edo sala. Azpiko edo lemexiko bizitokian egoten da estrabilea bere azienda aldearekin oraiko aldian geagoenak dire beiak zerengatik saltzen da esne anitz «Kopeletxe»ra; goiz oro juaten da Iruñetik esne aluziaren eske. Etxe geienek badituzte bi atari: bat ongarritegira laister ateratzen badute ere beren sagoi edo alorretara eta maiz garbitzen dire. Lursagar edo patatategia ere beitiko bizialdean idukitzen dute bai eta ere labrarien erramienta gisa guzietarik. Gañaldean egoten dire agotz eta belar gisa guzietarik. Al bezain ongi konponduak

dauzkite beren xoko guziak. Eta batzuren badute ure etxe barnean aziendak edan dezan nai duelaik. Ala ez bada, beren etxetara urbil dute denek, eta zentzu aundiarekin erematen dituzte edatera. Zenbaitek badute etxera urbil aski bertze borda zenbait, txerritegi zenbait barnean, berebile edo tratore zenbait idukitzeko tokie.

5. Etxe ebek badituzte bakotxak berengana urbil baratze zenbait, eta beretan biltzen dute tipule, porru, zanahorie, baratxuri, iler eta patata. Zenbaitek landa ederrak erri inguruan, bai eta ere sagoi xarmantak, ugeldera urbil. Baratze tikiak geienak laia eta altzurrarekin konpontzen tuzte eta aundiek balenbadire tratoreaikin. Erri ontako lurretan geiagoen patata eraiten da orai. Lenago biltzen zen ogi pikorra, oloa, garagarra, esparzeta... artoa, bada ilerra, alubie, aixkola, txitxirioa... eta neure oroi-menak duden idaztietan erraten duden bezala gure Sakarteko berokian eginikeko kafe edo aketa artu dut bein baño geago, eta goxoki baño erran zigute ez ginduela zil eta badu anitz urte ez degula erain, berrogeita amasei seurik. Sakarteko alor ontara oroitzen naiz lurre ontzeatik iketza egin eta iketz plaza beretaik sartzen gindue iketz orrause eta lur berria. Alor onen bazterretik iausten da ure alorretik goraxago sortzen dena. Mendi bazterretik doaie. Alorre au konpon daike tratorearekin, bai eta goldeaikin. Ni aurra nitzelaik ala egiten zue nere aita zenak bi beiekin buztarrien paratuak. Oroitzen naiz dena altzurturik ere.

6. Lur gogorra baño lodia patata eraiteko xarmanta nere ustez.

8. Landak eta alorreak.

9. Erran duden gauza guzietatik baño azia ez da ez eraiten eta ez biltzen. Aziendaindeko beardiren belarrak. Ongarria zabaldu negu eta udaberrian, eta gero ebaki idortu, bildu eta agoztegian sartu uden. Alorretan berriz itzuli, xeatu ongarriekin nasi eta erain gogo dena, urte batean gauza bat eta bertzean bertzea.

10. Orai erran bear dut nola egiten diren labakiek, Aur-aurrean ikésie dut. Lurre emanez geroz geienean ematen zute 4 edo bortz urtetako; ez dut uste bear dela deus ere idatzik. Ortan euskaldunen itze askide. Gero lemexiko gaula lur alde guzian eken-tzen dire lar mota guziak, urrek, ezpelak, ellorri eta gisa guzietako abarrak eta denak multxuka paratzen dire, lan ebek obeak dire uda azkenean egiteko. Gero xerradatzen da xoko eta bazter guziak eta ongi idortuak direlaik, abar guzien gañan paratzen dire zerradatuikoko purruxke guziek eta egur idor batez su eman multxu guzietatik erretzen aidi-relaik ongi ailtzurtu, barnalago eta obeki, eta denak barreatu ondoan egin guzietatik xego eta obekixago. Lemexiko aldiari eraiten da ogi pikorra; au aitek botatzen zue eta guk polliki polliki altzurtzen gindue. Ondarra ematen zue nere aitek otoitza: *«Jaungoikoak duela parte; aingeruek bertze ainbertze, eta gaistoek ez batre»*. Lan ontan bear zire aizkora, lar austekoa, sardea, altzurrek... ez naiz oroitzen geiagotaz.

11. Nik uste dut erran dudela erri ontan erain eta biltzen diren pikor guzien izenak. Gañera landare geienena ere; litxue ez dakit baño bertze dakidenak bai; xorratu patata eta landare geienak xorratzen dire maiatzearen ondarrean eta uztaillaren erditsuan.

12. Emen geiagoena ongarrie ematen zaio eta geiagoena udaberrian. Kisue egiten ze Berregu aldean kisu arria da eta zenbait labe erre izen dire nere denboran. Lan berri zenbait egin bear balin baze etxe zenbaitetan lenik kisue egiten ze. Azaroan eraiten ze ogi pikora, eta patata martxo edo aprilean. Esaera au aditu dut anitz aldiz: patata eraiten bada martxoan nola aprilean ez da maiatzeraño agertiko.

13. Sagarrondo on guti da eta aranak ere ez dire sobera. Denbora otzak ez du sobera laguntzen. Emen ez dugu ez olioik eta ez sagar ardorik baño bear dugulaik erosten dugu.

15. Lan ebek uden egiten dire baño guti izeten da denetaik. Ez da mats pikorrik ere eta ez izeteaikin ezin iakin deus ere afera ebetaz.

16. Moxorroak, gizonak bezala bai eta ere andreak bezala paratzen dire alorretan baño ez dut iakin zeñek norei izitzen duen.

17. Lenago erran dut aparexuen izenak labakiek egiteko orai tratorekin egiten dituzte; aisego da. Orai agotza pikorretik berexten da trilladoraikin. Bada pikor, alubie eta ilerrak eskuz berexten dire, eta arto ain guti da... aski da eskuz berexteko.

19. Ez dut karrorik ikusi aspaldien eta atzendue dut.

20. Gauze ebek aspaldien ez dire ikusten. Aspaldiko gauzek dire eta antziek edo atzenduek dire.

21. Orai tratoreak dire eta dena mekanikaren indarrarekin egiten dire; baño len, nere aurtzaroan, idi eta beien inderrakin golde eta bertze iduriekin itzultzen zen lurre zelaietan, baño xokoetan altzurreikin edo laiekin altzatuik dauden tokietan. Etxe bakotxeko langilekin egiten al bada prestatzea eta eraitea, ez da nior ere deitzen lanera, baño ez badire aski, biletzen dire pionak ordainka bedere eta gaur batera, eta bier bertzeaña egiten dire. Lan gise ontako geienean buzo deitzen direnak eta berez arront zabalak, paratzen dire. Ongarrie eremateko landa eta alorretara, bide ertxiek balinbadire erematen tuzte zaldiek, biorrek, mandoek eta astoek. Ebei bastaren gañan paratzen zaiote esportizoak deitzen diren aparexu batzuk bi aldetara dilinden gañeraño ongarriz beteak, eta ola erematen dute alorretara baño bide zabalak balibadi-re, idi karroan al guzie ongarriz betea erematen dute karrua eta erematen dute landa edo alorrera. Buztarrie orai apaingarritako etxe geienetan bada.

22. Golde edo ori iduriak errestatzeko ezta abereik paratzeko oituraik.

23. Erran ditut tratore, makina, segariak, itz batean nekazariain laguntzale geienen izenak, ez dut erran ogi pikorra egotzeko errotaz; ez dut deus erran eta Mezkirizkoek beti izen dute uretako errota; bai berdin zue ogi pikorra egotzeko gen-dearendako, eta arto eta iduriak hazienda gisa guziendako. Ez da guti.

24. Badire erri berekoendako tratore eta bertze makine zenbait denendako arront ongi eldu dena eta geiago ez balin badu bear duenak. Badire ur aska ederrak eta arront ur onak aska oiendako.

24. Iturri ederra iru kañuk eman al duen uraikin, karrikein erdian. Lemexiko barride Txorrondo deitzen denean bertze iturria, aska ederrarekin. Ur beretik dire denak. Hazienda dabillen mendietan ere bada ur auserki. Mari-iturriin erreka pasatzen da Arreste, Usein eta sagoyetatik, Uerkatik pasatzen den ugaldera. Erro deitzen da ugalde au. Gero Izoztara urbil Askarreta. Iturria bere aska urez batearekin. Bada Aurizberriko egira iritxi baño len bertze iturria, bete urekin; deitzen da Egiko Asketa. Turtziberan ere bada erreka tiki bat, Sorogañen bada ur auserki, ugaldea gabe, eta inguru aietan sortzen da ugaldea.

25. Nere idurikoz, azi, planta eta ongarriz landra bertze ganerako gauza guziak nekazaritzako Iruñetik erosten dire eta gauza geienak erematen diote goizetan Kopeletzeko esneak erematen dituenai. Altxairuek konpon dezaketzen gauzak Erro edo Auritzen konpondiko dituzte; zurgin kontue balin bada Erron badire bide onak. Txerri erostunak ibiltzen dire etxez etxe. Arrotzik balinbada saltzeko juaten garenek erosten ditugu. Aurizko arakine juaten da astean bi aldiz aragi saltzera. Errikoak non saltzen diren? ez dakit. Ez dut galdegin. Merkatu eta feriek Auritzen eta laronbategan izeten zire lenago eta uste dut orai ere ala direla. Uste dut ere maiatzain lemexiko aste ondarrean izeten dela ferie, eta agorrain 18tik 22re gutiz gora bera eta merkatuak amabortzetik laronbatetan. Lenago arakindegia eta okindegiak bazire bire erri berean baño orai Iruñean eginikeko ogia erematen da errira: astelenetan, asteazkenetan; ortzileretan eta laronbatetan. Lenago bazire bi etxe gauza bearrezkoak saltzen zirenak, baño orai ertxiak dire biek.

27. Karretera nagusitik kanpo dago erria baño Bentatik asi eta erri guzie inguratuz bada bertze karretera bat errikoa deitzen dugu. Esnoz, Antxue (Ainzioa) Loizu, eta Ardaizko erritara juaten gara. Sakarteko menditik barna juaten gine zaldi, mando edo asto gañan aurrak ginelaik, orai uste dut Errotik barna daien karreteratik juaten direla berebiletan. Artziberra ere len Sakarte burutik juaten gine baño oraiko berrik ez dakit. Uste dut anitz aldiz juain direla. Nere aurtzaroan ere Aurizberrire Kisulabeko oianetik juaten gine baño orai lar anitz omen da Arriurdingo ondo artan. Maiatzan Ama Birginarengana Orreagara juaten da erri au karreteraz-karretera, Zilbetitik asi eta Mezkirizko Bentaraño denekin eta karretera zarrera ateratzen diren erriekin: Gurbizar, Ardaiz, Loizu, Antxue eta Esnoz, Mezkirizko Bentan biltzen direnak. Erro, Olondriz, Linzoain, Gereñe, Zilbeti eta Mezkiriz Uretaikin. Mezkiriztik izeten ze anitz gurutzedunak; bai eta ere ortoxiak. Erri bereko Mariaren alabak beren estandartearekin bi neska aingeru xuriz beziak bi aldetik.

28. Nere aitak egiten zitue neguan esportak, laia, altzur, aizkora, segakiderrak eta abar; gazteago zelaik kuxeta eta lau ortzekoak. Orrekin erran nai dut Mezkiritzen egiten direla gauza oiek denak. Badirela kuxeta egileak eta lengusuak direla. Kider guzietaik egiten direla eta egintzaletan nere aideak badirela; esporta egintzaleak uztei zaleak. Itz batean denak langileak.

29. Ez dut ikesi itz bat ere, berrik, gauza saltzeko eta ez erosteko ere. Bakarrik badakit kontu zenbait uzten badu nagusi edo etxeko andre zarrak ordaindu gabe il delakoz lenago gaztek laisterka ordaintzen dutela. Ez balinbeda paperik ere lege gizonen eginik.

30. Iru errien artean artu zute Sorogaindik ura erri bakotxeko Linzoain, Gereiñe (Biskarret) eta Mezkirizek iru erriek sartu zute berenetan ur auserki eta guzietan bada bear guzia. Nere ustez ongi konpontzen dire elkarrekin. Erri bakotxak baditu bere oianak, bere iturriak, bere eliza, bere kontuak. Erri ontako mendietan bagua nausi da: baño aritz zenbait ere bada. Pinoa paratu zute baño etze erdietsi lurra arztezan. Errien bizi direnendako egur loteak izeten dire, baño urte erdia bizitzen denaindako ez da deus ere ez eta ere etxe konpontzen direnendako, nagusia ez bada bizi arront errian.

32. Nere etxea konpontzeko bearra izen dut zerengatik lau toki bakarrik zitue lo egiteko eta ogei eta amar biltzen gine. Orduan egin ditugu amabi kuarto edo sala eta paradaizke ogeite bortz guatze bedere eta badugu non egon senide guziak. Ez dugu tokik aziendaindeko eta kontent gara ala ere zerengatik amasei billoba eskolara jua daizkenak badute beren aite eta amarekin non egon. Baditugu bi baratze tiki etxera urbil. Urbilenean aurrek iosta daitzen eta bertzean patata eta tipula bedere erain eta plantatzeko. Baditub bi alorre eta patata aite uzten daiet belarrak. Uste dut ireztorri ere batek protxatzen duela.

33. Len errana dut erriko denek edo geienek berek egiten dituztela beren lurren lanak, geienek badituztela beren aparexuak beren lanak egiteko eta norbaitek ez badu erriek badituztela bereak eta denek egiten al dutela direnekin. Pion zenbait ordañez bedere artu dezaketela baño geienean bakotxa berekin konpontzen dela. Arboleik guti da ez bada bakotxak bere alor edo landetan, ez dena erri guzikoa. Maiatzaren iruan gurutze sandu egunean oitura da alorre bakotxeko gurutze bat egin erramu goizean bedeikatuieko lizar edo erramueikin eta ontzi batean artu ur bedeikatua arekin ereman eta bedeikatu toki bakotxa eta paratu gurutzea erditsutan eta otoitz Jaungoikoak bedeika dezan xoko guziak gero iru gurutze egin artuz erramu bedeikatu arekin eta erran «Jaungoikoak duela parte: aingeruek bertze ainbertze, eta gaixtuek ez batre» aite gure bat, gero berriz gurutzeak egin berriz «Jaungoikoak duela parte aingeruek bertze ainbertze, eta gaistuek ez batre»; be aitegurea, eta irugarren aldiz berriz gauza berak; gero il bada norbait ondar urtean beren etxean aren animaren alde aite gurea, gero San Cristobalendako bertze aite gure bat. Familieko il guzien animendako bertze aitegure bat eta Ama Birgine Orreagakoarendako iru agur Maria, eta bertze alor batera eta alorre guzietan berdin. Etxeko atarien berdin. Hazienda dagon tokian bertze ainbertze. Gauza ebek beren asmo oberenekin egiten zuzte, mantxo mantxoa batre lastertu gabe. Ni bein baño (geiagotan) Juan naiz eta ikusi eta otoitzak ere egin ditut amatxi, ama edo aitarekin. Eta aiengatik gelditu dire nere idatziak aiei ikasiak.

ESKULANGINTZA ETA BESTELAKO LANBIDEAK

1. Ez da len bezainbet. Orai nekazarien lan guzien gañetik juaten dire zortzi ordu lanera Zubiriko errira Magnesitas deitzen den lantegira. Berebil aundiarekin erematen dituzte eta lana egin ondoan itzultzen dituzte bere etxera; bitartean artzen dituzte langile geiago. Len baño Ian geago eta jendea obeki da. Ez dut uste orren-gatik aparexuen kiderrak kanpuan egiten dituztela, baizik berek egiten dituztela. Bazire lenago bi zurgin onak: Ignazio Errea eta Felipe Billanueva; baño biek il zire eta Felipein semea zurgin ona da baño Iruñen bizi da eta lan anitz du dagon tokian. Lepokoak edo zildaiaik eginzaleak ere badire eta ongi onak eta ederrak; gañera ebek berek egiten dituzte esporta aundiak belar eta agotztako.

2. Karro egintzaleik ez dut uste badela baño konpontzaleik bai ikusi izen dut bide edo iruen artean konpontzen; elkarrekin ongi konpontzen dire Jaunari eskerrak. Uste dut zur onarekin egiten dutela.

3. Ez dut egundaño ikusi langisa ortarik egiten. Nik uste dut gisa ortako gauzak Lumbier delako erritik ekartzen zirela, beartzirenak.

4. Burdin lanak uste dut arotzek egiten dituztela eta ori Auritzen edo Erron eginzaleak badire.

5. Ez ezda baño, etxe geienetan bada buztarria xokoak obeki apaintzeko.

6. Ezagutu izen dut eginzale zenbait baño orai ez da nior.

7. Zumekin egiten ikusi izen dut baño kanpotik etortzen diren «zitoei».

8. Len errana dut kuxeta egileak badirela, eta lenago geiago zela. Nere bi aita-txiak anaiak zirela, kuxeta egileak zirela eta bien artean bazutela umealde ederra denek bazekitela Ian ori egiten, gañera bazirela iru anaia geiago eta ebek beren ume-kin ere kuxeta egileak zirela. Ezpeletik ateratzen zuzte kuxeta eta lau ortzekoak.

9. Bai badire jualeak eta ardi baktzak erematen du berea, bai eta ere auntz baktzak berea. Ardi eta auntzek negurri eta soñuan ere berdintsuak dire. Biorrek erematen dituztenak ere ez dire aundiak; Mezkitzen beiek erematen tuzte jualeik aundiak. Ez dire erri ontan egiten eta ez ikustiaikin ez dakit nola egiten diren.

10. Orai ez da arginik erri ontan; lenago Aezkoakoak etortzen zire argintzera. Aietaik bat ezkondu ze Mezkitzako alaba batekin eta Iruñen bizi izen zire. Badire etxe aski arripiketuekin eginen direnak, eta bada dermioa «Arripiketuzko iturri» deitzen dena. Bada ura berean eta arripiketuek ere.

11. Ez, ez da.

12. Lenago bai, lenago ikusi izen dut neure etxean arizko gauzak amatxik eginen, baño orai ez da.

13. Denbora ebetakoak dire brodazaleak, eta aspaldian nik brodatzen irezten nue neure eta neure senar eta umen bizie. An edo nindegon tokien. Eskulana izen da nere denborak pasazi dituen. Neure seme alabek, eta beren ume guziek erematen duzte nik puntuz-puntu eginikeko jantziak, txamarra euskaldunak deitzen direnak. Euskadiko eskudo guziekin; ongi bero eta eder ibili dire denak beren denboran Jaunari eskerrak.

14. Eiztari fine baze bat: Pedro, Pedro Ferminena. Egun geinetan ateratzen ze bere txakur arekin inguraldi bat ematera baño ala ere zituen bei eta aratxeak lustre ederraikin idukitzen zitue: eta ere jar gutikin alorrak. Onek bere txakurrarekin bakarrik aski zue eizteko erbi eta azeriak. Baño Zepoak ere ikusi izen ditut alar zenbaitetan. Orai basurdeak dire makurrenak alorretan kalteak egiten dituzte.

15. Ez dut uste otso kabik edo tokik baden nion ere.

16. Ez da eta errana da.

17. Berriz ere ezetz.

18. Bai, badire aizkolari onak eta iketz egileak ere. Nere aita ala ze eta iketz egiten autsi zitue bi besoak. 1920ko apirileain ama bortzean. Etze sendatu. Lan gisa ortako denboraik oberena, uda azkenean eta negu pasatuxean eta uda berrian. ¿Aparexuak? zerra aundiak, aizkora aundiak, burdin ziriak, mallu burdinak (ebek egurrek egiteko), pala edo endoi aundia, ikeztokia lurrez estaltzeko, eskalera bat ieteko betegarriak emateko eta bai ere sue sartzeko barnera, zoiez estaltzeko dena ere bai. Ateratzen dire lanak usteik gutienekoak eta beartzen da usteik gutienean aparexu guzietaz.

19. Errana dut orai ez dela zurginik.

20. Bada elektrizista lana. Lengo zurginek egiten zuzte mueble onak eta ederrak. Fontanero zenbait uste dut badela, baño ez bada Erroko Makario ez da txarra.

21. Ez du anitz bide bazirela, baño orai kanpotik ekartzen dute dena. Aragi, eta arañaak, berdura eta fruta, zukre, arroz, legunbre mota guziak, garbitasune egiteko gauze guzietarik eta bertze anitz gauze ekartzen dute Gereindik berebil aundi batean etxez etxe.

22. Erakuszale bat; eta andrea ze ondarra, baño ez omen da aurrik aski erakustun geagorendako. Ez dakit azkenean aurre gaixoak Zubiriko edo Garraldako errira eramain dituzten. Denborak aldatu dire, ni aurra nitzelaik ba omen zire berrogeite amasei aur; eta orai amarrik balinbada. Gezurre iduri du. Baño egia da. Ikastetxe bat bakarrik da. Lenago nexka mutilak denak Ikastetxe berera juaten gine.

23. Lenago ur otz bustialdiekin sendatzen zitue erriko alaba zen andre batek aski erixko zirenak. Baño laueta ogei eta amarretara urbil zelaik il ze bera. ¡Goian bego!

24. Erriko igureiak egiten ditu lan ebek. Etxez-etxe juaten da erratera noiz den ontzena edo batzarrea. Bertzen alorretara sartzen bada kanpoko azienda edo berena ez dena ateratu eta sartzen ditu toki ertxian eta nagusiak ezin atera ditu, saritu gabe diru zigorra ematen dutena. Bertze gauza anitz adierazten dute etxez etxe denak iakin dezaten bearrezkoa dena. Loteak markatu bear dituztela edo eginak direla... Auzelana egin beardela eta alako tokian edo egian... Erri tikia da eta ez da igurei bat baizik.

25. Nik dakidela ez da deus ere alakoik.

26. Ez da deus ere. Erriko lurtaldea. Nere idurikoz arront toki politean dago erri au.

4. Esteribarko esaerak

Hauek dira Damaso Intzaren lanetik hartutako Esteribarko erranairuak. Badira beste batzuk gehiago 1926., 1927., 1828. urteetan bildutakoak, *Erroibarko eta Esteribarko hizkera* liburuan (2000) agertu zirenak, horregatik hemen berriak direnak bertzerik ez ditugu ekarriko. Bakoitzaren ondoan erantsi dugu Intzak jarritako azalpena, baina, egungo batuaren ortografia aldaketak erantsi dizkiegu.

Esteribarren honako hauek izan ziren informatzaileak (ik. Intza 1974: 12).

Horrela zioen hitzez hitz:

Esteribar: Eugiko seme Frantzisko Iribarren. Gartzaingo apeza; Osterizko Benito, anai kaputxinoa.

Erro: Aurizperriko seme Simon Urtasun, Gerendiain-Biskarret-eko apeza, ta aren etxeokak. Mezkitritzen Perpetua Saragueta, oraiño Iruñean bizi zaigun andre buru-argi ta euskaltzale bikaña.

- *Aize egoa, andren gogoa*. Emazteen gogoa iduri hegoa.
- *Andik apur, emendik apur, eultzia bete dugu zuzen edo makur*.
- Besteri ebatsiz bizi zirenak esan zioten ori. Eultzia larrainean bildurik dagoen garipila, an garia jo eta pikorra bereizteko.
- *An ere txakurra ortotsik*. Galtza zarrak nonahi izaten.
- *Agoteko atsoak pastuko tuzie*. Haiek baino berritsuago, itzontziago izango zarete.
- *Atzeko laakua yo ta gelditu*. Ler gaizto eginik gelditu, nekaurraturik.
- *Autxok, autxok: orain artuko tuk ireak* (Eugi). Ago, ago, ordaina etorriko zaik.
- *Au ere ez duk leku batean gelditzekoa, ez*. Inon laketzen, etsitzen ez duena da.
- *Aztutik ezautuko'uk gizen dagon*. Aztutik=pisutik. Txarrez esana.
- *Batek kanta, bertziak kanta: deabruek dantza*. Dantza luzegi edo.
- *Batzuetan baiian (galbaiian) ure, ta ferratan ez*. Etxean itzik ezin aterazi, eta kanpoan ezin ixildu.

- *Bazter guziek iretsi nai tuen merkola da ori.* Deusek ere asetzen ez duena.
- *Bein be(de)ren! Arreko ezkillak erran zuen.* Noizpait ere!
- *Eguberri zerekin, Urteberri arekin.* Asteko zein egunetan Eguberri, asteko egun berean Urteberri.
- *Erbie lotan ortxe dago!* Lapur ori ez daukazu arrapaturik!
- *Eri beratx, il gogor!* (Zuriain). Beti eri edo gaixo direnak, luze irauten. Esaera ori izan zen lendabiziko bildu nuena. Zuriainen, ostatuko etxeko andre zarrari entzun nion, 1913.garren urtean.
- *Erio suar dago.* Ez-egitekoen bat egiteko zorian dago. (ik. Azkue: a punto de)
- *Erran eta egin* (Osteriz). Itza itz; itzemana atxiki, bete behar da.
- *Esne guti ta erreto aunitz.* Zuen pixka galduz zijoala.
- *Euki dogun gutxi, euki dogun beti.* Dugun pixka gorde dezagun.
- *Ez dio sakeleko odolak irakiñen, ez.* Ez da estutuko, lasaia da.
- *Ezta piru (b)at ere ez dut.* Piru bat = ari puxka bat; txanpon bat ere ez dut.
- *Etxon, etxon, orain artuko tun ireak!* (Idoi). Ago, ago, artuko ditun ordaiñak.
- *Gizon erdel (zikoitz) ori ez banu ikusi!* (Eugi). Zikoizkerien bat egin dionaz.
- *Gizon gaitzets ori emen dabil* (Eugi). Gizon aspergarri, iguingarri ori.
- *Gizon puzmiñe da gero ori!* (Eugi). Gizon zakarra, latza.
- *Guk bear dugularik, ubaldian ez da urik.* Gure bear-orduan, inork ez laguntzen.
- *Gure etxean Pittiri sartu da.* Pittiri = gosea; garia ta irina akitu, bukatu.
- *Gure etxeko andria nongo, gure aidiak ango* (Eugi). Olatsu beste lekuetan ere.
- *Ik eraman duk nere zura. Ez! Bai!* Ez ba, nere manduak arrastan (Iragi).
- *Itxea gaiñez, eta guziak iretsi naiez.* Etxean guzian izan, ta alere bazterrak iretsi nai.
- *Kuli-mulike zabiltzate?* Zer egin ez dakizuela, edo lan gutxirekin.
- *Lekeda baño etxekarriagoa da ori.* Etxeki=itsatsi: etxekarria=itsaskorra; paperak eta itsasteko erabiltzen den lekeda (goma) bezala.
- *Nagi-ure laratzan dago* (Eugi). Nagiaren, alferraren ura laratzian dago, nagiaren zai.
- *Norata iguzki, arata beroki.*
- *Norata ezkurre, arata txerrien muturre.* Jendeak bezela, txerriak ere bizigarria den tokira nai.
- *Odei (edo goibel) oiek leokaturik daude, ta ez da euririk.* Odeiak berex samar daude, leokaturik tartean leio-antzeko utsuneak dituzte.
- *Olabeko idi-saltzaleak esana; Idi au duk, otzendako otz-bera, idorreindako gorbera; idi au ez daila (dedilla) itzul yagorrik* Olabera. Otzendako otz-bera bezala, beroendako gorbera, beroa ezin yasan duena.
- *Ongi mendekatuik dauke yaten duena.* Ongi irabazia, bere lanaz.
- *Orrek mii altzairerue du.* Mingain zorrotza, mintzo gogor bizia.
- *Orrek miie bere lekuen du.* Mintzaira garbi ta argia du, garbi mintzo da.
- *San Juan eta San Pedro, astero balego! Ta Ama Birjina urriko? Iñoiz ez al duk etorriko?* Pesta-zale zikoitzak esana.
- *San Luk, erein zak balin bauk. Billa zak ez balinba uk.*

- *Txindor idorrik ez du ekarri.* Pits legorrik ez du ekarri.
- *Xau dire Uritzen karakolen biltzeko ez baiote euritzen.* Xau dire = akabo dire.
Uritz Artzibarko herri koxkorra.
- *Zoaz ardit-ardite ta ekartzu.* Zoaz arin baño ariñago.
- *Zure galtza-kordak izain du korapillo ori.* Naspilla ori ez al da zure etxekoa,
ta ez gurea edo bestena?

Mezkiritz

Inauterietako kanta

Ñutre, ñutre, ñutre
la señora de esta casa
es una santa mujer
pero más santa sería si nos diera de comer.

Haur txikien bi zangoak hartuta

Xingili, xongolo,
gure aurrak nongo
ona bada etxeko
gaixtoa bada Pellorendako.

Xingilo-xongolo
gure aurra nongo
ona bada etxeko
gaiztoa bada tututtutu
amaindako!! (Mezkiritz)

Txalo txin bis
gure aurrak bortz hortz in
seigerrenak huts in
Datorla amatxi
opil aundi batekin
arekin zopak in
denak ase gaitetxin (Mezkiritz)

Mezkirizko kanta. Julia Saraguetak errana. Seaska kanta

Bonbolontena nere laztana
ez egin lorik basuan
azeritxuak eremango zaitu
erbia zaralakuan

atzo erran zigun apaizak
nere etxia zerua dala
ordutik idurtzen zait... (ez dakit nork errana)

AHOZKO TESTUAK

Atal honetan bildu ditugu azkeneko hiztunen mintzairaren pasarte batzuk, testu hauek guztiak grabaketan bidez atera ditugu. Jakina da hizkuntza mintzatua eta idatzia ez direla berdinak, eta, hori dela eta aitzinean ikusi ditugun idatzizko testu horien ondoan paratu nahi izan ditugu beste hauek, hizkera honen bi aurpegi desberdin balira bezala.

Hiztunak *Erroibarkoak* eta *Esteribarkoak* dira, eta XX. mendearen bukaeran eginiko grabaketak ditugu, gehienak neronek eginak; kasuren batean ikasleren baten burutu du. Hiztun batzuk beti aritu dira euskaraz, beste batzuk ez, ohitura galdua zuten, hala ere, guk zati interesgarri batzuk aukeratzen saiatu gara, eta hori jarri dugu izenburu gisa.

Ortografia kontuetan, «y» sartu dugu soinu igurzkaria ordezkatzeko eta, «j» erdal jota soinutik bereizteko.

HIZTUNEN ZERRENDA

Gabriel Soto	Lintzoain
Francisco Beaumont	Urniza
Beatriz Etxeberria	Eugi
José Mari Belzarena	Eugi
Gaspar Lintzoain	Iragi
Marcos Saragueta	Mezkiritz
Juanito Ernaga	Mezkiritz
Juanita Agorreta	Mezkiritz
Ceferina Iribarren	Zilbeti

Hiztuna: Gabriel Soto. 78 urte

LINTZOAIN. 1994/9/9

Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra

Gabriel Soto, uno de los últimos hablantes del euskera del valle, ha sido un informante incansable que siempre nos ha recibido con agrado en su casa. Mantiene una memoria clara sobre todos los acontecimientos vividos y un euskera rico y preciso. Ha sido nuestro mejor informante, sin ninguna duda, por ello este libro también se lo dedicamos a él.

En esta grabación Gabriel Soto habla sobre su experiencia en la guerra, sobre las fiestas de los pueblos y sobre su destreza bailando jotas y demostrando una capacidad inusual. Asimismo nos habla sobre la relación con los pueblos de Baja Navarra situados al otro lado de la frontera, responde a algunas preguntas concretas, y explica algo en relación a su afición a fumar tabaco, también sobre el uso del registro hika y sobre la gente de los pueblos vecinos. Finalmente nos cuenta alguna anécdota en relación a las Américas y a las bodas entre parientes y enumera los nombres de las casas de Lintzoain.

Gerra kontuak

Gerran egon zara?

Salbo gerran... izen nitze, bertze denbora guzien etxean.

Non egon zine?

España guzítik ibili nitzen. Asi Gipuzkoatik Bizkaia, gero Santanderren eta Santanderretik buelta, gero Teruelen ta ordik joan gine Kastellona ta gero andik dibisionen erdie joan ze eta Ebrora. Bartzelona aldera bertze erdie Balentzia aldera, ta an akabatu ze gerra.

Zenbat urte egon zine?

Iru. Ogei urte nituelaik asi zen gerra ta ez nue bertze erremediorik izen joan berzeik ta deitiar baizirete... joan nitze boluntario. Orduen, soldadongan ireziar bannituen bi sueldo, boluntario juateakin irezten nue pezetat egúnian. Boluntario nitze... pezetat egunian.

Hori aunitz zen?

Bai, denbora artako bai. Soldádoak irezten zitue bi sueldo o pezta erdie ta nik pezta bat, ilebete batez, irezten ginuen egunian zortzi egunteko nik banitu mille pezta.

Oso ongi, ez?

Arras ongi. An juntetzen gine dozenat euskeldún, orduan Gipuzkoan izen ginelaiak dozenat Debára yausten gine, ta Debatik joaten gine Elgoibarra, ta an akordeonista bat artzen ginuen gure kontutik, eta orduen denbora artan balio zute... ogei ola balio zute. Duro erdi bet ta berendatu ta neska aekin an yantzan, olaxe pasten ginuzen zortzi egun. Gerran, gérran... zegó geldítuik fréntia.

Orduan gerran ere umore ona zegoen?

Bai, bai, txarra, ere baña onaz ere, gero gerra akabatu zelaik ere, izen gine Benikarlón... erri bet Kastellonen, itxaso baztérrian dago.

Orduen an ere baginuen geuren orkesta ta ástian bi egunez asten ginue dantza ta an árdoak ere ona zire ta... gero andik igorri ziguten ... gerra akabatuik, gero, pues Sanfermíntera iruetanogeite amar naparrak. Orduen Sanfermin bezperan eldu gine eta... tréñian Arrotzapéara, gero ordik Iruñera igen ta... ortxe pastu ginuze iru egun, artzen ginue rantxuen rebajetik, iruetanogei pezta bakarra. Ta pastu giñuzen iru egún, ta ondárrian lerrínik gelditu gine lo bar bátian...

Ta atra zigute nonbait errextan edo ataríre ta biramúnian iruzkia asi zélaik berotzen orduen iretzarri gine ta etxéra.

Dantzari ona izandakoa

Zuri beti dantza gustatu izan zaizu?

Néri bai, ánitz, ánitz. Mandiréte prémioak eta déna.

Zure semeari ere gustatzen zaio dantza eh?

Ba, eztute balio ezta nere zangoen oñetako ere. Ni gáztia... ze, oyen adínean? orduan aitzen ze yantzan górki ongi, erri ontan, emen beti izan de dántza, Lintzoañen bai, ta Eugin.

Igendetan?

Igendetan bai, ta astelegunetan juntetzen bagine... orduen baze gazterie anitz. Familiek baizire igual sei zortzi aurride edo amar pues nonai bazire lau akordio eta... mutilenak, ta nornayek soñatzen zue dantzan yartzeko bezala. Ta ála...

Neskak ere bai. Nik emen ezaundu tut erri ontan, ogei te... ameka mutil Republike denbora eta ogeite bost neska... bosgerren egúnian bestetan ezaundu tut ogei tebost pareja, emen errikoak, yantzan. Ez orai bezala, orduen soñue edo atra-

tzen zelaik kafe artzen edo balinbazire gazteriak erri guzítik, soñua aitu orduko, an gine... yantzan.

In dut yantzaldie, orduet eta erdikoa jotan, akordeonista ateki balle Anuen. Esain bada erri bet, arara joan nitzen ta an kontratatu ginue akordioniste, zitue ogei ta urte egun ta ogei kilo pisatzen zitue. Ta erran gineko... ure akordiona yotzen ta gu yantzan apostatzen ginekola ta ondarran akordiona ertsi biar izen zue ta pastu gi-nuze orduet ta erdi.

Iru mutil tiru neskeki, baño orai bueltat ematen baitute, guk maten giñuze iru buelta ta. Nik orai kusten dutelaik yantzari oyek ta ola yende gáztia, buelta atekin te gelditu... ori ez tu yantzan aitzea!!!

Gu terríbliak giñuzen ortako.

Nik pisetzen nitue iruetanogei kilo edo ola, beño orai lauetanogei te emezor-tzien, en el 88 joan nitzen klinekera, nindebile kurandero batekin... bueno brujo... Ta allegatu nitze extremo batera, ozka in gebe enituen pasatzen amar metro, gero ereman zirete Iruñéira, gero San Juan de Diosen paratu zirete tratamientua ta orduan artu itut kilo abek, pisatzen tut lauetanogei kilo. Oyek denak artuitu andik barna.

Beraz, gaixo egon zara, baina orain ongi zaude.

Segido pasatu zekidan. Nere áitearreba ze kuxetagilea.

Non bizi ze? Emen, bertze etxe ontan. Nere emazteain aite.

Zure emaztea hemengoa zen?

Bai, etxe ontákoa. Frontonain ondokoa, etxe andi artakoa, baitu arri pikatuik... fatxadan, or sortue naiz ni.

Nola du izena etxeak? Maixtérnia.

Euskararen inguruan

Zure emazteak badaki euskara?

Ez, konprenditu iten du dena, solasa ere pixkuat, baña, ez anitz... gurétxian konprenditzeunte dének baña in... eztute iten.

Zure suiak badaki euskara?

Eztu iten orrek, ez, eztaki. Solas eztakite. Nere denbóran emen bi familie zire, or karretera ondoko oi... ori bat Orzagokoa, ta bertzoat or Urbeltz.

Horiek ere bazekiten?

Ez, oyek ez, bi familia oyek etzute iten euskera, bertze gúziek. Denek iten zute, bueno sekretariok ere ez, iru familie, bertze dének. Orai gelditu gera, iru lengusi né-riak badire or erríen ta beitiko artan, etxe bakar bat baita or bizker ortan, gelditu de aita

ta amaikabe mutikoat eta soltero dago... ori lau, ta nik bortz, emen ezta geyagoko euskaldunik. Mezkitzen aldibet baziren, orai Markos goi ta Fernando... Fernando... erdi erdara erdi euskara. Orain Markos eta Juanito.

Herrietako beste buruz

Ori bizi de, Maria oi? Eztut aspaldien ikusi. Ta máztia? bibótiak izain ditu árrek! gaztetik bazitue... Bein bétez Biskarréten bestetan... broman erran nion aber nai zuen ezkondu nirekin te... deabruet bezala, laztu te joan zen, bueno yantzan ai giñen ta ori erran nion te...

Orai zenbat egun daukazue besta?

Orai lau, egundik... atzo bezpera... asten zire atzoko eguneki. Amaberjine, orai dire Orre(g)an ere, lau.

Kanpotik torriko dire seguráski, baña erríen gazteri guti de arrun guti! ta baitu- zu gero berantagoko ta ze... eztute norekin yostateko moduik izen!

Frantsesekin te aitu beite Amerikétan lánian, gero izen gara biek Frantzian ta bestétan ta. Frantzian zuk iten duzu uskéras frantsesek bezala, ta nik ezetz...

Behenafarroarekin harremana

Eta nola yoaten zineten Frantziara?

Gu joaten gine Frantziera, Korpus Kriste egune asterdíen báite... uzten zute Frantzian urbilen igenderako, orduen urbilen igéndian baze dantza ta dénetaik eta joaten gine bi pareja emendik bi neska ta bi mutil. Méndiz, méndiz,... ta joaten gine arára ta pasatzen ginue ta aitze gine zalapartaka yantzan, ta arimeleko kórrua iten zigute ingúrtu ta erran baidizut yantzatzen ginela denborartan. Gero andi torri bérriz ta ostátuere ta gau gúzien yantzan ta gero arropa kanbiétu ta lanera joate gíne.

Erretzeari buruz

Izen dugu aguántia terríblia, baitut nik iruetonei te emerétzi urte beteiar dut orai. Beteiar dut diciembren amaséian.

Beti fumetu duzu?

Baitu iruetanogitesei urte fumetzeitela pakete bat egúnian bai, in daike emendik Txinéra bide bat ferrokarril bideat nik in duten zigarroikin.

Medikuak ez dizu ezer erraten?

Erran dire aldi bétes biño eztiot kásoik in. Néri eztirete ematen zenbaitzuek bezala asi orduko zigárroa eztule, neri eztule eztire atakatu sekúlan. Ebék... kilo ebek estorbatzen direte tabako biño geyágo. Pues eztut pastu... denborártan, iruroeita oetan... eztut pastu... ogei egun pastu nituen kliniken, kendu baitzirete giltzurri bet, pues ogei egun aek fumetu gabe berze dénbora guzitan...

Ori gure lengúsue da, Joakinen lengusua... oyek iteunte euskéra baña diferéntia. Erran nion altzinean: zuek biar ziñute Naparróko uskéra ikési. Lén emen erri oétan dénetan izentzue berze tono bat nai bauzu, biño uskéra émen, Erron Gerendínen. Mezkirítzen, Auzpérrin, dénetan iten tze uskéra, ...Garráldan.

Euskararen inguruan

Non uste duzu aldatzen zuela?

Izeten tzue pues... deje pixket igual erri berétik bertzéera. Eméndik Gerendíñe bazue... bai, bai, bazue. baña uskéra iten ze erri guztiétan. Eugin ere denbora bátian iten ze anitz uskera, baña ola... bazterretxé anitz baize. Bazterrétxia bakizu zer den? Caserío. bazterrétxia bai. Oyek deitzen dire bazterrétxiak. Iteunte uskera gorki pollite Iragin. Izan zara Iragin?

Pasatu baña, egon egon ez naiz egon.

Pues joaten bazara, akaso, ellegatuik ta joaten bazara... bat bada Kruz deitzen dena, pues intzezu arrendandik galdin. Ta áyek dének iteunte... baña ure ezta nik uste lánian ezten asten orai... pues ...arrek... ure ere or ze ta balléko besta... arára tortzen da.

Zer... zure laguna hori?

Axkídia. Bai soltéroa da. An bizi diré ni takitéla iru anaia sórik. Bide esposátuik tire biño ori soltéro dago.

Galde-erantzunak

¿Cómo se llama? Nola deitzen da. Eta nola zayo? Ere bai.

Eman honako hitzak euskaraz:

Zerúe, mundúe, burúe, begíe, tsúsie, atárie, áizia, lúzia, bésoa, góize, áidiak, súbia, lépua, atra kanpóra, eztu yaúsere, goibélak (nubes). Kusi, man, záundu, ándria ta maztékia báitere, erraten al duzu bi gisétan. Nere maztékie edo nere ándria bi gisétan erran daike. Bulúzirik, anáya, béyak.

Ellos son guapos: Oye tiré propiek.

Segi beste honako hitzekin:

Artzáia, geágo, mágara, zérrie, txingérra, gizéna, zurie ta mágara. Yinkua, artsa, gabérdi, bágua, bixtu argé, bákia, nago kontént. Gorpútze, pikórra, joan mendíre.

En Francia dicen festa, nosotros decimos besta.

Jaya... igéndiai, astea pastute baita igéndia, jaya orréi jáya

Sandu gúzien egune... balinbeda Amabérjine abuztuen amaborzian balinbeda... Amabérjine egúne. Santiago egune ogeitebórzian baite... Santiago egune... ta ola.

‘Señor’ jaune, ‘pegar’ yo, jítoa, ‘cesta’ zária, bortz, ortziléria, értzia ‘intestino’, ortzegúne, iru, lau, nik inen dut au, nik errain dut egé, ni izein neiz ona. Nik emain dut nauzune, gero según zer den neskákoa edo mutíkoa: mutíle ta néska; zikine, lóya, ‘prima’ lengúsie, ‘primo’ lengusúe, illabéte bat, mile, baut oñázia. Mine due-nak oñázea izeten du. Minek maten du oñázia, sorgíne.

Morfologia

gizonak in du au (sg) / gizonek in dute au (pl)
apezak man du meza (pl) / apézek man dute meza (pl)
torri naiz semiakin (sg) / torri neiz semékin (pl)
balinbedire bat erraten duzu semiaiki, biño balin badire iru edo lau... semékin.
yo malluékin
torri naiz alabáikin (sg) / ...alabékin (pl)
banae etxéra/ nóra zazi?
mandákot sagar bat sémiai/ madakotét sémei sagar bat
etxe au da ttxíkia, ttarra. Gizon goi da lúzia, andíe ere erraten da
neskaoida própie. Onek erran du egé
mutiko ure da gáixtoa. Etxebetan iten du anitz otz
gizon onek iten du lan aundía. Sortu nitzen errí ontán
sor te il. Alor ure da gúria
ertxiazu atari goi. tzakur geu de ure beño aundiagókua
áurrek nai direte anitz o sémiek nai direte ánitz
orrek ikusi diré urrundik. main dizut zartat
zuek badúzie tzakur bet. bauzie sósa éskuen
gósiak... nago gósiak/ nagó aséik

Hiketari buruz

Iketan balinbeze... según adine ite ze ori, balin beze zarragókoa gazténdako! iten ze ika, orái bazire bertze itz betzuk itéko aldrebés ori eztizut. Apézai ta aitéi ere... áitei berorrek... Zenbaitzuek erraten zute aite edo ama balinbeze: «arbez». Maten bazeko zerbait, or zauntzen dut nik or kanbio ori ze familie kon-tatúten. Iten zena gise órtan, nik aite ta ama deitze nítue, baña bertzeatzuten errate zute: arbez...

Neskek egiten zuten iketan?

Etzekiten néskek jenerálian gizonak ziren geyágo... neskek eztakit ordúen idu-ri zuen bajeza edo... konprenitu inen zute dének seguruaski, beño yardúki eztute iten.

Pues emén... erri ontan joan den sei o zazpi urte óntan etxe nagúsien etxe gú-zitan... dének bazakiten uskera orai aek joan dire... egun betétik bertzéra adió Lintzoaingo euskéra !

Etorri zaizkizu artzera euskara (grabatzera)?

Iruñetik edo eztaít nóndik baña torri dire, izen diré alabain eta rekomendazioz torri diré onára, ta orai zu bezala.

Mezkiritz, Lintzoain eta inguruko jendeaz

Mezkiritz eztut záuntzen. Ezbainaiz ainbertze ibili Mezkirítzen, Mezkirítzen ibili naiz gorki guti. Nere máztiak andregáya zélaik ori... joaten zen ori eta Julia ure badakizu... ezbase ura aizkoraki... Ure kartze zúte kozinera onára, emen zélaik nere ándria, orduan pues ori joaten tzen arára, joate gine gu yantzára orí alabain etxéra.

Nora atratzen da?

Aratágo ezta atratzen, emén goiti, eméndik buéltan ango leku artáraño, ta leku órtaik aráta badiré alórrak ta ará joateko. Ta bizkér órta eré badiré alórrak, bueno sagóyak...

Nola du izena mendi onek? Ipete

Eta zer sartzen zuten emen?

Oláxe uzte ziré, pestétako. Yéndia yoan zen déna dibertítzera, yostatzéra, pues béyak onára botatzen zire. Guardatze zire orai ártio (iraila) ta orái denak bota ta denak plazára yoaten tziré. Orduan beyak guardátzeko eta olá. Bai, primedératik así ta or zegó yáusere ukitu gabé ori... Alanbrez ertxik, orduen pues besta bézpera allegatzen ze ta dénak ikusiko ziuzté beyéki... Eméndik orrára. Lenbixíko egúnian yaten baitzuté ongi... biramúnian eméndik aráta etzinue beyéki joan beárrik joatentziré bérak, ta eméndik itzultze ze yéndia ta dénak plázara.

Eta, ainbertze arbola zituen lenágo?

Bai bai, izan ttu yágore, badire lenagótik yago, baña oráño badire franko. Arizti pollitena au du Lintzoaiñek.

Gereñéingoa au. Au de etxe orren... gero órdik Gereñéko kanposántutik alor ortára atratzeko. Orí de etxe orren zortziegun erreguenerrie, bueno an bauzu oraño arátago ere. Orzagúre ze lenbixíkoa, bertze au iñe da ni sortu biño guti lenágo, gu giñé an...

Berberarena da? Ba Berberéna (Orzagokoaren etxeaz ari gara mintzatzen)

Oye bazire amar o amaika aurride ta orái gelditu diré bide, il diré bertziak ta orai tortzen diré udán onára. Bueno, uden pastéra ta bat... joan den úrtian gelditu ze itsútuik, anai arreba zire ta itsútui gelditu ze ta orái ezin zire onáta etorri.

Zer ziren zarrak?

Zárrak eta bat... gizóna bortz urte ni biño gaztiágo ta néska sei o zazpi urte gaztiago. Soltéroak dira biek.

Ta yende gáztia etzen ibiltzen?

Bai izeten tze, izen dute bertze anai bet montérua Aurítzen ta esposátuik zegó lengo sekretarioaren alabáikin, Luis goi ezauntzen duzu?

A bai, Sekretarioa...

Arren alabaikin ezkondu ze, bueno alabaiki... ezkon... esposátu zen mazté-ki ure... ta izen tzitue lenbixiko senarretik bide: mutikoat eta neskátoat. Géro mutíkoa zegó esposátuik nere arrebateki Irúñean ta zen... «mutilau de gerra, guardián de prisiones», ta bertze arreba zegó montero orréki esposátuik ta orrén sémiak ba-dire bi séme, oyék tortzen dire noizebéinka, bata Magnesitetan aidé lánian.

Eta lurrak nork eramaten ditu? Emén azienda ta in zute arrendátu ta dudikébe.

Ordúan etxálde aundia zen ezta? Bai etxáldia ginue. In gíñe gu orí luzétu ta se-gurátu.

Ta ura zer da ba?

Ure tze borda bat aziendakin, ardíek irukítzeko orí, nere ama iltzélai... kan-biétu in dakóte. Borda pollite da.

(...)

Bai píxket trastornátuik, gazte joan, sobéra gazte joan ta trastornátui tago. Orai dela... joan den úrtian altzinagókoan izen tzire nere máztia ta Joakina ta...

Amerikétan?

Amerikétan izan dire, bai, ta ordúan oyéki... bertzelas ez omen du kaso iten apenas erdi yangábe ta motel bátian dago, Nevádan.

Eta soltero?

Bai, bai, soltéro ure. Gero bertzeat bagíndue esposátuik an, joantze arára lané-ra ta bazuzte beyek osabek, arimeleko ardíek ta ure il baitze ta gelditu ziré amalába ta esposatu nai zuté alabáiki ta ordúan ereman zué bera ere. Eztakit zenbat milla zuz-té... artzáyak eta eméndik reklamatzten zituen arrék. Anitz joan diré arrendako, gero il tze orí San Fermíntan orai dela bi urte.

Ebek il diré iru anaia, batek itentzue artesania eta, kuxetak eta, Mezkirizko Markos orre pezala, ta bertze gauze franko, kolgadore eta... bueno... mile gauze iten zituen, paratuik zeuzke motor étxean parátu eta iten zue ándik górki pollite. Tortze zire yendiak eta... enkargátzera ta gero kuste bazuté bertze zerbait inik zeu-kéla, eróstera. Ta ure iltze eritasunez.

Gero bertzoat arpátu ginue emén ílik étxean. Egun bétez, gure etxéra tortzen zen orduen orí... Prat orrek iten báitu konkurso oi... «Justo... precio», gure étxian izen ze artean, según ze erraten ziñun, «justo o falso». Biramúnian ezpaitzun atarik

eta idikitzen... ta ala'giñaude ta artsalde artio egon gine, bertze aldi bétez ere igual egon tze, beño, gero arrátsian asi gine or yoka ta ...jaere, ta... alayétaik igen gine. Ta asi ze... nonbáit sukeldeko léyoa ireki náyen zerbáit emantzuen ta eróri ze ílik, bíarbada biziik erori ze baña ílik zegó or.

Pues famátue ze, Isak erraten zekóte, górki trástia zen. Ta ori iru anaya bi edo irurte denboran.

Ameriketako kontuak

Zenbat jende joaten zen Ameriketara?

Lén etxe óntaik joanik nere amain anaya Ameriketára, pentsamentzazu nola bide zegon ure. Ure apoderatu zenerako ainbertze... arimeleko terrenoak baituzte terreno beren mila ardie oek irukitzeko niori molestatu gábe.

Pentsamen zazu ze terrenoak tuzten, ta orai pues eztaiz zerinen duten, seguraski saldu in biarko dute pagatzen omen dute arimeleko inpuéstoa. Erosi zeko... Mugaire o Baztan edo orgo batek erosi zezko ardiek, ebek on zireleik orai ardikin eta konten joaten ziren leku aetan étxeak eta inik, bazuzten artzaindeko bañue ta déna, nai bezu artu...

Ahaideen arteko ezkontzak

Lau familie badire ta alaba ezik eta intzute askidántza ta or esposátu; or esposátu zire lengúsiek bide edo iru familie; oraingo ébek ondárrak alare bazun sémiat... tortzen tzire zuen etxétik onára zuen amitxi. Orgo amitxi aixkide aski de. Pues emen zeuke arrek.

Ordúen maztegáya Zilbétikoa bazuen ta... axkurealdi bat artu zue mutiko arrek ta bere lengúsie torri zen kureitera ta enamoratzen dire ta esposatu ta, karri zuzten aur betzuk penagárriek irudiute áziak emañiar tzuela.

Iruñéra eman zuté bat áziak eta botatzen zue lúrrian. Iruñera, ta bertze etxan dagon goi ere... orire penagarrie tire olá firme egótiar belin bedu, pues eztaki yásu ere. Ta bértzia esposátuik étxian, ta bertzeure pues óla eztaki... ze penagárrí! Ori iten du pues odola odola násteagatik.

Oriek zer ziren?

Aitek ziren... ta bide edo iru pareja izen dire óla aiden értian esposátuik, ta gero torri ze ta gero ondar jenerazioa ezpaitzute balio ibiltzeko ere. Te ogei urte-tik goiti zozi ze kanbiátzen zaunden or, ta ure orgátik ereman zute... egun bátez atra zen or atárrire ta úre orregátik eman zute, egun bétes atra ziren or atárrire eta zerbait mugitzen zela ta torri nítze onáta ta ázia botaik zeude. Ta ure ereman zute ta... zenbait egun izen ze permisoikin ta errateunte joaten direnak arára kustérea omen dago an dirénetan denétan obekiena ure. Ta bertzek, erran zairezu zuk nola dauden!

Baimena behar zuten ahaideen artean ezkontzeko?

Aídien értean iteko, bai (permisoa ezkontzeko) Orái naibauzu ikusi mutiko oyek zein fuértiak diren, ze diferéntiak biño bertze óyek tu, tu, tu, ola iblitzen da. Onék alába an zeukete Iruñan ta karriar izen zuté.

Guk ematen dugu kartería. Bai, nere máztiak, firmat botaiar balinbaute bertziak kanpoan balinbadire, firmatiar balinbadute atso orrek eztu firme botatzen, etzake déus, penagarri da ori.

Orain erran dute pixket asi dela yardukien da ola, UVI ortan iruki dute illebeteat o yágo ba. Bai nik uste sartu zuten, abúztuko ilebétia astéko déna pastu du an, déna.

Nik eztait, arpatu zute karretilleki zegola... orduen man tzio zerbáit eta bótaik, gero erama zute pulmona eta déna nik eztakit zerekin bétia... fumétzia o zer iten zue an, ta óri garbítzia gostatu zayóte ánitx.

Herriko etxeak

Erraidazu herriko etxe izenak:

Orzagókoa, Argiñénia, Tanazárria, Primónia, Alkatréna, Joanpedróña, Maixtérnia, Martxantxéna, Burtzikínia, Etxebérrie

Apeztégie Apezain etxe, Kaxénia, Sastrénia, Erloténia, Baltégie

Nikolaxénia, Juankarloséna. Elizérie órdago elizein óndoan, Pako Martimaringo orrék tu. Juanpelipéñia, Motxáña, Juanxargiñénia, gúria, Sotónña erraten diote, nere apellido. Burtxikin erran dizut.

Bertzia Anttonéna ta bertze oek dénak berríek eztakit ze izen paratiko dakoten.

Ixkiñean dagoen etxe ure, telebisióniak iten zuen, bertze oek dénak kanpokua tire. Bat Larrasoáingoa, gero au... Burgeteko... gero or bi bizimodu in tuzte, bat Joseantonio erraten diote ta bertzoat Fontanero. Oyek in zute, Fontaneroak in tzue ta bertzeak zaborrero, bien értian étxea in tzute, gero ori in du joan den úrtian. Ta gero emengo aten anai batek bertze etxe bat or bérian etxe zar bat bazeó ta saldu zute ta gero or aixtian pastu den gizon kalbo góí, orrek in du.

Eztakizu erraten badizute Prantxiko ori Migelitoña. Arren anayak ere erosi zue or. Oyek salbo gure Pedro ure, bertziak dénak Zilbetin zeo gizon bat esposátuik Mezkirizkoatekin. Orduan an azi zire oyek bertze oek dénak: Antonio, Daniel, Prudentzio, Bautista, Dolores, Urbana, oyek dénak or, etzuten aurrídeik ere. Prudentzio Agoitzera joan da, orra joan tze or otel zenbaitetan, denboraz joaten baziren Erron ta Zilbetin bazire.

Herriko bestaz

Noiz dira hemengo bestak?

Bestak dire Errosarion bueltan, orai pues emendik Zilbetire joaten gine Zilbetikoak tortze zire etxera bezala, ta gu ere arára, orduen emengo gaztedie ta Eugin

ere baize yantza. Pues an juntetze gine yantzari batzu xarmantak ta errie ere nola suertatzen zen, emengo mutillekin erri beteko neskek déeeenak nai zuten dantzatu.

Emen badakizu ze erri zen, neskak eta ongi dantzatzen tzirenak, Olondrítzen. Olondritzen nik uste entsayatzen tzuten beróyek, Olondritz ezautu dut nik neskak obekien obekiena yantzatzen aitzen tzirenak ta emen urte batez «campeonato de jotas» in zute orduen man tziréte nerí mille pezta prémioa ta geo bigerren premioa man zute Olondrizko... Bien ke!... Ze denbora áye!

Baña orandik ongi zaude!

Bai, iduriz

Nor- nori

Me gustaba estar en el monte: kuadratzen zekide mendían egótia
guri kuadratzen zekigu árdoa.

Ahal

Podemos hacer esto: Guk iten al dugu au. *Arar la tierra se llama* landu, landu zázie lurre.

Hiketa lehen aldia

Yo tenía: Nik banuken (hiketan). Arrék bazuken, neri kuadratzen tzekiden.

sémia joan da astóain kargatzera.

gustetzen zaide yátia ogíe.

Haurren gosea

Primoniak zue sagardi bet ederra ta ándie, ta pentsamenzazu denbora artán yéndia nola bizi zen! Orduen joaten tzirelaik sagarrak biltzera, joaten tzire ematen tzuzte saltzeko ta erri oetara... joaten tzire aurrek arara baitzeude gósiak, ta i(b)iltzen tzire.

–Vicente, ¡dáme una manzana!, ¡Dáme, dáme!

Ola... gero yaten tzutelaik ori, oraño bertzeatek artu ondarrure ta azie ta erematen duen goi... ayek garbitzen zuzte denak.

Familie andie tzire, ta ori... etxian iten tzelaik ogie, pues erosiari balinbazue orai bezala...

–*Artorriak badire?*

Badire artorriek. Pena ederrekin utzi tzue erekitzetik ártoa eta... Fidel

Kisue eta bizerrak

Bizer... orai ezta bizerrik, asteko emen eztu nior ekartzen Mezkiitzen, igual oraño bai.

Izterie izen naiz ta ibili naiz eskopetáikin alderdi guzietan, ta kusi tut kuebak... prestatu zeizko animeli oyei. Ta len emen ere iten tzute kísue ta orduan denbora artan kisue iten tzuten oyan artan, pues aritzek ta bazuzte zíloak ta bazire bixerrak, baña orai aritz ayek dena kéndui taude ta orai ez tute.

Erle kontuak

Erliak ere artzen zuzte, lenago Saigostik eta tortzen tzire yendiak ultziekin te ériak biletzera, tortzen tzire onara, ta emen balin beze iturri bet ta or balin beze malda bat mendi bet, maldan, pues erlia an balin bazego emendik artzen tzute onara ure, orduen érlia kanbiatzen tzekote bertze lekuetera. Bazuzte naza, beren káfie, orai ezta érleik, lenágo bai.

Bazire balória zutenak, eskúekin ibiltzen zuzte, igual arrapatu adin erlekume bat ta baziren ádiak, nire aita bera, pues... artzen tzute reina erraten dena, ta orrek dominatzen du erlekume gúzie ta erle oyek, pues. Or sortzen dire bider o iru biño batek biar du garbitu biertziai... il orduen... nagusitzen da ortaik ta erlek... Aditik mauke, lotu puntatik ta malda zegona illarrosi ta or artu mauken erlakúmia ta etxera. Ta emen zirenak pues orai ya denbora ontaik altzine iruzkia atratzen delaik asten tzire úmiak botatzen tzuzte... orduen pues arri betzurekin ola kaxka-kaxka iteunte geldiezi nai zuten lékuen. Baituzte ezpel batzuk ere, geldi zeizen, ta bertzeatzuk yende faltan joaten tzirelaik atratzen zirelaik joaten zire orrata, ta oyek gelditzen tzire oyan oetan. Ta orai ezta nior ibiltzen orrendako...

Zozoak

Zozokafiek ere artzen tzire denboratez joder!, orai baño zozokume yago yaten zuten yendek, baña ordun baze barbaridede bat oyétaik, zozo bera, baztar guziek betetzen ze zozoz, joder!

Prixituak yaten ziren?

–zitoak? (ez du ongi aditzen)

Katuak jan

–Zarterien inte... ze, ez tute góxuak izein, zozokúmeak? Gerran yan nue bat, aldi betez, an aparezitu zen gero gátue marrakaz, apokas enitue bota bazter guziek kanpora, ez tute yan yágoik.

Bazire yendiak eta... len atariek... etxebetako atariek bazute ziloat, orduen gátuek iiltzen tzire sartuz joan kanpora... lengo gazte atétaik... mutilek eta paratzen tzakote lázoak, ta arrapatzen tzute, ta gero prestatu ta yan.

–Belea ere bazen?

Bélia guti de oyetaik ere,

Belea erraten zenuten?

Belia errain duzu? Bi, belia, bertzeat, txitek ematen tzituena, mírue.

Hiztuna: Francisco Beaumont
URNIZA (Erroibar) 1994ko uda
Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra

Como es bien conocido, el euskera se había perdido en este pueblo de la parte meridional de Erro, antes que en los del norte. A pesar de todo, Francisco, que había nacido en Urniza, pero había vivido los últimos años de su vida en Olondritz lo conservaba. Aunque no hablaba euskera ni con su mujer ni hijos –y tenía, por tanto, un euskera muy anquilosado– es el último testimonio del habla de esta parte del valle. Francisco responde bien a ciertas frases que recogen características fonéticas o morfológicas, y además nos cuenta cómo realizaba el trabajo transportando maderos por el río Erro.

Zure emaztea nongoa zen? Larrain borda... bat, bertze bat... Sorogáindia.

Eta anai arrebekin?

ayeki béti euskeraz? erderas

Eta Urnitzen zer?

Beak eta ...pixket eta garie ta dénetaik ta albolba

Mendian ibiltzen zineten?

Bai, karroekin. Olondritz bai, ta emen bizi... pinuak atratzen ziren ederki dénak ta quartzen ginduen... bota dénok ta...

Badago pinuik orian?

Ezta bátere

Aritzik bada?

Bada...

Aritze botatzen zenuten?

Ez aritze ez... egurre atratzeko.

Isidro ezagutzen zenuen?

Bai... Zarragókoa ze... nik uste baetz.

Eta nora joaten zineten, festetara?

Mezára beti, igéndero. Oñez... Igual ze

Joaten ginen igéndero... zapatak

Zenbat yende bizi den emen?

Guti, zazpi o zortzi familie...

Euskaldunik badago?

Ez, ezta...

Ateratzen zara kalera?

Asun yoaten da egunoro ta arrekin yoaten naiz ni.

Neska ona da?
Bai, ta langilia,
Zenbat seme?
Zazpi. Bat Aintzioan ezkondu ze Aintziora, ta bertze bat, ...urbil... eta
Emaztea il zen?
Bai bigerren emáztia orain dela urtia ta amabi egun, iru ilebete.
Soldado egon zinen?
Bai Bartzelonan. akzidente, ogei te bortz ilebete akzidente. Eztaike irian...
déna, jende aunitz ta dénetai...
Zenbat denbora egon zinen?
Ogei te amalau il(e)bete
Nork egiten zuen etxeko lanak?
Bertziak... aite ta gure sémiak.
Semei euskeraz in diezu?
Bátere, erdaraz asi ziren ta erdara... ze in biar dut nik?
Ameriketán egon zara?
Ez... aratxeago... andik bada...
Ardaitzera yoaten zineten aunitz?
Bai mezara, zenbeit aldiz mezara.
Zer zegoen hurbilxego?
Ardaitz urbilxego, urbilxego Ardaitz.
Ardaiako etxeek nola dute izena? Zuriona, Etxebérri, Sastrena, Sansoténia,
Pattánia... dénak -na. Géyenak ...ezta yendeik an, zortzi yende dire.
Lenágo etxalde ona izaten zuten.
Bai, ona
Ta Urnitzen or bizi da orai?
Íñor. béti ártuik... ta akaso Ollokin daona tortzen da loitera.
Ardaitzen bada euskaldunik?
Bai, anitz, seguro... ezta jendeik an.
Baina zein etxetan mintzo da?
Íñon ere, dénak.
Lenágo uskeras yardukitzen zenuen?
Ez, guti.
Nola zaio neska oni?
Juliana
Hiketán egiten zenuen? Nornaiekin
Éta amakin ta áitakin? Zuketan.
Apézak man du meza.
apézak man duté meza
au man diót sémiak
man diotét sagárrak sémei
Nos gustaba ir a fiestas: Gazteaik... gustetzen... bestetara...

orai ...kargatu iar dugu ástoa

Banae kusterera alaba Aintzióara

Naoaye kártzera ógie

Zuek duzié dírue eskúen

Te voy a pegar: Yo biar dizut (nire laguntzarekin)

Los nietos me quieren: nietoak maite... áunitz

Aitek erran tzio sémiari

Aitek erran tziote sémei

Guk iten aldugu oi

Guk bagindue txakur bet

Sémia, zérue, múndua, búrue, bégie

Es feo: da txarra. Atárie, áizia, au da lúzia, bésoa, parientiak, lagúnek, aixkídia, súbia, lépua, máztia, kusi, mán, artú, anáea, béak

Esto es para ellos: au de aendako.

Artzaea, móntia, oyánia, Yínkua, gaba

Herskariak

Págua, bixtu argié, bákia, gorputz, bekatue

x/y

Fan oyanéra, yan, féstak, yo, gitano 'zítua', cesta 'zae bat', yauna, sortu de ter-neroat.

Ortzegune, ortzirélia. Bortz, bide

Esto está sucio: au dugú zikin

Ésta es la hija: au da alaba

Esta chica es muy trabajadora: neskako au da langílea

Los hijos son sucios: sémiak dire zikinek

Esta casa es grande: etxe au da áundie

Ese hombre es alto: gizon goi da lúzia

gau/au

Gizon gonek erran du egíe/ gizon gau da órgoa

Torri neiz ándik/ torri neiz ordik

Yo mañara iré a Mezkiriz: ni bier fain naiz Mezkiritze

Aditzak

Noa zazi?

Zuk noa zazte?

Ni enaiz egoten al emen

Nik kartzen dute eskuen
Nik kusteunt eerki
Nik zauntzeunt ederki árdiek
Guk erosten dugu árdoa Iruñen
Zuek kusten duzie ongi

Zuek bazindute ógie?
Bai, bai bagindue

Esnia da ona osasuneindeko.
Lenago in duzue lan.

Egurra nola eramaten zuten

Bai aunitz ta aunitz. bota ta garbitu ta gero man biar dugu Urrotza. Nola? ugél-dian. Eta *zer egiten zenuten, almadiak?* Ez suéltoak. Guk... ta gantxoakin ta gero maten dute gantzoarrekin.

Eta yoaten zinete oñez?

Kanpotik... Sei o zazpi gizon, Urnitzekoak ta Ardaizkoa.

Bazenekien igerikan?

Bein bota nitze ta asi zire lasterke, ni... orduen putzure, ta enekien batre, makil bet, ta nausien sémiak makil arreki atra zire.

An atrazen zenun ta Billabara maten zuten kamionen.

Hainbertze pinu zegoen?

Aunitz, mendi bet, Urnitzekoa, ta Larraingókoa ta dénetaik.

Pinue bakarrik sortzen zen?

Bai, lendik atra guti ta izozten ze pantalona... atratzen da, bustitzen ginen iiltzen gine an. Diputaziona gu ginelarik ...orduan Madrilgoa, saldu zio Diputazioneai. Ardaitz, Olondritzen eta Larraingora. Ta an Urrizen. Bertze familieik ez. Gurbizan ta eskun. Lau etxe... Urnizen ...iru, ta Larraíngoa bortz, orai ezta iñorrere. Siestako denboran arrantzure ta... artu te ...una red menuda ta an joaten da por junto a la cueva y le da con el palo,

amorraea, ta txipa. Dénak yaten giñuzen.

eizé yoaten tziñeten? basurdea ere bai. Laixterka, basurde gutxi.

Otsoa bazegeon lehenago? Ez

Axerie, ta katue, azerie. Konejua, ardillas... Badire... sartzeunte sagoian ta an iukitzeunte,

Beak... emezortzi, umiak iten daude, umiakín dagona. Ta esnea erosi...

Emendik Burlatara iru ordutan, emendik ta andik Iruñera.

Kontrabandoa? Bai aunitz

Hiztuna: Gabriel Soto

LINTZOAIN 1999/8/25

Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra

En los siguientes pasajes, Gabriel Soto en primer lugar responde a algunas preguntas concretas que contienen un objetivo gramatical para constatar su uso. Posteriormente explica asuntos relativos al ganado ovino, a las danzas, a la matanza del cerdo, a los alimentos de antes y los de ahora, a la muerte, a los funerales y demás celebraciones. Asimismo reflexiona sobre la despoblación del valle y las bodas prohibidas de los herederos de casas pudientes; también aporta datos sobre el pueblo de Ardaitz y los suicidios que sucedieron en tiempos pasados, tiempos de fuerte miseria. Gabriel Soto nos da datos sobre su dura experiencia en la guerra, en el frente, sobre la huida de los presos del frente de San Cristóbal y sobre el contrabando. Recuerda también cómo vivía una familia en Sorogain, cómo eran los términos llamados «Ipete» en los pueblos, cómo era el euskera en el pueblo, con quién hablaba en hika, y con quién no. Finalmente relata cómo hizo su casa, cómo curaba su madre, que era curandera de huesos, etc.

Galderak

El último vino tarde. Ondarra torri ze berant.

El perro muerde, el perro ladra. Zakurrek ozkaiten du, zakurrek iten du aunke.

Estornudo. Atrije erraten dugu emen.

Estoy aquí porque he venido. Emen nago torri baineiz, naizelako ere bai (baina berak ez du erraten, ezagutzen du baina, bi alditan bait-ekin egindakoa ateratzen zaio) emen ola erraten dugu.

Nieve. Elurre andie da, ai du elurre.

Petirrojo. Ttori ttar bat, badire emen txori ttar batzuk papogórriek, oyetire emengo txori ttarrenak, papoa gorrie ute ta orrengatik erraten tzaiote papogórriek.

Dios. Yinkua.

Makurgunea zer da? Makurgunea da pues, karreteran rebuelta oyek, makurgunea tire oyek.

Es muy grande. Da gorki andie, da ttarra, ta andie. (txiki ez du esaten)

Txit polita? ez gise ortan ez.

Yo mismo he hecho esto. Nik in dut au, neonek in dut, ere erraten al da.

Yagozik in baneza nik esportak ta ereman erraten al nue ori neurorek in dut esporta au.

Cola. Puzténa. Zuek ere moztiko zinezkote axuri urrizei puztenak ez? Altzineko uzteko... emen etxe ebetan denetan pues altzinerako uzten ziren axuri artxoak pues puztena mozten zekizkiote.

Axuri eta ardieng inguruko kontuak

Axurie da ttarra delaik, urteat duelaik antxue, bi urte tuelaik primela, ta irurte tuelaik lauortxekoa. Ta andik goiti zerratue, ortzak berdintzen baizezko, pues zerratue ura.

Bildotsa, ez emen ezta kostunbre andik bildotsa errateko, axurie, arikoa arra ta artxoa emia. Umerrie da iltzeunzuleik azurie ori da umerrie.

Bizkarreta edo Gerein toponimoari buruz

Orai Bixkarreta paratu baitute, len Gerein erraten ze, Gereindik torri naiz. Lenbixiko aldie.

Dantzen inguruan

Oraingo neskak yantzazten dire guti, desgraziez. Denbora atez gazterie kusi o oraingo gazterie kusi, nere denboran ze kanbio artu duen onek. Lengoak ...emen denak gine yantzariak ta orai badire gáziak ta eztire yausere dantzazten.

Galderak

Erroa edo errapea erraten da? Beain errapia, érroa ere bai. Karri du erroa andie, *eta errape andie?* baitere errape andie, berdin-berdine.

Miretu zer da? kusi ta... begiretu berdin. Zenbait lekuetan erraten dute ori, zuk erran duzun goi, ta emen erraten duu «miretu».

Aberea eta azienda

Aberea zer da? Abria da animelia baztákoa. Azienda izeten al da dena, bertze guziak.

He ido hasta el monte: Joanaiz etxeraño (-ñoz ez), joan naiz mendire.

«*Doi-doi*» erraten *duzue?* Banabile justo-yusto, doi-doya. Bat baldin bedaye ta ezbalinbadaike segitu, o tenple txarrez o... joan naiz doy-doya.

Estamos callandico. Gaude emen ixil-ixile.

Tengo un coche muy grande. Dut autoat andi-andie.

Ven! Zato! Vete! Zazi! Nai baduzu joan dayen arata pues zazi arata, baña nai bauzu zuregana datorren, zato.

Iten al duzu / dezakezu, berdin da (bere ustez)

Jaten zenaz, azak, zekaleak...

Nik in tut lanak. Jañiaut patata zukue. Zukue da «caldo».

«Salda» erraten al ginue zopaindeko, baite arine, orrendako bai salda, baña balinbedira alubiek o garbantzoak o pues... bertze gisen, zukue o aza o zer den, atratzen al duzu zukue. Gero nai belinbeduzu zerbait geyago, pues, atra zazu arrazioa!

Orai paratzen balinbadire badakizu, nola azten diren animeliak konpuesto ta orrekin. Bueno, ba orduen txerriek azten zirelaik, paratzen zire, etxe bakarrean, asteko, ni egon naizenetan, obenean paratiko zinuen mile bortzeun aza zerriendako ta yendiaindeko. Zerriendako beitiko óstoak kentzen zinezko ta repolloa familiendako, gero alubie ere biltzen tze.

Berde oriek nola dute izena?

Zekaliak. Asten diren oyeek, berde, zekaliak, oye tire zekaliak baina erraten dutenak dire zekaliak. Eztait nola erraten ...emen erraten duzu bere izenaikin alubiek, Baztanen errateunte ilerrak, emen alubiak.

Bestetan zer yaten zen?

A beztetan, eztuzu kusten... baziren étxiak, iten tzire festa gogorak emen denboratez. Iltzen tzire igual bi arakai, tortzen tzire aidiak alderdi guziétaik, beztetara. Mai andi oyeek etxe andi oyetan béteik oten tzire, obeniain mai betzuk andiek paratu, pentsa ze yendeketa izeñiar tzuen. Iru botella igual kokatzen zuzte, iru pintekoak, bazire olako botellatzuk, ayetaik.

Txerri hiltzea, olatak...

Bai, bai... tzerriek iltzen tzire eta... ongi aziek irineikin te artoa ta garie, etxe-ko konsumoko, bider o iru zerri iltzen tzire, pues...

Lukerikek, ta birikek gero iten tzute magroatzurekin txorizoa. Txingerra ta solomuak ta... tripota erematen tze etxetara, denetara akaso ez beño geenetara bai, aidiak ta aixkidiak eta zerbait gisetan. Apezai ere, akaso bai, apezai, apezak denborartan, ogie iten zelaik etxeko ogie, irineikin pues, iten tzire olatatzuk artzaendako, olakoak ta apezaindeko bertzeatzuk, orduen denborartan, a(t)soak adinetako a(t)so oyeek, tortzen tzire egunoro mezara ta mezara tortziaikin kartzen tzute olata ori apezaindeko.

Eunoro, ta artzayak berenduekin joaten tzirenak erematen zute bertze olata oi, iten tze ure. Zakur betzuk larruek irukala (= iruki ahala) gizen irukitzen zuzte.

Nola? larrue irukala, erdaraz erraten dute, 'todo lo que cabe en la piel de gordas'.

Etzue gastatzen sosik, kunplitzeko. Orai eztute ez anbortze mezaik iteko, orai kanbiatu dire aferak, lenago, gero ileri...

Heriotzaren aurrean. Hileriak nola egiten ziren

Iltzen tzelaik norbait, eze igual etxe nagusietan nola etxe pobretan. Poes pobre ayek gelditzen tzire arruinátuik, entre ilerie, gero aidei maten tzekote bazkariak eta gauzek, ilerie kobratzen zute denbora artan... Zer dakit nik zer kobratiko zuten? nik aldi betez pagatu nuen bat ta zortziegun pezta pagatu nue, ta etxetik emanik yateko guziek, zazpi apezendako.

Apezei, yatekoa da dena pagatzen tzire.

Tortzen tzire... orai ilerie iten du apez batek bakarrik igual, orduen tortzen tzire bospasei al tzuten guziek tortzen tzire; ta gero ayek iten tzute animeleko bazkariak, beño bazkariak, zer nai zuten yan ereman biar tziñekote etxera, kozinerie baitzute, zerbitzerie. Orduen arek prestatzen tzue an... ta gero akabatzen tze ilerie pues juergatian, eztu kusten ainbertze edarie edateko an? lenbixik ardoak igual iru pinteko botellak an, mayan, gero berriz, denbora artan etze ez anisik eta koñakik edaten, baña ardo ure aski ze kazkarratzeko.

Ze ori balin be ze... ori moztu ze, in zute arras ongi, porke zenbait igual kantuz asten zire zenbait igual ta ori eztao ongi.

Nola erraten zenuten «te acompaño el sentimiento»? osasuna enkomendatzeko.

Hainbat etxalde nola hustu diren

Pattania (Ardaizko etxea) orai utsi tago; yabia dago... yendia tuzten leku oetan... or dago Elizondon, ta orrek yain du Pattaneko étxea, bizitzen balin beda anitz...

Olako leku etian dago, Gereñeko Ansoneko baitago, pues gise berera dago, pues oek yain dute etxea ta geago igual.

Ez dute semerik? Ez, ez dago.

Eri izetiakin lenbixikoa gizon garek etzue bertzeik izen nai, beldurrek torriko zirela denak eri, etzute izen.

Eta zu mutil ibili zara?

Ni ez, ez, ni eonaiz Primonian Lintzoainen, joate nitze bestetára. Ez, ez, Ardaitzen ez. Primónian, neri aita il zekire lau urte nituelaik. Orduen ama ta arreat nitue, arreat Iruñan dago, orduen eskolatik atra nitzelaik or asi nitze lanian, Primonian, or aitu nitze? zenbait urtez... gero ordik juanitze gerrara. Gerratik torri nitze... ta gero berantago nere amak erosi baizue etxe au... pues joanitze, ordik atra nitze, ta oyanera, lanera. Ta pastu nue denbora pusket ta akabatu zelaik lana torri nitze etxe ontara, ta emen sartu nitze, ta emen nago.

Ardaitzen jendea putzuetara botatzen zeneko kontua

Ardaizko etxeetan baziren putzuek?

Bazire putzuek, bai, bai, ta Pattanian ere gizon bat, iru egun iten zuzte besta, pues ni egonitze an pestetan. Laugerren egunean etxean bazute putzu bet oyétaik, kendu ezpartinek eta galtzuñek ta putzure bota ze ta an ito ze. Eztaik nola bota zen, bota baze zangoz ere izein zuen putz arek eta emengo yendiak, zer daki? eztaki nardatzen ta yausere.

Gero baze bertze lekuet, nola erraten zekote? kaguen diez!, Ardaiztik beitiago zego, lekutik onat ezttu aitu nior suizidetu dela. Ardaitzen sartzerakoan emendik ere bada putzu bet, te orai aprezietzen baitituzte oyek, putzu klase oyek. Pues subentziona man diote, iteko len zen biño obeki paratzeko. Ardaitzen, obeki paratzeko, orai artio izein ze abandonatuik egoin ze seguru.

Ura hartzen zen?

Pozale bat paratzen tzute kuerda bateki lotuik ta botatzen tzute urera ta beteik atratzen tzute, denbora artan. Karretera bazterrian baitago etxe goi, orrek ere beitioko estrabilian onduan bazue estalpe bat ta bere putzue an zeuke. Orai tapatui tago, beño iturrie atratzen da finka ortara, etxe ondoan dauken ortara. Or ere orgo nausi zarra bota ze, beño urera, beño, beño, urek etzue artzen onaraño baizik, ta atra zute ito gabe.

Ure emen Lintzoañen, beño or suizidetu zire anitz Ardaiz ortan, zer dakit nik nola iten tzire? yendia desesperatuik egoin ze.

Oyek len tzen putzu klase oyek subentziona mandiotte patzeko len tze beño obeki, Ardaitzen, obeki paratzeko, orai artio izein tze abandonatuik egoin tze.

Eta ura ateratzen zen?

Pozale bat paratzen tzute kuerdatekin lotuik, ta botatzen tzute urera ta bateik atratzen tzute. Denborartan karretera bazterrian baitago etxe goi, orrek ere beitioko estrabillian ondoan bazue estalpe bat ta bere putzue an zeuke, orai tapatui tago. Beño iturrie atratzen da finke ortara, etxeondoan dauken ortara. Or ere, orgo nausi zarra bota ze, beño... urera, baña urek etzio artzen onaraño baizik, ta atra zute ito gabe. Ure emen Lintzoañen, beño or... or suizidetu zire anitz Ardaiz (sic) ortan.

Eta, zer pasatzen zen ba?

Miseria gorria, ezin bizi, lur pobrea eta familia handiak

Zer dakit nik nola iten tziren?

Yendia desesperatuik yoin ze, miserie, asten tzire... peñen ertian ta erekitzen zute garie zenbeit lekuetan. Bolsan artu azie ta bota ta ori... gizon batzuk, zarboratuik... asto ttar batzuretara ieten zuzte ta joaten tzire alorrera. An gero bear tzue ber-

tze norbait etxera tortzeko ieteko astoain gañera, ta bidian erortzen baze astoa, pues an gelditzen tzire.

Zarboratuik zer da? Zartuik.

Orai yendiak baitu subsidio goi, orduen etzuten ja ere, ta pobreak beti pobreak ta zarboratuik... desinik lanian aituz... bañan biarrian gañian joan biartzuten lane-
ra, orra, ta denborartan ere pasatiko ziren gauzek, obenian, laneko balio zuena igual
joain ze Ameriketara ta igual pastiko zitue an berrogei urte ta, ara.

Denborartan familiek zire aur anitzekin etzakien zer eman yatera, baño aurrek
montonka, emen ere bazire familiek amar amabi aurride, or ondarreko etxe ortan,
karriketik arata...

Gero etxe oi in dute orai, nola erraten dute yende ebek tortzen ...etxe oyeek,
nola izena, nola paratzen dute?

Veraneante oyeek tortzen baitire, or in dute etxe bat, Kaxenia zayo, baña nola
deitzen dute ori? Casa Rural.

Familia batek nola egin zuen ondasuna denda batekin hasirik

Bueno, orgoa zute oyeek ama ta etxe ortan zire senarremaztiak ta ...mutil zarrak
etzirenak esposatu sekule aen amain aurridiak. Orduen tripe betetzera tortzen tzire
orrara artu lau edo bortz ume ta tortzen tze orrara. Ta or yaten zute... armarioa ere-
ki ta or artu etxeokoa zire bezala... ta orai... gero joan tzire Ameriketara, ta pastu
tzute ...iru anai zire, ta pastu tzuzte iru urte bakarrik, kontratan torri zire.

Iruñe anditu baize denborartan, erosi zute pisoa ta paratu tienda... orduen sal-
tzen tzute bertze tiendak biño karioago beño yendia. Emen karioago pagatu ...na-
yago zuen emen pagatu ezik Orzokoraño joan peño, ta ola in zute ondasunek.

Ta orai, nok daki zer duten, orai familie, karrera manik eta millonekin, ta bertze
pisuetzuk erosiek. Orai etxe ortakoak... Juankarlosena zaio orrei. Ta emen bizi dire?
Ez, ez joan den urtian o orai duela bi urte saldu zute etxia... Iruñen, Iruñe orai dela irue-
tan ogei urtetaik onat Iruñe badakizu zuk zenbat anditu den... pues anditu da anditz.

Oyeek torri zirelaik paratu zute Iruñen berrie in zen lekuen, erosi pisue ta para-
tu tienda, naiz karioago saltzen zuten, yendiak nayago zuen emen pagatu ezik joan
araraño bile. Ta oendako... oek ola in zute ondasune. Oraño ere bada bat oetaik, ta
semea karrera manik eztaik zenbat piso tuen, San Nikolas ta San Gregorio patatez ta
abastatzen tzun egunero,

Enanzue?... izen dire

Ameriketara joan beharra dirua ateratzeko

Jende oriek bazuten enanzo eh!... nola errain dizut nik? guardatuek ...zenbait
joan dira Ameriketara ta irezten zutena mendien gastatzen zute errien. Orduen ezti-

re sekulen torri onata ... ta ebek oon tzire mendien ta in tzuten sosakin torri zire. Ori, denborartan oraño kanbioa zegolaik bajo, beño karri zuten sosa arrek... denborartan ta berantago Iruñen balio zuten pisuek berrogeitamar mile pezta o irutanogei mile pezta.

Bat bada or Elondrizkoa, Txiletik torri ze, Plaza Kastillon baze pisu bet saltzeko irueten ogei te amabo(r)zt mile peztetan, etzue sosik aski. Orduen in bear tzuen arrek bankuai eskatu sosa prestamoat te aseguretu eta pisue, pues obeki joain tze, beño... erran zue, etzue sosik aski ta banae berriz! tortzen aizelaik saldiko ut baña bitartion.

Gerrara joan zenekoa

Ogei urte nituela orduen... ta ai ginen papera eiten ama alargun beize, libre-zeko soldadongati; beño gerrak etzue errespetatu yausere ta utzi ama ta arreba ta joañiar zinue.

Lenbixi joanitze Gipuzkoa ta Ondarroa ondora, Gipuzkoa ta Bizkaieko mugera, or pasatu ginuze sei o zazpi ilebete deus tiroik ta yausere gabe. Gero asi zirelaik or gauzek ereman ziute bertze lekuetera a Leon, bueno or, gero Santanderren ta Santanderren entregatu zire iruetan ogei te amabozt mile gizon ta Norteko gerra or akabatu ze.

Gogorra izan zen?

Arras goorra, ondarrarian asteko, lenbixien ez, lenbixien ere baña... bat iltzen balin beze, salbatzen zire emeretzi. Eztuk kusten lengo bala oyek zirela diferentiaik?, mauser ayek gero karri zuzte bala explosibek, orduen ayek yotzen bazuzte besoan, igual besoa joaten tze arata. Tripen yotzen bazizute desiten zizuten tripe guzia ta buruen igual, oyek paratzen zute biloa puntezka buruen.

Tokatu zaizu ikustea zuri?

Bai, tokatu zaide, beño izen dut suertia, erosi nue kaskoat, azeroko kaskoyetaik bat, bi sueldo pagatuik, ta arrek salbatu zire burue. Tanke bat botatzen zitue bonbetaik, yo zire an buruen ta kendu zire ola erdiz erdi, atorra ta kamiseta ta dena kendu zizkire, ta emen intzire marka bat lepoan, or izen nitze seminario ortan zortzi eunez o eztakit zenbat.

Gerra kontuak

Non yo zizun?

Bizkaian, ta karri zizuten onera, erraten ziote, «las peñas de Lemona», eztait aitu duzun zuk. Bueno, orduen an gineude ta aitu... ai gine atsalde batez yardukien bertze aldeko batekin, ta arrek erran zuen: batzurek yinisteagatik Yinkoan ta bertze-atzurek ez, ederra armatu diegu! erran zue, ta, bier... erran ziun ondarrarian, bier Yinkoak nai bedu pues bizkar ortan egongo diet.

Ta guri relebatu zigute orduen, ta gineude mendien bertzialdian, ta biramun goizian joan zirelaik oyek kendu zekote an zeudenei ori. Orai eztait ongi atratzen yardukitzen ure o... baña betire arara joan zire. Orduen ayek artu zutelaik ori karreteratik eldu zen tanke bat botatzen zitue bonbak, batzuk pasten zire luze, besteatzuk gelditzen tzire labur. Ginde or errekatian ni, erreka onaraño... ze ezponda, orduan batean gelditzen tze or, bestean pasatzen tze arata, gero ondarrian yo zire ta bota zire pusketian arata ta arropa kendu zire ortik ta kasko arrek salbatu zire.

Bertzelaz eramaten dire buruen erdire ta gero... adios enuen yagoko izen, batzuk baziren denborartan ziren munizioakin lemixi eldu zen munizio arekin, ola balin bazego etzanda, sartzen bazeko bala bat ortik eta emendik atra.

Etzue pasten zortzi egun ospitelean, segiden an presentatzen zen sendatuik, bala ayekin bai, bañan, berze ebek kanbiatu zutelaik, ebek arbole lodi oetan tiretzen zire ta saltatzen zire kanpora. Puntez baitute, trenakin raile oetan olaxeko boketeak eiten zuzte; bala miserable ayek, gero aldi betez suertatu zen, ogei te amalau laun ginaude ta joañiar gindue, baze barrio bat, an ugeldiain bertzialdean ugeldian ai ziren atsoatzuk arropa garbitzen ta ola ta izil izile.

Ta oyek barrio artan zekiten (...) inik joaten gineko guk te asi ziren sentitzen guri tiroka asi zire, ta nonbait erituik gelditu izein ze norbait. Ta tiretzen zute gero, puf!... ta gu an arbolan kontra, ola zegola arbola ta burue emen paratu ta antxe. Asaldian (sic) ola zego abarrez ola ure, ta ogei ta amalau oetaik oeitamar zuzte andik, eztait nola atra ziren. An ere bat ola zego bi aldetaik, ola makurtuik ta kusi nuen nola yo zekon bi belauen eratean balak biarbada moztu zekote bi zangoak.

Amak bazitue aziendak eta dena, eta ardiek eta dena ze gorki langilia nere ama, gorki langilia.

Eta moldatzen zen lan egiteko zure ama?

Bai, belarrak eztait nola inen zuzten, peonekin ta ola, ni joan baño len. Arara, bertze etxe ortan asten gine denek egunes igual lanian ardi-yeizten ta asten ze uden ta nere ama, gu sabayan artzeko lanian.

Joan gine boluntario lau, emendik, bat il tzute amabortz egunen buruen ta bertzoat iltzute berantago. Nere lengusu bet nere adinekoa. Ure kusi nue karriartzute-laik arrei yo zeko tripen ta an zeuke kaka atraik, 'perdonekin' kanpora, ta enitze benturetu tortzera, an gelditu nitze.

Zuek boluntario joan zineten?

Bai, ta boluntario joaiaikin... joan baigine forzoso ireziko ginue bi sueldo egunian ta boluntario joateiaikin irezten ginue peztat egunian, ta denborartan peztatek bazue balore gogorra.

Eta bi sueldo, zenbat da?

sueldo bat, bo(r)st sos, ta bi sueldo amar sos.

Eta pezta batek zenbat sueldo zituen?

Ogei... ta duroatek eun. Iruñera joan gine, or egon gine iruola egunez o bortz, enaiz oroitzen e!, egia errateko. Baña nola egon ginen or bai, ta Iruñeko kartzelian inez guardiak ta ori. Ta denborartan erraten tzute an onenbertze denborangatik egoñiar zue... Zentila alerta!, baña etzute denek kontestatzen, baña denborartan yendia ez baitze usetuik lokartu iten ze orduen joaten tze kusterera, aber an zego o joantzen andik .

Maixter zeuden yendiak etxetan ta ori, pues maten zezkote komunismoa fazi-lidede goorak.

Eta hemen Erroibarren baziren nazionalistak?

Komunistak ere bazire, bai. Orduen intzire eta afilietu ortara, gero torri zelaik gerra, pastu ginuze oberenak, zenbait lekuetan il zuzte, emen salbatu zire nonbait, baña, baña emen iltzuten?

Ez, emen etzuten il, beño Urrotzen ta orrata bai, apezak izein zuzten or ikustekoak baña... yendiak, pues oyek... etxean erraten baitzekote, pues afilietzen bagine komunistera ya betiko aiz. Etxetik... dagon etxetik eta iten zizkote juntak eta ola ta... Erron zego oyetaik iten zena nagusi, argiein enkargatu bet Manolo erraten tzioten, ze gallegoa, zaundiko... bear bada, zaun duzu.

Bertze seme bat, ta man tziote indarra biar baño lenago ta an gelditu ze seko, bai... ta bazire maestro bider o iru sorik, ta ori ereman zute. Reketek ereman bazute ilen zute ta ereman baizute guardia zibile beti maten tziote ayei ta guardia zibilek man tzutela, bertzelaz enterratuik nindego.

Nola eraman zuten, kartzelera? Bai

Eztait zenbat denbora pastu zuen, denbora artan bazire emen Requeteak eta Gereñien zeudenak batei «maton» deitzen zute, arrek zazi zenbat il tzituen!

Gereñen biltzen tzire, ibiltzen tzire erri ebetan denetan, bai or denbora puskat pastu bear tzute or..., bertze batzurek Eugin te ola... emen asi zelaik gerra pues guardiekin, joaten gine Sorogaña, an iten ginue zerbitzua, Sorogañen, eztuk kusten obligetzen zutela! an gabaz eta... guardia iteko, ta mendi aetan ta iiltzeko.

Eztuk ikusten mendia eskapatzen zela leku anitzetaik Frantziera?, miserie gogorra, ta Agoitzen etzuten il yago gende porke juan tzire boluntario, gerrara, ta an salbatu zire, orduen bengantza gogorak izan dire... Obenian, zuk zor bazirezu neri mile duro edo... pues orrek zor zire neri, ta... ala iltzen tzute yendia fundemetuik gebe.

Iruñeko fuertetik ihes egin zutenekoa

Gero atra zuzte ordik ere, Iruñeko fuerte ortan... bazire yendiak atra zuzte dui-kebe zuzte suterranioan beitiixko, ta kasi denak tuberkoloso atra zire, andik balle Anuen. Esainen zazpi aetaik eskapatu zire... juateko... zute orreki ta arpatu zuzte ta fusiletu te... erriko gizonetaik batzuk.

Bieli omen zuzte enterratzera ta, bat omen tzego yarrite ta Esaingo gizon arrek, zaundu nue bai Esaingo

Gero, berantago, aizkoratekin yoka buruen il omen tzue, yarrite zegon gizon gure. Joan tziren enterratzera, ta bat zego or yarrite gaizki erituik, ta orrek, ala, ta zaundu nue... eztaikit ze bizi daman... bañan zaundu nuen mutiko ure, errain tzeko-te: mantziok kaskoen gañean ta yasta!

Emen ere badire, emengo kanposantuan bide, enterratuik oyetaik, or konfesa-tu zuzte eta Sekretariatik beitiago, ta or il zuzte gero, ara karri zuzte, or daude ente-rratuik emengo kanposantuan.

Eta zer ziren, emengoak?

Ez, ez, miserie goorrian.

Emen arrapatu ta konfesatu ta gero il?

Etze orduen baloreik, apezak erraten tzutena ta ja ere, oyek tortzen tzire iltze-ra, ta il te fuera... bertze gisen in baizute komunistek, bertzaldetik... pues igual, igual-iguala.

Kontrabandoa

Kontrabandoan ibili izan zara?

Guti, eztiot enbidiak ibili denai..., gutxi ibili naiz bai. Aldi betez joan gine amalau gizon, an artu ginuze amalau zaldi ta ala-ala in zue, lerriteko eurie, torri gine... atra ginuze Urrotz ondora.

Lizoain erraten den erri betera, denbora txarra baizego ta zubi... erreka onetaz joanez, zubi... ta ueldera joaten tzire zenbait zaldi beño, bazazi erdi laxoik eta ola. Ellegatu gine berant, ta joan tzire kamionak, orduen erri ttar batian pasatzen ai gi-nelaik bidia utsin ta joan gine larrain betera. Larraña badakizu zer den? Galduik, ga-baz baize, pues larrain betera joan gine eta, gañeko leyotaik tiroka asi zire...

Denbora ori biño lenago, iiltzen tzire zitoak, biorrak ebasten zuztenak, orduen erranik zeude, autematen balin baduzue zerbait pues... man zazie parte ta... Pues, ori, man tzute parte, ta kendu zizkiote zaldiek; or ezbaite emen bezala oyanik estal-tzeko. Gero ordik estaliar ginuze, egunesko nolabait, ta joan gine pinedi betera an, eguzkie dena garbie ze. Guardiek torri zire arara, zaldiek utzi ginuze, ta asi zire zal-diek gure gibeletik ta itzuli ta lotu pinuei ta...

Gero erri... Lerruz... o eztakit nola zaion erri orri, an joan gine bi etxetara, baña man ziute ogie eta eltxaurrek yateko, ta bertzian berriz, man zekote ederki bazkaltzera.

Gero torri gine or, zalapartaka euria ai zue, eta alorrak eta zeude erekik, ori ze nik ogei urte bete nitue egunian, loya, gosiak ta loya zapetai lotzen ze ta ezin errexatuz zangoak... jo!, amar peztendako, amar pezeta!

Amar pezeta?

Bai, ori man zirete, gero arrek man tzue partia gaurdia zibilei, gero joan ze bel-durrek eta ilen ginduela, joan tze fraile denbora puskatez, ala joan ze, beño paper falsuekin te atra zuzte berriz altzine, ez bazute kendu bezala

Baina, egun orretan tiroka asi zelaik zaldiak kendu zizkizueten?

Ez, ez, ez ginuze utzi, eztuzu kusten etxetik ai zirela? gu atra larrain artara ta tira altzine, amar pezetengatik biaje oi, gero eldu ginelaik enaiz, sekule yagoik izen. Elizetik pastu gine, ta gero aldapa pastu biar gindue ta... loyak ezin errextatu, kontent ikusi gine, ta zenbait an gelditu zire, etzukete... bertzoat...

Kontrabandista baten istorioa

Ameriketara joan tze, iten zitue astokerietzuk, sosa bazue pileka, onara torri ze bein betez bodatera, Auritze. Ta, emen zire festak, ta nai omen tzue atra, bueno paratu musika arrek, ta bertzek etziote ametitu ta torri ze onara ta emen ai ze sosa eskuetean ta koñaka bertzeatian. Ta autoeki iten zitue, joaten ze firurikeka, altzuen guzie, gero zu or balin bezaude, emen iten zue frenatu, baño olako astokerietzuk iten zitue, biño Uerten o Burletan iltzue mazte bat autoekin, gero joan tze Ameriketara ta an pastu zitue(...) ibiltzen tze Iruñen ta arrek iten zitue sos goorra, ta bere sonbreroaikin ta ibiltzen tze ederki bezituik.

<< pertsona baten bizitza kontatzen du, lerro hauetan ez dugu jarriko >>

(...)

Kontrabandoarekin segituz

...gero, eztuk kusten oberenian gaur bezala, edo gaur baño makurrego oyan oetan igual paketakin te ori te igual zalapartaka... ortoska ta ñazturek ta ori, beti bel-durrek joan biar, beti leku txarrenetaik te emen ibili zire bai. Berantago zenbait, ta bakizu, nailon ure zelaik..., beño kanbietu zire aferak. Ayekin iten zute orduetez o orduterdietez eta lana, ta gero libre ziren, etapa laburre paratzen dizkote, ta igual irezten zitue mile pezta gaba bakarrian orduen zauntzen... zaun tzire emengo gaztiak or zeiltzenak, joaten gine Gereñiñe ta... Aspiltxen etxian berendatu... bazute akordion bat. Bizenta ure eztait zaundu zinue zu, Azpiltxein andria, arrek erraten tzue: nayago diet Lintzoaindar bat Gereñengo gizon guziak peño. Sos yago ematen tzuela, Lintzoaingo gizon batek Gereñengo guziak peño.

Gereñeingoek ere traidoriak zire, asten tzire musian ta atratzen tzute porron ba-
tean edarie igual iten zute sei partide ta ezute edarie atratzen bi partide beizik. Ta
etzue a(t)so arek irezi egiten aekin yausere, gastatiar tzitue argie ta gauzek, orgatik
arrek erraten tzue: nayago diet arek Lintzoaingo gizon bat, Gereñengo guziak beño!

Nailokin hasi ziren paketeak eramaten?

Bai. Biño igual Sorogañen artiko zute, ta ortxe tortzen tzezokote artzera berzea-
tzuk, orduen ortik etxera segiden presentatzen tzire ta, gaban loiteko zaukete ta bi-
ramonian prest zire erozein gauzetako. Naut erran disimuletzeko ori ze...

Bañan okerrena ze aziendakin ta ibiltzea

A bai! Aziendak... makurrego ze, bai, porke lenago Itolegin te ola. Ni suertatu
naiz, ardiek ta izen baititut arata ta ola... Itolegin ni trankil a ber azienda biletzen
nuen ta Beltxain alaba oyetaik antxe egoten tzire.

Igual aziendan multzoetan, beak o biorrak o ola ta ure an egunes aen guardien,
ooten tze. Orduen Itolegin eun demonian bagoak bazire explotatzeko yausere etze-
go Itolegin orduen, orai ezutut kusi oraingo Itolegi, baña seguruenik diferentzie ede-
rra baduela ordutik, oyeek artzen (aritzen) zire kontrabandoan denak, denak...

Beltxakoen istorioa

Orduen denborartan Estadoak, nik eztaiz denboraz ola, kendu zezkote erri oyei,
orai eman dezketen oyei. Oyan goitik onata, pues, Estadok, or elur andie eiten bai-
zitue, pues Beltxa ure torri ze Etxarri Aranazetik Auritze mutil ta maztia re zego nes-
kato or. Ta esposatu zire ta joan tzire Sorogaña, bertze etxe bat ere bada Gereñengo
Batitena Sorogañen, etxe bat an ta bertzeat emen. Uren iturrie baite zuen ureña, ta
gureaña ordik goitiago, ori de Gereñengo Batitena.

Ya or arimeleko familia azi zue... neskáyek, Gereñen Jozeandiñera esposatu
zen ure ta ayek ...ikusia biar ziñuze aizkorakin nola artzen ziren lanian

Ikatza nola egiten zen Sorogainen

Eta denborartan, iketza ein an Estadoko oyanian elurrekin asten tziren ayek eta
botatzen tzuten arbole ayek ematen tzezkoten lau sotesan Beltxai, ari eldu baizio
obeki, beño andik karretera jeneralera ekarriar tzitue onara iketza, karri zitun bai
Gereñe esposatu zen arek bieje orrara.

Eta nola ekartzen zuten? Abrian... Kamiona, orrara bi.

Republika denboran balleko oyanian aitu zire zazpi urtez lanian. Gereñen espo-
satu ze bat eta bigerren aldien Ferrandoñeko batekin. Pepita zekio ori, ori ze kontra-
tiste ta ...Santanderinoak ta ari zire lanian or... ta Baztango ta bazterretexe oetaik
etzekitenak itz bet erdara ta ja ere. Ta mandazayek iten zute iketza. Mandazayek baki-
zu zer iten zute? botatzen tzute ugeldera zákuek, gero kamiona tortzen zelaik, langile
oyei mugiez goatzetik iketz ure ugeldetik artu -pisetzeko yago- a kargatu kamionan.

Oraingo gazte ayekin etzute olako lanik inen, ez, gero oyek oatzetik maitu an, arratsen... gaben erdian tortzen bazen kamiona mugitu goatzetik ta ayek atra ortik ta kamionera. Bai anitz lekuetaik bazire yendiak or, Santanderinoak iten zituzte trabiesak baña, bertze iketza ta ...iten tzute oyek pues oyek zire langiliak iketza iteko kentzen tziote material obena iteko trabiesak ta bertzek ez iteatik iketza...

Orduan Beltxako hauek Etxarri Aranaztik etorriak dire?

Ure, bai angoa ze, baña bertzia andria, emengoa ze, Urnize edo orgoa, ta atso ure, ta anbertzze ume, obenian olaxeko elurra atarian, ta igual aurre izeteko ooten tze, ta an etzuten nioren auxilioik, an Yinkoa takien bezala atratzen tzire altzine, bai nioren laguntzeik kebe.

Nola erran duzu?

Nola errain dizut bertze gisen ...pues an atratzen tzire Yinkoak nai zuen bezala, bai atra zire...

Bein betez... joanitze gerraóndoan, ekartzen tzute... iten tze ogi bet gáixtoa... ta festetako joanitze... bertzoatekin Urepela irin bile, eztaít aitu uzun, biar bada aitzuzu... Gillonen bordara, Gillon Belaskoaindik beitiogo, nire lagunek artu zitue ogei tamar kilo ta nik artu nitue... neri pagatu zizkire ogeite ameka, bueno torri gine ta Sorogañen gelditu gine, leen tzen etxea... tik, bixker ttar bat iten du, bertzialdian deskansatzera pixket, ta neri lagunek lokartzen zaide an, tortzen al gine orduen berrian, andik burutzetu ballekora ta... etxera lokartzen zaide an... gero ilundu zue... ta joanitzen ni Beltxain etxera.

Eta zuk ez zenuen iratzarri?

Ez nuen iretzarri, Beltxain etxera igorri zire, a ber bazen Guardia Zibileko... ta berarrek artu bien karga ta joan tze arara, an in ginue gaba, pues pareta ayek eta polite zeude, an kuarto aetan, denak umedezituik, jode!

Txikia zen etxea?

A bai!

Eta orai norena da etxia?

Batitena izein de, eztaikit eztut aitu saldu duela. Batitena saldu ze, baña ori ez-tut aitu. Batitena Sorogaingo oek erosi zute ta ori bertze ostatu berriko oi ere, oyek erosi zute.

Zuek nola erraten zenuten?

Posada Nueva errateunte, baña uskeraz de «Ostatu Berri». Bai, gazte denbora pues ori errain ginue, eztaít, Posada Nueva errain ginue, Erroibar (erraten zuten), bai eztaít olako gauze oetaik yardukitzen ginue, Estiribar bai, bertzea Artze.

Voy a casa de Martxantx: banae Martxantxen etxera.

Martxantxenera baitere (nik esan ondoren).

Argiñenia, Tanazárria, kasi denek tuzte uskerako izena. Tabernazarria, taberna zarra izein ze lenagotik ere, gero orai erraten tzekote erdaraz «La casa Marmaon», beño orduen ze ori, gero Primonia, Juanpedroña, Maixternia, Martxantxena, Burtzikina, Apeztegie, Kaxenia lenbixik.

Erlotenia badakizu norena zen denboraz Erlotenia? Mezkizko Bartoloña, eta non da? Kaxeniain ondoan dago, etxe zar bat, or, ta... gero Sastrena, Sastreneko orrek bazuen Mezkiritzen etxe bat ta Bartolok zue bertze au, orduen in zute kanbio, ure zenak? man zeko Bartoloñai, ta Bartolok ori Urbeltzei.

Ez, ez bertze etxe zar bat or eta... Kaxenia ta Urbeltzen ertian. Baina, Mezkiritzen ze etxe eman zion?

Ori zu takizu... nik eztakit ze etxetan bizi den, bizi den etxia izein tze, ala izein tze.

(Nik hainbat gauza aipatzen ditut.)

A, ori eztizut errain... porke ori de ni nitzelaik aurre o ola inikeko tratue da ori.

Gero, Baltegie, Nikolaxenia, beno eskola utzi dugu pastera, ta Juankarlosena, gero bertzeat... ine nik zortzi o mar urte nituelaik, Falantxon. Gero bertzeat Juanpilipeña, erritik onata etorritz etxe bakar goi, gero elizerie, Motxaña, Juanxargine, (argin bat zegoen), or... etxe ortan.

Ori ini zute urte bat lenago, au gero, orrengatik erraten dute anitzek, ola iru urte diferentzia ta onek dun portala da arrizkoa ta orrek zurezkoa, pues ori galditen zuten, baña emen ze Juanxargine, gero Atanaxenia, ta Antonena, ta Ortzokoa, ta Sekretarie.

Orai badu denbora utsi tagola, Sastrena ere asi ze bertze anai betekin pleituen. Sorogañen bizi ze Juanpedro, uskalduna izein ze ure, orduan amakin an bizi ze, ori ze Urbeltzena, Sastreneko oi aurridia, orai izeñiar zute, bi aitetaik izeñiar dute. Pablo il tzuten or Sorogañen, ta Juan Pedro izeñiar zute aiterena, baño Urbeltz dute apelli-dua ez?, o ama diferentia... ama izein zute diferentia, oyek ere denak aurridiak zire denak.

Urbeltz zen oi torri zekio... Ameriketaik anai bet, orduen etxien erdie arregla-tu zue, denborartan Mezkiritzen bazire Kolixen etxian bider o iru zurgin te balientiak, or karrera oetan, ta dena utsik ta karrera zuen, eskinera joan eta an dibujoen eiten ta aritzen zire, zein balientia tiren!. Gero aetai pat eztait non oon tzen bestetan ta festetaik etorri ta lizerrein itzela men da fierki gaixtoa, ta nonbait lizer zenbeiten pean o etzan tze. Ta adios, andik altzine garbi... iltze!

Oyek bi aurride dire oetaik, pues biek ola bertzia eman zute Iruñera ta ure orai nik uste obeki dagon, lenago aiziak botatzen tzue igual kanpoan, len tortzen tzen

zuen amitxi orrara, oroitzen naiz, pues ori oñiar du penagarrie, gero orai Kaxeniakoa ere. Kaxeniako Madalena zauntzen duzu', pues orire... eritesun bet, or dago, katederatik ez daike maitu ere, naut erran katedera «silla de ruedas».

Hemen egoten da?

Emen dago orai, bai, ooten tze Iruñen beño...

Portillo: ataka, bai, bai atakak dena, ezkortiak o balangak igual. Exkortia da ori ataka, batek izein du kaprixoa iteko exkorte bat. Exkortia da barratzureki iñe, kapritxo, ez tala? igual paratzeunzu bere gise gietzen dena, soltatzen zute jakin gabe, joaten da bere gise... Gero berriz, artzenzu ta paratu an, balangak badakizu zer diren?

Ta orai dira alanbrezko exkortiak, lenago balangaz zire geen geienak balangaz, eta aitak... yendia pasabidia ibiltzen duena ta aziendekin te andik ibiltzen dena.

Estoy de miedo: nago beldurrek.

Estoy de hambre: nago gosiak.

Artu neko beldur anitz Pedroi.

Estoy al sol: nago iruzkiera.

Estoy a la sombra: nago itzelera.

Ipeteak zer diren

Bada mendi bat izena duena Ipete?

Bai emengo oyan goi. Ipete ze denboraz. Lekue ta oyan gau denborartan zego garbi, orai ere batu pusketzuk garbi, baña zego garbi. Iten tzire lotiak mendien iretzekoak, goatzetako, familiendako...

Emen iten tzire orbeleindeko, denborartan orbela iten tzue mundu guziek or, gero guardatzen tze emengo bazka festetako. Festa bezperan yendiain festa o karri denak pues festa bezperan sartzen tzire beak or etxean zebiltzenak. «Aldikoak» erraten tzena orduen, erematen baizinduzte eztakit nola deitze uzien gañeko errebueta ortaik sartute mendi orrei. Bai, Errebelura.

Len Mezkirizko uneak eamaten zituen beak orrara. Emen ibiltzen tzire beak aldiz, nik nitue lau bei, lau egun iten nitue, pues festa bezperan ya etzuten unei bearririk. Bakotxak iñiar zitue beriak, igortzen zitue emendik orrara, ta denak festara... yostatzera. Orai ezta kasoik eiten... gero ori yaten zutelarik asten tzire beak sagoietan ta ola, soroak ta inik pues sagoyetan.

Bentazar. Benta zar bat bazen lenago. Emengo gizon zar bat esposatu... eztait, balleko etxean bizi zen denborartan ...ta joan tzen bentara... benta... nik zaun dut etxia orduen an arara joan tze bizitzera, paratzen tzitue lazoak biligarro ta zozo ta oyendako ta arrapatzen zitue oyekin, denborartan kontribuzioea pagatzen omen tzue.

Gero eztaiz etziren izen oyekek ere eta Ballekotxeko Anizetaren eta Dorotea Sorogaingo arenak eta aiten tamak arenak eztaiz bizi zen, gero Fidel torri zen Tanazarrera ta Tanazarria ze denborartan, eztaiz extranjeroak zire eta nausiek ta representantea ze Gereñengo ori txokolatero. Alaba joan zekizko Ameriketara ta orduen alabek igorri sosa, emezortzi mile pezta gusta zekio etxe goi.

«Traigo pan»... «badakarrat ogie» erraten duzue?

Bai, ori re erraten al da, aitut ori re. Baña, kartzen dut ogie.

Ezbainaiz ni orai joaten inora?

Lenágo pues ogie ordainketa iten tze. Pues kartzu bet, karrikoizut iten duguleik ordaña, bai ordaña erraten ginue, ordea... gauze bera. Zenbait lekuetan erraten da gisetian ta bertzeatzutan...

Badamat ogie... bai.

Ya puedo ir: banae ni (banoake ez du errepikatzen) baitere erraten da igual zenbait lekuetan erraten dute banoake, ni banaye. Eztut erraten ez (banoake).

Euskarari buruz, hika erabiltzeari buruz

Hiketan badakizu?

Gure, geuren adineko yendiaikin, len lengo zar gayek iten tzute, distingitzen tzute ori ere, zarrei erraten zute bertze gisetian. Zenbaitek erraten tzute aitai ta amai pues zerbait mañiar bazekote, arbez... o ola, uz bez o...

Uskeraz eztaiz aitu ere neskekin, neskek eztaiz emen ikesiuten uskeraik, nik uste ezetz. Nik ikesi nue txiripez, txiripez ikesi nue, nere aite ze erdaldune bai, Urrotz ondokoa ze, bueno orduen aite il tze lau urte nituelaik, ta gero amaikin ta arregaikin ta Primonian ere uskera iten ginue. Primonian ere mutikoak zire denak, geenak pues beti uskera iten ginue, ta ni nee amaikin te arregaikin pues ama bizi zen deño, beti uskera yardukitzen ginue, ta orrengatik, baitut or lengusuek eta... tortzen bazara zu, nai belin beduzu zerbait in, eztizute inen, errain dizute: «goaye Juantxenenera? Gabrielengana».

Bere etxea nola egin zuen

Hau da zure etxea? nola izena du?

Juanxargina, erraten dute, Soto ene etxia, Sotoingena zazi, errain dizute.

Zu oroitzen zara nola il tzen zure ama?

Bai emen il ze, etxian il tze, zitue labetanogei ta amazpi urte zitue, ta Iruñen zego arregaiki ta bota ze... ta botatzian anka autsi zeko, ta karri zute onara, ta or il-tze, ori ama, ama, amatxi ez.

Zure amak zenbat urte zitue? labetanogei tamazazpi, iruretengatik etze (())ra eldu.

Oroitzen zara nola il zen zure ama?

Ni bai, joanitze bertze batekin... bertze gizon bateki, zeye ongarriekin mandoekin ta Ortzoko ortaraño. Orduen Sekretariain, orduen Sekretariiek artzen duen ori ze sagoya, arek ongarria ematen tzuen sagoya. Ta or zakur bet atra ze ta ni itzuli nitze. Ta... ze in nue nik? Gereñeñe joan, joan nitze... ta an gizon batek... ordun Martxantxenian zute zaldi paradákoa ta eldu ze biorrekin Martxantxenera ta arrek karri zire ta... aite atra ze bidera antxe man zizkire bidian bi zarta, artaik oroitzen naiz... bi zarta.

Bakizu zer den bi zarta?... ta ortaik oroitzen naiz, pues ure bizi izen baze uskera atzendiko ze guretxian, ure ze erdaldune. Ta duikebe amak erraten zire, itz bet, orai eztakit nola erraten ziren, aitek erraten zirela. Zu etzara oroitzen nola erran zituzten? Ez, ez, banekie aurre nitze, baña baneki... emen izen ze... elizein bertzeal-detik zementeriaoa izen ze lenago.

Nola erraten zenuten zuek?

Kanposantua... pues or banekie nun tzegon enterratuik. Gero atra ginduze orgo resto guziek ta eraman ginduzie bertze etxera... in zutelaiak.

Enterratuik erraten duzu edo ortziik?

Bi gisetan... ortzik eta bi gisetan... enterratu klaro, kasik erdaldunena da, ortzi...

Bere ama Ciriakak, nola sendatzen zituen hezurak

Ciriaca ori zer zen, zure amatxi? - Ama, ama.

Etzute kusi nai ere... Erron baze medikue ta Gereñiñen ere etzute kusi nei ere ta tortzen tzire Estiribartik eta ordik, bertze balle artaik yendiak.

Nik ere iduki nue eta... tobilloat autsik mandoatekin lasterka nindeilaik bota ta mando arrek botatzen tzelaik iten tzue inbuluzketu. Ta baze batxe bat or karretillean ta arpatu zire zangolepotik bizkerrezurrekin ta autsi zire. Ta asi nitze etxera joan nayeze biño in zekire tenple txarra ta gelditu nitze paretaten kontra an, ta ama zego mezan ta gero paratu zire an. Torri zelaik asi zekire anditzen dena, beño paratu zire biño ori... bai te, ilebete baten buruen ero zerbait geyago asi nitzen erabiltzen.

Non ikasi zuen?

Bere aiteikin, arrek iten omen tzitue... zaldiek eta biorrak eta beak eta denak de-sankatuik balin bazeude, paratzen omen ziote animele arek... ama peño indar yago bai tzuen... amak etzue... ara mine kentzeko etzue yausere, inyekzionik eta jaere.

Ori ez zue, aguantatiar zinue zen bezala, berak iten zizuleik afera, gero zuri irukitzeko torriko ze zure familietik norbait ta inen zizun lana ta gero andik errain

zizu... iten tzue gero mezkla bat arrotze zuringoa ta kedarrria... etxaminetan izaten den erraus goi orrekin iten tzue, ori masa bat. Ta arrekin paratzen tzue, gero benda-tu ta gelditzen tze igual nola inyesatuik, igual-iguala. Gero andik errain tzeko ator lau edo bost egunen buruen edo kusteko nola daon. Tortzen tze kusteko ta, emen bizi ze ondarran Mixterniain, frontoinen ondoko etxe artan.

Eta atari nork erakutsi zion?

Eztait, ori bai eztakitela, ure ze gañera, omen tze ttuntuneroa, joaten omen tze Aezkoara ta...

Ttuntuna zer da?

Tziztue ta atabala. Pues oyek biek soñatzen zitue, izein zitue lagunek ere nondikbeit ere eztait nik, izein tze, Aurizperrin ere. Pedromartinen etxian Antxoatik joana nausi iten tzuena, ori, Silberio, baña ori ze berantagokoa, nere apitxi nik ez dut zaundu.

Horrela egon zen zartu artio lanean?

Bueno, pastu zitue ondar urtiak aisexago arrebain etxian ta ola, beña tokatu zekio tokatu arrei ere. Gero anayak bazitue Ameriketetan ta bieltzen tzute bien ke!... yendiak... an ere zenbait aldiz sosakin ta bertze batzuret看 arruiniatik Ameriketetan. Orduan arruiniatuik zeudela langiliak baizire, bankuak prestatzen omen ziete sosa... ta Garraldako gizon bat ba omentze tortzen tzena onata ta igortzen omen tzute mul-txuetek sosa arrekin familiek ta gizon garrek etzue entregatzen ja ere.

Aldi batez, nere tioatek ...kaskoa autsi omen zekio gizon arrei. Ustez launtzen zituen bere amei ta ori pues, etzute sosik biltzen, gero amak erran omen tzeko eta... kuadratiko zekiola erosten bazute etxe goi, erosten bazue etxe goi. Ta etxe goi de Primonekoa ta Primoneko txokandria zen nere amain aurridia... zie anayeak aparte iru aizpe, ba Urrotzen bertze bat Primonian ta Maixternian nere ama. Oyek iruak ta bider edo iru anai Ameriketetan... pues torri ze ori etxea erosteatik, ta ustez erosi zue asi ze exten alorrak, ta gero desin zekote tratue berriz ta joan tze, nola joan tze desesperatuik... Amak erran ori te... ezin kunplitu gero, iltzelaik etziote zentimoat utzi oyei. Gorrei, famili orrei etziote utzi, bertze aurridei utzi tziote ta ola.

Gero Erroko gizon batek erran tzire aldi betez: orgo nausiek, Primoneko nau-siek pues... amein mediazio erosi zue etxe gau... Emen ze gizon bat Olloki, Ollokiko esposatuik onara, ta arek beti arata iten zeko indarra ta Ollokire joateatik saldu zue etxea ta ene amak erosi zue. Baña gero erran omen tzeko Erroko gizon ba-tei... eta orrek Bizente zekio... koño pena diet... neetako gelditzen al nie etxe oi!

Arek erran oment zeko, ire goñatak ere zerbait bear dik ...ola erran tzire.

Au anditu gindue orai dela ogeitamar urte, ze bertze oi bezala, ta gero bazitue borda gau bi sagoyeki bi alderdietatik orduen man tzekote etxe orren kontra eiteatik ontaik, man tziote baratze oi goyei...

Orgoa ze etxe ortakoa, anai guziek bazekite bazik orrek, denek, Erron bada bat, bertze bide il dire denek bazekite oek uskera.

Zenbat euskaldun, eta euskeraren ulermenari buruz

Eta Lintzoañen badire geyago?

Ez, orrek konprenditu iten du dena, bai beño, eztu yarduki... obligetzen baduzu iñen du biarbada baña... bertze lodi bet... ayekin entendatzen nitze gorki ongi, bertzeautzureki... Leitzekoak bazire. Ayekin ez enintze endendatzen.

Gero emen bertze etxe goi arreglatu baitute... pues or ere, Baztangoat egon tze bertzeat Sunbillekoa ta ori, ayekin ere pues pasten nitue bueltatzuk ayekin ere iten nue pixkeat, endendatzen nitze xarmanki ayekin.

Bukatu dute urarena?

Ez, ez paratu in dute etxetara, orai desaguek falta tuzte ta or... eta zu nondik torri zera herritik? ortik? Pues or utziute kaskajoaikin trozoat, ori utziute gaizki, nik eztait nola utziuten kotxiak ibiliar arruntian ta ebek... erritik bueltan ibiltzen dire.

Bai, bai badakit... ineunte bai.

Bai uskaldunak dire...

Baña, badire bi klasetakoak.

Norekin ulertzen zara hobeki?

Ni Goizuetakoekin, (Leitzekoekin) ez ain ongi. Beren ertian asten zire yardukien ta enekote konprenditzen erdie ere. Baña bertze ebek eta emen axkiantza goorra in ginue ayekin. Dire majoak oyek ta juergistek izeñaute, oyek... Joakina izen ze ta festetan ta Gereñeñen yaeunte ta Aurizperrin eiteunte zenbaitzurek. Ta joan omen tzire Auritze, joe! egun demonio festa armatu omen tzute oyek, oi, oi ala erran zue Joakinak rediez!, ze tenplia gizon goyek!

Batzuk esposatiak egongo dira? eztakit nola duden baña.

Agurra

(Bagoaz).

Konten zara? bai? nayago dut konten ezik...

Zu nekatua egoin zara, ez? ez, ez artu dizut dena kontuan segidan.

Ez zara atratzen karrikera?

Ez, atra gabe, gaur eurie amenazatzen tzue, ai nitze egur xeatzen. Semia dago Baztanen lanian.

Bai zertan?

Tellatuaten eiten, kaguen diez, ze erri! Joaten da astelenian ta tortzen da ortzi-relian, artsian.

Norekin?

Redondo arrekin, kaguen diez! dago... or dago eta Frantziekin fronteran, ezta Urdax, Urdaxen onduan, Zugarramurdin, berdin de.

Bodan egon zinen?

Bodan? A, bai, konbidatu zeko?

Aitu zinete yantzan? Pues joan tze, Erroko festak utzi te astelenian joan tze.

Redondo ori ongi dabil e?

Duikebe, egon dire apartatuik, elkarrengandik eta orain berriz eztakit... A! Errazu de ori... ta joan tzen ori re iñiar omen tzute. Etxetik atratzen den goi peligrasoago beti... pues beldur orrekin torri ze goizik loitera, joan tze kuerdo.

Nola konpontzen duen teilatua

Semea teilatu bat konpontzen ari dela dio.

Arin ibiliko da zure semia.

Bai, baña lotuik ere ibiltzen da. Len aitu zen Iruñen lánian ta baitu erramientak lotuik ibiltzeko ere. Emen in tzue gure etxeau in zutelaik ure Garraldako Damaso ure. Or errateunte, arek erraten tzue Damaso arek, emen dago kuadroan gañeko oi ta eiten du, kantoak bizkerrez, ba omen du seme bat, «El infierno» erraten tzeko. Gaixtoa ze, bueno jurementuek aitzen ze beti, ta esposatuik Esnosko batekin. Pues arek erraten tzue, nere semia zur ortan entregu puntetik puntera joatera, etxen puntetik puntera erori gabe.

Baña beira! ure iltze, eztait zetaik iltzen gero, Rafael ure, Rafael ze bat gazte-na... ure bat Garraldan, ta errateunte ez lazki goratik... bota ta seko gelditu ze, etzela lazki goratik ta seko gelditu ze botata, ta gero bertzeat bazute kamionakin iiltzen tzena urere il de, orai Damasoin serrerie ertxik egoin de, ze taller xarmanta zute ta ze lanak iten zuzten bai! emen in zute elizeko ori entarimado, emen ere ala patu zute... eztakit Garraldako Ayuntamantuko tabla zarretaik inikebe prestatuik, baño orra... urere beti lan ortan ta ala errateunte aetz oek, ya atratzen delaik konbersazioa... pues etzuela goratasun andik eta.

Informatzailea: Beatriz Etxeberria. 78 urte

EUGI

Elkarrizketatzailea: Ainhoa Iturri

Beatriz Etxeberria es una de las hablantes del euskara de Eugi, casada con un paisano del mismo pueblo, ha vivido en el caserío Iruzelaiko Borda hasta la vejez; con 72 años se trasladó a vivir al pueblo. Su vida ha transcurrido prácticamente en Eugi donde ha criado a su numerosa familia. Beatriz recuerda la época de la escuela en Eugi, donde había separación entre chicos y chicas, llegando a ser treinta las niñas que acudían a diario y un número parecido de chicos. Relata la vida en el caserío y la relación con los niños de los caseríos colindantes, reflexiona sobre la pérdida del euskara –lengua que habló con su marido e hijos– y el cambio de costumbres. Una vida, la anterior, con trabajos más brutos, pero más tranquila y sin prisas; en su opinión se vivía con más alegría antes que ahora.

Nos cuenta cómo era el trabajo en el caserío, donde no había agua y tenían que acarrearla con el burro. También da detalles sobre el cambio que ha experimentado el pueblo después de la construcción del pantano, sobre los animales que tenían en casa y, finalmente, relata sus salidas como donante de sangre a algunas ciudades.

Izena nola duzu?

Beatriz Etxeberria Ziaurritz, dut iruetan ogei te amaborzt urte eitera noaye. Ezkondu nintzen oeitabi urtetan nire senarra Pedro Zerkeun Pedro Añorga Etulain, ta bizitu gara berrogeitamar urtez elkarrekin, berrogei ta amar bai, ta il zen... orai iru urte il zela.

Non jaio zinen?

Eugíkoa naiz, Iruzelaiko bordákoa naiz, Argiñen bordan Zárkeon ni bizitu nainenez eo Arginen borda, andik ...ago zen... ta dao, Iruzelaiko borda oi zen Martikonékua angoa da au beréna zen Argiñenékua.

Eskola garaia

Eta eskolara hemen Eugin joan zinen?

Bai, con doña Circun. Klaro pues estudiatzia. Gutti e... ni e nintzen aunitz joan eskolara. Badakizu, noiz joaten nintzen? denbora txarra zegolaik joaten ginena.

Ginen gu sei nesako ta ama, zazpi, zazpi mazteki ta gizon bat bakarrik ta baserrikin joan bear zinun oyanéra, ikeztegieta lantzen zinen, ikaztegi atratzen, iketza iten baitzen, ezakiten ordun denbora artan iketza iten baizen, iketziten, ta emen iiltzen ginen lánian. Ta geo... geunden bátian belarrétan bertze atzutan ártoa ta patata ta ayek yorratzen, ibiltzen ta... olaxe ibili ginen.

Gaztetan baserrian eta ezkondu arte baserri aldatu zinen, ez?

Beno... baserri aldatu bai. Oeitabi urtetan ezkondu nintzen eta an bizitu nintzen irutan ogeitabi urte artio, beño ez zen orain bezala, ziren denborak... olako suertea da ordun iluneko joan bear batzinuen etxera, iluneko bertzenaz... o ez zizuten uzten. Erraten zizuten... «pa la oracion a casa» ta egon bear tzenun iluneko etxera e, denboa ortan ola izeten zen.

Eta hemen Eugin eskolan ze, haur asko egoten ziren?

Bai, orduan izaten ziren franko, bastantes. Oain baño yago izeten tzen. Nik eztaít, igual ogeitamarren bat eo. Nesakoak eskola bátian eta mutikoak bertze atian eotzen zien. Beño... nesakoak bai igual bai oeitamar ... (i)zaten ginen.

Bereiztuak, alde batetik neskak eta bestetik mutilak.

Beño... bi eskoletan e!. Bata errian sartzian ta bertzea emen, or... bueno or dao or ematen diote orain mutikoen eskola ortan ematen diote orai neska ta mutikoei.

Herriko bestak

Eta festak hemen Eugin zer?

Niri eztaozu ori galdein. Badakizu noiz ikusi nuen lendabixiko aldien ori gabasko beilia? Ezkondu ein nuen úrtian. Orduan nere abueloak bizi zien érrien, Eugin bérian ta gu ezkondu ginun ta erran tziguten «bueno afaltzera gaur gure etxera» ta yeitsi ginen afaltzera aen etxera ta ordun ikusi nuen lenbixiko aldia bestetakoa. Nik enuen ikasi dantzan ta zea ere, klaro ilunian atratzen zen! ilunian ya... ori dantza ta zuk ilunian joan bear tzinuen gu etxera ina zuri bueltan dantza plazarat, nik e nuen ikasi, egia, enun ikesi.

Ihauterietan ezta, ze emen Eugin iauteiak egon dira beti ez?

Ez, ni ere... ja ere ortan. Bai ñauteriak izeten ziren gorki májoak.

Herriko euskararen egoerari buruz

Badago hemen Eugin, euskera zu bezala hitzegiten duen norbait gehiago?

Ez daki ongi nere aizpe beño, bere senarra bai, badaki euskera au. Bakite bai euskera dakite denak emen.

Eta zuk euskeraz egiten duzu haiekin?

Bai aunitz aunitz ere. Bada emen (...) dan gure barrio bekua ba elkarrekin aziek, elkarrekin ttarrak gineleik pues ziren, Iruzelaiko borda, Txalote borda, Boiarren borda ta Indiaboneko borda. Oi lau borda kasi ingurutxotan, or bazen orai bezain urbil zaudela artara ibili zinaden ta gero elkarrekin tortzen ginen eskolara, elkarrekin joaten ginen ta yostatu ere amaiketean elkar iten ginuen, oyek ere badakite euskera aunitz.

Bueno, mantentzen bada...

Ba. onek e, ttar onek badaki franko ongi, beño da... batua. Aitek eiten dio aunitz, aitek baitaki euskera. Emen ez da mutikoik oyen adinekoik, gure adinekoik gurria bakarrik dute ta iten dute euskera, bertzek ez dakite niok ere euskera. Ta geo izen batzuk nai bauzu bada bat Julian Seminario erraten diotena, au edadena, orrek ere bai kutsue, beño ori re zartxao in dia tenak, beño guti, yendia ola gaztia, eztakit ba... Izen zen ordun denbora puske etzutena uzten ola euskeraz eitera. Gu bai, an bordan dena euskeraz eiten ginuen, eta ala ikesi zuten denek, labek, lau mutiko eta labek.

Bizimoduaren aldaketaz

Asko aldatu al da bizimodua zu gazte zinenetik?

Aixe. errain dute oain ainbat geyago. Nai bauzu orduetan eon bear zie lekue-tan, ordun ez zinuen oi, erraten zinuen «gaur joan bear dut «ta goizi joan bear bazen, joaten zen goizik, beño lautako, laurterdietan joaten ba zinen ya ez zuen inportatzen ere. Ez zen orai bezela, beño lánian, lánian yago ola izen zen, brutoago, aixe brutoago zen. Emen ibilia zen artara ta igual, igual.

Ni oroitzen naiz, eo... oroitzen naiz aitez, kanteran ari ziren ta izen zen azidente bat ta guk an ginuen ala, azidente ura izen zen pare parean, iten zituen uoldiak, iten zituen separatu o berexi ta ni bere aitzinian ta zen, au zen sortzeko, ogei egun lenao, sortu zen ori maetzien ondar aldera ta au zuen, izen da ekainen sortue, ta an nere aitzinian eiteko lurre arreglatu, lenago zinan an ginauden... an nitzen egun artan, orrengatik, orai biño aixe, ba! brutoago izen zinen an.

Biño bueno, ola be izen beize, pues ez zizun maten mini maten, batez minik maten. Denak igualtsu bizi baiginen, pues... ta ona iuitzen zait neri bizia alegriago zela. Goiz meza, iendetan, goizetan, iende góizian (i)zeten zen zázprietan, ta denbora ontan, zazpirek ya noiz diren, denbora ontan pues egoten zen ilun ilune ta farolak emen ezta batere, farolak beren belaikin izeten ziren, ta aek bixtu ta artzen ginuen mendia kusteko, pues faroleitik, ta ikusten zinun ixkin batetik farol bat, bertzetatik beste. Ta gero karreterara yausten ginen, gure etxera ez zen karreterarik ordun mundu artan, karretera yausten ez zinelaik eo ta re beste batzukin yoten zinen, ta gustora! oten ginen bezela, gustora! Ta gero itzuli ere bai elkarrekin, pues gustora!

Gero bakoitza bere etxera, ezta?

Lo ta dena bakotxa bere familiekin, beño gero egunez, ola yende tanta juntatzen ziren, orai eo juntatzen ginen batzuk, gaur etxe batera biar bertzera ta olaxen iiltzen ginen ta gizonak ere bai.

Ta gizonek non egiten egiten zuten lana?

Baserrien eta gero ortan ere bai, oyánian, oyana erden ginion guk beño oyana, an egurruten, iketzíten ta gero berriz igual ori guk ezkinun ardik, gero nere... ezkondu nintzen etxean bai; izeten tziren beak, txérriek, biorrak, ta oyen lana ere in bear zinuten, iten gintuen dena. Geo emen bai, emen ezkondu nintzen pues or bazutzen ardiek ere, beño ni ez nintzen arditan, ez nintzen aunitz ez zuten pentzetara... ez nintzen joaten, iten zituen senarrak.

Ezkontzean baserrian semeekin lana ugari ezta?

Ta gero aparte ere bai, ori... semia... ama biziik zuen senarrak, sémeak igual ba ttarrak zirelaik pues maten ziñoten bazkaltzea ta botzen zitun siesta ta zu bueltan ta launtzera senarrai . Biño yorra erden ginun gu ‘a escardar’, orduan euskeraz ori yorran, ta artoyórran ta patatayórran ta patata atratzen ta... artoa biltzen ta dénetaik etortzen zen. Erten zutena, ure bezain lodixe ¿ gustatze izun, ez zigun inportatzen.

Ola zen bizitza, ez?

Ola zen ta zuek orai nola zabilzate ixkin batetik bertzera? pues gu igual, ola-xe, gure lana ure zen ta... ori bai zela brutoago bai, ori bai. Gero erraten digute orai «ba, beño zuek ez zinuten ordukoa egon bear!» Ez, ordue preziso aski bortzeraño joan bear duzie edo lauterdietako o seetako, guk seetako joan bear dugu beño, iatzen bagara ordu kuartoat berantao o guk ez ginuen ja ere ortan, beño ori duzie, ori duzie zuek. orai duzie ordue, ori bai, beño bertzenaz ura aixe gogorrago.

Ta guk ez ginuen urik, bordan, ta joan bear ginun astoekin. Espuertak eztuzu yakiñen zer diren? Bai, bai.

Bi espuerta patu bastan astoi, gero espuertai baten zuten kuerda bat bi aldetara ta an batzen zintuen katxarro atzuk, porronak erraten ginion guk ta aekin jooon bear tzinun iturrire, ta igual iturrire izen genuen, bai bai, kilometro erdi. Ta egunero-egunero joan bear tzinun ur bila arata, egunero, igual zen uria ai bazuen, beño edateko eta zendako ta beti garbiago nai izeten ginuen iturrítik karri (...) bai berandu artio, berandu artio, orai arte bueltan. Ta xaonada ta lixue eitera joan bear ginuen iturríre, urik ez ginuen étxian, pues kanpóra.

Ta gero badakizu noiz izeten zen gaixtona, urexke joaten ziñelaik orma izeten zenean, ta orma izeten zelaik, igual, ura gelditu zen béitian ta eiten zen orma ta or irrixtatzen zen ástoa, ta botatzen zakigun, zea gu... ttarrak, gáztia ta negarrez, oi oi oi ure izeten zen makurren-makurrena, izeten zelaik orma. Botatzen zuen ástoa ta

zu... igual katxarroak jaurtzen zakizkizun ta gero urbil man etxera, ta gero bueltan, berriz, gutti aldiz in zakigun bai, beño beti e kutsue bai izaten ginuen oyek.

Herria ala baserria

Eta herria, Eugi asko aldatu da?

Ba, aunitz. Aixé pollitago zen len. Neretako, ta nik uste gure adinekoendako denendako ere (pantanoa egin baino lehen). Dena karretera bajaren erdiz... , ta alde-tara pentziak, ilobia ta etxiak eta... gorki pollita zen len, orai beño politago zen len. Klaro orai kanbiatu baitu bizitzia! pues au ere ez dago gaizki dagon bezala, beño, aixé politago zen len, aise.

Haundia al zen lehen?

Ez, ainbertze etxe etze, ainbertze etxe ez, beño, gorki majoa zen, gorki pollita zen érria.

Non bizi zara hobeto, hemen edo baserrian?

Non bizitu naizen gustobian? Orai emen. Klaro, bestela bakar bakarra eon bear nuen an ta bakar bakarra, ze ein bear nuen an? Ta orai begira orra nora joan den ta amarrak artio ez datozte bertze egunten ere bueltaxka at ematera joaten ta amarrak artio ez da ailegatuko, gero goizeko seitán atratzen da ta ezta emendik ere bordara ezta aunitz, zenbat izein de kilometro erdi bet ? Ez geixeago, geixágo. Beño dago leku onian gorki leku óniain. Orai, senarra bizitu izan bazen neri ez zakidan inportatzen an bizitzea e, ni gustorago biziko nitzen e! . Baginuen ure goiti, ure beiti, karretera etxe atarifeño, panaderoa yoaten zakizun, bear bazintuen gauzek ere joaten ziren etxeraño, emen bezain gustoa bizi nintzen ni an, an gustorago.

Eta zerbait behar bazenuten semeiei esan eta eramango zuten ez?

Semei erran ta ematen zuten ori re. Nik ez tut batee enbidiarik onei auengandik, ni gustoa bizitu izen naiz an, igual bai, beño ze ingo dut bakarrik an? ezin dut eon bakarra.

Bertsolariak egon dira hemen?

Bertsolariak emen aitu izen duzu Urbano? Urbano ori izen da emen bertsolarie. Sarasan, an dao orai bera. Egon ginen ikusten au joan zen Sanfermin pastera emendik, eta egon ginen gu... bestónduan, setiembre, setiembre erdialdera edola egon ginen kusterá bera, bisituten. O kontetao eztakit ze baño zagon. Ta an mazteki bet ni bezala ezin ibiliz pastu zen mazteki bet kanta dantzen ta: - ta ori de nere dantzarie. Ta ori de, eztaki ez daiteke ez dantzan aitu ez, baina ori de nee dantzarie! Ta ori de! bainan gero irri iten tzioten. Konten, gorki konten dago. Ta gu ere... obeki dago an emen baño, ze in biardut emen bakarrik etxe ontan? eiten zion bazkarie mazteki betek, bazkarie eiten tzion ta gero afarie ta dena beño gero... egun gúzien bakarrik ta ondárrian asi zen arrunt... Orai nik uste konten dagola an. Ba! baitu geo

lauetan ogeite zazpi urte, asko die bakarrik egoteko ta orrek eztu kalefazionik ez du kozine... eztuzu gogoik lana iteko ta gaizki zabilen.

Etxeko aziendari buruz

Zer, animaliak zenituzten bordan?

Beak, txérriek, txerrikúmiak, geo... arátxiak, ástoa, árdiek, bildótsak. Baserrien, bai, eo basérietan. Lana denboa artan baginuen auxerki. Eta belarrak eta geo belarren onduan eiten ginuen erregatu péntzia ta atratzen zen beste belar bat, só-roa erraten zioten ta ori egoten tzen agostoaren erditik altzin, setiembrean berrix konten iten ginuen sóroa. Bildu eta gero eman etxera ta igual guardatzen zen ardiek iten ziren erdi... erditzen zirelaik, pues ematen zieten sóroa ta yaten zuten gustóra.

Gatza ere ematen zenioten?

Gero ere gatza puxket bat maten zakioten ardiei ta gustora... ori maten zieten primaberétan, fuerte egoteko, ta nik eztait... izeten zuten deseoa aiek ere gatza yateko. Aunitz izeten zen, igual ástean bi aldiz, ta bi (e)do iru astez, igual astean bi aldiz ematen ginuen. A oi bai, uzten bazinoten zákue, zákue dena yentsiko zuten.

Kontrolik gabe... bai, kontrolik gabe.

Baba ez tut ikusi yaten, baño, ártoa ta garagarra ta óloa eta ori dena nasi te gús-tora yaten zuten, ta ziren yana pues sánoa, dena naturala. Ta ollaskoak eta dena, pues ollaskoak ere ze ematen ginioten, pues ártoa iten ginuen?. Errota bazen emen? errien, errota erran nai du «molino», errotak, kartzen zenuen errota ta iortzen ziren ta ttarrak zirenei ematen zinoten ortaik. Gero etxean izeten ziren bertze errota klase bat, zea, ártoa iortzeko beño... larrigo, ta ártoa ematen ziñoten... ta artoa yaten zu-ten ollaskoek ta txerrie ta denek, denek, denek.

Ez zen orai dauden olako problemaik, klaro orai, duplikatu de yéndia ere ta, geixean, beño ez ez geo ba! ez ziek mundun eiteko ta geo bertze gauze izendu de, txingerra ta aixe... zinez guzti au joango da.

Herritik atera zenbat aldiz

Askotan atera al zara herritik?

Donante de sangre izen nintzen, ta oyek urtian bein maten zizute besta, ta egon nintzen, en Olite, en Roncesvalles, eon nintzen en Bayona, egon nintzen San Sebastianen ta olaxe (...) bai. Ortaz ta ordun nerekin batio senarra ere yoaten tzen, ta joaten ginen biek. Gero mendira ere, bera gustatzen zakion joatia oetara, ferietara, azienda ferietara arata Elizondon, gero Burgeten ere izeten tzen, Auritz. Euskera Auritz. Ta gero merkatuek izeten zien Uerten, merkatuek izeten tziren txerrienak, Uerten. Aziendaik ez zenez ... pues yakitera ze prezio zuten ta saltzeko, ikustera!

Eta ahizpetatik zer zara zu, zaharrena?

Ni... zarrena ta gero bertze lau batut, bide... bat en Buenos Aires, bertze bat en Ingalterra, bertzeat en Madrid ta bertzeat en San Sebastian. San Sebastiangoa da, Sierva de María, Madrillen dena da... eztakit oiek zuek e beño oiek errateute ala tola, beño oiek ez die... ala die del Opus Dei, Ingalterran dena ere bai del Opus Dei ta Arjentinan dena, La Sagrada Familia, ori re moja, lau monja. Ta emen gara bide, bi aizpe ta Ixabel dao ezkondui tago or. Gu zazpi giñen ta zazpi neskak, ni bortz izen nituen ta bortzak mutikoak. Lenbixikoa... da zazpi ilebetekoa, ta nola erten da. «embrazada» da susto batetik izan leike ito, min nuen, susto bat artu nuen ta ordun. Ori re zen mutikoa, euki nuen bortz ta bortzak mutikoak, ta gu zazpi eta zazpiak nesa-koak.

Informatzailea: José Mari Belzarena Vidaurreta

Eugi: 2002/11/2

Elkarrizketatzailea: Aitor Lesaga Orradre

Jaiotze data: 1911. urtean

Jose María Belzarena, de 81 años, ha vivido siempre en Eugi, de donde también procedían sus progenitores. Nos habla de cómo era el modus vivendi de la gente del pueblo, de las fiestas de antaño, con músicos mayordomos y tuntuneros, de cómo ha cambiado la vida y del tipo de relaciones con los pueblos del entorno. Recuerda en su relato la manera de hacer el matatxerri, el reparto de los presentes y finalmente el asunto del monte Erregerena.

Lehenagoko bizimoduaz: bestak, aziendak...

Nolakoa zen lehenagoko bizimodua?

Lenago bizi iten giñen, pues, xaiak ta astegunak dena lánian. Igendetan iten giñuen besta beño lanian aitu ónduan. Etxean bagintuen beak ta aekin bear gintuen deitzi te moldatu bear gintuen ta geo lan in tonduan joaten ginen ostature ba ratoa pastera, lagunekin goizeko bi orduk artio oola joaten giñen ta eoten giñen lagunekin an, dantzan ta aitzen ginen ostaturen.

Baina, lehenagoko jendea lehen erretiratzen zen.

Beti ere goizeko bi orduak, según, zenbaitzuek igual goizeko laueta, ta aunitzek igual gau gúzien. Larunbatetan etzen karrromatoa... geyeneta xaietan.

Zenbat egun egiten zenuten?

Bestetan pues lau egun, bezperatik asten ginen. Bezperan atsean asten ginen ta lau egunek, lau egunek an. Ta gero bestetan igual batre lo ingabe.

Bestetan aziendarekin zer egiten zenuten?

Bestetan ez, guk orduen etxean gintuen beak, orduen beak emen etxean eoten tziren, puzterriko beak. Puzterri bakizu zer den? Guk beak iten ginuen, bueno, ta gu bezala bertzeok ere. Etzen errien bertze idi pareik, taiek zire Martikokoak ordun. Ta karo, pues orduen bei paria... udeko, bertze beak maten gintuen oi, Auritzera udeko, ude pasteko. A! Beño makurrego, bakeangátik. Emen órduen oyanak or goiti direnok zituen Estaduak, ta karo, uak? joaten ziren Estadokora ta guardak iten tziguten denuntzietu ta bakeangátik ematen gintuen Auritze ematen gintuen.

Basoan aritzen zineten, ikatzetan?

Iketzetan aitzen ziren bertzeatzuk, beño gu ez. Guk etxean baginuen lana franko oyanera joan gabe, giñen aita ta ni. Neri aitek amalau urteak artio igorri ziren eskolara, ta amalau urte battu joan bar bazinuen eskolara bear zinuen pagatu. Ta ordun amak... orduarte idukitzen zute mutil, mutile, beño ya gero nik amalau urteak bete nituelaik ya mutile joan zen ta etzuen mutil yagorik artu aitek.

Emen len ez baitzen pantanorik, denak ziren larre andiak.

Dena kanpoa zen, dena pentze, alorra. Emen orduen ereikitzen zen ártua ta patata, oi, ta remolatxa puxket, ta gari puxket ereikitzen tzen emen orduen. Orduen dena ori, pantanoak daukan dena, oi pentze zen.

Orai ederragoa da Eugi?

Ez, orduen zen ederrago. Ni operatu zidatelaik in tzidatelaik operatu prostataik. Iruñen baitut lengusuak ta joan tziren bi lengusu ta joan tziren medikure bisite itera, ta arek, batek erran tzuen: oi, oi orai Eugi pantanoaikin orai pollitago ematen du! ta bertze aizpek erran tzion: ez, lenago Eugi pollitago zagon orai beño pantanoi kabe. Ta zautu duenak, kanpotiarrak, aek denek erten dizute lenago pollitago zagola orai beño.

Orain turista aunitz etortzen da?

Orai turista aunitz tortzen da onata au kustera, erten dute erri pollite dela, pollite dela. Gero familia baituzte, ta baituzte aurrek ta, ta karo, pues an Iruñan edukitzen tuzte písuen, beño emen tortzen dire aurrekin ta aurrek libertádea ta dute, ta emen yostatzen dire ta.

Herriko festak

Lehenago bazen musika orkestarekin?

Leno musika kartzen ginun gáztiaik, ez orai kartzen tuten bezala, gaztiak. Guk pagatzen ginue musike lenago. Ta dantzán denak, gazterie gúzie dantzán, orai beño geyago. Ta gero diana. Musikoak emen tortzen tziren bezperan ta lau egunek emen, biramunian joaten tziren. Ta orduen tortzen tziren musikoak ortik, Puente La Reina ta Obanostik, ortik kartzen gintuen musikoak, orkestak baziren or ta ortik kartzen gintuen. Ta emen lau egun eoten tziren ta yatera joaten zen egunero. Ordun nonbratzen ziren ori bezala, prigoreak erten zioten, mayordomo prigoria erten ginoten orduen. Ta orai bezala, lenbixiko egunian musikoak bazkaltzera ta afaltzera mayordomoin etxera ta bigerren egunian mayordomoen etxera ta irugerren egunian, lagune iten baizen, mayordomoan lagune, aren etxera ta laugarren egunian mayordomoan lagune, aren etxera ta laugarren egunean, mayordomoan etxera ondar egunian.

Orai, desayunetu iten tziten ostatuen, ta gero kostunbria zen lenágo, pues, etxez etxe ibili orkestakin, musikakin.

Tuntunakin?

Ez, ez, orkesta orkesta. Tuntun ori lenagokoa zen, tuntune zautut nik emen beño tuntuneroa ziren nire aite ta gazte zirelaik. Gaiteroa ta tuntuneroa, bi kuadrille ziren ta elkarren artian yotzen ziren yotzen, diferéntiak baiziren ta orduen, pues bordatiarrak tziren alderdi betekoak ta errikoak bertzeatekoa, ta gero elkar yotzen tziren.

Harremanak inguruko herriekin

Inguruko herrikoekin ongi moldatzen ziteneten?

Ba, zenbaitzugin... emen Iregikin bai, Iregi te Zilbeti beño Urtasun te ya ortik beitikoekin... partikularki Urtesun ta Zubirikoekin. Orai dela denbora puxket ba, batekin, pantanoan aitzen den lanian batei, oi, Juston seme orrei erran nion: lenago gu Zubirikoekin ez ginen... ta erran tziren: ba, orai ere ez!

Lehenago euskara mintzatuko zinatzen, ez?

Denak denak. Gure etxean emen, denak euskera, denak denak euskera, aite, abueloak eta amiña ta denak, denak euskera. Nire gazte denbora euskera, etxen berzeik mintzetzen. Galdu, pues au galdu de orai, orai galdu den. Emengo gerratik... gerra izen genuenetik, ordutik onata galdu de aunitz, ez baite mintzetzen. Gerra denboran pertsegitzen zute, bai.

Gerra denboran nola bizi ziren

Nola bizi izan zen gerra?

Gerra denbora? Orduen emen gaizki, gaizki. Etxean bérian ginen bi anaia ta arrega ginen ta, karo, neri gerrara eman zireten ta anayak orduen ze izein zituen, zenbat urte izein zituen... neri ogeitabortz urtez raman zireten... pues anayak izein zituen igual ameka, amabi urte, ta emen azeindaikin aite ta karo, gero, lan denboran pionak kartzen zutzen.

Gosea pasatu zenuten?

Ezkenun goseik pastu, ez. Bai izan zen eskasia, bai, ogia te rasionatuik beño artoa biltzen baikinue ta errota in tziguten prezintetu beño gabas igotzen zen, bai, gabas ematen ginuen ta igotzen ginuen ta yaten ginuen oi, tálua.

Matatzerria

Nola zen matatzerria?

Matatzerria, ba, denbora ontan, matatzerri egúnian afaltzean biltzen giñen multxoet, zenbat, eztakit zenbat. Orduen bazen emen gure etxera tortzen tzen iltzera ori, Garroneko bat, oken bisabuelo o tatarabueloa tortzen zen gure etxera. Gero,

Martikonean ere bazuten bat soltéroa, oken tioa ta arek ere iltzen zituen ta ola, bakkarron bat o bertze biltzen tziren etxez etxe. Por ejemplo, gure etxera, tortzen zen ori ta gero biramunian igual joain zen bertze etxe batera.

Eta presentea?

Presentea, pues, txerrie il ta tripotak iten baizuzten gero atsaldian tripotak partitzera.

Alkatea eta apezari eman beharra?

Ez, ez, etzen olakoik, emen pues maten ziñioten pues bazen, por ejemplo zenbaitzuk etzutenak zerriik iltzen ta batzuk ta amistadía ziñuna ta arrei maten tzinion tripota. Bai gu kontesko, tripota partitzera zengatik atratzen ziguten sosen bat.

Nola izan zen Erregerenako afera?

Erregerena da Eugikoa, ezta, Baztangoa ez.

Eta nork egin zuen?

Gobernuek in tzuen, Urralburu kabron orrek, orrek in tzuen Baztanei man. Or ibili de bueltaka bueltaka Eugi ta orai Erregerenako oi ba amarretaik bat da Eugikoa. Ez, ez ta gañera emen badire istoriadore yakin zuten bazirela bat, fraile bat Lekarótzten ta Iruñean bazen bertzoat ta joan tziren konsultetzera oyengána ta erran tzioten Erregerena etzela Baztángoa ta Iruñako orrek igual zioten, etzela Baztangoa.

Ta orduen emengoak joan zirenen, erran tzioten Iruñako orrei ya in zezaken zerbaitere, oi Eugikora pasteko, ta arrek erran tzuten etzela yaus itenal, porke izeki emaztea zuen baztandarra arrek, Iruñako arrek, Zigekoa naski. Bai ta ola ibili ziren ta orai pues Baztanek baitu bedratzi erri ta orrekin amar ta orduen amarretaik bat de Eugikoa, Erregerena.

Informatzailea: Gaspar Lintzoain

IRAGI (Esteribar)

Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra

Gaspar Lintzoain de alrededor de 70 años nació en Eugi y ha vivido en Iragi. Su madre procedía de un pequeño pueblo del sur del valle de Erro, Larraingoa, y decía que de pequeños hablaban en euskera, aunque debió de ser la última generación. En Iragi viven cuatro familias y en las cuatro se habla euskera, aunque haya alguien que no lo entiende, se puede decir que es uno de los pueblos del Valle de Esteribar que mejor lo ha conservado. Gaspar nos habla en primer lugar sobre la situación del euskera en Iragi, para luego explayarse en asuntos del contrabando, algo habitual en un pueblo fronterizo como es éste, cuenta las hazañas de pasar andando a Francia por la frontera de Quinto haciendo contrabando de puntillas y penicilina, relata cómo pasaban mulos de un lado a otro y algún pasaje triste fruto de este peligroso oficio. Nos cuenta brevemente cómo se celebraban las Navidades, algo sobre la caza, los hurones, etc. Finalmente nos habla sobre los niños nacidos en la Inclusa y sobre gente conocida de Usetxi, Mezkiritz y Lintzoain.

Euskararen egoeraz

Aurrek (erakutsi diete euskera) labek badakite. Gure ama zen Larraingoékoa, ta uskera bazakien, Larraingoatik joan ziren Garraldara, gure aman úmiak an... semek eztakite batek ere, gure lengusien semek eztakite batek ere.

Arrun euskalduna, ta Larraingoakoak ere erdara baño yago zakien uskara, oken amak e! oken amak, goñata Garraldakoa, etzakien euskeras baitzen Erreakoa, joan tzen txokandria, ta arek etzekien euskeraz orduen umei erakutsi zieten dena erdera, oken lengusuek iten zuten dena erdera.

Felipe: Bazakien uskeraz, uskeldune raso izeki.

Ama: Antonia eta?, ez, etzakiten. Abuela ori... Erreakoak uskeldune zuten, gure Salvadora, errira torri zena orrara Larraingoara, arara, gure aman goñatua zen uskeldune ere, gero aen umek in zuten erderas, batzuk bazekiten uskeraz, beño beste batzuk ez.

Eta herri honetan denek dakite euskaraz?

Denek, denek iten dute... pues mandendu de, guk elkarrekin dena uskeraz iten duu, lau famili bakarrik gaude e! ta lau familiek uskeraz iten dugu. Etxe batian da

txokandria erdaldune biño aren umiak dire euskeldune, Leanozkoa da, eztu ikesi, badaki ulertzen du dena, beño ez.

Zure aitek eta ezture... nik zure aitei beti erderas in... gero karabinerook ere il baitzuten zure osaba, ta arrek ere dena erderaz.

Kontrabandoa

Denboa artan or ginen denak... denak sasi oetan.

Zu ze urtetan yayoa zara?

Zu, Balderron «yayo» erraten?, guk sortu erraten dugu.

Kontrabandoa zerena egiten zenuten?

...maten tziutena, puntillak ta ilo de nailon, geyene ori tortzen tzen, gero anbertze klase tortzen tzen, kafia ta lénago, gero paketeen asiz geroz.

Nik zautu dutena zen gerrónduan, emengo gerra bukatu ta segidoan, alemanak gerra mundialean baitzeuden Frantzian orduan emendik ematen tituzten mandoak alemanendako Frantziéra. Ni ortaz oroitzen naiz, ni gáztia nitzen biño mándoan, egunes, deskansatzeko denbórean gure aite ta launek... mandoak.

Aien kasiten mendien, utzi lotuik mendien ta aien kasiten ez eskapatzeko. Gero Alemanak erretiretu zirelaik berriz asi zen mandoa, onata, mando gáztia ta beorrak eta laneko... emen ezpaitzen makineriaik, baño montonka, Frantzietik libre zen ateratzea, andik salida libre, emen kontrabandoz. Andik mandoak eta libre, gu joaten gine deskargatzera, kamionak deskargatu ta artu ta kartzen gintuen, ogei ogeitamar, berrogei igual aldien... igual astian bi bieje ta Iruñe ondoraño, emendik oñez joan tapa-tapa Frantziera.

Nondik pasatzen zenuten muga?

Frontera? altzen tokitik, Kintoko fronteratik geyénian. Or Sorogaindik Mezkirizkoak, gu Sorogaindik eztugu andik ein, aldion batez, beño...

Mandoak, gañera gáztiaik, mandoak sei zortzi ilebeteko mandoak, laxoan beorretaik berexite, mixeri bet zen, lasterka ara ta onata, gaziak bai ginen. Eoten ginen gu, zenbait aldís, zapeta zangotaik kendu gabe.

Loiteko bai... ez?

Bai, ze uste uzu non loiten ginuela! Eugitik goaten ginen Aldudera, tapa-tapa-tapa. An berendatzen ginuen ostatuen, kamiona torri artian, kamiona tortzen tzen deskargatu artu te... tira! ta lemíxiko gabian onata, nonbaite, mendi oketan, gu emen egune in ta ilunabarreko sartzen gintuen beiti, ta or mandoekin batio ilarreken gañian o etxe oketan lo pixkat in ta de mala manera, mandoak an kargatu or Iruñeko baztar artaraño ematen gintuen, Otsagainen kargatzen gintuen guk mandoak aun-

ditz, ematen gintuen Billabaraño, kaputxinos baite, araraño... oñez, Elkano badakizu non den arata ere bai, Uertera ere bai, ta ze paliza!!

Eta hainbertze diru pagatzen zizueten?

Mandoak alde batera izeten gintuen, gero gu peonak izeten gintuen, biño guk pionak baño lan geyago iten gintuen aise, emen peonak relebatzen gintuen ta gu beirtireño. Gu «doble jornada», peonak bai eugiarrak ta gero emengoak beitikoak, emen relebatzen tzien gero emengoak joaten tzien gibela ta emendik beiti Urdaniz te Gendulain ta oyetako jendia berriz.

Ultzamako uskera ezagutzen duzue?

Bai igualtsukoa, ez tela berdine, berdintsua beño ezta berdine, ta Anuekoa ere ezta berdine, badire itzek eztugunek berdin erraten.

O, gaisoa! nik uskerak denak maite tut, ta deneki ulertzen naiz, baztandarrekin, ni ibili bainaiz frantsesekin geyenik beño baztandarreki ere aunditz, gizpuzkoanoeki ere franko, bizkaitarreki gutxiago beño bizkaitar uskelduneki ere konprenditzen gara aise gu.

Zerratuago dire bizkainok. Guk... nik eta nere familiek izan dugu frantseseki relazione geyenik, orai artio, ta orañik segitzen dugu relazionia, beti laneko istoria.

Kontrabandoa, berriz

Idatzi beharko zen zerbait historia horien gainean, kontrabandoaren gainean...

Bai, baña zetako bildu oyek?

Bilduek, aitu dire biltzen, izen zen emen gizon bat, nundik... izan zen? joan den urtian, igual aurtengo neguen... lenago, eztakit ze urtetan. Navarra independente zelaik kontrabandoa Ebrokin iten zutela. Nongoa erran zuen zela gizon orrek, de Marzilla? Erriberakoa, ta gero nai zituen emengo istorioak, ta gero erran nion nola iten zen kontrabandoa ta ze modutan.

Bai, gure osaba horietako batek hil zuen kontrabandoan ari zela.

A zure osaba... bai... ya... badakizu rekordatzia, berriz oroitzea mine berritzea baite.

Zuk duzu ama Gilentrona... bai, ta denboa artan il tzuten Subizakin Erron bizi zen bat, Villanueva bat, Alician anaya. Usetxiko Aliciaian anaya, etzen gaztia, ezkonduik ta bizi zen Erron ta aitzen zen, paketeak eta an dudikebe Subizendako paketeak biltzen eta gero, Subizakin kargatuik kamiona bazayen ta gero Arren tirokatu zuten ta gizona il. Transportia, ta goiz ortan ni pastu nitzen motuan ta kusi nituen Arletako kruzian berian karabineroak, bueno karabineroak guardia zibilek beti karabineroa, karabineroak ziren lenago gerra aurrian, ziren frontieretako etzien oyek...

ta guardia zibilek ziren «pal orden público», guardia zibilek zien aparte, independente, ta gero karabinero kuerpoik aundiena joan tzen «con el gobierno actual».

Republika baitzen ta ezkerra baitziren, ta gerra irabazi zuten eskuñek orduen karabineroak arpatu etzuztenak «en la zona roja», emen etzienen man tzioten pasteko «a la guardia civil», ya desaparezitu zen. «El cuerpo de carabineros» desaparezi-tu zen orduen gerrakin, ya gerrondoan atra tziren todos guardia zibilek, karabine-roak zirenak len gero guardia zibiles. Guardia zibiletan baziren bi komandanzia, «rurales de orden público y de fronteras», baña denak ziren guardia zibiles, baña guk «a los de fronteras» erraten ginieten karabineroak, oyek etzuten trikornioik patzen, oyek tzuten bisera bakarrik, berdía, uniformia dena berdine zuten, baña gorrua zu-ten, bidera fronteretakoek ta bertzek zuten trikornioa.

Ta Eugin baziren bi kuartel «de fronteras y rurales» ta kontrabandoan artzen gi-nen gu frontereikin ta bertzek zuten trikornioa. Bertzek deretxo bera zuten arpatzen bazute kentzeko, beño fronterakoek bijiletzen zioten bertzei, gaizki ta ...bazakiten fronterakoak ta defenditzen gine etziutela sekulan arrapatu izan, fronterakoak gi-nauden «en contacto» denekin.

Nongoak ziren karabineroak eta?

Erdalduenk denak, Kintoan izendu ziren bi euskeldun biño karabineroen sé-miak ziren Baztanen sortuek.

Dirua ere gutxi izanen zuten.

Arrun gutxi zuten... ta gero mandoak emen asi zirelaik makinaria, mandoak asi ziren merkatzen ta gero... ya etziren ekartzen asten baginen gu urriten lánian man-do kartzen ta aitzen ginen Martzo artio beño kartzen ginuen zientoka eunka, man-doak, terrible.

Lerrinik, loa ezin errextatu, zutik lokartzen, eztuzu kusten joan bear baiginuen beitixkoraño, emen langiliak, emen releboa ein, emen beitiko Urdaniz, Gendulain, Inbuluzketa, orgo yendiak onara ekarratzen gintuen ta orra, ta Eugikoak joaten zi-ren, ta andik berriz, torri biar ginuen, berriz joan biar ginuen lasterka ara... zutik, za-peta kendu gabe aste osoa, gazte baiginen, ogei urte ta ba... gero paketiak.

Ta gero noizbait suertatu zen arrapatzea, karabineroekin topatzea ta...

Bai, beti gertatzen tzen... aldi beten moldatu ginen Iruritaokokin, karabinero-ak Iruritekoek frontera ...muge zutenena, andik pasatzian ilundu gabe zen ta atra za-kizkigun ta gero moldatu ginen ayekin. Ayei ere interesatuko zitzairen, baina, beti oroitzen naiz ze pareja klase zen, gañera denboa txarra zen tiroat ere tiratu ziguten. Kusi ziuten pasten... ta gibeletik erdetsi ta arpatu ziuten, ta betire gelditu ziren de-nak animel guziekin bi karabineroak.

Penizilina ere pasatzen zuten?

Ori lenago izein zen, nik eztakit ni... oroitzen naizen kontrabandoak izain ziren, lemixikoa izein zen Alemanendako mandoak Españatik arata, emendik persegitue zen Frantzien ya artzen zutzen alemanek. Alemanek Frantzia artuik baitzeukaten, biño emen persegitzen tzuten azkar, nere aitei ta kendu tzioten Adin ta mugara allegatzian tiroteo terriblia.

Zure aitek zaunduko zun, bai, gizon... bandido zar bat ola mozkor ta iltzen tzen bazuen ori... «venta ambulante» patentia iiltzen tzen mandoakin, fronteran barna Frantziko Urepeleko baserri oetan ta denetik ta Karabinero or baitzituen, kusten zutenak bestenak salatu... ta arek ikusi mandoak Zilbetitik zamazkiten ta arek kusi ta nere anai bet ta aite ziren aldi artan Zilbetikoekin ta Zilbetikoak bertziak, ta an tirotea terriblia, ta mandoak kendu zizkioten ta gibeletik segitute, guk erraten dugu gibela, zuek errain duzie «atzetik».

Urepelen ta ere, beti gibela, Baztanen ere gioletik, ez gibeletik.

Eta, Valle de Arce, Artzibe erraten zenutenr?

...bai, Artziber, Erroiber, guk ala erraten ginuen, ta Erroko ballea ta ala erraten da, Erroiber erraten ginun gure aitekin guk ikesi ginuen Erroiber, Erroiberkoak Erroibartarrak, ta bada Eugiko ta Zilbetiko ertian lepoat, «Erroiberko lepoa», Zilbeti ya bestealdekoa baite, Erroibar, Erroibarko lepoa.

Pixket peligroso izeten tzen ori ere, karabineroendako, bide pollite, bide erre-xetan eoten tziren, *kapakin* ta... batzuten.

Bai hala zen, nik ikusi dut osabaren gurutzea kontrabandoan hil zutenarena.

«La carretera vieja» erraten zioten... gizajoa!, gazte gaztia! soldadotik torri berrie, sasoi obenian. Or bazen kuadrilleat arrun azkarra Mezkirizkoak ta biltzen tzien, orduan denbora artan bazen gazterie, Lantzik ere atratzen ziren amabost ogei bet gazte... ta orai Lanzen ezta etxeko lanetako ere jendeik aski.

Ameriketara goan tzien batzuk, bertze batzuk lanak arpatu zutzen, Lantzkoa bera, Karrikotxekoa etxean gelditue da, beste bat Danonera eo eztakit nora goan tzen. Ori karabineroek eztaik erituik eduki zute, biriketan bala sartuik, eman tzuten urgentzietara, ta eskapatu e... alto man ta tirokatu ta etxera joan erituik bala or zuela, gero urjentzietara bala atratzera, ya pulmonak entxarkatuek, odolez ta... Emilio nola apellidatzen da? Aristegi, oñez etxera, gabas gañera! erituik, Emilio gizajoa, ditu arek orai irurogei ta lau urte, bost, lau, lau.

Ez duzue erraten irutanogei?

Irutanogei erraten dugu... bai, bai iruetan ogei te lau erraten dugu. Guk emendik baginuen relacionea emendik Orreagaraño, paketen istoria ortan, ta gero emendik bestaldetik Baztan Lantz ta okeki denekin. Bakizu Kintoko fronteratik atratzen tzi-

ren emen in biar izeten ginuen lan pixket batzuk, bidia garbitu ta biar gintuen in... bidia garbitu bertziyokekin, bertziyokekin... emendik sartzeko.

Etzetan etzen... etxe aberatsetan bazen, zuen etxia etxe azkarra izain zen, erri ontan berian etxe nagusietatik etze iñor atratzen, maixterretaik eta ola, zuen etxetik atratzen tziren ta Eugin ere etxe. etxaldetaik etzen iñor atratzen, dena maixter etxetaik ta etxalde etxe ttikietaik edo.

Gure aitak ezkontza diru horrekin pagatu omen zuen.

In izein zuen... diru garbi etzen ikusten. Zu, Fernando ta kutxaraterotaik zen... bizi da Fernando?

bai, bai...

biño kuxeta zakarragokoak, beti andik kartzen zue.

Polikarpo eskian iiltzen tze ta arrek ekartzen tzitue. Karabinero zar oyek baki-zu zer zuten denbora artan? zelosoak ere ziren. Gero... igual este me paga, pero este otro andar  clandestino...

Eun kiloko txerri bet iltzen tzuten kontrabando zelaik... gure aite zen emengo nausi eiten zuena. Karabineroak arrek manejatzen zituen denak, Kintokoak, Eugikoak... ta ure zen jefia... Karabineroak... erdi gosiak izeten ziren... bai kuartela bazutzen, beño tristeak, bizitzeak tzikiek ta kondizioak eztakit.

Zure osaba il tzuenta Zilbetitik joan zen ta Erron izein zen zure osaba il zuelaik. Kabo Zilbetin zen ta gero Kabo zen in tzuelaik zure... ta Zilbetin ongi portatu izeten zen gurekin lanian ta formala zen etzuen traizionik ta ein sekulen. Eztakit, eztait, eztakit karakterra eztait ze karrakterra zuen, bakizu, denbo artan. Gabas kusten ginen.

Anai apezari buruz, On Emilio Lintzoain

Berrogei... ola, ola, orain duela berrogei ta lau bortz urte Emilio Mezkiritzen zagon, eta...

Mezkiritzen herriko neska bat galdu zenean

Emilio Mezkiritzen zen denborian ori ttikia izein zen, neskoï ta gau bet pastu mentzun kanpoan. Astoatzuk kusi zula atzetik gibeletik ta falta, falta ta erri guzie bileka ta gaba kanpon pastu mentzuen. Izein zituen iru o lau urte ta orgatik erraten dizut, nere anaya zen Mezkiritzen orain dela berrogei ta bo(r)st urte.

An bazen apez zar bat, ya gizone lerrine zen ta au igorri zuten arren Mezkiritz atenditzeko ta etzen ongi egon ure mentzen autoritarioa terriblia apez ure, arek manatu biar orrei, gure anayei, zerin biar tzuen?

Bentarran etxian eon tzen, ure eztakit nola zen zar ure beñonola zuen izena arrek... Manuel ala izain zen, gero andik berriz joan tzen Muzkiztik joan tzen

Mezkiritze ta gero Mezkiriztik berriz itzuli zen Mezkiritz ta Oskotz ta orai Orreagatik eramaten ditu orrek aste burutan joaten da meza erratera, itzultzen da igende atsaldian. Muskitz eta Oskotz ta Orrea(g)atik yoaten da.

Or konten zagon, ta an Artxibero dago, aitu zen lana iten Iruñen. Muskiztik joanez, aitu zien lana iten Iruñeko Obispadoan, deitu zioten zerbait lana iten, ta gero kusi zuten ortan gusto goorra baitu arrek, paper zarrek ta berritu, orduen Orreagara ta... ondarran konbentzitu zuten.

Txerrikiaz, haragiaz

Txerririk baduzue?

Erosten ttugu, gaztian, gizentzeko, diferentzie bada, tzingerra naturala iteko.

Ta zein ona den zerrikie... kolesterola denek badugu. Emen al den guzie iten dugu itxekoa, zerriek itxan gizentzen tugu, zerrikumian eosi ta gero neguko.

Txokorrek ere etxian iltzen dugu, sartzen dugu orategien ‘congelador’ eta bildosa batzuk, gazta ere bai ta ardi.

Onen aizpek ez ote zun yan? ya Sanfermiten uzten dugu, San Fermin biño len-txago uzten dugu, urte guziko iten dugu gazta etxekoa.

Guk iltzen tugu ardi gizenak ere ta sartu orategien, ta txokor on bat ere bai, ta yateko...

Guk kartzen dugu, ta gero seme batek iten du xeatu.

Ta badaki?

badaki bai, bi urtez egona da ori Frantzian ikesten, aragi ikestes.

Etxenike bezala, hori ere famatu egin da.

Gure semiak eztu olako negozioa patu, bai bai iten du pates ta istori ta saltzen tu inal guziek.

Oilaskoez, erbinudiez

... ta eztaiteke yan ere ollaskoa, dena beratza, beratza. Aragi au yaten duu ollaskoa baño, ollaskoa kartzen dugu bertze oyetaik, emen Billaban saltzen tu karnizero batek, Gastonek, beño eztu beti izeten, ‘de caserio’, beño prezio doblea, aise ta.

Ba, oiloak herrian egotea polita da.

Beño, emen ezta batere salbatzen ezta barnian ere, nik eztakit futotsak edo zer diren, patoak, olloak, denak, futotsa... «hurón» izan biar du. Nik erraten diot futotsa olako bitxo ttar batzuk ta usteut huronak diren erderaz. bai te sartzen dire barnian etxetan ollotegietan ta sartzen dire.

Eizeko txakurrik baduzue?

Txakur eizikoak. Batzuten baituzte, baña emen ezta salbatzen etxe batian ere. Len etzen izein bitxo oyetaik eztakit nola, len azeriek ematen zuzten beño oyetaik.

Joan den urtian bazituen batek patoak, ta patoak atratzeko kanpora ta bazuen etxetik zilo bat ine... patoa arraultzetan zagona, gau batez pato ta dena linpia, ta gero in zion zepoa patu. Artia edo nola erraten duzue zuek? artia emen Frantziko al-dian ta erori zen oyetaik bat, futotxa...

Eiztarik eztute iltzen ? ori eztu inork iltzen ta ja...

Erbinudiak ere izeten dire, biño...

Ba orai ere ezta agradablia erbinudia kusteia, erbinudiak... eoten dire pix-pas belozidade batian porkeri oyeak.

Usetxiko, Mezkirizko eta Aurizberriko jendeaz

...oyek baziren aurridera salla, eztakit zenbat zien, Alizier ta anayak ta bazien, oyeak ere iltzen tzien kontrabandoan ta gureki pakete ta zaldietan toki denetan toki onian baitzeuden. Toki ona zen pasoa emendik baiginun toki oetatik, bi ballen erditik.

Guk beti zautu dugu, peregrinoak Zubritik, Orrea(g)tik Zubrin barna, te ori ez-takit batre nondik goaten diren... Larrasoañen barna, Camino Santiagon, gero atera gabe eskuineko Eugikoen barna pasten dire naski.

Eztakit utzikouten diruik, beti ere bakarrak badailtze... Mezkitzen kusiko du-zie pasten... nondik pasten dire?

Saragueta ze familitakoa izain da, erri ontakoa izein zen... a Mezkitzen erdie Saragueta da?

Biño uskera eztaki, eztu iten, orrek ta medikuek biek nai dute ikesi aitek eta ere eztakite batre, nondik ikesi biaute oyeak?

Aitatxi izein zuten Mezkirizkoa Saragueta uskelduna, ure bai. Eztakit non bi-zitzen den ori, soltera da, badauzki urtiak berrogei urtetaik goitixko da, biño nik uste Zubrin dagon ori, Zubirin izein du etxia beti ere, biño ama Iruñen daukete ta ama oso gaisorik ta amai kasoiten.

Eguberriko suaz

Eta Eguberrietan paratzen zenari nola esaten zitzaion?

... su aundie ta bertziai su ttikie. Guk zonborra lodi, zakar oyei... eguberrietan paratzen zena.

Zuk etzinuen zautu ta nik ere ez. Emen sukile, ez ez ginun paratzen, gauetan uzten da sue itzeli gabe baje-rako. Beño sukile patzen tzutela ni enaiz oroitzen, emen

lenago kartzen tzuten eguarri bezperian edo idiekin errextan, ta gero erri guziko gizonak joaten tziren bana bana ori sukeldera ieten; arrek biar tzuen iraun erregiak artio, ori ala mentzen lenago.

Orai uzten baginue biztiko zen sukaldia ta guzti. Beño sukeldiak ziren, denbo oyetan erdien, ta zazi, alde batetik bertzeraño, ta errez bezala goain tziren bilduz.

Haurrak Inklusatik hartuta

Zenbat ume hartzen ziren Inklusatik, ezta ala?

Igual beren umiak mantenatzeko ez izaki ta Inklusatik beste bat artu. Zu, ez-paitakit nik... nik ez-tut sekula ikesi beño... etzioten Diputazionek azteko ez al tzioten dirua emain? bertzenaz, zetako artu biar tzituzten? Eztakizu maten tzioten diruik? nik ere eztakit e!

(...)

ta bazuten, baute bat Inklusatik artue, azie, Martin. Terribleko langilia, maña denetako, gero ure ere gizajoa mutil te iili zen Urepelera ta goan zen mutil, emen Lizaso ta ibili ta Zilbetiko Iñautenian ta, goan tzen Urepela mutil ta Urepeldik, Urepel nexka batekin aixkidetu zen ein zun andregaya ta goan tzen Ameriketara.

Ameriketan ez-tait zenbat urte in tzituen ta Ameriketaik itzuli zen ta ezkondu ziren, ori de baserri bet, urte oketan, gizon oi sartu oi ta yagoenik prosperatu duena Urepel guzien, biño denetako da e, argin, zurgintzen, denetan, in tu borda berriek... azienda, ta terrible... ta or azie gizajoa, a fuertia zen dudikebe. Lizason ongi mentzagon mutil, aitue zeon, Juan Pedro famili orrek azie zuten ta oyek erraten zuten, ardi bakar batzuk izeten zuten justifiketzeko. Guti, bertzenetaik ebatsiz ta yaten mentzuen ta, lo goatzeko arropik ta gabe, ardi larrukin ta olaxen loiten omen tzuten goatzian.

Ta olako yendek Inklusetik bertzeat karri miseria pastera, beño Inklusekoa atra da denak biño diferentia terriblia, nonbaitik bazuen raza ona. Zure aitak ezauntzen du ba ori Zilbetin gero Iñautenian mutil, te egon urtiat, pasatu, ta nik arrun lagune dut, ta nik beti erraten diot, Martin nola egon yitzen? ta ba, goizetan argitu gebe, Sorogañen biorrak bildu biar, arara argiko. Sorogañen biorrak zaldire bildu, ango buelta ta iten zuelaik oñez e Iñauten bordara torri, gosarie, prest, berandu xamar tortzen bazen ere gosarie, gosaldu te tira lanera!, gero bazkari manda, atsartio orrekin, ta lana, txokandria arrun latza, nausie, semeak eta Ameriketan zuzten... izugarri gogorra.

Beti ere, berak erraten du, ba guardiei bai, guardie, gosari ederra ta, guardak goatzen baitziren, ayei bai gosari ederrak gizajoa, Martin, ze yendia den!

Aitue zen Juan Pedrokin ere oyanian, Juan Pedro Errora ola allegatu zen oyanetan aitzen zen, ta oyanian aitue zen emen, Etxarron ere ta gero mutil Lizason ta ongi mentzagon, ta Iñauten bordara Zilbetire, Irureun pezta geyago urtian irabazte-

ko arara joan, urrikitu men tzekion, baña urtia in or Iñauten borda, ta andik Urepela joan, Urepelen etxi onian, oso onian.

Ta an mutil, ta andik Ameriketara goan tzen ta Ameriketaik itzuli, beño base-
rrie doblatu ta redoblatu in bereartakoek, Urepelgoek eztute iñor prosperatu orrek
pezela, garanoatek ere, ninguno, ezta batere.

Bakarrai erraten zaio ‘garanoa’.

Nola? al tzuten bezala lanera joan bear ta etxeko, oyen aman sortu etxian ere
lau bazire, iru bazire iru neska ta mutiko bat, ta oañik bertzoat ekarri, bertzoat karri
zuten, Martin nik erraten duten ori... Pedro biño poliki gaztiago da,

Nik uste dut zerbait meritu bazutela, o ematen zioten Inklusa diru irabazteko o
zerbait... Nik eztut sekule ikesi. Bazutenek ere artzia...

oyek ere lau izeki, ta bertzeat ekarri te...

Informatzailea: Marcos Saragueta
MEZKIRITZ. 1994/08/24
Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra

Marcos Saragüeta era uno de los últimos hablantes del euskera de Mezkiritz. Marcos ha sido un artesano que ha vivido de la manufactura de cucharas de boj. Con este material, abundante en estos montes, fabricaba artesanalmente cucharas, tenedores, etc. En estas grabaciones aporta datos sobre el euskera y su uso con unos y otros, sobre un accidente ocurrido en una cantera, y otro cuando viajaba en moto. Asimismo, incluimos varias contestaciones a preguntas concretas.

Kuxetaren kontuak

Nora bidaltzen dituzu kuxetak?

Ebek. Santiagoren aidendeko, emen tzelaik, kuxetak banituen baina tenedoreik eznuen ta erran neko inen nuela egun zenbait.

Aide zenbaitena edo aixkide.

Ta eon nitze Beiren, Olondrizko, Leontzio Leuntze... arek erran zire eraman-ko zirela berak, ta areki joan nitze. Sanguesan eon nitze... eldu den iendian inen du ogei eun, ilabete ontako izan nintze amarrean edola... or nonbait, ta gero eon nitze omenájia amazazpian eon nitzen omenajen ta atsáldian artsian... bertze bartz edo sei... ilebete ontan.

Iendero baute artesanok... ta ni eon nitze iende batez lenbiziko iendian edo bigarrenian. Ordun bazkaldu bai, lanian aitu bioron artio ta gero pues... etxera.

Zu zinen zarrena?

Zarrena... plaka eman baitzirete, pues artan paratzen du, ta nola kontserbatu tut irurogei ta amar urteotan nola kontserbatu.

Zenbat urte duzu?

Nik, lauogeita bartz apirilean beteik.

Zure anaiak ikasi zuen lan hau egiten?

Fernandok [anaiak] etzuen... bai ikesi zue biño ez... arek agoa xiletu ta legundu pixket, forma pixket eman. Bertzalde, nola ematen gindue ola akonpañatzeko

Oaiñik bi kadera apurtu ondoren ere, eskribitzen zire Balentziakoa, faborez ta faborez igortzeko, erran nio nola operatu nitze ta abria kendu nuela...

Zuk zer egiten zenuen?

Guk forma pixket eman ta an makinez pasten zute gero, gure aite zena ta abuelo zena ta...

Eta nora eramaten zen Balentziara ta?

Ba seguro!

Ordun bazter guzietan yaten zen kuxeta aekin, ordun kuxetak ezpelezkoak... Emen nik zautu tut iruetanogei kuxetagine, amazpi familie kuxetagineak ta iru baño gutiege etzen famili bakotxean, gu sei ginen.

Igorri Balentziera, guk ginuen konpromisua forma pixket man ta igorri... gero an makinez refinetzen zuten, ez orai bezala, orai igorri dut Balentziera Leridera ta Tarragonara...

Hau zer da?

Pikedera... au marraza.

Emen ziletzeko... iten dute kutxaronak eta ola, agoain ziletzeko bai, ta gero erramienta baut refinetzeko gero, agoa xiletu ta refinetu gero. Au txipua da, au bagua, neonek inek dire bi ebek.

Zer tresna geiago erabiltzen duzu?

Zerrak lenik, negurrien mozteko, gero aizkora bateki... pues, pixket desgastatu ta gero onekin forma man (marrazakin), aizkoráikin iten dut ola... forma pixket, ta gero onekin inen dut emen bezala, ta gero zerraikin inen dut emen bezala.

Baut aizkora, eldu den igendian artesanía, balleko eguna Aezkoa, ala erran zireten, joan den urtian in zirete omenajia, lau omenaje, lemixkoa Renterien, joan den urteko Maiatzian, ta gero in zireten Abaurreabajan, Abaurrepean, ta gero in zireten bállian ta gero Sanguesan ere.

Amazazpi familietaik ere ni bakarrik gelditzen naiz.

Zenbat familie gelditzen ziren?

Biritxikarren iru itxetan... Kandidónian, Prantxixko ta Moñánekoak, Lestankoan, ene abuelo zenaren anaye zen orgo nagusie, gero emen Franzisko beteki ezkonduik, ori zen Kandidon etxekoa. Emen bizitze zen zure etxea den orretan, ezkondu ze leenik Kondianeko bateki ta gero Larrasoañeko bateki, ure iltzen lenéngoa.

Francisco Errea da Bentakoen aitaxi?

Bai. Neri kuadratzen zaide oyánera joatea, len ere kuadratzen zitzaire oyanera joatea.

Euskararen inguruan: zenbat elkarrizketa eman dituen

Ba, bakarrak torri dire neri artzera, San Sebastiango bat Irungo bateki ezkondua, sei urtez egon da úrtioro iru edo lau aldiz. Bai, arek euskaraz galdin ta nik erdaraz kontestatu, arek erdaraz galdin ta nik euskaraz kontestatu.

Ta bein erran nion, bueno enuela nai yardukitzea dausere, baño nai nuela erran bear nekola... eusko alkartasuna etzela izango euskaraz, uskaldunek elkarrekin, erran neko ...«los vascos en unión podíamos hacer mucho, pero si no, no... bueno, bueno»...

Bazuen kuaderno bat, ta egun ta eztakit zenbat oja... ta dénak miretu edo beiretu zuen, zergatik neri artu dire oeaneko izenak, plantan izenak ta dena artu direte neri, ta zenbait errietako ere. Ta bueno, no nos vamos a meter en líos pero Eusko Alkartasuna no es ese nombre en vasco.

Pues arek patu zuen ogei pajine edo olako zerbait etzuen akabatzeko, arek patu zuelaik, torri ze ta agarratu zire ta abrazatu zire ta oi, oi! etzire aski iten al, baetz arrazoi nuela, pues klaro!

Zergatik, Renteriera joaten nitzelaik... abitu nitzelaik, emendik ortan berian, ni uskeras abitu ta itz bat ere etzekiten Renterien, an egon naiz amar urtez, urte batez fallatu dut, amasei urtetaik, amabortz. Olako empeñue ta oaindik eztakiziela uskeraz? nik amar urteki ikesi nue uskeras ta erderas. Ta nola ikesi nun, ta aite zena ta abuelo zena beren ertian beti uskeraz.

Familiaren inguruan

Eta zure ama?

Ama ez, ene ama ze Antxuekoa, Lusarreko etxekoa.

Lusarretakoa?

Ez, Antxeokoa, arek ere uskeraz etzakien dausere, ta ene aite zena ta abuelo zena eneki, ttar ttarretik beti uskeraz ta aite ta abuelo beren ertean beti uskeras, ta aite neeki dena... ala da.

Ta gero bertze anayek ikesi zuten, Fernandok ikasi zuen?

Aiek etxetik atra baitzire. Fernando?, beartu ze guarda sartziaikin, emen nerekin ta ola baña ola segitzeko ez...

Antoniak bazekien?

Ez, ez arrebak, ez Angelitak ta ez Doroteok ere.

Orduen zu bakarrik?

Bai, nik bakarrik.

Zu zinen zaharrena?

Ez bi arreba banituen lenengo. Ta geró Doroteo.

Doroteo non bizi zen?

Gerrá denboran iru aldiz eritu zioten ta gerróndoan, gero Esnotzen zegon neskato... eztakit... Esnótzen zituen ádiak ta familia bazen gizona Lusarretako itxetik.

Ene ama zena joan zen Esnotza, bai Martinluzen itxan. Ta gero, ezkondu zen Zubiriko neskato... ta arekin ezkondu zen, ta San Sebastianen bizi zen neskato baitzen bere lengusuendako ta ene lengusue. Banuen nik lengusue Renterian, enkargatu ze, arek ere ta gero arekin... aren neskatoaikin ezkondu zen ta gero neskato ta mutikoat zuten bakarrik ta gelditu zen erie pastu zen sei eo zazpi ilabete, geró medikuek kontsultatzen zekola erran zeko bere andre zenai ta... «a resulta de la guerra tiene todo lo que tiene».

Renterien, trenetan kobradore eon zen.

Gerra kontuak

Gerran egon zinen?

Bai, ameka ilebete zeatik iru anae ginen zergatik bat libratzen al giñun, ta, pues libratu giñun Fernando zarrena bear tzelaik, ta zarrena ni eon nitzen emen Rekete.

Ta zer egiten zenuten emen?

Emen guardie Sorogañen, iru ilebeteko joaten gine ta ala...

Ameka ilebete pastu nitun, iru baiginen, ta ameka ilebete pastu bainitun. Bi aldiz autobusera igenik gerrara joateko utzitzen zireten, zergatik batzekiten baigine iru anaea, ta iru anaetaik bat libretzen ze frenten. Ta guk nai ginuen, gure Fernando zena in, libretu te.

Guardie... ta emen Gereñen etzelaik artxetan itxera tortzen gine.

Istripua arrobian lanean ari zenean

Noiz paratu zuten arrobia Mezkitzen?

A, bai! Juanfermíneko edo Mañuelañeko alórrrian, Enrike ze kontratista, andaluze... ez, gallego ta arendako sartu nitze ni. Bertzealde alkate nitze denbora aetan, ni ere sartu nitze aendako lanain denbora aetan, ta gero Korpus Kristi bezperan pas-

tu zitzeide neri. Ameka ilabete pastu nituen, amasei injerto paratuik, beso au puxkat aurrerago gelditu zire.

Almorzatu te paketia abitu nitze edekitzen, polbora, kargatzeko paketeatzuk emateko, asi nitze edekitzen ta garrétan... Ta kusi nuenian ya garra, bota nitze gibeler ta bulkatu banitzen altziner a ezitzeide etorri, igual yo eman zire garra baña, gañera torri zitzeide polbora guzie bistan bistan.

Zergatik piztu zen sua?

Forma txarra erran ziren norbait, enkargatuek erran ziren..., Kolixenekoak ta ...iruek ginen. Juanek noixen beinka baña zer! ta garretan. Iruñeko klinikan, Arrondon.

Min aundie?

Ez min aunditz ez.

Ene abuela zena zuen etxekoa zen.

Galde-erantzunak

Nola erraten duzu hermano? anaea, batendako anaea.

vacas: beak

quiero comer más: naut yan yago

jamón: magara.

Dios: Yínkua, eta gero Xaingóikoa igual da gure Yinkua nola Jangoikoa.

noche, medianoche: gaba, gabardi

cuaretan: lauogei, lautanogei

encender: argie bixtu

pecado: bekatue

paz: bákia

contento: ni konten nago

cuerpo: gorputze gaixtoa

pastor: artzaea

Bakarrak eon gine, euskaraz ta erdaraz... atra direten denetan kobratu bear nun zerbait, baña ezpaitut kobratu deusere.

Viernes: ortzileria

Domingo: igéndia

Sábado: larunbéta

Intestinos: értziak

Dos: bide

Yo lo haré: nik inen dut au, ineut

Yo diré la verdad: errain dut egie, gezurre

Chico: mutikoa

Sucio: zikine

Alubia: alubie
Barro: loya
Prima: prime, langile anitz
Este mes: ilebete ontan
Mil pesetas: mile pezta
Sorgine bai, da saltaríne
Saltamontes: oyansaltak
Pelo: biloa
Lana: ella
Luna: ilergie
Sol: igúzkie
Primo: lengusue

* * *

El hombre ha hecho: gizonak in du au.
Los hombres han hecho: gizonak in dute.
El cura ha dado la misa: apezak eman du meza.
Los curas han dado misa: apezak eman dute meza.
El hijo: sémiak (sg)// *Los hijos*: semek in dute lana (pl).
He venido con el hijo: torri naiz semiaikin (sg).
He venido con los hijos: torri naiz semékin (pl).
¿A dónde vas?: noa goaye iketan, ta noa zazi?
Voy allá: banaye arata.
Le he dado una manzana al hijo: seméi eman dakot sagar bat.
Les he dado una manzana a los hijos: man dakotet seméi sagar bat.
Les he dicho a las chicas: erran dakot neskéi// Erran dakotet neskakoei.
Este tazón es pequeño: katilu au da ttarra.
Ese hombre es mayor: gizon goi da aundie.
Esa chica es maja: neska oi da xarmanta edo pollite, xarmanta es 'majo'.
Éste ha dicho la verdad: onek erran du egie.
Este perro es más grande que el otro: txakur au da bertzia baño aundiago.
Ésos han venido por allí: oek etorri dire ortik.
Ése es de ahí: ori de orgoa.

Euskaraz norekin aritzen zen

Bakarrak torri zaizkide neri, Oi, Oi!
Norekin mintzatzen zinen hiketan?
Len, Martin Bentarrañekoa... Arsenio...

Eta hiketan norekin?

Pues ene adinekotaik, ta zuketan zarrei, maztekie... ni baño zarragokotan zuketan. Gu baño gazteagok.

Nor zen emengo zure adinekoa?

Emen nior, ene adinekotaik Antonio Migelitonía, gu ballean ogei ta amazazpi kinto ta orai ez gara bide baizik, ta emen Mezkitzen ni bakarra naiz, Auzperrin ogei te amazazpi kinto bai.

Osasunari buruz

Osasun ona izan duzu?

Ba, tokatu zaide neri anitz e! Nik kliniken pastu ditut bide, iru, lau bortz, sei, zazpi, zortzi, ospitelia bi aldiz, operatuik ere nago bi edo iru aldiz ez

Fernandoikin motoaikin asi nitze lenbixiko aldian, neri eraman zirete Iruñera, leénik Aribéra. Garraldáko Garraldara atra zidan... ¿vienes? motoaikin pilotara yokatu bear ginduen kontra. Garraldako kurban arata ze, ta arron bazterretik eldu giñen yerbinan ta ori erran ta... ni konozimentui kebe segido. Ta Fernando tobilloa pixkuat, ta gero Aribera konozimentui kebe torri nitzelaik odola... lurrean ere putzu bet in nue, ola in nue arbolan. Gero Aribera yautsi zirete medikúre ta medikuek lertuik neukela ta nik ezetz arek baetz... «pues mire, para decirle la verdad, con todo el mal he abierto yo mismo con los dos dedos el ojo y el sol he visto muy bien, y ahora también veo en la calle el sol».

Lertuik neukela... ta bertzalde, kura in ta igorri ziren ospitalera ta segido operatzeko Iruñera.

Bai motoikin, ta bertzealde belaunean ere, amalau puntu. Ederki kostá zire.

Ezpela nondik ateratzen zuten

Guk Orbarako oanea berrogei te zortzi urtez iduki dugu arrendátuik, ará joaten gine lanéra. Primaderan ta dena, neguen ta primaderan méndien loitera baña néguen joaten gine Orbarára. Bai ezpeldie arrendatuik gindeuken, guretako ezpeldi ori bezelakoik ez da nion izan. Tóki anitzetan... ango ezpela, an izaten zen ezpel ona, orai ere erraten direte joaten neizelaik ola artesaniaikin ya zergatik ez naizen joaten arara, bai arara...

Eta hemengo ezpela ez da ona?

Au txarragokoa da, baina Berregun, or zokoetan bai...

Igual amaborz egun pasten giñun batre etorri gabe, ta bertzealde zegoen Antonia ene arreba astoaikin ta mandoaikin joaten zen astero, astian egun bet kartzéra inikekoa eta lánian...

Gero onera loitera tortzen gine, lenbixko orrara, baina denbora aek joan dira.

Galde-erantzunak

Voy a traer las vacas: karri bear tut beak.

Vamos a cargar el burro: astoa kargatu bear dugu.

Vamos a cargar el burro: goazen astoian kargatzera.

Voy a traer al hijo: banae semia in kartzera.

Me gusta comer pan: kuadratzen zaide ogie yatea.

No le dejes caer en la tentación: ez dayela utzi tentazioan erortzea.

Yo creo que la leche es buena para la salud: nik uste esnea dela ona osasunaindeko.

El hombre le dijo a las mujeres: gizonak eran zeko maztekiei.

Yo le he dado al hijo: nik man dakot semiai.

Eman dakotet sémei, zenbaitek «daet» erraten dute.

Yo tengo hambre: ni gosiak nago.

Tengo dinero en la mano: baut dirue éskuen, eskuetan.

Yo nací en Mezkiritz: ni sortu nitzen Mezkiritzen.

¿Dónde está Pedro?: non dago Pedro?

Nosotros tenemos un perro: guk badugu zakur bet.

Ése me ha visto: orrek kusi díre.

Nos han traído en el hombro: ekarri digute sóinean.

Tú lo hiciste: ik in yuen.

Siéntate: ago geldí!

Tú eres muy mala: i txarra aiz, edo arrun gaíxtoa.

Nosotros teníamos un pan: guk baginduen txakur bet.

Tú tenías un perro: zuk bazindute txakur bet.

Hemen zer ereíten zen lehenago?

Garie, óloa, zálkia. Onera torri dire neskatzuk galdítera. Ez dakotet galdin euserkeraz yardukitzen zirete ta... eraman tuzte bizpairu kozkor ezpel ta, eztut galdin ere eyek seguro Iruñekoak izain dire ba, nik uste.

Nik uste bizi diren Iruñen... aurten ere torri zaide bospasei, déna uskeras.

Eta etxe honetakoek (Errekaldekoek) ere egiten zituzten kuxetak?

Bai, ene aite zena ta abuelo zena orgoak zire, abuelo zena ze Mañuelañakoa, andik torri ze, zure amatxi zena. Etxe au erre zen... ta zuenak zire etxe ori ta ene ori, ta gero ene abuelo zena ezkondu ze Apesuiko bateki ta bertzealde etxea erre zelaik orgo nausi zeile Frantzian mandazai, mandoaiki beti egúnero kargatzen zue, ene abuelo zenai... aixkide in zire ta ezkondu zire, ta orduen dotea eman bearriekoa ene abuelai, abuelo zenak... pues etxe ori ertxi baizireten erosiko zuela, ba, pues abuelo zenak zenbat pagatu bear zuen, ta entre beraki ta dotiaiki etxe ori eman zekote.

(...) gero saltzeko luzitu zute, ta lénik anaei errateko anaeak zire lenágo, baze-kitela, ta orduan erran nakote.

Herriko festei buruz

Lenagokoak oraingo baino obeagoak dira. Bai seguru baetz, umore geago, oraiko jendeak eztu estimetzen, ez zuek bakarrik ttarrenatik aundireño.

Non jartzen zen musika?

Musike or... orai iturri ta dauden plaza ortan.

Zenbat musiko izaten ziren?

Lau edo bertz., orduen bi kuadrilletan gine, guk karri ginue Billabona, ta bertzek karri zuten... Orduen ze zure amatxin aita.

Informatzailea: Juanito Ernaga. 81 urte
Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra
MEZKIRITZ 1994/08/25

Juanito Ernaga era uno de los últimos hablantes del euskera de Mezkiritz; en esta conversación muestra en varios párrafos una gran interferencia con el castellano, en parte debido a que su esposa, castellanoparlante, está también presente en la misma. A lo largo de la charla nos habla sobre los trabajos y gentes del pueblo con las que ha hablado en euskera, también detalla cómo eran algunos juegos infantiles y responde a varias preguntas concretas.

Zer moduz zaude, etxetik ateratzen zara?

Bai bai or egoten naiz yago, gero baratxian ere aitzen naiz... ola zikintzen delaik tipulek ere altxur ttar bateki, etzaket in ja ere, mekaguen ala egon biarko! ze in biauзу!

Gero operatu zirete oain dela amar edo amaika urte, gastatzen da ta bigerren aldie operatu baña pega anitz paratze zute ta urte anitz banuela ta... izeten dela anitz fuértia bigerrena.

Zenbat egun egon zinen ospitalean?

Kliniken? ba enaiz oroitzen seguro, dozenat egun edo amar egun arrun fite, ola pixket ibili esgerostik pues etxera, ta gero pues kaso in biar, anitz ongi, urte anitz baut lautanogitabat urte batut. Anitz de, ta operazio gaixto dela bigerren aldie, fuértia izeten dela...

Ta zer zenuen, gastatua?

Dudikebe gastatzen da ta errateute amar urtetako in bear dela, nik ez nue ka-soik iten kontento iiltzea ezta... aitzea zerbaitere... Bai, bai, beti, zerbait atratzen da eta yago... allegatu esgerostik adin ontara... ze nauзу?

Zu Markos baino zaharragoa zara?

Bai arrek baitu lauetanogei ta bortz noski. Emen... Felipe, Moñanekoa an bizi de Burladan, bai bizi da, baña Avelinak erran zire ez du anitz egun ola anka erretan daillela, oraño da.

Gerra kontuak

Norekin bizi da?

Ore bizi da... sobrinategi, nik uste baetz, pisua bazuen Burladan, Billaban edo...

Ameriketan egon zen?

Bai Ameriketan eon ze... Nere urtekoa... guti, Monyolosenekoa, etzara oroiti-ko zu seguro, Andres, ori zen, bai nik uste anaya.

¿Aquel Andrés hermano sería? (emazteari erranez)

Franzien il zekote orri, gerran egon baitze, ori ze nere adinekoa nos llevaron a los dos e ir allí y a la noche una manta no poder conseguir, de mala manera... y ¡va! ¡ya voy mañana mismo a casa!

Nai bazue etor zeike, ta ezurretan... ta Olitekoatek erran zeko, «si quieres ir, ya estás mañana mismo libre», ta joan ze arara, ofizinera ta torri ze, ta egon ze arrek erran nerekin zegon dudikebe boluntario an Logroñon baña ez zekote amititzen, ta ikustiaikin an mantaikin ta ola zegola.

«Con Daniel se juntó y apuntarse de falangista...»

Eta nork egiten zituen etxeko lanak orduan?

Oi, oi gaizki... ta makurrego ze Erriberan or parbak eta iten baitzire, joaten ziren emendik Auzperritik... al zeikena joaten ze laguntzera, emendik ere, emendik enaiz oroitzen Auzperritik seurik ez? al zeikena joate zen laguntzera, etzeiken utzi.

Ni bakarra, bai baña izan da kasua hiru anai... hori Reketetan zen, orrara deitu zekote... iru anai ta iru anaiak golpe batian il zire íruek ta ordutik ona etzute amititzen... bat bakotxa, gero kanbieten zute bertze konpañietera.

Emen ere Tornarenako Martin, gure áidia, Martin te Zelestino zeude elkarrekin ta biek eun betes eritu, ta Zelestino... explotatu zeko beso bátian ta besoan zeuke fallo aundie ta sendatu ze bai, baña beti bazuen bere falloa bésoan. Min zeko min anitz.

Zu non egon zinen?

Ni egon nitze Bruneten, aitu izan duzu? Bueno Madrilgo fréntian, Madrillen ibili? Bai Madril ónduan egon gine ta... kanpo de aviación ori ez naiz oroitu nola zen ta... nola du izena? Madrilen bai, famatue bai da. Barajas? Bai an egon gine Barajas erri bétian, Coslada erri betean, apartexko da, baina ez aunitz, ez.

Kanbieten zigute, eta balin beze atake zenbait bonba oetaik, baña gero berriz itzultzen gine toki berera, gu Madrilen yagon yagon egon gine «la casa de campo», deitzen zute ordun an egon gine yago, denbora anitz, bi urtes seurik bai, ta gero eper iltzen ta konejuak bazeuden eta, eize anitz izeten baita... akotadua, Markes batena,

abratsa, dena abandonatuik an, zazi ze eperrak eta konejuak eta oi, oi, iten ginuen juerga bakotxa, artxetan (arratsaldeetan).

Gu artillerian giñauden, kañonaikin, obekiago zen fréntian artillerie tez infenterien, infanterian beti trintxerétan ta obeki giñen gu bai. Gero balinbeze deitzen zigute, ta buelta toki berera.

Nork iten zituen lanak?

Oi, oi, al zukena, lanak erdiak iteko gelditiko ziren, eztakit nola konpontzen ziren, baña gaizki seguro, gazte guztiek Frantzian, gero boluntario ere joan baitziren anitz, rekete ta falange ta.

Zenbat urtekin joan zinen?

Ogeitebide edo hiru, dena in zerbitzue eta egon nitzen ni Junioan, bai lizentzietuik ya libre, ta gero mobimentue ze... etze Junioan, nik uste dut, «el dieciocho de Junio», pues segido deitu zigute. Bueno, segido ez, Abuztuen izango zen deitu ziguten, zaldiek in eta kamionekin ta ezin ginduken karrereik in, zaldiek... tirtzen ziguten ametralladorekin ta balak iten zute pssk, arroitu oi, buelta man ta zaldiek gibelera, ta ezin ibilis altzine baita il ere iten zigute.

Herriko lanen inguruan

Ogie... ezgindue, etze ogirik ere patata erriak yaten gindue anitz, patata erriak bakizu zer diren? suen oyanian ere patata erriak atsaldetan artzen gindue, oyania ere artzen gindue trozoat. «Sí, pero eso muy tarde, se tiraba... cocer un... de patatas, que salía más jugoso el pan solían decir».

Uretako errota artan...

Más tarde habríamos tenido nosotros aquel burro también, de Linzoáin traído.

—A ver, de esa forma trabajando, cómo se iba a hacer dinero.

Aquel... no te acuerdas, porque solía haber un montón de fiemo, y dar vuelta.

Aquello tenía que ser muy malo, ya pienso que se le tenía que ir todo el fundamento.

Urrine eta gero, ta baporea, izen bearko zue anitz gaixtoa, etze bertze modurik.

Kuxetak egiten zenuten?

Bai Modestonian.

Se hacían materiales, si quitar todo lo mayor después pasarían.

Bágua. Como estas sillas sería lo que hacían. Ahí (ya), ¿ves? Como estos palos.

Perfetoen aite ta Perfeto ere bieki aitzen ziren kuxetan ta gero baze eta Salbadorénian orai orren etxia. Bautistain etxe ortan, or ere iru gizon aitzen zire kuxeta iten.

Moñanian ere bide, bi anaia, Inozenzio ta Felipe, or ere kuxeta... «Aquel Jose Manuel también no haría, ¿el padre de Inocencio?» (Hasten da kuxetagleak kontatzen).

Nosotros conocer muchos no, mas que los de ahora.

«Y eran los que solían tener el dinero, oek jobar, ¡ya lo creo!», beti aitzen baitzire bazute lana oek, beti, ta bertzealde kobratu ere iten baituzte ongi adelanto baitzute...

Pobreak bai, pobreago zire bértziak!

Vamos a cargar el burro: Kargatu behar dugu ástoa.

Joan zire semiaian bile.

Esnia da gauze ona osasuneindeko.

Euskarari buruz

Nolakoa da hemengo euskara?

Kanbietzen da euskera zenbait tokietan. Kontorno ontan déna igual, Aurizkoa igual izein de... ba, guti yardukitzen da Auritzen seguruenez, ta Auzperrin ere guti, ta emen ere bai gero ta gutiego, orai eta ikastola ta oetan, baña ori da!

«Es que cambia, y a mí me hablaba y yo contestaba, y no nos entendíamos».

Izan daike, baña eztakit, baña yarduki daike. Nik zureki ola guti yarduki dut euskeran, baña yardukitzen ertian, ola ongi

«Pa que no cogerían otros... cuando salían así las avellanas arrandiko arrandats es pa mí, sí»

«Ya había otro también, debajo tierra que se sacaba... xiaurris. En la era de Zuria, como unas pataticas, si donde quiera también, (= nonahi ere) como unas pataticas. Eso se conoce de la hierba que ha salido, que es eso el xiaurri ese. Ese xiaurri ya se dejó sí, al salir otras cosas. Unas flores chiquitas y blancas».

Jolasak

Zape, zapia

Igual, jugábamos cinco o seis, cuatrena le llamábamos, un montonico de cuatrenas, y después con las ochenas tirar... cerca tenía le tocaba el primer golpe, se ponían los culos, el culo se le llamaba a la cuatrena, y después pegar, y la que se volvía que era cara, ya pa ti, ¿me entiendes?

El palmo

Cuatrena, pegar en la pared y ya venía, después otro, tirar después se hacía una marca. El que más cerca te daba medir con los dedos.

Se decía cara y culo, después ya se empezó a decir cara y cruz.

Al tziz

Se ponía un redondico, como una leñica chiquita, y encima de la leña las cuatrena, y después tirabas con una ochena y tenías que pegar el palo en las cuatrenas. La que quedaba tocando la ochena que has tirau ya eran pa tí. Y muchas veces tocabas el palico y un montón pa tí. En la era de Modesto, ¡redios, algunas veces!

Dirue, bai, baña guti. Eltzemutzu (= hucha) ¿no? se llamaba... que era, en castellano ¿como se decía eso, que se ahorra? Hucha si, eltzemutzu le llamábamos nosotros, y sacando... ¡joder!, no poder sacar deprisa.

Eltze txar bat, eltzeat bezala baña grietateki, sosa ta sartzeko andik, ta gero betetzen zelaik austen ze, sékule ez ginue betetzen. Nunca no se llenaba. Y contento de tener ahí pa sacar alguna moneda.

Aquellos barquilleros que se venían por las fiestas ¡ay, que manera de vida!

Etze bertze moduik, ta biarko!. Etze bizikletaik emen, de las primeras

Galderak

Ese hombres es muy alto. Gizon goi da anitz gora.

Esa chica es muy guapa. Neska ederra, neska goi da anitz ederra.

Ese hombre es muy trabajador. Gizon goi da anitz langilea.

El cura ha dado la misa. Apezak man du meza.

Los curas han dado misa. Apezek man dute meza (pl) ya es más de uno.

Le he dado al hijo. Man dakot sémiai.

Les he dado a los hijos. Man dakotet sémei.

He venido con el hijo. Tórri naiz semiaikin.

He venido con los hijos. Torri naiz semékin.

He ido al monte. Joan naiz oyanéra.

Esta casa es pequeña. Etxe au da txikie.

Este perro es más grande que el otro. Zakur geu da hure baño aundiagókua.

Euskara egiten zenuen txikitandik?

Arrunt euskera, ta arrebekin ere dena euskera il ertio. Gure artian ere dena euskera geuren ertian, Felisak ere aise bazekie, yardukitzen gindue, kostúnbria, Bentarrañekoekin ere, Martin te Pepito ta aekin beti euskera. Abiatu ze ya euskera,

ta Barttolo ¿ta auekin, erdaras? Galdu ze euskera ere, yardukitzen dugu euskera, ni Markoseki bai, oraño kostunbria ori dut. Arseniokin ere, ya il ze, jobar, ze linpie emen guti denboran!

Iru Martin bazire, Buruziñékoa, Marterenékoa ta au Monyolosenékoa, nere adintsukoak, Martin urte bat zarrago noski, ta gero bertziak urte bat gazteago, ta gero Arsenio ere orrekin ere yardukitzen nue euskera, Seberoikin ere bai, beti euskera yardukitzen ginue, ta gero Alfonso ere, ta denak il zire.

Julia hemen dago?

Bai, Larrañian eoten da. Badaille, guti bai, erreposki baston bateki. Zangoat ola erdi arrastan.

Informatzailea: Juanita Agorreta Garde
MEZKIRITZ 2001. urtea. 84 urte
Elkarrizketatzailea: Mikel Xabier Octavio

Juanita Agorreta de 84 años. Procede de Ureta, caserío colindante a Mezkiritz donde siempre se ha hablado euskera. Se casó con Martín Urrutia de casa Bentarra de Mezkiritz; en general ha hablado en euskera con los hijos, aunque en el pueblo en esta época la mayoría ya se desenvolvía en castellano. En esta grabación nos habla de las fiestas del pueblo, cuando los jóvenes se enfadaron y se dividieron en dos grupos, del trabajo de la parva y la trilladora, y finalmente, de algunas costumbres como la fabricación del queso y la crianza del cerdo.

Herriko jaiak nolakoak ziren?

Ez tzen, etzen jae... ja... ez! etzen ja ere. Akordion bat ematen zuten festetan, ta xamurtu zire bi aldera banatu zire mutilek, ta alde bat akordion batekin ta bestea bertzen batekin, ta alde bat joan tzen gure etxera, Uretara, ta pastu zuten egune ai, ai... bazen jendea!

Oai il da Uretako ure, ta... badire konposantuen trozo bat au bezela aundie Uretako guziek daude an. bertze etxeokak, ta nik ez tut konprenditzen, orai il da emen ama ta ez dutela eman, ori bakarrik falta da, ez dut konprenditzen nola ez dute e(a)man.

Eultzi kontuak (Trilladora)

Eultzia plazan egiten zen?

Bai, plazan zen, beno, orai daon lekuen, or pasten zen, baño berandartio. Berandu trilladora, baña eiten ginduelaik larrañan, trilloikin ta trilloa, olako garie aundie, ta an... ze manerak!, ze gostatzen zen ure ebakitzea goiz guzin eta idiek eta dena... an goiz guzien bionak artio

Lehen iturria zegoen beste aldean ez?

Bertze aldera, bai, Sebastianen etxe parian iturria eta labaderua an tzegon.

Eta denak arropak garbitzera labaderora?

Aaa, denak arara, ta noizbait ere joaten ze Uberkara, kanalera an arropak garbitzera, ta presara...

Kaleek ez zuten ez zementorik ez ezer, ezta?

Bai, zementua bai, Uretan, elizetik goitiago yoaten ze erreka bat andi ta dena arriek eta dena eamaten zue bera...

Gazta nola egiten zen.

Etxean gazta egiten zenuten?

Klaro, etxean gazta ta bordan eiten tzue oien amak, ta an astean bein tortzen ze yoateko bile errire.

Ta nola egiten zenuten gazta?

Gazta... berotzen da esnia, tenplatu, ta man gatzegie 'cuajo', dejar reposar una hora o más de una hora, hora y media o dos. Gero nasten da ongi, ongi nasi ta bildu, bildu ta in gazta ta kostatzen zekie anitz denbora. Ertsi, ertsi, ertsi...

Eta saltzen zenuten?

Bai, nai genuen saldu, baña ezeiken saldu. An graneruan iru tabla barnetik ta iten zire arrak ta gero etxe batera dena... dena etxe batera ta gatzamine ta gatzamine yaten tze.

Txerriak zenituzten etxean?

Etxean txerriak, klaro! beti, beti, klaro... orretako egosten gindue... olako kaldera batekin sue pe petik irten ta eosten gindue egunian, ta igual lenbixin batek bi egunteko, gero egunero bear ziren gizendu kartzeko gero Iruñera saltzera.

Txerriltzea festa andia ze?

A, bai, klaro anitz lan ta anitz yende. Dena zen lana.

Informatzailea: Ceferina Iribarren (Ansorenekoa)

ZILBETI 1994

Elkarrizketatzailea: Orreaga Ibarra

Ceferina Iribarren nació y vivió en Zilbeti. Su padre procedía de Eugi y su madre de Zilbeti. Nació y vivió en una familia que ha mantenido el euskera no sólo entre los de su generación sino que también lo ha transmitido a sus sobrinos, de casa Anso de Zilbeti. En esta conversación nos habla de su familia, del euskera en Zilbeti y del empeño que tenía su padre en que lo hablaran y así llegaron a aprenderlo. Nos da detalles de la matanza del cerdo, de los carnavales, de los que viven en el pueblo, de las relaciones con los baztanese, de los maquis, de los fuegos de San Juan y de los funerales que se celebraban en el pueblo.

Anso etxeari buruz

Orduen baginen sei aurride ta or baze mutikoat emen azi ginue, zazpi, naut erran, aitaen lengusue.

«Prima» nola esaten duzu? Lengusíne.

Zenbat egoten zineten eskolan?

Ginauden esto... euskeraz matrikulátuik berrogeita amabortz. Lau urtétara, baskizu orduen ezkinen bátere joaten eskólara bueno eskólara joaten ginen noizenbeinka, nai dut erran ¡vaya! Patatak eraikitzeá...

Frantziara joaten zineten?

Nik ez, gaztek bai. Bein betez eondu naiz Urepelen, biño nee lengusu bet ezkondu ze ta arren ezkontzera. Gure aite zen Eugíkoa ta ama etxékoa.

Mutíkoak joaten ziren kanpóra ta, bear tzuna ta emen etzaiteken egon naut erran... ábria eman bear zuten zaldíre ta etxéra eta zezena, joaten ziren joain ziren mendira zerbait in bear, bertzelaz ez.

Zer da joantxin?

Joantxin... nik uste dela ola argiko joaten ziren Irúñera joaten ziren emendik ematen zuten ikétza. Nik uste aunitz zela... denbora ayétako nik uste izain zela, guk gutxi, artako... guraita.

Txerri hiltzea

Txerria hemen iltzen zenuten?

Ez, ez familia gorra ginen, etxékoek bakarrik iten ginuen. Il ta artu ta érre ta kixkíldu irétxieki gero garbítu telliáiki ta tripak átra ta. Bai, tella kozkor batéki ur beróaikin. Géro tripótak partítzera. Txínger puxket, gibela puxket eta solómo pixket ta kostilla puskón bat... bizkerrezúrre. Gure etxétan dénetan iten zen, nik uste ba-yétz.

Iltzen duzie orain? Ez, ez. Zárrak ta...

Ez zaizue komeni, ezta?, bateon bat tentsiónea ta bértzia urdéya ‘magra’. Arrek erosten zuen txistórra ta sartzen omentzuen... nola erraten zuen? Botillon bat sartu ta sartzen zuen kámaran ta galtzen zitzaizkiola eta eztakit nok... norbáitek eman tzion ta ez men galtzen.

Ihauteriak

Egiten zenituzten ihauteriak?

Iyéndian joaten ziren mutiko kozkor oyék erraten zuten... oyek joaten zire iyéndian, ematen zuten... ola etxez etxez bíldu, dénetan bezala, ta sósa ematen zuen ere bai nik uste, áyek biltzen zuzten puxkáyek.

Gazteak ere badire ezta?

Bai baña guk eztugu zautu iñauteri oyek, ez, ez. Zenbat urte izain ditu, gerra ondótik? Ez, ez.

Kantatzen zen zerbait?

Ez, emen erdaraz. Igual, beño... gauze guti, gáuze guti. Ni gazte nintzéleik... emen uskéra etze. Gure ítxan bezala... naut erran, ezta jaerengátik, biño ola famili bat yakítia, ez. Nere amak, begíra ni zarra naiz, ta ura eré, arrek zakien uskéra bai baño... óla. Bueno etxéko konbertsazio píxket, ola bai, beño... yágo ez.

Orduan nola ikasi zenuten hain ongi?

Aiték, arrek ere erdara... ¡bueno, cada patada al diccionario!. (Eugikoa zen).

Ahizpen artean egiten zenuten? Ez, Ez.

Eta zure anaiak ikesi zuten? Bai. Guk gure áiteki béti euskéra. Amáikin ere bai, bai zukétan.

Zuk iketan anayari? Ez, ez. Zure anáyak lagúneki? Ez, nórekin?

Katalinari erraten aitu diot, berek étxean béti uskéras, baño yoan tziren eskóla-
ra ta máistro ori erran nion... etzákitela oyek yolásik ein, etzakiten ta béti difikultá-

des, etzuten mintzatzea (nahi?) uskéras, nai zuten mintzázia erdáras, ta joan tziren utziz, utzi, ta bákizu zer pasten den. Ola erraten zuen bérak «Euskéraz jaere, jaere».

Zuek bakarrik orduan, izugarrizko meritua!

Gure áita. Arrek uskeras asi zen ta bétí uskeras, ta kláro, dénak uskéras, ori, ¡por supuesto!

Ta Maria Agustinak etzekien, ta orain entenditzen du?

Bai entendátu bai, déna. Aurrari itten dio. Norbaitek erraten ziren néri izain zuela egun urte biño geyágo euskéra galdu zen. Guk orrengátik...

Etxian ere... ta erráten zuten, aítátxi uskéras ta oyek erdáras. (Beste familia batez ari dira). Guk Eugíre joate gine ta Lintzóañe ere bai, bear bazen zerbaít nunbait, aráta joaten tziren ta. Eméndik urbilago dago Eugi, eman bearbatzute tzérriek merkátuen.

Nondik joaten zineten? Emendik, bidetik?

Bái, bídia. Yaguen yaguéna bídia. Lenágo zen bídia, ni oróitzen naiz nola in zute karretéra.

Hemengo euskara nolako den

Euskera berdina da hemen inguru guztian, zuk nabaritu duzu alderen bat?

Nik... nabaritu dut? bakizu nóndik? eméndik Lintzóañe, tortzen zen onáta, kartzen zun períodikua korreóa eta zuen diferéntia zenbait gauzétan, orgátik erraten dizut eméndik Mezkirítze izein du bere... Ni beti nagon noiz arpatiko nion Danieli gauzet diferente, galdíteko au, gauzoi bera, ta il de ta eztut sékulen galdera ori ein. Eméndik Lintzóañe bazen diferéntzia ta Erróra.

Euskara egiten zuen zuen aítak?

Bai, naski. Gorki ongi iruditzen zait iten zuela. Gure aita zen... emen, zortzi o amar giñauden ta dénak guk bétí euskeras. Bérari esker ¡ya lo creo! berari esker. Guk ere, orai errango zioten ala, vete a la porra! Erran nai dizut ori nola giñauden gu ortara etzen bera ere ola... Ola usétu izein zen, eta euskera pues euskéra.

Emengo euskéra igual izein zen Errókoa ta bezála, Eugíkoa biño, akáso e akáso, izein zen... ja ere, násiko ziren, ori izein zen ola. Izein zuten etxe batzuk eméngoak ta igual Eugíkoak ta ori. Nik eztakit. Zuk emen ez duzu iñor.

Familiétik kanpo (landa ere entzun diot Eugiko bati), ez beste itzon bat baña orai enaiz oróitzen, familietik at...

Lau, sáskie ‘cesta’, ortzirélia, bertze bat, értzia ‘intestino’, ortzegune, mutíkoa.

Harremanak baztandarrekin

Zertara etortzen ziren baztandarrak?

Belárra eitera, an lénago, an tortzen da lénago belarra.

Ezkondu da bateon bat?

Gure altzinékuak bai, bueno bat eo bertze.

Ogiari buruz

Egunero egiten zen? Ez, ez zortzi egúnetik edo ola.

Ta ogia ongi mantentzen zen? Bai, bai orai beño obéki, ori da...

Peskatero bat. Emen bakizu yéndia joaten da áunitz, ta gúti gaude emen ta zárrak.

Herrian zenbat bizi diren

Zenbat bizi zarete?

Eztakit Iruñera joaten diréleik eta béstetan tola torko dire, berrogeitamar biño geyágo eztut uste izein dela, diot e! eztauzkat góguan, eztut uste izein dela berrogeitamar biño geyágo.

Fermin taóyek dire gáztenak, badago Fermin ta bértzeat, ez dugu gázterik bértzeik. Agustín, Juan, gúria da Agustín, orai artio ori zen gázténa. Pello ere juaten da, dute aurre mutikoat eta ematen dute Billábara ta ástia pasten dute an, klaro. Bai, bizi dire emen launbetétan tortzen dire, ta bestétan ta bakazionétan ta oi bai emen bizi dire biño, asterdíen ez, naut erran, asterdien eoten da, ta emen baute etxéa. Bai baute... ori emengo kontúe izen da ori ertsi zuten eskola ta.

Emen eztago Pellona baizik, emen ezta bertzeik, eskolan dagona ezta emen bizi a... bueno emen nola zayo oni? Milagros zazuntzeunzu? oyek ere duté klase duté iru eskola... joan tzen ará ta pisu orrétan pásten dute ástia igual, enitzen oroitzen emen beño ori iteunte, bueno ta auek ere iten dute...

Klaro, ikasi nai bauzu ta ola, ze aizara emen oyékin? Noizbait joan bear dire beti ere ta ya kasi... bertzela bertze eskola bat ein, bai léku aunitzetan, ta Mezkiritzen eztakit gelditiko diren baña.

Erosi zuzten pisu batzuk, bat da eméngua, bertzoat ezkondu ze emengo bateki. Iruñekua, denak bizi dire or, erosi zuzten pisu betzuk eta...

‘Estos han hecho’ Ok in dute.

Okek erraten duzie? Okek, igual.

‘Estos hombres van al campo’ gizon ok doazi kanpóra.

Emen obekiena kontserbatu zen euskára Mezkirítzen ta Lintzóañen, nik ori ikustentut e! nik aitutena e!! eztakit igual bakarron bat...

Bizkerlárru

Tokatu zaizu ardiak iltzea?

Nik eztut il, biño naut erran sartu ...ori konpóntzia, eztakit ongi erranik dagoen aféra.

San Juan suak

Sue iten giñun, 'las hogueras de San Juan'. Ba, altziñeko urtean egiten zutzen bedikétu *abar* batzuk, San Juan egúnian bedikétu naski, ta gero ondoko úrtian botátzeko sure ta, ta su bat ta salto an, bade urte áunitz.

Zer erraten zenuten? Sarna fuéra

Eguberrietan enbor bat hartzen zenuten? Ez,

Sinismenak baziren hemen? Eztut aitu izein zirenik emen ta ja ere.

Makiak

Makiak ta eméndik etziren pastu. Nik eztut kusi, or oyánian. Emendik pastu ziren eztakit, bakarron bat ikusi zutela baña eztakit non.

Eta bazegoen herri honetan? Bai, bai, bazen bazen...

Nongoa zen? Eméngoa, eméngoa eméngua berékua. Bai ezkóndua. Eztakit sorrik, igual etzen bertzeik eta norbait beartzen, balore izein zun ta...

Ta ze mediku etortzen zen hona?

Uskeldúne, Samaniégo. Nik ori zautu dut, orai eztakit ori izain zen. Ta Samaniego nola etortzen zen? óñez, nik uste, gero azkénean eztakit torko ote zen kótxian beño... nik uste tortzen zela óñez, eztakit torko zen zaldiz, naski eztakit, ábrian.

Zure ilobak non sortu ziren?

Ok sortu ziren Iruñen eta nere anáya, gazténa ere bai, eske guráma egon zen gaizki, ta zortzi egun lenágo eznaiz oróitzen esakto eontzen eta klaro! ya espero zuen egun oyétan ya sortziar ta eman tzuten Iruñéra, anbulantzian ordun eman tzuten Iruñéra.

Lehenago umeak iltzen ziren aunitz, ezta?

Gure itxan bide, bat emezortzi egunéki eta bértzia... gazténa zen.

Zenbat zineten? Gu sei. Orai sikiera joaten dire medikuetára ta ezta igual. Ze pástu izéin dutén aldérdi guzietára.

Hiletak nola egiten ziren

Nola egiten ziren hileriek?

Eiten ziren oyekek nik kusi tuztenak itxan, iten zuten barrídiak. Bakizu zer den barrídia, ondókoa eta bėti tortzen tziren launtzéra ta óla, ta géro beti izeten zen norbait emateko kutxa ói ta izeten tziren aur bátzuk ta bakótxa bere etxéan prestatzen zuten ólak eta ayékin plantátzen zuten kútxa ta géro kartzen zuten Errótik, zerero. Bakizu, Subiza... ta andik kartzen zuten umendako, ta gero or sartu ta yásta!

Baina, ori umeentzat egingo zuten!

Dénak, dénak. Nik óri kusi dut étxian e!

Beti bazegoen zura prestátuik? Bueno, prestatzen zen, izeten zen. Nik eztakit nundik atrako zuten.

Ilortzale ‘es enterrador’. Ta ori prestatzéra ta nik eztakit... ta egoten ziren gábas, ilortzále erraten zioten, ilortzáliak ‘enterradores’, bazekiten torri biar tzutela, etxe bakárretik tortzen zen. Bertze etxétik tortzen zen, bertzela agintzen zen ere bai, etxe bakárretik igual etzen yéndia ere, balin bazen mutil... oyekek mutilak izeten tziren.

Lenágo bazen bertze gauze bat, jua bear tzinuen erriz errri. áidiak oyekek konbidétzen, ta gero bazkarie, nik eztut prestátu. Bákizu gonbidatu gébe, ba eztigute gonbidétu ta au ta ure ta... Nik pensatzeunt neretáko e!, emen etzen emen bezala ya-ten naut erran, ta bakizu nik uste baya! erratentzen ola ta orai eztakit.

Ta gero beti sartzen zen egindakoa?

Lénago bai, dénak emen, emen sortu temén il, nik uste... emen balinbazen eta bear bazen pastu gabak etola bertzetxétara laguntzéra ta ola. Ni ere egon izan naiz gaba pasatzen eta ola etxean. Bai áidiak eta izan gabe. Norbait gaizki zegoenean eta? Bear bazuten. Zenbat aldiz erraten dugu orai ainbertze ‘solidaridad ta caridad’, orai ainbertze, gu bai baginen. Etzen. orduen ‘reparo’ joateko laguntzéra batei ta bértziai.

Izátea eritasúnek ta zuk bakizu zer den?

Estrabileko gauzek itera? Bai yuatetzire áunitz, ze in biartziñuen ba?

Apeza bazen emen? Bai or bizi zen. Abadian. Izetentzun zerbitzérie, guétxian egon zen apéza.

Serora bazegoen?

Ez zerbitzérie, emen egontzen Don Javier Navarro, ta gero egontzen zerbitzériekin, baño eztut, ...denbóra guti egon tzen apeztegien.

Orain zein apez etortzen zaizue? Ilurdózkua

Gure illoba ezta joan, gazte izein da.

Galde-erantzunak

Erran herri hauen izenak. Mezkiriz, Ardaiz, Itoiz...

Zerúe, mundúe, burúe, begé, zakarra da, tsúsie, atárie, áize, bésoa, áidiak, súbia, lépoa. Etxétik atra, eztut bátre gogórik. Altxátu tut karaméluak.

Bota zen 'se cayó' líbrue, ta gorátu nuen lurrétik. Altxatu lurretik ez. Altxatu da 'esconder'.

Enterrar: ortzi.

Utziute etxéko 'para casa' seme bat.

Geldítu dire atárien barnéra sartu gabe.

Nubes: goibélak.

Utziute sos guzik seméndako.

Hartu, arpátu *encontrar* Opátu ez.

Kúsi, Záutu, Man

Hombres: 'Gizónak. Zenbait gauzétan gizonkiek. Maztékiek. *Desnudar:* billuxi.

* * *

*J bokal artean

Anáya 'hermano'. Béak. Artzáya. Urdáya. Báya ('cedazo')

Herskaria hitz hasieran

Gába. Bixtu. Bákia. Kontén nago. Gorpútze.

Yod

[x]aune. Yo. Zítua. Oñez xuan. (oso argi). Yinkuenpáxa.

I-ren ondoko palatalizazioa

Zikine, ilérra 'guisante', ilebéte bat, mile pezta o mile peztákoa, sorgíne, bíloa, ilóba 'sobrino', illéba zer da? Sobrina.

Deklinabidea

Gizónak in du au.

Gizónek in dute au.

Apezak man du meza.

Apézek man dute meza.

Sémiak lana in du.

Sémek lanak in tuzte.

Torri naiz semiaikin.

Torri naiz semékin.

Banie etxéra.

Norata zazi? onata, arata.

Man diot sémiai sagarra, man diotet.

Man diot au neskákoai. Man diotet au neskákoei.

Etxe au txárra da ‘pequeña’. Gizon oi lúzia da, neskáko oi ederra da o pollite. Onek erran du egía. Mutiko ure gaixtoa da. Etxe ebetan otza iten du. Gizon au... lan aunitz iten du. Erri ontan sortu nitze. Alor o zeláya o péntzia gúria da. Belái eztugu guk erraten, guk erraten dugu péntzia. Péntzia da ‘prado’, eta alorra da patatak erai-kitzen delaik ori da gárie ta ola.

Beláye diote baztandarrek, péntziari erraten diote. Ta gero Lintzoaiñen erraten dute sóroa, guk ez, guk eztugu erraten. Guk sóroa bakizu zeri erraten diogún belarren ónduan iten den bertze... orri erraten diote sóroa ‘hierbín’.

Guk arrei erraten diogu sóro: artu esportakoat soro. Lárrea ‘matorral’, lárra ‘es mata’.

Tzakur au da bertzia biño aundiágo.

Ok dire gúriak biño aundiagókoak.

Illébak nai diréte aunitz.

Orrek kusi díre urrundik.

Anáeak karko digu kótxean.

Main dizut zartat, zartákoat.

Suertatu de.

Soinek karri digute.

Zuek duzie tzakur bet. Txárrak dirélaik erraten dugu txakúrre ta áundiek diréleik tzakúrre, tzakur aundi bat.

Tzerrie, txórie.

Zer da oyán da zer da mendíe. ‘Una montaña’ mendíe. Oyána izein de (iketza eta arbola dagoen tokie).

Iten tuzte gauzek ongi, áunitz ongi. Zuk gastatzeunzu sos áunitz. Autemáten da euri aunitz in bear duela.

Nik usteunt áunitz ongi.

Zuk kusteunzu áunitz ongi.

Orrek kusten du áunitz ongi.

Guk kusten dugu áunitz ongi.

Zuek kusteunzie aunitz ongi.

Berek kusteunte áunitz ongi.

Buéno kusko gara bertze eun betez. Elkarrekin kusko gara (galdetu ondoren).

Nik kuste dut áunitz ongi espílduen.

Ellos beben mucho vino: bérek edaten dute árdó áunitz.

Izenorde intentsiboak

Nerónek inen dut ori. (Yo mismo, tú mismo, él mismo).

Zerórek inen duzu ongi.

Bérek inen du ongi.

Gerókek inen dugu ongi.

Zeróyek.

Bérek inen dute.

Ortára ginauden inek ta ezkenuen bertzerik ikusten. In bear dire lának ba in bear dire, edozein lan ta iten tzen kanpóan ta etxéan ta... estrabillen ta beiti.

Goiti ta beiti- 'es *arriba y abajo*'.

Paso horri, nola? Ganbara. Nola erraten da, ba? por ejemplo Ultzaman ta ola sartzeituzte itzek erdáras, ta goikoari? 'sabaya' *Techo*: Sabaya. Zoazi sabáyera emantzazu au sabáyera.

Suelo: zola.

Belarzilo erraten diote kortxillari.

Hemen zulo edo zilo? zilo.

La madre nos ha dicho que ella misma hará los trabajos: amak erran digu be-rak inen tuela lanak.

Ni gelditiko naiz etxean.

Frute merkátiko da.

Bier bildiko dugu garíe.

Lagundiko dizut etxéra.

Pastu zeikion gauzeat terríblia, 'izigarri' erraten dute baztandarrak eta ola, onea etortzen delaik baztandarrak eta léku oyétaik izigarri, eztakit akaso erraten zen emen ere!

Néri gustetzen zei... zeizkiden.

zuri gustetzen zeizkizun lóreak.

zeizkion.

zeizkigun.

zeizkizien.

zezizkioten.

Nornáyek.

Nosotros podemos hacer esto: guk iten al dugu au.

Eta egin dezakegu esaten duzue? *Ya podemos hacer*: da in dezakegu.

Berdina da? bai.

Vosotros teníais muchas flores: zuek baziñuzten lóre anitz

Bordak nun daude emen? Bueno, orrata beiti bat, an bertzeat, zein beren alde. Aitu izein duzu?: *cada una por su lado*.

BIBLIOGRAFIA

- ARANZADI ZIENTZI ELKARTEA; 1984-90, EAEL, *Euskal Atlas Etnolinguistikoa*, Donostia, 2. zenb.
- ARTOLA, K.; 1992, «Hegoaldeko goi-nafarreraren azentua dela-ta (Hurbiltze-saia-ker)», *FLV* 60, 187-227.
- AZKUE, R.M., 1969, [1905-6], *Diccionario vasco-español-francés*. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- , 1990, *Cancionero popular vasco*, 2 liburuki, Euskaltzaindia, Bilbo.
- BALDA, X., RODRIGUEZ, A., ULIBARRENA, O., ULIBARRENA, Z.; 1984, «Manuel Villanueva Lusarreta maestro cestero-collarero en Mezquíriz», *CEEN* XVI, 39-66.
- BALDA, X., ULIBARRENA, O., YARNOZ, D., YARNOZ, J. 1981; «Kuxetalari bati egindako inkesta. Marcos Saragueta Murillo», *Cuadernos de Etnología y Etnografía*, 37, 123-132.
- BARANDIARAN, J.M.; 1926 [1982], «Los establecimientos humanos y las condiciones naturales. Pueblo de Auzperri (Espinal)», *Anuario de Eusko Folklore* VI. zenbakia, 1-125.
- CAMINO, I.; 1990, «Euskalki batzu hiltorian», *Argia* 1990/ I / 14, 1275 zbk., 19-26.
- , 1991, «Aezkerazko testuak II: Orbarako dotrinak», *ASJU* 25-3, 929-960.
- , 1997, *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua, Hezkuntza eta Kultura Departamentua.
- (arg.), 1998a, *Nafarroako hizkerak*. Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak, Udako Euskal Unibertsitatea.
- , 2003, *Hego-nafarrera*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- ECHAIDE, A. M.; 1966, «Regresión del vascuence en el valle de Esteribar, Navarra», *Problemas de la Prehistoria y de la Etnología vascas*, Pamplona, 257-259.
- , 1976, «Distribución de las variantes palatalizadas y no palatalizadas de «l» y de «n» debidas al contexto fónico en los dialectos vascos (...)», *FLV* 23, 163-169.

- , 1984, *Erizkizundi Irukoitza*, Iker- 3, Euskaltzaindia, Bilbo.
- , 1989, *El euskera en Navarra (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza (= Hizkuntza eta Literatura, 8. zb.), Donostia.
- EUSKALERRIA IRRATIA & MUGICA, M.; 1990, *Nafarroako euskaldunen mintzoa*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- EUSKALTZAINDIA; 1992, *Nazioarteko dialektologia biltzarra. Agiriak 1991-X-21/25*, Bilbo, Iker 7.
- , 1999, *Euskal Herriko hizkuntza Atlas. Ohiko Mintzamoldeen Antologia*, Bilbo.
- EUSKERAREN ADISKIDEAK; 1929, «Situación del euskera en Garayoa, Burguete, Cilveti y Orbara (Navarra)», *Euskal Esnalea* XIX.
- GAMINDE, I.; 1985, «Nor-en ahalezko *Oraina* eta *Joan*, *Ibili* eta *Egon* aditzen alokutiboak (Nafarroan)», *FLV* 46, 215-265.
- , 1986, «Esteribarreko aditzak», *FLV* 48, 183-205.
- , 1996, «Esteribarko azentuaz», *Uztaro* 16, 109-123.
- IBARRA, O.; 1991, «Mezkirizko toponimiaz», *FLV* 58, 301-357..
- , 1995b, «Cispamplonés hizkeraren inguruan», *ASJU* 29-1, 267-318.
- , 1996, «Erroibarko lexikoaren gainean», *Euskera* 41, 3, 929-973.
- , 1997a, «Erroko testu argitaragabe bat eta beste batzuen iruzkina», *FLV* 75, 265-282.
- , 1997b, *Valle de Erro. Historia, lengua y costumbres*, Nafarroako Gobernua-Caja Rural de Navarra.
- , 1997c, «Euskararen interferentzia Erroibarko gaztelanian», Eusko Ikaskuntza, Hizkuntza eta Literatura, *Ohienart* 15, 61-122.
- , 1999, «Xuarben (Ultzaman) aurkitutako sermoiak», *Huarte de San Juan*, 4, 77-99.
- , 2000, «*Erroibarko eta Esteribarko hizkera*», Nafarroako Unibertsitate Publikoa, Iruñea.
- , 2003, «*Erroibarko eta Esteribarko oikonimoak*» (I, II), *FLV* 91 493-515, *FLV* 92, 129-163
- INTZA, D.; 1927, «Esaera-zarrak», *Euskera* 1926, 5-16; *Euskera* 1927, 146-149; *Euskera* 1928, 228-236.

- , 1960, «Naparro'ak Erizkizundiari erantzun diona (Yarraipena)», *Euskera* 2, edizioa 5, 35-58.
- IRIGARAI, J.; 1979, «Rescaldos del euskara de Iroz (Valle de Esteribar, Navarra)», *FLV* 31, 163-eta hur.
- ITURRI VILLANUEVA, A.; 1995, «Aplicación de la encuesta etnográfica de D. José Miguel de Barandiarán (Apartado de Medicina popular), en Aincioa y Olóndriz (Valle de Erro) Navarra» *Eusko Ikaskuntza, Cuadernos de Sección, Antropología-Etnografía*, nº13, 161-189.
- IZETA, M.: 1996, *Baztango hiztegia*, Nafarroako Gobernu, Iruñea.
- MARTINEZ, M., OZKOIDI, J., ORTZADAR Euskal Folklore Taldea 1991; «Folklore de Erroibar», *Cuadernos de Sección, Folklore* 4, Eusko Ikaskuntza, 9-99.
- MELERO, M. & MUGICA, M.; 1997, *Nafarroako euskalkiak multimedia bidez aurkezturik / Una representación multimedia de las hablas vascas de Navarra*, Nafarroako Gobernu, Hizkuntz Politikarako Zuzendaritza Nagusia.
- MITXELENA, K.; 1964, *Sobre el pasado de la lengua vasca*, Donostia.
- , 1976a, «Acentuación Alto-Navarra», *FLV* 23 , 147-162.
- NAFARROAKO GOBERNUA; 1988, *Distribución de la población navarra según el nivel de euskara, Padrones municipales de habitantes al 1/4/86*.
- , 1991, *Datos sociolingüísticos del censo de población y vivienda de Navarra*, Departamento de Presidencia.
- , 1995, *Euskararen datu soziolingüistikoak Nafarroan*, Nafarroako Gobernu, Lehendakaritza Departamentua.
- , & JIMENO JURÍO, J.M. (zuz.); 1996a, *Nafarroako toponimia eta mapagintza* [NTEM], XXXV, Auritz, Erro, Luzaide, Orreaga, Kintoa, Nafarroako Gobernu Lehendakaritza Departamentua.
- , & JIMENO JURÍO, J.M. (zuz.); 1996b, *Nafarroako toponimia eta mapagintza* [NTEM], XXXVI, Esteribar, Nafarroako Gobernu Lehendakaritza Departamentua.
- PICABEA, M.L.; 1985, «Expresiones temporales en el habla coloquial del valle de Erro», *Euskera* 30, 227-232.
- SALABERRI, P.; 1993, «En torno a Urdaitz / Urdániz», *Euskera* 38, 1993, 323-327.
- , 2000, «Luzaideko euskara, Mezkirizkoaren eta Aezkoakoaren argitan», in *Dialektologia gaiak*, Koldo Zuazo (arg.), 223-263.

- SALABURU, P.; 1984, *Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: Fonetika eta Fonologia*, bi liburuki, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo.
- , 2005, *Baztango mintzoa. Gramatika eta Hiztegia*, Nafarroako Gobernua, Euskaltzaindia, *Mendaur Bilduma*, II.
- SARAGÜETA, P.; 1979a, «Trinidad Urtasun, Bertsolaria (1894-1978)», *FLV* 32, 333-338.
- , 1979b, «Nere oroimenak», *FLV* 31, 171-175.
- , 1981, «Mezkiritz (Erroibar)», *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, nº 3, 5-36, Príncipe de Viana, Pamplona.
- , 1982-3, «Mezkirizko etxe barnea» *AEF* 31, 31-48.
- , 1984, «Mezkirizko langintza» *AEF* 32, 115-134.
- SATRUSTEGI, J.M.; 1985a, «Perpetua Saragueta anderearen euskal ipuiak», *Egan*, Vol. XLIII, 131-139.
- , 1987, *Euskal testu zaharrak*, Euskaltzaindia, Iruñea.
- TXILLARDEGI et. al.; 1983, *Euskal dialektologiaren hastapenak*, Iruñea, Udako Euskal Unibertsitatea.
- VIDEGAIN, X.; 1991, «Lexiaren inguruan Euskal Herriko Atlas Linguistikoaren inkestagintzan», in *Memoriae Luis Mitxelena*, ASJU-ren gehigarriak, 1059-1092.
- , 1992, «Lexikoaren bilketaren baldintza zenbait», *Iker*, 7, *Nazioarteko Dialektologia Biltzarra*. Agiriak, 559-576.
- YRIZAR, P.; 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*, (2 liburuki), Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala.
- , 1985, «Aparición y desaparición de las formas verbales en *-ako*, *-eko* en el alto navarro meridional», in *Aingeru Irigarayri omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, 257-292.
- ZUAZO, K. 1998a, «Euskalkiak, gaur», *FLV*, 78. zb., 191- 233.
- , 1998b, «Nafarroako hizkerak» in *Nafarroako hizkerak, Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak*, Udako Euskal Unibertsitatea, 1-22.
- , 2003, *Euskalkiak, herriaren lekukoak*, Donostia, Elkar.